

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

ISSN 2306-6814

9 772306 681405

Науково-практичний журнал

№11 червень 2024

Головний редактор:

Ємельянов В.М.,
доктор наук з державного управління,
професор, заслужений діяч науки
і техніки України

Заступники головного редактора:

Антонова Л.В.,
кандидат економічних наук, доктор наук
з державного управління, професор
Нора Г.А.,
доктор економічних наук, професор

Відповідальні секретарі:

Штиршов О.М., кандидат наук з
державного управління, доцент
Тимофеев С.П., кандидат наук з
державного управління, доцент
Кучеренко Г.Б.

Члени редакційної колегії:

Abbas Mardani, Ph.D. in Philosophy Management
(USA)
Бартош Гордецьки, доктор політичних наук, профе-
сор факультету журналістики й політичних наук
Університету імені Адама Міцкевича (м. Познань,
Польща)
Беглиця В. П., кандидат економічних наук, доктор
наук з державного управління, професор
Гармідер А. Д., доктор економічних наук, доцент
Гнат'єва Т. М., кандидат економічних наук,
доцент
Гришова І. Ю., доктор економічних наук
Дацій О. І., доктор економічних наук
Денисенко М. П., доктор економічних наук,
професор
Козловський С. В., доктор економічних наук,
професор
Кравчук А. О., кандидат економічних наук, доцент
Кушнір С. О., кандидат економічних наук,
професор
Лазарева О. В., доктор економічних наук,
професор
Ніколюк О. В., доктор економічних наук,
професор
Плеханов Д. О., кандидат економічних
наук, доктор наук з державного
управління, професор
Резнікова Н. В., доктор економічних наук,
професор
Сазонець І. А., доктор економічних наук,
професор
Сазонець О. М., доктор економічних наук, професор
Сорока С. В., доктор наук з державного управління,
професор
Стоян О. Ю., кандидат економічних наук,
доктор наук з державного управління, доцент
Тарасова Т. О., доктор економічних наук,
професор
Чвертко Л. А., кандидат економічних наук, доцент
Яременко Л. М., к. е. н., доцент, доцент кафедри
фінансів, обліку і оподаткування
Ярошевська О. В., доктор економічних наук,
професор

ІНВЕСТИЦІЇ:

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 11 червень 2024 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.
Виходить 2 рази на місяць

Журнал включено до переліку наукових фахових
видань України з питань

ЕКОНОМІКИ ТА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Категорія «Б»
(Наказ Міністерства освіти і науки України від
02.07.2020 № 886)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

— Index Copernicus (IC);
— SIS;
— Google Scholar.

Свідоцтво КВ № 23727-13567ПП від 17.12.2018 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: **23892**

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 458-10-73
(050) 382-06-63

E-mail: economy_2008@ukr.net
www.nauka.com.ua
www.investplan.com.ua

Засновники:

Чорноморський національний університет
імені Петра Могили,
ТОВ "ДКС Центр"
Видавець:
ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою
редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть
автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів
публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе
відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою 06.06.24 р.
Підписано до друку 06.06.24 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 41.2.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 0606/2.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

© ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД, 2024

РОЗМІЩЕННЯ СТАТТІ

1. Вимоги щодо змісту наукової статті.

- 1.1. Високий науковий рівень статті.
- 1.2. Приймаються раніше не опубліковані наукові статті.
- 1.3. Автор несе відповідальність за оригінальність тексту статті (за плагіат відповідає автор).
- 1.4. Стаття повинна бути написана українською, російською або англійською мовою.
- 1.5. Автори опублікованих матеріалів несуть відповідальність за точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних назв, географічних назв та інших відомостей, а також за те, що в матеріалах не містяться дані, що не підлягають відкритій публікації.
- 1.6. Остаточне рішення про публікацію ухвалюється Редакційною колегією, яка також залишає за собою право на додаткове рецензування, редагування і відхилення статей.

2. Вимоги щодо оформлення наукової статті.

- 2.1. У статті з лівого боку має стояти індекс УДК (Регистр – «ВСЕ ПРОПИСНЫЕ»).
- 2.2. Ініціали та прізвище автора. Через кому після ПІБ зазначається науковий ступінь, вчене звання, посада, науковий заклад. (На мові статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою). ORCID ID.
- 2.3. Назва статті (Регистр – «Как в предложениях») мовою статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою.
- 2.4. Анотація.
 - 2.4.1. Мовою статті (обсяг не менш як 100 слів).
 - 2.4.2. Англійською мовою (обсяг не менш як 1800 знаків без пробілів).
 - 2.4.3. У статті не українською мовою обов'язкова анотація українською мовою (обсяг не менш як 1800 знаків без пробілів).
- 2.5. Ключові слова (5–8 слів) мовою статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою.
- 2.6. Текст статті.

У статті повинні міститись (із виділенням у тексті) такі елементи:

 - постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
 - аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;
 - формулювання цілей статті (постановка завдання);
 - виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
 - висновки з проведеного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі;
 - список літератури;
 - список літератури (References) в романському алфавіті.

Згідно з новими правилами, які враховують вимоги міжнародних систем цитування, автори статей повинні давати список літератури в двох варіантах: один мовою оригіналу і окремим блоком той же список літератури (References) в романському алфавіті (harvard reference system), повторюючи в ньому в тому ж порядку всі джерела літератури, незалежно від того, чи є серед них іноземні.

Для правильного оформлення, скористайтеся рекомендаціями <http://www.economy.in.ua/d/references.doc> або замовте цю послугу в редакції (див. анкету для автора).

3. Технічні вимоги до статті.

- 3.1. Обсяг рукопису — 20—35 тис. знаків, включаючи рисунки, таблиці.
- 3.2. Стаття повинна бути виконана у форматі А-4 текстового редактора Microsoft Word for Windows (шрифт – Times New Roman). Якщо стаття зроблена в редакторі Microsoft Word (версія 2007) і має розширенням .docx, обов'язково потрібно відправити додатково файли статті Perezberezeny u format .doc dla Microsoft Word (версія 97-2003) або .rtf. Назва файлу має відповідати прізвищу автора (наприклад: Іванов або Ivanov).
- 3.3. Кількість табличного матеріалу та ілюстрацій повинна бути доречною. Цифровий матеріал подається у таблиці, що має порядковий номер (наприклад, Таблиця 1.) і назву (друкується над таблицею посередині жирним шрифтом). Ілюстрації також потрібно нумерувати і вони повинні мати назви, які вказуються під кожною ілюстрацією (наприклад, Рис. 2. Переваги ефективної структуризації попиту).
- 3.4. Рисунки, виконані у MS Word, потрібно згрупувати; вони повинні бути єдиним графічним об'єктом. Для рисунків, зроблених у програмі Excel, потрібно додатково до статті відправити файл Excel (2003).
- 3.5. Формули виконуються за допомогою вбудованого редактора формул MS Equation і нумеруються з правого боку.
- 3.6. Посилання на літературу в тексті необхідно подавати в квадратних дужках, наприклад, [3, с. 35; 8, с. 56–59], в яких перша цифра вказує порядковий номер джерела в списку літератури, а друга – відповідну сторінку в цьому джерелі; одне джерело (зі сторінкою) відокремлюється від іншого крапкою з комою.
- 3.7. У статті не повинно бути переносу слів та макросів При наборі слід вимкнути автоматичний «м'який» перенос (заборонені «примусові» переноси – за допомогою дефісу). Абзаци позначати тільки клавішею «Enter», не застосовувати пробіли або табуляцію (клавіша «Tab»).

4. Матеріали, які потрібно подати до редакції.

- 4.1. Стаття, рисунки окремими файлами (якщо потрібно (див. пункт 3.4)).
- 4.2. Анкета (скачати на сайті).
- 4.3. Рецензія на статтю* (з підписом рецензента та печаткою):
 - якщо автор або один із співавторів не має наукового ступеня (статті українською, російською або англійською мовами);
 - якщо в статті один автор, який не має наукового ступеня доктора наук (статті англійською мовою).

Матеріали надсилати на електронну адресу economy_2008@ukr.net

* Рецензію та витяг редакція має право запросити у автора з науковим ступенем.

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 11 червень 2024 р.

У НОМЕРІ:

Економічна наука

Шашина М. В.

Обмеження використання емпіричних методів в наукових дослідженнях економіки 7

Гайдуцький А. П., Демків Ю. М.

Цінова залежність золото- та енергоресурсів сировинного походження на світовому ринку 12

Жукова Л. М., Гришко В. В.

Управління технологічними змінами в пріоритетних галузях економіки 19

Жук М. В., Пацарнюк О. В.

Проблеми та шляхи удосконалення інституційного забезпечення інтеграції підприємств АПК України в глобальні агропродовольчі ланцюги доданої вартості 25

Іванченко В. А., Мединська Н. В., Марчук Ю. Ю.

Розвиток сфери природокористування в Україні: інвестиційно-інноваційний аспект 30

Токар В. В., Тіпанов В. В., Савчук К. Д.

Система забезпечення фінансової безпеки держави в інформаційному суспільстві 37

Полінкевич О. М., Тринчук В. В., Клапків Ю. М., Чеботарьов Є. В., Зелениця І. М.

Страхування воєнних ризиків в Україні 44

Вербівська Л. В., Смерека М. Б.

Суть логістичного управління на основі механізму використання цифрових технологій 52

Павлова О. М., Данилюк Т. І., Мурзіна А. В., Держай О. Ю., Мельник О. О.

Вплив діяльності лізингових та кредитних установ України на бізнес і кон'юнктуру ринку у воєнний, післявоєнний період 59

Ситник Н. С., Чепіль Ю. Б.

Фінансова безпека підприємства в умовах воєнного стану 67

Козловський С. В., Костюченко П. В., Ліснічук А. О., Горун Є. О., Терещенко А. С.

Інноваційна типологія моделей розвитку сучасних економічних систем 74

Негрин М. М., Корж Р. В.

Використання в Україні ключових чинників зарубіжного досвіду ефективності реалізації інфраструктурних проєктів за моделями державно-приватного партнерства 81

Попова Ю. М., Шевченко Б. О., Непокупна Т. А., Степаненко С. В., Сакало О. Є.

Фінанси міжнародних організацій у реалізації програм і проєктів з відновлення соціальної сфери України 88

Резніков Р. Б.

Навігація корпоративною турбулентністю: стратегії управління під час кризи 95

Федотова Ю. В., Наумов М. С.

Особливості реалізації політики протекціонізму країнами-учасницями інтеграційних угруповань в умовах загострення глобальної конкуренції 101

Циганенко Г. В., Трухан О. А.

Антикризовий менеджмент як ключовий інструмент забезпечення стійкості бізнесу в сучасних умовах 107

Чернишов О. Ю., Марина А. С., Мирошниченко Г. Б.

Індекс ділової активності малого та середнього бізнесу в Україні 114

Шимків С. А.

Інструменти автоматизації первинного фінансового моніторингу 121

Адамовська В. С., Денисенко Д. О.

Інноваційно-інвестиційні рішення при діагностиці забезпечення цілей сталого розвитку держави з використанням статистичних методів 126

Денисенко О. А., Овчарик Р. Ю.

Концептуальні основи Е-аудиту платників податків 132

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 11 червень 2024 р.

У НОМЕРІ:

Економічна наука

Койбічук В. В., Єфіменко А. Ю.

Ефективний менеджмент ІТ-проектів: моделі та інструментарій 142

Мельник Р. А., Русин-Гриник Р. Р., Федорчак О. Є.

Фінансіалізація економіки як економічне явище і його вплив на агробізнес 148

Аверчева Н. О., Зубік Д. В.

Економічна оцінка та перспективи інвестиційної привабливості АПК України 154

Кириченко С. О., Свистун С. І.

Вплив цифрової трансформації на зміни у страховому секторі 162

Куценко Т. М., Терованесова О. Ю., Ситало Д. А., Редька К. О.

Технологія блокчейну в системі прийняття управлінських рішень при цифровізації зовнішньоекономічної діяльності підприємства 166

Козловський А. В., Железнов Д. Г., Зорич С. Д., Паславський М. А., Заболотний Р. О.

Стійкість економіки як фактор розвитку держави 174

Громов С. С.

Фінансування територій природно-заповідного фонду: сутність, інституційні виміри та інвестиційні аспекти 181

Москаленко М. О.

Мережева економіка: трекер відновлення українського бізнесу 186

Пасічний С. В.

Теоретичні засади фінансового забезпечення закладів фахової передвищої освіти 192

Шермолівич В. В.

Управління логістично-постачальницькою діяльністю підприємств в умовах війни 199

Державне управління

Бурик З. М.

Реформування системи соціального захисту осіб з інвалідністю: теоретичний аспект 204

Потеряйко С. П.

Застосування системного підходу під час підготовки та виконання завдань структурами сфер державної безпеки та цивільного захисту 213

Ровинська К. І., Ровинський Ю. О.

Культура доброчесності як складова сучасної публічної служби в Україні 219

Рейтерович І. В.

Інноваційні підходи до розвитку інфраструктури для фізичної активності та спортивних заходів: впровадження технологій та зелених ініціатив 225

Воронова О. В., Галунець Н. І.

Європейська інтеграція як чинник демократичної трансформації України 230

Божков Д. С., Галат С. В., Сухан Чжан

Інноваційний розвиток регіонів/територій як основа економічного зростання 236

Будеянський Б. С.

Міжгалузева трансформація інституційного забезпечення публічного управління соціальним захистом населення 241

Камінська Т. В.

Розвиток інтегрованих структур кластерного типу у сфері охорони здоров'я 250

Кривша О. В.

Реформування структури державної політики у сфері соціального захисту осіб з інвалідністю в Україні 254

Хрятинський А. П.

Характеристика державної інформаційної політики в умовах гібридних загроз: глобальні тренди та закономірності 263

INVESTYTSIYI: PRAKTYKA TA DOSVID

№ 11 / 2024

CONTENTS:

Economy

Shashyna M.

LIMITATIONS OF THE USE OF EMPIRICAL METHODS IN ECONOMIC RESEARCH 7

Gaidutskyi A., Demkiv Yu.

PRICE DEPENDENCE OF GOLD AND ENERGY RESOURCES OF RAW ORIGIN ON THE GLOBAL MARKET 12

Zhukova L., Gryshko V.

MANAGEMENT OF TECHNOLOGICAL CHANGES IN PRIORITY SECTORS OF THE ECONOMY 19

Zhuk M., Patsarniuk O.

PROBLEMS AND WAYS TO IMPROVE INSTITUTIONAL SUPPORT FOR THE INTEGRATION OF UKRAINIAN AGRO-INDUSTRIAL ENTERPRISES INTO GLOBAL AGRI-FOOD VALUE CHAINS 25

Ivanchenko V., Medynska N., Marchuk Y.

DEVELOPMENT OF THE ENVIRONMENTAL MANAGEMENT SECTOR IN UKRAINE: INVESTMENT AND INNOVATION ASPECT 30

Tokar V., Tipanov V., Savchuk K.

THE SYSTEM FOR ENSURING STATE FINANCIAL SECURITY IN THE INFORMATION SOCIETY 37

Polinkevych O., Trynchuk V., Klapkiv Y., Chebotarov I., Zelenytsia I.

INSURANCE OF MILITARY RISKS IN UKRAINE 44

Verbivska L., Smereka M.

THE ESSENCE OF LOGISTICS MANAGEMENT BASED ON THE MECHANISM OF USING DIGITAL TECHNOLOGIES 52

Pavlova O., Danyliuk T., Murzina A., Derzhay O., Melnyk O.

THE IMPACT OF LEASING AND CREDIT INSTITUTIONS OF UKRAINE ON BUSINESS AND MARKET CONDITIONS IN THE WAR AND POST-WAR PERIOD 59

Sytnyk N., Chepil Y.

FINANCIAL SECURITY OF THE ENTERPRISE IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW 67

Kozlovskiy S., Kostiuchenko P., Lisnichuk A., Gorun I., Tereshchenko A.

INNOVATIVE TYPOLOGY OF DEVELOPMENT MODELS MODERN ECONOMIC SYSTEMS 74

Negrych M., Korzh R.

THE USE IN UKRAINE OF KEY FACTORS OF FOREIGN EXPERIENCE OF THE EFFECTIVENESS OF THE IMPLEMENTATION OF INFRASTRUCTURE PROJECTS ACCORDING TO PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP MODELS 81

Popova Y., Shevchenko B., Nepokupna T., Stepanenko S., Sakalo O.

FINANCES OF INTERNATIONAL ORGANIZATIONS IN THE IMPLEMENTATION OF PROGRAMS AND PROJECTS FOR THE RESTORATION OF THE SOCIAL SPHERE OF UKRAINE 88

Reznikov R.

NAVIGATING CORPORATE TURBULENCE: STRATEGIES FOR MANAGING COMPANIES DURING CRISIS 95

Fedotova Y., Naumov M.

THE FEATURES OF IMPLEMENTING PROTECTIONIST POLICIES BY MEMBER COUNTRIES OF INTEGRATION GROUPS IN THE CONTEXT OF INTENSIFYING GLOBAL COMPETITION 101

Tsyhanenko H., Trukhan O.

ANTI-CRISIS MANAGEMENT AS A KEY TOOL FOR ENSURING BUSINESS SUSTAINABILITY IN MODERN CONDITIONS 107

Chernyshov O., Maryna A., Myroshnychenko G.

INDEX OF BUSINESS ACTIVITY OF SMALL AND MEDIUM BUSINESSES IN UKRAINE 114

Shymkiv S.

AUTOMATION TOOLS FOR PRIMARY FINANCIAL MONITORING 121

Adamovska V., Denysenko D.

INNOVATIVE INVESTMENT SOLUTIONS FOR DIAGNOSING THE ACHIEVEMENT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS BY A STATE USING STATISTICAL METHODS 126

Denysenko O., Ovcharyk R.

CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF E-AUDIT OF TAXPAYERS 132

INVESTYTSIYI: PRAKTYKA TA DOSVID

№ 11 / 2024

CONTENTS:

Economy

Koibichuk V., Yefimenko A.

EFFECTIVE MANAGEMENT OF IT-PROJECTS: MODELS AND TOOLS 142

Melnyk R., Rusyn-Hrynyk R., Fedorchak O.

FINANCIALIZATION OF THE ECONOMY AS AN ECONOMIC PHENOMENON AND ITS IMPACT
ON AGRIBUSINESS 148

Avercheva N., Zubik D.

ECONOMIC ASSESSMENT AND PROSPECTS OF THE INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF UKRAINE'S
AGRICULTURAL SECTOR 154

Kyrychenko S., Svystun S.

THE IMPACT OF DIGITAL TRANSFORMATION ON CHANGES IN THE INSURANCE SECTOR 162

Kutsenko T., Terovanesova O., Sypalo D., Redka K.

BLOCKCHAIN TECHNOLOGY IN THE MANAGEMENT DECISION-MAKING SYSTEM DURING DIGITALIZATION
OF THE ENTERPRISE'S FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY 166

Kozlovskiy A., Zheleznov D., Zorych S., Paslavskiy M., Zabolotny R.

ECONOMIC SUSTAINABILITY AS A STATE DEVELOPMENT FACTOR 174

Gromov S.

FINANCING OF THE TERRITORIES OF THE NATURE RESERVE FUND: ESSENCE, INSTITUTIONAL DIMENSIONS
AND INVESTMENT ASPECTS 181

Moskalenko M.

NETWORK ECONOMY: A TRACKER OF UKRAINIAN BUSINESS RECOVERY 186

Pasichnyi S.

THEORETICAL FOUNDATIONS OF FINANCIAL SUPPORT OF PROFESSIONAL HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS 192

Shermolovych V.

MANAGEMENT OF LOGISTICS AND SUPPLY ACTIVITIES OF ENTERPRISES IN CONDITIONS OF WAR 199

Public administration

Buryk Z.

REFORMING THE SOCIAL PROTECTION SYSTEM FOR PEOPLE WITH DISABILITIES: THEORETICAL ASPECT 204

Poteriaiko S.

APPLICATION OF A SYSTEM APPROACH DURING THE PREPARATION AND EXECUTION OF TASKS BY STRUCTURES
IN THE SPHERES OF STATE SECURITY AND CIVIL PROTECTION 213

Rovynska K., Rovynskyy Y.

CULTURE OF INTEGRITY AS A COMPONENT OF MODERN PUBLIC SERVICE IN UKRAINE 219

Reiterovich I.

INNOVATIVE APPROACHES TO THE DEVELOPMENT OF INFRASTRUCTURE FOR PHYSICAL ACTIVITY AND SPORTS EVENTS:
IMPLEMENTATION OF TECHNOLOGIES AND GREEN INITIATIVES 225

Voronova O., Galunets N.

EUROPEAN INTEGRATION AS A FACTOR OF DEMOCRATIC TRANSFORMATION OF UKRAINE 230

Bozhkov D., Galat S., Suhang Zhang

INNOVATIVE DEVELOPMENT OF REGIONS/TERRITORIES AS THE BASIS OF ECONOMIC GROWTH 236

Budeyansky B.

INTER-INDUSTRY TRANSFORMATION OF INSTITUTIONAL PROVISION OF PUBLIC ADMINISTRATION OF SOCIAL
PROTECTION OF THE POPULATION 241

Kaminska T.

DEVELOPMENT OF INTEGRATED CLUSTER-TYPE STRUCTURES IN THE FIELD OF HEALTH CARE 250

Kryvsha O.

REFORM OF THE STATE POLICY STRUCTURE IN THE SPHERE OF SOCIAL PROTECTION OF PERSONS
WITH DISABILITIES IN UKRAINE 254

Khriapynskiy A.

CHARACTERIZATION OF STATE INFORMATION POLICY IN CONDITIONS OF HYBRID THREATS:
GLOBAL TRENDS AND REGULARITIES 263

М. В. Шашина,
д. е. н., професор, професор кафедри економіки і підприємництва, Національний технічний
університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6676-3316>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.11.7

ОБМЕЖЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ ЕМПІРИЧНИХ МЕТОДІВ В НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ ЕКОНОМІКИ

М. Shashyna,
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Economics and Entrepreneurship,
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

LIMITATIONS OF THE USE OF EMPIRICAL METHODS IN ECONOMIC RESEARCH

У науковій статті досліджуються ключові обмеження щодо застосування емпіричних методів при реалізації наукових досліджень в економіці. Дослідження економічних процесів, пошук причинно-наслідкових зв'язків між показниками та вивчення трендів узагальноприйнятій практиці ґрунтується на детальному аналізі, моделюванні і статистичному дослідженні. Певний інтерес з боку науковців, що вивчають економічні процеси, існує до емпіричних методів, оскільки вони дозволяють отримати об'єктивні дані для дослідження, які можна використовувати для більш глибокого аналізу та узагальнення динаміки розвитку певних процесів. Проте, зважаючи на специфіку їх застосування та динамічність змін в економічному середовищі, емпіричні методи можуть характеризуватись обмеженістю, врахування якої на початкових етапах є важливою складовою наукової роботи, зокрема в контексті отримання точних вхідних даних та забезпечення високої якості результатів дослідження. Для реалізації дослідження було використано методи аналізу, порівняння, абстрагування та узагальнення. В ході дослідження було детерміновано загальну суть емпіричних методів дослідження, узагальнено їх роль в контексті вивчення економічних процесів, збору і аналізу соціально-економічних показників, а також вплив на якість результатів наукової роботи. Авторами було зазначено, що основна обмеженість щодо використання емпіричних методів у наукових дослідженнях економіки полягає у специфіці економічних процесів; визначено, що складність вимірювання певних економічних аспектів, відсутність можливості контролю впливу різного характеру факторів на економіку можуть ускладнювати використання емпіричних методів та спотворювати збір і аналіз даних. На основі узагальнень про обмеженість використання емпіричних методів дослідження економічних процесів, авторами було запропоновано шляхи їх подолання, зокрема зацентовано увагу на можливості їх комбінації із теоретичними та статистичними або іншими методами задля збереження якості результатів дослідження.

The article examines the key limitations of empirical methods in the implementation of scientific research in economics. Research work is based on the use and combination of a significant number of methods, ways of working with information and input factors, but each of the scientific fields involves specific aspects that determine the choice of a particular methodology. The study of economic processes, the search for cause and effect relationships between indicators and the study

of trends are generally based on detailed analysis, modelling and statistical research. There is a certain interest on the part of scholars studying economic processes in empirical methods, as they provide objective research data that can be used for a more in-depth analysis and generalisation of the dynamics of certain processes. However, given the specifics of their application and the dynamism of changes in the economic environment, empirical methods can be characterised by limitations, which should be taken into account at the initial stages of research, in particular in the context of obtaining accurate input data and ensuring high quality research results. The methods of analysis, comparison, abstraction, and generalisation were used to conduct the study. The study determined the general essence of empirical research methods, summarised their role in the context of studying economic processes, collecting and analysing socio-economic indicators, and their impact on the quality of research results. The authors note that the main limitation of empirical methods in economic research is the specificity of economic processes; it is determined that the complexity of measuring certain economic aspects, the lack of control over the impact of various factors on the economy can complicate the use of empirical methods and distort data collection and analysis. Based on the generalisations about the limited use of empirical methods in the study of economic processes, the authors propose ways to overcome them, in particular, focusing on the possibility of combining them with theoretical and statistical methods to preserve the quality of research results.

Ключові слова: науково-дослідна діяльність, економіка, дослідження економічних процесів, емпіричні методи, обмеження методології дослідження, аналіз даних, джерела економічних даних.

Key words: research activity, economy, research of economic processes, empirical methods, limitations of research methodology, data analysis, sources of economic data.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Емпіричні методи дослідження є універсальним засобом забезпечення наукової діяльності, який дозволяє ефективно організувати процес збору об'єктивних та неупереджених показників із надійних джерел, достовірної інформації про певні процеси та явища, що особливо ціно в контексті реалізації дослідження у сфері економіки та соціально-економічної діяльності. Проте, не зважаючи на наявність беззаперечних переваг (зокрема, зручності використання, простоти отримання та систематизації даних про складні економічні процеси, достовірності зібраної інформації), емпіричні методи в економічних дослідженнях мають ряд обмежень, які тісно переплітаються із якістю отриманих висновків, можуть спотворити результати наукової роботи, знизити достовірність і об'єктивність результатів. У даній роботі авторами аналізуються такі обмеження, а також розглядаються аспекти мінімізації негативного впливу обмежень на результативність наукової роботи, що у сукупності дозволило запропонувати практичні способи вирішення потенційної проблеми низької якості висновків із наукових досліджень в економіці та сформулювати пропозиції щодо сприяння зростанню результативності науково-дослідної діяльності загалом.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Сутність емпіричних методів дослідження та проблеми їх обмеженості у наукових дослідженнях економіки

вивчають Р. Бруханський [1], І. Баланюк, Н. Семенишина, Н. Струк, М. Кизим, М. Дороніна, В. Хаустова [2], А. Каленський [3], В. Божанова, О. Кононова [4], С. Побігун [5] та ін. Так, Р. Бруханський вивчає методологію наукових досліджень і значний акцент у власних роботах робить саме на тих методах, які найбільш доцільні для сфери бухгалтерського обліку і оподаткування. В його роботі зазначено, що серед емпіричних методів дослідження облікових процесів найбільш ефективними є методи спостереження, експеримент, тестування, моделювання; їх ефективність може знижуватись в результаті недотримання науковцями основних вимог, зокрема плановірності, цілеспрямованості, систематичності, що вказує на обмеженість зазначених методів [1]. А. Каленський вивчає застосування емпіричних методів у практиці наукових досліджень у сфері педагогіки і стверджує, що значною ефективністю відрізняється експериментальний метод; проведення випробовування може відбуватись декілька разів, процес спрямований на вивчення властивостей об'єкта [3], проте, в контексті досліджень економіки саме ця перевага виступає і обмеженням — властивості економічної системи є швидкозмінними, що не дозволяє реалізувати експеримент повторно у незмінних соціально-економічних умовах. В. Божанова та О. Кононова досліджують практику застосування емпіричної бази для досліджень економіки і стратегій розвитку; науковцями зазначено, що обмеженість емпіричних методів може бути знижена за рахунок комбінації різних методів дослідження економічних процесів [4], для підтвердження даної ідеї науковцями було проаналізовано метод, описаний у праці С. Побігуна і який доводить, що ефективне дослідження економічних процесів має ґрунтуватись на поєднанні

емпіричних, економетричних та теоретичних методів, зокрема оцінці економічних, соціальних та екологічних показників в рамках економічного методу аналізу [5].

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Проведення оригінального дослідження ключових обмежень у практиці застосування емпіричних методів при реалізації наукових досліджень в економіці.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Забезпечення науково-дослідної роботи ґрунтується на використанні та комбінуванні значної кількості методів, способів роботи із інформацією і вхідними факторами, проте кожна із наукових сфер передбачає наявність специфічних аспектів, які зумовлюють вибір конкретної методології. Серед усієї сукупності активним використанням у процесі дослідження економіки відзначаються емпіричні методи. Їх сутність зводиться до "збору фактів (фіксації подій, явищ, властивостей та відносин), їх первинного опису, одержання статистичних даних на основі спостережень, виміру, експерименту і їх узагальнення, систематизація та класифікація" [6, с. 11]. Таким чином, емпіричні методи за своєю значимістю стоять на рівні із теоретичною складовою дослідження та здатні ефективно її доповнювати, надаючи якісні вхідні дані про певні соціально-економічні явища і процеси задля подальшої їх обробки, аналізу і визначення трендів. До основних емпіричних методів, що застосовуються у дослідженнях економіки, є спостереження (в т. ч. опитування, анкетування), порівняння, візуально-графічні методи (зокрема моделювання) та експеримент [6, с. 11].

В контексті вивчення важливих соціально-економічних процесів, емпіричні методи виступають основою для формування інформаційної бази дослідження. Оскільки емпіричні методи — це "живе споглядання, в якому присутні раціональні ознаки" [6, с. 11], "методи, які передбачають безпосередній контакт дослідника із явищем, що вивчається" [7, с. 536], науковець отримує можливість зібрати об'єктивні і достовірні дані, самостійно обрати джерело інформації і сформулювати якісний висновок про певні процеси і явища, який може мати важливий практичний потенціал і значно впливати на реформування публічного управління в економіці, формування або трансформацію стратегії сталого економічного розвитку, а також оперативні кроки у сфері реалізації економічної політики.

Проте, саме це і виступає обмеженням досліджень із застосуванням емпіричних методів, адже економічні процеси є динамічними, а спостереження чи експеримент потребують сталості умов, мінімального впливу непередбачуваних факторів, загроз і ризиків, змін у глобальній економічній системі. Науковець не здатен забезпечити контроль впливу всіх факторів, пов'язаних із економічною системою. Також, певні аспекти економіки (зокрема, вплив переконань і цінностей на споживання і виробництво, психологічних аспектів, реакцій і емоцій учасників ринку на певні зрушення в економіці) не можуть бути достовірно виміряні; навіть

кореляція між інноваційним і технологічним прогресом та економічними процесами не завжди може бути коректно оцінена у кількісних показниках в силу нестабільності і непередбачуваності динаміки цифрових трансформацій. Процес візуально-графічного представлення і моделювання вимагає врахування вимоги порівнюваності вхідних даних, недотримання якої потенційно може спотворити результати та некоректно відобразити причинно-наслідковий зв'язок між процесами. Основні обмеження застосування методології емпіричного дослідження (в розрізі окремих методів) під час аналізу економічних процесів зазначені в Табл. 1.

У табл. 1 узагальнено основні обмеження, з якими може стикатись науковець при використанні емпіричних методів у дослідженнях економічних процесів і явищ. Зазначені обмеження можуть порушувати принципи валідності і достовірності вхідних даних, їх надійності і репрезентативності, діагностичної сили (роздільної здатності), що є основними вимогами до використання емпіричних методів дослідження [8, с. 34].

З метою уникнення обмеженості у наукових дослідженнях економіки, на наш погляд, доцільно застосовувати практику комбінації емпіричних методів із загальнонауковими, статистичними або діагностичними, які використовуються на рівні теоретичного і практичного пізнання явищ, процесів, об'єктів і факторів. Таким чином, обмеженість наукового дослідження може значно скоротитись за умов дотримання таких принципів комбінації різних методів:

— по-перше, використання загальнонаукових методів для формулювання теоретичних гіпотез і їх перевірка емпіричним шляхом (або визначення придатності теоретичних припущень щодо певного економічного явища чи динаміки його розвитку на основі аналізу емпіричних даних), формування нових теорій на основі результатів емпіричного дослідження;

— по-друге, комбінація статистичного дослідження із емпіричним (реалізація кореляційно-регресійного аналізу на основі емпіричних даних, який дозволить не лише відобразити силу кореляції, а і оцінити коректність і порівнюваність факторів, достовірність моделі; використання емпіричних даних у методах статистичного дослідження (зокрема таких, групування або метод узагальнюючих показників) для узагальненого відображення стану та перспектив трансформації економічних явищ і процесів);

— по-третє, комбінація методу діагностування із емпіричними методами (використання емпіричних даних як інформаційного забезпечення для діагностичних досліджень задля визначення факторів, які мають визначальний вплив для економічних процесів і явищ, розробки практичних рекомендацій щодо трансформації економічної політики).

Таким чином, взаємоузгоджене використання різних методів дослідження дозволить не лише мінімізувати обмеженість емпіричної складової наукової роботи, а і отримати об'єктивний, достовірний інформаційний базис для аналізу і формування стратегій управління економічними процесами та їх розвитку.

Таблиця 1. Обмеження використання методів спостереження, порівняння, моделювання та експерименту в дослідженнях економіки

Обмеження методу спостереження – суб'єктивність спостереження (роль та вплив економічних явищ можуть інтерпретуватись по-різному в залежності від погляду на них науковцем; думка спостерігача може мати ознаки суб'єктивізму або упередженості, що може призвести до упередженого інтерпретування висновків та спотворення результатів дослідження); – ефект спостереження (окремі суб'єкти економічної системи можуть змінювати свою поведінку або взаємодію із іншими суб'єктами під впливом процесу спостереження, що вказує на властивість зміни об'єкту дослідження і причиною зміни точності результатів наукового дослідження); – обмежений доступ до даних (деякі аспекти економіки, інформація про діяльність суб'єктів економічної системи, функціонування ринків чи інші економічні фактори можуть мати обмежений доступ, що ускладнює процес спостереження за ними та динамікою їх трансформації); – циклічність, сезонність (деякі економічні процеси мають ознаки сезонного коливання та зміни під впливом економічних циклів, що може вплинути на точність зібраних даних); – масштабність (деякі економічні процеси і явища мають глобальний характер або тісно пов'язані із процесами на світовому ринку, що робить їх складними для спостереження); – часові обмеження (спостереження має часові рамки, в межах яких не всі довгострокові економічні процеси можуть бути вивчені).
Обмеження методу порівняння – суб'єктивність вибору факторів і показників для порівняння (вибір соціально-економічних показників, факторів чи об'єктів для порівняльного дослідження може бути зумовлений впоодобаннями науковця та сприяти суб'єктивізму дослідження); – неоднорідність, непорівнюваність вхідних даних (показники, що характеризують певні процеси і явища економіки та обрані для дослідження цих процесів і явищ, можуть бути зібрані за різними методологіями і мати несумісні для порівняння одиниці виміри); – недостатня контрольованість впливу інших факторів (роль інших аспектів, зокрема соціально-культурних, історичних, значно впливає на порівняння економічних процесів і явищ, проте не завжди може бути передбачена і врахована дослідником); – відсутність можливості відтворення ідентичних умов для порівняння (економічні умови, процеси і явища за своєю природою є динамічними, створити ідентичні умови для об'єктів дослідження, що порівнюються, є фактично неможливим завданням і це може вплинути на якість результатів).
Обмеження методу моделювання – недостатня гнучкість і адаптивність моделей (деякі економіко-математичні моделі можуть бути: по-перше, недостатньо гнучкими для того, щоб враховувати усю сукупність варіантів взаємодії між досліджуваними факторами; - по-друге, недостатньо адаптивними для того, щоб враховувати неоднорідність економічних умов; - по-третє, недостатньо чутливими для того щоб сприймати коливання в економічних процесах та нестабільності умов економічної системи). – спрощення припущень моделі (деякі моделі спрощують процеси і не враховують різноманітності поведінки суб'єктів економічної системи, що може стати причиною недооцінення складності реальних економічних процесів і надати некоректне уявлення про причинно-наслідкові зв'язки і поведінку суб'єктів).
Обмеження методу експерименту – часові рамки (деякі експерименти вимагають дотримання чітких часових рамок, що не завжди узгоджується із масштабом і тривалістю економічного процесу); – вартість експерименту (деякі експерименти вимагають значних фінансових вкладень і можуть мати непередбачувані додаткові витрати, що не завжди узгоджується із планом наукового дослідження); – етичні обмеження (деякі наукові дослідження в економіці можуть етично неприпустимими, особливо якщо вони вимагають втручання у функціонування господарюючого суб'єкта, іншого учасника економічної системи чи зміну економічних умов); – проблема контролю поведінки учасників контролю (реакції, взаємодія і поведінка учасників експерименту можуть відрізнятися від тих, які властиві для них в умовах реального ринку).

Джерело: сформовано автором.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

В даній статті було визначено, що емпіричні методи дослідження економіки — це інструменти для збору і аналізу інформації про економічні явища, події і процеси, а їх роль зводиться до отримання неупередженої і достовірної інформації про об'єкт дослідження. Хоча емпіричні методи дозволяють отримати об'єктивні дані про стан економіки та сформулювати інформативні, практично значущі висновки про конкретні процеси, їх динаміку, тренди і перспективи, науковець може стикатись із рядом обмежень, зумовлених природою окремих аспектів економіки. Найважливішими обмеженнями виступають динамічність розвитку і трансформації економіки, відсутність сталості економічних умов, вплив на їх зміну факторів зовнішнього чи внутрішнього по-

ходження, суб'єктивізм та упереджене інтерпретування висновків; такі обмеження, як обсяг витрат на проведення експерименту, наявність часових рамок, етичні обмеження або вплив неконтрольованих чинників соціально-культурного або історичного походження також характерні для емпіричного дослідження. Щоб подолати такі обмеження науковці можуть застосовувати практику комбінації емпіричних методів із загальнонауковими, статистичними, діагностичними та іншими в залежності від специфіки наукового дослідження та бажаних результатів наукової діяльності.

Перспективами подальших досліджень може стати вивчення шляхів усунення обмежень емпіричних методів в умовах інтеграції цифрових технологій у практику дослідження економічних процесів і явищ; підвищення точності і якості результатів шляхом розширення практики використання технологій і інновацій у науковій діяльності.

Література:

1. Бруханський Р. Ф. Методологія наукових досліджень: навч. посіб. (для студ. спец. 071 Облік і оподаткування). Тернопіль: ФОП Осадца Ю. В., 2022. 208 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/45204> (дата звернення 10.05.2024).

2. Кизим М. О., Дороніна М. С., Хаустова В. Є. Методологія і технологія наукових досліджень. Економічні науки (у схемах, визначеннях, прикладах): навч. посіб. Харків: ФОП Лібуркіна Л. М., 2022. 56 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/364355631_Metodologia_i_tehnologia_naukovih_doslidzen_Ekonomichni_nauki_u_shemah_viznacennah_prikadah_navc_posib_Methodology_and_technology_of_scientific_research_Economic_sciences_in_schemes_definitions_exempl (дата звернення 10.05.2024).

3. Каленський А. А. Вибір методів емпіричного дослідження розвитку професійно-педагогічної етики. Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]. Серія: Педагогіка. 2014. Т. 251. № 239. С. 19—22. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchduped_2014_251_239_5 (дата звернення 10.05.2024).

4. Божанова В. Ю., Кононова О. Е. Аналіз емпіричної бази дослідження оцінки рівня ефективності стратегій розвитку. Вчені записки Університету "КРОК". 2019. № 3 (55). С. 151—163. DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2019-55-151-163>.

5. Побігун С. А. Оцінка ефективності стратегічного управління нафтогазовими підприємствами на основі економетричних досліджень. Ефективна економіка. 2015. № 3. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3868> (дата звернення 11.05.2024).

6. Смирний М. Ф. Основи наукових досліджень: конспект лекцій для студентів усіх форм навчання за спеціальністю 141 — Електроенергетика, електротехніка та електромеханіка. Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2018. 111 с. URL: <https://eprints.kname.edu.ua/50277/1/2018%20%D0%BF%D0%B5%D1%87.%20211-%D0%9B%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%81%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D1%821.doc.pdf> (дата звернення 11.05.2024).

7. Бехруз Х. Н., Мануїлова К. В. Науково-дослідницький процес: методологічний аспект. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 1. С. 534—537. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-1/123>.

8. Методологія наукових досліджень та організація науково-педагогічної діяльності: конспект лекцій (для здобувачів третього освітньо-наукового рівня вищої освіти спеціальності 133 "Галузеве машинобудування", денної та заочної форм навчання) / уклад.: Я. В. Васильченко. Краматорськ; Тернопіль: ДДМА, 2023. 226 с.

References:

1. Bruhans'kyj, R. F. (2022), Metodologija naukovyh doslidzhen': navch. posib. (dlja stud. spec. 071 Oblik i opodatkuvannja) [Methodology of scientific research: a textbook (for students of speciality 071 Accounting and taxation)], FOP Osadca Ju. V., Ternopil', Ukraine, available

at: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/45204> (Accessed 10 May 2024).

2. Kyzym, M. O., Doronina, M. S. and Haustova, V. Je. (2022), Metodologija i tehnologija naukovyh doslidzhen'. Ekonomichni nauky (u shemah, vyznachennjah, prykladah): navch. posib. [Methodology and Technology of Scientific Research. Economic sciences (in schemes, definitions, examples): a textbook], FOP Liburkina L. M., Harkiv, Ukraine, available at: https://www.researchgate.net/publication/364355631_Metodologia_i_tehnologia_naukovih_doslidzen_Ekonomichni_nauki_u_shemah_viznacennah_prikadah_navc_posib_Methodology_and_technology_of_scientific_research_Economic_sciences_in_schemes_definitions_exempl (Accessed 10 May 2024).

3. Kalens'kyj, A. A. (2014), "Selection of methods for empirical research of the development of professional and pedagogical ethics", Naukovi praci Chornomors'kogo derzhavnogo universytetu imeni Petra Mogyly kompleksu "Kyjevo-Mogylyjans'ka akademija". Serija: Pedagogika, vol. 251, no. 239, pp. 19—22, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchduped_2014_251_239_5 (Accessed 10 May 2024).

4. Bozhanova, V. Ju. and Kononova, O. E. (2019), "Analysis of the empirical basis of the study of assessing the level of efficiency of development strategies", Vcheni zapysky Universytetu "KROK", Vol. 3 (55), pp. 151—163. DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2019-55-151-163>.

5. Pobigun, S. A. (2015), "Evaluation of the effectiveness of strategic management of oil and gas enterprises on the basis of econometric studies", Efektyvna ekonomika, [Online], Vol. 3, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3868> (Accessed 11 May 2024).

6. Smyrnyj, M. F. (2018), Osnovy naukovyh doslidzhen': konspekt lekcij dlja studentiv usih form navchannja za specialnistju 141 — Elektroenergetyka, elektrotehnika ta elektromekhanika [Fundamentals of scientific research: lecture notes for students of all forms of study in speciality 141 — Electric power, electrical engineering and electromechanics], HNUMG im. O. M. Beketova, Harkiv, Ukraine, available at: <https://eprints.kname.edu.ua/50277/1/2018%20%D0%BF%D0%B5%D1%87.-%20211%D0%9B%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%81%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D1%821.doc.pdf> (Accessed 11 May 2024).

7. Behruz, H. N. and Manui'lova, K. V. (2023), "Research process: methodological aspect", Jurydychnyj naukovyj elektronnyj zhurnal, Vol. 1, pp. 534—537. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-1/123>.

8. Vasyl'chenko, Ja. V. (2023), Metodologija naukovyh doslidzhen' ta organizacija nauko-vedagogichnoi' dijal'nosti: konspekt lekcij (dlja zdobuvachiv tret'ogo osvith'o-naukovogo rivnja vyshhoi' osvity special'nosti 133 "Galuzeve mashynobuduvannja", dennoi' ta zaochnoi' form navchannja) [Methodology of scientific research and organisation of scientific and pedagogical activity: lecture notes (for applicants for the third educational and scientific level of higher education, speciality 133 "Industrial Engineering", full-time and part-time forms of study)], DDMA, Kramators'k, Ternopil', Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 17.05.2024 р.

А. П. Гайдущий,

д. е. н., завідувач відділу організації менеджменту, публічного управління та адміністрування, ННЦ "Інститут аграрної економіки"

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-5107-9309>

Ю. М. Демків,

к. е. н., доцент кафедри міжнародного менеджменту, Державний торговельно-економічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0486-9462>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.11.12

ЦІНОВА ЗАЛЕЖНІСТЬ ЗОЛОТО- ТА ЕНЕРГОРЕСУРСІВ СИРОВИННОГО ПОХОДЖЕННЯ НА СВІТОВОМУ РИНКУ

A. Gaidutskyi,

Doctor of Economic Science, Head of the Department of the Management Organization, Public Governance and Administration, National Scientific Center "Institute of Agrarian Economics"

Yu. Demkiv,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of International Management, "The State University of Trade and Economics"

PRICE DEPENDENCE OF GOLD AND ENERGY RESOURCES OF RAW ORIGIN ON THE GLOBAL MARKET

В статті розглянуто підходи до визначення кореляції золото- та енергоресурсів на світовому ринку. Проведено глобальний аналіз золото та енергоресурсів в ретро- та перспективному форматі за звітними даними міжнародних організацій. Проаналізовано сучасні форми взаємодії між ведучими світовими активами. Проаналізовано динаміку цінових коливань груп ресурсів зважаючи на цикли розвитку світової економіки. Досліджено цінові тренди золото- та енергоресурсів на світовому ринку та взаємозв'язки між ними в умовах сучасних перетворень. З'ясовано, що цінова залежність (у межах цінового трикутника: нафту, газ, вугілля) у різні періоди формування ціноутворення світовому ринку змінювалася. Визначено, що золото більше не служить об'єктом обміну і засобом підтвердження цінності, однак продовжує бути глобальним активом держав і може забезпечити захист в періоди економічної рецесії або загальносвітової кризи.

The article discusses approaches to determining the correlation of gold and energy resources on the world market. A global analysis of gold and energy resources was conducted in retro— and prospective format based on the reported data of international organizations. Modern forms of interaction between the world's leading assets are analyzed. The dynamics of price fluctuations of groups of resources are analyzed taking into account the development cycles of the world economy. The price trends of gold and energy resources on the world market and the interrelationships between them in the conditions of modern transformations were studied. It was found that the price dependence (within the price triangle: oil, gas, coal) changed in different periods of the formation of pricing in the world market. It was determined that gold no longer serves as an object of exchange and a means of confirming value, but continues to be a global asset of states and can provide protection in periods of economic recession or global crisis.

At the same time, in the energy group of oil-gas-coal, the price changed according to the periods of development of the global format of pricing energy resources, but it was always somehow present and dependent on the global industrial movement. At the same time, it was found that the price of oil is the most responsive to macroeconomic events, and also depends on the level of its production: even a small drop in the supply of oil leads to a sharp increase in prices. The issue of green energy also affected the situation on the energy market. Speaking about the dependence of gold and energy resources, emphasis is placed on the dependence of trends on the corresponding economic stages in global waves of development.

It was found that the growth of "golden" price activity is relevant in times of economic upheavals, where gold, silver, and platinum serve as a safe haven and protection against contingencies. Instead, energy resources are more active in times of ups and downs in business, industrial activity, and political and economic changes. It can be said that the low correlation demonstrates gold resources as protective assets, and energy resources as raw materials for use and formation of strategic reserves.

Ключові слова: світова динаміка ціни на золото- та енергоресурси, ринок золота, ринок нафти, дорогоцінні метали, енергоресурси, цінові тренди, кореляція, цінова залежність, світовий ринок.

Key words: global price dynamics of gold and energy resources, gold market, oil market, precious metals, energy resources, price trends, correlation, price dependence, world market.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК З ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Золото — це дорогоцінний метал, що має безліч практичних застосувань. Воно пройшло тривалу еволюцію, багаторазово змінюючи своє значення і роль в економіці, однак, при цьому зберігаючи свій глобальний міжнародний вплив. Золоторесурси включають в себе золото і інші дорогоцінні метали, що є важливими елементами світової фінансової та промислової системи, невід'ємною частиною економічних відносин. В умовах глобальних перетворень значна частина попиту на золото в усьому бізнесовому світі має інвестиційний характер, у тому числі і з боку центральних банків. Незважаючи на те, що в умовах екологічних інновацій більшість інвестицій енергетичної галузі націлена на вигідні ресурси: з найнижчими витратами, найнижчими викидами та найменшими ризиками, нафта та газ залишаються стабільною основою інвестиційної енергополітики, особливо у промислово-прогресивні періоди розвитку світової економіки. Різна ринкова природа двох активів та різна реакція цих активів на глобальні рушійні сили роблять інструмент привабливим для складних інвестиційних стратегій. Питання щодо цінової динаміки та ступеню кореляції золото- та енергоресурсів вимагає поглиблення досліджень у частині зміни динамічних економічних характеристик та їх сучасного позиціонування, як глобальних активів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Стабільно-позитивна цінова динаміка золота на світовому ринку протягом багатьох десятиліть знаходиться в полі зору наукових досліджень. Вчені, фінан-

систі аналізують золотий ресурс під різними аналітичними кутами зору, розкриваючи його ринкові властивості і можливості. Східні аналітики широко висвітлюють переваги інвестицій з урахуванням національних особливостей, у тому числі в частині диверсифікації у фізичне, "паперове" золото [3]. У наукових роботах розкриваються особливості глобального видобутку золота і питання фондового хеджування [5], можливості золота, як страховки від доларових ризиків [19], порівняння інвестиційної стабільності та привабливості золота з інвестиціями в нерухомість [8], конкуренція золота в умовах діджиталізації [4], взаємодія фінансово-грошових явищ та ціни на золото. На аналітичну активність неабиякий вплив мають показові процеси, зокрема стрімко-висхідна цінова динаміка інших дорогоцінних металів, а в частині золота — ще більш активний інтерес проявляється впливом глобалізаційних та інтеграційних процесів [11]. Очікувані тенденції продовження поточного зростання цін на золото міжнародними аналітиками були підкріплені аргументами інших щодо розходження шляхів акцій і золота у 2020 році на тлі спалаху COVID-19, коли золото в ціні досягло свого історичного (на то момент) максимуму [6], що зумовило посилення дебатов щодо цієї проблематики. Продовжилась тенденція і далі в рамках рецесії в світовій економіці та особливостей геополітики, що стимулювали попит на золото, впливали на котирування до фіксації в травні 2023 року нового історичного піку спочатку на рівні 2073 дол. США, а далі в грудні перевищивши 2100 дол. США за унцію [12]. Однак, поряд з цим необхідним є детальний розгляд особливостей економіко-історичної природи золота, еволюції довгих цінових його коливань в групі з іншими дорогоцінними металами (золоторесурсами), дослідження їх взаємного впливу на цінову динаміку інших груп ресурсів світу. В першу чергу експерти оці-

нують зв'язок з "чорним" золотом — нафтою і групою "газ-вугілля" в рамках енергоресурсів, аргументуючи значною часткою. Енергетичний сектор займає майже 30% у структурі сировинного індексу від Bloomberg. Загальносвітовий попит на нафту є нееластичною — він практично не змінюється при коливаннях ціни. Але при цьому спотові ціни на еталонні сорти схильні до значних коливань і визначаються безліччю політико-економічних обставин глобального характеру [10].

Виявлення закономірностей між ціновими коливаннями золото- та енергоресурсів сировинного походження дозволить підтвердити тезу про варіативність стабільного і ефективного функціонування відповідних активів на різних етапах економічних хвиль в умовах глобальних трансформацій у середовищі.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є дослідження закономірностей коливань цін золото- та енергоресурсів сировинного походження в світовій економіці як інвестиційних активів в умовах світових економічних трансформацій.

Основними методами дослідження й реалізації поставлених завдань є методи статистичного аналізу, синтезу, групування та графічного зображення результатів. Для написання статті використано матеріали Всесвітньої золотої ради (World Gold Council), дані звітів платформ Statista, Macrotrends — дослідницької інвестиційної бази даних, офіційні аналітично-дослідні матеріали за аналізованим напрямком.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Золото позиціонувалося і продовжує розглядатися провідними світовими економістами та державними діячами під дуже різними концептуальними, але завжди актуальними напрямками. Наприклад, з позиції природи речей, гарантій, забезпеченості грошей (К. Маркс, Mahatma Gandhi, James Surowiecki та ін.); з позиції спокійних, малоризикових інвестицій (Robert Kiyosaki, James Grant та ін.), з позиції антиінфляційних якостей (Hans F. Sennholz, William Rees-Mogg та ін.) [8].

У сучасному світі відмінною особливістю золота стало його масштабне інвестиційне використання, як страхового резервного фонду. Золотий запас відображає валютно-фінансове становище країни і її кредитоспроможність на світовому ринку. У зв'язку з цим золото продовжує відігравати важливу стабілізаційну роль у комплексі міжнародних економічних відносин, регулюючи платіжний баланс, наповнюючи валютні резерви, страхуючи від інфляції й виступаючи фінансовим буфером у кризові періоди. Статистика показує, що станом на грудень 2020 року у володінні США знаходилося приблизно 8 133,53 метричних тон золота і це був найбільший золотий запас у світі, оскільки він більш ніж у два рази перевищував золотий запас Німеччини і більш ніж в три рази перевищував золотий запас Італії та Франції. Китай зайняв шосте місце. У 2020 році у світі 74 відсотки центральних банків заявили, що вони інвестують у фізичне золото [6].

Останнім часом в умовах спаду економічної активності, пов'язаного з кризою, викликаною пандемією

COVID-19 та посиленні гонки девальвацій валют, перед державами постає завдання обмеження нестримної емісії та пошуку гаранта в умовах нестабільності. Важливим аспектом, що виділяє переваги золоторесурсів поряд з іншими фінансовими активами, є ступінь надійності в захисті від військово-політичних, фінансово-економічних та кредитних ризиків.

Відомий фахівець з інвестицій у дорогоцінні метали М. Мелоні зазначав: "Золото та срібло у всі часи служили тихою гаванню та захистом від економічних потрясінь" [19, с. 112]. Золото — це можливість відкласти частину поточних доходів у вигляді, що практично за будь-яких обставин забезпечує збереження вартості [4].

Хоча золото більше не служить об'єктом обміну і підтверджуючою цінністю, історично динаміка цін на золото залишається помірно постійною у своєму висхідному русі і особливо активною у певні історичні періоди (наслідки терористичних дій 11.09.2001 року, період економічної кризи 2008—2009 років). В останні роки середня ціна на золото досягла нового рекорду на тлі економічних наслідків пандемії глобального коронавірусу (COVID-19).

Одним із факторів, що впливають на ціну золота у світовій практиці, є коливання цін на інші дорогоцінні метали (срібло та платину). Співвідношення цін золота і платини вважається індикатором стану світової економіки [16]. В рамках дослідження наведено динаміку коливання середньорічних цін на золото, срібло та платину, яка показує напрям цінового руху, з використанням даних за період більше пів століття. Статистичний аналіз виконано на основі економічних часових рядів. Дослідження цінового індикатора не включало врахування економічної хвильової циклічності і проведено в рамках еволюційного типу, що дозволило здійснити адекватний ретроспективний аналіз. Динамічний аналіз цін у графічному зображенні на підставі статистичних даних по сріблу [18] і платині [16] у форматі ретроспективного дослідження шляхом накладення графіків зміни цін на дорогоцінні метали (рис. 1) дозволив наглядно продемонструвати тенденції, що склалися. У результаті можна відмітити, що ціни на золото і срібло мають історично усталену кореляцію і рідко відхиляються одна від одної.

Протягом періоду стабільного зростання світової економіки платина у 2—2,5 рази є дорожчою за золото внаслідок того, що вона рідше зустрічається, її отримання вимагає більше зусиль, ніж для золота, а для виготовлення ювелірних виробів цей метал використовується в значно менших обсягах [16]. Але, під час світових криз попит на платину скорочується і метал втрачає в ціні (рис. 1). Саме тому його інвестиційний потенціал є нижчим, ніж у золота.

Золото у порівнянні з платиною і сріблом більш стабільно зберігає цінову динаміку в часі, а відтак можна зазначити, що з позиції вкладень це довгограючий актив, або такий, що володіє довгою стабільною прибутковістю. Саме за таких обставин золото вважається у світі одним з найбільш оптимальних способів вкладання коштів.

Особливість попиту на нафту в тому, що в короткостроковій перспективі попит малоеластичний: зростання цін мало впливає на попит, оскільки нафта є одним з

основних енергоресурсів і не може бути замінена на якісь інші ресурси в тих областях, де використовується найбільш широко (паливо для більшості видів транспорту, нафтохімія). Тому навіть невелике падіння пропозиції нафти призводить до різкого зростання цін. Саме баланс попиту та пропозиції найбільше (на 80—85 %) впливає ціни нафти [13] і від політичних стратегій і спаду чи зростання світової промисловості. Зазнавши поразки у Війні Судного дня 1973 року, арабські країни у 1973—1974 роках значно скоротили видобуток нафти. Хоча інші країни й зуміли збільшити видобуток на 1 млн барелів на день, загальний видобуток скоротився на 7%, а ціни зросли в 4 рази (Нафтова криза 1973 року). Ціни на нафту зберігалися на високому рівні і в середині 70-х років (хоч і не так високому), подальший поштовх їм дала іранська революція та ірано-іракська війна. У 1983 році на біржах Нью-Йорка та Чикаго було введено ф'ючерси на нафту. З цього моменту і з кожним роком все сильніше стало відчуватися вплив фінансового ринку в ціноутворенні. Свого піку ціни досягли на початку 1980-х років. Після цього з вищенаведених причин ціни почали падати. За кілька років вони впали більш ніж утричі. Після вторгнення Іраку до Кувейту в 1990 році ціни зросли, але швидко впали знову після того, як стало зрозуміло, що інші країни можуть легко збільшити видобуток нафти. Після розгрому Іраку 1991 року ціни продовжували падати і досягли свого мінімуму 11 доларів за барель у 1998 році, що з урахуванням інфляції відповідає рівню початку 1970-х. Пов'язано це було з Азіатською економічною кризою 1997 року. Країни ОПЕК зуміли домовитися про скорочення видобутку нафти [14], і до середини 2000 року ціни сягнули 30 доларів за барель. З кінця 2003 до 2005 року включно стався новий різкий стрибок цін. На початку січня 2008 року, вперше за всю історію, ціни на нафту перевищили 100 доларів за барель (проте під час "енергетичної кризи" 1970-х років нафта, з урахуванням інфляції, була ще дорожчою), у березні високі темпи зростання цін продовжилися (110 дол.). У травні 2008 року було досягнуто ціни 135 доларів і далі утримувалося на рівні вище 100 доларів. За один день 6 червня 2008 року нафта подорожчала на \$10 за барель, так різко за добу нафта не дорожчала з часів кризи в 1970-х [14]. У жовтні 2008 року на тлі стрімкого розвитку глобальної економічної кризи ціна на нафту опустилася нижче за 67 дол. за барель. 2009 року ціни поступово відновилися до рівня 60—80 доларів, потім піднявшись до 100—125 доларів у 2011—2013 роках [9]. З середини 2014 року через надлишок нафти на ринку, викликаний, зокрема, зростанням видобутку сланцевої нафти в США, ціни на нафту знизилися дворазово [14]. Середня ціна нафти Brent 2014 року становила \$99,3, а 2015 року — \$52 за барель. У січні 2016 року вартість нафти марки Brent опустилася до \$27,72 за барель на тлі скасування санкцій щодо Ірану, оновивши таким чином черговий мінімум [14].

Зведений графік коливань цін на золото, срібло і платину за період 2000–2023 роки, дол. США за унцію

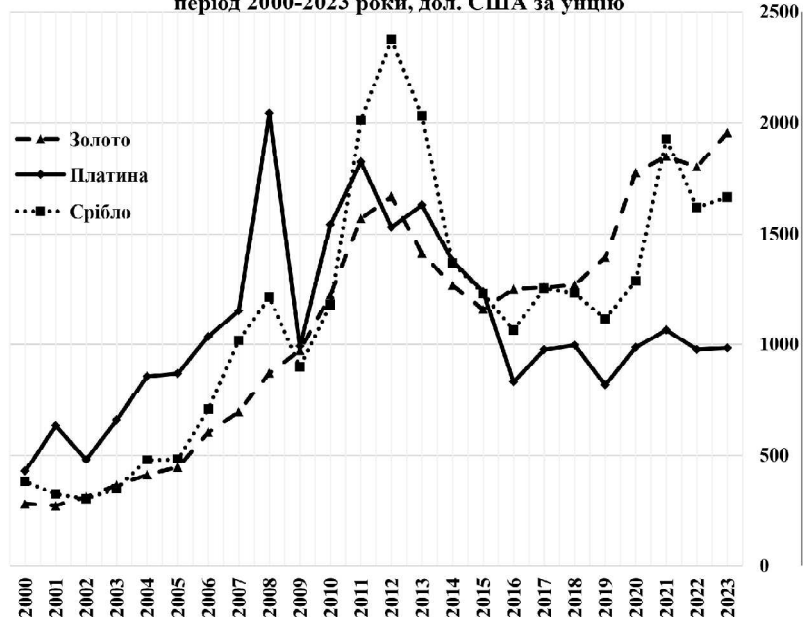

Рис. 1. Графік коливань світових цін на золото, срібло і платину за період 2000—2023 р.р.

Джерело: розроблено авторами за [1, 2, 4, 7, 12, 18].

Нафта — єдиний продукт у світі, що чуйно реагує зміну балансу між попитом і пропозицією. Тому незначні події — випадкові чи продумані заздалегідь, не кажучи вже про великі політичні потрясіння, можуть спричинити значне коливання цін. Події 2020 року внесли свій внесок. Навесні 2020 року зниження було викликане глобальним економічним спадом, який став результатом пандемії та введених для її стримування карантинних заходів, а також ціновими війнами у світових масштабах. Ринок виявився переповнений нафтою, і відсутність достатнього обсягу потужностей для зберігання вартість впала до 23,3 \$ / барель [14]. Надалі нафтові котирування поступово відновились. Однак поперемінний вплив глобальної рецесії внаслідок проблем у банківській системі США, зростання комерційних запасів сирої нафти у США, політико-економічна нестабільність у світі продовжували впливати на цінові перепади нафти та енергоресурсів.

У значній залежності від цін на нафту знаходиться ціна на природний газ. Ця формула залежності виходила з гронінгенської моделі (за назвою знаменитого родовища Гронінген у Нідерландах, яке започаткувало європейську газову промисловість у 1963 році). Вона ґрунтувалася на тому, що виробникам газу необхідні гарантії окупності багатомільярдних інвестицій у розробку родовищ та будівництво газопроводів, для чого була запропонована система довгострокових 20—30-річних контрактів, що гарантували збут [13].

З прийняттям до ЄС Третього енергопакету 2009 року ціни газу почали котируватися біржею (спотовому ринку) [13]. При збереженні європейської нафтової індексації, плата була б \$300 і навіть менше за тисячу кубометрів газу. Але за умов лібералізації ринку восени 2021 року, ціна природного газу в Європі вперше перевищила 1000 євро за тисячу кубометрів [10]. Слід зазначити, що за останні роки динаміка біржових цін

Зведений графік коливань цін на нафту, газ, вугілля за період 2000–2023 роки, дол. США за барель/бушель/тона

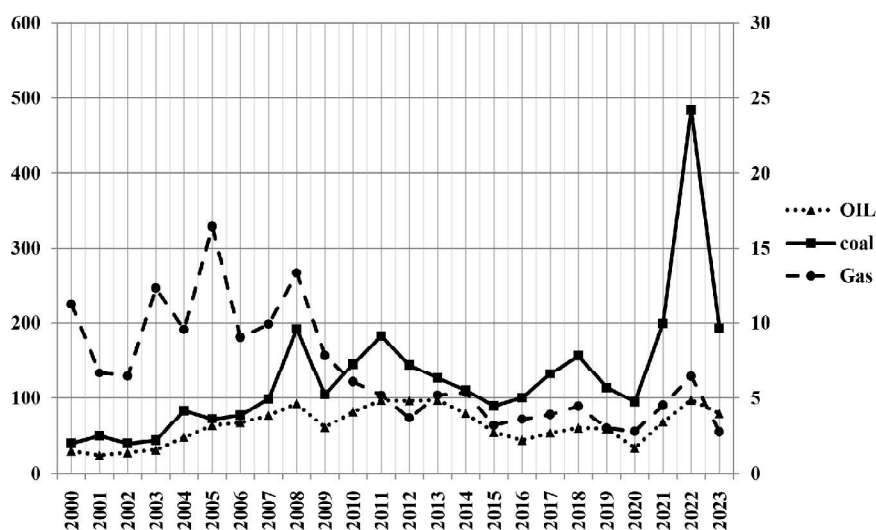

Рис. 2. Графік коливань світових цін на нафту, газ, вугілля 2000–2023 р.р.

Джерело: розроблено авторами за [9, 10, 13, 14, 15].

на природний газ у Європі характеризується винятково високою волатильністю. Турбулентність біржових цін має тенденцію до посилення, особливо це стосується контрактів із коротким періодом поставки. Прикладів такої гіперволатильності достатньо. Котирування контракту "день-вперед" на торговому майданчику TTF наприкінці травня 2020 р. обвалилися вчетверо порівняно з груднем 2019 р., потім у жовтні 2021 р. спостерігалося їхнє 32-кратне зростання. Новий абсолютний рекорд ціни, що приблизно втричі перевищує попередній, був зафіксований у серпні 2022 р. Потім у жовтні 2022 р., лютому-березні 2023 р. котирування обвалилися більш ніж у 10 разів порівняно з рекордним рівнем. Активне коливання цін на природний газ минулого року призвело до додаткового регулювання Євросоюзом, який з середини лютого 2023 р. запустив механізм верхнього обмеження цін, а з квітня — механізм спільних закупівель: свого роду "картель покупців", покликаний об'єднати інтереси імпортерів під час взаємодії зі світовими постачальниками. Додатковим фактором впливу слід вважати і розбалансування євразійського газового ринку, викликане спочатку надмірною пропозицією, а згодом, утворенням системного дефіциту природного газу.

Говорячи про якість середньо- та довгострокових прогнозів динаміки цін на природний газ, особливо за допомогою регресійних моделей, вважаємо за доцільне враховувати її залежність від динаміки цін конкуруючих енергоносіїв, насамперед із тріади провідних копалин, нафти та вугілля. Ціни на ці енергоносії характеризуються відносно меншим рівнем волатильності, а отже, вищим рівнем передбачуваності. Ця передбачуваність щодо нафти певною мірою пояснюється існуванням ОПЕК. Вугілля більш незалежне у тріо енергоресурсів. На початку 2022 року ф'ючерси на вугілля залишалися стабільними на рівні \$131 за тону, оскільки інвестори оцінили фактори попиту та пропозиції. Японія та Південна Корея, основні споживачі високоякісного вугілля в індексі Ньюкасла за винятком Австралії, збільшили свою купівельну активність до кінця року,

оскільки комунальні підприємства перейшли на енергетичне вугілля замість зрідженого газу для виробництва додаткової електроенергії [9]. Ці зміни мали вплив на цінову динаміку енергоресурсів (рис. 2).

При аналізі взаємозалежності вчені акцентують увагу на тому, що змінна "ціна на нафту" має значні позитивні кореляції зі споживанням первинної енергії та вугілля, видобутком та запасами нафти та газу, світовим ВВП та виробництвом гідроенергії. Оскільки основна кількість нафти, що видобувається, йде на переробку, а для цього процесу потрібна енергія, логічна значуща позитивна кореляція між світовим видобутком нафти і всіма загальнодоступними джерелами енергії. Як демонструє зведений графік (рис. 2) ця залежність очевидна певних часових етапах. Стриб-

ки цін на тріо енергоресурсів впливає і на інші товарні ринки. Більш високі ціни на енергоносії впливають на виробництво деяких металів (особливо алюмінію та цинку, виробництво яких є енергоємним) та добрив (деякі з яких використовують як сировину природний газ та вугілля). Виробництво продуктів харчування також стало дорожчим через високі ціни на добрива та паливо. Зростання цін на енергоносії також підкреслює деякі проблеми, що виникають внаслідок енергетичного переходу, зокрема забезпечення достатніх інвестицій у низьковуглецеві джерела енергії для заміни нижчих інвестицій у викопне паливо. Скорочення частки викопного палива в енергетичному балансі може допомогти знизити схильність країн до волатильності цін на ці сировинні товари [17].

Слід зазначити, що цінова залежність (у межах цінового трикутника: нафту, газ, вугілля) у різні періоди формування ціноутворення світовому ринку змінювалася. До 2009—2010 р.р. залежність характеризується підлеглою роллю ціни природного газу. Чільну роль формуванні вартості газу грають ціни на нафту. По суті, ціна газу є їхньою похідною. На відміну від вугілля, яке конкурує з газом тільки в одному сегменті попиту — електрогенерації (конкуренція в комунально-побутовому секторі після 70-х рр. зійшла нанівець), нафта виступає в ролі універсальної альтернативи газу, конкуруючи з ним у всіх без винятку сегментах ринку. Після 2008 р. на газовому ринку Європи відбулися глибокі структурні перетворення, які спричинили революційні зміни в ціноутворенні. Прямий результат цих перетворень — ціни торгових майданчиків поступово стали відігравати провідну роль, відтіснивши на периферію ринку нафтову прив'язку цін. Так, за даними огляду цін Міжнародного газового союзу, частка нафтової індексації в загальному споживанні Європою впала з 78% в 2005 р. до 23% в 2021 [10]. Однак, незважаючи на те, що лібералізація європейських енергетичних ринків сприяла заміні нафтової індексації індексами торгових майданчиків, ціни на газ у стаціонарному періоді II і без формальної при-

в'язки до цін нафти продовжували слідувати ціновим тенденціям у тріо групі енергоресурсів. Особливо сильно, фактично лінійна залежність пов'язувала ціни нафти і природного газу за форвардними контрактами з тривалим базисом постачання, зокрема з контрактом "рік-вперед" [15]. До кінця 2010-х років, світові ціни нафти, газу та вугілля за паритетом суттєво не відрізнялися між собою. У період до кінця 2018 р. (II стаціонарний період) візуалізація їхньої залежності набула конкретного вигляду [15]. Якщо при стаціонарній динаміці ціноутворення міжпаливна конкуренція впливала на ціни природного газу безпосередньо через формування цінових коридорів/конвертів, які вносили корективи та обмеження протягом цих цін, то в нестаціонарний період I (2019—2020 р.р.) залежність ціни природного газу від динаміки цін на нафту та нафтопродукти суттєво ослабла і була заміщена залежністю від ціни вугілля. У 2019 р. компанії Tokyo Gas та Shell навіть підписали інноваційний для галузі контракт із частковою прив'язкою до ціни вугілля. Нестационарний період II у ціноутворенні на природний газ розпочався у 2021 р. та спостерігається в даний час [9]. Він характеризується різким дисбалансом між попитом і пропозицією та дефіцитом на європейському ринку. Нестационарний період II характеризується пробиттям ціною природного газу верхньої межі цінового коридору та стійким перебуванням ціни природного газу в діапазоні, що перевищує ціну нафти за паритетом. У деяких випадках це перевищення було втричі та більше. Нетипова поведінка цін після 2021 р. дала підставу деяким аналітикам стверджувати, що європейський газовий ринок вступив у нову епоху, в якій ціни на газ остаточно втратили зв'язок з нафтовими та здобули повну незалежність [15]. Ця теза підтверджує, крім іншого, динаміка цін на природний газ у жовтні 2022 р., лютому-березні 2023 р. В умовах збереження глобального дефіциту природного газу спотові ціни вже двічі знижувалися в Європі більш ніж у 10 разів від серпневого піку 2023 р. Справді, ситуація, що утворилася на ринку після лютого 2022 р., кардинально відрізнялася від колишньої не лише зростанням кількості цінових сплесків, спричинених неекономічними причинами. На ринку відбувалися якісні зміни, що характеризуються зламом історичного паритету газових цін із нафтою та вугіллям.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОКУ ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Золото більше не служить об'єктом обміну і засобом підтвердження цінності, однак продовжує бути глобальним активом держав і може забезпечити захист в періоди економічної рецесії або загальносвітової кризи. Про це свідчать демонстрації цінових коливань на золото та дорогоцінні метали (срібло і платина) у світі продовж інтервалу 2000—2023 р.р. Золото виступає провідним інвестиційним активом серед інших дорогоцінних металів. В останні роки ціна на золото досягала нових рекордних значень внаслідок необхідності набуття інвестиційних гарантій через наростання економічних наслідків глобальної пандемії COVID-19, військово-політичних кризових обставин та загальносвітового спаду. З іншого боку постають гарантом прогресивної ста-

більності і інвестиційною константою енергоресурси, рухаючись в ціновому середовищі відповідно до своїх законів але не без врахування ціноутворення на інших сировинно-товарних світових ринках. Коливання цін на нафту в першу чергу демонструє залежність від НТП і загального інноваційного розвитку світової промисловості. Внутрішня залежність в енергетичній групі нафта-газ-вугілля змінювалась відповідно до періодів розвитку світового формату ціноутворення на енергоресурси, але завжди була так чи інаше присутня і залежна від глобального промислового руху. Питання зеленої енергетики теж вплинуло на ситуацію на енергетичному ринку. Говорячи про залежність золото- та енергоресурсів маємо зробити основний акцент на залежність трендів від відповідних економічних етапів в загальносвітових хвилях розвитку. А саме питання зростання "золотої" цінової активності актуальне у часи економічних потрясінь, де золото, срібло, платина служать тихою гаванню та захистом від непередбачуваностей. Натомість енергоресурси проявляють більшу активність в часи піднесення та бумів ділової, промислової активності та політично-економічних змін. Можна говорити, що низька кореляція демонструє золоторесурси як захисні активи, а енергоресурси — як сировину у своїй більшості.

Література:

1. Світові ціни на золото оновили історичний рекорд. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/svitovitsini-zoloto-onovili-istorichniy-1701689232.html> (дата звернення: 19.04.2024).
2. Федорчук А. Платина повертає позиції. Дзеркало тижня. URL: <https://zn.ua/ukr/business/platina-povertaye-poziciyi-.html> (дата звернення: 22.04.2024).
3. Agha, S. E., Saafi, A. R., and Qayoom, O. A. (2015). Gold Investment from Islamic Perspective: The Case of Malaysia. *International Journal of Economics and Finance*, (Vol. 7(5)), (pp. 179-185). URL: <https://doi.org/10.5539/ijef.v7n5p179> (дата звернення: 22.04.2024).
4. Annual average gold price from 1900 to 2020. URL: <https://www.statista.com/statistics/268027/change-in-gold-price-since-1990/> (дата звернення: 22.04.2024).
5. Arouri, M. E. H., Lahiani, A., and Nguyen, D. K. (2015). World Gold Prices and Stock Return in China: Insights for Hedging and Diversification Strategies. *Economic Modelling*, (Vol. 44), (pp. 273—282). URL: <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2014.10.030> (дата звернення: 21.04.2024).
6. Average annual return of gold and other assets worldwide from 1971 to 2019. URL: <https://www.statista.com/statistics/1061434/gold-other-assets-average-annual-returns-global/> (дата звернення: 19.04.2024).
7. Average global platinum price from 2016 to 2021. URL: <https://www.statista.com/statistics/254519/average-platinum-price/> (дата звернення: 22.04.2024).
8. Claude Erb, Campbell R. Harvey & Tadas Viskanta (2020), Gold, the Golden Constant and Deja vu. *Financial Analysts Journal*. (Vol. 76), (Issue 4), (pp. 134—142). URL: <https://doi.org/10.1080/0015198X.2020.1817698> (дата звернення: 20.04.2024).
9. Coal price index worldwide from 1992 to 2022. URL: <https://www.statista.com/statistics/1303225/coal-price-index-worldwide/> (дата звернення: 19.04.2024).

10. Energy market developments: natural gas and coal prices surge amid constrained supply. URL: <https://blogs.worldbank.org/opendata/energy-market-developments-natural-gas-and-coal-prices-surge-amid-constrained-supply> (дата звернення: 19.04.2024).

11. Gold and the Economy. URL: <https://www.thebalance.com/gold-and-the-economy-3305655> (дата звернення: 18.04.2024).

12. Gold Outlook 2023. URL: <https://www.gold.org/goldhub/research/outlook-2023> (дата звернення: 19.04.2024).

13. Gold vs Oil Chart and Live Prices Today. URL: <https://www.ifcmarkets.com/en/market-data/gold-trading-prices/xauoil> (дата звернення: 19.04.2024).

14. John C.B. Cooper, Price elasticity of demand for crude oil: estimates for 23 countries. Архивна копія від 23 листопада 2015 на Wayback Machine. OPEC review 27.1 (2003): pp. 1—8.

15. Maloney M. The Great Gold & Silver Rush of the 21st Century. WealthCycles Press. Publish Drive edition. 2023. 229 p.

16. Platinum Prices — Interactive Historical Chart. URL: <https://www.macrotrends.net/2540/platinum-prices-historical-chart-data> (дата звернення: 21.04.2024).

17. Statista average gasoline prices. URL: <https://www.statista.com/statistics/221368/gas-prices-around-the-world/> (дата звернення: 07.04.2024).

18. Silver Prices — 100 Year Historical Chart. URL: <https://www.macrotrends.net/1470/historical-silver-prices-100-year-chart> (дата звернення: 22.04.2024).

19. Sumer, L. and Ozorhon, B. (2020), "Investing in gold or REIT index in Turkey: evidence from global financial crisis, 2018 Turkish currency crisis and COVID-19 crisis", Journal of European Real Estate Research, Vol. 2, pp. 5–15. URL: <https://doi.org/10.1108/JERER-04-2020-0023> (дата звернення: 22.04.2024).

References:

1. The official news site of RBC-Ukraine (2023), "World gold prices set new records", available at: <https://www.rbc.ua/rus/news/svitovi-tsini-zoloto-onovili-istorichniy-1701689232.html> (Accessed: 12 May 2024).

2. Fedorchuk A. (2013), "Platina rotates positions", Mirror Daily, [Online], available at: <https://zn.ua/ukr/business/platina-povertaye-poziciyi-.html> (Accessed 22 April 2024).

3. Agha, S. E., Saafi, A. R., and Qayoom, O. A. (2015), "Gold Investment from Islamic Perspective: The Case of Malaysia". International Journal of Economics and Finance, [Online], Vol. 7 (5), pp. 179—185, available at: <https://doi.org/10.5539/ijef.v7n5p179> (Accessed: 22 April 2024).

4. The official data site of Statista (2023), "Annual average gold price from 1900 to 2020", available at: <https://www.statista.com/statistics/268027/change-in-gold-price-since-1990/> (Accessed: 22 April 2024).

5. Arouri, M., Lahiani, A., and Nguyen, D. K. (2015), "World Gold Prices and Stock Return in China: Insights for Hedging and Diversification Strategies", Economic Modelling, [Online], Vol. 44, pp. 273—282, available at: <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2014.10.030> (Accessed 21 April 2024).

6. The official data site of Statista (2023), "Average annual return of gold and other assets worldwide from 1971 to 2019", available at: <https://www.statista.com/statistics/1061434/gold-other-assets-average-annual-returns-global/> (Accessed 19 April 2024).

7. The official data site of Statista (2023), "Average global platinum price from 2016 to 2021", available at: <https://www.statista.com/statistics/254519/average-platinum-price/> (Accessed 22 April 2024).

8. Erb C., Harvey C. and Viskanta T. (2020), "Gold, the Golden Constant and Deja vu". Financial Analysts Journal, [Online], Vol. 76, Issue 4, pp. 134—142, available at: <https://doi.org/10.1080/0015198X.2020.1817698> (Accessed 20 April 2024).

9. The official data site of Statista (2023), "Coal price index worldwide from 1992 to 2022", available at: <https://www.statista.com/statistics/1303225/coal-price-index-worldwide/> (Accessed 19 April 2024).

10. The official site of World Bank (2023), "Energy market developments: natural gas and coal prices surge amid constrained supply", available at: <https://blogs.worldbank.org/opendata/energy-market-developments-natural-gas-and-coal-prices-surge-amid-constrained-supply> (Accessed 19 April 2024).

11. The official site of personal finance portal The Balance (2023), "Gold and the Economy", available at: <https://www.thebalance.com/gold-and-the-economy-3305655> (Accessed 19 April 2024).

12. The official site of World Gold Council (2024), "Gold Outlook 2023", available at: <https://www.gold.org/goldhub/research/outlook-2023> (Accessed 19 April 2024).

13. The official site of financial broker IFC Markets (2024), "Gold vs Oil Chart and Live Prices Today", available at: <https://www.ifcmarkets.com/en/market-data/gold-trading-prices/xauoil> (Accessed 19 April 2024).

14. Cooper, J. (2003), "Price elasticity of demand for crude oil: estimates for 23 countries. Wayback Machine", OPEC review, Vol. 27.1, pp. 1—8.

15. Maloney, M. (2023), The Great Gold & Silver Rush of the 21st Century, WealthCycles Press. Publish Drive edition, Washington, USA.

16. The official site of the research platform Macrotrends (2024), "Platinum Prices — Interactive Historical Chart", available at: <https://www.macrotrends.net/2540/platinum-prices-historical-chart-data> (Accessed 21 April 2024).

17. The official data site of Statista (2023), "Statista average gasoline prices", available at: <https://www.statista.com/statistics/221368/gas-prices-around-the-world/> (Accessed 07 April 2024).

18. The official site of the research platform Macrotrends (2024), "Silver Prices — 100 Year Historical Chart", available at: <https://www.macrotrends.net/1470/historical-silver-prices-100-year-chart> (Accessed 22 April 2024).

19. Sumer, L. and Ozorhon, B. (2020), "Investing in gold or REIT index in Turkey: evidence from global financial crisis, 2018 Turkish currency crisis and COVID-19 crisis", Journal of European Real Estate Research, [Online], Vol. 2, pp. 5—15, available at: <https://doi.org/10.1108/JERER-04-2020-0023> (Accessed 22 April 2024).

Стаття надійшла до редакції 05.05.2024 р.

Л. М. Жукова,

д. е. н., доцент кафедри менеджменту і логістики, Національний університет
"Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка", м. Полтава, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2765-5544>;

В. В. Гришко,

к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту і логістики, Національний університет
"Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка", м. Полтава, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6987-3879>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.11.19

УПРАВЛІННЯ ТЕХНОЛОГІЧНИМИ ЗМІНАМИ В ПРІОРИТЕТНИХ ГАЛУЗЯХ ЕКОНОМІКИ

L. Zhukova,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Management
and Logistics, National University "Yuriy Kondratyuk Poltava Polytechnic", Poltava, Ukraine

V. Gryshko,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Management and Logistics, National University "Yuriy Kondratyuk Poltava Polytechnic", Poltava, Ukraine

MANAGEMENT OF TECHNOLOGICAL CHANGES IN PRIORITY SECTORS OF THE ECONOMY

У статті розглянуто процеси управління технологічними змінами в пріоритетних галузях економіки. Зазначено, що прискорення технологічного прогресу породжує широкий простір альтернатив у системі управління майбутніми інноваційними трендами. Обґрунтована методологія технологічного розвитку суб'єктів господарювання за умов спільного протистояння континентальній експансії росії, політичній солідарності та фінансово-економічній підтримки України. Розкрито стратегічні напрями розвитку держави від галузей і секторів економіки до технологій, які здатні кардинально підвищити ефективність у різних сферах діяльності. Визначено роль та значення технологічних платформ як основного інструменту науково-технологічної та інноваційної політики. Виокремлено пріоритетні галузі, які стануть локомотивом для відновлення української економіки. Розглянуто ключові тенденції управління технологічними змінами в пріоритетних галузях економіки враховуючи сучасні реалії національної безпеки і оборони. Досліджено вплив нових ринків впровадження інноваційних технологій на забезпечення економічної безпеки пріоритетних галузей економіки. Доведено, що Україні варто послідовно поглиблювати доступність до глобальних цифрових мереж та використовувати принципово нові можливості реалізації технологічного потенціалу, які відкриваються з доступом до глобального середовища. Досліджено головні тенденції фінансового ринку України, який останніми роками суттєво трансформувався. Виявлено найпоширеніші технології українських фінтех-стартапів. Враховано ризики, пов'язані з цифровою трансформацією та визначенням суспільного консенсусу щодо процесу ефективного управління технологіч-

ними змінами. Доведено, що вектором майбутніх технологічних змін в пріоритетних галузях економіки є ІТ-галузь. Дана галузь є одним з пріоритетних напрямів відновлення та зростання для повоєнної економіки України за рахунок розвитку стартап-екосистеми. Наголошено на розробці конкретних заходів щодо відновлення та розбудови інноваційного середовища та приведення національного законодавства у відповідність зі світовими стандартами. Перспективами подальших розвідок у даному напрямі є аналіз підстав регулятивної політики держави в контексті системи цінностей і соціальних норм щодо інноваційного розвитку суспільства, оскільки період трансформації завжди пов'язаний зі змінами глобального технологічного розвитку певних галузей економіки згідно з часом непередбачених змін.

The article examines the processes of managing technological changes in priority sectors of the economy. It is noted that the acceleration of technological progress creates a wide range of alternatives in the management system of future innovative trends. A well-founded methodology for the technological development of business entities under the conditions of joint resistance to the continental expansion of Russia, political solidarity and financial and economic support of Ukraine. The strategic directions of the state's development are revealed, from industries and sectors of the economy to technologies capable of dramatically increasing efficiency in various spheres of activity. The role and significance of technological platforms as the main tool of science and technology and innovation policy are considered. The priority industries that will become the locomotive for the recovery of the Ukrainian economy have been identified. It is noted that their formation and implementation will allow to intensify the efforts of the state to create promising technologies, to strengthen the influence of the needs of business and society on the implementation of important areas of scientific and technological development, to identify new scientifically based technological opportunities for the modernization of existing sectors and the formation of new sectors of the economy. It is noted that technology is increasingly spreading to various industries, because it allows you to automate production processes, increase productivity, reduce costs and generally increase business efficiency. The key trends in the management of technological changes in the priority sectors of the economy are considered, taking into account the modern realities of national security and defense, which permeate all spheres of social life. The issue of finding and impact of new markets for the introduction of innovative technologies on ensuring the economic security of priority sectors of the economy was studied. It has been proven that Ukraine should consistently deepen access to global digital networks and use fundamentally new opportunities for realizing technological potential that open up with access to the global environment. The need to implement state digital technologies in the administrative and economic sectors to improve efficiency, transparency and accessibility of services for citizens and businesses was emphasized. It is noted that the adoption and implementation of measures to ensure technological competitiveness should acquire the status of the highest state priority, since technological inventions can change not only our lives, but also the entire structure of socio-economic relations. The main trends of the financial market of Ukraine, which has been significantly transformed in recent years, have been studied. Classic financial institutions master modern technologies and release new products, technology companies open their own fintech startups, neo-banks and quickly conquer the market. The most common technologies of Ukrainian fintech startups have been identified. Risks associated with digital transformation and determination of public consensus on the process of effective management of technological changes are taken into account. This process is impossible without a strategic vision of the country's European future by the economic authorities of the state, which requires the development of a strategic plan for reforming priority sectors of the economy and all spheres of activity of Ukrainian society. It has been proven that the vector of future technological changes in the priority sectors of the economy is the IT sector. This industry is one of the priority areas of recovery and growth for the post-war economy of Ukraine due to the development of the startup ecosystem. Emphasis is placed on the development of specific measures to restore and build an innovative environment and bring national legislation into line with global standards. Prospects for further investigations in this direction are the analysis of the grounds of the regulatory policy of the state in the context of the system of values and social norms regarding

the innovative development of society, since the period of transformation is always associated with changes in the global technological development of certain sectors of the economy in accordance with the time of unforeseen changes.

Ключові слова: управління інноваційним розвитком, інноваційна політика, інноваційні технології, технологічний потенціал, технологічні зміни, пріоритетні галузі економіки.

Key words: management of innovative development, innovation policy, innovative technologies, technological potential, technological changes, priority sectors of the economy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Прискорення технологічного прогресу породжує широкий простір альтернатив у систему управління майбутніми інноваційними трендами та у зміни інституційного статусу держави. Розумне звуження цього простору відповідно національним інтересам щодо концентрації ресурсів на найбільш вигідних для України напрямках може бути досягнуто шляхом урахування та використання чинників і інструментів економічної влади держави. Адже саме від дій влади залежить надійність роботи всіх суспільних механізмів інноваційного розвитку, розширення технологічної свободи суб'єктів господарювання та безпечність функціонування господарчої системи за умов спільного протистояння континентальній експансії росії, політичній солідарності та фінансово-економічній підтримки України.

При визначенні стратегічних напрямів розвитку держави центр уваги переноситься від галузей і секторів економіки до технологій, які здатні кардинально підвищити ефективність у різних сферах діяльності. При цьому основним інструментом науково-технологічної та інноваційної політики є технологічні платформи. Їх формування і реалізація дозволить активізувати зусилля держави щодо створення перспективних технологій, посилити вплив потреб бізнесу і суспільства на реалізацію важливих напрямів науково-технологічного розвитку, виявити нові науково обґрунтовані технологічні можливості модернізації існуючих секторів і формування нових секторів економіки. Отримані ефекти дозволять сформувати ресурсну базу та інноваційне середовище для переходу до більш високотехнологічної стадії модернізації [1, с. 159].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У сучасній науковій літературі питанням дослідження управління технологічними змінами та пошуку на-

прямів зміни інституційного статусу держави у контексті розвитку пріоритетних галузей і секторів економіки, які здатні кардинально підвищити інноваційну ефективність у різних сферах діяльності, приділяється вагомий інтерес. Аналізуючи тенденції становлення змін у управлінні інноваційними процесами в Україні, науковці розглядають даний процес як появу нових секторів економіки з сучасними технологічними можливостями.

Значна увага теоретичним та практичним засадам управління технологічними змінами та створення умов щодо технологічної модернізації пріоритетних галузей економіки приділяється в роботах В. Гейця, А. Гриценка, П. Єщенка, Н. Краус, І. Одотюк, В. Осецького, Ю. Самойленко, Л. Федулової, О. Яременка та ін. Серед зарубіжних учених, що займалися дослідженням науково-технологічного розвитку, необхідно відзначити Д. Бредлі, П. Друкер, Дж. Мокір, Дж. Стігліц, Дж. Джессона, Д. Ернста, Б. Олсена, Дж. Робертса, Д. Харта та ін. Але незважаючи на вагомий науковий доробок вітчизняних та зарубіжних дослідників, невирішеними залишаються питання розвитку пріоритетних галузей, які мають надзвичайно важливе значення та стануть локомотивом для відновлення української економіки.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Мета статті полягає у дослідженні питань управління технологічними змінами в пріоритетних галузях економіки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

В процесі відновлення економіки України, яка постраждала внаслідок російської агресії, особлива увага має бути приділена підтримці галузей, які безпосередньо забезпечують життєдіяльність громадян та зміцнюють обороноздатність держави. Йдеться про сільське господарство, виробництво продуктів харчування, роздрібну торгівлю, комунальні та енергетичні

**Таблиця 1. ТОП-10 найбільш успішних ІТ-компаній України
(станом на січень 2024 року)**

Місце в рейтингу	Назва компанії	Кількість спеціалістів	Технічні спеціальності	
			загальна кількість	у %
1	ЕРАМ (Київ, Харків, Львів, Дніпро, Одеса, Вінниця, Житомир, Івано-Франківськ, Кременчук, Полтава, Рівне, Тернопіль, Ужгород, Хмельницький, Черкаси, Чернівці)	9 986 (-244)	9 061	91
2	SoftServe (Київ, Харків, Львів, Дніпро, Одеса, Вінниця, Івано-Франківськ, Луцьк, Полтава, Рівне, Тернопіль, Ужгород, Хмельницький, Чернівці)	7 841 (-485)	5 976	76
3	GlobalLogic (Київ, Харків, Львів, Миколаїв)	6 412 (-148)	6 003	94
4	Luxoft (Київ, Дніпро, Одеса)	3 400 (-300)	3 000	88
5	Evoplay (Київ, Львів)	3 371 (-640)	2 022	60
6	Ajax Systems (Київ, Харків, Львів, Вінниця)	2 994 (+95)	1 074	36
7	Genesis (Київ)	2 423 (+145)	1 147	47
8	Intellias (Київ, Львів, Одеса, Івано-Франківськ, Ужгород)	2 409 (-151)	2 013	84
9	DataArt (Київ, Харків, Львів, Дніпро, Одеса, Вінниця, Івано- Франківськ, Кременчук, Полтава)	2 400 (-100)	2 050	85
10	ZONE3000 (Харків, Львів, Дніпро)	2 395 (+20)	2 008	84

Джерело: складено на основі [7].

послуги, виробництва, що працюють над мобілізаційними замовленнями [2].

Уряд робить ставку на розвиток чотирьох пріоритетних галузей, які стануть локомотивом для відновлення української економіки. В першу чергу це галузі на які буде спрямовано основні зусилля для їх підтримання:

- military-tech (високотехнологічне озброєння);
- металургія, гірничо-промисловість і машинобудування (через війну відбулися серйозні корективи в структурі економіки через зниження показників підприємств гірничо-металургійного сектора, хімічної промисловості України та будівельної галузі);
- сільське господарство та харчова промисловість (попри завершення процесів релокації виробничих процесів, пошуку нових логістичних зв'язків та впровадження системного виробництва, найбільший внесок у відновлення економіки у 2023 році зробила саме аграрна галузь);
- ІТ-галузь.

Основним пріоритетом забезпечення інституційного статусу держави, виходячи з нашої реальності, є питання національної безпеки і оборони, які пронизують усі сфери суспільного життя. Якщо металургія, сільське господарство, харчова промисловість, а також ІТ-галузь в нас добре зростали до війни, то military-tech — це нова галузь у фокусі розвитку нашої держави.

Повномасштабне вторгнення РФ до України активізувало даний напрямок військової галузі — military-tech (від англ. military technology, тобто військові технології: дрони, антидронові рушниці, тактичні навушники, системи зв'язку, системи кіберзахисту тощо) [3]. Military-tech забезпечує вітчизняним озброєнням Україну, що надає виробникам можливість його експортувати. Безумовно для розвитку промисловості Україна має залучати інвестиції (капітальні інвестиції мають складати 70—80 млрд дол. щорічно протягом мінімум п'яти років після закінчення війни) [4]. Тобто для подальшого розвитку цієї галузі важливо вибудувати політику держави та налагодити співпрацю з іноземними партнерами. Саме це допоможе створити сприятливе середовище для розвитку military-tech в Україні.

Особлива увага має приділятися пошуку нових ринків та відновленню роботи на традиційних для України ринках. Одним із таких регіонів є Південно-Східна Азія, куди Україна завжди постачала продукцію з високою доданою вартістю: машино- та приладобудування, суднобудування, енергетичне й транспортне обладнання та ін. На жаль, частина цих контактів була втрачена у зв'язку з війною та логістичними проблемами. В жовтні 2023 року міжнародна асоціація "Бізнес в ОЕСР" (Організації економічного співробітництва і розвитку) створила спеціальну робочу групу для контактів із бізнес-об'єднаннями країн Південно-Східної Азії, що стало реаль-

ним інструментом для українських компаній щодо пошуку партнерів і налагодження нових шляхів постачання у Південно-Східній Азії [5].

Отже, головне питання, яке турбує як українських, так і іноземних інвесторів — це питання страхування військових ризиків. У цьому напрямі є домовленості з MIGA (Багатостороннє агентство з гарантування інвестицій) та корпорацією IFC, яка є членом Світового банку, про виділення коштів, які будуть покривати військові ризики на 90 % від суми реалізації проєкту. Закордонних інвесторів у першу чергу цікавлять податкові пільги в контексті перспектив відкриття нових виробництв, партнерства або придбання українських активів. Також багато стратегічних інвесторів цікавляться можливістю налагодження торгових зв'язків із українськими виробниками для їх подальшої інтеграції в свої глобальні ланцюги постачання [4].

Наслідуючи досвід світових технологічних лідерів, Україні варто послідовно поглиблювати доступність до глобальних цифрових мереж та використовувати принципово нові можливості реалізації технологічного потенціалу, які відкриваються з доступом до глобального середовища [6, с. 264]. Зазначимо, що вжиття та реалізація заходів щодо забезпечення технологічної конкурентоспроможності має набути статусу найвищого державного пріоритету, оскільки технологічні винаходи можуть змінити не тільки наше життя, а й усю структуру суспільно-економічних відносин [1].

Ще однією з провідних індустрій української економіки, яка стрімко зростає щороку, є IT-галузь. Інформаційні технології — сектор економіки, що продемонстрував найбільшу стійкість під час повномасштабної війни, забезпечив державні валютні надходження, сплату податків та створення нових робочих місць. Це галузь, яка продовжує зростати та залишається однією з рушійних сил української економіки (ТОП-10 найбільш успішних IT-компаній України на початок 2024 року наведено в табл. 1).

Згідно офіційним даним Міністерства цифрової трансформації, Україна і Велика Британія запустили технологічний міст UK-Ukraine TechBridge, що сприятиме розвитку українського IT-сектору. За таких умов українські IT-компанії та стартапи матимуть ще більше можливостей для розвитку, зокрема, легше залучатимуть додаткове фінансування від британських інвесторів та отримуватимуть гранти.

Даний проєкт, який є вигідним для обох країн, дасть змогу українському бізнесу ефективніше співпрацювати з британськими колегами та партнерами. В свою чергу, нові партнерства з топовими гравцями британської IT-індустрії дадуть змогу підвищити національну конкурентоспроможність шляхом розроблення та впровадження потужних спільних продуктів і послуг [8].

Отже, технології все більше поширюються на різні галузі, адже вони дозволяють автоматизувати виробничі процеси, підвищити продуктивність, знизити витрати та загалом збільшити ефективність бізнесу. Як показало дослідження, 21,7 % підприємств мають штатних IT-фахівців, а ще 14,6 % підприємств залучають позаштатні ресурси для виконання функцій ІКТ (інформаційно-комунікаційних технологій).

Показовим прикладом у цьому напрямі виступає фінансовий ринок України, який останніми роками суттєво трансформувався. Класичні фінансові установи опановують сучасні технології та випускають нові продукти, технологічні компанії відкривають власні фінтех-стартапи, необанки та швидко завойовують ринок.

Найпоширенішими технологіями українських фінтех-стартапів є:

— Application Programming Interface (API). Посередник між програмами, за допомогою яких одні надсилають запит іншим і отримують відповідь. Це дозволяє економити час та спростити роботу.

— Artificial Intelligence (AI). Алгоритми штучного інтелекту використовуються для створення продуктів з онлайн-кредитування, страхування та порівняння фінансових інструментів, а чат-бот став базовою технологією платіжних сервісів і продуктів із персональних фінансів.

— Блокчейн. Технологія обробки, зберігання інформації та ідентифікації клієнтів за допомогою спеціального децентралізованого реєстру. Найчастіше вона використовується у криптовалютних.

Для майбутньої економіки важливим є питання розвитку IT технологій у промисловості. Українська промисловість почала активно трансформуватися після 2014 року з появою руху Industry 4.0, який передбачає повністю автоматизоване виробництво та керування всіма процесами в режимі реального часу. Industry 4.0 ґрунтується на революційних технологіях:

— Artificial Intelligence (AI). Штучний інтелект відіграє ключову роль у створенні рішень автоматизації в промисловості. Завдяки штучному інтелекту можна підвищувати гнучкість і точність виробничих процесів, адаптувати управлінські процеси тощо.

— Internet of Things (IoT). IoT — комп'ютерні мережі, до яких підключають фізичні об'єкти зі встановленими датчиками, сенсорами та ПЗ. Це допомагає обробляти інформацію, дистанційно керувати процесами та автоматизувати виробництво.

— Big Data. Технологічні рішення Big Data дозволяють у режимі реального часу збирати, аналізувати та прогнозувати дані щодо обсягів виробництва та витрат, логістики, роботи з клієнтами та інших виробничих процесів.

Отже, серед експортоорієнтованих галузей лише IT-індустрія збільшила обсяги експорту за минулі роки, інші ж зазнали істотних втрат через пошкоджену та зруйновану інфраструктуру, постійні обстріли, окупацію областей та міграцію робочої сили, що глобально вплинуло на діяльність української економіки під час війни [9]. Як бачимо, головним трендом повоєнних років є не зростання окремої галузі, а саме синергія та кооперація індустрій.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Суспільний консенсус щодо процесу ефективного управління технологічними змінами неможливий без стратегічного бачення економічною владою держави європейського майбутнього країни, що потребує роз-

робки стратегічного плану реформування пріоритетних галузей економіки та всіх сфер діяльності українського суспільства.

Визначено, що характерною ознакою галузі military-tech є те, що її розвиток та додана вартість залежить у більшій мірі не від природних ресурсів чи техніки, а від інтелектуального потенціалу конкретних спеціалістів.

Особлива увага зараз прикута до даної галузі, яка є одним з пріоритетних напрямів відновлення та зростання для повоєнної економіки України за рахунок розвитку стартап-екосистеми. Нові розробки у цьому напрямі це і залучення інвестицій в Україну, і робочі місця, і безпосередні технологічні рішення для відбудови. На відміну від інших ключових галузей для української економіки, таких як аграрний сектор чи металургія, IT-галузь, не потребує значного обсягу засобів виробництва, хоча належна інфраструктура все ж потрібна.

У зв'язку з цим саме дії економічної влади ще більше, ніж в іншій ситуації, визначають траєкторію в системі цінностей і соціальних норм щодо інноваційного розвитку суспільства, оскільки період трансформації завжди пов'язаний зі змінами глобального технологічного розвитку певних галузей економіки згідно з часом непередбачених змін. За цих умов ефективна реалізація реформ має стати наслідком спільних зусиль економічної влади й народу.

Література:

1. Жукова Л. М. Зміни інституційного статусу держави в умовах соціально-економічної нестабільності: монографія. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2020. 308 с.
2. Мінекономіки визначило пріоритетні галузі, що потребують особливої підтримки під час війни. Міністерство економіки України. 01.04.2022. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=cbdccfec-285d-43b0-9068-28876b470d45&title=MinekonomikiViznachiloPrioritetniGaluzi-SchoPotrebuiutOsoblivoiPidtrimkiPidChasViini>
3. Сухорукова Г. Розвиток military-tech як нової галузі в Україні: чи є перспективи? Kyivstar Business HUB. 17 лютого 2023 року. URL: <https://hub.kyivstar.ua/articles/rozvytok-military-tech-yak-novoyi-galuzi-v-ukrayini-chy-ye-perspektyvy>
4. Свириденко Ю. Уряд робить ставку на розвиток чотирьох пріоритетних галузей, які стануть локомотивом для відновлення української економіки. Кабінет міністрів України. 21 жовтня 2022 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/News/uriad-robyt-stavku-na-rozvytok-chotyrokhpriorytetnykh-haluzei-iara-stanut-lokomotyvom-dlia-vidnovlennia-ukrainskoi-ekonomiky-iulia-svrydenko>
5. Опитування щодо формату співпраці з країнами Південно-Східної Азії. Український союз промисловців і підприємців. 03.11.2023. URL: <https://uspp.ua/news/actual/2018/opytuvannia-shchodo-formatu-spivpratsi-z-krainamy-pivdenno-skhidnoi-azii>
6. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 році: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. Київ: НІСД, 2016. 688 с.
7. ТОП-50 найбільших IT-компаній України. DOU. Київ. URL: <https://jobs.dou.ua/top50/?period=01-2024>
8. Павлиш О. Україна і Британія запустили технологічний міст для IT-сектору: що це дасть. Економічна правда. 16 січня 2024 року. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2024/01/16/708793/>
9. Вишковська С. Як IT-індустрія розвиває інші галузі економіки у 2022 році. Goodtoknow. 12 грудня 2022 року. URL: <https://finance.ua/ua/goodtoknow/jak-it-industrija-rozvyvae-inshi-galuzi-ekonomiky>

References:

1. Zhukova, L.M. (2020), Zminy instytutsijnoho statusu derzhavy v umovakh sotsial'no-ekonomichnoi nestabil'nosti [Changes in the institutional status of the state in conditions of socio-economic instability], KhNU imeni V.N. Karazina, Kharkiv, Ukraine.
2. Ministry of Economy of Ukraine (2022), "The Ministry of Economy has identified priority industries that require special support during the war", available at: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=cbdccfec-285d-43b0-9068-28876b470d45&title=MinekonomikiViznachiloPrioritetniGaluzi-SchoPotrebuiutOsoblivoiPidtrimkiPidChasViini> (Accessed 05 May 2024).
3. Sukhorukova, H. (2023), "Development of military-tech as a new industry in Ukraine: are there prospects?", Kyivstar Business HUB, available at: <https://hub.kyivstar.ua/articles/rozvytok-military-tech-yak-novoyi-galuzi-v-ukrayini-chy-ye-perspektyvy> (Accessed 05 May 2024).
4. Svrydenko, Yu. (2022), "The government is betting on the development of four priority industries, which will become a locomotive for the recovery of the Ukrainian economy", available at: <https://www.kmu.gov.ua/News/uriad-robyt-stavku-na-rozvytok-chotyrokhpriorytetnykh-haluzei-iara-stanut-lokomotyvom-dlia-vidnovlennia-ukrainskoi-ekonomiky-iulia-svrydenko> (Accessed 05 May 2024).
5. Ukrains'kyj soiuz promyslovtsiv i pidpriiemtsiv (2023), "Survey on the format of cooperation with the countries of Southeast Asia", available at: <https://uspp.ua/news/actual/2018/opytuvannia-shchodo-formatu-spivpratsi-z-krainamy-pivdenno-skhidnoi-azii> (Accessed 05 May 2024).
6. President of Ukraine (2016), Pro vnutrishnie ta zovnishnie stanovysche Ukrainy v 2016 rotsi: Schorichne Poslannia Prezidenta Ukrainy do Verkhovnoi Rady Ukrainy [On the internal and external situation of Ukraine in 2016: Annual Message of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine], NISD, Kyiv, Ukraine.
7. DOU (2024), "TOP-50 largest IT companies of Ukraine", available at: <https://jobs.dou.ua/top50/?period=01-2024> (Accessed 05 May 2024).
8. Pavlysh, O. (2024), "Ukraine and Britain launched a technological bridge for the IT sector: what will it bring", available at: <https://www.epravda.com.ua/news/2024/01/16/708793/> (Accessed 05 May 2024).
9. Vyshkovs'ka, S. (2022), "How the IT industry develops other sectors of the economy in 2022", available at: <https://finance.ua/ua/goodtoknow/jak-it-industrija-rozvyvae-inshi-galuzi-ekonomiky> (Accessed 05 May 2024).

Стаття надійшла до редакції 16.05.2024 р.

М. В. Жук,

д. е. н., професор, професор кафедри менеджменту, публічного управління та адміністрування, Подільський державний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7742-6523>

О. В. Пацарнюк,

доктор філософії, асистент кафедри менеджменту, публічного управління та адміністрування, Подільський державний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-9287-2643>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.11.25

ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТИТУЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНТЕГРАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ АПК УКРАЇНИ В ГЛОБАЛЬНІ АГРОПРОДОВОЛЬЧІ ЛАНЦЮГИ ДОДАНОЇ ВАРТОСТІ

M. Zhuk,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Management, Public Administration and Management, Podilskyi State University

O. Patsarniuk,

PhD, Assistant of the Department of Management, Public Administration and Management, Podilskyi State University

PROBLEMS AND WAYS TO IMPROVE INSTITUTIONAL SUPPORT FOR THE INTEGRATION OF UKRAINIAN AGRO-INDUSTRIAL ENTERPRISES INTO GLOBAL AGRI-FOOD VALUE CHAINS

У статті виявлено проблеми інституційного забезпечення інтеграції підприємств АПК України у глобальні продовольчі ланцюги доданої вартості. Його складниками на даний час є інститути та інституції у сфері нормативно-правової бази; фінансування та інвестування; інфраструктури; людського капіталу; маркетингової підтримки; впровадження інновацій. Зважаючи на названі сфери прояву, вони мають різні форми прояву та потребують систематизації для узгодження й ефективного використання. В свою чергу, вони поділяються на державні інститути та інститути громадянського суспільства; формальні інститути та неформальні інституції. Для управління процесами інтеграції підприємств АПК важливе наукове і практичне значення має виявлення їх проблем та оцінка ефективності. Однак якщо у випадку державних формальних інститутів виявити їх проблем та оцінити рівень та ефективність впливу досить обґрунтовано, навіть на рівні кількісних показників, то у випадку неформальних інституцій, як от звичай ділової і суспільної поведінки, попиту і споживання; традиції ведення підприємницької діяльності; особливості ментальності у діловому спілкуванні оцінити досить важко. Часто вони взагалі не враховуються, що призводить до зниження ефективності формальних інститутів. Також погано піддається кількісним вимірам ефективність інститутів громадянського суспільства (неурядових організацій; релігії й релігійних організацій; фондів тощо). Виявлені проблеми та вузькі місця формальних інститутів - непослідовність, і неузгодженість; слабкий контроль за дотриманням і недотримання; організація непотрібних інститутів навіть за грантові кошти тощо дозволили розробити основні заходи щодо їх подолання. Також це послідовна боротьба з тіньовою економікою і корупцією. Окремого вирішення потребує необхідність формування нових інститутів або нових напрямів інноваційного забезпечення інтеграції аграрних підприємств в ланцюги доданої вартості в умовах війни.

The article identifies the problems of institutional support for the integration of Ukrainian agro-industrial enterprises into global food value chains. Its components are currently institutions and institutions in the areas of regulatory framework; financing and investment; infrastructure; human capital; marketing support; and innovation. Given these areas, they have different forms of manifestation and need to be systematized for coordination and effective use. In turn, they are divided into state institutions and civil society institutions; formal institutions and informal institutions. Identifying their problems and assessing their effectiveness is of great scientific and practical importance for managing the integration of agricultural enterprises. However, while in the case of state formal institutions it is quite reasonable to identify their problems and assess the level and effectiveness of their influence, even at the level of quantitative indicators, in the case of informal institutions, such as customs of business and social behavior, demand and consumption; traditions of doing business; peculiarities of mentality in business communication, it is rather difficult to assess. They are often not taken into account at all, which leads to a decrease in the effectiveness of formal institutions. The effectiveness of civil society institutions (non-governmental organizations; religion and religious organizations; foundations, etc.) is also difficult to quantify. The identified problems and bottlenecks of formal institutions - inconsistency and incoherence; weak control over compliance and non-compliance; organization of unnecessary institutions even with grant funds, etc. allowed us to develop basic measures to overcome them. This also includes a consistent fight against the shadow economy and corruption. By providing strong institutional support, Ukraine can enhance its integration into global agri-food value chains, attract investment, increase productivity and competitiveness, and contribute to the sustainable development of its agriculture sector. Addressing these institutional deficiencies requires comprehensive reforms, including strengthening the legal and regulatory framework, enhancing institutional capacity, promoting transparency and accountability, improving infrastructure, facilitating market access, and implementing targeted rural development programs. In addition, efforts to fight corruption, improve governance, and promote stakeholder participation are essential for the successful European integration of Ukraine's agricultural sector.

Ключові слова: інститути, інституції, формальні, неформальні, проблеми, виявлення, корупція, тіньова економіка, дотримання законів, війна, ефективність, маркетинг, логістика.

Key words: institutions, institutions, formal, informal, problems, detection, corruption, shadow economy, compliance, war, efficiency, marketing, logistics.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Інституційне забезпечення відіграє важливу роль в інтеграції агропромислового комплексу України в глобальні агропродовольчі ланцюги доданої вартості. Ефективні інституційні рамки, інструменти та правила створюють сприятливе середовище для розвитку інтегрованих аграрних виробничих систем та сприяють залученню інвестицій, підвищенню конкурентоспроможності та розвитку сталих агропродовольчих ланцюгів доданої вартості. Мова йде не тільки про сфери прояву інститутів, але й рівень їх регуляторного впливу через властивості або відмінні риси власне інститутів.

Так, ми маємо формальні й неформальні інститути та інституціїми. Перші представлені державними установами, організаціями, а також організаціями громадянського суспільства. Інституції також є формальними (закони і нормативи, правила) і неформальними (звичаї, традиції, віра, поведінка, ментальні особливості характеру тощо). Внаслідок цього вони здійснюють різний за інтенсивністю та за наслідками вплив на інтеграційну діяльність підприємств АПК. Однак вони не завжди піддаються кількісній оцінці, отже, і врахуванню в

сукупному впливі інститутів. Тому велике значення має систематизація інститутів та інституцій саме за сферою прояву.

Для практики аграрного виробництва та зовнішньоекономічної діяльності в АПК важливе значення має виявлення не тільки недоліків, переваг і можливостей інституційного забезпечення, але й механізмів їх виникнення. Це недостатній контроль за дотриманням; терпимість до негативних проявів; зневажання інституту соціальної справедливості; соціальне розшарування у суспільстві. Ці обставини тим більше вимагають врахування в обґрунтуванні заходів удосконалення інституційного забезпечення діяльності та управління нею.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми інституційного забезпечення різних напрямів діяльності підприємств АПК, у т.ч. зовнішньоекономічної, висвітлювали в своїх працях О. Величко, І. Вінченко, Ю. Данько, В. Жук, М. Ігнатенко, О. Красноручський, М. Малік, Л. Мармоль, І. Романюк, О. Шпикуляк, Б. Язлюк, інші відомі науковці в Україні та за кор-

доном. У працях названих та інших науковців основна увага приділена сутності інституціоналізму як економічної теорії, змісту інститутів та інституцій у т.ч. в АПК (В. Жук, М. Малік, О. Шпикуляк); інститутам соціальної діяльності та підприємництва (М. Ігнатенко, Л. Мармуль, І. Романюк); інститутам землекористування (О. Ходаківська, Б. Язлюк); інститутам інновацій (О. Величко, І. Вініченко); інститутам маркетингу та збуту (Ю. Данько, О. Красноручський).

Однак в умовах розвитку цифрових технологій, електронної комерції, війни та її загроз потребує уточнення структура та складники інституційного забезпечення; механізми їх використання та збільшення ефективності. Також йдеться про необхідність постійного уточнення чинників інституційного забезпечення та їх уточнення через перебування у постійній динаміці та зрушеннях.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є визначення основних складників та виявлення проблем інституційного забезпечення інтеграції підприємств АПК в глобальні агропродовольчі ланцюги та обґрунтування на цій основі напрямів його удосконалення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Основні складники інституційного забезпечення інтеграції підприємств агропромислового комплексу України в глобальні агропродовольчі ланцюги доданої вартості включають формальні й неформальні інститути й інституції. Насамперед, це державні органи влади, регіональні та місцеві їх підрозділи; інститути громадянського суспільства; інституції як звичаї, традиції, віра, ментальні особливості життєдіяльності тощо [1—4]. Вони мають різні сфери прояву та рівні впливу.

Якщо сфери прояву є зрозумілими та обумовленими специфікою діяльності, то рівень впливу не завжди є очевидним та не завжди піддається виміру, особливо на рівні залучення кількісних показників. Це вимагає особливої уваги до класифікації цих обставин з метою удосконалення інституційного забезпечення. Отже, інститути й інституції мають такі сфери прояву щодо підприємств АПК і зовнішньоекономічної діяльності щодо включення в глобальні агропродовольчі ланцюги доданої вартості:

1. Нормативно-правова база. Це розробка та впровадження ефективних нормативно-правових актів, які стимулюють розвиток інтеграційних процесів у сфері агропромислового комплексу. Це можуть бути законодавчі акти, регуляторні положення, договори та угоди, спрямовані на поліпшення умов діяльності суб'єктів господарювання в аграрному секторі.

2. Фінансова підтримка. Означає розробку та реалізацію фінансових інструментів, які сприяють залученню інвестицій у розвиток агропромислового комплексу. Це можуть бути програми державної підтримки, кредитні лінії, грантові програми, створення спеціальних фондів для фінансування інноваційних проектів у сільському господарстві та харчовій промисловості. В умовах війни це гранти Уряду та неурядових організацій, міжнародних джерел.

3. Розвиток інституційної інфраструктури. Розуміється як створення та розвиток організаційних та інформаційних структур, які забезпечують координацію та співробітництво між суб'єктами агропромислового комплексу [5, с. 37]. Це можуть бути аграрні асоціації, дослідницькі центри, технологічні платформи, цифрові платформи, які сприяють обміну досвідом, розробці нових технологій та інновацій, у т.ч. цифрових, автоматизації.

4. Розвиток людського капіталу і соціальна відповідальність як забезпечення доступу до освіти, навчання та підвищення кваліфікації працівників агропромислового комплексу; раціональне використання трудових ресурсів. Це дозволить створити інноваційний кадровий потенціал, який відповідає вимогам сучасного агробізнесу та забезпечує впровадження новітніх технологій та інновацій у виробництво.

5. Маркетингова підтримка і логістика. Це розвиток маркетингових інструментів та програм, спрямованих на підвищення привабливості українських продовольчих продуктів на глобальних аграрних ринках [6, с. 35]. Це можуть бути заходи з підвищення якості продукції, брендування, маркетингові дослідження ринків, підтримка експорту та маркетингові програми для розвитку іміджу українських аграрних брендів. В умовах війни, блокади українських кордонів польськими фермерами

6. Впровадження інновацій, цифровізація бізнес-процесів та автоматизація виробництва, електронна й мобільна комерція, програмування й поведінкова економіка. Інститути у цій сфері представлені відповідними законами й нормами, що перекликається із сферою 1, а також інноваційні проекти, бізнес-плани, стартапи, технопарки, інноваційні інкубатори тощо.

7. Природоохоронна діяльність та екологія. Мова йде про природоресурсні квоти й системи використання, пільги і штрафи, екологічні нормативи й заборони, стандарти й сертифікати тощо.

Зважаючи на таку різноманітність складників, ефективного інституційного забезпечення інтеграції агропромислового комплексу України в глобальні агропродовольчі ланцюги доданої вартості вимагає системного підходу та спільних зусиль з боку держави, громадських організацій, бізнесу та науково-дослідних установ, товаровиробників [7, с. 392]. Інституційна підтримка інтеграції агропромислового комплексу України в глобальні агропродовольчі ланцюги доданої вартості має вирішальне значення для створення сприятливого середовища та сприяння участі українського аграрного бізнесу в глобальних ланцюгах доданої вартості.

Однак у процесі інтеграції агропромислового комплексу України в глобальні агропродовольчі ланцюги доданої вартості можуть виникати інституційні проблеми або пастки, які ускладнюють процес та можуть негативно впливати на ефективність та результати інтеграції. Ось кілька прикладів інституційних проблем та пасток: недостатня координація між різними установами: нестабільність в політичній сфері, недостатня координація та співпраця між різними урядовими органами, регуляторними органами та іншими заінтересованими сторонами можуть ускладнювати процес інтеграції та створювати невизначеність.

Також це несприятливі правила та умови гри. Наявність несприятливих законодавчих та регуляторних

рамках, бюрократичних процедур, непрозорих та корупційних практик може створювати перешкоди для вступу на зовнішні ринки та утруднювати конкуренцію з іншими країнами [8—10]. Відсутність доступу до фінансових ресурсів, обмежений доступ до кредитів та інших форм фінансування можуть ускладнювати інвестиційну діяльність, впливати на розвиток інновацій та модернізацію агропромислового сектору. Навіть гранти Уряду, неурядових організацій, у т.ч. міжнародних, можуть використовуватися не за прямим призначенням. Для їх розподілу створюються нові бюрократичні структури, що не відповідає інтересам країни, підприємств, суспільства.

Недостатня кількість досліджень, низький рівень інноваційності та технологічної підготовки можуть ускладнювати впровадження сучасних методів та технологій у виробництво, що може обмежувати конкурентоспроможність на міжнародному ринку. Недостатня увага до маркетингової діяльності та відсутність відповідних знань і навичок у сфері маркетингу можуть призводити до недостатньої просування та популяризації українських агропродуктів на зовнішніх ринках; провалів у їх логістиці.

Для подолання вказаних інституційних проблем необхідно розробити і здійснити заходи, спрямовані на створення сприятливого бізнес-середовища, поліпшення регуляторних рамок, забезпечення доступу до фінансування та підтримку інновацій та досліджень. Крім того, ефективна комунікація та співпраця між урядом, бізнесом та науковими установами є важливими для успішної інтеграції агропромислового комплексу України в глобальні агропродовольчі ланцюги доданої вартості.

Усунення цих інституційних проблем потребує комплексного підходу, включаючи вдосконалення нормативно-правового середовища, зміцнення управління та прозорості, розширення доступу до фінансування, інвестування в розвиток інфраструктури, сприяння ринковим інформаційним системам та інвестування в розвиток потенціалу та програми розвитку навичок [11, с. 172]. Для подолання цих інституційних пасток необхідні широкомасштабні реформи, спрямовані на зміцнення правового середовища, підвищення прозорості та ефективності управління, створення конкурентних ринкових умов, поліпшення доступу до фінансування, розвиток інфраструктури, підтримку інновацій та розвиток кадрового потенціалу в аграрному секторі. Ключовими елементами інституційної підтримки в сучасних умовах господарювання є: розробка та впровадження ефективної політики та нормативних актів, які підтримують інтеграцію та конкурентоспроможність в агропромисловому секторі. Це охоплює створення сприятливого інвестиційного клімату, забезпечення чесної конкуренції та сприяння сталим практикам. Важливе значення має фінансова підтримка, надання фінансових ресурсів і стимулів для підтримки інтеграції українського аграрного бізнесу в глобальні ланцюжки створення вартості. Це може включати доступ до фінансування, грантів, субсидій та цільових фінансових програм для сприяння інвестиціям, дослідженням і розробкам, а також інноваціям у секторі агровиробництва.

Наступним кроком є реалізація торговельної політики та угод, посилення логістики [12—14]. Вони сприяють доступу до глобального аграрного ринку та зменшують торговельні бар'єри для української сільськогос-

подарської продукції. Це передбачає проведення переговорів і забезпечення сприятливих торгових угод, гармонізацію стандартів і правил, а також покращення логістики та транспортної інфраструктури для сприяння міжнародній торгівлі. Розвиток потенціалу та передача знань через інвестиції в розвиток людського капіталу, навчання навичок та передача знань є необхідними для підвищення можливостей та конкурентоспроможності українських сільськогосподарських підприємств. Це може включати надання технічної допомоги, професійне навчання, підтримку досліджень і розробок, а також сприяння співпраці між науковими установами, дослідницькими установами та приватним сектором.

Удосконалення потребує система інститутів для розвитку ринку та просування [15, с. 152]. Охоплює підтримку аналізу ринку, дослідження ринку та маркетингової діяльності для просування української сільськогосподарської продукції та брендів у всьому світі. Також включає в себе стратегії брендингу та позиціонування, участь у міжнародних ярмарках і виставках, рекламні кампанії та зусилля з диверсифікації ринку. Інституційна координація та партнерство: Створення ефективних механізмів інституційної координації та сприяння партнерству між урядовими установами, галузевими асоціаціями, дослідницькими установами та зацікавленими сторонами приватного сектору. Це полегшує співпрацю, обмін знаннями та спільні ініціативи для вирішення проблем і використання можливостей у глобальних агропродовольчих ланцюгах.

ВИСНОВКИ

Забезпечуючи потужну інституційну підтримку, Україна може посилити свою інтеграцію в глобальні агропродовольчі ланцюжки доданої вартості, залучити інвестиції, підвищити продуктивність і конкурентоспроможність, а також зробити внесок у сталий розвиток свого агропромислового комплексу. Усунення цих інституційних недоліків вимагає комплексних реформ, включаючи зміцнення правової та регуляторної бази, підвищення інституційної спроможності, сприяння прозорості та підзвітності, покращення інфраструктури, сприяння доступу до ринку та впровадження цільових програм розвитку сільських територій. Крім того, зусилля щодо боротьби з корупцією, покращення управління та сприяння участі зацікавлених сторін є важливими для успішної європейської інтеграції аграрного сектору України.

Література:

1. Даций О. І., Пирог В. В., Осатюк А. В. Розвиток вертикально інтегрованих структур за умов реалізації інноваційної агропродовольчої політики України. Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Економічні науки. 2023. № 2 (69). С. 7—13.
2. Мармуль Л. О. Методичні підходи до розвитку сільських територій на засадах децентралізації. Економіка АПК. 2016. № 7. С. 80—86.
3. Півень А.В. Структурні особливості інтегрованих об'єднань підприємств агропромислового виробництва. Український журнал прикладної економіки. 2019. Т. 4. № 3. С. 386—392.
4. Трусова Н.В., Вініченко І.І. Інституціональна платформа забезпечення інноваційного розвитку під-

приємств агропромислового виробництва. Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). 2020. 1 (41). С. 87—96.

5. Ходаківська О. В., Могилий О. М. Агрохолдинги України: аграрна політика та виклики майбутньому. Економіка АПК. 2017. № 6. С. 33—41.

6. Ігнатенко М.М. Планування і прогнозування соціальної відповідальності суб'єктів господарювання аграрної сфери економіки. Агросвіт. 2015. № 17. С. 31—37.

7. Рижаківа Г., Петруха С., Петруха Н., Крупельницька О., Гуденко О. Агропродовольчі ланцюги доданої вартості: методологія, техніка та архітектура. Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice, № 4 (45), 2022. С. 385—395.

8. Мармоль Л.О., Величко Т.Г., Рогатина Л.П. Стратегічне управління фінансово-економічною безпекою аграрних та харчових підприємств. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2016. № 2 (34). С. 49

9. Нікішина О.В., Тараканов М.Л., Зеркіна О.О. Інституційна складова регламентації товароруку в системі товарних ринків. Food Industry Economics. 2021. 13 (3). С.23—33.

10. Красноручський О.О., Міненко С.І. Побудова комплексного механізму управління конкурентоспроможністю аграрного підприємства в умовах еволюції ринкових відносин. Актуальні проблеми інноваційної економіки. 2020. № 3. С. 18—24.

11. Малік М.Й., Шпикуляк О.Г. Інститути й інституції у розвитку аграрної сфери економіки. Економіка АПК. 2011. №7. С. 169—176.

12. Хамініч С.Ю., Данько Ю.І. Відмінності і оцінці впливу чинників зовнішнього середовища на системи забезпечення конкурентоспроможності аграрних підприємств. Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія Економічна наука. 2016. Вип. 42 С. 27—33.

13. Білянський Ю.О. Формування інституційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств України в контексті міжнародних торговельних угод. Ефективна економіка. 2020. № 3. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7745> (дата звернення: 16.05.2024).

14. Романюк І.А. Основні чинники та напрями інтенсифікації аграрного виробництва в сучасних умовах господарювання. Наукові праці ПДАА. 2015. Вип. 2 (11). С. 225—230.

15. Язлюк Б.О. Теоретичні основи сутності та змісту соціально-економічної безпеки. Економічний аналіз: зб. наук. праць Тернопільського національного економічного університету. Тернопіль: ВПЦ ТНЕУ "Економічна думка", 2014. Том 16. № 1. С. 149—154.

References:

1. Datsij, O.I. Pyroh, V.V. and Osatiuk, A.V. (2023), "Development of vertically integrated structures in the conditions of implementation of innovative agro-food policy of Ukraine", Naukovi pratsi Mizhrehional'noi Akademii upravlinnia personalom. Ekonomichni nauky, vol. 2 (69), pp. 7—13.

2. Marmul', L.O. (2016), "Methodological approaches to the development of rural areas on the basis of decentralization", Ekonomika APK, vol. 7, pp. 80—86.

3. Piven', A.V. (2019), "Structural features of integrated associations of agricultural enterprises", Ukrains'kyj zhurnal prykladnoi ekonomiky, vol. 3, no. 4, pp. 386—392.

4. Trusova, N.V. and Vinichenko, I.I. (2020), "Institutional platform for ensuring the innovative development of agricultural enterprises", Zbirnyk naukovykh prats' Tavrijs'koho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu (ekonomichni nauky), vol. 1 (41), pp. 87—96.

5. Khodakivs'ka, O.V. and Mohyl'nyj, O.M. (2017), "Agricultural holdings of Ukraine: agricultural policy and challenges for the future", Ekonomika APK, vol. 6, pp. 33—41.

6. Ihnatenko, M.M. (2015), "Planning and forecasting of social responsibility of economic entities in the agrarian sector of the economy", Ahrosvit, vol. 17, pp. 31—37.

7. Ryzhakova, H. Petrukha, S. Petrukha, N. Krupel'nyts'ka, O. and Hudenko, O. (2022), "Agri-food value chains: methodology, technology and architecture", Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice, vol. 4 (45), pp. 385—395.

8. Marmul', L.O. Velychko, T.H. and Rohatina, L.P. (2016), "Strategic management of financial and economic security of agricultural and food enterprises", Visnyk Berdians'koho universytetu menedzhmentu i biznesu, vol. 2 (34), pp. 49.

9. Nikishyna, O.V. Tarakanov, M.L. and Zerkina, O.O. (2021), "Institutional component of regulation of goods movement in the system of commodity markets", Food Industry Economics, vol. 13 (3), pp.23—33.

10. Krasnoruts'kyj, O.O. and Minenko, S.I. (2020), "Building a comprehensive mechanism for managing the competitiveness of an agricultural enterprise in the context of the evolution of market relations", Aktual'ni problemy innovatsijnoi ekonomiky, vol. 3, pp. 18—24.

11. Malik, M.J. and Shpykuliak, O.H. (2011), "Institutions and institutions in the development of the agrarian sector of the economy", Ekonomika APK, vol. 7, pp. 169—176.

12. Khaminich, S.Yu. and Dan'ko, Yu.I. (2016), "Differences and assessment of the impact of environmental factors on the systems of ensuring the competitiveness of agricultural enterprises", Zbirnyk naukovykh prats' Cherkas'koho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Seriya Ekonomichna nauka, vol. 42, pp. 27—33.

13. Bilianskyi, Yu. (2020), "Formation of institutional support for foreign economic activities of Ukraine's agricultural enterprises in the context of international trade", Efektyvna ekonomika, vol. 3, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7745> (Accessed 16 May 2024).

14. Romaniuk, I.A. (2015), "The main factors and directions of intensification of agricultural production in modern economic conditions", Naukovi pratsi PDAA, vol. 2 (11), pp. 225—230.

15. Yazliuk, B.O. (2014), "Theoretical foundations of the essence and content of socio-economic security", Ekonomichnyj analiz: zb. nauk. prats' Ternopil's'koho natsional'noho ekonomichnoho universytetu. Ternopil': VPTs TNEU "Ekonomichna dumka", vol. 1, no. 16, pp. 149—154. *Стаття надійшла до редакції 26.05.2024 р.*

В. А. Іванченко,

к. ю. н., Віце-президент благодійного фонду "Рідне місто моє", м. Київ

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-4620-0268>

Н. В. Мединська,

д. е. н., доцент, в. о. завідувача кафедри земельного кадастру,

Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2573-0205>

Ю. Ю. Марчук,

м. Київ

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-7844-893X>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.11.30

РОЗВИТОК СФЕРИ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В УКРАЇНІ: ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНИЙ АСПЕКТ

V. Ivanchenko,

PhD in Law, Vice president of the Charitable Foundation Charity Fund "My Hometown", Kyiv

N. Medynska,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Acting manager of the Department of Land

Cadastre, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

Y. Marchuk,

Kyiv

DEVELOPMENT OF THE ENVIRONMENTAL MANAGEMENT SECTOR IN UKRAINE: INVESTMENT AND INNOVATION ASPECT

Встановлено, що сфера природокористування являє собою діяльність щодо розширеного відтворення та господарського освоєння природно-ресурсного потенціалу, а також охорони навколишнього природного середовища і примноження біорізноманіття. Обґрунтовано, що в умовах широкомасштабного вторгнення російських загарбників на територію України, окупації частини території нашої держави та руйнації виробничо-технічної бази галузей важкої індустрії підвищується вагомість сфери природокористування у формуванні національного ВВП, а також у ресурсному забезпеченні базових ланок національного господарства. Доведено, що ключовими ланками сфери природокористування виступають сільське, лісове та рибне господарство, а також добувна промисловість. Дослідження показали, що валова додана вартість у сільському, лісовому та рибному господарстві України у період з 2013 по 2021 рік відображала тренд до зростання, але у 2022 році відбулося її зниження через збройну агресію російських терористів. Встановлено, що в цілому висхідна тенденція у динаміці валової доданої вартості в сільському, лісовому та рибному господарстві значною мірою зумовлена тим, що протягом 2013-2021 років спостерігалось зростання світових цін на зернові, олійні та інші сільськогосподарські культури, а також на деревину. Виявлено, що валова додана вартість у добувній промисловості України у період з 2013 по 2021 рік відображала висхідний тренд, але у 2022 році

відбулося її зменшення у зв'язку з широкомасштабним вторгненням на територію нашої країни російських загарбників. Обґрунтовано, що інвестиційні потоки у сфері природокористування необхідно спрямовувати як в технології ощадливого використання природних ресурсів, так і в модернізацію мережі об'єктів природоохоронної інфраструктури, котрі упереджуватимуть еколого-деструктивний вплив сфери матеріального виробництва на природні біогеоценози. Доведено, що у сільському, лісовому та рибному господарстві інвестиційні потоки мають спрямовуватися у запровадження нових методів та технологій землеробства, сучасних технологічних процесів переробки сільськогосподарської продукції та утилізацію вторинної сільськогосподарської сировини. Встановлено, що активізація інвестиційної діяльності у добувній промисловості залежить від створення належного інституційного середовища для залучення зовнішніх інвестицій, в першу чергу інвестицій транснаціональних корпорацій, котрі спеціалізуються на видобутку корисних копалин.

It is established that the sphere of nature management is an activity of expanded reproduction and economic development of natural resource potential, as well as environmental protection and biodiversity enhancement. It is substantiated that in the context of the large-scale invasion of Ukraine by Russian invaders, occupation of a part of the territory of our state and destruction of the production and technical base of heavy industry, the importance of the sphere of nature management in the formation of national GDP, as well as in the resource provision of the basic links of the national economy, is increasing. It is proved that the key links in the sphere of natural resources management are agriculture, forestry and fisheries, as well as the mining industry. The research has shown that gross value added in agriculture, forestry and fisheries of Ukraine in the period from 2013 to 2021 reflected an upward trend, but in 2022 it declined due to the armed aggression of Russian terrorists. It is established that, in general, the upward trend in the dynamics of gross value added in agriculture, forestry and fisheries is largely due to the fact that during 2013–2021 there was an increase in world prices for cereals, oilseeds and other agricultural crops, as well as for timber. It is found that the gross value added in the extractive industry of Ukraine in the period from 2013 to 2021 reflected an upward trend, but in 2022 it decreased due to the large-scale invasion of our country by Russian invaders. It is substantiated that investment flows in the field of environmental management should be directed both to technologies for the economical use of natural resources and to the modernisation of the network of environmental infrastructure facilities that will prevent the ecologically destructive impact of material production on natural biogeocenoses. It is proved that in agriculture, forestry and fisheries, investment flows should be directed to the introduction of new methods and technologies of agriculture, modern technological processes of agricultural products processing and utilisation of secondary agricultural raw materials. It is established that the intensification of investment activity in the extractive industry depends on the creation of an appropriate institutional environment for attracting foreign investment, primarily investments of transnational corporations specialising in the extraction of mineral resources.

Ключові слова: природокористування, добувна промисловість, сільське господарство, лісове господарство, капітальні інвестиції, інноваційні проєкти.

Key words: natural resources management, mining, agriculture, forestry, capital investments, and innovative projects.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Просування світової економіки в інформаційно-цифрову фазу розвитку водночас не зменшує ваго-

мості природно-ресурсних чинників соціально-економічного піднесення. В умовах загострення протистояння між демократичним Заходом та східними деспотіями фактор забезпеченості природними ресурсами знову стає одним з основних факторів господарської самодостатності та запорукою національної, зокрема

енергетичної безпеки. Виходячи з даного трактування, можна стверджувати, що сфера природокористування, котра являє собою діяльність щодо розширеного відтворення та господарського освоєння природно-ресурсного потенціалу, а також охорони навколишнього природного середовища і примноження біорізноманіття, набуває все більшої вагомості як в контексті прискорення темпів соціально-економічного піднесення, так і в контексті структурних перетворень у національному господарстві. Ключовим чинником підвищення ефективності функціонування сфери природокористування виступає нарощення інвестиційних впливів у модернізацію та реконструкцію природо-господарської та природо-експлуатаційної інфраструктури, а також запровадження сучасних методів та технологій господарського освоєння природної сировини, утилізації вторинних природних ресурсів та використання екосистемних послуг, котрі продукуються природними біогеоценозами.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Актуальним проблемам розвитку природокористування в Україні у працях вітчизняних вчених приділяється значна увага ще починаючи з 90-х років минулого століття. Увага зосереджується на наслідках техногенного типу природокористування, котрий домінував в умовах командно-адміністративної економіки, на динаміку запасів вичерпних та невичерпних природних ресурсів. Розглядаються різноманітні сценарії екологізації виробничо-господарської діяльності, активізації процесів ресурсозбереження, утилізації вторинної природної сировини, розбудови екологічної інфраструктури, зокрема облаштування природно-заповідних територій. З огляду на багатокомпонентний характер освоєння природних багатства та охорони довкілля мають місце різноманітні підходи щодо визначення сутності та складових природокористування.

В. Руденко під природокористуванням розуміє систему суспільних заходів, спрямованих на вивчення, освоєння, раціональне використання, перетворення, охорону і відтворення природно-ресурсного потенціалу [6]. Даний підхід відзначається високим рівнем системності, оскільки передбачає поєднання у сфері природокористування науково-технічних, виробничо-технічних та організаційно-економічних заходів, які, з однієї сторони, забезпечують відтворення природно-ресурсного потенціалу, а з іншої — залучення природної складової у відтворювальний процес. Прикметною рисою даного підходу є врахування фактору вивчення специфіки використання і охорони природних ресурсів та інших складових навколишнього природного середовища.

На думку І. Якушика, природокористування — це об'єктивний процес, що відбувається між суспільством та природою, який відображає одну зі сторін цієї взаємодії (вплив людської діяльності на навколишнє середовище), включає освоєння, використання, відтворення природних ресурсів, вплив на природу різних видів діяльності, її перетворення й охорону [9]. Акцентується увага на тому, що ключовим чинником сфери природокористування виступає людська діяльність, котра визначає масштаби, пропорції та темпи розширеного

відтворення та господарського освоєння природно-ресурсного потенціалу та охорони довкілля. Тому світоглядна компонента, що закладена в державну політику, вирішальною мірою впливає на збереження і примноження природного багатства і досягнення тим самим цілей сталого розвитку.

В. Шевчук та Л. Рогожин розглядають природокористування як цілеспрямовану соціально-економічну діяльність суспільства, яка забезпечує найбільш повне задоволення його зростаючих потреб шляхом всебічної інтенсифікації використання природних ресурсів [8]. У даному визначенні ключовим компонентом виступає фактор інтенсифікації, який фактично і визначає процеси ресурсозбереження та утилізації вторинної природної сировини. Сучасні технологічні процеси забезпечують зменшення величини питомих витрат природної сировини, що є базовим фактором економії природних благ, а також створення умов для максимізації продукту природними біогеоценозами широкого спектра екосистемних послуг, що визначає можливості розвитку різноманітних видів рекреаційної діяльності та зеленого туризму.

Виходячи з приведених визначень природокористування як системи відносин, пов'язаних з розширеним відтворенням та господарським освоєнням природно-ресурсного потенціалу і охорони довкілля, існують підходи, котрі визначають основні причини виникнення проявів розбалансованого та нераціонального природокористування. Зокрема, Б. Данилишин, М. Хвесик та В. Голян акцентують увагу на проблемах природокористування фінансово-інвестиційного характеру. Такими проблемами, на їх думку, є: недосконалість міжбюджетних відносин щодо розподілу плати за використання природних ресурсів та екологічного податку за забруднення навколишнього природного середовища; нерозвиненість ринкової інфраструктури кредитування природоохоронних проектів; відсутність банків та бірж екологічного спрямування; низька ефективність стимулювання ресурсозбереження та екологізації природокористування на рівні регіональних і місцевих бюджетів [1]. Консервація ситуації, при якій унеможливорюється приплив інвестицій у модернізацію та реконструкцію природо-господарської та природоохоронної інфраструктури, культивує процеси нераціонального та розбалансованого використання природної сировини, що закладає ризики виснаження природно-ресурсного потенціалу і не досягнення цілей сталого розвитку як у середньостроковому, так і в довгостроковому періоді. Аналогічним деструктивним моментом є нерозвиненість системи трансферу інновацій у природно-господарський сектор національного господарства, що не дає можливості результативніше залучати первинну природну сировину у відтворювальний процес та забезпечувати утилізацію вторинних природних ресурсів.

ЦІЛІ СТАТТІ

Метою статті є виявлення проблем розвитку сфери природокористування з врахуванням екзогенних ризиків та викликів воєнного часу, а також обґрунтування пріоритетів інвестиційно-інноваційного забезпечення ключових секторів даної сфери національної економіки.

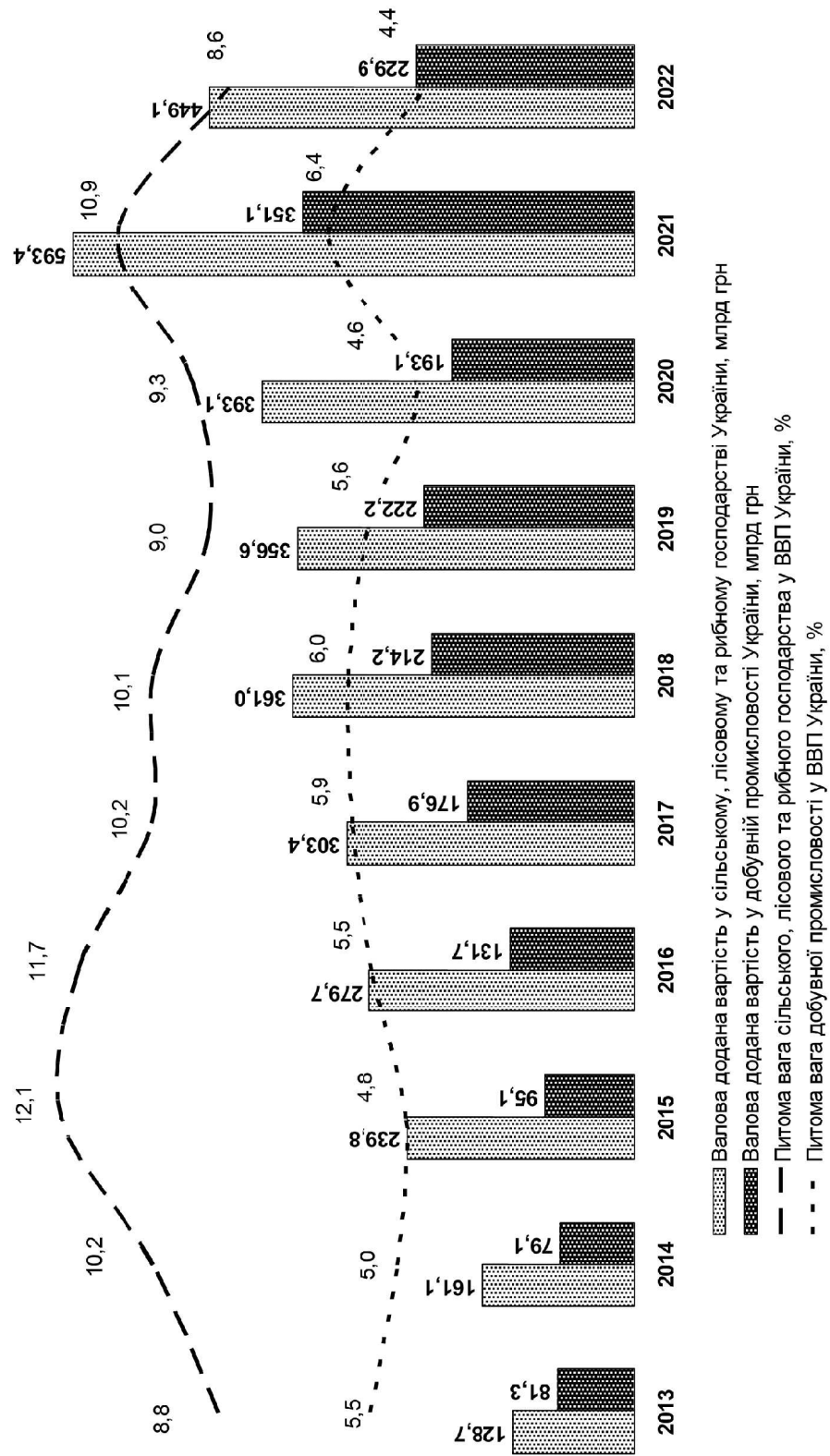

Рис. 1. Валова додана вартість окремих секторів сфери природокористування в Україні у 2013—2022 роках

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Природокористування є тією сферою господарських відносин, де більш, ніж в інших галузях національної економіки, має бути сформовано досконале інституціональне середовище господарювання, адже саме природні ресурси та природні умови становлять основу життєдіяльності населення. В умовах відсутності дієвих та результативних важелів раціонального природокористування підприємницької структури в пошуках рентних доходів у стратегію своєї діяльності аж ніяк не вмонтовують екологічні імперативи. Проблема полягає в тому, щоб сформувати такі інституціональні підвалини природокористування, які б сприяли його раціоналізації, прискорювали соціально-економічне піднесення регіонів, забезпечували соціальну ефективність використання складових "природного капіталу" у відтворювальному процесі [1], а також дали б можливість перманентно нарощувати потоки інвестицій та інновацій у сферу розширеного відтворення та господарського освоєння природно-ресурсного потенціалу і в розбудову мережі об'єктів екологічної інфраструктури.

В умовах широкомасштабного вторгнення російських загарбників на територію України, окупації частини території нашої держави та руйнації виробничо-технічної бази галузей важкої індустрії підвищується вагомість сфери природокористування у формуванні ВВП України. Ключовими ланками сфери природокористування виступають сільське, лісове та рибне господарство, а також добувна промисловість. Сільське, лісове та рибне господарство зорієнтовані на розширене відтворення та господарське освоєння відновних природних ресурсів, а добувна промисловість, як правило, передбачає видобуток корисних копалин з надр землі. В останнє десятиліття під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників ці два сектори сфери природокористування почали більш вагомо впливати на динаміку національного ВВП.

Валова додана вартість у сільському, лісовому та рибному господарстві України у період з 2013 по 2021 рік відображала тренд до зростання, але у 2022 році відбулося її зниження через воєнні дії. Так у 2013 році даний показник становив 128,7 млрд грн, у 2014 році — 161,1 млрд грн, у 2015 році — 239,8 млрд грн, у 2016 році — 279,7 млрд грн, у 2017 році — 303,4 млрд грн, у 2018 році — 361 млрд грн, у 2019 році — 356,6 млрд грн, у 2020 році — 393,1 млрд грн, у 2021 році — 593,4 млрд грн (максимальне значення за аналізований період), у 2022 році — 449,1 млрд грн. У 2022 році порівняно з 2013 роком валова додана вартість у сільському, лісовому та рибному господарстві України зросла на 320,4 млрд грн або у 3,48 рази. У 2022 році порівняно з 2016 роком валова додана вартість у сільському, лісовому та рибному господарстві України зросла на 169,4 млрд грн або у 1,61 рази (рис. 1).

Така динаміка валової доданої вартості в названому секторі сфери природокористування значною мірою зумовлена тим, що протягом 2013—2021 років спостерігалось зростання світових цін на зернові, олійні та інші сільськогосподарські культури, а також на деревину. А тому це сприятливо вплинуло на дохо-

ди українських аграріїв та стимулювало зростання виробництва.

Україна значно збільшила експорт сільськогосподарської продукції протягом 2013—2021 років. Це стало можливим завдяки відкриттю нових ринків збуту, покращенню логістики та зростанню світового попиту. У 2022 році війна призвела до руйнування інфраструктури, зупинки роботи багатьох підприємств та скорочення посівних площ. Такі чинники негативно вплинули на виробництво та експорт української продукції [7].

У 2022 році через відсутність можливості проводити посівну кампанію на тимчасово окупованих територіях та територіях, де ведуться бойові дії, відсутність коштів для проведення посівної, недостатнє забезпечення людськими ресурсами, технічними засобами та паливом, руйнування сільськогосподарських складів, логістичні проблеми, існування ризиків банкрутства у разі виникнення форс-мажорних обставин тощо обсяги посівів в Україні зменшились на 25—30% порівняно із попереднім роком. В сучасних умовах вітчизняні фермери зміщують акценти у бік більш дешевих сільськогосподарських культур — ярої пшениці, сої, соняшника [5, с. 312].

Перераховані чинники значною мірою вплинули на згортання процесів виробництва продукції сільського господарства з високою доданою вартістю. Звільнення окупованих територій від російських загарбників забезпечить додаткові можливості для розширеного відтворення ресурсно-виробничого потенціалу сировинного та переробного сегментів національного АПК. Водночас на цих територіях для усунення еколого-деструктивного впливу ворожих дій на стан родючості ґрунтів необхідними стануть заходи з екологічного реінжинірингу. Даний фактор має бути врахований при формуванні національної та регіональної екологічної політики.

Валова додана вартість у добувній промисловості України у період з 2013 по 2021 рік також відображала тренд до зростання, але у 2022 році відбулося її зниження через російську збройну агресію. Також у 2014 році відбулося незначне зниження валової доданої вартості у даному секторі природокористування через загострення ситуації на Донбасі, де розміщена значна кількість підприємств добувної промисловості.

Також у 2020 році відбулося зниження через те, що пандемія призвела до зниження світового попиту на енергоресурси та інші корисні копалини, що негативно вплинуло на ціни на них. Це, в свою чергу, знизило рентабельність добування та призвело до скорочення видобутку. Це негативно вплинуло на прибутки добувних компаній та зменшило їхні інвестиції в нові проекти. У 2022 році військові дії на території України негативно вплинули на інвестиційний клімат у країні, що призвело до скорочення інвестицій у добувну промисловість та затримки реалізації нових проектів.

Так у 2013 році валова додана вартість у добувній промисловості України становила 81,3 млрд грн, у 2014 році — 79,1 млрд грн, у 2015 році — 95,1 млрд грн, у 2016 році — 131,7 млрд грн, у 2017 році — 176,9 млрд грн, у 2018 році — 214,2 млрд грн, у 2019 році —

222,2 млрд грн, у 2020 році — 193,1 млрд грн, у 2021 році — 351,1 млрд грн (максимальне значення за аналізований період), у 2022 році — 229,9 млрд грн. У 2022 році порівняно з 2013 роком валова додана вартість у добувній промисловості України зросла на 148,6 млрд грн або у 2,83 рази. У 2022 році порівняно з 2016 роком валова додана вартість у добувній промисловості України зросла на 98,2 млрд грн або у 1,75 рази.

Через бойові дії, окупацію частини територій та руйнування інфраструктури видобуток багатьох корисних копалин в Україні значно скоротився. Зокрема, за даними Міністерства енергетики України, у 2022 році видобуток нафти впав на 45%, газу — на 60%, вугілля — на 70%, залізної руди — на 70%. Багато підприємств добувної промисловості були змушені зупинити свою роботу через бойові дії або окупацію. Як наслідок це призвело до втрати робочих місць та скорочення надходжень до бюджету.

Війна призвела до значних пошкоджень та руйнувань інфраструктури добувної промисловості, таких як шахти, заводи, нафто- та газопроводи. Через війну виникли значні логістичні проблеми з експортом української продукції добувної промисловості, що призвело до зниження цін на цю продукцію та втрати доходів для українських експортерів. Війна в Україні призвела до зростання світових цін на енергоносії. Це, з одного боку, може частково компенсувати втрати українських експортерів, але з іншого боку, призводить до зростання витрат українських підприємств [2; 3].

Динаміка питомих ваг сільського, лісового та рибного господарства, а також добувної промисловості у ВВП України свідчить про те, що спостерігається перевагування індустрії освоєння відновних природних ресурсів, а не видобутку вуглеводневої та іншої мінеральної сировини.

Питома вага сільського, лісового та рибного господарства у ВВП України у період з 2013 по 2022 рік відображала хвилюподібний тренд з точками зростання у 2015 і 2021 роках, але у 2022 році відбулося її зниження через воєнні дії. Так у 2013 році даний показник становив 8,8%, у 2014 році — 10,2 %, у 2015 році — 12,1 % (максимальне значення за аналізований період), у 2016 році — 11,7 %, у 2017 році — 10,2 %, у 2018 році — 10,1 %, у 2019 році — 9,0 %, у 2020 році — 9,3%, у 2021 році — 10,9%, у 2022 році — 8,6%. У 2022 році порівняно з 2013 роком питома вага сільського, лісового та рибного господарства у ВВП України зменшилася на 0,2% або у 1,02 рази. У 2022 році порівняно з 2016 роком питома вага сільського, лісового та рибного господарства у ВВП України зменшилася на 3,1% або у 1,36 рази.

Схожі тренди також спостерігаються і в динаміці валової доданої вартості у добувній промисловості. Зокрема, питома вага добувної промисловості у ВВП України у період з 2013 по 2022 рік характеризувалася хвилюподібною тенденцією, але у 2022 році відбулося її зниження через широкомасштабне вторгнення на територію України російських загарбників. Так у 2013 році даний показник становив 5,5%, у 2014 році — 5,0%, у 2015 році — 4,8%, у 2016 році — 5,5%, у 2017 році — 5,9%, у 2018 році — 6,0%, у 2019 році — 5,6%, у

2020 році — 4,6%, у 2021 році — 6,4%, у 2022 році — 4,4%.

Виходячи з того, що сільське, лісове та рибне господарство, а також добувна промисловість виступають ключовими ланками сфери природокористування, мають формуватися пріоритети інвестиційно-інноваційного забезпечення. Враховуючи те, що сфера природокористування охоплює процеси господарського освоєння природно-ресурсного потенціалу та охорони навколишнього природного середовища, інвестиційні потоки необхідно спрямовувати як в технології ощадливого використання природних ресурсів, так і в модернізацію мережі об'єктів природоохоронної інфраструктури, котрі упереджуватимуть еколого-деструктивний вплив сфери матеріального виробництва на природні біогеоценози. Тому у сільському, лісовому та рибному господарстві інвестиційні потоки мають спрямовуватися у запровадження нових методів та технологій землеробства, сучасних технологічних процесів переробки сільськогосподарської продукції та утилізації вторинної сільськогосподарської сировини [4], розбудову сучасної логістично-складської інфраструктури зберігання продукції переробно-харчових виробництв.

Водночас потребують належного фінансового забезпечення капітальні інвестиції у запровадження сучасних методів та технологій екологізації сільськогосподарського виробництва, зокрема застосування технологій ґрунтозахисного землеробства, використання сидератних добрив та впровадження додаткових потужностей в органічному тваринництві та органічному кормовиробництві. Також пріоритет має надаватися фінансово-інвестиційному забезпеченню впровадження інноваційних процесів як у сфері сільськогосподарського виробництва, так і у сферу переробки сільськогосподарської сировини і формування біоенергетичного сектора національного АПК. Виходячи з цих міркувань і має формуватися політика прямої державної підтримки та непрямого стимулювання активізації внутрішньо-корпоративного інвестування (сектор агрохолдингових формувань, сектор сільськогосподарських підприємств), залучення зовнішніх інвестицій в аграрну сферу та логістично-складську інфраструктуру, реалізації інвестиційних проєктів на основі угод публічно-приватного партнерства.

У добувній промисловості відбулися деструктивні процеси у зв'язку зі збройним вторгненням на територію України російських агресорів, що призвело до згорання обсягів видобутку корисних копалин та руйнації гірничо-продуктових ланцюгів. Прикметною рисою є також те, що корпоративні структури в системі гірничо-добувного бізнесу згорнули свою інвестиційну активність. Активізація інвестиційної діяльності у добувній промисловості залежить від створення належного інституційного середовища для залучення зовнішніх інвестицій, в першу чергу інвестицій транснаціональних корпорацій, котрі спеціалізуються на видобутку корисних копалин, в першу чергу, видобутку вуглеводневої сировини та гірничо-рудних ресурсів. У той же час, виходячи з вимог нової природоохоронної архітектури, необхідно інвестувати проєкти екологічного реінжинірингу територій, де здійснювався видобуток корисних копалин. Такого роду екологічні інвестиції можуть бути

профінансовані як за рахунок коштів вітчизняних суб'єктів добувної промисловості і спеціальних публічних екологічних фондів, так і за рахунок підприємницьких структур-нерезидентів та глобальних екологічних фондів.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Сфера природокористування в умовах окупації частини території та руйнації виробничо-технічної бази комплексу галузей важкої індустрії набула більшої вагомості у забезпеченні прийнятних темпів соціально-економічного піднесення країни в цілому та окремих територій. Ключовими секторами сфери природокористування в Україні є сільське, лісове, рибне господарство та добувна промисловість. В останні десятиліття саме нарощення обсягів експортно-орієнтованої сільськогосподарської продукції сформувало передумови для суттєвого підвищення рівня капіталізації аграрного сектора та підвищення його значимості у системі суспільного відтворення. Зростання цін на деревину в останні роки забезпечило приріст рівня прибутковості лісового господарства. Також сектор державних лісових господарств почав ефективніше працювати в тому числі і за рахунок підвищення рівня комплексності використання лісоресурсного потенціалу. Водночас у добувній промисловості внаслідок збройного вторгнення російських загарбників на територію України скоротилися обсяги видобутку корисних копалин та зменшилися обсяги первинної переробки гірничо-рудної сировини. Виходячи з названих трендів і має формуватися державна політика інвестиційно-інноваційного забезпечення модернізації сфери природокористування, зокрема через узаконення додаткових інструментів стимулювання внутрішньо-корпоративного інвестування, реалізації інноваційних проєктів на основі реалізації угод публічно-приватного партнерства, залучення іноземних інвестицій.

Література:

1. Данилишин Б.М., Хвесик М.А., Голян В.А. Економіка природокористування. Підручник. Київ. "Кондор", 2009. 465 с.
2. Дейнеко Л.В., Кушніренко О.М., Ципліцька О.О., Гахович Н.Г. Наслідки повномасштабної воєнної агресії РФ для української промисловості. Економіка України. 2022. № 5 (726). С. 3—25.
3. Економіка регіонів України в умовах війни: ризики та напрямки забезпечення стійкості. Науково-аналітичне видання. Наук. ред. І.З. Сторонянська; ДУ "Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України". Львів, 2022. 70 с.
4. Медінська Н.В. Економічний механізм ресурсозбереження та енергоефективного природокористування в умовах децентралізації: зміст та компонентна структура. Економіка та держава. 2022. № 6. С. 81—85.
5. Пічкурова З.В. Ризики та загрози війни в Україні для світової економіки. Трансформація національної, закордонної моделей економічного розвитку та законодавства в умовах воєнного часу: матеріали III міжнародної науково-практичної конференції. 27—29 червня 2022 року, м. Луцьк. 2022. С. 311—314.

6. Руденко В.П. Географія природно-ресурсного потенціалу України. У 3-х частинах. Підручник. К. ВД "К.-М. Академія". Чернівці. Зелена Буковина, 1999. 568 с.

7. Чалюк Ю.О. Глобальні соціально-економічні наслідки російсько-української війни. Економіка та суспільство. 2022. № 37. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1224/1179>.

8. Шевчук В.Я., Рогожин Л.Н. Основи інвестиційного менеджменту. К. 1997. 352 с.

9. Якушик І.Д. Економіко-екологічні проблеми удосконалення природокористування в агропромисловому комплексі. Автореферат дис.... доктора екон. наук: 08.08.01. НАН України, Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України, Київ. 1998. 32 с.

References

1. Danylyshyn, B.M. Khvesyk, M.A. and Holian, V.A. (2009), *Ekonomika pryrodokorystuvannya* [Economics of nature use], Kondor, Kyiv, Ukraine.
2. Deyneko, L.V. Kushnirenko, O.M. Tsyplits'ka, O.O. and Hakhovych N.H. (2022), "Consequences of full-scale military aggression of the Russian Federation for Ukrainian industry", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 5 (726), pp. 3—25.
3. Storonians'ka, I.Z. (2022), *Ekonomika rehioniv Ukrainy v umovakh viyny: ryzyky ta napriamky zabezpechennia stiykosti* [The economy of the regions of Ukraine in the conditions of war: risks and directions for ensuring stability], DU "Instytut rehional'nykh doslidzhen' imeni M.I. Dolishn'oho NAN Ukrainy", L'viv, Ukraine.
4. Medyns'ka, N.V. (2022), "The economic mechanism of resource conservation and energy-efficient nature use in conditions of decentralization: content and component structure", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 6, pp. 81—85.
5. Pichkurova, Z.V. (2022), "Risks and threats of the war in Ukraine for the world economy", *Transformatsiia natsional'noi, zakordonnoi modeley ekonomichnoho rozvytku ta zakonodavstva v umovakh voiennoho chasu: materialy III mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Transformation of national and foreign models of economic development and legislation in wartime conditions: materials of the 3rd International Scientific and Practical Conference], Luts'k, Ukraine, pp. 311—314.
6. Rudenko, V.P. (1999), *Neohrafiia pryrodno-resursnoho potentsialu Ukrainy. U 3-kh chastynakh* [Geography of Ukraine's natural resource potential. In 3 parts], "K.-M. Akademiia". Zelena Bukovyna, Chernivtsi, Ukraine.
7. Chaliuk, Yu.O. (2022), "Global socio-economic implications of the Russia-Ukraine war", *Ekonomika ta suspil'stvo*, vol.37, available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1224/1179> (Accessed 10 May 2024).
8. Shevchuk, V.Ya. and Rohozhyn, L.N. (1997), *Osnovy investytsijnoho menedzhmentu* [Fundamentals of investment management], Kyiv, Ukraine.
9. Yakushyk, I.D. (1998), "Economic and ecological problems of improving nature management in the agro-industrial complex", Abstract of Doctor dissertation, Economy, NAN Ukrainy, Rada po vyvchenniu produktyvnykh syl Ukrainy NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 21.05.2024 р.

V. Tokar,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Software Engineering and Cybersecurity, State University of Trade and Economics
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1879-5855>
V. Tipanov,
PhD in Economics, Associate Professor, Vice-President of the Charitable Organization "Foundation Promoting Social and Economic Development of Kyiv Region"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1907-5654>
K. Savchuk,
PhD in Economics, Doctoral candidate, European University
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-8169-2470>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.11.37

THE SYSTEM FOR ENSURING STATE FINANCIAL SECURITY IN THE INFORMATION SOCIETY

В. В. Токар,
д. е. н., професор, професор кафедри інженерії програмного забезпечення та кібербезпеки,
Державний торговельно-економічний університет
В. В. Тіпанов,
к. е. н., доцент, віце-президент, благодійна організація "Фонд сприяння соціально-економічному розвитку Київщини"
К. Д. Савчук,
к. е. н., докторант, Європейський університет

СИСТЕМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

The aim of this article is to introduce a thorough framework aimed at ensuring the state financial security within the modern information-driven society. This study contributes to the existing body of theory by presenting a holistic and integrative approach to state financial security in the digital age. Unlike previous studies that often focus on isolated facets of financial security, this article offers a comprehensive framework encompassing regulatory, technological, and strategic measures. The novelty of this approach lies in its multidisciplinary perspective and its applicability to various financial contexts, rendering it a valuable resource for scholars and practitioners in the financial security domain.

The findings of the study underscore the indispensable elements required to ensure state financial security within an information-driven society. These elements encompass a robust regulatory framework, efficient financial supervisory bodies, comprehensive cybersecurity infrastructure, and sophisticated risk management strategies. Additionally, the study emphasizes the significance of financial intelligence units, regulations pertaining to financial technology (FinTech), public awareness initiatives, international collaboration, economic monitoring systems, and emergency response protocols. Collectively, these components establish a resilient financial system capable of confronting contemporary challenges.

The practical implications of this research are substantial for policymakers, regulatory authorities, and financial institutions. By adopting the proposed framework, these stakeholders can significantly enhance their ability to safeguard financial systems against an array of digital threats. This not only ensures adherence to regulatory norms but also upholds consumer trust, which is paramount in maintaining the integrity of financial markets. Furthermore, the research findings offer valuable insights for crafting effective public awareness campaigns. They also highlight the importance of fostering international cooperation to address global financial security issues, emphasizing a unified approach to combating threats in an increasingly interconnected world.

Метою статті є представлення концепції, спрямованої на забезпечення фінансової безпеки держави в сучасному інформаційному суспільстві. Це дослідження робить внесок у теорію, представляючи цілісний інтегративний підхід до фінансової безпеки держави в цифрову епоху. На відміну від попередніх досліджень, які часто зосереджуються на ізольованих аспектах фінансової безпеки, ця стаття пропонує комплексну концепцію, що охоплює регуляторні, технологічні та стратегічні заходи. Новизна цього підходу полягає в його міждисциплінарній перспективі та застосовності до різних фінансових контекстів, що робить його цінним ресурсом для науковців і практиків у сфері фінансової безпеки.

Результати дослідження підкреслюють невід'ємні елементи, необхідні для забезпечення фінансової безпеки держави в інформаційному суспільстві. Ці елементи охоплюють надійну нормативно-правову базу, ефективні органи фінансового нагляду, всеосяжну інфраструктуру кібербезпеки та продумані стратегії управління ризиками. Крім того, у дослідженні підкреслюється важливість функціонування підрозділів фінансової розвідки, розробки нормативно-правових актів, що стосуються фінансових технологій (FinTech), реалізації ініціатив з інформування громадськості, міжнародного співробітництва, систем економічного моніторингу та протоколів реагування на надзвичайні ситуації. Разом ці компоненти створюють стійку фінансову систему, здатну протистояти сучасним викликам.

Практичні висновки цього дослідження мають важливе значення для політиків, регуляторних органів та фінансових установ. Прийнявши запропоновану концепцію, ці зацікавлені сторони можуть значно підвищити свою здатність захищати фінансові системи від різноманітних цифрових загроз. Це не лише забезпечить дотримання регуляторних норм, а й підтримає довіру споживачів, яка є першочерговою для збереження цілісності фінансових ринків. Крім того, результати дослідження містять цінні ідеї для розробки ефективних кампаній з інформування громадськості. У статті також підкреслено важливість посилення міжнародного співробітництва для вирішення питань глобальної фінансової безпеки, наголошено на необхідності дотримання єдиного підходу до боротьби із загрозами у все більш взаємопов'язаному світі.

Key words: economic security, financial security, financial threats, information society, information technology.

Ключові слова: економічна безпека, фінансова безпека, фінансові загрози, інформаційне суспільство, інформаційні технології.

GENERAL STATEMENT OF THE PROBLEM AND ITS CONNECTION WITH IMPORTANT SCIENTIFIC OR PRACTICAL TASKS

In today's digital era, the connection between financial stability and the information society is profound, with technological advancements presenting both opportunities and challenges. The reliance on information technology has transformed traditional security methods in financial matters. The shift to digital finance has introduced new risks such as cyber-attacks and digital fraud, endangering stability and trust. Protecting financial security now requires a multifaceted approach

including regulatory, technological, and strategic measures.

This article proposes a comprehensive framework to enhance financial security in an information-driven age, outlining key components necessary for resilience. It identifies threats to stability and offers precise solutions, emphasizing the need for a unified strategy. Regulatory frameworks are crucial, providing legal boundaries, ensuring compliance, and promoting transparency. Regulatory bodies play a vital role in enforcing these rules, overseeing financial entities, and managing crises to protect consumers and maintain stability.

ANALYSIS OF RECENT STUDIES AND PUBLICATIONS

A substantial body of literature explores state financial security, addressing various facets and challenges in today's world. Buha, Bychin, and Ozerna delve into the definition and structure of financial security, emphasizing its critical role in economic stability. They examine administrative and legal relations, identify threats, and discuss financial market issues, focusing particularly on Ukraine. Their analysis highlights financial security's dynamic nature, essential for socio-economic development and stability, and underscores the need for effective state risk management mechanisms to prevent crises and foster economic growth [1, p. 71—72]. However, they note the limited discussion on regulatory frameworks to tackle emerging threats in the information society.

Demianyshyn, Lobodina, Kostetskyi, and Demianyshyn highlight strategic directions for digital transformation in public finance management, such as centralizing IT management and implementing electronic services to ensure transparency and prevent human interference. Information technology serves dual purposes: achieving strategic goals and facilitating digital development in public finance management [2, p. 68]. However, they do not mention the involvement of stakeholders like cybersecurity experts and government agencies, nor do they address the importance of ongoing monitoring and evaluation mechanisms to assess digital transformation initiatives' effectiveness.

Tkachuk identifies shadow economic activities and money laundering as significant threats to Ukraine's economic and financial systems. His proposed framework for economic security includes balanced actions to maintain stability and resilience, addressing threats like the shadow economy, organized crime, corruption, and capital flight. He emphasizes civil society institutions' role in combating these threats [3, p. 17]. However, Tkachuk's article does not explore regulatory frameworks necessary for safeguarding financial transactions and data in the information society, and it lacks concrete solutions or recommendations for mitigating these risks.

Kuzminska addresses security challenges in Ukraine, such as inflation, economic shadowing, and illegal income legitimization. Her article defines economic and financial security and emphasizes the need for conducive conditions for sustainable development and system stability. Analyzing financial security across various levels optimizes decision-making support and identifies threats to national financial interests [4, p. 190]. While regulatory acts are mentioned, their specific impact on financial security in the information society is not explored.

Srapilov, Sabitova, and Li advocate for enhancing Kazakhstan's domestic information policy, proposing a strategic document for nationwide implementation to cover societal development aspects and leverage digital technologies. They emphasize the need for protocols for information exchange among state entities during crises [5, p. 32]. However, the article lacks evidence to support claims of legislative deficiencies, weakening its credibility.

Hlushko, Pantas, and Babenko propose a comprehensive system to enhance Ukraine's information policy for

financial security, highlighting the importance of developing a national information infrastructure to protect national interests [6]. However, their study lacks specifics on implementing these measures and their funding, which are crucial for practical steps to enhance financial security.

Dankiewicz, Balawejder, Chudy-Laskowska, and Britchenko stress the importance of state financial security for economic growth and stability. Their study, focused on Poland, identifies indicators for assessing state financial security and develops an econometric model linking them to banking sector stability [7, p. 89—90]. While they conclude positively about Poland's banking stability, the study's limited scope and narrow data set restrict its generalizability to other countries.

Kostyshyn examines the foundational concepts of financial security, addressing ambiguities in definitions within Ukraine's financial sector. He proposes a model consisting of interrelated subsystems influenced by environmental factors [8, p. 130]. Despite outlining conceptual approaches, Kostyshyn does not discuss specific indicators relevant to assessing financial security within the information society.

Rushchyshyn, Medynska, Nikonenko, Kostak, and Ivanova justify regulatory support in shaping financial security, highlighting legal backing and oversight mechanisms. They suggest a comprehensive mechanism to bolster financial security, including legal, structural, organizational, and resource-related measures [9, p. 239]. However, their recommendations lack clarity on specific actions, and their research methods are not thoroughly explained.

Blikhar, Mykhalitska, Vereskliia, Komarnytska, and Koziar advocate for a distinct economic policy for Ukraine, focusing on real economic growth and reducing debt dependency. They emphasize robust legal frameworks to safeguard financial security amidst external and internal crises [10, p. 435]. However, they tend to oversimplify Ukraine's financial challenges and lack a forward-looking approach to anticipate future issues.

Andriyiv reviews challenges in transitioning to a digital economy, such as digital inequality and cyber threats. He underscores the importance of monitoring these challenges to mitigate potential threats to economic security [11, p. 13]. However, he lacks specific policy recommendations or strategies to address these issues, essential for guiding decision-makers.

Korobtsova explores financial security during martial law, emphasizing the importance of funding sources for production and state regulation in banking and entrepreneurship [12, p. 144—145]. While she suggests measures like state regulation, Korobtsova does not offer a comprehensive strategy for adapting financial security systems to the information society's challenges.

Kasianenko, Antoniuk, Myronova, and Lyulov examine financialization's impact on Ukraine's financial security, highlighting the stock market's role and internal economic challenges [13, p. 97]. They suggest continuous monitoring of financial gaps but fall short in providing concrete policy recommendations.

Poltorak, Potryvaieva, Kuzoma, Volosiuk, and Bobrovska propose a doctrinal framework for managing state

Table 1. Elements of the system for ensuring state financial security in the information society

Element	Description	Functions
Regulatory framework	A set of laws, regulations, and guidelines established to govern financial activities and ensure compliance within the financial system.	Defines legal boundaries, ensures compliance, mitigates risks, and promotes transparency and accountability.
Financial supervisory authorities	Governmental or independent bodies responsible for overseeing financial institutions and markets to maintain stability and protect consumers.	Monitor financial entities, enforce regulations, conduct audits, and manage crises.
Cybersecurity infrastructure	Systems, policies, and measures designed to protect financial data and systems from cyber threats and attacks.	Prevents, detects, and responds to cyber threats, ensuring data integrity and confidentiality.
Risk management strategies	Comprehensive plans and processes to identify, assess, and mitigate financial risks.	Identifies potential risks, implements control measures, and ensures continuity of financial operations.
Financial intelligence units (FIUs)	Agencies dedicated to collecting, analyzing, and disseminating financial information to combat money laundering and terrorist financing.	Detects and prevents illicit financial activities, shares intelligence with other agencies, and supports investigations.
Financial technology (FinTech) regulations	Guidelines and rules specific to the development and use of financial technologies.	Promotes innovation while ensuring security, consumer protection, and financial stability.
Public awareness programs	Initiatives aimed at educating the public about financial security, risks, and responsible financial behavior.	Enhances public understanding, encourages prudent financial practices, and reduces susceptibility to fraud.
International cCooperation	Collaboration with international organizations and other countries to enhance global financial security.	Facilitates information sharing, aligns regulations, and coordinates responses to transnational financial threats.
Economic monitoring systems	Tools and processes for continuous monitoring of economic indicators and financial market activities.	Provides real-time data, identifies emerging threats, and supports decision-making processes.
Emergency response mechanisms	Established protocols and resources to manage and mitigate financial crises or disruptions.	Ensures rapid response, stabilizes financial systems, and restores public confidence in times of crisis.

Source: elaborated by authors.

financial security, structured into five levels. Their model integrates mission, priorities, and technological innovation [14, p. 32—33]. However, they overlook cybersecurity risks and lack specific adaptive strategies for the information society.

Hlushko and Maslii discuss the influence of information policy on state financial security amid information warfare, proposing strategic information policy directions to enhance financial security [15, p. 44—45]. However, they do not compare Ukraine's policy with other countries or address potential challenges in implementation.

Zakharkina, Chukhno, and Veremiiienko emphasize public finance transparency's role in state financial security, stating that transparency fosters trust and effective public debt regulation [16, p. 129]. However, they lack concrete policy recommendations and do not consider the perspectives of different stakeholders essential for effective implementation.

Despite providing essential insights into various aspects of state financial security, there is a need for a deeper exploration of ensuring state financial security in the information society, especially in defining system elements and highlighting threats.

FORMULATION OF THE OBJECTIVES OF THE ARTICLE (TASK STATEMENT)

The article aims to establish a robust framework to protect a state's financial security in the modern information-centric world. It outlines essential components for building a resilient financial system capable of addressing current challenges, identifying key threats, and proposing measures to mitigate risks, emphasizing the importance of a comprehensive strategy.

SUMMARY OF THE MAIN RESEARCH MATERIAL

Table 1 highlights the diverse elements required to ensure state financial security in an information society. Each element plays a vital role in creating a robust, resilient, and secure financial system capable of withstanding the challenges of the modern world.

The regulatory framework serves as the foundation of a state's financial security, comprising laws, regulations, and guidelines governing financial activities to ensure compliance and transparency. Financial supervisory authorities oversee institutions and markets, maintaining stability and consumer protection through enforcement, audits, and crisis management.

Table 2. Key threats to state financial security in the information society and mitigation measures

Threat	Description	Measures
Cyber-attacks on financial institutions	Cyber-attacks such as hacking, malware, and ransomware targeting financial institutions can lead to significant financial losses and disrupt economic stability.	Implement robust cybersecurity protocols, conduct regular security audits, train staff on security practices, and establish rapid incident response teams.
Data breaches	Unauthorized access to sensitive financial data can result in identity theft, fraud, and loss of consumer trust.	Use advanced encryption methods, enforce strict access controls, regularly update security systems, and perform vulnerability assessments.
Digital fraud and scams	Increasing digital transactions have led to a rise in fraud and scams, including phishing, identity theft, and online payment fraud.	Enhance public awareness campaigns, deploy advanced fraud detection systems, collaborate with financial institutions for real-time monitoring, and strengthen legal frameworks against digital fraud.
Systemic risks from FinTech	Rapid development and integration of FinTech can introduce systemic risks due to insufficient regulation and oversight.	Develop comprehensive FinTech regulations, establish dedicated oversight bodies, encourage best practices in technology deployment, and ensure compliance with financial stability standards.
Dependence on digital infrastructure	Heavy reliance on digital infrastructure makes the financial system vulnerable to technical failures, cyber-attacks, and natural disasters.	Diversify infrastructure, implement redundant systems, conduct regular stress tests, and create robust disaster recovery plans.
Privacy concerns	Increased data collection and usage in financial services can lead to privacy violations and misuse of personal information.	Enforce stringent data protection regulations, promote transparency in data usage, offer consumer control over personal data, and ensure compliance with privacy standards.
Cryptocurrencies and unregulated digital assets	The rise of cryptocurrencies and other digital assets poses challenges to financial regulation and can facilitate illegal activities.	Implement clear regulatory frameworks for digital assets, monitor cryptocurrency transactions, and collaborate internationally to enforce regulations and combat illicit activities.
Information warfare and disinformation	The spread of false information and disinformation campaigns can destabilize financial markets and erode public confidence.	Establish mechanisms for rapid detection and counteraction of disinformation, enhance media literacy, and collaborate with tech companies to address the spread of false information.
Technological unemployment	Automation and digitalization can lead to job losses in traditional financial sectors, affecting economic stability.	Promote reskilling and upskilling programs, support job creation in emerging sectors, and implement social safety nets for affected workers.
Global financial interconnectedness	High levels of global interconnectedness increase the vulnerability to external shocks and contagion from financial crises in other countries.	Strengthen international cooperation, establish contingency plans for global financial shocks, and enhance monitoring of international financial developments.

Source: elaborated by authors.

In the digital age, cybersecurity infrastructure is vital for safeguarding financial data and systems from cyber threats. Risk management strategies identify, assess, and mitigate financial risks, ensuring operational continuity. Financial Intelligence Units combat money laundering and terrorist financing, sharing intelligence to maintain system integrity. FinTech regulations guide technology development while ensuring security and stability.

Public awareness programs educate about financial security and responsible behavior. International cooperation enhances global financial security through collaboration and information sharing. Economic monitoring systems provide real-time data for threat identification and decision-making. Emergency response

mechanisms manage crises, stabilizing systems and restoring public confidence swiftly.

Table 2 outlines ten critical threats that modern financial systems face within the context of an increasingly digital and interconnected world. This comprehensive analysis not only identifies these threats but also provides measures to tackle or minimize their consequences, ensuring a robust framework for maintaining state financial security.

Cyber-attacks, including hacking and malware, pose significant risks to financial institutions, causing financial losses and operational disruptions. Robust cybersecurity measures, regular audits, staff training, and rapid incident response teams are crucial defenses. Unauthorized access to sensitive financial data can lead to identity theft and fraud. Preventive measures include encryption, access

controls, security updates, and vulnerability assessments. Digital transactions have increased fraud, such as phishing and online payment scams. Mitigation involves awareness campaigns, fraud detection systems, real-time monitoring, and legal framework strengthening. FinTech's growth requires comprehensive regulations, oversight bodies, technology best practices, and adherence to stability standards. Dependence on digital infrastructure necessitates diversification, redundancy, stress tests, and disaster recovery planning.

Data usage in finance raises privacy and legal concerns. Stringent data protection, transparency, user control, and privacy compliance are vital. Cryptocurrencies raise regulatory challenges, requiring clear frameworks, transaction monitoring, and international cooperation against illegal activities. False information can destabilize markets. Detecting and countering disinformation, media literacy promotion, and collaboration with tech firms are crucial. Digitalization may disrupt traditional finance jobs. Reskilling, upskilling, job creation, and social safety nets ease transitions and maintain stability. Global interconnectedness heightens vulnerability to financial shocks. Enhanced cooperation, contingency plans, and international monitoring mitigate risks.

CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH IN THIS AREA

The study emphasizes a holistic approach to state financial security, integrating regulatory, technological, and collaborative strategies. Regulations establish boundaries and ensure transparency, enforced by oversight bodies to protect against misconduct. Cybersecurity is vital in the digital era, securing data and consumer trust. Risk management strategies identify and mitigate financial risks, ensuring operational continuity. Financial intelligence units combat illegal activities, while FinTech regulations ensure safe innovation integration. Public education enhances awareness of financial risks. International cooperation is crucial for global financial security, enabling effective regulation alignment. Real-time monitoring and emergency response mechanisms anticipate and manage threats during crises. Future research should focus on advancing cybersecurity, regulating FinTech, addressing digital transformation's employment impact, and strengthening global financial connections to mitigate shocks.

Acknowledgements. The study was carried out as part of the grant "EU ECONOMIC SECURITY" (project number: 101083446, project acronym: EUECOSEC, call: ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH, topic: ERASMUS-JMO-2022-CHAIR) supported by the European Education and Culture Executive Agency.

Literature:

1. Buha, H., Bychin, S., Ozerna, I. (2023). The definition and structure of financial security. *Baltic Journal of Economic Studies*, vol. 9 (2), pp. 65—72. URL: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2023-9-2-65-72> (date of access: 10.04.2024).
2. Дем'янишин, В. Г., Лободіна, З. М., Костецький, В. В., Дем'янишин В. В. (2023). Напрями розвитку інформаційних технологій в управлінні публічними фінансами, державними фінансовими ресурсами та фінансовою безпекою суб'єктів господарювання державного секто-

ру. *Інноваційна економіка*, № 1, с. 58—70. URL: <https://doi.org/10.37332/2309-1533.2023.1.9> (date of access: 10.04.2024).

3. Ткачук, І. (2023). Інститути громадянського суспільства в системі забезпечення фінансової безпеки держави. *Economic Synergy*, Вип. 1 (7), с. 8—19. URL: <https://doi.org/10.53920/ES-2023-1-1> (date of access: 10.04.2024).

4. Кузьмінська, О. (2022). Сутність фінансової безпеки як об'єкта аналізу. *Світ фінансів*, Вип. 4 (73), с. 184—192. URL: <https://doi.org/10.35774/sf2022.04.184> (date of access: 10.04.2024).

5. Srapilov, S. M., Sabitova, A., Li, S. O. (2022). On the role of the information policy of the state in the information society. *Journal of Actual Problems of Jurisprudence*, vol. 103, No. 3, pp. 25—33. URL: <https://doi.org/10.26577/JAPJ.2022.v103.i3.03> (date of access: 10.04.2024).

6. Глушко, А. Д., Пантась, В. В., Бабенко, С. Р. (2022). Інформаційна політика в системі забезпечення фінансової безпеки держави. *Ефективна економіка*, № 2, URL: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2022.2.95> (date of access: 02.05.2024).

7. Dankiewicz, R., Balawejder, B., Chudy-Laskowska, K., Britchenko, I. (2022). Impact factors and structural analysis of the state's financial security. *Journal of International Studies*, vol. 15 (4), pp. 80—92. URL: <https://doi.org/10.14254/2071-8330.2022/15-4/5> (date of access: 02.05.2024).

8. Костишин, Ю. С. (2020). Концептуальні засади формування системи фінансової безпеки держави. *Економіка, управління та адміністрування*, Вип. 1 (91), с. 123—132. URL: [https://doi.org/10.26642/ema-2020-1\(91\)-123-132](https://doi.org/10.26642/ema-2020-1(91)-123-132) (date of access: 02.05.2024).

9. Rushchysyn, N., Medynska, T., Nikonenko, U., Kostak, Z., Ivanova, R. (2021). Regulatory and legal component in ensuring state's financial security. *Business: Theory and Practice*, vol. 22 (2), pp 232—240. URL: <https://doi.org/10.3846/btp.2021.13580> (date of access: 02.05.2024).

10. Бліхар, М., Михаліцька, Н., Верескля, М., Комарницька, І., Козяр, Г. (2021). Фінансова безпека держави: міжнародний досвід дослідження інституціонально-правових причин кризових явищ в економіці. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, Вип. 2 (37), с. 426—437. URL: <https://doi.org/10.18371/fcaptr.v2i37.230333> (date of access: 02.05.2024).

11. Андріїв, Н. М. (2022). Виклики для економічної безпеки держави в умовах формування цифрової економіки. *Інфраструктура ринку*, Вип. 64, с. 10—15. URL: <https://doi.org/10.32843/infrastruct64-2> (date of access: 02.05.2024).

12. Коробцова, Д. В. (2022). Правове забезпечення фінансової безпеки держави в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*, № 2, с. 141—146. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.02.27> (date of access: 02.05.2024).

13. Касьяненко, В. О., Антонюк, Н. А., Миронова, А. М., Люльов, О. В. (2019). Індикатори фінансової безпеки держави в умовах світової глобалізації. *Вісник СумДУ. Серія "Економіка"*, № 4, с. 87—92. URL: <https://doi.org/10.21272/1817-9215.2019.4-11> (date of access: 02.05.2024).

14. Poltorak, A., Potryvaieva, N., Kuzoma, V., Volosiuk, Y., Bobrovska, N. (2021). Development of doctrinal model for state's financial security management and forecasting its level. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, vol. 5 (13), pp. 26—33. URL: <https://doi.org/10.15587/1729-4061.2021.243056> (date of access: 02.05.2024).

15. Глушко, А. Д., Маслій, О. А. (2022). Вплив інформаційної політики на рівень фінансової безпеки України. *Науковий вісник Херсонського державного університету*, Вип. 46, с. 39—46. URL: <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8030/2022-46-6> (date of access: 02.05.2024).

16. Захаркіна, Л. С., Чухно, Р. Ю., Веремієнко, Є. В. (2021). Транспарентність публічних фінансів як фактор забезпечення фінансової безпеки держави. *Вісник СумДУ. Серія "Економіка"*, № 4, с. 122—130. URL: <https://doi.org/10.21272/1817-9215.2021.4-15> (date of access: 02.05.2024).

References:

1. Buha, H., Bychin, S. and Ozerna, I. (2023), "The definition and structure of financial security", *Baltic Journal of Economic Studies*, vol. 9 (2), pp. 65—72. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2023-9-2-65-72>.

2. Demianyshyn, V. H., Lobodina, Z. M., Kostetskyi, V. V. and Demianyshyn, V. V. (2023), "Directions for the development of information technologies in the management of public finances, state financial resources and financial security of public sector entities", *Innovative Economy*, vol. 2, pp. 58—70. DOI: <https://doi.org/10.37332/2309-1533.2023.1.9>.

3. Tkachuk, I. (2023), "Institutions of civil society in system of providing state financial security", *Economic Synergy*, vol. 1 (7), pp. 8—19. DOI: <https://doi.org/10.53920/ES-2023-1-1>.

4. Kuzminska, O. (2022), "The essence of financial security as an object of analysis", *World of Finance*, vol. 4 (73), pp. 184—192. DOI: <https://doi.org/10.35774/sf2022.04.184>.

5. Srapilov, S. M., Sabitova, A. and Li, S. O. (2022), "On the role of the information policy of the state in the information society", *Journal of Actual Problems of Jurisprudence*, vol. 103, No. 3, pp. 25—33. DOI: <https://doi.org/10.26577/JAPJ.2022.v103.i3.03>.

6. Hlushko, A., Pantas, V. and Babenko, S. (2022), "Information policy in the system of financial security of the state", *Efektivna ekonomika*, vol. 2. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2022.2.95>.

7. Dankiewicz, R., Balawejder, B., Chudy-Laskowska, K. and Britchenko, I. (2022), "Impact factors and structural analysis of the state's financial security", *Journal of International Studies*, vol. 15 (4), pp. 80—92. DOI: <https://doi.org/10.14254/2071-8330.2022/15-4/5>.

8. Kostyshyn, Yu. S. (2020), "Conceptual principles of formation of the state financial security system", *Economics, Management and Administration*, vol. 1 (91), pp. 123—132. DOI: [https://doi.org/10.26642/ema-2020-1\(91\)-123-132](https://doi.org/10.26642/ema-2020-1(91)-123-132).

9. Rushchysyn, N., Medynska, T., Nikonenko, U., Kostak, Z. and Ivanova, R. (2021), "Regulatory and legal component in ensuring state's financial security", *Business:*

Theory and Practice, vol. 22 (2), pp 232—240. DOI: <https://doi.org/10.3846/btp.2021.13580>.

10. Blikhar, M., Mykhalitska, N., Vereskliia, M., Komarnytska, I. and Koziar, G. (2021), "Financial security of the state: international experience in the study of institutional and legal causes of crisis phenomena in the economy", *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, vol. 2 (37), pp. 426—437. DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v2i37.230333>.

11. Andriyiv, N. M. (2022), "Challenges for economic security of the state in the conditions of forming the digital economy", *Market Infrastructure*, vol. 64, pp. 10—15. DOI: <https://doi.org/10.32843/infrastructure64-2>.

12. Korobtsova, D. V. (2022), "Legal provision of financial security of the state in martial law", *Analytical and Comparative Jurisprudence*, vol. 2, pp. 141—146. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.02.27>.

13. Kasianenko, V., Antoniuk, N., Myronova, A. and Lyulov, O. (2019), "State financial security indicators in the world of globalization", *Visnyk of Sumy State University*, vol. 4, pp. 87—92. DOI: <https://doi.org/10.21272/1817-9215.2019.4-11>.

14. Poltorak, A., Potryvaieva, N., Kuzoma, V., Volosiuk, Y. and Bobrovska, N. (2021), "Development of doctrinal model for state's financial security management and forecasting its level", *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, vol. 5 (13), pp. 26—33. DOI: <https://doi.org/10.15587/1729-4061.2021.243056>.

15. Hlushko, A. and Maslii, O. (2022), "The influence of information policy on the level of financial security of Ukraine", *Scientific Bulletin of Kherson State University*, vol. 46, pp. 39—46. DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8030/2022-46-6>.

16. Zakharkina, L. S., Chukhno, R. Yu. and Veremienko, Ye. V. (2021), "Public finances' transparency as a factor of ensuring the state's financial security", *Visnyk of Sumy State University*, vol. 4, pp. 122—130. <https://doi.org/10.21272/1817-9215.2021.4-15>.

Стаття надійшла до редакції 20.05.2024 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)
Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663

О. М. Полінкевич,
д. е. н., професор, завідувач кафедри підприємництва, торгівлі та логістики,
Луцький національний технічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6924-7296>

В. В. Тринчук,

к. е. н., професор, завідувач кафедри фінансів, обліку та банківської справи,
Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7435-0159>

Ю. М. Кляпків,

д. е. н., професор, професор кафедри фінансів, обліку та банківської справи,
Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9771-5357>

Є. В. Чеботаров,

к. е. н., доцент, докторант, Інститут економіки промисловості НАН України
ад'юнкт кафедри стратегії та управління вартістю підприємства,
Лодзінський університет, Республіка Польща

доцент кафедри фінансів, обліку та банківської справи,

Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5963-7637>

І. М. Зелениця,

незалежний науковець,

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8259-4281>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.11.44

СТРАХУВАННЯ ВОЄННИХ РИЗИКІВ В УКРАЇНІ

O. Polinkevych,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Entrepreneurship,
Trade and Logistics, Lutsk National Technical University

V. Trynchuk,

PhD in Economics, Professor, Head of the Department of Finance, Accounting
and Banking, Luhansk Taras Shevchenko National University

Y. Klapkiv,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Finance,
Accounting and Banking, Luhansk Taras Shevchenko National University

I. Chebotarov,

PhD in Economics,

Post-doctoral student, Institute of Industrial Economics of the National Academy of Sciences of Ukraine

Assistant professor of the Department of Strategy and Value-Based Management, University of Lodz, Republic of Poland

Associate Professor of the Department of Finance, Accounting and Banking, Luhansk Taras Shevchenko National University

I. Zelenytsia,

independent scientist

INSURANCE OF MILITARY RISKS IN UKRAINE

У статті аргументується, що ризик є необхідною складовою будь-якої сфери діяльності, але умови ведення бізнесу під час військових дій потребують особливої уваги. Україні потрібні як зовнішні, так і внутрішні приватні інвестиції для відновлення та розвитку країни. Інтерес до України серед інвесторів високий, але існують значні ризики інвестування в умовах війни. Зазначено, що метою цього дослідження було вивчення підходів до страхування воєнних ризиків се-

ред міжнародних організацій щодо інвестування та страхових компаній щодо життя, здоров'я та майна. Для досягнення цієї мети було сформоване розуміння страхування військово-політичних ризиків, під яким розуміється форма страхового покриття, яка забезпечує фінансовий захист страхувальника від можливих збитків, що виникають внаслідок подій, таких як вторгнення, повстання, заворушення, страйки, революції, військові перевороти та тероризм. Проведено аналіз ринку страхування інвестицій від воєнних ризиків міжнародними організаціями та страховими компаніями: MIGA, DIA, DFC, USAID, Фонд підтримки України від уряду Данії, ЕКА, KUKE, Bpifrance Assurance Export. Виділено умови та обмеження страхування за кожним суб'єктом страхування. Визначено, що вартість страхування інвестицій від воєнно-політичних ризиків залежить від кількох факторів, таких як обсяг та характер інвестицій, рівень ризику та обсяг покриття. Загалом вартість такого страхування виражається у відсотках від загальної суми інвестицій і може коливатися від 0,5% до 5% або більше. Встановлено, що для українських та зарубіжних підприємств страхування воєнно-політичних ризиків є суттєвим аспектом, однак воно представляє лише один із численних факторів, які впливають на поліпшення бізнес-середовища. Запропоновано розділити умови та обмеження в страхування вітчизняними компаніями на страховому ринку щодо страхування майна від військово-політичних ризиків. Обгрунтовано, що страхування військових ризиків передбачає відшкодування збитків, спричинених такими подіями, як війна, вторгнення, повстання, заворушення, страйки та тероризм. Цей вид страхування доступний у вигляді окремого полісу через високий рівень ризику, пов'язаний з ним.

The article argues that risk is an inherent component of any sphere of activity, but business conditions during wartime require special attention. Ukraine needs both external and internal private investments for the country's recovery and development. While there is high investor interest in Ukraine, there are significant risks associated with investing during wartime. The purpose of this study was to explore approaches to insuring military-political risks among international organizations regarding investment and insurance companies concerning life, health, and property. To achieve this goal, an understanding of insurance against military-political risks was formulated, defined as a form of insurance coverage that provides financial protection to the insured from potential losses arising from events such as invasion, insurgency, rebellion, strikes, revolutions, military coups, and terrorism. An analysis of the investment insurance market against military-political risks by international organizations and insurance companies was conducted: MIGA, DIA, DFC, USAID, the Fund for Support of Ukraine from the Government of Denmark, ECA, KUKE, and Bpifrance Assurance Export. Conditions and limitations of insurance for each insurance subject were highlighted. It was determined that the cost of investment insurance against military-political risks depends on several factors, such as the volume and nature of investments, the level of risk, and the coverage amount. Generally, the cost of such insurance is expressed as a percentage of the total investment amount and can range from 0.5% to 5% or more. It was established that for Ukrainian and foreign enterprises, insurance against military-political risks is a significant aspect, but it represents only one of many factors influencing the improvement of the business environment. It was proposed to distinguish conditions and limitations in insurance by domestic companies in the insurance market regarding the insurance of property against military risks. It was argued that insurance against military-political risks involves compensating for losses caused by events such as war, invasion, insurgency, rebellion, strikes, and terrorism. This type of insurance is available as a separate policy due to the high level of associated risk.

Ключові слова: страхування, гарантування, воєнні ризики, міжнародні організації, страхові компанії, сталий розвиток, страховий ринок, інвестиції.

Key words: insurance, guarantee, military risks, international organizations, insurance companies, sustainable development, insurance market, investment.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Ризик є невід'ємною складовою будь-якої сфери діяльності, але в умовах ведення бізнесу під час військо-

вих дій йому приділяється особлива увага. Крім традиційних ризиків, які властиві підприємницькій діяльності, додається військовий аспект ризику. Він може мати різноманітний характер, включаючи економічний, політичний, фінансовий та інші аспекти. Для досягнення успіху у бізнесі необхідно уважно враховувати всі ці фак-

тори. Трактуючи ризик в контексті ведення бізнесу в умовах військового стану варто враховувати особливості його та розглядати особливий механізм страхування, який відмінний від страхування звичайних ризиків. Війна як подія є винятком з договорів страхування у всьому світі. Проте після повномасштабного вторгнення РФ в Україну, страхові компанії України дедалі активніше пропонують страховий захист від воєнних ризиків як фізичним, так і юридичним особам у сегментах автострахування, страхування нерухомості, медичного страхування, агрострахування. Покриття воєнних ризиків має високий попит як серед юридичних, так і фізичних осіб. Насамперед ідеться про страхування рухомого та нерухомого майна. В січні 2024 року продаж страхування житла серед фізичних осіб із покриттям воєнних ризиків зросли в 2,5 раза, а кількість відповідних запитів — утричі-вчетверо [1].

Україні необхідні як зовнішні, так і внутрішні приватні інвестиції для відновлення та розвитку країни. Інтерес до України серед інвесторів високий, але існують значні ризики інвестування в умовах війни. Однак передумовою для залучення коштів в цей період є їхня страхівка. Страхування воєнних ризиків та надання інвестиційних гарантій можуть підвищити активність інвесторів, збільшити їхню впевненість та зацікавленість вкладати кошти в нашу країну.

Навіть у контексті війни іноземні та вітчизняні компанії анонсували ряд інвестиційних проєктів, що свідчить про важливість інвестицій як ключового фактора економічного відновлення України. Прямі іноземні інвестиції відіграють важливу роль у забезпеченні стійкого зростання національної економіки, створенні нових робочих місць та забезпеченні довгострокової стабільності. Україна має значний потенціал для приваблення інвестицій, завдяки розвиненій інфраструктурі, доступу до ринків та високорозвиненим технологіям.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питаннями дослідження страхування воєнних ризиків займалися дослідники протягом тривалого періоду.

Л.М. Маршук, Є.М. Поплавська зазначили, що страхування не впливає на формування економіки, воно є лише додатковим інструментом, що походить від неї. Таким чином, розвиток страхового ринку може відстати за темпами відновлення економіки та домогосподарств. Для розвитку майнового страхування, страховим компаніям слід переглянути правила страхування, включаючи ризики втрат та пошкоджень майна в результаті вибухів військових снарядів на звільнених територіях (вибухів мін у полях та лісах, які можуть призвести до пошкодження техніки, травм або інвалідності громадян) та інші аспекти [2].

Д.О. Хропонюк, О.В. Длугопольський зазначили, що Сучасні тенденції на страховому ринку України відзначаються повільними темпами прогресу. Наразі страховий ринок України переживає поступове відновлення після шокового стану, спричиненого військовою агресією. У той же час, він активно працює над впровадженням різноманітних інструментів та має значні перспек-

тиви, які можуть позитивно вплинути на розвиток як самого страхового ринку, так і економіки країни в цілому [3].

А.В. Калугарь, С.С. Кучерівська розглядали практику страхування життя, здоров'я та майна у період війни. Особисте страхування стає важливим у ситуаціях, коли існує реальна загроза для життя, здоров'я і майна людини. Багато страхових компаній закликають клієнтів розуміти, що вони можуть бути змушені самостійно відшкодовувати збитки та надавати підтверджувальні документи для отримання компенсації. Однак деякі страхові компанії приймають рішення виплачувати збитки, завдані цивільним об'єктам внаслідок воєнних подій. Це можна розглядати як ефективний приклад соціальної відповідальності таких страховиків [4].

А.Г. Беспалова доводить, що страхові компанії несуть значні ризики, особливо в умовах політичної та військової нестабільності. Тому варто розробляти карту ризиків та на цій основі будувати стратегію управління ризиками [5].

М.В. Мних зазначив, що міжнародне страхування інвестицій є складним процесом, оскільки в більшості випадків такі економічні відносини між країнами регулюються міжнародними угодами щодо окремих сфер національної економіки або захисту об'єктів інвестування. Немає єдиних міжнародних стандартів страхування інвестицій, і всі міжнародні договори про захист інвестицій базуються на ключових принципах верховенства права. Програма страхування політичних ризиків охоплює ризики "неконвертованості валюти", ризики "експропріації або націоналізації" [6].

Р. Камінські, О. Полінкевич провели аналіз діяльності страхових компаній з урахування сталого розвитку. Вони визначили, що страхові компанії формують та впроваджують антикризові стратегії відповідно до вимог циркулярної економіки та з урахування інтересів стейкхолдерів. Відповідно вони повинні видозмінювати стратегії розвитку згідно запитів стейкхолдерів задля збалансування інтересів. Проведено аналіз стратегій страхових компаній під впливом Covid-19 [7; 8; 10].

В. Глонті, В. Баранова, В. Левченко, А. Єрмошенко зазначили, що бізнес-модель страхових компаній змінюється під впливом пандемій, ситуацій невизначеності та політично-економічної напруги у суспільстві [9].

Зважаючи на проведений аналіз джерел за тематикою дослідження, варто зауважити, що страхуванням ризиків займалися багато дослідників. Проте в умовах війни в Україні варто розглядати аспект страхування військово-політичних ризиків як з позиції інвестування так і страхування майна. Більшість страхових компаній та міжнародних страхових фондів забезпечують таке страхування через назрілу необхідність у цьому. Це всі сприятиме швидшому відновленню економіки через притік іноземних інвестицій в економіку.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Основною метою статті є дослідження підходів до страхування військово-політичних ризиків серед міжнародних організацій щодо інвестування та страхових компаній щодо життя, здоров'я та майна.

Завдання дослідження полягає у дослідженні ринку страхування військово-політичних ризиків в Україні, визначенні особливостей страхування інвестицій від військово-політичних ризиків, окреслення механізмів страхування майна в умовах політичної нестабільності та військових дій.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Безумовно, інвестування в умовах конфлікту пов'язане з серйозними ризиками, тому необхідне адекватне страхування активів та інших аспектів господарської діяльності. Міжнародний досвід в цьому плані є важливим фактором для успішної реалізації стратегії страхування інвестицій, як вітчизняних, так і з-за кордону, в Україні. Починаючи з початку повномасштабних воєнних дій в лютому 2022 року, Україна та її громадяни зазнали величезних втрат, як людських, так і матеріальних.

У своїй третій "Швидкій оцінці завданої школи та потреб на відновлення (RDNA3)", Світовий Банк зазначив, що загальна вартість відбудови та відновлення в Україні станом на 31 грудня 2023 року складає 486 млрд доларів протягом наступного десятиліття. Ця цифра перевищує попередні оцінки потреб, які становили 411 млрд доларів рік тому, що відповідає 2,6-кратності ВВП України у 2022 році [5]. За оцінками української влади, лише у 2024 році для невідкладних пріоритетних заходів з відбудови та відновлення на національному та місцевому рівнях, з особливим акцентом на підтримку та мобілізацію приватного сектору, а також на відновлення житла, соціальної інфраструктури та послуг, енергетики та транспорту, країні знадобиться близько 15 млрд доларів. Приблизно 5,5 млрд доларів з цих потреб вже забезпечені як міжнародними партнерами України, так і за рахунок її власного бюджету, тоді як близько 9,5 млрд доларів наразі залишаються непокритими фінансуванням [12]. Найбільші збитки зазнали такі сектори, як житловий фонд, транспорт, енергетика, торгівля, промисловість і сільське господарство. Донецька, Запорізька, Луганська, Миколаївська, Харківська та Херсонська області належать до найбільш постраждалих регіонів. Для успішної реконструкції та відновлення необхідно активно залучати інвесторів та підприємців з усього світу.

Загальні витрати, які оцінені у 486 млрд доларів протягом 10 років на відновлення та відбудову, охоплюють заходи, спрямовані на створення майбутнього, яке буде сучасним, низьковуглецевим, інклюзивним та стійким до змін клімату. Найбільш значні потреби у відновленні та відбудові визначені у житловому секторі (17% від загального обсягу), далі йдуть транспорт (15%), торгівля і промисловість (14%), сільське господарство (12%), енергетика (10%), соціальний захист і забезпечення засобів до існування (9%), управління вибухонебезпечними предметами (7%). Загальні витрати для всіх секторів на розчищення руйнувань та управління ними становлять майже 11 млрд доларів [12].

Під страхуванням військових ризиків ми розуміємо форму страхового покриття, яка забезпечує фінансовий захист страхувальника від можливих збитків, спри-

чинених подіями, такими як вторгнення, повстання, заворушення, страйки, революції, військові перевороти та тероризм.

Перед цим варто з'ясувати термін "система страхування". Сфера страхового забезпечення конкретизує ступінь відповідальності страховика та включає виплату страхової компенсації страхувальнику при настанні страхових подій. Тут існує кілька систем страхування: повна та часткова відповідальність [18]. У чинному Законі України "Про страхування" термін "система" згадується лише у контексті міжнародних систем страхування, наприклад система автострахування "Зелена Картка" [19]. На відміну від цього у нормативних актах поширено використання терміну "система страхування". Так, у розпорядженні КМУ "Про затвердження Стратегії економічного розвитку Донецької та Луганської областей на період до 2030 року" згадується необхідність створення та запуску системи страхування від воєнних та політичних ризиків [20]. Це дозволить зменшити ризики безпеки у промисловості, сільському господарстві, торгівлі, енергетиці, транспорті та комунікаційних мережах. Цей документ присвячений питанням поліпшення доступу бізнесу регіону до банківського кредитування та зниженню вартості кредитів. Також передбачено формування Фонду консорціумного фінансування. Його модель буде визначена при співпраці з міжнародними фінансовими інституціями. Основними його завданнями стануть забезпечення функціонування системи страхування військово-політичних ризиків, фінансування розвитку пріоритетних інвестиційних проєктів, залучення інвесторів та міжнародної фінансової допомоги, а також сприяння формуванню достатнього рівня спроможності громад. Станом на сьогодні ймовірність реалізації воєнного ризику в Україні дуже висока як з позиції інвесторів, так і страхових компаній. Відповідно страховикам не вигідно застосовувати повне страхування. Говорити про те, що "у випадку з воєнними ризиками розмір страхових внесків має бути набагато більшим", " страхова премія може дорівнювати і навіть перевищувати об'єкт страхування" не є економічно обґрунтованими твердженнями [14]. У ситуації з управлінням військовими ризиками варто комплексно розглядати систему компенсації збитків на різних рівнях: гарантування від міжнародних організацій, гарантування від урядів країн-партнерів, гарантування від держави, комерційне страхування, самострахування. Самі ж терміни "гарантування" й "страхування" не слід отождествлювати.

Аналіз ринку страхування інвестицій від військово-політичних ризиків міжнародними організаціями та страховими компаніями подамо у табл. 1.

Вартість страхування інвестицій від воєнно-політичних ризиків залежить від кількох чинників. Серед них — обсяг і характер інвестицій, рівень ризику та обсяг покриття. Загалом вартість такого страхування виражається у відсотках від загальної суми інвестицій і може коливатися від 0,5% до 5% або більше.

Навіть якщо Україна активно розвиває страхування від воєнно-політичних ризиків, варто розуміти, що до завершення війни жоден страховий продукт сам по собі не стане основним стимулом для залучення інвестицій. Страхування може виступати

Таблиця 1. Аналіз ринку страхування інвестицій від військово-політичних ризиків в Україні міжнародними організаціями та страховими компаніями

Суб'єкт страхування	Умови страхування	Обмеження страхування
MIGA - Багатостороннє агентство з гарантування інвестицій (член Групи Світового банку), з 2022 р.	Компанія, яка страхує від ризиків по всьому світу, розпочала пробний проєкт зі страхування інвестицій під час воєнних дій. Бюджет цього проєкту становить 30 млн доларів (і може зрости до 1 млрд доларів). З 1988 року компанія надала гарантії на суму 70 млрд доларів для тисяч проєктів у 123 країнах. Вартість такого страхування становить 2-3% від обсягу інвестицій щорічно. Наприклад, у Львові був реалізований проєкт M10 Industrial Park, який отримав гарантію на суму до 9,2 млн доларів.	Підтримка доступна лише для іноземних компаній, які мають намір увійти на ринок України.
Інвестиційні гарантії □ Федеративної □ республіки Німеччини (DIA)	Якщо на час настання страхового випадку понад 50% капіталу або прав голосу власника гарантії перебувають у закордонних руках, або якщо власник гарантії перебуває під закордонним контролем, збитки не компенсуються. Усього охоплюється 592 інвестиційні проєкти, які гарантує уряд Німеччини по всьому світу, з обсягом діючих гарантії на 28,7 млрд євро у 2020 році, з них лише 20 проєктів реалізовано в Україні.	Надає інвестиційні гарантії лише тим підприємствам, які мають юридичну адресу або проживають на території Німеччини.
DFC – U.S. International Development Finance Corporation (Міжнародна фінансова корпорація розвитку США)	Пропонує страхування, яке може компенсувати до 1 млрд доларів збитків, що виникають внаслідок валютних проблем, незаконного втручання владних структур, політичного насильства тощо. Захист від політичного насильства включає в себе бойові дії, спричинені оголошеною або неоголошеною війною, революцією, актами тероризму, саботажем та іншими факторами. Інвестори можуть застрахувати як актив, так і дохід, або обидва одночасно. Крім того, страховий поліс може покривати витрати на евакуацію або збитки від пошкодження критичної інфраструктури. Саме страхове покриття, спрямоване на DFC, перевищує 300 млн доларів, при цьому загальний обсяг інвестицій, що можуть бути залучені в рамках цієї програми, становить 600-700 млн доларів.	Важливо відзначити, що на даний момент DFC відіграє важливу роль у підтримці проєктів інвестування в Україну, зокрема у сфері будівництва доступного житла.
USAID – Агентство США з міжнародного розвитку	Розроблено систему страхування політичних ризиків (PRI), яка має на меті задовольняти негайні вимоги та потреби ринку, а також сприяти формуванню внутрішнього ринку таким чином, щоб її функціонування могло бути припинене протягом наступних 5-10 років, коли Україна зможе відповідно користуватися послугами існуючих постачальників PRI.	Українські інвестори мають той самий рівень захисту, що й іноземні. Механізм повинен бути незалежним від уряду України, фінансувати важливі інвестиційні проєкти, визначені самою Україною, розмішувати кошти за межами країни, застосовувати ефективний міжнародний контроль за коштами та діяти виключно на території України.
Фонд підтримки України від уряду Данії	Фонд на суму 57 мільйонів доларів використовувався для страхування проєктів компанії «Нібулон» у Миколаївській та Херсонській областях. Крім того, уряд цієї країни підтримує інвестиції компанії Carlsberg у її дочірню структуру на суму 1,5 мільярда гривень.	
Експортно-кредитне агентство Франції (ЕКА)	Має ліміт на страхування кредитних ризиків в Україні в розмірі 1 млрд євро.	Страхові поліси видаються за умови, що до реалізації проєктів залучені постачальники або обладнання з країни, яка надає страховку
Польське державне акціонерне товариство KUKE (Корпорація Страхування Експортних Кредитів)	Страхування забезпечується за рахунок Державного бюджету Польщі. Страховий поліс може охоплювати такі ситуації, як рішення органів влади, які перешкоджають реалізації інвестицій, оголошення загального мораторію на платежі, рішення, що обмежують або забороняють експорт товарів або капіталу, повне позбавлення можливості користуватися правами, пов'язаними з інвестицією, або непередбачувані форс-мажорні обставини, такі як військові дії, державні перевороти, землетруси, екстремальні природні явища	Страхування інвестицій польських підприємств у регіонах з високим політичним ризиком є актуальним. Україна налічує близько 3 тисяч компаній з польським капіталом.
Французька державна страхова компанія Bpifrance Assurance Export	Страхування може компенсувати до 95% збитків від втрати активів інвестора або неповернення дебіторської заборгованості.	Страхування буде доступне для французьких компаній, які виявляють бажання інвестувати в Україну та активно брати участь у процесі відновлення.

Джерело: сформовано на основі [13; 14; 15; 16; 17].

лише як інструмент, який, в певній мірі, сприяє залученню інвестицій. Для українського та зарубіжного бізнесу страхування воєнно-політичних ризиків є важливим аспектом, проте воно є одним із багатьох факторів, що впливають на покращення бізнес-середовища.

Україна може бути без страхування воєнно-політичних ризиків під час залучення інвестицій. Проте бізнес та експерти вважають, що необхідність у такому виді страхування може втратити актуальність після набуття Україною членства в НАТО або одержання інших стійких безпекових гарантії від союзників [13]. До цього часу,

Таблиця 2. Аналіз ринку страхування майна від військово-політичних ризиків в Україні страховими компаніями

Суб'єкт страхування	Умови страхування	Обмеження страхування
СК «ІНГО»	Розроблено широкий спектр страхових продуктів для фізичних осіб та підприємств, включаючи захист для житла, автомобілів, життя та здоров'я, а також майна. Серед них - страхування військових ризиків, що охоплює пошкодження або знищення майна від ракетних атак, безпілотників та інших засобів військового втручання, а також страхування сільськогосподарських посівів з можливістю компенсації витрат на їх відновлення у разі військових дій. Програма також включає розширені умови страхування для автомобілів у воєнних умовах, з лімітами відшкодування в межах 3 млн грн для одного автомобіля та до 4 млн грн для двох. Страховий захист майна може досягати ліміту до 30 млн грн, а середні тарифи за військовими ризиками становлять від 1,1% до 2,5% в залежності від регіону.	Можливість додаткового включення воєнних ризиків для клієнтів є безкоштовною (за символічну суму 1 грн). У рамках програми КАСКО це дозволяє отримати компенсацію лише до 30 тис. грн і тільки один раз протягом часу дії угоди. Покриття майна відсутнє на територіях з активними бойовими діями або тимчасово окупованих територіях.
СК ARX	Програма автострахування «Залізний купол» надає покриття від воєнних ризиків. Вона частково страхує майно з обмеженням відповідальності до 20 млн грн. Страхування охоплює транспортні засоби до 15 років, що мають вартість до 5 млн грн, з франшизою 10%. Страховий тариф, який вибирає клієнт, залежить від терміну страхування: 1% за три місяці, 1,5% за шість місяців і 2% за рік. Плата здійснюється одноразовим платежем при укладенні договору. Програма «Бронезахист» включає в себе покриття для побутових нещасних випадків (травми, опіки, обмороження і т.д.) та випадків, пов'язаних з воєнними діями або їх наслідками.	Програмою можуть скористатися особи віком від 1 до 75 років. Сума страхового покриття може бути 100 тис. грн, 200 тис. грн або 300 тис. грн, а термін дії страхового покриття - 1, 3, 6 або 12 місяців.
СК «ІЗУ Україна»	Програма «Автокаска - пакет «AVTOMIX»» пропонує два варіанти покриття воєнних ризиків на вибір. Перший варіант полягає в покритті ризиків, пов'язаних з війною, в межах ліміту 12% вартості транспортного засобу (ТЗ), але не більше 200 тис. грн. Другий варіант передбачає за додаткову плату покриття ризиків, пов'язаних з прямим або непрямим впливом ракет, безпілотних літальних апаратів будь-яких типів та їхніх уламків, літальних апаратів, засобів протиповітряної оборони в межах вартості ТЗ, але не більше 3 млн грн. У другому випадку також передбачається покриття тотального знищення ТЗ.	Страхування не доступне для об'єктів, які знаходяться на території, де тривають активні воєнні дії, або на тимчасово окупованих територіях.

Джерело: сформовано на основі [1].

а також до досягнення прогресу в реформах, надіятися на інвестиційний прорив не варто.

Визначимо особливості діяльності вітчизняних страхових компаній на страховому ринку України зі страхування майна від військово-політичних ризиків (табл. 2).

Складність у страхуванні військово-політичних ризиків полягає у неможливості страхової компанії точно передбачити потенційні збитки та відповідно розрахувати необхідні страхові внески. Крім того, розмір збитків від війни або пов'язаної з нею діяльності може бути настільки великим і непередбачуваним, що навіть високі премії можуть бути недостатніми для компенсації шкоди, за яку страхові компанії несуть відповідальність. Це створює невизначеність для страхових компаній, оскільки існує високий ризик того, що військово-політичне страхування може призвести до їхньої неплатоспроможності.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

У підсумку, важливо відзначити, що страхування військово-політичних ризиків охоплює компенсацію

збитків, що виникли внаслідок подій, таких як війна, вторгнення, повстання, заворушення, страйки та тероризм. Цей вид страхування пропонується як окремий поліс через високий рівень ризику, який він несе. Компанії, які діють у країнах з високим рівнем нестабільності, можуть бути відмінними кандидатами для страхування від військових ризиків. Часто страхування військових ризиків виключається зі стандартних полісів через неможливість страхових компаній точно передбачити збитки та наслідувати відповідні премії.

Подальші дослідження повинні, серед іншого, передбачати механізми реалізації ефективної діяльності на страховому ринку компаній та міжнародних організацій, які спроможні забезпечити притік іноземних інвестицій та формування стабільних умов для сталого розвитку й відновлення економіки України.

Література:

1. Страховики України дедалі активніше пропонують захист від воєнних ризиків громадянам і підприємствам — огляд. Interfax. 2023. 28 лют. URL: <https://interfax.com.ua/news/economic/970469-amp.html> (дата звернення: 28.02.2024).

2. Маршук Л.М., Поплавська Є.М. Виклики рику страхування в Україні у воєнний період. *Modern engineering and innovative technologies*. 2022. Вип. 21. Ч. 2. С. 26—29 <https://doi.org/10.30890/2567-5273.2022-21-02-008>
3. Хропонюк Д.О., Длугопольський О.В. Сучасні проблеми та перспективи розвитку страхового ринку України. *Innovation and Sustainability*. 2023. № 1. С. 118—126. <https://doi.org/10.31649/ins.2023.1.118.126>
4. Калугарь А.В., Кучерівська С.С. Особливості взаємодії учасників страхування в період війни. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 46. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-46-15>
5. Беспалова А.Г. Управління ризиками страхової компанії. *Фінанси, облік, банки*. 2019. № 1 (24). С. 8—16. <http://dx.doi.org/10.31558/2307-2296.2019.1.1>
6. Мних М.В. Страхування політичних ризиків як фактор економічної стабільності. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/135221> (дата звернення: 28.02.2024).
7. Polinkevych O., Kaminski R. Anti-crisis development strategies of insurance companies in Ukraine and Poland in the context of COVID-19. *Insurance Markets and Companies*. Volume 11 2020, Issue #1, pp. 21—29. [http://dx.doi.org/10.21511/ins.11\(1\).2020.03](http://dx.doi.org/10.21511/ins.11(1).2020.03)
8. Kaminski R., Polinkevych O. Anti-crisis strategies of insurance companies. *Baltic Rim Economies*. 2021. 16.6 Issue #3. P. 35 <https://sites.utu.fi/bre/anti-crisis-strategies-of-insurance-companies/>
9. Polinkevych O., Glonti V., Baranova V., Levchenko V., Yermoshenko A. Change of business models of Ukrainian insurance companies in the conditions of COVID-19. *Insurance Markets and Companies*. 2021. № 12 (1). Pp. 83—98. [https://doi.org/10.21511/ins.12\(1\).2021.08](https://doi.org/10.21511/ins.12(1).2021.08)
10. Polinkevych O.N. Risk Management Mechanism of Insurance Companies in the Circular Economy. *New Economy. Special Issue 1 on Banking and Insurance*. 2021. Pp. 230—235 URL: http://neweconomics.by/attachments/neweconomics_2021_1_SV.pdf (Accessed: 28.02.2024).
11. Himmelfarb A. (edd). *Ukraine. Third Rapid damage and Needs Assessment (RDNA3)*. February 2022—December 2023. World Bank Group, 2024. 191 p. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099021324115085807/pdf/P1801741bea12c012189ca16d95d8c2556a.pdf> (Accessed: 28.02.2024).
12. Оновлена оцінка потреб України на відновлення та відбудову. Прес-реліз, 2024. 15 лют. № 2024/ECA/063. URL: <https://www.worldbank.org/uk/news/press-release/2024/02/15/updated-ukraine-recovery-and-reconstruction-needs-assessment-released> (дата звернення: 28.02.2024).
13. Страхування інвестицій від політичних та воєнних ризиків, як інструмент їх залучення в Україну. *Dictio*. URL: <https://www.dictio.com.ua/news/strahuvannya-investitsiy-vid-politichnih-ta-voennih-rizikiv-yak-osnovniy-instrument-yih-zaluchennya-v-ukrayinu> (дата звернення: 28.02.2024).
14. Вінокуров Я. Страхування воєнних ризиків. Як влада планує вмовити інвесторів вкладати в Україну зараз. *Економічна правда*. 2023. 4 лип. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/07/4/701830/> (дата звернення: 28.02.2024).
15. The Danish Government established the Ukraine Fund which has already accumulated 7 billion DKK for 2023. 16 March 2023. URL: <https://denmark.mfa.gov.ua/en/news/danish-government-established-the-ukraine-fund> (Accessed: 28.02.2024).
16. Тарасовський Ю. Страхування воєнних ризиків. MIGA надала Dragon Capital гарантію на \$9 млн для інвестицій у Львівський індустриальний парк (оновлено). *Forbes*. 2023. 2 жовт. URL: <https://forbes.ua/news/strakhuvannya-voennikh-rizikiv-miga-nadala-dragon-capital-garantiyu-na-9-mln-dlya-investitsiy-u-lvivskiy-industrialniy-park-28092023-16327> (дата звернення: 28.02.2024).
17. Прасад А. Франція страхуватиме від воєнних ризиків компанії, які зацікавлені в інвестиціях в Україну та відбудові. *Forbes*. 2023. 2 жовт. URL: <https://forbes.ua/news/frantsiya-strakhuvati-vid-voennikh-rizikiv-kompanii-yaki-zatsikavleni-u-investitsiyakh-v-ukrainu-ta-vidbudovi-02102023-16371> (дата звернення: 28.02.2024).
18. Тринчук В.В., Зелениця І.М., Онщенко Ю.М. До питання про систему страхування воєнних ризиків. Сучасні проблеми бухгалтерського обліку та фінансів: Матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 16-17 листоп. 2023 р.). Київ: НУХТ, 2023. С. 142—145.
19. Про страхування: Закон України від 18.11.2021 № 1909-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#Text> (дата звернення: 04.11.2023).
20. Про затвердження Стратегії економічного розвитку Донецької та Луганської областей на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2021 р. № 1078-р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/KR211078> (дата звернення: 04.11.2023).
21. Вінокуров Я. Страхування воєнних ризиків. Як влада планує вмовити інвесторів вкладати в Україну зараз. *Українська правда*. 2023. 4 лип. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/07/4/701830/> (дата звернення: 04.11.2023).

References:

1. The official site of Interfax (2023), "Ukrainian insurers are increasingly offering protection against military risks to individuals and businesses — a review", available at: <https://interfax.com.ua/news/economic/970469-amp.html> (Accessed 28 February 2023).
2. Marshuk, L.M. and Poplavska, E.M. (2023), "Challenges of the insurance boom in Ukraine during the war period", *Modern engineering and innovative technologies*, vol. 21, 2, pp. 26—29.
3. Khroponyuk, D.O. and Dlugopolskyi, O.V. (2023), "Modern problems and prospects for the development of the insurance market of Ukraine", *Innovation and Sustainability*, vol. 1, pp. 118-126.
4. Kalugar, A.V. and Kucherivska, S.S. (2022), "Peculiarities of the interaction of insurance participants during the war", *Ekonomika ta suspilstvo* [Online], vol. 46., available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2022> (Accessed 15 February 2024).

5. Bespalova, A.G. (2019), "Insurance company risk management", *Finansy, oblik, banky*, vol. 1 (24), pp. 8-16.

6. The official site of Journals index copernicus (2023), Mnych, M.V. "Insurance of political risks as a factor of economic stability", available at: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/135221> (Accessed 28 February 2023).

7. Polinkevych, O. and Kaminski, R. (2020), "Anti-crisis development strategies of insurance companies in Ukraine and Poland in the context of COVID-19", *Insurance Markets and Companies*, vol. 11, No. 1, pp. 21—29.

8. Kaminski, R. and Polinkevych, O. (2021), "Anti-crisis strategies of insurance companies", *Baltic Rim Economies*, vol. 16.6, No. 3, p. 35.

9. Polinkevych, O., Glonti, V., Baranova, V., Levchenkom V. and Yermoshenko, A. (2021), "Change of business models of Ukrainian insurance companies in the conditions of COVID-19", *Insurance Markets and Companies*, vol. 12 (1), pp. 83—98.

10. Polinkevych, O.N. (2021), "Risk Management Mechanism of Insurance Companies in the Circular Economy", *New Economy. Special Issue 1 on Banking and Insurance*, vol.1, pp. 230—235.

11. Himmelfarb, A. (2024), *Ukraine. Third Rapid damage and Needs Assessment (RDNA3)*. February 2022— December 2023, [Online], World Bank Group, Washington, USA, available at: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099021324115085807/pdf/P1801741bea12c012189ca16d95d8c2556a.pdf> (Accessed 28 February 2024).

12. The official site of Worldbank (2024), "Updated assessment of Ukraine's recovery and reconstruction needs", available at: <https://www.worldbank.org/uk/news/press-release/2024/02/15/updated-ukraine-recovery-and-reconstruction-needs-assessment-released> (Accessed 28 February 2024).

13. The official site of Dictio (2024), "Insurance of investments against political and military risks, as a tool to attract them to Ukraine", available at: <https://www.dictio.com.ua/news/strahuvannya-investitsiy-vid-politichnih-ta-voienih-rizikiv-yak-osnovniy-instrument-yih-zaluchennya-v-ukrayinu> (Accessed 28 February 2024).

14. Vinokurov, Ya. (2023), "Insurance of military risks. How the government plans to persuade investors to invest in Ukraine now", *Ekonomichna Pravda* [Online], July 4, available at: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/07/4/701830/> (Accessed 28 February 2024).

15. The official site of Embassy of Ukraine in the Kingdom of Denmark (2023), "The Danish Government established the Ukraine Fund which has already accumulated 7 billion DKK for 2023", available at: <https://denmark.mfa.gov.ua/en/news/danish-government-established-the-ukraine-fund> (Accessed 28 February 2024).

16. Tarasovsky, Yu. (2023), "Insurance of military risks. MIGA provided Dragon Capital with a \$9 million guarantee for investments in the Lviv Industrial Park (updated)", *Forbes*, [Online], October 2. available at: <https://forbes.ua/news/strahuvannya-voennih-rizikiv-miga-nadala-dragon-capital-garantiyu-na-9-mln->

[dlya-investitsiy-u-lvivskiy-industrialniy-park-28092023-16327](https://forbes.ua/news/strahuvannya-voennih-rizikiv-miga-nadala-dragon-capital-garantiyu-na-9-mln-) (Accessed 28 February 2024).

17. Prasad, A. (2023), "France will insure companies interested in investing in Ukraine and reconstruction against war risks", *Forbes*, [Online], October 2, available at: <https://forbes.ua/news/frantsiya-strakhuvati-vid-voennih-rizikiv-kompanii-yaki-zatsikavleni-u-investitsiyakh-v-ukrainu-ta-vidbudovi-02102023-16371> (Accessed 28 February 2024).

18. Trynchuk, V.V., Zelenytsa, I.M. and Onishchenko, Yu.M. (2023). "Regarding the issue of the war risk insurance system", *Suchasni problemy bukhalterskoho obliku ta finansiv. Materialy III Vseukrainskoi naukovo-praktechnoi konferencii* [Modern problems of accounting and finance. All-Ukrainian science and practice conference], NUHT, Kyiv, Ukraine, pp. 142—145.

19. The Verkhovna Rada of Ukraine (2021), *The Law of Ukraine "About insurance"*, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#Text> (Accessed 18 November 2021).

20. Cabinet of Ministers of Ukraine (2021), "On approval of the Economic Development Strategy of Donetsk and Luhansk Regions for the period until 2030", available at: <https://ips.ligazakon.net/document/KR211078> (Accessed 18 August 2021).

Стаття надійшла до редакції 15.05.2024 р.

<https://nauka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

**Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)
Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292**

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663

Л. В. Вербівська,

д. е. н., доцент кафедри бізнесу та управління персоналом,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2768-9157>

М. Б. Смерека,

аспірант, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-8937-8277>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.11.52

СУТЬ ЛОГІСТИЧНОГО УПРАВЛІННЯ НА ОСНОВІ МЕХАНІЗМУ ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

L. Verbivska,

Doctor of Economics Science, Associate Professor of the Department of Business
and HR Management, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine

M. Smereka,

Postgraduate student, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine

THE ESSENCE OF LOGISTICS MANAGEMENT BASED ON THE MECHANISM OF USING DIGITAL TECHNOLOGIES

У статті розглянуто суть логістичного управління, що реалізується на засадах використання сучасних цифрових технологій. Визначено, що розвиток інформаційних технологій призвів до трансформації логістики з простого способу доставки товарів у складний процес, котрий потребує застосування ефективного інструментарію управління. Розглянуто механізм використання цифрових технологій, таких як інтернет речей, штучний інтелект, аналітика даних та автоматизація, які забезпечують найбільш оптимальне планування ланцюгів постачання, контроль за запасами, прогнозування попиту та інші логістичні процеси. Доведено, що використання цифрових технологій у логістиці дає змогу суб'єктам господарювання скоротити витрати, підвищити загальний рівень обслуговування клієнтів та зробити ланцюги постачання більш гнучкими і конкурентоспроможними. Визначено переваги впровадження цифрових технологій у систему управління логістикою та сформувано рекомендації щодо їх успішної імплементації.

The article examines the essence of logistics management, which is implemented on basis of the use of modern digital technologies. It was determined that the development of information technologies led to the transformation of logistics from a simple way of delivering goods into a complex process that requires the use of effective management tools. The mechanism of using digital technologies, such as the Internet of Things, artificial intelligence, data analytics and automation, which ensures the most optimal planning of supply chains, inventory control, demand forecasting and other logistics processes, is considered. It has been proven that the use of digital technologies in logistics enables business entities to reduce costs, improve the overall level of customer service, and make supply chains more flexible and competitive. The advantages of the implementation of digital technologies in the logistics management system were determined and recommendations for their successful implementation were formed. It has been proven that in the modern world, logistics management plays a key role in ensuring the efficiency and competitiveness of enterprises.

The essence of logistics management based on the mechanism of using digital technologies is analyzed. It was determined that due to the rapid development of information technologies, logistics has turned into a complex process that requires a high level of automation and optimization. At the same time, the mechanism of using digital technologies includes various tools, such as Internet of Things systems, big data analytics, artificial intelligence, and automated control systems. It has been proven that the use of these technologies allows enterprises to carry out effective route planning, improve inventory management, provide effective demand forecasting and timely respond to market changes. Digital technologies are said to help reduce costs, improve customer service, and make the supply chain more flexible and competitive. The main advantages of the implementation of digital technologies in logistics management were determined and recommendations for the implementation of these innovations in the practical activities of the enterprise were formed.

*Ключові слова: логістика, управління логістикою, цифровізація, цифровізація логістики, великі дані.
Key words: logistics, logistics management, digitalization, digitalization of logistics, big data.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Логістичне управління в умовах динамічних змін бізнес-середовища виступає стратегічно важливою складовою функціонування будь-якого суб'єкта господарювання, незалежно від його розміру чи сфери діяльності. При цьому в умовах глобалізації, зростання темпів конкурентної боротьби та постійних змін у ринкових умовах, ефективне управління логістичними процесами стає вирішальним фактором для забезпечення комерційного успіху підприємств. Разом з тим, із зростанням загального рівня складності бізнес-середовища, постійно зростає і складність самого процесу логістичного управління.

Однією з ключових проблем, яка виникає у контексті управління логістичними процесами, є необхідність їх постійного вдосконалення та оптимізації для забезпечення максимальної ефективності й конкурентоспроможності підприємства. Як свідчить практика, традиційні методи управління логістикою, такі як ручне планування ланцюгів постачання, контроль за динамікою запасів або ж прогнозування попиту, вже не відповідають вимогам сучасного ринку, де швидкість реакції на зміни та достовірність прогнозування стають ключовими факторами успіху. Крім того, нестабільність ринку формує для підприємств необхідність ефективної адаптації до динамічної зміни умов конкуренції. З іншого боку, зміни в попиті, бізнес-процесах, логістичних та транспортних витратах можуть значно вплинути на ефективність логістичних процесів та вимагати операційних змін з боку підприємства.

У даний час, незважаючи на широке поширення цифрових інструментів та наявність технологічних засобів управління логістикою, у багатьох суб'єктів господарювання існують значні проблеми, пов'язані з недостатньо ефективним їх використанням. Низький

рівень функціональної інтеграції різних інформаційних систем, недостовірність даних, а також недостатній рівень підготовки персоналу можуть значно ускладнити впровадження та функціонування цифрових технологій у логістичному управлінні.

Отож, вирішення даних проблем є достатньо актуальним завданням, котре потребує комплексного підходу, який би поєднав у собі використання інноваційних цифрових технологій та оптимізацію логістичних процесів в діяльності сучасних підприємств.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

В сучасних умовах господарювання логістичне управління набуває значення ключового елементу стратегії розвитку підприємств в контексті забезпечення їх ефективності та конкурентоспроможності. При цьому однією з основних тенденцій розвитку логістики є використання цифрових технологій для оптимізації логістичних процесів, що достатньо повно висвітлено у профільних наукових дослідженнях.

Зокрема однією з ключових праць, у яких висвітлюються перспективи використання цифрових технологій у логістиці, є дослідження Chopra S., у якому автор детально розглянув різноманітні аспекти логістичного управління, включаючи технологічні інновації, пов'язані із поширенням мережових технологій та вдосконаленням аналітики даних, які можуть значно покращити ефективність ланцюгів постачання [10].

Варто відзначити також дослідження Т. О. Шматовської, у якому розглянуто комплексні підходи щодо цифрового управління бізнес-процесами підприємства, зокрема, і у сфері логістичного управління. При цьому пропонується концептуальний фреймворк для розуміння ролі цифрових технологій у сучасних бізнес-процесах та визначено ключові напрямки подальших досліджень у цій області [9].

Необхідно також звернути увагу на роботу Pettit S., у якій проведено аналіз впливу цифровізації на логістичні послуги в сучасних умовах. Зокрема, автор визначає переваги впровадження цифрових технологій у логістичне управління та розглядає ключові проблеми для підприємств, що пов'язані з їх впровадженням [12].

Доцільно також розглянути дослідження Cichosz M., у якому окреслено вплив цифровізації на інновації у сфері логістичних послуг та роль логістичних постачальників й посередників у даному процесі. Зокрема, автор визначає специфіку взаємодії суб'єктів господарювання з підприємствами логістичної сфери для забезпечення ефективності власних бізнес-процесів [11].

Ще одним важливим внеском в дослідження даної проблематики є робота В. І. Скіцько, у якій автор висвітлює значення цифрового управління ланцюгами постачання для забезпечення їх гнучкості та сталості. При цьому підкреслюється, що цифрові технології можуть стати ключовим інструментом для досягнення стратегічних цілей підприємства. Крім того, автор стверджує, що саме цифрові технології кардинально змінять логістичні процеси підприємств у майбутньому, проте більше половини з них не мають наразі сформованої ефективної стратегії розвитку з використанням існуючих й нових цифрових технологій [6].

Згідно з дослідженнями Гуржій Н., впровадження цифрових технологій у комплекс логістичних процесів підприємства дає змогу підвищити ефективність його діяльності та значно знизити витрати на логістичні процеси. Автор зазначає, що розвиток підприємства повинен ґрунтуватися на використанні внутрішніх ресурсів та власній інфраструктурі з урахуванням ефективного управління логістикою, а концепція управління логістичним процесом підприємства має передбачати сукупність системних дій та операцій, що спрямовані на покращення якості виробництва, транспортування, пакування й доставки товарів до торговельної мережі [2].

Маргасова В. та Самойлович О. у своїй науковій правці стверджують, що імплементація цифрових технологій у логістичну систему є на сьогодні пріоритетним напрямом у діяльності кожного промислового підприємства, адже це дозволяє отримати підприємству конкурентні переваги й забезпечити подальший розвиток в умовах непередбачуваності зовнішнього середовища. Крім того, підприємство повинно бути готовим швидко впроваджувати технологічні інновації у свою діяльність, узгоджуючи використання технологічних рішень із стратегією розвитку підприємства, для того, щоб цифрові технології ефективно впливали на результативність господарювання суб'єкта підприємства та забезпечувати йому конкурентоспроможність на ринку [3].

Загалом бачимо, що наразі існує чимало наукових напрацювань у сфері дослідження цифрових технологій, які відіграють важливу роль у сучасному логістичному управлінні. Однак, для успішного впровадження цих технологій необхідне подальше дослідження особливостей функціонування логістичних систем підприємств в умовах цифрової економіки.

ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є дослідження особливостей логістичного управління на основі використання цифрових технологій для вивчення їх потенціалу в контексті оптимізації логістичних процесів та визначення переваг і викликів інтеграції даних технологій в діяльність підприємств.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сутність та специфіка сучасного логістичного управління полягає у необхідності забезпечення функціональної координації та оптимізації різних етапів ланцюгів постачання, з метою підвищення ефективності та максимізації задоволення потреб клієнтів. Тому застосування сучасних цифрових технологій у логістиці дозволяє охопити усі зазначені завдання та вдосконалити цей процес шляхом автоматизації, підвищення якості аналізу даних та оптимізації різних аспектів логістичних процесів. При цьому однією з основних складових сучасного логістичного управління є ефективне планування та управління ланцюгами постачання. Зокрема, цифрові технології, такі як системи геолокації, GPS та маршрутні планувальники, допомагають підприємствам оптимізувати маршрути доставки, скорочуючи час на перевезення та витрати на логістику. Крім того, за допомогою цифрових платформ для управління транспортними ресурсами суб'єкти господарювання можуть забезпечувати постійний моніторинг своїх транспортних засобів та ефективну координацію їх руху.

Ще одним важливим аспектом сучасного логістичного управління є управління запасами. Ефективно організована логістична система підприємства включає матеріально-технічні, організаційно-економічні, соціально-психологічні та нормативно-правові підсистеми, засновані на ідеї взаємозв'язку між її складовими. Даний комплексний підхід дозволяє бачити логістичну систему як цілісну структуру, котра сприяє оптимальному управлінню потоками, ресурсами та процесами внутрішнього та зовнішнього середовища підприємства. Так, цифрові технології дозволяють реалізувати точне прогнозування попиту, а також автоматизувати процеси замовлення продукції та контролю за складськими запасами. Застосовуючи системи управління запасами на основі аналізу даних можна уникнути надмірного або недостатнього запасу товарів, забезпечуючи оптимальний його рівень у будь-який момент часу, наслідком чого є загальне зниження витрат підприємства та зменшення потреби в оборотних засобах [5, с. 45—46]. Крім того, цифрові технології сприяють підвищенню ефективності складського управління. Системи автоматизованого складу, роботизовані системи підйому та переміщення вантажів, а також використання штучного інтелекту для оптимізації простору на складі призводять до суттєвого зниження витрат та прискорюють процеси обробки замовлень.

Загалом, бачимо, що сучасні цифрові технології відкривають широкі можливості для вдосконалення логістичного управління, забезпечуючи більш точні прогнози, ефективне використання ресурсів та підвищення загальної ефективності ланцюгів постачання. Їх впро-

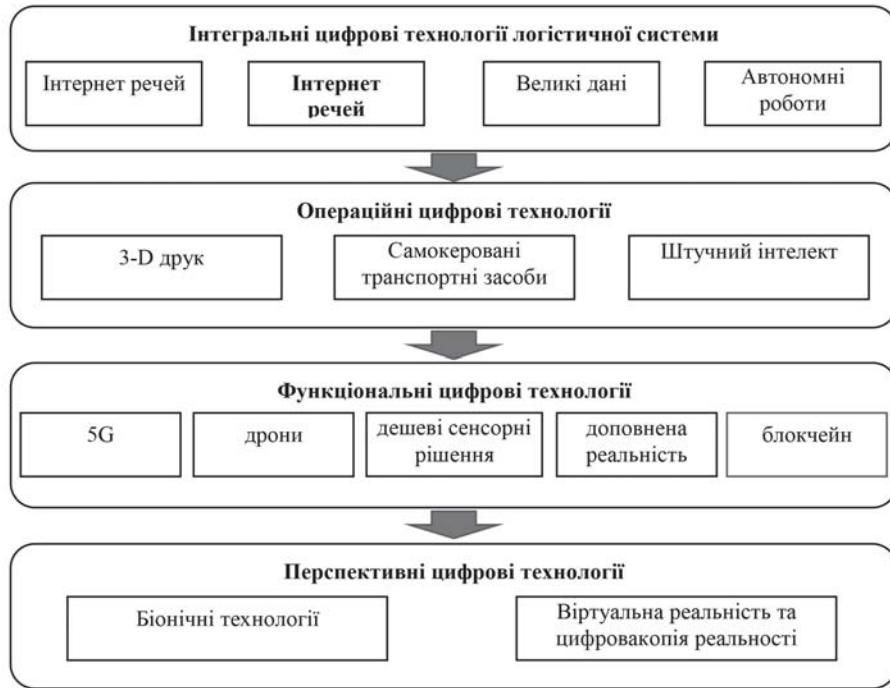

Рис. 1. Рівень інтеграції цифрових технологій в логістичній системі підприємства

Джерело: систематизовано автором на основі [6].

вадження дозволяє підприємствам бути більш гнучкими, адаптивними, наслідком чого є зростання рівня їх конкурентоспроможності на ринку [8, с. 261].

В практичному аспекті особливого значення набуває забезпечення ефективного взаємозв'язку між різними цифровими технологіями, що застосовуються в логістичних системах. Основою такої взаємодії виступає інтеграція різних інформаційних систем та програмних засобів. Зокрема, дані про попит можуть бути зібрані за допомогою системи моніторингу інтернету речей та передані на аналіз, що реалізується на базі алгоритмів штучного інтелекту, а його результати стануть основою для планування виробництва та управління запасами підприємства. У свою чергу, інформація про стан доставки продукції може передаватися через мережу GPS, щоб забезпечити для підприємства та покупця точне відстеження товарів під час транспортування. Разом з тим, необхідно відзначити, що цифрові технології забезпечують різні аспекти логістичного управління в залежності від загального рівня їх інтеграції в економічну систему (рис. 1).

Отож, різні технології працюють разом, обмінюючись даними та забезпечуючи комплексне функціонування логістичної системи, що дозволяє підприємствам оптимізувати свої бізнес-процеси та підвищувати ефективність управління ланцюгом постачання.

Як бачимо, функціональні технології уже зараз ефективно впроваджуються в управління логістичними системами. В той же час інтегральні та операційні технології визначають напрямки їх застосування та дають змогу менеджменту підприємств сформувати підходи щодо цифровізації логістичних процесів. Технологій, котрі наразі визначаються як перспективні, у майбутньому знайдуть своє поширення у бізнес-процесах і згодом перейдуть до розряду функціональних у сфері логістики.

Розвиток інформаційних технологій відіграв вирішальну роль у трансформації логістики з простого способу доставки товарів у складний та стратегічно важливий процес. При цьому, зростання доступності та швидкості обробки даних дозволили логістичним компаніям збирати, аналізувати та обмінюватися інформацією з усіх ланок ланцюгів постачання в режимі реального часу. Це дало можливість підприємствам більш точно прогнозувати попит, підвищити ефективність управління запасами, а також сприяло вдосконаленню інших логістичних процесів [13, с. 498].

У даний час такі інноваційні технології, як інтернет речей, автоматизація, штучний інтелект та аналітика даних, дозволяють проводити автоматизацію та оптимізацію багатьох аспектів логістичного управління на підприємствах. Зокрема, автоматизовані системи інтернету речей можуть стежити за рухом вантажів і умовами їх транспортування, забезпечуючи онлайн-інформування про стан доставки. Штучний інтелект та аналітика даних суттєво сприяють у плануванні маршрутів, прогнозуванні попиту, виявленні шляхів оптимізації запасів тощо. Крім того, інтенсивний розвиток електронної комерції та формування нових цифрових ринків зробили логістику ще більш складною і динамічною. При цьому потреби споживачів у швидких та точних доставках зросли, що вимагає від логістичних компаній більшої гнучкості та швидкості реакції на зміни в ринкових умовах.

Приходимо до висновку, що динамічний розвиток інформаційних технологій протягом останніх років перетворив логістику з простого способу доставки товарів у складний виробничий процес, який потребує застосування ефективного інструментарію управління для забезпечення належного рівня конкурентоспроможності суб'єкта господарювання та орієнтований на задоволення вимог сучасного ринку.

Рис. 2. Стратегічні рішення в управлінні ланцюгами постачання з урахуванням сучасних трендів цифрової економіки

Джерело: систематизовано автором на основі [4].

Механізм використання цифрових технологій в логістиці дозволяє забезпечити найбільш оптимальне планування ланцюгів постачання та інших логістичних процесів. Сутність даного механізму полягає у його спроможності оптимізувати та автоматизувати логістичні процеси. Практично це реалізується за допомогою збору та аналіз великих обсягів даних про стан та динаміку ринку. На основі одержаних результатів відбувається прийняття швидких та точних рішень на засадах їх автоматизації та застосування штучного інтелекту з метою зменшення людського втручання та пов'язаних з цим помилок. Причому прийняття цих рішень відбувається на основі використання передових алгоритмів управління бізнес-процесами. Саме такий комплексний підхід дозволяє створити більш гнучку та реагуючу логістичну систему, яка може швидко адаптуватися до змін у ринкових умовах та запитах споживачів.

Особливого значення в управлінні ланцюгами постачання в умовах сучасних трендів цифрової економіки набувають стратегічні рішення. Це обумовлюється тим, що динамічні зміни в цифровому середовищі вимагають постійного оновлення стратегій ланцюгів постачання на підприємствах. Розвиток технологій та впровадження інновацій можуть різко змінити конкурентну ситуацію, тому стратегічне управління дозволяє адаптуватися до цих змін та забезпечувати конкурентоспроможність. Також цифрові технології надають доступ до великого обсягу даних, які можна використовувати для прийняття стратегічних рішень. Аналіз цих даних допомагає ідентифікувати тенденції ринку, передбачати попит та вчасно реагувати на зміни.

З іншого боку, цифрові технології сприяють побудові більш гнучких та адаптивних ланцюгів постачання. Зокрема, за допомогою інтернету речей, блокчейну та інших інструментів існують можливості формування більш ефективних та безпечних ланцюгів постачання з

вищим рівнем прозорості та відкритості. Тому стратегічне управління ланцюгами постачання в умовах цифрової економіки дозволяє логістичним підприємствам забезпечувати адаптивність, ефективність та конкурентоспроможність у динамічному бізнес-середовищі (рис. 2).

Впровадження цифрових технологій у систему управління логістикою надає ряд переваг, що сприяють підвищенню ефективності та конкурентоспроможності підприємств. Це реалізується через комплекс специфічних рішень у сфері цифрових технологій, які дають змогу оптимізувати бізнес-процеси та зменшити витрати. Автоматизація, що реалізується через використання різноманітних програмних засобів та систем спрощує виконання поточних завдань. Отож, впровадження цифрових технологій у логістичні процеси підприємств відкриває для них широкий спектр можливостей, які дозволять:

- ефективно вирішувати поточні логістичні завдання та упереджувати можливі проблеми з постачанням товарів у майбутньому, адже саме завдяки аналітиці та прогнозуванню, підприємства зможуть оптимізувати запаси, мінімізувати ризики дефіциту або надлишків товарів, а також налагодити безперебійне постачання ресурсів;

- максимально завантажити пропускну здатність логістичних потоків, адже автоматизація та оптимізація логістичних процесів дозволяють підприємствам обробляти більше замовлень, економити час й ресурси, покращувати ефективність ланцюжка постачання;

- впроваджувати нові послуги та інноваційні інструменти підтримки клієнтів, оскільки завдяки цифровим технологіям підприємства зможуть пропонувати клієнтам нові рівні сервісу, такі як онлайн відстеження замовлень, мобільні додатки для управління доставками, персоналізовані рекомендації та багато іншого;

— підвищити якість логістичних послуг та безпеку перевезень, адже цифрові технології дозволяють автоматизувати контроль за дотриманням температурного режиму, ретельно відстежувати вантажі, мінімізувати ризики пошкоджень або втрат, а також забезпечити своєчасне та безпечне доведення товарів до споживачів;

— суттєво економити матеріальні витрати на логістичному маршруті завдяки оптимізації маршрутів, вибору більш економних способів транспортування та автоматизації збору даних про витрати;

— оптимізувати витрати на постачання ресурсів й продукції, оскільки цифрові технології дозволяють чітко відстежувати витрати на закупівлю ресурсів, транспортні послуги та інші логістичні операції, що дає підприємствам можливість знайти шляхи для їх оптимізації та економії коштів;

— підвищити ефективність обміну інформацією та одночасно підвищити її безпеку, тому що цифрові платформи та системи забезпечують швидкий та безпечний обмін даними між усіма учасниками ланцюжка постачання, що дозволяє приймати кращі рішення, мінімізувати ризики помилок та покращити загальну координацію роботи [7, с. 204—205].

Проте, внаслідок економічної кризи, яка охопила світ в останні роки, транспортна галузь зазнала значних змін, які у свою чергу, негативно вплинули на ринок автоматизації логістики. Логістичні компанії, такі як перевізники, експедитори, термінали та склади, прагнуть до впровадження рішень, які допоможуть їм залучити нових клієнтів та збільшити прибуток від своїх послуг. Наразі найбільшим попитом користуються такі послуги, як цифровий інформаційний аутсорсинг, оренда систем обрахунку потужностей, а також мережеві й хмарні системи зберігання даних. Також бенчмаркінг та ринковий досвід системних інтеграторів дає можливість логістичним підприємствам нарощувати продуктивність та надійність власних інформаційних систем. У логістичній сфері цифрові технології та використання хмарних систем знаходяться на ранній стадії розвитку, але наразі вже можуть приносити значні вигоди й переваги тим компаніям, які їх застосовують. Саме завдяки використанню мережевих та хмарних систем зберігання даних, логістичні провайдери отримують швидкий доступ до інформації про рух товарів. Це дозволяє їм приймати ефективніші управлінські рішення та вживати превентивних заходів на будь-якому етапі ланцюжка постачання [1].

Цифрові технології забезпечують підвищену достовірність та надійність даних, котрі використовуються у системах управління запасами та моніторингу транспорту. Наслідком цього є загальне зниження втрат та уникненню неузгодженості у процесах управління. Зрештою, цифрові технології забезпечують більшу гнучкість та адаптивність логістичних систем, що дозволяє суб'єктам господарювання швидко реагувати на зміни умов бізнес-середовища. Тому впровадження цифрових технологій у систему управління логістикою допомагає сучасним підприємствам оптимізувати їх бізнес-процеси, підвищує точність та надійність даних на засадах уникнення флуктуації, а також забезпечує більшу гнучкість у реагуванні на ринкові зміни.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Таким чином, приходимо до висновку, що в сучасних умовах відбувається масштабне функціональне поєднання логістичних інструментів управління бізнес-процесами підприємств з цифровими програмними рішеннями, що формує собою нову специфічну систему управління логістичними процесами, котру можна визначити як цифрову логістику. При цьому підприємства повинні проводити цифрову трансформацію своїх логістичних систем для того, щоб зберегти конкурентні позиції та забезпечити конкурентоспроможність на ринку. Як свідчить практика, ведення бізнесу на засадах традиційної логістики в даний час уже неможливо. Тому для того, що щоб забезпечити належну ефективність діяльності суб'єктів господарювання, необхідно трансформувати їх традиційні логістичні системи у цифрові та сформувати таким чином абсолютно нову цифрову логістичну інфраструктуру бізнесу.

Література:

1. Гоменюк М. О. Розвиток логістики на основі впровадження процесів діджиталізації. Ефективна економіка. 2020. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7628>.
2. Гуржій, Н., Гавран, В., Сапотницька, Н. Цифрові технології та їхній вплив на управління логістичними процесами підприємств. Економіка та суспільство. 2023. № 55. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-55-20>.
3. Маргасова В., Самойлович О. Роль цифрових технологій в організації ефективного функціонування маркетингової та логістичної систем промислового підприємства. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2023. № 2 (34). С. 26—37. URL: <http://ppee.stu.cn.ua/article/view/286491>.
4. Мацишина О. В., Смерічевська С. В. Інтегрований підхід до стратегічного управління ланцюгами постачання в умовах цифрової економіки. Бізнес, інновації, менеджмент: проблеми та перспективи: зб. тез доп. III Міжнарод. наук.-практ. конф. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2022. С. 78—79. URL: <https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/31f6c0d4-2e4c-4e8b-9213-f26c43d13ba9/content>.
5. Парій Л.В., Виноградний В.І., Перерва Т.П. Обґрунтування заходів з підвищення ефективності управління логістичною системою підприємства. Київський економічний науковий журнал. 2023. № 2. С. 43—51. URL: <https://journals.kyiv.ua/index.php/economy/issue/view/4/8>.
6. Скіцько В. І. Цифрові технології сучасної логістики та управління ланцюгами поставок. Маркетинг і цифрові технології. 2018. № 2 (3). С. 48—63. URL: <https://mdt-opu.com.ua/index.php/mdt/article/view/44/43>.
7. Смерека М. Б. Цифрові технології як інструмент розвитку ефективної логістичної діяльності суб'єктів господарювання. Наука та освіта під впливом глобальних викликів: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Міжнародний гуманітарний дослідницький центр. Research Europe, 2024. 256 с. С. 202—206. URL: <https://researcheurope.org/wp-content/uploads/2024/02/re-30.01.24.pdf>.

8. Чорна О.В., Попович П.В., Маяк М.М., Шевчук О.С., Фалович Н.М., Комарницький С.П. Підвищення ефективності ланцюгів поставок. Центральнотраїнський науковий вісник. Технічні науки. 2023. Вип. 7 (38), ч. I. С. 258—265. URL: <https://dspace.kntu.kr.ua/server/api/core/bitstreams/8088810b-e9eb-42aa-8f76-be1f4d53c139/content>.

9. Шматковська Т. О., Дзямулич М. І. Сучасні інформаційні та комунікаційні технології в професійній діяльності у системі нових тенденцій цифровізації економіки. Економічні науки. Серія "Регіональна економіка". 2021. № 18 (71). С. 248—255. URL: http://e-region.lutsk-ntu.com.ua/index.php/ekonomichni_nauky/article/view/111.

10. Chopra, S., Meindl, P. Supply Chain Management. Strategy, Planning & Operation. In: Boersch, C., Elschen, R. (eds) Das Summa Summarum des Management. Gabler. 2007. pp 265—275. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-8349-9320-5_22#citeas.

11. Cichosz M. Digitalization and competitiveness in the logistics service industry. E-Mentor. 2018. Vol. 77(5). Pp. 73—82. URL: https://www.e-mentor.edu.pl/_pdf/77/Cichosz_Ementor_5_77_2018.pdf.

12. Pettit S., Wang Y., Beresford A. The impact of digitalization on contemporary and future logistics. In: The Digital Supply Chain. Elsevier, 2022. Pp. 111—125. URL: <https://ouci.dntb.gov.ua/en/works/7AErMz17/>.

13. Verbivska L., Zhygalkevych Z., Fisun Y., Chobitok I., Shvedkyi V. Digital technologies as a tool of efficient logistics. Revista de la Universidad del Zulia. 2023. № 39. Pp. 492—508. URL: <https://produccioncientificaluz.org/index.php/rluz/article/view/39481/44532>

References:

1. Homeniuk, M. O. (2020), "Development of logistics based on the implementation of digitalization processes", Efektyvna ekonomika, vol. 2, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7628> (Accessed 14 May 2024).

2. Hurzhii, N., Havran, V. and Sapotnitska, N. (2023), "Digital technologies and their impact on enterprise logistics management", Ekonomika ta suspilstvo, vol. 55, available at: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-55-20> (Accessed 14 May 2024).

3. Marhasova, V. and Samoiloivych, O. (2023), "The role of digital technologies in organizing the effective functioning of the marketing and logistics systems of an industrial enterprise", Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia, vol. 2 (34), pp. 26—37.

4. Matsyshyna, O. V. and Smerichevska, S. V. (2022), "Integrated approach to strategic management of supply chains in the conditions of the digital economy", Zbirnyk dopovidei Mizhnarodnoi ekonomichnoi konferentsii [Conference Proceedings of the International Economic Conference], Bisnes, innovatsii, menedzhment: problem ta perspektyvy [Business, innovation management: problems and prospects]. KPI named after Igor Sikorskyi, Ukraine, pp. 78—79.

5. Parii, L.V., Vynohradchyi, V.I. and Pererva, T.P. (2023), "Justification of measures to increase the efficiency of management of the logistics system of the enterprise", Kyivskyi ekonomichnyi naukovyi zhurnal, vol. 2, pp. 43—51.

6. Skitsko, V. I. (2018), "Digital technologies of modern logistics and supply chain management", Marketynh i Tsyfrovi Technologii, vol. 2 (3), pp. 48—63.

7. Smereka, M. B. (2024), "Digital technologies as a tool for developing efficient logistics activities of business entities", Nauka ta osvita pid vplyvom hlobalnykh vyklykiv: materialy Mizhnarodnoi naukovy-praktychnoi konferentsii [Science and Education under the Influence of Global Challenges: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference], International Humanitarian Research Center. Research Europe, Chernihiv, Ukraine, pp. 202—206.

8. Chorna, O.V., Popovych, P.V., Maiak, M.M., Shevchuk, O.S., Falovych, N.M. and Komarnitskyi, S.P. (2023), "Improving the efficiency of supply chains", Tsentralnoukrainskyi naukovyi visnyk. Tekhnichni nauky, vol. 7 (38), pp. 258—265.

9. Shmatkovska, T. O. and Dziamulych, M. I. (2021), "Modern information and communication technologies in professional activity", Ekonomichnyi forum, vol. 3, pp. 110—115.

10. Chopra, S. and Meindl, P. (2007), "Supply Chain Management. Strategy, Planning & Operation", Das Summa Summarum des Management. Gabler, pp. 265—275.

11. Cichosz, M. (2018), "Digitalization and competitiveness in the logistics service industry", E-Mentor, vol. 77 (5), pp. 73—82.

12. Pettit, S., Wang, Y. and Beresford, A. (2022), "The impact of digitalization on contemporary and future logistics", The Digital Supply Chain, Elsevier, pp. 111—125.

13. Verbivska, L., Zhygalkevych, Z., Fisun, Y., Chobitok, I. and Shvedkyi, V. (2023), "Digital technologies as a tool of efficient logistics", Revista de la Universidad del Zulia, vol. 39, pp. 492—508.

Стаття надійшла до редакції 17.05.2024 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

**Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)
Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292**

e-mail: economy_2008@ukr.net

 viber: +38 050 3820663

УДК 336.7

О. М. Павлова,
д. е. н., професор, завідувач кафедри економіки і торгівлі,
Волинський національний університет імені Лесі Українки
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2583-9593>
Т. І. Данилюк,
к. е. н., професор, декан факультету економіки та управління,
Волинський національний університет імені Лесі Українки
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9513-5287>
А. В. Мурзіна,
студентка кафедри економіки і торгівлі,
Волинський національний університет імені Лесі Українки
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-9040-2662>
О. Ю. Держай,
аспірант кафедри економіки, підприємництва та маркетингу,
Волинський національний університет імені Лесі Українки
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-0213-2619>
О. О. Мельник,
студент освітньої програми магістр за спеціальністю "076 Підприємництво та торгівля",
Волинський національний університет імені Лесі Українки
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-5698-7281>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.11.59

ВПЛИВ ДІЯЛЬНОСТІ ЛІЗИНГОВИХ ТА КРЕДИТНИХ УСТАНОВ УКРАЇНИ НА БІЗНЕС І КОН'ЮНКТУРУ РИНКУ У ВОЄННИЙ, ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

O. Pavlova,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Economics and Trade, Lesya Ukrainka Volyn National University
T. Danyliuk,
PhD in Economics, Professor, Dean of the Faculty of Economics and Management, Lesya Ukrainka Volyn National University
A. Murzina,
Student of the Department of Economics and Trade, Lesya Ukrainka Volyn National University
O. Derzhay,
Postgraduate student of the Department of Economics, Entrepreneurship and Marketing, Lesya Ukrainka Volyn National University
O. Melnyk,
Student of the Master's Degree Program in the Specialty "076 Entrepreneurship and trade", Lesya Ukrainka Volyn National University

THE IMPACT OF LEASING AND CREDIT INSTITUTIONS OF UKRAINE ON BUSINESS AND MARKET CONDITIONS IN THE WAR AND POST-WAR PERIOD

Дана стаття присвячена дослідженню важливого аспекту фінансової сфери України — діяльності лізингових та кредитних установ. Стаття розглядає роль цих фінансових інструментів у підтримці підприємств та підприємців, надаючи їм можливість отримати доступ до необхідних ресурсів для відновлення та розвитку в умовах нестабільності. Ми провели аналіз важливості лізингу та кредитування для підприємств під час воєнних конфліктів, а також оцінили їх роль у стимулюванні та відновленні кон'юнктури ринку України після кризи. Досліджуються також аспекти регулювання та впливу державних програм на функціонування цих фінансових установ в надзвичайних умовах. Стаття має на меті підкреслити важливість фінансової підтримки для бізнесу в періоди нестабільності та надати чітку картину впливу лізингових та кредитних установ на кон'юнктуру ринку України в умовах воєнних та післявоєнних періодів. Відомо, що Кредитування та лізинг зробили вагомий внесок в піднесення та розвиток кон'юнктури ринку України, стимулюючи бізнеси розвиватися та розширювати свою

діяльність у таких нелегкий для економіки час. У воєнний період, лізингові та кредитні установи стали ключовими джерелами фінансування для підприємств та осіб, які потребують доступу до капіталу для вирішення різних фінансових потреб. Лізинг дозволив підприємствам отримати доступ до необхідного обладнання та активів без великих витрат, зберігаючи ліквідність, а кредити від МФО стали швидким та зручним способом отримання фінансової підтримки, особливо для осіб з низьким кредитним рейтингом. При цьому для бізнесів стала доступна програма 5-7-9%, яка значно зменшила фінансове навантаження та надала можливість оформити техніку під малі відсотки річних. У післявоєнний період лізингові та кредитні установи мають великі перспективи розвитку, так як економічна ситуація в країні буде досить нестабільною. Перш за все, активне відновлення кон'юнктури ринку сприятиме збільшенню попиту на фінансові послуги. Лізинг може стати ефективним інструментом для підтримки росту підприємств і відновлення виробництва. У післявоєнний період кредитні установи також матимуть важливу роль у фінансовому відновленні країни, надаючи позики для інвестицій та розвитку. Поступове покращення фінансової стійкості та зменшення ризиків також можуть сприяти збільшенню доступності кредитів для різних категорій клієнтів. Однак важливо враховувати, що зростання регуляторного нагляду та вдосконалення практик видачі кредитів та лізингу є важливими аспектами забезпечення стабільності фінансового сектору та захисту прав споживачів.

This article is devoted to studying an essential aspect of Ukraine's financial sector — the activities of leasing and credit institutions. The article examines the role of these financial instruments in supporting businesses and entrepreneurs, enabling them to access the necessary resources for recovery and development in times of instability. We analyze the importance of leasing and lending for enterprises during military conflicts and assess their role in stimulating and restoring the Ukrainian market after the crisis. The article also examines the aspects of regulation and the impact of government programs on the functioning of these financial institutions in emergency conditions. The article aims to emphasize the importance of financial support for businesses in times of instability and to provide a clear picture of the impact of leasing and credit institutions on the Ukrainian market in the wartime and post-war periods. It is well known that lending and leasing have significantly contributed to the recovery and development of the Ukrainian market, encouraging businesses to develop and expand their activities in such difficult economic times. During the war, leasing, and lending institutions became vital sources of financing for businesses and individuals needing access to capital to meet various financial needs. Leasing allowed businesses to access the necessary equipment and assets at low cost while maintaining liquidity, and loans from MFIs became a quick and convenient way to obtain financial support, especially for individuals with low credit ratings. At the same time, the 5-7-9% program became available to businesses, significantly reducing the financial burden and making it possible to purchase the equipment at low interest rates. In the postwar period, leasing and credit institutions had great prospects for development, as the economic situation in the country was quite unstable. First, the active recovery of market conditions will increase the demand for financial services. Leasing can be an effective tool to support enterprises' growth and production resumption. In the postwar period, credit institutions also played an essential role in the country's financial recovery by providing loans for investment and development. Gradual improvements in financial stability and risk mitigation may also contribute to increased access to credit for different categories of clients. However, it is essential to remember that increased regulatory oversight and improved lending and leasing practices are essential aspects of financial sector stability and consumer protection.

Ключові слова: кредит, лізинг, кредитні установи, бізнес, підприємства, банк, кон'юнктура ринку.
Key words: loan, leasing, loan institutions, business, enterprises, bank, market conditions.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Україна, переживаючи виснажливий для економіки воєнний конфлікт, стикається з численними економічними викликами та фінансовими труднощами, що значно впливає на кон'юнктуру ринку та підприємницьку активність. У таких умовах підприємства та громадяни

мають обмежені можливості щодо провадження своєї діяльності та потребують фінансової підтримки, що ставить під сумнів їхню здатність функціонувати та розвиватися. Значне збільшення державних видатків на військовий сектор призводить до скорочення фінансових можливостей та ресурсів у інших сферах. Також дана ситуація створює високі ризики та нестабільність для уже діючих та нових підприємств, що впливає на їх спроможність надалі функціонувати на ринку. Таким

1.		→	ОТП Лізинг
2.		→	ТОВ «Порше Лізинг Україна»
3.		→	ТОВ «Бест Лізинг»
4.		→	ТОВ «Ілта Лізинг»
5.		→	ТОВ «Віннер Лізинг»
6.		→	ТОВ «Альфа Лізинг»
7.		→	Приват Лізинг

Рис. 1. Лізингові компанії України

Джерело: розроблено на основі [16, 17].

чином важливо дослідити, як лізингові та кредитні установи можуть відгукнутися на вищезазначені виклики і надати підтримку підприємствам та громадянам у воєнний період та в подальшому відновленні економіки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням питань у лізинговій галузі та перспективами її розвитку в Україні займалися такі вітчизняні науковці як: С. К. Амелін [3], А. Краковська, І. Вишневський, Н. Педос [13], Б. В. Наконечний [20] тощо. В свою чергу дослідженнями у галузі кредитування та всіх його аспектів займалися В. Д. Лагутін [15], О. Дзюблюк [9], І. О. Доценко, В. В. Доценко [11], К. В. Павлов [23—28] тощо.

Таким чином можемо зазначити, що сфера кредитування та лізингу, як невід'ємної частини економіки країни, є гнучкою та динамічно розвивається, що потребує подальшого наукового дослідження.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є дослідження ролі лізингових та кредитних установ в Україні у воєнний та післявоєнний період, їх вплив на кон'юнктуру ринку та підприємницький сектор, а також оцінка перспектив їхнього розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Воєнний період в Україні супроводжується змінами в бізнес-середовищі, такими як зменшення споживчого попиту, незв'язність економічних процесів та загальна невпевненість, тому більшість бізнесів відчули занепад, а то і зовсім зникли з ринків не впоравшись з простоями при відключенні світла та інших несприятливих ситуацій. Натомість у Західній частині країни відкрилася значна кількість нових підприємств, скориставшись певними перевагами такими як внутрішня міграція та значне звільнення певних ніш на ринку. Послуги, які надають лізингові та кредитні установи стали у якомусь роді сп-

сінням для молодих та уже функціонуючих бізнесів, сприяючи їхньому виживанню та розвитку в умовах нестабільності та ризиків, що дає неабиякий поштовх до покращення загальної кон'юнктури ринку. Доступ до фінансових ресурсів та фінансова гнучкість це важливий фактор для адаптації бізнесу до швидко змінного середовища та виконанням стратегічних завдань. У воєнний час деякі підприємства могли зіткнутися з фінансовими викликами, такими як зменшення обігових коштів і недостатність ліквідності. У такому випадку кредити можуть надати підприємствам додатковий фінансовий ресурс для покриття невідкладних витрат. Інші мали необхідність оновлення обладнання та транспортних засобів для забезпечення безпеки та ефективності. Лізинг допомагає підприємствам отримати доступ до необхідних активів без значних витрат.

Слід глибше зануритися у питання, щоб зрозуміти який глобальний вплив на малі та середні бізнеси несе фінансування за допомогою кредитування та лізингу.

Лізинг — це спеціальна форма інвестиційної операції, в якій лізингова компанія купує обладнання або активи від постачальника і здає їх в оренду клієнту на певних умовах і протягом визначеного періоду за грошову винагороду. В результаті це призведе до подальшого переходу права власності на ці активи до клієнта [30].

Лізинг є важливим фінансовим інструментом, який впливає на кон'юнктуру ринку України з різних поглядів. По-перше, він забезпечує збільшення доступності необхідного обладнання, автомобілів, інших активів та технологій для підприємств та підприємців. Це дозволяє модернізувати та підвищити конкурентоспроможність підприємств, що має важливе значення для розвитку економіки. По-друге, також сприяє збереженню ліквідності підприємств, оскільки не вимагає значних капіталовкладень, що особливо важливо в умовах обмежених фінансових ресурсів. Це стимулює виробництво, оскільки дозволяє підприємствам оновлювати та розширювати свою технічну базу без надмірних фінансових зусиль, що в свою чергу збільшує обсяги виробництва та сприяє створенню нових робочих місць. В

Таблиця 1. Рейтинг найдешевших онлайн-кредитів від МФО

№	Назва МФО	Сума балів	Сума кредиту під 0,01%	Максимальний термін кредитування
1	CreditKasa	35	до 20 000 грн	30 днів
2	Credit Box	34	до 20 000 грн	30 днів
3	Credit plus	34	до 15 000 грн	30 днів
4	Credit7	34	до 15 000 грн	30 днів
5	Selfie credit	34	до 15 000 грн	30 днів
6	Moneyveo	33	до 22 000 грн	20 днів
7	Tengo	32	до 15 000 грн	30 днів
8	Slon credit	32	до 15 000 грн	30 днів
9	Money4you	32	до 15 000 грн	30 днів
10	Milovan	31	до 15 000 грн	30 днів

Джерело: побудовано на основі [18].

свою чергу лізинг також є ефективним інструментом для малих та середніх підприємств, які не завжди можуть витратити великі суми на придбання обладнання та активів. Він допомагає цим підприємствам отримувати доступ до необхідних ресурсів та конкурувати на ринку, що сприяє розвитку підприємництва [20].

Можна виділити такі форми фінансового лізингу як оперативний та фінансовий.

Оперативний лізинг означає, що лізингоодержувач має право використовувати майно, надане лізингодавцем, на певний строк, але в кінці цього періоду він не має можливості викупити це майно.

Фінансовий лізинг ґрунтується на тому, що клієнт має зобов'язання сплатити повну вартість майна протягом періоду лізингової угоди і в кінці періоду користування, має можливість придбати дане майно [3, 22].

В Україні в основному переважає фінансовий лізинг, що є типовим явищем на перших етапах розвитку цього ринку. Це обумовлено тим, що більшість клієнтів цікавляться придбанням об'єкта лізингу у власність після закінчення дії лізингової угоди. Оперативний лізинг, в свою чергу, є менш розповсюдженим, але пропонується корпоративним клієнтам як спосіб задоволення їхніх потреб у користуванні легковими автомобілями [13].

Проаналізувавши лізинговий ринок України можемо на Рис. 1 виділити наступні найвідоміші великі компанії, що надають дану послугу.

Лізингові компанії роблять вагомий внесок для українського бізнесу вигідним доступом до обладнання та техніки без глобальних фінансових втрат, а також збереженням ліквідності та гнучким фінансовим контролем.

Кредит, в свою чергу, є своєрідною формою фінансування, коли одна особа чи організація надає іншій грошові або матеріальні ресурси з умовою повернення, включаючи сплату відсотків, в певний строк [4].

Кредит є ключовим елементом в сучасній кон'юктурі ринку, який відображає складні економічні відносини в суспільстві. Він завжди був та залишається невід'ємним інструментом для сприяння розвитку виробництва. Шляхом надання кредиту активізується обіг капіталу, як на великому, так і на малих рівнях економіки. Кредит є сполучною ланкою у всьому процесі відтворення, сприяючи підвищенню рентабельності виробництва та прибутковості капіталу [9, 15].

Кредитні відносини виникають, коли грошові ресурси підприємств, організацій, бюджету та населення тим-

часово мобілізуються і використовуються з метою задоволення економічних і соціальних потреб, з умовою їх повернення [3,2].

Кредит у свою чергу має різновидність. Дослідники у своїх працях включають велику різноманітність, проте, виходячи з сучасних реалій можна виділити такі основні форми кредитів: комерційний, банківський, державний, споживчий, іпотечний та міжнародний [14, 15].

Форма комерційного кредиту виникла раніше всіх, так як це безпосередньо пов'язано із процесом виробництва та реалізацією товарів. Отже, комерційний кредит представляє собою форму фінансових відносин, яка впорядковує процес перерозподілу матеріальних ресурсів і визначає умови кредитної угоди між двома економічними суб'єктами. Ця форма кредиту полягає в тому, що продавець (або виробник) надає покупцеві можливість відкласти оплату за придбані товари, роботи або послуги. Перевагами такої форми є швидке та зручне отримання фінансування; відсутність вимогання від кредиторів додаткового забезпечення, окрім заборони на заставу майна під інші кредити; вимоги до кредитоспроможності позичальника зазвичай менш суворі, ніж у випадку банківського кредитування, і оцінка кредитоспроможності рідше проводиться кредиторами; процес узгодження пролонгації кредиту зазвичай є менш складним [2, 12, 15].

Для визначення ефективної відсоткової ставки, яку позичальник платить за товарним кредитом, можна використовувати наступну формулу:

$$Re = \frac{SK}{z-h} \times 360 \quad (1),$$

де Re — відсоткова ставка для позичальника;

SK — величина знижки;

z — тривалість відстрочки платежу (днів);

h — період дії знижки (днів).

Також на практиці може використовуватися дещо інша формула розрахунку відсотків, що на думку багатьох фінансистів більш точна:

$$Re = \frac{SK}{1-0,01SK} \times \frac{360}{z-h} \quad [5].$$

Банківський кредит — це вид позики, в якому особи або підприємства, які мають вільні гроші, віддають їх у позику через банки іншим особам або підприємствам. У цьому процесі банк виступає як кредитор, а позичальниками можуть бути підприємства, організації або приватні особи. В сучасній ринковій економіці банківський кредит є основним видом фінансування. Важ-

Таблиця 2. Вартість кредитів за даними статистичної звітності банків України (без урахування овердрафту)

Дата	Національна валюта					
	Фізичні особи			Суб'єкти господарювання		
	Всього, %	Коротко-строкові, %	Довго-строкові, %	Всього, %	Коротко-строкові, %	Довго-строкові, %
04.01	33,4	33,0	35,7	10,2	9,8	15,4
14.01	32,8	33,4	31,2	9,8	9,4	14,4
01.02	33,1	33,9	31,0	11,1	10,9	14,4
10.02	32,3	33,2	29,9	10,7	10,4	12,7
23.02	32,0	3,0	29,5	12,3	12,2	13,9

Джерело: побудовано на основі [21].

ливою особливістю банківського кредиту є те, що він існує у грошовій формі, і головним об'єктом кредитування є грошовий капітал. За тривалістю періоду використання його поділяють на короткостроковий (до 1 року), середньостроковий (від 1 до 3 років) та довгостроковий (від 3 років і більше) [2, 11, 15].

Формула для вираховування відсотків за кредитом буде мати такий вигляд:

$$B = \left(\frac{C \times BC}{100 \times KD} \right) / 365 \quad (2),$$

де B — сума відсотків, які нараховує банк;

C — тіло кредиту;

BC — відсоткова ставка за договором;

KD — кількість днів кредитування [1, 25].

Державний кредит являє собою форму кредитних відносин, при яких держава виступає позичальником, а кредиторами можуть бути фізичні або юридичні особи. Економічна мета державного кредиту полягає в накопиченні державою фінансових ресурсів за принципом їх повернення для фінансування різних державних витрат. Така форма кредитування виникла як спосіб покриття дефіциту державного бюджету [2, 15].

Споживчий кредит — це специфічний вид кредиту, який дозволяє населенню придбати товари тривалого використання з відстрочкою у платежах. Такий кредит надається торговими компаніями і спеціалізованими фінансовими установами фізичним особам і повертається в розстрочку. Основна ідея споживчого кредиту — надання можливості споживачам використовувати товари і послуги ще до того, як вони повністю зможуть їх оплатити. Це сприяє підвищенню рівня життя громадян та збільшенню попиту на товари та послуги, що в свою чергу сприяє зростанню їх виробництва і розвитку економіки [2, 15].

Іпотечний кредит є спеціальним видом фінансування, який пов'язаний із наданням позик, заставленням нерухомого майна, такого як земля, житлові або комерційні будівлі тощо. Ці позики зазвичай надаються на тривалий період. Важливою умовою для отримання іпотечного кредиту є приватна власність на нерухомість і землю [15].

Міжнародний кредит — це пересування позичкових фінансових ресурсів в рамках міжнародних економічних відносин. Цей вид кредиту включає в себе кредитні угоди між державами, банками та підприємствами різних країн. Основна ідея міжнародного кредиту полягає в передачі грошових або товарних ресурсів з однієї країни в іншу на умовах відстроченого повернення. Використання міжнародного кредиту зазвичай виз-

начається потребою у поглибленні міжнародного поділу праці та розвитку міжнародних економічних зв'язків. Сучасне розуміння міжнародного кредиту включає різноманітні форми кредитних відносин, що сприяють обміну позичковим капіталом між країнами [2, 15].

В сучасних умовах більшість послуг переходять з офлайн у онлайн. Це стосується зокрема і фінансових послуг таких як кредитування та лізинг. Онлайн кредитування від мікрофінансових організацій (МФО) в Україні є важливою фінансовою послугою, яка має велику актуальність для широкого кола населення та малих підприємств особливо у воєнний період через виникнення для людей великих незручностей в обслуговуванні офлайн. Основними перевагами такого кредитування є швидкий доступ до фінансових ресурсів, що дозволяє отримати гроші коли потрібно негайно покрити невеликі фінансові потреби, такі як непередбачені витрати чи термінові рахунки; можливість отримати кредит особам з низьким кредитним рейтингом; мінімальні вимоги до документів; фінансова гнучкість; розвиток малих бізнесів, які потребують додаткового капіталу для розширення своєї діяльності [29].

Мінфін щороку виділяє особливий рейтинг МФО для зручності споживачів, що наведено у таблиці 1.

Вартість короткострокових та довгострокових банківських кредитів для фізичних та юридичних осіб щороку варіюється в залежності від стану економіки. Відтак у воєнний період станом на 2022 рік спираючись на звіт НБУ маємо таку статистику у таблиці 2.

Можемо відмітити, що кредитування для юридичних осіб мають значно менші відсотки річних. Це пов'язано з тим, що держава в свою чергу ввела спеціальні кредитні пільги для підприємств, щоб стимулювати розвиток кон'юнктури ринку.

Зважаючи на економічний занепад більшості регіонів України після початку повномасштабних воєнних дій держава вирішила на початковому етапі зробити податкові канікули для малих підприємств, а згодом популярності набрала спеціальна кредитна програма 579, яка була проваджена ще 1 лютого 2020 року. Дана державна програма передбачає надання банками кредитів фізичним особам підприємцям та юридичним особам під 5, 7 або 9 відсотків річних на максимальний термін до 5 років. Таким чином, якщо звичайний кредит видають під 30—40%, то при програмі 579 держава фінансує різницю у відсотках, а отримувач кредиту сплачує лише 5, 7 або 9 відсотків. За цією програмою фінансуються усі види діяльності згідно з КВЕД, окрім азартних ігор, тютюнових та алкогольних виробів, виготовлення зброї та вибухових речовин, програмування, фінансової та страхової діяльності [7, 8, 10].

Кредит по програмі 579 може бути виданий під такі цілі:

1. Купівля або модернізація основних засобів, окрім транспортних засобів, які не призначені для комерційного чи виробничого використання.

2. Придбання нежитлової нерухомості або земельних ділянок для господарської діяльності суб'єкта підприємництва без можливості передачі третім особам.

3. Будівництво, реконструкція або ремонт нежитлових приміщень, у яких буде здійснюватися основна діяльність, і які перебувають у власності або користуванні суб'єкта підприємництва.

4. Придбання об'єктів інтелектуальної власності, у рамках договорів комерційної концесії, які пов'язані із впровадженням кредитно-інвестиційних проєктів суб'єктом підприємництва [19].

Основною вимогою для отримання кредиту фізичними особами підприємцями та юридичними особами є успішне ведення власної діяльності не менше одного року та хороша оборотність за останній рік. Відсоткові ставки у даній програмі визначаються за певними критеріями:

1. Для 5% річних — дохід за рік має становити до 50 млн грн, кількість нових найманих працівників повинно бути не менше двох впродовж кварталу.

2. Для 7% річних — дохідність за останній рік має також становити до 50 млн грн, а при прийнятті на роботу додаткового нового працівника відсоткову ставку можуть зменшити на 0,5%.

3. Для 9% річних — дохід бізнесу за рік має становити понад 50 млн грн, і таким ж чином відсоткова ставка може зменшуватися на 0,5% при прийнятті кожного нового працівника [10].

Візьмемо для прикладу фінансування комерційної, вантажної та сільськогосподарської техніки. Підприємці мають змогу оформити таку техніку для свого бізнесу по державній програмі 5-7-9%. Для цього їм потрібно спершу підготувати усі необхідні документи, тоді сформувати заяву та подати у банк, дочекатися позитивного рішення, обрати необхідну техніку в українських поставальників, сплатити аванс у розмірі 30% від її загальної вартості і в решті у відділенні банку підписати кредитний договір. Також необхідними умовами є застава техніки, що безпосередньо купується, а також необхідність наявності поручителя. Поручителями можуть виступати офіційні чоловік чи дружина, а також найближчі родичі. Для юридичних осіб це може бути порука засновника, або кінцевого власника, що володіють більшою часткою в статутному капіталі [6].

Серед переліку документів, що необхідно подати у банк для фізичних осіб підприємців є: декларації за 2 роки, свідоцтво про реєстрацію ФОП, паспорт, ідентифікаційний код, паспорт та ідентифікаційний код чоловіка або дружини у випадку наявності офіційного шлюбу.

Для юридичних осіб перелік документів є наступним: наказ на призначення директора, рішення або протокол про призначення директора, картка 311 за останні 12 місяців, фінансова звітність за останній період, звітність по найманих працівниках за останній період, інформація про засновників. Також банк може потребувати й деякі інші документи при необхідності.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Кредитування та лізинг зробили вагомий внесок в піднесення та розвиток кон'юнктури ринку України, стимулюючи бізнеси розвиватися та розширювати свою діяльність у таких нелегкий для економіки час. У воєнний період, лізингові та кредитні установи стали ключовими джерелами фінансування для підприємств та осіб, які потребують доступу до капіталу для вирішення різних фінансових потреб. Лізинг дозволив підприємствам отримати доступ до необхідного обладнання та активів без великих витрат, зберігаючи ліквідність, а кредити від МФО стали швидким та зручним способом отримання фінансової підтримки, особливо для осіб з низьким кредитним рейтингом. При цьому для бізнесів стала доступна програма 5-7-9%, яка значно зменшила фінансове навантаження та надала можливість оформити техніку під малі відсотки річних. У післявоєнний період лізингові та кредитні установи мають великі перспективи розвитку, так як економічна ситуація в країні буде досить нестабільною. Перш за все, активне відновлення кон'юнктури ринку сприятиме збільшенню попиту на фінансові послуги. Лізинг може стати ефективним інструментом для підтримки росту підприємств і відновлення виробництва. У післявоєнний період кредитні установи також матимуть важливу роль у фінансовому відновленні країни, надаючи позики для інвестицій та розвитку. Поступове покращення фінансової стійкості та зменшення ризиків також можуть сприяти збільшенню доступності кредитів для різних категорій клієнтів. Однак важливо враховувати, що зростання регуляторного нагляду та вдосконалення практик видачі кредитів та лізингу є важливими аспектами забезпечення стабільності фінансового сектору та захисту прав споживачів.

Література:

1. Finance.ua. Як порахувати відсотки за кредитом. URL: <https://finance.ua/ua/credits/kak-poschitat-procenty-po-kreditu> (дата звернення: 2.04.2024).
2. LivingFo. Форми та види кредиту. URL: <https://livingfo.com/formy-ta-vydy-kredytu/> (дата звернення: 2.04.2024).
3. Амелін С. К. Сутність фінансового лізингу. Фінансова політика та економічне регулювання. 2010. № 52. С. 132—139. URL: http://npndfi.org.ua/docs/NP_10_03_131_uk.pdf (дата звернення: 2.04.2024).
4. Букліб. Види кредитів. URL: <https://buklib.net/books/35126/> (дата звернення: 2.04.2024).
5. Букліб. Комерційні кредити. URL: <https://buklib.net/books/25106/> (дата звернення: 2.04.2024).
6. Глобус банк. Доступні кредити 5-7-9%. URL: <https://globusbank.com.ua/ua/programma-5-7-9.html> (дата звернення: 2.04.2024).
7. Державна програма "Доступні кредити 5-7-9%". URL: <https://www.eximb.com.ua/business/klientam-msb/msb-kredyty/derzhavna-programa-dostupni-kredyty-5-7-9/> (дата звернення: 2.04.2024).
8. Державна програма компенсацій. URL: <https://privatbank.ua/business/5-7-9> (дата звернення: 2.04.2024).

9. Дзюблук О. Сучасні аспекти розуміння сутності і ролі кредиту як економічної категорії. Світ фінансів. 2010. № 1. С. 7—16. URL: <file:///C:/Users/Администратор/Downloads/404-782-1-SM.pdf> (дата звернення: 2.04.2024).

10. Доступні кредити 5-7-9%. URL: <https://5-7-9.gov.ua> (дата звернення: 2.04.2024).

11. Доценко І. О., Доценко В. В. Сутність та значення кредитної діяльності банку у сучасних умовах економічного розвитку. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2017. № 12. С. 94—98. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/12_1_2017ua/23.pdf (дата звернення: 2.04.2024).

12. Комерційний кредит. URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Комерційний_кредит (дата звернення: 2.04.2024).

13. Краковська А., Вишневський І, Педос Н. Лізингова галузь в Україні: тенденції та рекомендації для зростання: звіт. Київ. 2018. 36 с. URL: https://uul.com.ua/wp-content/uploads/2018/10/Leasing_report_ukr_final_09202018.pdf (дата звернення: 2.04.2024).

14. Кредитна система. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Кредитна_система (дата звернення: 2.04.2024).

15. Лагутін В. Д. Кредитування. Теорія і практика: навч. посібник. Київ: Знання, 2002. 215 с. URL: https://vivat-jus.at.ua/load/juridichna_literatura/lagutin_kredituvannya_teorija_i_praktika_2002/2-1-0-37 (дата звернення: 2.04.2024).

16. Лізингові компанії. URL: <https://universalna.com/partners/leasing-companies/> (дата звернення: 2.04.2024).

17. Лізингові компанії України. URL: <https://bankchart.com.ua/spravochniki/kompanii/any/7> (дата звернення: 2.04.2024).

18. Мінфін. Рейтинг найдешевших кредитів в МФО. URL: <https://sp.minfin.com.ua/credits-top> (дата звернення: 2.04.2024).

19. Мої кредити 5-7-9%. URL: <https://www.oschadbank.ua/credit/579> (дата звернення: 2.04.2024).

20. Наконечний Б. В. Переваги та недоліки лізингу порівняно з іншими видами інвестиційної діяльності. Lviv Polytechnic National University Institutional Repository. 2012. С. 262—270. URL: <https://ena.lpnu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/d6c7cccd-ba0b-4a12-af66-1f9b5eb9a9c9/content> (дата звернення: 2.04.2024).

21. Національний банк України. Статистика фінансового сектору. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-financial> (дата звернення: 2.04.2024).

22. Оперативний та фінансовий лізинг: що це таке та у чому відмінності. URL: <https://banki.ua/articles/operativnyy-ta-finansovyy-lizing-shcho-ce-take-ta-u-chomu-vidminnosti> (дата звернення: 2.04.2024).

23. Павлов К. В. Фінансово-бюджетні механізми реалізації антимонопольної політики на ринку житлової нерухомості України: регіональний контекст. Науковий журнал "Економічний форум". 2018. № 1. С. 73—80.

24. Павлов К. В., Павлова О. М., Кір'янова Д. О., Нижник В. І. Міста як осередки підприємницької діяльності Західного регіону. Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". 2021. № 18. DOI: <https://doi.org/10.25313/2520-2057-2021-18> (дата звернення: 2.04.2024).

25. Павлова О., Павлов К., Ткачук Ю., Більо І. Цифровізація, як основний фактор розвитку бізнесу. Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Економічні науки. 2021. № 17 (117). Т. 2. С. 38—43.

26. Павлова О. М., Павлов К. В., Сур'як А. В., Спас О. В. Теоретичні підходи до реінжинірингу бізнес процесів на підприємствах харчової галузі України в умовах воєнного часу. Український журнал прикладної економіки та техніки. 2022. Том 7. № 4. С. 49—55. URL: <http://ujae.org.ua/teoretychni-pidhody-do-reinzhyinyngu-biznes-protsesiv-na-pidpryyemstvakh-harchovoyi-galuzi-ukrayiny-v-umovah-voennogo-chasu/> (дата звернення: 2.04.2024).

27. Павлова О., Павлов К., Шульгач Н., Плоскіна, А. Формування бізнес-стратегії підвищення продовольчої безпеки харчової галузі України у воєнний період. Modeling the development of the economic systems. 2022. № 4. С. 116—123. DOI: <https://doi.org/10.31891/mdes/2022-6-15> (дата звернення: 2.04.2024).

28. Павлов К. В. Регулювання інвестиційно-житлових відносин в Україні: монографія. Рівне: НУВГП, 2013. 230 с. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/10688> (дата звернення: 2.04.2024).

29. Суспільне новини. Швидке отримання грошей: переваги та недоліки. URL: <https://susplne.media/122879-svidke-otrimanna-grosey-perevagi-ta-nedoliki/> (дата звернення: 2.04.2024).

30. Що таке лізинг. URL: <https://tekom-lease.com.ua/shho-take-lizing/> (дата звернення: 2.04.2024).

31. Як правильно порахувати відсотки за кредитом: правила та рекомендації. URL: <https://www.0332.ua/list/388908> (дата звернення: 2.04.2024).

References:

1. Finance.ua (2021), "How to calculate loan interest", available at: <https://finance.ua/ua/credits/kak-poschitat-procenty-po-kreditu> (Accessed 2 April 2024).

2. LivingFo (2023), "Types and forms of credit", available at: <https://livingfo.com/formy-ta-vydy-kredytu/> (Accessed 2 April 2024).

3. Amelin, S. K. (2010) "The essence of financial leasing", Finansova polityka ta ekonomichne rehulivannia, vol. 52, pp. 132—139, available at: http://npndfi.org.ua/docs/NP_10_03_131_uk.pdf (Accessed 2 April 2024).

4. Buklib (2002), "Types of loans", available at: <https://buklib.net/books/35126/> (Accessed 2 April 2024).

5. Buklib (2003), "Commercial loans", available at: <https://buklib.net/books/25106/>.

6. Globus Bank (2020), "Available loans at 5-7-9%", available at: <https://globusbank.com.ua/ua/programma-5-7-9.html> (Accessed 2 April 2024).

7. Ukrexim Bank (2020), "State program "Affordable loans 5-7-9%""", available at: <https://www.eximb.com.ua/business/klientam-msb/msb-kredyty/derzhavna-programa-dostupni-kredyty-5-7-9/> (Accessed 2 April 2024).

8. Privat Bank (2020), "State compensation program", available at: <https://privatbank.ua/business/5-7-9> (Accessed 2 April 2024).

9. Dzyublyuk, O. (2010), "Modern aspects of understanding the essence and role of credit as an economic category" Svit finansiv, vol. 1, pp. 7—16, available at:

file:///C:/Users/Администратор/Downloads/404-782-1-SM.pdf (Accessed 2 April 2024).

10. Government Portal, Ukraine (2020), "Available loans at 5-7-9%", available at: <https://5-7-9.gov.ua> (Accessed 2 April 2024).

11. Dotsenko, I. O., Dotsenko, V. V. (2017), "The essence and significance of the bank's credit activity in modern economic development", *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*, vol. 12, pp. 94—98, available at: http://www.visnyk-econom.-uzhnu.uz.ua/archive/12_1_2017ua/23.pdf (Accessed 2 April 2024).

12. WikiLegalAid (2023), "Commercial loans", available at: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Комерційний_кредит (Accessed 2 April 2024).

13. Krakovska, A., Vyshnevskiy, I. and Pedos, N. (2018), "Leasing industry in Ukraine: trends and recommendations for growth", available at: https://uul.com.ua/wp-content/uploads/2018/10/Leasing_report_ukr_final_09202018.pdf (Accessed 2 April 2024).

14. Wikipedia (2018), "Credit system", available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/Кредитна_система (Accessed 2 April 2024).

15. Lahutin, V. D. (2002), "Lending. Theory and practice", textbook, available at: https://vivat-jus.at.ua/load/juridichna_literatura/lagutin_kredituvannya_teoriya_i_praktika_2002/2-1-0-37 (Accessed 2 April 2024).

16. Universalna (2023), "Leasing companies", available at: <https://universalna.com/partners/leasing-companies/> (Accessed 2 April 2024).

17. Bankchart (2023), "Leasing companies of Ukraine", available at: <https://bankchart.com.ua/spravochniki/kompanii/any/7> (Accessed 2 April 2024).

18. Ministry of Finance (2023), "Ranking of the cheapest microfinance organization loans", available at: <https://sp.minfin.com.ua/credits-top> (2 April 2024).

19. Oschad Bank (2020), "My loans at 5-7-9%", available at: <https://www.oschadbank.ua/credit/579> (Accessed 2 April 2024).

20. Nakonechny, B. V. (), "Advantages and disadvantages of leasing compared to other types of investment activities", *Lviv Polytechnic National University Institutional Repository*, pp. 262—270, available at: <https://ena.lpnu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/d6c7cccd-ba0b-4a12-af66-1f9b5eb9a9c9/content> (Accessed 2 April 2024).

21. National Bank of Ukraine (2022), "Financial sector statistics", available at: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-financial> (Accessed 2 April 2024).

22. Banki.ua (2023), "Operational and financial leasing: what it is and the differences", available at: <https://banki.ua/articles/operatyvnyy-ta-finansovyy-lizyng-shcho-ce-take-ta-u-chomu-vidminnosti> (Accessed 2 April 2024).

23. Pavlov, K. V. (2018), "Financial and budgetary mechanisms for the implementation of antimonopoly policy in the residential real estate market of Ukraine: regional context", *Naukovyj zhurnal "Ekonomichnyj forum"*, vol. 1, pp. 73—80.

24. Pavlov, K. V., Pavlova, O. M., Kir'ianova, D. O. and Nyzhnyk, V. I. (2021), "Cities as centers of entrepreneurial

activity in the Western region", *Mizhnarodnyj naukovyj zhurnal "Internauka"*, vol. 18. DOI: <https://doi.org/10.25313/2520-2057-2021-18>

25. Pavlova, O., Pavlov, K., Tkachuk, Yu. and Bil'o, I. (2021), "Digitization as the main factor in business development", *Mizhnarodnyj naukovyj zhurnal "Internauka"*. *Ekonomichni nauky*, vol. 17 (117), no. 2, pp. 38—43.

26. Pavlova, O. M., Pavlov, K. V., Sur'iak, A. V. and Spas, O. V. (2022), "Theoretical approaches to reengineering business processes at enterprises of the food industry of Ukraine in wartime conditions", *Ukrains'kyj zhurnal prykladnoi ekonomiky ta tekhniki*, vol. 7, no. 4, pp. 49—55, available at: <http://ujae.org.ua/teoretychni-pidhody-do-reinzhyrnyngu-biznes-protsesiv-na-pidpryemstvah-harchovoyi-galuzi-ukrayiny-v-umovah-voyennogo-chasu/> (Accessed 2 April 2024).

27. Pavlova, O., Pavlov, K., Shul'hach, N. and Ploskina, A. (2022), "Formation of a business strategy for increasing food security in the food industry of Ukraine during the war period", *Modeling the development of the economic systems*, vol. 4, pp. 116—123. DOI: <https://doi.org/10.31891/mdes/2022-6-15>

28. Pavlov K.V. (2013), *Rehulivannia investytsijno-zhytlovykh vidnosyn v Ukraini*. [Regulation of investment and housing relations in Ukraine]. NUVHP, Rivne, Ukraine, available at: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/10688> (Accessed 2 April 2024).

29. Suspilne media (2021), "Quick money access: advantages and disadvantages", available at: <https://suspilne.media/122879-svidke-otrimanna-grosey-perevagi-ta-nedoliki/> (Accessed 2 April 2024).

30. Tekom (2021), "What is leasing", available at: <https://tekem-lease.com.ua/shho-take-lizing/> (Accessed 2 April 2024).

31. Website of the city of Lutsk (2016), "How to calculate loan interest correctly: rules and recommendations", available at: <https://www.0332.ua/list/388908> (Accessed 2 April 2024).

Стаття надійшла до редакції 10.05.2024 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

**Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)
Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292**

e-mail: economy_2008@ukr.net

 viber: +38 050 3820663

Н. С. Ситник,

д. е. н., професор, Львівський національний університет імені Івана Франка

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4138-9721>

Ю. Б. Чепіль,

магістрант кафедри фінансового менеджменту, спеціальності "Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок", Львівський національний університет імені Івана Франка

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9295-1924>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.11.67

ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

N. Sytnyk,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Lviv Ivan Franko National University

Y. Chepil,

Master's student of the Department of Financial Management, specialty

"Finance, banking, insurance and stock market", Lviv Ivan Franko National University

FINANCIAL SECURITY OF THE ENTERPRISE IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW

У статті досліджено та визначено сутність категорії фінансової безпеки підприємства. Економічна сутність поняття "фінансова безпека підприємства" полягає у здатності підприємства захищати свої фінансові ресурси та забезпечити стабільність фінансового стану. Досліджено та висвітлено складові елементи фінансової безпеки підприємства. Доведено важливість ефективного менеджменту у сфері фінансової безпеки підприємства та окреслено його принципи. Виокремлено ключові зовнішні та внутрішні чинники, які мають вплив на рівень фінансової безпеки будь-якого підприємства.

Зважаючи на те, що забезпечення належного рівня фінансової безпеки підприємства в умовах воєнного стану є важливим чинником у сфері забезпечення ефективної його діяльності, визначення рівня фінансової безпеки підприємства є актуальним. Досліджено та оцінено стан фінансової безпеки підприємства за допомогою інтегральних моделей на прикладі АТ "Укртелеком". Здійснено прогноз рівня фінансової безпеки на 2023–2025рр. Виокремлено сильні, слабкі сторони підприємства, а також можливості та загрози його подальшій економічній діяльності (проведено SWOT-аналіз).

The article examines and defines the essence of the category of financial security of the enterprise. It is noted that the economic essence of the concept of "financial security of the enterprise" lies in the ability of the enterprise to protect its financial resources and ensure the stability of the financial state. The financial security of the enterprise is determined by the level of risks that can cause financial problems and threats to its activity, as well as measures taken to reduce these risks. The main goal of the company's financial security is outlined, which is to reduce the risks of financial losses and minimize the consequences of financial crises. The constituent elements of the financial security of the enterprise, including bank security, stock security, investment security, budget security, currency security, monetary security and insurance security, have been studied and highlighted. The importance of effective management in the field of financial security of the enterprise is proven and its principles are outlined. The key external and internal factors that influence the level of financial security of any enterprise are singled out.

Considering the fact that ensuring the appropriate level of financial security of the enterprise in the conditions of martial law is an important factor in the sphere of ensuring its effective activity, determining the level of financial security of the enterprise is relevant. Indicators that characterize the financial security of the enterprise are highlighted. It is noted that the assessment of the level of financial security can be carried out using integral models, among which we chose the Tuffler and Tishaw, Tereshchenko and Springgate models. The state of financial security of the enterprise was studied and evaluated using integrated models on the example of PAT "Ukrtelecom". A high threat of bankruptcy was revealed for the analyzed enterprise during the analyzed period of 2020–2022. With this in mind, a SWOT-analysis was conducted and the company's strengths and weaknesses were identified, as well as opportunities and threats to its further economic activity. A forecast of the level of financial for 2023–2025 was made.

It is also determined that the issue of ensuring security is not only in the physical protection of property, but primarily in the formation of safe conditions for stable functioning and achievement of economic interests.

Ключові слова: фінансова безпека, підприємство, оцінка рівня фінансової безпеки, воєнний стан, АТ "Укртелеком".

Key words: financial security, enterprise, assessment of the level of financial security, martial law, PAT "Ukrtelecom".

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Українська економіка переживає важкі часи і потребує істотних змін, які дали б змогу покращити умови функціонування для всіх типів підприємств, незалежно від сфери господарської діяльності. Щодня підприємства підпадають під вплив різних дестабілізуючих факторів як зовнішнього, так і внутрішнього середовища, які мають негативний вплив на їхню фінансову безпеку. Питання забезпечення безпеки полягає не лише у фізичному захисті майна, а насамперед у формуванні безпечних умов стабільного функціонування та забезпечення економічних інтересів. Тому визначення рівня фінансової безпеки підприємства є важливим та актуальним, адже дає можливість оцінити його діяльність та отримати результативні ефективні управлінські рішення у час воєнного стану.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Питання фінансової безпеки підприємства досліджували у своїй праці такі науковці: Т. Г. Васильків, О. С. Власюк, Н. І. Коваль, В. В. Вудвуд, М. Р. Лучко, С. М. Жукевич, А. І. Фаріон та інші.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Визначення сутності поняття "фінансова безпека підприємства" та проведення оцінки забезпечення її рівня на прикладі АТ "Укртелеком".

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Здійснюючи підприємницьку діяльність підприємства забезпечують розвиток сучасної економіки країни, формують бюджет різних рівнів та ефективну систему господарювання, що є необхідною умовою досягнення економічного зростання держави.

Проте, підприємницька діяльність є однією з найбільш постраждалих унаслідок російської військової агресії сфер суспільного життя. Багато підприємців вимушено перекваліфікували сферу діяльності, змінили місцезнаходження або взагалі скоротили чи припинили свою діяльність унаслідок суттєвого пошкодження чи знищення засобів виробництва, порушення логістики, втрати ринків збуту через війну. Без державної підтримки підприємницької діяльності не можна уявити умови забезпечення фінансової стабільності. Державний захист підприємців та їх діяльності дає останнім можливість належного наповнення внутрішнього ринку якісними товарами та послугами, гарантування зайнятості населення, підвищення рівня життя громадян і рівня національної економіки в цілому [1].

Розвиток та фінансова стійкість забезпечення належного рівня фінансової безпеки підприємства є ключовим завданням власників підприємств всіх форм власності.

Існує безліч трактувань поняття "фінансова безпека підприємства", що характеризує багатогранність та складність даного поняття, як економічної категорії. Варто зазначити, що економічна сутність "фінансової безпеки підприємства" полягає у здатності підприємства захистити свої фінансові ресурси та забезпечити стабільність фінансового стану. Фінансова безпека визначається рівнем ризиків, які здатні спричинити фінансові проблеми і загрози діяльності підприємства, а також системою заходів, які приймаються для їх зниження. Це означає, що підприємству необхідно ефективно управляти своїми фінансовими ресурсами, забезпечувати необхідну ліквідність та мінімізувати ризики, пов'язані зі змінами ринкових умов та зовнішніми факторами [2].

У несприятливих економічних та політичних умовах важливим для забезпечення фінансової безпеки підприємства є ефективна система управління нею. Як економічна категорія фінансова безпека підприємства ґрунтується на певних принципах, а саме принципах менедж-

Рис. 1. Принципи управління фінансовою безпекою підприємства

Джерело: складено на основі [1].

жменту. До основних принципів системи управління фінансовою безпекою підприємства можна віднести: (рис. 1).

Варто зауважити на важливості для ефективної системи управління фінансовою безпекою підприємства впливу ряду чинників, особливо в умовах воєнного стану, які негативно позначаються на забезпеченні фінансової безпеки суб'єктів підприємницької діяльності. На наш погляд, до таких основних чинників можна віднести: (табл. 1).

Вплив зовнішніх чинників не залежать від діяльності підприємства і їх враховують (якщо вони ідентифіковані) в організації діяльності. Внутрішні чинники напряму впливають на організацію діяльності самого підприємства, рівень фінансового менеджменту та кваліфікацію керівництва [3, с. 93].

Для визначення рівня фінансової безпеки підприємства доцільно застосовувати ряд показників, які характеризують його фінансовий стан. Аналіз і оцінку рівня фінансової безпеки підприємства здійснюємо за допомогою розрахунку сукупності фінансових показників (рис. 2).

За допомогою вищезазначених показників, які характеризують фінансову безпеку підприємства, розраховуємо інтегральний показник фінансової безпеки (використовуючи показники рентабельності, ділової активності, ліквідності і платоспроможності, фінансової стійкості та інвестиційної привабливості із врахуванням їх

рівня значимості) за такою формулою [5]:

$$ІФБП = \sum_{i=1}^n I_j \times b_j \quad (1),$$

де ІФБП — інтегральна оцінка рівня фінансової безпеки підприємства;

I_j — інтегральний показник j -тої складової фінансової безпеки підприємства;

b_j — ваговий коефіцієнт індикатора в оцінці j -тої складової;

n — кількість індикаторів j -тої складової.

Таблиця 1. Зовнішні та внутрішні чинники, які впливають на фінансову безпеку підприємства

Чинники впливу на фінансову безпеку підприємства	
Внутрішні	Зовнішні
неефективна організація процесу діяльності	несприятлива політична ситуація в країні
неефективне управління капіталом підприємства	несприятливі природні умови, природні катаклізми
використання морально й фізично застарілого обладнання	недобросовісна конкуренція на ринку через високий рівень монополізації окремих сфер
некваліфіковане управління, помилки менеджерів	нестабільність законодавчої та нормативно-правової бази
відсутність стратегічного планування	нестабільність податкової, валютної, кредитної та страхової політики
недосконала цінова політика, що призводить до фінансових втрат	ускладнений доступ до кредитних ресурсів через їх високу вартість
недосконала логістика поставок	брак інвестиційних ресурсів у регіоні, незадовільний рівень інвестиційної активності
проблеми зі збутом продукції підприємства	політика НБУ у сфері регулювання кредитного та валютного ринків
низький рівень фінансової дисципліни; — несанкціонований доступ конкурентів до комерційної таємниці підприємства	інші зовнішні чинники
інші внутрішні чинники	

Джерело: складено на основі [3].

Аналіз та оцінка фінансової стійкості підприємства	показники автономії, фінансування, заборгованості, поточної заборгованості, довгострокової фінансової незалежності, маневрування власного капіталу, маневрування власного і довгострокового позикового капіталу
Аналіз та оцінка ліквідності та платоспроможності	показники абсолютної, проміжної, поточної платоспроможності, показник співвідношення дебіторської і кредиторської заборгованості
Аналіз та оцінка майнового стану	показники постійності активів, показник зносу основних засобів, питома вага дебіторської заборгованості у майні, показник мобільності активів
Аналіз та оцінка фінансової незалежності	показник концентрації власного капіталу, показник фінансової стабільності, показник фінансової стійкості
Аналіз та оцінка ділової активності	оборотність коштів в розрахунках, оборотність запасів, оборотність кредиторської заборгованості у днях, оборотність власного капіталу, оборотність мобільних активів, оборотність сукупного капіталу
Аналіз та оцінка ефективності діяльності	рентабельність сукупного капіталу, рентабельність власного капіталу, рентабельність основних засобів, валова рентабельність реалізованої продукції, чиста рентабельність реалізованої продукції

Рис. 2. Показники, які характеризують фінансову безпеку підприємства

Джерело: складено на основі [4].

Розрахунок інтегрального показника рівня фінансової безпеки проведено на прикладі ПАТ "Укртелеком" (табл. 2).

Інтегральний показник фінансової безпеки підприємства дозволяє оцінити її рівень, якщо ІФБП ≥ 1 — високий рівень фінансової безпеки підприємства та дає можливість комплексно оцінити фінансову стійкість, незалежність, прибутковість, ліквідність підприємства та

розраховувати життєздатність та його конкурентоспроможність в довгостроковій перспективі.

Із проведеного аналізу можна зробити висновок у 2020—2021 рр. підприємство мало високий рівень фінансової безпеки. Проте, варто зауважити, що рентабельність підприємства та його інвестиційна привабливість вже у 2022 році мали від'ємне значення.

Оцінку рівня фінансової безпеки будь-якого підприємства також можна здійснити на основі як неформалізованих, так і формалізованих моделей. Інтегральними моделями, що застосовуються для визначення відповідного рівня фінансової безпеки в контексті комплексної оцінки фінансового стану є відомі факторні моделі прогнозування банкрутства (Альтмана, Спрінггейта, Таффлера, Бівера, модель R (іркутська модель), Ліса, Фулмера, Конана і Гольдера тощо). Отримане значення інтегрального показника моделі характеризує взаємозв'язок ймовірності банкрутства та фінансової безпеки (чим більше значення інтегрального показника, тим нижчий рівень ймовірності банкрутства та, відповідно, вищий рівень фінансової

безпеки підприємства). Вищезазначені моделі є зручними у застосуванні, відомі й апробовані у вітчизняній і закордонній практиці, розрахунок складових яких є чітко визначеним та передбачає використання даних фінансової звітності підприємств [7].

Кожна із вищезазначених моделей має свої переваги та недоліки, тому для проведення ефективного та достовірного аналізу рівня фінансової безпеки підприємства

Таблиця 2. Інтегральний показник рівня фінансової безпеки ПАТ "Укртелеком" впродовж 2020—2022 років

Показники	2020	2021	2022	Відхилення	
				2021	2022
Рентабельність діяльності	0,26	0,07	-0,36	-0,19	-0,43
Коефіцієнт рентабельності активів	0,15	0,04	-0,19	-0,11	-0,23
Коефіцієнт рентабельності власного капіталу	0,21	0,05	-0,27	-0,16	-0,32
Коефіцієнт рентабельності продажів	0,39	0,11	-0,55	-0,28	-0,66
Ділова активність	9,43	8,75	5,05	-0,68	-3,7
Коефіцієнт оборотності активів	0,37	0,33	0,34	-0,04	0,01
Коефіцієнт оборотності основних засобів	30,39	28,89	15,89	-1,5	-13
Коефіцієнт оборотності власного капіталу	0,54	0,45	0,5	-0,09	0,05
Ліквідність і платоспроможність	1,09	0,81	0,96	-0,28	0,15
Коефіцієнт покриття	1,74	1,31	1,27	-0,43	-0,04
Співвідношення кредиторської і дебіторської заборгованості	0,66	0,72	1,05	0,06	0,33
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,48	0,13	0,41	-0,35	0,28
Фінансова стійкість	0,21	0,19	0,21	-0,02	0,02
Коефіцієнт фінансової стійкості	0,9	0,89	0,85	-0,01	-0,04
Коефіцієнт забезпечення власними обіговими коштами	-0,77	-0,84	-0,67	-0,07	0,17
Інвестиційна привабливість	0,4	0,13	-0,52	-0,27	-0,65
Коефіцієнт чистої виручки	0,39	0,11	-0,55	-0,28	-0,66
Коефіцієнт реінвестування прибутку	0,4	0,14	-0,49	-0,26	-0,63
Інтегральний показник фінансової безпеки	2,25	1,98	1,06	-0,27	-0,92

Джерело: розроблено авторами на основі [5, 6].

Таблиця 3. Методика розрахунку проміжних показників моделі Г. Спрінгейта АТ "Укртелеком", 2020—2022 рр.

Показник	Формула розрахунку	2020	2021	2022
X1	Робочий капітал/загальна вартість активів	0,07	0,03	0,04
X2	Прибуток до сплати податків та процентів/загальна вартість активів	0,17	0,04	-0,22
X3	Прибуток до сплати податків/короткострокові зобов'язання	1,75	0,4	-1,47
X4	Обсяг продажу/загальна вартість активів	0,37	0,33	0,34
Z	$1,03 \cdot X1 + 3,07 \cdot X2 + 0,66 \cdot X3 + 0,4 \cdot X4$	1,9	0,55	-1,47

Джерело: розроблено на основі [6].

мства доцільно застосувати кілька моделей, щоб уникнути ризику отримання неправильного результату.

Для проведення аналізу ймовірності банкрутства нами обрано кілька моделей. Перша — двофакторна модель Г. Спрінгейта розраховується за формулою [8, с. 89]:

$$Z = 1,03\tilde{0}1 + 3,07\tilde{0}2 + 0,66\tilde{0}3 + 0,4\tilde{0}4 \quad (2).$$

За цією формулою проведено розрахунок рівня ризику банкрутства на прикладі АТ "Укртелеком" (табл. 3).

Для того аби проаналізувати стан підприємства необхідно порівняти отримані дані із граничними значеннями коефіцієнта. Якщо значення $Z < 0,862$, то ймовірність банкрутства є дуже високою, якщо $Z < 0,862$, то ймовірність настання банкрутства на підприємстві відсутня. Тобто, граничне значення Z рівне значенню 0,862. За результатами оцінки рівня банкрутства за моделлю Г. Спрінгейта АТ "Укртелеком" впродовж 2021—2022 років є близьким до банкрутства і ймовірність його настання 80%. А от у 2020 році ймовірність настання банкрутства була відсутня. Така негативна тенденція спричинена як політичними, так і карантинними умовами, що мали дестабілізуєчий вплив на фінансову безпеку усіх підприємств України.

Аналіз ймовірності банкрутства на прикладі АТ "Укртелеком" проведемо (табл. 4) за допомогою другої моделі Таффлера і Тішоу [8, с. 89]:

$$Z = 0,53\tilde{0}1 + 0,13\tilde{0}2 + 0,18\tilde{0}3 + 0,16\tilde{0}4 \quad (3).$$

Якщо нормативне значення $Z > 0,3$ — це задовільний рівень інтегрального показника, а якщо $Z > 0,2$, то банкрутство ймовірне. Так, протягом аналізованого періоду за моделлю Таффлера і Тішоу ПАТ "Укртелеком" має задовільний рівень інтегрального показника ймовірності банкрутства, проте у 2022 році цей показник є не лише меншим за нормативне значення, а й від'ємним, що є загрозою для банкрутства в майбутньому.

Умовам діяльності українських підприємств також відповідає універсальна дискримінантна модель українського дослідника О.О. Терещенка. Методика розрахунку Y -показника за універсальною дискримінаційною функцією така [8, с. 89]:

$$Y = 1,5 X1 + 0,08 X2 + 10 X3 + 5 X4 + 0,3 X5 + 0,1 X6 \quad (4).$$

Розрахунок рівня ризику банкрутства продемонстровано у таблиці 5.

Таблиця 4. Методика розрахунку проміжних показників моделі Таффлера і Тішоу АТ "Укртелеком", 2020—2022 рр.

Показник	Формула розрахунку	2020	2021	2022
X1	операційний прибуток / короткострокові зобов'язання	0,73	0,47	-1,03
X2	оборотні активи / загальна сума зобов'язань	0,56	0,54	0,6
X3	короткострокові зобов'язання / загальна вартість активів	0,1	0,11	0,15
X4	виручка від реалізації / загальна вартість активів	0,37	0,33	0,34
Z	$0,53 \cdot X1 + 0,13 \cdot X2 + 0,18 \cdot X3 + 0,16 \cdot X4$	0,54	0,39	-0,39

Джерело: розроблено на основі [8].

Таблиця 5. Методика розрахунку проміжних показників моделі О.О. Терещенка АТ "Укртелеком", 2020—2022 рр.

Показник	Формула розрахунку	2020	2021	2022
X1	cash-flow / зобов'язання	0,06	-0,11	0,13
X2	валюта балансу / зобов'язання	3,25	3,81	3,15
X3	чистий прибуток / валюта балансу	0,15	0,04	-0,19
X4	чистий прибуток / виручка від реалізації	0,39	0,11	-0,55
X5	запаси / виручка від реалізації	0,02	0,04	0,04
X6	виручка від реалізації / валюта балансу	0,37	0,33	0,34
Y	$1,5 \cdot X1 + 0,08 \cdot X2 + 10 \cdot X3 + 5 \cdot X4 + 0,3 \cdot X5 + 0,1 \cdot X6$	3,84	1,14	-4,16

Джерело: розроблено на основі [6].

Таблиця 6. Розрахунок ймовірності банкрутства АТ "Укртелеком" впродовж 2020—2022 рр.

Назва моделі	Коефіцієнт ймовірності банкрутства			Ймовірність настання банкрутства		
	2020	2021	2022	2020	2021	2022
Модель Спрінгейта	1,9	0,55	-1,47	низька	висока	висока
Таффлера і Тішоу	0,54	0,39	-0,39	низька	низька	висока
Модель Терещенка	3,84	1,14	-4,16	низька	середня	висока

Джерело: розроблено авторами.

Якщо $Y > 2$, то підприємство вважається фінансово стійким і йому не загрожує банкрутство, $1 < Y < 2$ — вказує на порушену фінансову рівновагу (фінансову стійкість) підприємства, але за умови переходу на антикризове управління банкрутство йому не загрожує, $0 < Y < 1$ — підприємству загрожує банкрутство, якщо воно не здійснить санаційних заходів, а коли $Y < 0$, тоді підприємство є напівбанкрутом.

Так, у 2020 році підприємство було фінансово стійким, а у 2021 році вже мало порушену фінансову рівновагу і стійкість, у 2022 — стало напівбанкрутом.

На основі проведеного дослідження, за допомогою вищезазначених моделей, у таблиці 6 продемонстровано та проведено порівняння отриманих результатів оці-

Таблиця 7. Прогнозоване значення проміжних показників моделі Терещенка ПАТ "Укртелеком" на 2023—2025 рр.

Показник	Коефіцієнт зростання	2023	2024	2025
X1	1,472	0,19	0,28	0,41
X2	0,984	3,1	3,05	3
X3	-1,125	0,21	-0,24	0,27
X4	-1,188	0,65	-0,77	0,92
X5	1,414	0,06	0,08	0,12
X6	0,959	0,33	0,32	0,3
Y	-	5,93	-5,53	8,22

Джерело: розроблено авторами.

нки ймовірності банкрутства на прикладі АТ "Укртелеком".

Отримані результати свідчать про те, що в період 2020—2022 роках АТ "Укртелеком" мало різний рівень ймовірності настання банкрутства, що дає підстави для проведення санаційних заходів для запобігання та попередження його настання. Проте, варто зазначити, що у 2020 році значення коефіцієнта ймовірності банкрутства коливалось у межах норми, що свідчить про його фінансову стійкість. Але карантинні обмеження та вплив військового стану в державі негативно відобразились на фінансовій безпеці даного підприємства.

Нами здійснено прогноз забезпечення рівня фінансової безпеки на 2023—2025 рр. використовуючи метод динамічного ряду, що включає в себе послідовність показників, які характеризують зміну показників у часі.

Основним аналітичним показником динамічного ряду, що застосовується для прогнозування значень показників є середній коефіцієнт зростання, який розраховується за такою формулою [9]:

$$k = \sqrt[n-1]{\frac{x_n}{x_0}} \quad (5),$$

де x_n — кінцеве значення динамічного ряду;

x_0 — початкове значення динамічного ряду;

n — кількість показників динамічного ряду.

На основі моделі Терещенка у таблиці 7 проведено розрахунок прогнозних показників за 2023—2025 рр. на прикладі ПАТ "Укртелеком".

Динаміку прогнозованого значення проміжних показників моделі Терещенка на прикладі ПАТ "Укртелеком" за 2023—2025 рр. представлено на рисунку 3.

Як видно, у 2023 та 2025 роках банкрутство аналізованому підприємству не загрожує, а от у 2024 році ймовірність банкрутства є дуже висока.

З огляду на те, що аналізоване підприємство має певні ризики настання банкрутства доцільно проаналізувати його сильні та слабкі сторони, а також виявити можливості та загрози для його діяльності на основі SWOT-аналізу (табл. 8).

Незважаючи на високу ймовірність банкрутства, важку ситуацію в країні та на ринку аналізоване акціонерне товариство "Укртелеком" має достатньо багато можливостей і сильних сторін, що дозволяють йому працювати, забезпечувати робочі місця, провадити свою діяльність і підтримувати економіку держави і надалі.

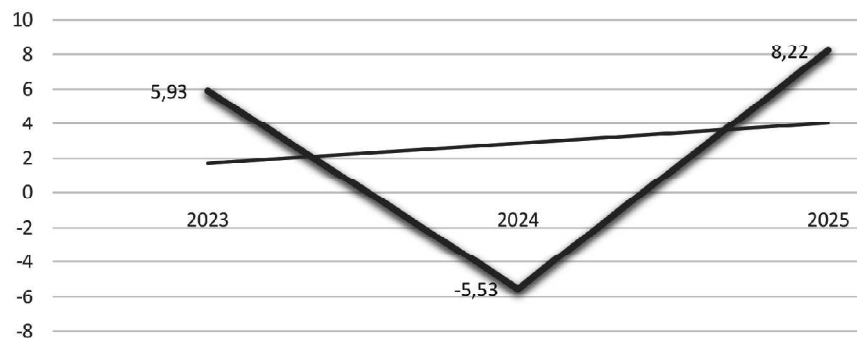

Рис. 3. Прогнозоване значення проміжних показників моделі Терещенка ПАТ "Укртелеком" 2023—2025 рр.

Джерело: розроблено авторами.

Таблиця 8. SWOT-аналіз АТ "Укртелеком"

Сильні сторони (+21)	Слабкі сторони (-17)
(+5) Лідер на ринку з надання телекомунікаційних послуг (+4) Наявність висококваліфікованого персоналу (+4) Найпоширеніша та найбільша мережа з'єднувальних та абонентських ліній (+3) Доступність для усіх громадян України (+5) Високий рівень довіри споживачів послуг	(-5) Розвивається набагато повільніше за конкурентів (-4) Нижча прибутковість, ніж у потенційних конкурентів (-5) Наявність застарілого обладнання (-3) Пошкоджені телефонні мережі
Можливості (+19)	Загрози (-16)
(+3) Оптимізація надання послуг споживачам (+5) Збільшення ринку збуту (+5) Покращення інвестиційної політики, для залучення додаткових фінансових ресурсів (+2) Запровадження політики поліпшення якості надання послуг (+4) Впровадження та реалізація новітніх технологій	(-5) Воєнний стан в Україні (-4) Низька конкурентоспроможність, високий тиск з боку конкурентів (-2) Відплив значної кількості споживачів через орієнтацію на послуги мобільного зв'язку (-2) Вдосконалення інтернет-послуг у конкурентів (-3) Вплив НКРЗІ на тарифи на послуги фіксованого зв'язку

Джерело: розроблено авторами.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Фінансова безпека є системою кількісних та якісних параметрів фінансового стану підприємства, які комплексно відображають рівень його фінансової захищеності, що охоплюють різні сторони діяльності суб'єктів господарювання і мають на них прямий чи опосередкований вплив.

Нестабільна економічна ситуація істотно відображається на показниках фінансового стану підприємств України, що в свою чергу призводить до зниження рівня їх фінансової безпеки. Тому забезпечення відповідної фінансової безпеки та прийняття правильних управлінських рішень, сприятиме підвищенню ефективності діяльності підприємств України в умовах воєнного стану.

Література:

1. Н. І. Коваль, К. В. Корніюк Забезпечення фінансової безпеки підприємства в умовах війни: проблеми та особливості. АГРОСВІТ. 2024. № 4. URL: <http://socrates.vsau.edu.ua/repository/getfile.php/35254.pdf> (дата звернення: 21.04.2024).
2. Шушкова Ю. В., Чепіль Ю. Б., Дунець І. А. Оцінка рівня фінансової безпеки бізнесу в умовах війни. Ефективна економіка. 2024. № 1. URL: <http://www.nayka.com.ua>
3. Вудвуд В. В., Батієвська О. В. Фінансова безпека підприємства: сутність, цілі, принципи та шляхи забезпечення. Підприємство і торгівля. 2019. № 25. URL: <https://www.lute.lviv.ua/fileadmin/www.lac.lviv.ua/data/DOI/2522-1256-2019-25-12.pdf> (дата звернення: 22.04.2024).
4. Жук Н. Аналітична оцінка рівня фінансової безпеки підприємств. Світ фінансів. 2022. № 3 (72). URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1542/1550> (дата звернення: 23.04.2024).
5. Павлюк Ю. В., Лактіонова О. А. Методика оцінки рівня фінансової безпеки підприємства. Економіка розвитку. 2015. Випуск 1. С. 112—116.
6. Звітність підприємства АТ "Укртелеком". URL: <https://ukrtelecom.ua> (дата звернення: 24.04.2024).
7. Лучко М. Р., Жукевич С. М., Фаріон А. І. Фінансовий аналіз: навч. посіб. Тернопіль: ТНЕУ, 2016. 304 с.
8. Седікова І. О., Седіков Д. В., Коренман Є. М. Фінансова безпека підприємства: поняття та критерії оцінки. Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка. 2022. Випуск 11. С. 86—94. URL: <http://tnv-econom.ksauniv.ks.ua/index.php/journal/article/view/235/229> (дата звернення: 24.04.2024).
9. Ряди динаміки. Сайт статистичних дисциплін ЛДКЕТ: веб-сайт. URL: https://statldket.at.ua/index/tema_4_rjadi_dinamiki/0-22 (дата звернення: 02.05.2024).
10. Ситник Н., Бацман І. Оцінка рівня фінансової безпеки підприємства (на прикладі підприємства ТзОВ "Уніпліт"). Галицький економічний вісник. 2023. Том 82. № 3. С. 98—105. URL: <https://galicianvisnyk.tntu.edu.ua/?art=1170>
11. Фінанси підприємств: навчальний посібник / [Ситник Н. С., Смолінська С. Д., Ясіновська І. Ф.]; за заг. ред. Н. С. Ситник. — Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 402 с. URL: https://financial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/11/Finansy_pidpr15.pdf
12. Фінансовий менеджмент: навчальний посібник / [Ситник Н. С., Стасишин А. В., Гукалюк А. Ф., Західна О. Р., Сич О. А., Шушкова Ю. В.]; за заг. ред. Н. С. Ситник. — Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 724 с. URL: https://financial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/11/Finans_menedzhment28_11_3.pdf

References:

1. Koval', N. I. and Korniiuk, K. V. (2024), "Ensuring the financial security of the enterprise in the conditions of war: problems and features", AHROSVIT, vol. 4., available at: <http://socrates.vsau.edu.ua/repository/getfile.php/35254.pdf> (Accessed 21 April 2024).
2. Shushkova, Yu. V. Chepil', Yu. B. And Dunets', I. A. (2023), "Assessment of the level of financial security of business in war conditions", Efektyvna ekonomika, vol. 1, available at: <http://www.nayka.com.ua> (Accessed 21 April 2024).
3. Vudvud, V. V. and Batiievs'ka, O. V. (2019), "Financial security of the enterprise: essence, goals, principles and ways of ensuring", Pidpryiemstvo i torhivlia, vol. 25, available at: <https://www.lute.lviv.ua/fileadmin/www.lac.lviv.ua/data/DOI/2522-1256-2019-25-12.pdf> (Accessed 22 April 2024).
4. Zhuk, N. (2022), "Analytical assessment of the level of financial security of enterprises", Svit finansiv, vol. 3 (72), available at: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1542/1550> (Accessed 23 April 2024).
5. Pavliuk, Yu. V. and Laktionova, O. A. (2015), "Methodology for assessing the level of financial security of the enterprise", Ekonomika rozvytku, vol. 1, pp. 112—116.
6. PAT "Ukrtelecom" (2023), "Financial reporting", available at: <https://ukrtelecom.ua> (Accessed 24 April 2024).
7. Luchko, M. R. Zhukevych, S. M. and Farion, A. I. (2016), Finansovyj analiz: navchal'nyj posibnyk [Financial analysis: a study guide], TNEU, Ternopil', Ukraine.
8. Sedikova, I. O. Sedikov, D. V. and Korenman, Ye. M. (2022), "Financial security of the enterprise: concepts and evaluation criteria", Tavrijs'kyj naukovyj visnyk. Seriiia Ekonomika, vol. 11, pp. 86—94.
9. Sajt statystychnykh dystsyplin LDKET (2024), "Rows of dynamics", available at: https://statldket.at.ua/index/tema_4_rjadi_dinamiki/0-22 (Accessed 2 May 2024).
10. Sytnyk, N. and Batsman, (2023), "Assessment of the level of financial security of the enterprise (on the example of Uniplit LLC)", Halyts'kyj ekonomichnyj visnyk, vol. 3, available at: <https://galicianvisnyk.tntu.edu.ua/?art=1170> (Accessed 7 May 2024).
11. Sytnyk, N.S. Smolins'ka, S.D. and Yasinovs'ka, I.F. (2020), Finansy pidpryiemstv: navchal'nyj posibnyk [Enterprise finance: a study guide], LNU imeni Ivana Franka, L'viv, Ukraine, available at: https://financial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/11/Finansy_pidpr15.pdf (Accessed 7 May 2024).
12. Sytnyk, N.S. Stasyshyn, A.V. Hukaliuk, A.F. Zakhidna, O.R. Sych, O.A. and Shushkova, Yu.V. (2020), Finansovyj menedzhment: navchal'nyj posibnyk [Financial management: study guide], LNU imeni Ivana Franka, L'viv, Ukraine, available at: https://financial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/11/Finans_menedzhment28_11_3.pdf (Accessed 7 May 2024).

Стаття надійшла до редакції 10.05.2024 р.

С. В. Козловський,

д. е. н., професор, Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0707-4996>

П. В. Костюченко,

ТОВ "Інфрасистемс", керівник відділу продажу в телеком департаменту з продажів, м. Київ

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-2481-9240>

А. О. Лісничук,

підприємець, м. Вінниця

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-7787-3090>

Є. О. Горун,

Арт-директор "VRNET", м. Вінниця

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-4833-6562>

А. С. Терещенко,

підприємець, м. Вінниця

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-3977-4820>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.11.74

ІННОВАЦІЙНА ТИПОЛОГІЯ МОДЕЛЕЙ РОЗВИТКУ СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

S. Kozlovskyi,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia

P. Kostyuchenko,

Intrasystems LLC, Head of telecom division sales department, Kyiv

A. Lisnichuk,

Entrepreneur, Kyiv

I. Gorun,

Art Director "VRNET", Vinnytsia

A. Tereshchenko,

Entrepreneur, Vinnytsia

INNOVATIVE TYPOLOGY OF DEVELOPMENT MODELS MODERN ECONOMIC SYSTEMS

Уданій статті проведено дослідження методології опису моделей розвитку сучасних економічних систем, розглянуто еволюційні теорії розвитку економічних систем. Розкрито економічний зміст базових понять сучасної економічної системи, виділено три типи моделей розвитку сучасних економічних систем. Результати проведеного теоретичного аналізу дозволяють стверджувати, що основними законами розвитку економічних систем є закони: діалектичного синтезу, переходу кількісного в якісне, діалектичної суперечності. З'ясовано, що вивченням економічних систем займалися неокласична, інституціональна та транзакційна економічні теорії, які довели, що розвиток економічних систем характеризується загальністю (тобто, має місце на всіх рівнях буття), безповоротністю (виникнення якісно нових властивостей, які не існували раніше) і спрямованістю змін (зміни виникають як результат певних взаємодій і породжують, у свою чергу, інші зміни). Поряд з цим, сутнісну характеристику розвитку доповнює час, оскільки

будь-який розвиток відбувається у реальному часі, і лише час дозволяє виявити спрямованість розвитку. Отже, розвиток можна описати як розгорнутий у часі процес поступальних якісних трансформацій системи. Дослідження сучасних економічних систем дозволило виокремити три основні типи моделей їх розвитку: ендогенні, екзогенні, та змішані. В основі поділу лежать такі ознаки, як характер розвитку, домінуючі фактори розвитку, структура економічних ресурсів, економічна ніша та її ємність, обсяг інвестування економічних ресурсів, сфера економічної діяльності, економічна активність, темпи та результативність розвитку, економічна стійкість, стратегічний економічний потенціал, механізм управління факторами розвитку. З'ясовано, що моделі розвитку сучасних макроекономічних систем можна умовно вважати змішаними, але з певним тяжінням до екзогенного або ендогенного типу.

In this article, a study of the methodology of describing the development models of modern economic systems is conducted, evolutionary theories of the development of economic systems are considered. The economic content of the basic concepts of the modern economic system is revealed, three types of development models of modern economic systems are highlighted. The results of the conducted theoretical analysis allow us to state that the main laws of the development of economic systems are the laws of: dialectical synthesis, the transition from quantitative to qualitative, dialectical contradiction. It was found that the study of economic systems was carried out by neoclassical, institutional and transactional economic theories, which proved that the development of economic systems is characterized by generality (that is, it takes place at all levels of existence), irreversibility (the emergence of qualitatively new properties that did not exist before) and direction of changes (changes arise as a result of certain interactions and generate, in turn, other changes). Along with this, the essential characteristic of development is complemented by time, since any development takes place in real time, and only time allows to reveal the direction of development. Therefore, development can be described as a process of progressive qualitative transformations of the system unfolding over time. The study of modern economic systems made it possible to distinguish three main types of models of their development: endogenous, exogenous, and mixed. The division is based on such features as the nature of development, dominant factors of development, the structure of economic resources, the economic niche and its capacity, the volume of investment of economic resources, the sphere of economic activity, economic activity, rates and effectiveness of development, economic stability, strategic economic potential, mechanism management of development factors. It was found that the development models of modern macroeconomic systems can be conditionally considered mixed, but with a certain tendency towards the exogenous or endogenous type.

Ключові слова: сучасна економічна система, модель, класифікація, інновації, економіка, розвиток.
Key words: modern economic system, model, classification, innovations, economy, development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У вік інформаційних технологій і глобалізації економіки протиріччя сучасності ще більш загострюються: все нові і нові успіхи науково-технічного прогресу, збільшення виробництва матеріальних благ спричиняють появу нових криз. З однієї сторони, кризи свідчать про руйнування основ будь-якої економічної системи, а з іншої, дають поштовх до розвитку та оновлення самої економічної системи, появи нових форм її існування. Разом з тим, проблеми розвитку сучасних економічних систем не можуть бути вирішені окремо від проблем відтворення людських ресурсів і культурних цінностей.

Слід також підкреслити, що розвиток сучасних економічних систем всіх рівнів характеризується системною нестійкістю. Незважаючи на динамічний розвиток макроекономічних систем, збільшується розрив у соціально-економічному розвитку окремих з них, зростають диспропорції в розподілі економічних ресурсів і споживанні, послаблюється керованість відтворювального процесу і т.п. Не вирішеною є проблема виміру самих економічних процесів. І хоча складнощі вимірювання того чи іншого явища або процесу можуть бути різними: недосяжність об'єкта для вимірювання, його висока структурованість, низький технологічний рівень, не-

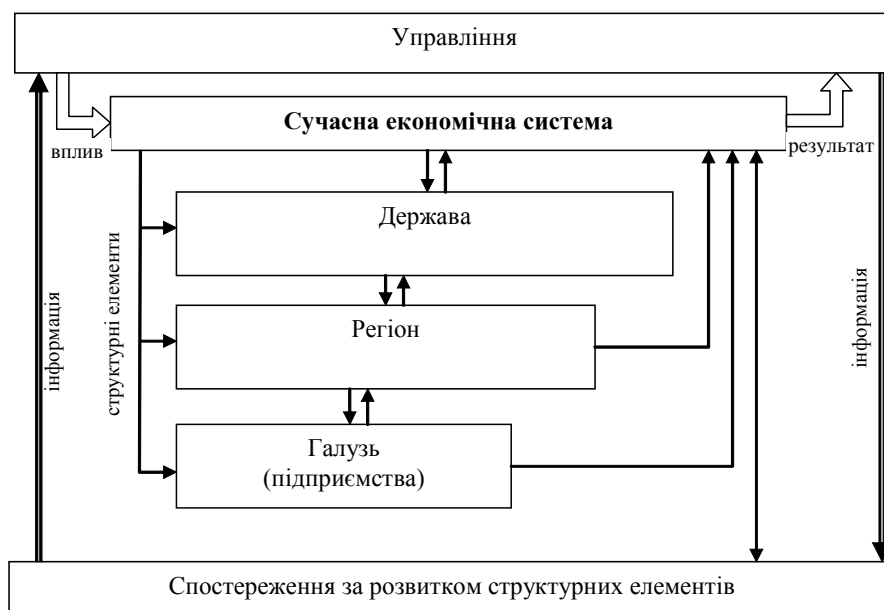

Рис. 1. Графічне зображення організаційної структури сучасної економічної системи

достатня методологічна база тощо, у більшості випадків можна об'єднати в одну категорію під назвою "інформаційна невизначеність" або "ентропія", яка, у свою чергу також може характеризувати рівень складності економічної системи.

Все це обумовлює необхідність ретельного аналізу факторів, що впливають на розвиток економічних систем. Цього можна досягти шляхом застосування сучасної методології дослідження складних систем, яка дозволяє дослідити глибинні причинно-наслідкові зв'язки між різними факторами розвитку, пізнати й зрозуміти сутність управління ними і визначити роль кожного з них у розвитку сучасних економічних систем.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню теоретичних і практичних аспектів розвитку економічних систем присвячені праці багатьох вчених-економістів (А. Сміт, К. Маркс, Дж.М. Кейнс, Ф. Хайек і ін.). Дослідженням проблем розвитку соціально-економічних систем з точки зору циклічності розвитку присвячені праці Л. Гумільова, А.Дж. Тойнбі, О. Чижевського та ін. Питання розвитку соціальних і економічних систем завжди були об'єктом уваги філософської науки (Г. Гегель, О. Шпенглер і ін.).

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою даної роботи є теоретичне дослідження методології опису моделей розвитку сучасних економічних систем, аналіз їх еволюції та розробка власної типології моделей розвитку економічних систем.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Перетворення в економіці наприкінці XX сторіччя свідчать про те, що інерційний, з віковими трендами економічний розвиток відходить у минуле. Сучасний світ швидко змінюється як і наші уявлення про нього. Тут можна навести висловлення М. Хайдегера: "Картина світу... означає не картину, яка зображує світ, а світ, зрозумілий нам у сенсі такої картини" [1].

У центрі сучасних економічних досліджень — проблема формування нової економіки XXI сторіччя. Термін "нова економіка", який сформувався на початку 90-х років для характеристики економіки США, у наш час отримав ширше тлумачення. Сьогодні нову економіку можна представити як надскладну економічну систему, яка об'єднує всю сукупність складних взаємопов'язаних процесів, що відбуваються у сфері науково-технічного прогресу, інноваційного оновлення виробництва, формуванні людського й інтелектуального капіталів, міжнародного поділу праці і її кооперації, глобалізації міжнародних економічних відносин, зростанні доходів населення і особистого споживання і т.п.

Нова економіка — це сукупність економічних систем різного рівня: держави, регіонів, галузей, підприємств тощо. Економічні системи, будучи об'єктивно існуючою реальністю, розглядаються різними представниками економічної науки з позицій певних методологічних принципів. Загальна сукупність уявлень про сутність економічних систем стала основою для формування концепцій їх розвитком.

У сучасних умовах функціонування і розвитку економічних систем доцільно уточнити термін "нова економіка" в аспекті економічних систем. В даному аспекті "нову економіку" можна розглядати з позицій "сучасної економічної системи".

Сучасна економічна система — це сукупність економічних систем різного рівня: держави, регіонів, галузей, підприємств тощо (рис. 1) [2].

Важливою характеристикою сучасної економічної системи є можливість її спостереження. Априорі, характеристики керованості й спостережувальності не мають кількісної градації: система може бути керованою (спостережуваною) або не бути такою. Із практичної точки зору керованість вимагає: по-перше, щоб керуючі органи могли впливати на параметри стану системи; а по-друге, щоб в системі було достатньо ресурсів для розвитку, спрямованого на досягнення поставленої мети.

Вимога спостережуваності системи полягає у наявності та доступності інформації, яка необхідна для уп-

равління системою. Ця вимога на практиці реалізується шляхом створення системи вимірників, достатніх для ідентифікації стану системи й управління нею.

Осмилення проблем розвитку сучасної економічної системи України показало, що ринкові реформи, не дивлячись на волю політичних лідерів країни і активне сприяння міжнародних організацій, постійно наражаються на спротив певних прошарків суспільства, які різнопланово впливають на хід еволюційного процесу. Вченими розроблені різні концепції і моделі розвитку, тісно пов'язані з усвідомленням процесуальної історичної мінливості систем і явищ. Суспільство описується різними концептуальними моделями розвитку: організаційною (теорія Г. Спенсера, яка пропонує поділ системи на структури і функції як способи діяльності і трансформації цілого); системною (теорія Е. Дюркгейма з двома доповненнями: функціональним імперативізмом Т. Парсонса і функціональним структуралізмом Р. Мертона); системно-процесуальною (теорія П. Сорокіна, який подав процес розвитку системи як процес кількісних і якісних модифікацій і трансформацій її структурних елементів); стадіальною (теорія К. Маркса, яка розглядає розвиток як зміну способів виробництва, в результаті чого утворюються нові суспільно-економічні формації).

Проблеми розвитку в цих моделях поєднані з циклічністю або з лінійною чи нелінійною спрямованістю процесуальних змін, з одно- або багатовекторністю, з однозначною (природно-історичною) заданістю або можливістю альтернатив, з еволюційним або стрибкоподібним (революційним) характером соціокультурних змін та з мірою їх "штучності" і "природності". Частина існуючих моделей поєднує розвиток з ідеєю прогресу — еволюційною або революційною, лінійною або нелінійною зміною властивостей систем. Даний факт породжує деякі проблеми, у тому числі проблеми вибору критеріїв розвитку (наприклад, технічний прогрес, соціальний прогрес і т.п.), обґрунтування їх безумовності, починаючи з "нульової" (початкової) точки відліку, обґрунтування можливості використання обраних критеріїв за межами предметної області, забезпечення універсальності критеріїв, визначення часової перспективи, яка дозволила б побачити "наслідки" розвитку і т.п. [3].

Описом економічних систем займалися неокласична, інституціональна та трансакційна економічні теорії. Об'єкт дослідження неокласичної економічної теорії — поведінка *Homo economicus* — "людини економічної". Суть теорії: продавець робочої сили, споживач чи підприємець намагається максимізувати свій дохід, звести до мінімуму витрати (чи зусилля). Ця теорія виникла в 70-ті роки XIX століття. Її засновники — відомі австрійські економісти К. Менгер, Ф. Візер, Е. Бем-Баверк, англійський науковець У. Джевонс, швейцарський економіст Л. Вальрас та ін. Але практичну цінність цієї теорії поставив під сумнів відомий в наш час фінансист Дж. Сорос, який у своїй книзі "Криза світового капіталізму" [4] запропонував теорію рефлексивності, яка суперечить висновкам неокласичної економічної теорії, хоча і не применшує її значимість загалом.

Інституціоналізм — один із напрямів західної економічної думки, що виник наприкінці XIX — на початку

XX століття. Він заперечував обумовленість розвитку людського суспільства тільки виробничими відносинами (відносинами власності), рушійною силою розвитку визнавав також психологічні та соціально-правові фактори. Засновниками інституціоналізму були американські науковці Т. Веблен, Д. Коммонс, У. Гамільтон, англійський економіст Дж. А. Гобсон та інші. Так, Т. Веблен, наприклад, розглядав життя людини як боротьбу за існування, а значить визнавав процес відбору і пристосування. Аналогічно, на думку інституціоналістів, у процесі розвитку суспільства відбувається процес природного відбору інститутів, які утворюють своєрідну систему, що формує (визначає) відповідний тип цивілізації. Самі інститути є особливими формами господарських зв'язків і відносин, що мають сталий характер, формують у суспільстві певні цінності та властивості. У свою чергу, інститути також підпадають під процес відбору. Висновки цієї теорії найбільш цікаві для моделювання стійкості економічних систем [5].

Представники сучасної інституціональної теорії Л. Болтянські і Л. Тевено сформулювали так звану концепцію "всесвітів" (базових інститутів), за допомогою якої було зроблене дослідження таких понять інституціональної теорії, як невизначеність, трансакційні витрати, поведінка суб'єктів, узгодженість і т.ін. Згідно з цією теорією ці базові інститути забезпечують координацію діяльності суб'єктів у суспільстві і вимоги до їх поведінки. Подібне явище спостерігається і на рівні окремих індивідів. В українському суспільстві, наприклад, взаємна довіра суб'єктів майже втричі нижча, ніж аналогічний показник на Заході. Підтвердженням цього є дослідження відомого українського вченого М. Савлука. Оцінка пануючих в Україні норм ринкової поведінки дає право зробити висновок про існування значних відмінностей між ринком, що функціонує в нашій країні, і цивілізованим ринком. Для останнього характерні ринкові трансформації з властивими йому не тільки "негативними" нормами поведінки, але і нормами "симпатії" і відповідальності [6]. Під поняттям "норма" представники сучасного інституціоналізму розуміють "припис певної поведінки, зобов'язання до виконання і наявність своєї функції у процесі підтримки порядку".

Одна з перших спроб сформулювати формальні критерії розвитку, яка знайшла значну підтримку в наукових колах, була пов'язана з ідеєю Г. Спенсера про те, що розвиток системи є ускладненням її елементного складу і диференціації структур і функцій, а також реорганізації взаємодії і відносин між індивідами. У тому ж сенсі можна трактувати ідею К. Поппера про відкриті і закриті типи суспільства, яка передбачає різні напрямки розвитку закритих і відкритих соціокультурних систем і обґрунтовує загальну тенденцію змін — від структур закритого типу до структур відкритого типу. Це дозволяє обґрунтовувати формальні вимоги, яким повинна задовольняти система відкритого типу, і використовувати їх при проектуванні конкретних економічних систем.

З розглянутих теорій можна зробити висновок, що розвиток економічних систем характеризується наступними ознаками: певною множиною якісних змін; сукупністю безповоротних змін; загальними змінами і т.п. Розвиток характеризується загальністю (тобто,

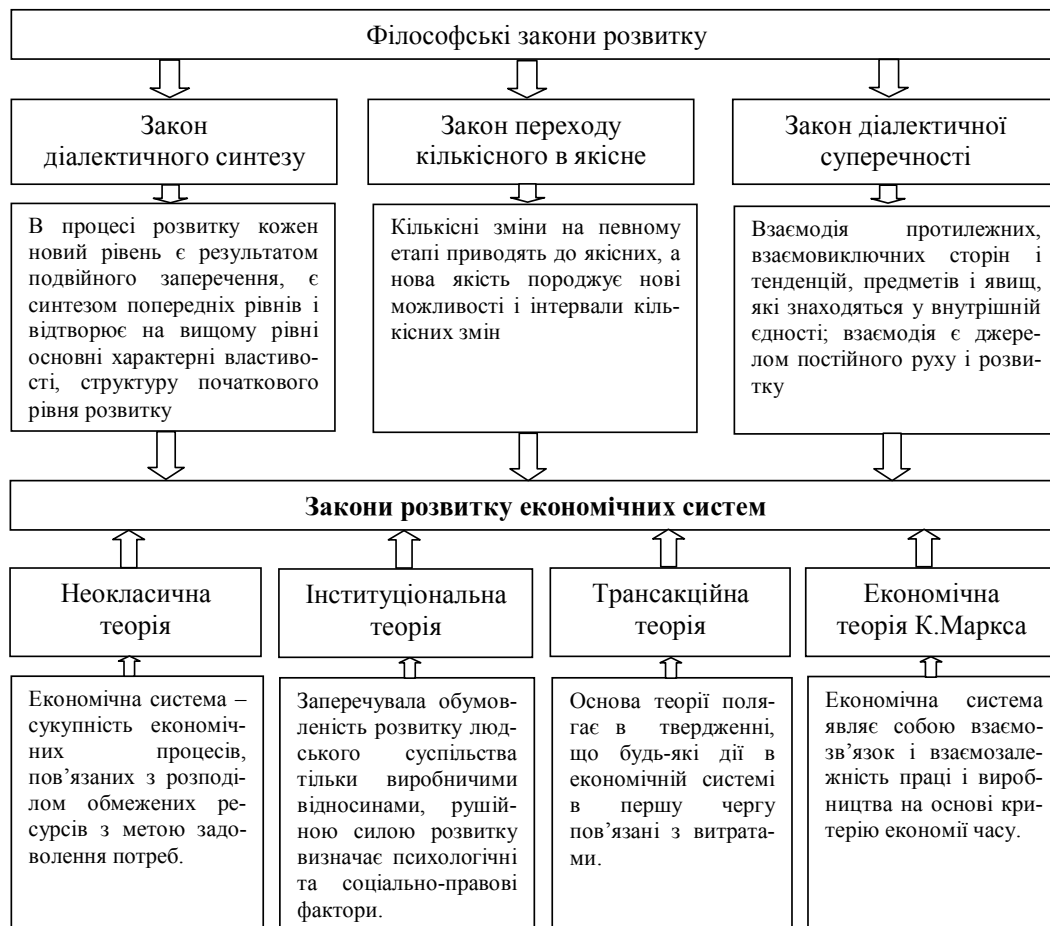

Рис. 2. Закони розвитку економічних систем

має місце на всіх рівнях буття), безповоротністю (виникнення якісно нових властивостей, які не існували раніше) і спрямованістю змін (зміни виникають як результат певних взаємодій і породжують, у свою чергу, інші зміни). Спрямованість змін може мати різні вектори: прогресивні, регресивні і горизонтальні. Поряд з цим, сутнісну характеристику розвитку доповнює час, оскільки будь-який розвиток відбувається у реальному часі, і лише час дозволяє виявити спрямованість розвитку. Отже, розвиток можна описати як розгорнутий у часі процес поступальних якісних трансформацій об'єкта.

Таким чином, філософське осмислення процесу розвитку означає відтворення загальних характеристик всього різноманіття зв'язків, відносин і процесів реальності. Основними законами розвитку є: закон діалектичного синтезу, закон переходу кількісного в якісне, закон діалектичної суперечності (рисунком 1) [7, 8].

Сутність розвитку в економічному сенсі можна охарактеризувати як "здійснення нових комбінацій" [9]. До них можна віднести:

- виготовлення будь-чого нового (розробка невідомого споживачам блага або створення нової якості відомого блага);
- впровадження нового, практично невідомого способу або методу (наприклад, нового способу комерційного використання товару);
- освоєння нового виду діяльності незалежно від того, існував він раніше чи ні;

— отримання нового джерела енергії, нового виду сировини незалежно від того, чи існувало це джерело раніше або просто не бралось до уваги;

— проведення відповідної реорганізації тощо.

Розвиток може здійснюватися в різних формах (прямолінійно, сходячко-поступально, ламано, хвилеподібно, спірально і т.п.). Автор вважає за можливість говорити про нелінійний розвиток. Сучасні економічні системи є складними багаторівневими, багатокритеріальними відкритими системами. Ці системи мають складну організацію, оскільки взаємодія між їх структурними елементами завжди носить нелінійний, динамічний і резонансний характер. Цю обставину обов'язково необхідно враховувати при розробці моделей розвитку сучасних економічних систем.

Результати теоретичного компаративного і історіографічного аналізу дозволили авторам винайти найбільш типові ознаки економічного розвитку сучасних економічних систем, які можуть бути покладені в основу їх моделювання. Зазвичай, під моделюванням розуміється метод дослідження різних явищ та процесів, а також розробка варіантів рішень для управління ними. За допомогою методу моделювання описуються структури об'єктів дослідження (статичні моделі) або процеси їх функціонування і розвитку (динамічні моделі) [10, 11].

Автори вважають, що для опису моделей розвитку сучасних економічних систем можуть бути застосовані різні змінні (або критерії) залежно від рівня, цілей і завдань дослідження проблеми [12]. Дослідження процесів

Таблиця 1. Типи моделей розвитку сучасних економічних систем

Ознаки	Тип моделі	Ендогенна	Екзогенна
1. Характер розвитку		Економічний розвиток обумовлений вирішенням внутрішніх проблем	Економічний розвиток обумовлений вирішенням зовнішніх проблем
2. Домінуючі фактори розвитку		На розвиток впливають переважно внутрішні чинники	На розвиток впливають переважно зовнішні чинники
3. Структура економічних ресурсів		Найбільшу питому вагу займають власні первинні економічні ресурси	Найбільшу питому вагу займають власні і залучені вторинні економічні ресурси
4. Економічна ніша		„Фундаментальна”, визначається пріоритетним використанням первинних економічних ресурсів в процесі створення суспільних благ	„Потенційна”, визначається пріоритетним використанням вторинних економічних ресурсів в процесі створення суспільних благ
5. Об'єм економічної ніші		Переважно визначається сукупністю власних первинних економічних ресурсів	Переважно визначається сукупністю залучених вторинних економічних ресурсів
6. Ємність економічної ніші		Низька інтенсивність накопичення і відтворення власних первинних економічних ресурсів за рахунок переважного використання власних первинних ресурсів і їх перерозподілу в потенційні ніші інших систем	Висока інтенсивність накопичення і відтворення власних первинних економічних ресурсів за рахунок переважного використання залучених первинних і вторинних ресурсів
7. Період інвестування економічних ресурсів		Тривалий	Відносно нетривалий
8. Сфера економічної діяльності		Відповідає переважно територіально-географічній	Ширша за територіально-географічну
9. Економічна активність		Висока лише на стадіях зародження і зростання	Висока лише стадіях зростання і стабільності
10. Темп процесу розвитку		Сповільнений темп процесу розвитку через тривалість переходів від однієї стадії до іншої у зв'язку з тим, що для створення, здобуття (видобутку) власних первинних економічних ресурсів потрібні значні витрати часу і значна величина самих цих ресурсів	Прискорений темп процесу розвитку в силу відносно коротких переходів від однієї стадії до іншої у зв'язку з тим, що для створення власних і залучення вторинних економічних ресурсів не вимагається істотних витрат часу і значної величини власних первинних економічних ресурсів
11. Швидкість процесу розвитку		Низька	Висока
12. Результативність розвитку		Висока тільки на стадіях зародження та зростання.	Висока тільки на стадіях зростання і стабільності.
13. Економічна стійкість		Важкодосягнена, можлива нетривалий час в системах закритого типу	Досяжна, можлива тривалий час в системах відкритого типу
14. Стратегічний економічний потенціал		Відносно високий, що пояснюється наявністю первинних економічних ресурсів і можливістю створення умов для їх накопичення, відтворення і трансформації у вторинні економічні ресурси	Відносно низький, що пояснюється переважним запозиченням первинних економічних ресурсів і неможливістю їх накопичення та відтворення, а лише трансформацією їх у власні вторинні економічні ресурси
15. Механізм управління факторами розвитку		Нормативний	Позитивний

розвитку економічних систем [2, 3, 5] дозволило виокремити основні типи економічних моделей, інформація про які зведена в таблицю 1.

Внесемо уточнення: у реальній дійсності екзогенного і ендогенного типів моделей розвитку у "чистому вигляді" не існує, більшою чи меншою мірою кожна економічна система тяжіє до одного з цих типів. Швидше за все, моделі розвитку сучасних економічних систем можна умовно вважати змішаними, але з певним тяжінням до екзогенного або ендогенного типу. Тому віднесення наведених вище економічних систем до певних типів моделей розвитку не є остаточним і незмінним.

Автори не виключає можливості внесення поправок у запропоновану типологію моделей розвитку, оскільки її уточнення і пошук параметрів, які характеризують моделі економічного розвитку, вимагає проведення значних емпіричних вимірів. В той же час, інформація, наведена в таблиці 1, є достатньою для опису розвитку сучасних економічних систем.

ВИСНОВКИ

Результати проведеного теоретичного аналізу дозволяють стверджувати, що основними законами розвитку економічних систем є закони: діалектичного синтезу, переходу кількісного в якісне, діалектичної суперечності. З'ясовано, що вивченням економічних систем займалися неокласична, інституціональна та трансакційна економічні теорії, які довели, що розвиток економічних систем характеризується загальністю (тобто, має місце на всіх рівнях буття), безповоротністю (виникнення якісно нових властивостей, які не існували раніше) і спрямованістю змін (зміни виникають як результат певних взаємодій і породжують, у свою чергу, інші зміни). Поряд з цим, сутнісну характеристику розвитку доповнює час, оскільки будь-який розвиток відбувається у реальному часі, і лише час дозволяє виявити спрямованість розвитку. Отже, розвиток можна описати як розгорнутий у часі процес поступальних якісних трансформацій системи.

Дослідження сучасних економічних систем дозволило виокремити три основні типи моделей їх розвитку: ендогенні, екзогенні, та змішані. В основі поділу лежать такі ознаки, як характер розвитку, домінуючі фактори розвитку, структура економічних ресурсів, економічна ніша та її ємність, обсяг інвестування економічних ресурсів, сфера економічної діяльності, економічна активність, темпи та результативність розвитку, економічна стійкість, стратегічний економічний потенціал, механізм управління факторами розвитку. З'ясовано, що моделі розвитку сучасних макроекономічних систем можна умовно вважати змішаними, але з певним тяжінням до екзогенного або ендогенного типу.

Література:

1. Rafael Winkler. Dwelling and Hospitality: Heidegger and Holderlin. Research in Phenomenology. 2017. Vol. 47 (3), pp. 366—387.
2. Козловський С. В. Управління сучасними економічними системами, їх розвитком та стійкістю: Вінниця: Мерк'юрі-Поділля, 2010. 432 с.
3. Калетнік Г. М., Козловський С. В., Козловський В. О. Стійкість економіки як фактор безпеки та розвитку держави. Економіка України. 2012. № 7. С. 16—25.
4. Роберт Слейтер. Сорос: Жизнь, деятельность и деловые секреты величайшего в мире инвестора. Харьков: Фолио, 1996. 382 с.
5. Козловський С.В. Типологія моделей розвитку сучасних економічних систем. Економічна теорія. № 4 2009. С. 5—15.
6. Биконя С.Ф. Трансформація української економіки в аспекті нової інституціональної теорії. /Научные труды ДонНТУ. Выпуск 89-2, 2005. С. 97—103.
7. Синиця А. Філософія: навч.-метод. посіб. Львів: ЛДУФК, 2014. 179 с.
8. Петрушенко В. Л. Філософія: підручник Вид. 4-е, випр. і доп. Львів: Магнолія плюс, 2001. 445 с.
9. Schumpeter, Joseph A. (1982). The "crisis" in economics — fifty years ago. Journal of Economic Literature. Vol. 20 (3), pp. 1049-1059.
10. Trofymenko, O., Ilyash, O., Voitko, S., Dluhopolska, T., Kozlovskiy, S., Hrynkevych, S. Impact of energy innovations on the Ukraine's economy: strategic direction and managerial practices. Economics — innovative and economics research journal. 2022. Vol. 10 (2), pp. 99—116.
11. Kozlovskiy, S., Grynyuk, R., Baidala, V., Burdiak, V., Bakun, Y. Economic security management of Ukraine in conditions of European integration, Montenegrin Journal of Economics. 2019. Vol. 15. № 3, pp. 137—153.
12. Козловський С. В. Роль стратегічного економічного потенціалу в управлінні факторами розвитку сучасних економічних систем. Економіка та держава. 2010. № 2. С. 55—58.

References:

1. Winkler, R. (2017), "Dwelling and Hospitality: Heidegger and Holderlin", Research in Phenomenology, vol. 47 (3), pp. 366—387.
2. Kozlovskiy, S.V. (2010), Upravlinnia suchasnymy ekonomichnymy systemamy, ikh rozvytkom ta stijkistiu

[Management of modern economic systems, their development and sustainability], Merk'iuri-Podillia, Vinnytsia, Ukraine.

3. Kaletnik, H.M. Kozlovskiy, S.V. and Kozlovskiy, V.O. (2012), "Stability of the economy as a factor of security and development of the state", Ekonomika Ukrainy, vol. 7, pp. 16—25.

4. Slejter, R. (1996), Soros: Zhyzn', deiatel'nost' y delovye sekrety velychajsheho v myre ynvestora [Soros: Life, work and business secrets of the world's greatest investor], Folyo, Kharkiv, Ukraine.

5. Kozlovskiy, S.V. (2009), "Typology of development models of modern economic systems", Ekonomichna teoriia, vol. 4, pp. 5—15.

6. Bykonja, S.F. (2005), "Transformation of the Ukrainian economy in terms of the new institutional theory", Nauchnye trudy DonNTU, vol. 89-2, pp. 97—103.

7. Synytsia, A. (2014), Filosofiia [Philosophy], LDUFK, L'viv, Ukraine.

8. Petrushenko, V.L. (2001), Filosofiia [Philosophy], plus, L'viv, Ukraine.

9. Schumpeter, J.A. (1982), "The "crisis" in economics — fifty years ago", Journal of Economic Literature, vol. 20 (3), pp. 1049—1059.

10. Trofymenko, O. Ilyash, O. Voitko, S. Dluhopolska, T. Kozlovskiy, S. and Hrynkevych, S. (2022), "Impact of energy innovations on the Ukraine's economy: strategic direction and managerial practices", Economics — innovative and economics research journal, vol. 10 (2), pp. 99—116.

11. Kozlovskiy, S. Grynyuk, R. Baidala, V. Burdiak, V. and Bakun, Y. (2019), "Economic security management of Ukraine in conditions of European integration", Montenegrin Journal of Economics, vol. 15, no. 3, pp. 137—153.

12. Kozlovskiy, S.V. (2010), "The role of strategic economic potential in managing the factors of development of modern economic systems", Ekonomika ta derzhava, vol. 2, pp. 55—58.

Стаття надійшла до редакції 15.05.2024 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

**Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)
Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292**

e-mail: economy_2008@ukr.net

 viber: +38 050 3820663

М. М. Негрич,
к. держ. упр., докторант, Міжрегіональна академія управління персоналом
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-4494-3759>
Р. В. Корж,
к. е. н., доцент кафедри економіки підприємств,
Київський національний економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5649-9969>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.11.81

ВИКОРИСТАННЯ В УКРАЇНІ КЛЮЧОВИХ ЧИННИКІВ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ ЕФЕКТИВНОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНФРАСТРУКТУРНИХ ПРОЕКТІВ ЗА МОДЕЛЯМИ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА

М. Negrych,
PhD in Public Administration, Doctoral Student, Interregional Academy of Personnel Management, Ukraine
R. Korzh,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Enterprise Economics, Kyiv National University of Economics

THE USE IN UKRAINE OF KEY FACTORS OF FOREIGN EXPERIENCE OF THE EFFECTIVENESS
OF THE IMPLEMENTATION OF INFRASTRUCTURE PROJECTS ACCORDING
TO PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP MODELS

Систематизовано вектори розвитку державно-приватного партнерства (ДПП) в Україні виходячи з використання ключових чинників зарубіжного досвіду ефективності реалізації інфраструктурних проектів, а саме: посилення державного управління сферою ДПП (створення сильного центру ДПП, який був би уповноважений здійснювати функції, за якими в органах публічного управління існують системні проблеми у зв'язку з природною відсутністю гнучкості (як це було зроблено в інших країнах); інформаційна відкритість (надання офіційної актуальної точної інформації щодо кількості проектів ДПП, обсягів інвестицій та повної інформації за самими проектами); вдосконалення сфери стратегічного планування на державному рівні, особливо в частині розвитку інфраструктурного комплексу; створення ефективної системи регулювання та судочинства; складання переліку проектів на середньострокову перспективу, які можуть бути реалізовані за схемою ДПП, щоб можна було залучити інвесторів для вирішення завдань інфраструктурного розвитку; вирішення мотиваційних та аксіологічних проблем, які дозволяють залучити до сфери ДПП інвесторів, які готові взяти на себе певні ризики; нарощення обсягів захисту України від збройної агресії росії, що дозволить залучити в інфраструктурний сектор іноземні інвестиції та таким чином підвищити конкуренцію у цій сфері, а також залучити нові знання, компетенції та технології, що пройшли апробацію за кордоном.

The development vectors of public-private partnership (PPP) in Ukraine are systematized based on the use of key factors of foreign experience in the effectiveness of infrastructure projects, namely: strengthening state management of the PPP sphere (creating a strong PPP center, which would be authorized to perform the functions according to which the bodies of public management there are systemic problems in connection with the natural lack of flexibility (as it was done in other countries); information openness (provision of official up-to-date information on the number of PPP projects, the amount of investments and complete information on the projects themselves); at the state level, especially in terms of the development of the infrastructure complex; creating a list of medium-term projects that can be implemented under the PPP scheme in order to attract investors to solve infrastructural development tasks; solving motivational and axiological problems that will allow attracting investors who are ready to take certain risks to the field of PPPs; increasing the scope of Ukraine's defense against Russia's armed aggression, which will allow to attract foreign investments in the infrastructure sector and thus increase competition in this area, as well as to attract new knowledge, competences and technologies that have been tested abroad.

It is necessary to formulate measures to improve the situation in various fields related to PPP management as an institution of public relations (subordination to the PPP Center or the Infrastructure Development Center and its functions), with the management of individual projects (including their preparation, development analysis and control), with regulation, with personnel support in public authorities, with improvement of the investment climate for attracting foreign investments and with interaction with business. The strategy being developed also needs to clearly articulate the long-term use of better PPP models (such as concessions, access fee agreements, hybrid models, perhaps others), the marginal use of unsolicited proposals, which is currently prohibitively high. In the strategy of infrastructure development, it is necessary to take into account the trends in decarbonization and devote a separate chapter to this, in which the issues of the application of new technologies in various sectors of the infrastructure complex, aimed at reducing harmful emissions, and target installations on this issue related to the adopted obligations of Ukraine on decarbonization are disclosed. Also, the infrastructure development strategy should reveal principled approaches to state support for infrastructure projects, including PPP projects with clear targets.

Ключові слова: ключові чинники, зарубіжний досвід, ефективність реалізації, інфраструктурні проекти, моделі державно-приватного партнерства.

Key words: key factors, foreign experience, implementation efficiency, infrastructure projects, public-private partnership models.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Модель державно-приватного партнерства (ДПП) як спосіб фінансування проектів ґрунтується на принципах проектного фінансування. Тому, як і інші проекти, які реалізуються на засадах проектного фінансування, в умовах мінливості, проекти ДПП вимагають ретельного аналізу різних сценаріїв розвитку як зовнішнього, так і внутрішнього середовища, що характеризують конкретний проект. Як показує міжнародний досвід, ефективність як програми ДПП, так і окремих ДПП проектів визначається: 1) структурою ризиків, що супроводжують проекти, які можуть бути як ендегенними, тобто внутрішніми по відношенню до проекту, так і екзогенними, тобто зовнішніми, та 2) здатністю грамотно цими ризиками керувати.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

В рамках статті та вироблення рекомендацій щодо вдосконалення фінансового механізму взаємодії в рамках ДПП досліджено методологію та результати аналізу вітчизняних та зарубіжних учених, а також фахівців-практиків — Е., Yang T., Long R.Y., Li W.B. та ін.

Недостатність наявних теоретичних досліджень показав глибокий і систематичний аналіз робіт як вітчизняних учених, так і зарубіжних фахівців. Цей факт привів до висновку про недостатність наявного теоретичного дослідження такої економічної категорії як ризик-орієнтований аналіз фінансово-кредитних механізмів державно-приватного партнерства.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті полягає у науковому обґрунтуванні теоретичних засад та практичних пропозицій щодо використання в Україні ключових чинників зарубіжного досвіду ефективності реалізації інфраструктурних проектів за моделями державно-приватного партнерства

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Відмінністю проектів ДПП від інших проектів, що реалізуються на засадах проектного фінансування, є наявність одночасно державного та приватного партнерів як ключових учасників проекту. Дана характеристика проектів ДПП надає можливості для грамотнішого управління інфраструктурним проектом через передачу

частини ризиків від держави приватним партнерам, які можуть ними краще управляти. Водночас, з позицій приватних інвесторів, наявність такого сильного партнера як держава може означати вищі політичні ризики для проекту та можливість його раптової зупинки з некомерційних причин. Це доведено численними проектами, особливо в країнах, що розвиваються, в яких відсутня ефективна система державного управління. Досвід реалізації проектів державно-приватного партнерства в різних країнах, які успішно розвивають цю модель співпраці держави та приватного сектору у сфері інфраструктури, так і роблять перші кроки, говорить про наявність наступних фундаментальних питань, які пов'язані з управлінням ризиками та невирішеність яких на етапі структурування проекту може призвести до його провалу:

- сумісність інтересів державного та приватного партнера та їх завчасне розкриття;
- взаємна відповідальність та гарантії зобов'язань;
- ритмічність співробітництва;
- ставлення держави до гнучкості у мінливих умовах.

Як показує досвід таких країн, як Великобританія, Франція та Канада, у проектах ДПП прийнято залишати за приватним партнером ті ризики, які пов'язані з виконанням проекту — проектування, будівництво об'єктів, їх фінансування та експлуатація. Держава відповідає за своєчасне виконання процедур, пов'язаних з різними регулятивними та політичними вимогами (за умови виконання приватним партнером усіх встановлених норм і правил) — своєчасність оформлення земельних ділянок, проходження дозвільних процедур та ін. Розподіл таких ризиків як комерційні ризики, макроекономічні ризики та ін. залежить від того, про який об'єкт йдеться з точки зору соціальної значущості, а також від умов його реалізації, включаючи можливості страхування. Наприклад, у Канаді в умовах суворого клімату та пов'язаної з цим відсутності можливостей щодо забезпечення прибутковості приватного партнера тільки за рахунок використання даних об'єктів кінцевими споживачами держава може брати на себе ризик завантаження об'єктів/ ризик виручки та виплачувати інвестору "мінімальний гарантований дохід" (МГД) при об'єктивно недостатнього завантаження, яка залежить від приватного партнера. Подібна програма призначена для об'єктів високої значущості для соціально-економічного розвитку в умовах суворого клімату та пов'язана з відсутністю можливостей щодо забезпечення прибутковості приватного партнера за рахунок використання даних об'єктів кінцевими споживачами.

Таким чином, реалізується принцип соціальної спрямованості моделі ДПП у Канаді, тому що без необхідних заходів підтримки приватні інвестори не вкладали б свої кошти в інфраструктурні проекти в таких складних умовах. З іншого боку, приватні інвестори, отримуючи від держави підтримку на реалізацію проектів, розуміють свою відповідальність і теж беруть на себе певні не властиві суто комерційним проектам зобов'язання, наприклад, підвищення соціальної інклюзивності населення в місцях реалізації проектів. Як правило, ефективність програми ДПП оцінюється з точки зору того впливу, який вона робить на залучення приватних інвес-

тицій в інфраструктуру та підвищення її якості. Аналізуючи значення різних факторів для розвитку інфраструктурного комплексу в цілому, насамперед можна перевірити зв'язок рівня розвитку інфраструктури з макроекономічними показниками, які, згідно з класичною економічною теорією, впливають на рівень інвестицій в інфраструктуру — норма заощадження, державні доходи та витрати, державний борг, поточний рахунок.

Відсутня однозначна пряма залежність рівня розвитку інфраструктури та її недофінансування від одного чинника, наприклад, норми заощадження. Більш важливими факторами в умовах ринкової економіки в даній сфері є не монетарні фактори (хоча, безумовно, для фінансування проектів потрібні кошти і чим більше, тим легше забезпечити відповідний рівень), а налагоджена система управління інфраструктурним комплексом, включаючи інвестиційну складову та питання державно— приватного партнерства. За її відсутності навіть за наявності суттєвих грошових ресурсів вони можуть бути витрачені без досягнення необхідного результату. Для успішного розвитку інфраструктурних проектів у сучасних умовах, особливо із залученням приватного капіталу, потрібне відповідне інституційне середовище, яке впливає на ефективність інвестиційних витрат, а отже, і на зацікавленість учасників проектів до вкладення коштів.

До ключових питань інституційного розвитку належать:

1. Наявність наскрізної системи стратегічного планування, що враховує міжгалузеві та міжрегіональні зв'язки.
2. Висока якість планування при формуванні проектів та програм.
3. Ефективно функціонуючі ринкові інститути (вкл. судову систему, прозорість процедур, прозорість ринку та ін.).
4. Ефективний проектний цикл, впровадження найкращих практик управління проектами, наголос на грамотне структурування проектів та постійну їх оцінку в ході реалізації та після завершення.
5. Ефективна система відносин із бізнесом, з урахуванням ціннісних відмінностей, механізми досягнення консенсусу та мінімізації протиріч. Розглядаючи фактори ефективної реалізації програми ДПП у контексті інституційного середовища, необхідно приділити особливу увагу місцю та ролі центрів ДПП у загальній системі управління інфраструктурним розвитком. Досвід багатьох країн, у тому числі тих, що були проаналізовані в рамках даного дослідження, говорить про те, що центри ДПП покликані здійснювати функції, за якими в державних органах влади існують системні проблеми у зв'язку з природною відсутністю гнучкості [1]. Центри ДПП / інфраструктурні центри повинні працювати у вигляді гнучкого агентства в рамках сильного міністерства (можливо, як показує досвід багатьох інших країн, у рамках Міністерства фінансів та/або економічного розвитку).

Ця модель є результатом практичного пошуку найкращої форми діяльності для забезпечення незалежності, об'єктивності, відповідності державним інтересам у різних країнах, включаючи Велику Британію, Канаду та Францію. Спочатку створені центри ДПП у цих краї-

нах зазнали реформування та перетворилися на інструмент інфраструктурної політики. Це було досягнуто через об'єднання окремих центрів експертизи у сфері ДПП із підрозділами, які відповідають загалом за інфраструктурний розвиток. Різні дослідження організації діяльності центрів ДПП в інших країнах свідчать про те, що, незважаючи на можливу їхню різноманітність (а в деяких країнах та їх відсутність), наявність авторитетного ДПП центру дозволяє державам використовувати ці центри як ефективний інститут управління сферою розвитку інфраструктури в цілому [2]. Для цього центри ДПП повинні бути наділені конкретними повноваженнями як щодо розвитку сфери ДПП, так і за погодженням всіх великих інфраструктурних проектів і не бути замкненими тільки на просуванні проектів ДПП. Ці центри повинні бути також уповноважені акумулювати всю пов'язану з інфраструктурними проектами інформацію в національному масштабі.

Як показує сучасна українська практика, існує великий потенціал для вдосконалення діяльності центру ДПП в Україні, оскільки сьогодні вона більше сконцентрована на проведенні великих яскравих заходів, присвячених ДПП моделі, спілкуванню з експертною спільнотою та доведенню його пропозицій до органів влади без забезпечення втілення їх у життя. Важливість ефективного інституційного середовища поділяють різні міжнародні організації та інститути розвитку, такі як ЄБРР, Світовий банк, Азіатський банк розвитку та інші. Вони відносять вирішення питань інституційного розвитку та питань регулювання до найбільш важливих питань, що істотно впливають на ефективність як окремих проектів ДПП, так і ДПП програми в цілому.

Принциповими питаннями успішного розвитку ДПП з погляду Європейського Банку Реконструкції та Розвитку (ЄБРР) [3] є:

1. В основі регулювання ДПП повинна лежати чітка політика участі приватного сектора.
2. Законодавство, що регулює ДПП, має бути надійним основою реалізації проектів.
3. ДПП законодавство має містити чіткі правила.
4. Правова база ДПП повинна відрізнятися стабільністю та передбачуваністю.
5. Слід заохочувати справедливість, прозорість та доступність правил та процедур.
6. Закони, що регулюють ДПП, повинні відповідати правовій системі країни та не суперечити іншим законам.
7. Слід передбачити можливість укладання концесійних угод з урахуванням проведення переговорів.

Іншим важливим питанням, з яким іноді пов'язується позитивний чи негативний результат програми ДПП — питання про систему права: чи є система права, що використовується, конкурентною перевагою і фактором успіху для розвитку державно-приватного партнерства? Досить часто можна зустріти твердження, що система права ("Загальне право" vs "Кодифіковане право"), що використовується в країні, є одним з ключових факторів у розвитку та ефективності функціонування державних інститутів, що впливає на успішність проведеної соціально-економічної політики, а, отже, і результативність державно-приватного партнерства. Припускається, що в цьому сенсі система загального права має певні переваги.

Ця теза спростовується наступним. Оскільки Франція, країна з континентальною системою права, є успішним прикладом країни, що досягла дуже високих позицій у різних світових рейтингах, що оцінюють соціально-економічне становище, у тому числі з точки зору реалізації на практиці ефективних форм державно-приватне партнерство. Безперечною є важливість обліку у структуруванні проектів ДПП правового середовища, в якому вони реалізуються. Континентальне право носить переважно нормативний характер, незважаючи на наближення зближення з системою загального права з ряду питань. Тому перед застосуванням моделей ГПП потрібна їхня кодифікація. З одного боку, це суттєво обмежує свободу дій економічних суб'єктів, особливо на регіональному та місцевому рівнях. Здається, що з цієї причини державно-приватне партнерство отримало активний розвиток на сучасному етапі насамперед саме у Великій Британії, як країні загального права, яка могла запровадити схему приватних фінансових інвестицій (ПФІ) (PFI) без видання спеціальних законодавчих актів, а керуючись економічною доцільністю та готовністю на місцях для їх використання. Тільки після масштабного розгортання у Великій Британії схожі за економічною суттю моделі почали активно впроваджуватися у Франції та інших європейських країнах. Разом з тим, необхідність детального опрацювання чіткої правової моделі в континентальному праві має ту перевагу, що при змістовному підході може бути вироблена модель, що дозволяє уникнути зловживань та забезпечує більш високий рівень контролю та стабільності. Також цей підхід є більш ефективним з точки зору його масштабування, особливо в середовищі, що зазнає дефіциту висококваліфікованих кадрів.

З цієї причини навіть в англійській моделі ПФІ угоди про ДПП повинні були включати стандартні формулювання відповідно до спеціально розроблених правил, згадуваних вище (SoPC4), що можна розглядати як свідоме відхилення від традицій загального права і особливо від принципу свободи договору. Зазначені переваги континентального права були дуже добре продемонстровані на прикладі Великобританії та Франції, коли у Великобританії "переважна" модель ДПП, що використовується, виявилася малоефективною, а у Франції аналогічні схеми ДПП продовжують активно використовуватися. У Канаді, країні загального права, спочатку скопійована англійська модель ПФІ зазнала переробки (особливо щодо обов'язковості оцінки проектів на предмет VfM), що дозволила уникнути виявлених недоліків, і в даний час вона успішно використовується на практиці. Зазначена гнучкість системи загального права дозволяє швидко відмовитися від моделі, яка себе не виправдала та запустити нові схеми, без необхідності багаторічних дебатів та формального проходження законотворчих процедур. Саме з цієї причини Великобританія, незважаючи на відмову від ПФД, продовжує залишатися однією з провідних країн у світі за рівнем приватних інвестицій в інфраструктуру.

Отже, ефективність програми ДПП не залежить від цього, яка правова система використовується. Можна врахувати наявні в різних правових системах переваги та недоліки, щоб зрештою це призвело до позитивного результату. Незважаючи на різні шляхи розвитку моде-

лей ДПП, які були обрані зазначеними трьома державами у розвитку ДПП та різні правові системи, вони входять до числа провідних країн за показниками конкурентоспроможності (у тому числі за рівнем розвитку інфраструктурного комплексу). Таке становище насамперед пов'язані з продуманою економічною політикою, зокрема, у питаннях залучення приватного капіталу у розвиток країни, що виявляється у привабливих і ефективних формах державно-приватного партнерства.

Для цілого ряду країн, включаючи Україну, додатковим чинником успіху програми ДПП може вважатися успішне залучення в країну іноземних інвестицій, поряд з якими можуть бути залучені і сучасні технології, для чого потрібно забезпечити вирішення зовнішньополітичних питань, що впливають на іноземних інвесторів, а також питань міграційної політики. Зарубіжна практика державно-приватного партнерства дає безліч прикладів як успішних, так і невдалих проектів, у тому числі в таких розвинених країнах як Велика Британія, Канада та Франція, вивчення досвіду яких є важливим для розуміння причин їх успіхів чи невдач. До проблемних проектів ДПП можна віднести такі великі проекти у сфері інфраструктури як: Євротунель (суттєве перевищення початкового кошторису та затримка введення в експлуатацію), міст Моранді в Генуї (обвалення), атомна електростанція у м. Фукусіма (вибух після цунамі), реконструкція метро у Лондоні (зміщення графіка будівництва, банкрутство проектної компанії), цілу низку лікарень у Великій Британії (суттєве перевищення кошторису) та інші.

Для цілей проведеного дослідження було проаналізовано кілька зарубіжних проектів, з яких у дисертації представлені результати аналізу за двома проектами як найбільш показовими прикладами проблемного проекту та успішного проекту:

- будівництво тунелю з Франції до Великобританії під протокою Ла-Манш "Євротонель" за моделлю концесії;

- будівництво автотраси А-25 у провінції Квебек (Канада) за моделлю концесії.

1. Проект будівництва тунелю з Франції до Великобританії під протокою Ла-Манш "Євротонель" [4]. Проект супроводжувався проблемами із самого початку будівництва. З одного боку, це пов'язано з новизною багатьох робіт, які необхідно здійснювати за відсутності апробованих технологій. Разом з тим, не можна применшувати і значення підконтрольних менеджменту факторів, яким не приділено достатньо уваги на етапі підготовки до здійснення проекту. Так, прогнози щодо попиту на послуги тунелю були завищені вдвічі через недостатній облік конкуренції. У зв'язку з цим у перші роки операційної діяльності проект відчував серйозний дефіцит і неможливість впоратися з борговим навантаженням. Фінансове закриття було здійснено до затвердження бюджету та завершення проектування.

Були відсутні механізми управління ризиками — будівельними, комерційними, фінансовими, операційними та іншими. В результаті тунель постійно стикався з якимись подіями, які негативно впливали на графік реалізації проекту: неритмічне копання тунелю з двох сторін, події, пов'язані з охороною праці, пожежі вже після введення в експлуатацію, вихід з ладу поїздів та

ін. Це призвело до того, що введення тунелю в експлуатацію порівняно з графіком реалізації проекту було затримано на 1,5 роки із суттєвим перевищенням первісного бюджету. Такі результати пов'язані, в тому числі, і з початковою фінансово-правовою схемою проекту, в якій і засновниками та будівельними підрядниками були ті самі будівельні компанії. Ще одним важливим негативним фактором, що вплинув на негативні результати з точки зору термінів введення та великого перевитрати коштів, стали політичні фактори, свого роду ейфорія, коли фінансування проекту почалося задовго до завершення його аналізу.

2. Будівництво автотраси А-25 у провінції Квебек у Канаді [5]. Завдяки використанню моделі ДПП, обраної після проведення порівняльного аналізу, було заощаджено понад 226 млн дол., а введення об'єкта в експлуатацію було прискорено більш ніж на два роки. Проект дозволив покращити рух між Монреалем та Лавалем та сприяв прискоренню їх економічного розвитку. Відношення подальших економічних ефектів до витрат на проект становить 3,4. Важливе значення в ефективності проекту відігравали прозорі та неупереджені конкурсні процедури. У конкурсі на укладення угоди про ДПП чотири заявки пройшли передкваліфікацію, а трьом, які набрали максимальну кількість балів, були направлені запити на надання конкурсних пропозицій (request for proposals, RFP). За результатами відбору було відібрано концесіонер Concession A25 S.E.C.

Іншою важливою особливістю даного проекту, як і інших канадських проектів була об'єктивна оцінка показника VfM, на основі якого приймалося рішення про використання певної моделі ДПП. Ще одним із факторів ефективності проекту став виважений розподіл ризиків між сторонами угоди. Вперше в історії провінції ризики створення транспортних об'єктів та зміни їхньої вартості лягли на приватну сторону.

Іншими факторами ефективності цього проекту є:

- відкритість державної сторони та надання проекту угоди на етапі RFP;

- поєднання гнучкості та контролю за дотриманням стандартів;

- структурування приватною стороною процесів таким чином, щоб був присутній об'єктивний критерій оцінки результату;

- наявність незалежного об'єктивного радника, який бере участь у всіх комунікаціях із державною стороною;

- стандартизація документації.

Наведений вище аналіз розвитку ДПП у розвинених країн і в Україні свідчить у тому, що з підвищення ролі ДПП, зокрема у підвищенні науково-технічного рівня, отже, і його впливу конкурентоспроможність України необхідно вести роботу з цілого ряду напрямів, найважливішими з яких видаються такі:

1. Державне управління сферою ДПП. Незважаючи на те, що існує відповідальне за розвиток ДПП міністерство (Міністерство економіки України) робота з розвитку моделі ДПП та залучення її до розвитку інфраструктурного комплексу не дає очікуваної віддачі. Як і раніше, відсутній сильний центр ДПП, який був би уповноважений здійснювати функції, за якими в державних органах влади існують системні проблеми у зв'язку з

природною відсутністю гнучкості (як це було зроблено в інших країнах).

Звісно ж, що центр ДПП має працювати у вигляді гнучкого агентства у межах сильного міністерства (можливо, як свідчить досвід багатьох інших країн, у межах Міністерства фінансів) і має бути наділений конкретними повноваженнями як у розвитку сфери ДПП, включаючи опрацювання законодавчих ініціатив у цій сфері, так і за погодженням усіх великих інфраструктурних проектів, а також відповідати за збір усієї пов'язаної з ними інформації в національному масштабі. Зараз це робиться на добровільній основі і тому немає можливості повного інформаційного охоплення проектів ДПП. Можливо, необхідно змінити назву центру на інше, одночасно з розширенням сфери відповідальності, як це було зроблено у Великій Британії, Франції та Канаді, щоб він покривав усі інфраструктурні проекти та не був націлений лише на просування проектів ДПП. Сьогодні, як було зазначено вище, діяльність центру ДПП в Україні більше сконцентрована на проведенні великих яскравих заходів, спілкуванні з експертною спільнотою та донесенні думок експертної спільноти до органів влади без забезпечення їх втілення в життя, що можна побажати на в'ялому розвитку законодавства в даній сфері.

2. Інформаційна закритість (відсутність офіційної актуальної точної інформації щодо кількості проектів ДПП, обсягів інвестицій та повної інформації за самими проектами) не сприяє розвитку ринку ДПП та вимагає свого покращення поряд з формуванням системи управління розвитком інфраструктурного комплексу.

3. Система планування, включаючи науково-технічний розвиток країни. Загалом потребує суттєвого вдосконалення сфери стратегічного планування на державному рівні, особливо в частині розвитку інфраструктурного комплексу. Ті плани, які випускаються, наприклад, за національними проектами, найчастіше відірвані від життя і не включають опрацьовані інвестиційні ідеї. Вони не можуть бути надійним інструментом розвитку інфраструктурного комплексу і не виконуються на регулярній основі.

4. Регулювання та судочинство — недоліки як законодавчої бази, що регулює ДПП, так і судової системи.

5. Підготовка проектів. Не вирішуються питання опрацювання проектів та їх пропозиції фінансуючим організаціям. На відміну від інших країн не складається перелік проектів на середньострокову перспективу, які можуть бути реалізовані за схемою ДПП, щоб можна було залучити інвесторів для вирішення завдань інфраструктурного розвитку. Це підмінено "приватною ініціативою" (не в тому сенсі, якою вкладається в дане поняття за кордоном), коли самі інвестори пропонують реалізувати проекти (за кордоном це називається "unsolicited proposals" або незапитані пропозиції). В останні 3 роки даний механізм застосовується в Україні більш ніж у 50% проектів. Як показує практика, за кордоном дана схема використовується дуже рідко через корупційні ризики (згідно зі звітом Світового банку, у 2017 р. незапитані пропозиції використовувалися у 14% проектів, а у 2018 р. до них вдавалися лише у 5% нових проектів ДПП), а в таких розвинених країнах як Канада, Великобританія та Франція практично не зус-

річається. Вважається, що уряд сам повинен вирішувати, які проекти за якими моделями реалізовувати і приватний сектор не повинен чинити ці процеси впливу. Це особливо актуально в науково-технічній галузі (інноваціях), де державні витрати мають довгостроковий характер та ризики невдачі проектів вищі, ніж у класичних галузях з їх традиційними технологіями.

Українська система "приватної ініціативи", без ретельного аналізу з боку державних органів влади (через відсутність часу та необхідних ресурсів), підміняє собою систему державного планування. За відсутності збалансованих планів розвитку інфраструктурних об'єктів органам влади складно провести об'єктивну оцінку пропозицій приватних інвесторів та їх доречність з погляду стратегічних цілей, навіть якщо на перший погляд такі проекти здаються корисними. Тому цей процес перетворюється на бюрократичний обмін інформацією, і вибір чи відхилення того чи іншого проекту є випадковістю, а не добре продуманим рішенням, заснованим на оцінці порівняльних переваг. А сама методика такої оцінки має технічний характер і легко може бути підлаштована під "потрібні" конкретного чиновника.

6. Наявність невирішених мотиваційних та аксіологічних проблем, які не дозволяють залучити до сфери ДПП інвесторів, які готові взяти на себе певні ризики.

7. Наростання геополітичних викликів, які не дозволяють залучити в інфраструктурний сектор іноземні інвестиції та таким чином підвищити конкуренцію у цій сфері, а також залучити нові знання, компетенції та технології, що пройшли апробацію за кордоном. Особливо негативний вплив надає війна росії з Україною.

Видається необхідним на регулярній основі проводити оцінку VfM проектів ДПП (перед прийняттям рішення про реалізацію та після реалізації — фактичної проти запланованої), оцінку прибутковості таких проектів для інвесторів та публікувати дані результати на регулярній основі для того, щоб зробити даний ринок цивілізованим та прозорим. Необхідно вирішувати методологічні питання того, як правильно вважати порівняльну перевагу для всіх проектів ДПП, щоб цей інструмент давав об'єктивну картину запланованих та отримуваних результатів.

З урахуванням проведеного аналізу стану сфери ДПП в Україні так і зарубіжного досвіду, як позитивного, і негативного, можна сформулювати ключові принципи формування стратегії інфраструктурного розвитку в Україні із застосуванням моделі ДПП. Насамперед потрібно побудувати макроекономічну модель економіки, що враховує взаємний вплив різних галузей одна на одну (наприклад, використовуючи моделі міжгалузевого балансу). Необхідно визначити цільові показники економічного зростання та соціального розвитку (зважаючи на зростаючі потреби населення з урахуванням зростання рівня життя в інших країнах) на середньострокову та довгострокову перспективу, відштовхуючись від сьогоденного становища та враховують ті фактори/виклики світової економіки. На основі даних цільових показників необхідно визначити потреби у розширенні виробничих та невиробничих потужностей, а також параметри інфраструктури, необхідної для досягнення збалансованого соціально-економічного зростання.

Відштовхуючись від цільових показників з інфраструктурного розвитку та з урахуванням доступних у бюджеті джерел (як власних, і позикових), необхідно визначитися з рівнем приватних інвестицій, необхідних досягнення встановлених цільових показників. Цей рівень може задаватися у вигляді змінної величини, яка змінюється за роками залежно від наявності коштів у державному бюджеті на реалізацію інфраструктурних планів. Важливо відзначити, що рівень приватних інвестицій в інфраструктуру може відрізнятися за галузями (соціальна сфера, ЖКГ, дорожнє будівництво тощо). Цільові рівні приватних інфраструктурних інвестицій будуть відправною точкою у стратегічних планах, пов'язаних із залученням цих коштів.

ВИСНОВКИ

Як було описано вище, необхідно сформулювати заходи щодо покращення ситуації в різних галузях, пов'язаних з управлінням ДПП як інститутом суспільних відносин (підпорядкованість Центру ДПП чи Центру інфраструктурного розвитку та його функціонал), з управлінням окремими проектами (включаючи їх підготовку, аналіз розвитку та контроль), з регулюванням, з кадровим забезпеченням у державних органах влади, з покращенням інвестиційного клімату для залучення іноземних інвестицій та з взаємодією з бізнесом. У рамках стратегії, що розробляється, також необхідно чітко сформулювати питання довгострокового використання кращих моделей ДПП (таких як концесії, угоди з платою за доступність, гібридні моделі, можливо, інші), рівень граничного використання не запитаних пропозицій, який в даний час є непомірно високим. У стратегії інфраструктурного розвитку необхідно врахувати тенденції з декарбонізації і присвятити цьому окрему главу, у якій розкриваються питання застосування нових технологій у різних галузях інфраструктурного комплексу, націлених зниження шкідливих викидів і цільові установки з цього питання, пов'язані з прийнятими зобов'язаннями України з декарбонізації. Також стратегія інфраструктурного розвитку має розкривати принципові підходи до державної підтримки інфраструктурних проектів, включаючи проекти ДПП із чіткими цільовими установками.

Література:

1. The World Bank. Public-Private Infrastructure Advisory Facility. (2007). Public-Private Partnership Units. Lessons for their design and use in infrastructure. p. 1
2. UN Economic and Social Commission for Asia and the Pacific. (2017). PPP Policy, Legal and Institutional Frameworks in Asia and the Pacific.
3. EBRD Core Principles for a Modern Concessions Law — selection and justification of principles. [Electronic resource]. URL: <https://www.ebrd.com/downloads/legal/concessions/coreprin.pdf>
4. Telegraph, 06.05.2019. 25 things you might not have known about the Channel Tunnel. [Electronic resource]. URL: <https://www.telegraph.co.uk/travel/destinations/europe/france/articles/channel-tunnel-facts/>
5. APEC Infrastructure Public-Private Partnership Case Studies of APEC Member Economies. 21st Finance Ministers' Meeting Beijing, China, 21—22 October 2014

References:

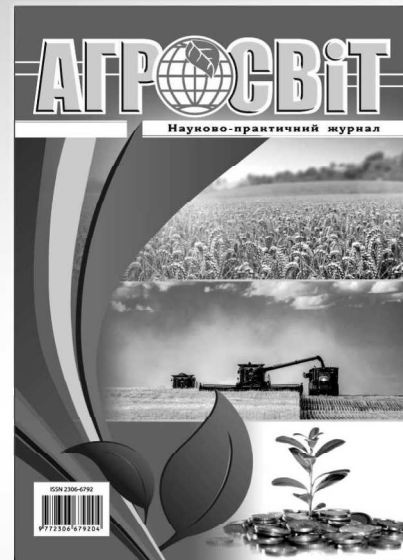
1. The World Bank. Public-Private Infrastructure Advisory Facility (2007), Public-Private Partnership Units. Lessons for their design and use in infrastructure, The World Bank.
2. UN Economic and Social Commission for Asia and the Pacific (2017), PPP Policy, Legal and Institutional Frameworks in Asia and the Pacific, UN.
3. EBRD (2006), "EBRD Core Principles for a Modern Concessions Law — selection and justification of principles", available at: <https://www.ebrd.com/downloads/legal/concessions/coreprin.pdf> (Accessed 05 May 2024).
4. Telegraph (2019), "25 things you might not have known about the Channel Tunnel", available at: <https://www.telegraph.co.uk/travel/destinations/europe/france/articles/channel-tunnel-facts/> (Accessed 05 May 2024).
5. APEC (2014), Infrastructure Public-Private Partnership Case Studies of APEC Member Economies, 21st Finance Ministers' Meeting, Beijing, China.

Стаття надійшла до редакції 11.05.2024 р.

АГРОСВІТ

<https://nauka.com.ua>

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

**Журнал включено до переліку
наукових фахових видань України
з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)**

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

Ю. М. Попова,

к. е. н., директор,

Комунальна установа "Агенція місцевого розвитку територіальних громад Полтавського району"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1255-3350>

Б. О. Шевченко,

к. е. н., доцент, доцент кафедри політекономії,

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3952-5205>

Т. А. Непокупна,

к. е. н., доцент, доцент кафедри політекономії,

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4688-5954>

С. В. Степаненко,

к. е. н., доцент, завідувач кафедри політекономії,

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1524-2577>

О. Є. Сакало,

к. і. н., доцент, доцент кафедри політекономії, магістр економіки,

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1136-6695>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.11.88

ФІНАНСИ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОГРАМ І ПРОЄКТІВ З ВІДНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ

Y. Popova,

PhD in Economics, Director, Communal Institution "Agency for Local Development of Territorial Communities of Poltava District"

B. Shevchenko,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Political Economy,

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

T. Nepokupna,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Political Economy,

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

S. Stepanenko,

PhD in Economics, Associate Professor, Head of the Department of Political Economy,

Poltava National V. G. Korolenko Pedagogical University

O. Sakalo,

PhD in Historical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Political Economy, Master of Economics,

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

FINANCES OF INTERNATIONAL ORGANIZATIONS IN THE IMPLEMENTATION OF PROGRAMS AND PROJECTS FOR THE RESTORATION OF THE SOCIAL SPHERE OF UKRAINE

Стаття містить детальний аналіз практик залучення фінансових ресурсів міжнародних організацій до реалізації програм і проєктів з відновлення об'єктів соціальної сфери України в умовах воєнного стану. Предметом дослідження стали проблеми, пов'язані з недостатністю бюджетних ресурсів у фінансуванні відновлення зруйнованої соціальної інфраструктури. Увага зосереджена на проблемах грантового фінансування програм і проєктів з відновлення соціальної

сфери в Україні. Крім того, з'ясовані наслідки викликів для зусиль з відновлення соціальної сфери та запропоновані шляхи вирішення таких проблем. Обґрунтована ефективність застосування проєктного методу фінансування комплексу заходів з відновлення об'єктів соціальної сфери, доцільність їх імплементації до програм і стратегій місцевого розвитку, які мають спиратися на План та Програму комплексного відновлення України.

The article substantiates the relevance of the study of the problem of effective financing of the restoration of the social sphere of Ukraine in the conditions of external military aggression. It is noted that this is due to the reduction of the revenue part of local budgets as the main source of funding for social support programs, the absence of a comprehensive system of planning and financing expenses in the social sphere, which would contribute to the effective use of the limited financial resources of the state. In addition to the specified problems of financing the social sphere, there are specific regional problems caused by the migration of the population from the eastern to the central and western regions of the country.

All this really exacerbates the problem of finding funds, organizing effective mechanisms for their distribution and using them to solve the problems of financing the social sphere in the conditions of martial law. We believe that one of the directions of its solution can be the analysis of the existing experience of attracting the finances of international organizations in the implementation of projects for the restoration of objects of the social sphere of Ukraine.

The article establishes that the finances of international organizations play a decisive role in the restoration of the social sphere in Ukraine, which covers such areas as health care, education and social services. However, the process of obtaining and using the financial resources of international organizations, which mainly come in the form of grant funds for these purposes, is full of problems that prevent the effective implementation of projects and the fair distribution of benefits. The article contains a detailed analysis of the experience and practice of attracting financial resources of international organizations in the implementation of projects for the restoration of objects of the social sphere of Ukraine in the conditions of martial law. The conducted study delves into the problems associated with grant financing of the restoration of the social sphere in Ukraine, emphasizing the lack of transparency and limited monitoring mechanisms of this process, as well as the problems of corruption and mismanagement. In addition, the consequences of these challenges for the efforts to restore the social sphere are investigated and the ways to solve such problems are proposed, the justified effectiveness of the application of the project method of financing a set of measures for the restoration of social sphere objects, the feasibility of their implementation into local development programs and strategies, which must be based on the Recovery Plan of Ukraine.

Ключові слова: зовнішня військова агресія, фінансування соціальної сфери, фінанси міжнародних організацій, фінансові гранти, проєктне фінансування, програми місцевого розвитку.

Keywords: external military aggression, financing of the social sphere, finances of international organizations, financial grants, project financing, local development programs.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Для жодного з напрямів економічної стратегії держави озброєна агресія проти України не виявилася такою болючою і загрозливою потрясіннями, як для функціонування соціальної сфери. Падіння обсягів виробництва, структурні дисбаланси в економіці та криза державних фінансів різко скоротили можливості маневру у соціальній політиці та обсяги ресурсів, які можливо перерозподіляти між її окремими напрямками. Це призвело до стагнації соціальної сфери, що є небезпечним для стабільності суспільства в цілому.

Тому одним з важливих завдань влади усіх рівнів є проведення соціальної політики у частині забезпечення доступності щонайменше вразливих верств населення до базових соціальних послуг, до системи освіти та охорони здоров'я та інших підсистем і галузей національної економіки, які впливають на життєдіяльність суспільства у цілому. Суттєвою проблемою у реалізації цього завдання є те, що фінансування соціальної сфери здебільшого покладено на місцеві бюджети, дохідна база яких була значно скорочена за роки військового протистояння. Важливою проблемою є складнощі у налагодженні чітко працюючої системи планування фінансування витрат на соціальну сферу: з одного боку маємо обмежені фінансові ресурси держави, місцевих

органів влади, з іншого — невизначеність, що спричинена збройною агресією. На додаток до зазначених проблем фінансування соціальної сфери виникають ті, які зумовлені міграцією населення зі східних до центральних і західних регіонів країни, що збільшує навантаження на місцеві бюджети у частині допомоги внутрішньо переміщеним особам.

Все це вкрай загострює і актуалізує проблему віднаходження коштів, організації ефективних механізмів їх розподілу і використання для вирішення проблем фінансування соціальної сфери в умовах воєнного стану. Вважаємо, що одним з напрямів її розв'язання може бути аналіз існуючого досвіду залучення фінансів світових організацій у реалізації проектів з відновлення об'єктів соціальної сфери України.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Наукова думка з дослідження міжнародного руху фінансів представлена у працях зарубіжних і вітчизняних науковців, таких як Вернона Р., Вжосека М., Майєра Дж., Білоруса О. Г., Білошапки В. А., Гейця В. М., Жеваго К. В., Мозгового О. М. та ін. Вони обґрунтовують національні інвестиційні пріоритети, ефективні механізми залучення і використання іноземних фінансових ресурсів для вітчизняних проектів у соціальній сфері. Однак умови утворення, розподілу та способи використання фінансів міжнародних організацій у соціальній сфері залишаються недостатньо дослідженими. Актуальність такого доведена фактом збереження і загострення соціальних проблем на тлі стабільного зростання світових інвестиційних потоків соціального спрямування за розмірами, за розширенням спектру їх джерел і адресації.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є аналіз досвіду залучення фінансів міжнародних організацій у реалізації проектів з відновлення об'єктів соціальної сфери України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Російська збройна агресія щодо України спричинила у регіонах країни значні руйнування об'єктів соціальної інфраструктури. За оцінками експертів [1] станом на 01.04.2024 р. сума прямих збитків від руйнувань та пошкоджень цих об'єктів (соціальні об'єкти та установи, заклади освіти і науки, охорони здоров'я, культурні споруди, спортивні об'єкти, адміністративні будівлі тощо) складає близько 13,7 млрд дол. США. У розрізі галузей соціального сектору обсяги втрат такі:

1) житловий фонд та адміністративні будівлі: понад 50% житлового фонду у значній кількості міст та містечок було пошкоджено чи зруйновано — вартісний виграш прямих збитків становить 55,86 млрд дол. США;

2) охорона здоров'я: пошкоджено або зруйновано щонайменше 1284 заклади охорони здоров'я — прями задокументовані збитки складають 3,12 млрд дол. США;

3) освіта і наука: зруйновано щонайменше 380 та пошкоджено 3429 об'єктів освітньої інфраструктури —

прямі збитки від руйнувань становлять 6,8 млрд дол. США;

4) соціальний захист: постраждали 160 об'єктів соціального захисту населення, зокрема зруйновані або пошкоджені соціальні центри, геріатричні установи, санаторії, дитячі табори та дитячі будинки, інтернати, заклади по роботі з бездомними — прями збитки складають 0,2 млрд дол. США;

5) культура, спорт та туризм: пошкоджено чи зруйновано щонайменше 1804 об'єктів культури, 348 релігійних споруд, 343 об'єкти спорту і 164 туризму — прями збитки складають 2,4 млрд дол. США [1].

Враховуючи величезні збитки та руйнування особливо важливого значення набуває необхідність залучення фінансових та інших ресурсів у рамках проектного підходу. Ключову роль у цьому процесі відіграють програми і проекти міжнародних організацій. Так, у центрі уваги ООН протягом 2023 р. перебуває аналіз і розробка реформ політики для сприяння переходу від гуманітарної багатоцільової грошової допомоги (660 млн дол. США надано 3,9 млн осіб) до посилення національної системи соціального захисту для кращого визначення пріоритетності соціальних виплат і допомоги.

Зокрема, програма "Перехід" — інноваційне партнерство між урядом, ООН та зацікавленими сторонами в гуманітарній сфері та галузі розвитку завершила аналіз ситуації та розробила рекомендації щодо реформ політики: 374 тис. пенсіонерів, які проживають у прифронтових населених пунктах, отримали доплати, що дозволило забезпечити пенсійні виплати на рівні 3250 грн/місяць. ООН підтримала створення Офісу реформ соціального захисту при Міністерстві соціальної політики як інвестицію в розбудову спроможності щодо реформування політики та програм на національному і місцевому рівнях.

Важливою програмою соціального захисту у 2023 р. стало створення мультидисциплінарних команд у всіх закладах охорони здоров'я, які надають реабілітаційні послуги. Так, програма "Кращий догляд" зосереджена на забезпеченні благополуччя дітей. Програма — це партнерство ООН та уряду, спрямоване на запобігання роз'єднанню сімей, розширення можливостей альтернативного догляду та трансформацію закладів інституційного догляду для забезпечення можливостей сімейних форм виховання для всіх дітей. Упродовж 2023 р. реалізовані заходи були зосереджені на забезпеченні підтримки дітей і сімей на рівні громад, зокрема раннього втручання для дітей із затримками розвитку та інвалідністю, дітей, які зазнали або стали свідками насильства та небалого ставлення, а також дітей, яким загрожує роз'єднання із сім'єю [2, с. 19].

Для підвищення безпеки офлайн навчання ООН підтримала розробку проектів інклюзивних приміщень шкіл і укриттів. У 2023 р. відремонтовано та обладнано 995 шкіл і дитсадків, зокрема з облаштованими укриттями. Загалом понад 80 тис. дітей скористалися відновленою освітньою інфраструктурою. Крім інвестування у відновлення інфраструктури, ООН продовжувала надавати підтримку в розробці та реалізації заходів з охорони психічного здоров'я та благополуччя учнів і вчителів. Це передбачало розробку акредитованих курсів для вчителів і шкільних психологів. 50 000 вчителів прой-

шли курс навчання із цифрової педагогіки, а 13 000 приєдналися до спільноти практиків для обміну знаннями та досвідом.

ООН надала підтримку Уряду України у розробці та реалізації національної політики у сфері надання якісних послуг з охорони психічного здоров'я. У рамках міжвідомчої співпраці, за підтримки ООН урядом було розроблено та ухвалено Національну дорожню карту із психічного здоров'я та психосоціальної підтримки. Документ окреслює пріоритетні заходи у сфері охорони психічного здоров'я і психосоціальної підтримки та зосереджується на конкретних уразливих верствах населення: ветеранах, ВПО, особах з інвалідністю, постраждалих від гендерно зумовленого насильства, постраждалих від мін. Крім того, агенції ООН та партнери працювали над покращенням послуг з охорони психічного здоров'я на рівні громад. Понад 20 тис. працівників первинної медико-санітарної допомоги пройшли навчання з питань лікування поширених психічних розладів, 5700 медпрацівників пройшли навчання за Програмою дій із подолання прогалин у сфері психічного здоров'я і майже 33 тис. дітей і дорослих скористалися послугами психологічної підтримки за місцем проживання.

Агенції ООН використовували інноваційні методи для інтеграції послуг з охорони психічного здоров'я в заходи із забезпечення засобів до існування, як-от: програми розвитку навичок молоді, які поєднували механізми подолання стресу, підвищення обізнаності щодо психічного здоров'я. Окрім цього, у 2023 р. понад 2000 медичних закладів отримали медичне обладнання й предмети медичного призначення; понад 5 млн матерів і дітей отримали послуги первинної медико-санітарної допомоги за програмами ООН; підтримано імунізацію та запобігання спалахам інфекційних захворювань, а також протидію онкологічним та неінфекційним захворюванням; 5 лабораторій отримали обладнання для реагування на поліомієліт та посилили діагностичні можливості для реагування на надзвичайну ситуацію через спалах поліомієліту [2, с. 19].

Німецький фонд міжнародного співробітництва GIZ Ukraine продовжує реалізовувати проекти, спрямовані на відновлення соціальної інфраструктури по всій Україні. Найбільше проектів реалізується в громадах, близьких до кордону з країною-агресором, де окупованих областей та прифронтових регіонах. У своїй діяльності GIZ сприяє стійкості суспільства. Він пропонує проекти, спрямовані на медичну та психосоціальну підтримку, зокрема дітям, жінкам, ветеранам та внутрішньо переміщеним особам [3]. Мова йде про підтримку стійких міст і відновлення в Україні; посилення цивільного захисту з містами та муніципалітетами; психосоціальну підтримку в Україні; підтримку соціальної єдності, стійкості та стабільності; сприяння згуртованості — запобігання конфліктам і насильству; поліпшення охорони здоров'я та соціальних послуг на сході України тощо.

Таблиця 1. Підтримка інфраструктурних проектів України від URTF

Найменування проекту	Потреби у фінансуванні, млн дол. США	Забезпечене фінансування, вид фінансування
Відновлення основної логістичної інфраструктури та приєднання до мережі (RELINC)	585	100 млн дол. США – грант URTF
Зміцнення системи охорони здоров'я та збереження життя (HEAL)	500	100 млн євро – позика МБПП 10 млн дол. США – грант GFF – Глобального фонду з фінансування програм для жінок, дітей та підлітків 110 млн дол. США – грант URTF
Ремонт житла для відновлення прав і можливостей людей (HOPE)	800	162,5 млн дол. США – грант URTF 70 млн дол. США – Цільовий фонд ADVANCE Ukraine
Екстрений проект з інклюзивної підтримки відновлення аграрної сфери (ARISE)	550	320 млн дол. США – грант URTF 230 млн дол. США – Цільовий фонд ADVANCE Ukraine

Потужною організацією, яка надає Україні підтримку для відновлення соціальної інфраструктури, є Європейський інвестиційний банк (ЄІБ), з яким укладаються рамкові кредитні угоди. Від самого початку повномасштабного вторгнення агресора в Україну ЄІБ виділив негайну допомогу країні — 2 млрд євро на екстрену відбудову інфраструктури, зруйнованої російськими військами. Завдяки ініціативі "EU for Ukraine" та її фонду "EU for Ukraine Fund" ЄІБ посилює діяльність в Україні у співпраці та координації з Європейською комісією, Європейським парламентом, державами-членами ЄС і іншими міжнародними партнерами [4].

Ключовим елементом платформи для співпраці в межах Фонду мультидонорських ресурсів для фінансування інфраструктурного та інституційного розвитку України є URTF — Ukraine relief, recovery, reconstruction and reform trust fund (табл. 1) [5].

Нині діючими є дві програми з відновлення України, фінансовані ЄІБ: 1) "Надзвичайна кредитна програма для відновлення України" з бюджетом у 200 млн євро; та 2) "Програма з відновлення України" із фінансуванням у розмірі 340 млн євро. Обидві рамкові кредитні угоди підписано відповідно у 2014 та 2020 рр. між ЄІБ та Україною. Головна мета цих угод — надати місцевим органам влади ресурси для відновлення об'єктів соціальної інфраструктури на їх території, а також покращити умови проживання внутрішньо переміщених осіб приймаючих територіальних громад. Станом на березень 2024 р. в рамках "Надзвичайної кредитної програми для відновлення України" реалізовано 97 проектів з відновлення навчальних закладів, медичних центрів та будівництва соціального житла. Наступні 66 проектів будуть втілені упродовж 2024—2025 рр. "Програма з відновлення України" включає 155 проектів відбудови або будівництва соціальної інфраструктури протягом 2024—2025 рр. За впровадження цих програм відповідають Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України разом із Міністерством фінансів України. Разом з тим, проектами щодо реконструкції цілком підлягають управлінню органами місцевого самоврядування. Своєю чергою, ПРООН в Україні надає технічну допомогу, яка сприяє ефективній реалізації проектів у рамках програм [4].

За ініціативи Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури Урядом України у 2024 р. за-

Таблиця 2. Індикатори Плану Відновлення України

№ з/п	Показники	10 років	2023–2025 рр.	2026–2036 рр.
1.	Кількість проєктів, од.	850	580	270
2.	Щорічний приріст реального ВВП	> 7%		
3.	Фінансування, млрд дол. США	>750	> 350	> 400
4.	Індекс економічної складності	ТОП-25 країн	ТОП-40 країн	ТОП-25 країн
5.	Індекс Людського капіталу	ТОП-25 країн	ТОП-40 країн	ТОП-25 країн

тверджено розподіл субвенції в обсязі 2,3 млрд грн. Згідно рішення Кабінету Міністрів, субвенція направлена місцевим бюджетам для реалізації проєктів у рамках Надзвичайної кредитної програми для відновлення України. У рамках програми буде реалізовано 66 проєктів, спрямованих на відновлення соціальної інфраструктури та об'єктів житлово-комунального господарства в регіонах, що зазнали руйнувань від військової агресії [6].

Головний орган виконавчої влади, наділений повноваженнями втілювати державну політику щодо відновлення і розвитку інфраструктури, зокрема соціальної — Державне агентство відновлення та розвитку інфраструктури України. Так, у 2023 р. Агентство відновлення розпочало роботи із комплексного відновлення громад Чернігівської, Херсонської та Київської областей. Зокрема, протягом 2023 р. почали реалізацію 200+ житлових об'єктів та соціальної інфраструктури, цілодобово будували 145 км водогону, аби забезпечити понад 1,5 млн жителів цих областей питною водою після підриву Каховської ГЕС [7]. Основними джерелами фінансування є ЄБРР, ЄІБ, Світовий банк, країни-партнери в різних співвідношеннях, а також державний бюджет. У 2023 р. Урядом запроваджено програму "єВідновлення" для тих громадян, чиє житло було пошкоджене або зруйноване внаслідок військових дій. Програма дає можливість отримати до 200 тис. гривень компенсації. До кінця року понад 43 тис. родин отримали грошову допомогу для ремонту пошкодженого житла, та майже 1,5 тис. родин придбали нове житло. У 2024 р. Україна подала заявку з метою залучення коштів Банку розвитку Ради Європи

для отримання фінансування на продовження програми компенсацій за знищене житло [8].

Як зазначалося вище, головним програмним документом, який визначає довгостроковий вектор і цілі розвитку громад та включає портфель програм і проєктів, націлених на досягнення цих цілей, є Стратегія розвитку громади. Наявність стратегії відкриває доступ до міжнародного фінансування з боку зарубіжних донорів. За її відсутності залучити фінансування буде досить проблематично. Аналіз статистичних даних свідчить, що кожен регіон України уже затвердив свою Стратегію регіонального розвитку. Проте тільки 91% громад розробили і затвердили Стратегії розвитку. Це означає, що регіони отримують доступ до зовнішніх коштів на відновлення. Проте може з'явитися соціальний конфлікт через відмову фінансування об'єкта соціальної інфраструктури тієї чи тієї громади у зв'язку з відсутністю Стратегії розвитку/відновлення цієї громади. Лідерами за кількістю затверджених Стратегій є: Вінницька (95%), Полтавська (80%), Івано-Франківська (74%), Львівська (74%) та Миколаївська (73%) області [9].

У ході розробки стратегічних документів на регіональному і локальному рівнях, які передбачають управління соціальною сферою, доцільно спиратися на План відновлення України, спрямований на прискорення стійкого економічного зростання [10]. Цільові показники реалізації плану наведені у табл. 2.

Важливу роль у підготовці стратегічних документів відіграє співпраця з міжнародними програмами і проєктами (рис. 1).

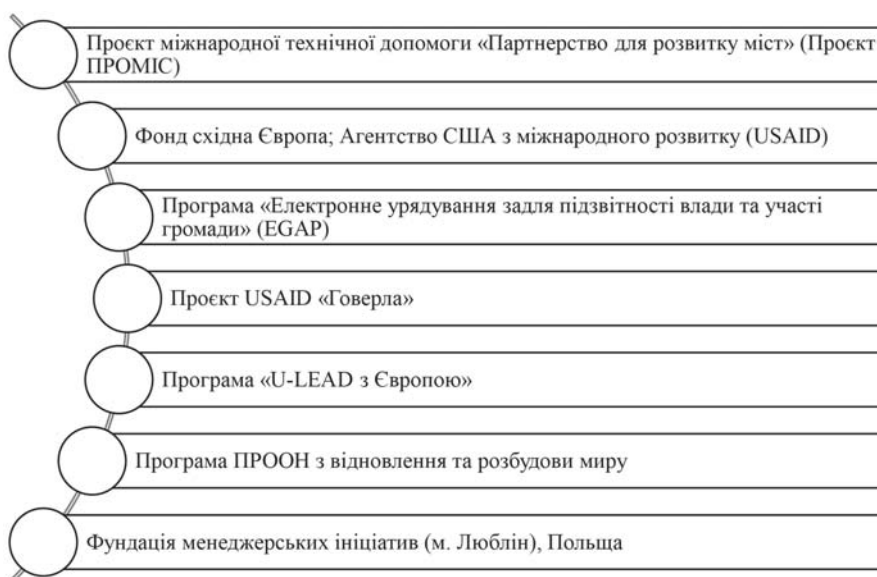

Рис. 1. Міжнародні програми і проєкти, що допомагають в управлінні соціальною сферою

Джерело: [9].

Отже, допомога міжнародних партнерів — кредити, позики, гранти тощо потрібні для підтримки бюджету, а також для реалізації конкретних проєктів відбудови та/або допомоги. Особливе місце у системі міжнародної фінансової допомоги посідають гранти — гроші, надані урядами інших країн, міжнародними організаціями та фондами. Їхня головна перевага полягає в тому, що ці гроші можна використовувати для конкретних проєктів або цілей, пов'язаних із відновленням регіонів, і їх не потрібно повертати, якщо грантодавець чи розпорядники коштів дотримуються умов, оголошених грантодавцями чи розпорядниками коштів.

У фінансуванні відновлення регіонів України гранти відіграють важливу роль: вони сприяють за-

лученню необхідних ресурсів для відновлення економіки у цілому та соціальної сфери зокрема, допомагають розвивати партнерства з іноземними організаціями, привертають увагу світової громадськості до проблем відновлення України. Наразі основним джерелом фінансування для відновлення соціальної інфраструктури є грантові кошти та адресна фінансова допомога міжнародних фінансових установ і інститутів, а також державні фонди відновлення та урядові субвенції. Світові фінансові установи та інститути відрізняються від останніх тим, що вони не створюють додаткового боргу в бюджеті, а навпаки, мінімізують ризики нецільового їх використання.

Водночас донори грантових коштів та адресної фінансової допомоги можуть висувати обґрунтовані вимоги щодо чіткої цільової спрямованості використання виділених коштів та прозорості і зрозумілої алгоритмізації цього процесу. Набутий досвід свідчить, що оптимальним механізмом залучення фінансової допомоги міжнародних донорів стають конкретні проекти з відновлення об'єктів соціальної інфраструктури, реалізація яких інтегрована у програми і стратегії розвитку та відновлення регіонів.

У цілому, залучення грантових коштів від міжнародних організацій відбувається відповідно до цілей і завдань Програм комплексного відновлення економіки України — стратегічних документів, "у яких громади викладають свої плани відбудови на середньострокову перспективу... з урахуванням усіх факторів, викликів та потреб, які можуть грати важливу роль для їхнього розвитку у майбутньому", які мають бути напрацьовані громадами на період до 2027 р. [11]. Відповідно до розробленої USAID DOBRE Методики формування Програми комплексного відновлення території територіальної громади, ця Програма "...визначає основні просторові, містобудівні та соціально-економічні пріоритети політики відновлення і включає комплекс заходів для забезпечення відновлення території ТГ, що постраждали внаслідок збройної агресії проти України або які є місцями концентрації соціально-економічних, інфраструктурних, екологічних чи інших кризових явищ" [12, с. 5]. Ця Методика може бути використана не лише територіальними громадами, які постраждали від збройної агресії, але й суб'єктами публічної політики інших, відносно вцілілих територіальних утворень: органами місцевого самоврядування, представниками бізнесу, суб'єктами громадянського суспільства, представниками наукового співтовариства. Щодо соціальної сфери, то у документі розміщена інформація про проектні потужності мереж освіти та охорони здоров'я, об'єктів культури, туризму та спорту на прикладі Чугуївської міської ТГ, Балаклійської міської ТГ, Старосалтівської селищної ТГ Харківської області станом на 01.01.2023 р. [12, с. 67—76]. Слід зазначити, що наразі вже 126 громад прийняли рішення про розроблення Програм комплексного відновлення на своїй території [11].

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Таким чином, станом на сьогодні міжнародні організації відіграють суттєву роль у фінансуванні та реалі-

зації програм і проєктів з відновлення соціальної сфери України, спрямовуючи фінансову підтримку на відновлення таких галузей соціального сектору: житловий фонд, заклади охорони здоров'я, освітньо-наукова інфраструктура, об'єкти соціального захисту, культури, спорту і культури. Окрім фінансових ресурсів, міжнародні організації надають технічну допомогу та діляться експертними знаннями щодо розробки стратегій, проведення досліджень та навчання місцевих фахівців, що сприяє ефективнішому плануванню та реалізації проєктів. Важливим також видається співпраця і координація зусиль між міжнародними організаціями та державними і місцевими органами влади.

Однак, незважаючи на значну допомогу, вважаємо, що існують певні проблеми та виклики, які можуть перешкоджати реалізації проєктів та справедливому розподілу вигод. Однією з таких проблем є непрозорість процесу розподілу грантів. Не завжди критерії відбору одержувачів грантів і проєктів, під які вони залучаються, є чітко визначеними. Крім того, недосконалі механізми моніторингу реалізації проєктів, що фінансуються за рахунок грантів, посилюють ризики нецільового використання коштів або відхилення проєктів від запланованих цілей. Відсутність нагляду може не лише погіршити ініціативи, що фінансуються за рахунок грантів, але й підірвати підзвітність та ефективність використання ресурсів. Також проблемами є бюрократичні перепони, корупція та нестача кваліфікованих кадрів, які можуть ускладнювати ефективну реалізацію проєктів.

Щоб пом'якшити проблеми, пов'язані з грантовим фінансуванням відновлення соціальної сфери в Україні, доцільно реалізувати декілька стратегій. Посилення підзвітності та механізмів нагляду має вирішальне значення для забезпечення ефективного та прозорого використання грантових коштів. Встановивши надійні системи моніторингу та оцінки, органи влади можуть відстежувати хід виконання проєктів, виявляти порушення та притягувати до відповідальності неефективних управлінців. Підвищення прозорості в розподілі грантів і відборі проєктів є ще однією ключовою стратегією для вирішення проблеми міжнародного грантового фінансування у частині його залучення. Сприяючи прозорості, зацікавлені сторони можуть бути впевненими у чесності використання грантових коштів. Крім того, спроможність до ефективного управління проєктами та фінансового менеджменту має важливе значення для максимізації позитивних соціально-економічних ефектів проєктів, що фінансуються за рахунок грантів.

Отже, фінансування відновлення соціальної сфери пов'язане зі значними викликами, що зумовлені продовженням військових дій на території України. Тому необхідно впроваджувати стратегії, які передбачають підзвітність, прозорість, зосередженість на пріоритетах відновлення і розбудови соціальної сфери. Загалом, фінансова, технічна та консультативна допомога міжнародних організацій є необхідною складовою процесу відновлення соціальної сфери України.

На наше переконання, напрям подальших розвідок щодо пошуку шляхів розв'язання зазначених проблем має полягати у площині поширення і удосконалення практик та позитивного досвіду залучення фінансів міжнародних організацій для реалізації проєктів з

відновлення і розвитку соціальної сфери, які інтегровані у стратегії і програми розвитку економіки територіальних громад.

Література:

1. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії Росії проти України станом на початок 2024 року. KSE Інститут. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/04/01.01.24_-_Damages_Report.pdf (дата звернення: 15.04.2024).
2. Браун Д. Річний звіт про результати діяльності у сфері відновлення за 2023 рік. Організація Об'єднаних Націй в Україні. 2024. URL: <https://ukraine.un.org/uk/265953-річний-звіт-про-результати-діяльності-у-сфері-відновлення-за-2023-рік> (дата звернення: 12.03.2024).
3. The Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH. URL: <https://www.giz.de/en/worldwide/302.html> (дата звернення: 04.05.2024).
4. Сушицька О. "Програма з відновлення України" від ЄІВ розгортається з проєктів будівництва критично важливої інфраструктури. European Investment Bank Communication Department. March, 2024. URL: <http://surl.li/tpgfd> (дата звернення: 22.03.2024).
5. Шемякін Д. Процес, мотивація та KPI: чи реальний проєктний підхід у публічному управлінні. Економічна правда. 27 грудня. 2023. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/12/27/708158/> (дата звернення: 18.04.2024).
6. Затверджено фінансування 66 проєктів відновлення в регіонах. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/zatverdzheno-finansuvannia-66-proektiv-vidnovlennia-v-rehionakh> (дата звернення: 01.05.2024).
7. Агентство відновлення торік розпочало відбудову понад 200 об'єктів житла та інфраструктури. Укрінформ. URL: <http://surl.li/tpgjr> (дата звернення: 03.05.2024).
8. Рада асоціації Україна-ЄС: ключові пріоритети відновлення — житло, експортна логістика, критична та соціальна інфраструктура. Урядовий портал. URL: <http://surl.li/tpgmV> (дата звернення: 10.05.2024).
9. Понад 90% громад розробляють або вже затвердили стратегічні документи розвитку. Міністерство відновлення. URL: <https://mtu.gov.ua/news/35390.html> (дата звернення: 15.05.2024).
10. План відновлення України: веб-сайт. URL: <https://recovery.gov.ua/> (дата звернення: 03.05.2024).
11. Відновлення на місцевому рівні: які реальні кроки можуть зробити громади для створення програм комплексного відновлення. Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/vidnovlennia-na-mistsevomu-rivni-iaki-realni-kroky-hromady-mozhut-zrobyty-dlia-stvorennia-prohram-kompleksnoho-vidnovlennia#:~:text=Програми%20комплексного%20відновлення%20-%20стратегічні%20документи,для%20їхнього%20розвитку%20у%20майбутньому> (дата звернення: 20.05.2024).
12. Методика формування Програми комплексного відновлення території територіальної громади. URL: https://decentralization.ua/uploads/library/file/895/Методика_ПКВ.pdf

References:

1. KSE (2024), "Report on direct damage to infrastructure from destruction as a result of Russia's military aggression against Ukraine as of the beginning of 2024", available at: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/04/01.01.24_Damages_Report.pdf (Accessed 15.04.2024).
2. Braun, D. (2024), "Annual Recovery Results Report 2023 — United Nations in Ukraine", available at: <https://ukraine.un.org/uk/265953-річний-звіт-про-результати-діяльності-у-сфері-відновлення-за-2023-рік> (Accessed 12.03.2024).
3. The Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH (2024), available at: <https://www.giz.de/en/worldwide/302.html> (Accessed 04.05.2024).
4. European Investment Bank Communication Department (2024), "EIB-backed Ukraine Recovery Programme kicks off as critical infrastructure projects get underway", available at: <http://surl.li/tpgfd> (Accessed 22.03.2024).
5. Shemiakin, D. (2023), "Process, motivation and KPI: is the project approach in public administration real", available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/12/27/708158/> (Accessed 18.04.2024).
6. Government portal (2024), "Funding approved for 66 restoration projects in regions", available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/zatverdzheno-finansuvannia-66-proektiv-vidnovlennia-v-rehionakh> (Accessed 01.05.2024).
7. Ukrinform (2024), "Last year, the Reconstruction Agency began the reconstruction of more than 200 housing and infrastructure facilities", available at: <http://surl.li/tpgjr> (Accessed 03.05.2024).
8. Government portal (2024), "EU-Ukraine Association Council: key recovery priorities — housing, export logistics, critical and social infrastructure", available at: <http://surl.li/tpgmV> (Accessed 10.05.2024).
9. Ministry for Communities, Territories and Infrastructure Development of Ukraine (2024), "More than 90% of communities are developing or have already approved strategic development documents", available at: <https://mtu.gov.ua/news/35390.html> (Accessed 15.05.2024).
10. Ukraine Recovery Plan (2024), available at: <https://recovery.gov.ua/> (Accessed 03.05.2024).
11. Ministry for Communities, Territories and Infrastructure Development of Ukraine (2023), "Local Recovery: What Real Steps Communities Can Take to Build Comprehensive Recovery Programs", available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/vidnovlennia-na-mistsevomu-rivni-iaki-realni-kroky-hromady-mozhut-zrobyty-dlia-stvorennia-prohram-kompleksnoho-vidnovlennia#:~:text=Програми%20комплексного%20відновлення%20-%20стратегічні%20документи,для%20їхнього%20розвитку%20у%20майбутньому> (Accessed 20.05.2024).
12. USAID (2023), "Methodology for the formation of the Program for the comprehensive restoration of the territory of the territorial community", available at: https://decentralization.ua/uploads/library/file/895/Методика_ПКВ.pdf (Accessed 20.05.2024).

Стаття надійшла до редакції 28.05.2024 р.

УДК 338.4

R. Reznikov,
PhD in Economics, Vice President, Intellias Global Limited
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5581-5651>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.11.95

NAVIGATING CORPORATE TURBULENCE: STRATEGIES FOR MANAGING COMPANIES DURING CRISIS

Р. Б. Резніков,
д. філос. з економіки, Віце-президент, ТЗОВ "ІІТ "Intellias"

НАВІГАЦІЯ КОРПОРАТИВНОЮ ТУРБУЛЕНТНІСТЮ: СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ ПІД ЧАС КРИЗИ

In the context of ongoing global crises, such as geopolitical tensions, economic disruptions, and public health emergencies, businesses are compelled to devise robust strategies to ensure their survival and growth. This article delves into the adaptive measures and strategies businesses employ in the face of crises like the Russian invasion of Ukraine, the global COVID-19 pandemic, and the persistent conflicts experienced by Israel. By integrating insights from empirical research and diverse case studies, the article underscores the critical role of agility, technological innovation, and customer-centricity in navigating complex crisis scenarios.

The discussion is structured around the three key phases of crisis management-survival, recovery, and renewal. During the survival phase, businesses focus on immediate cost-cutting and resource preservation to withstand the initial shock. As they move into the recovery phase, strategic adjustments to business models and market approaches are essential, leveraging new technologies and tapping into emerging markets. The renewal phase is characterized by a focus on long-term sustainability, driven by strategic innovation and refined business processes.

The findings highlight that effective crisis management requires a multidisciplinary approach, involving elements of strategic management, organizational behavior, and crisis communication. This approach not only aids businesses in maintaining operational continuity during disruptions but also enhances their capability to thrive in a post-crisis landscape. The article contributes significantly to the literature by providing a comprehensive framework for understanding how businesses can leverage crisis-induced challenges as opportunities for innovation and growth.

This extended annotation provides a deeper insight into the article's content, highlighting its relevance to both academic research and practical application in the field of business strategy and crisis management. It makes clear the article's contribution to developing a nuanced understanding of how businesses can not only survive but also emerge stronger from crises.

У контексті триваючих глобальних криз, таких як геополітичні напруженості, економічні перебої та надзвичайні ситуації, компаніям необхідно розробляти міцні стратегії, щоб забезпечити своє виживання та зростання. Ця стаття розглядає адаптивні заходи та стратегії, які бізнес вживає у відповідь на кризи, такі як російське вторгнення в Україну, глобальна пандемія COVID-19 та тривалі конфлікти, з якими стикається Ізраїль. Інтегруючи усвідомлення з емпіричних досліджень та різноманітних кейс-стаді, стаття підкреслює критичну роль гнучкості, технологічної інновації та орієнтації на клієнта у навігації складних кризових сценаріях.

Стаття структурована навколо трьох ключових фаз управління кризою-виживання, відновлення та оновлення. Під час фази виживання компанії зосереджуються на негайному скороченні витрат та збереженні ресурсів, щоб витримати початковий удар. Переходячи до фази відновлення, необхідні стратегічні корективи до бізнес-моделей та підходів на ринку, використовуючи нові технології та входячи в нові ринки. Фаза оновлення характеризується зосередженням на довгостроковій стійкості, яка забезпечується стратегічними інноваціями та удосконаленнями бізнес-процесами.

Висновки вказують на те, що ефективне управління кризою вимагає багатодисциплінарного підходу, який включає елементи стратегічного управління, організаційної поведінки та комунікації під час криз. Цей підхід не тільки допомагає бізнесу підтримувати оперативну безперервність під час перебоїв, але й підвищує його здатність процвітати в посткризовому ландшафті.

Key words: Crisis Management, Business Resilience, Strategic Adaptation, Organizational Behavior, Global Business Strategies, Economic Recovery, Market Diversification, Innovation in Crisis.

Ключові слова: Управління кризами, Стійкість бізнесу, Стратегічна адаптація, Організаційна поведінка, Глобальні бізнес-стратегії, Економічне відновлення, Диверсифікація ринку, Інновації в кризі.

INTRODUCTION

In an era marked by global interconnectedness and rapid change, the resilience of businesses in the face of crises is critical. Whether confronted with war or economic upheaval, companies must navigate these challenges to ensure their continuity and viability. The need for robust crisis management strategies is increasingly evident in today's volatile geopolitical and economic environments.

Today's global challenges, from geopolitical tensions to pandemics, underscore the acute need for effective crisis management. Inquiry into how companies can successfully withstand crises is crucial, with implications for their economic stability and global prosperity. Understanding resilient corporate responses to adversity is vital for both practical business strategies and broader economic implications.

PROBLEM STATEMENT

Recent events like the COVID-19 pandemic and regional geopolitical tensions have highlighted the vulnerabilities in global supply chains and the significant impacts of such disruptions on businesses and economies. The persistent threat of conflict adds uncertainty to corporate decision-making, emphasizing the need for strategic crisis management.

In this regard, the analysis of empirical research and the synthesis of various scientific perspectives become relevant for the development of effective crisis management strategies in the corporate sector. The development of effective strategies for companies facing difficulties should be based on the utilization of knowledge from such areas as organizational behavior, strategic management, and crisis communication. This multidisciplinary approach helps equip practitioners and policymakers with the tools needed for navigating crises effectively.

The recent Russian invasion of Ukraine has posed severe challenges for businesses within the region, fundamentally altering their operational landscapes.

ANALYSIS OF PUBLICATIONS

The academic discourse over the past five years provides insights into how businesses have adapted and the broader economic implications. Viktoriia Bokovets and Anna Gevchuk explore the economic losses Ukrainian businesses have faced due to the war. They note a significant decline in GDP and outline strategies for

survival and adaptation, such as relocating operations and supporting key industries like agriculture and pharmaceuticals [1]. Dr. B. Nagarjuna examines the global repercussions of the conflict, including impacts on foreign policy and international business strategies, especially in relation to India. This paper discusses the indirect consequences of the conflict on global markets and economic strategies [2]. Vanessa Ratten discusses the geopolitical aspects and the direct effects on international business strategies. This study highlights the societal perceptions of Ukrainian and Russian business activities and their global implications, underlining the need for cultural and social adaptation in business practices [3]. Stanislav Markus addresses the long-term business implications of the war, focusing on the economic isolation of Russia and its impact on global supply chains and investment climates. The study suggests significant shifts in global financial infrastructure and economic blocks due to the conflict [4]. Anatolijs Prohorovs delves into the consequences for European businesses and economies. The research pinpoints the increase in inflation and trade restrictions, emphasizing the need for strategic planning to mitigate these effects and maintain sustainability [5]. The COVID-19 pandemic has significantly impacted global economic landscapes, eliciting diverse scholarly analysis to understand and address these effects. Zhixin Wang provides an in-depth look at how COVID-19 affected China's economy, using the country as a case study for government response measures and their economic implications. The study discusses the role of social media in disseminating information and highlights fiscal policies implemented to mitigate economic damage [6]. An unnamed author examines the long-term global impacts of COVID-19, noting a predicted 5.2% contraction in world GDP and significant job losses. The chapter highlights the acute vulnerability of workers in the informal economy and discusses varied government and business responses to mitigate these effects [7]. The analysis in "Economic Impact of COVID-19" focuses on the extensive disruptions caused by the pandemic across all sectors of the global economy. It stresses the crisis-induced opportunities for innovation and digitalization, offering recommendations for future economic resilience [8]. An article on China's catering industry by an unnamed author discusses the specific economic impacts of COVID-19 on this sector, highlighting the challenges and necessary adaptations in the face of ongoing pandemic conditions. The study

suggests that the economic effects on this industry reflect broader economic challenges facing China [9]. Shaheen Manna, Sayantika Mukherjee, and Dipanwita Das delve into the global economic repercussions of COVID-19, describing the pandemic's extensive impact on industries worldwide and the resultant shift toward one of the most challenging economic periods in modern history. Their research provides an overview of economic conditions pre-pandemic and evaluates government and international bank policies designed to buffer these shocks [10]. The COVID-19 pandemic required businesses to adapt swiftly to survive. Scholarly research from various industries provides insights into these survival strategies, revealing common themes of flexibility, innovation, and strategic adaptation. Nur Hidayah Mohamed and Musmuliadi Kamaruding highlight the significant challenges faced by the construction industry, including financial strain and disruptions in project timelines and resource availability. Survival strategies identified include adherence to health guidelines, effective communication, flexible human resource management, and leveraging governmental financial support [11]. Pawel Chudzinski et al. explore the role of strategic and entrepreneurial abilities in crisis survival. Their study of companies in Poland and Morocco during the pandemic emphasizes the importance of resource flexibility, effective organization, strategic planning, and product diversification [12]. An article by Dr. S. B. Sathiya Moorthi and Mr. A. Sebastian Shalvin discusses the profound economic implications of the pandemic on Indian industries. It outlines survival strategies such as embracing digital transformation and exploring new markets, which could also benefit India in the post-pandemic era [13]. A case study on Shafira Tour & Travel examines the integration of operational management, marketing, and finance to navigate the pandemic's challenges. This research highlights the importance of internal and external factors in implementing survival strategies [14]. Peeyush Pandey et al. provide a case study on Swadisth Company Pvt Ltd, a confectionary manufacturer that faced a drastic sales drop. The company adapted by pivoting to online sales and reevaluating its distribution strategies to respond to market changes and maintain operations [15]. Turlakova S explores modern challenges associated with the COVID-19 quarantine restrictions and the military aggression of the Russian Federation in Ukraine, along with the widespread adoption of new information and communication technologies, have significantly accelerated digitalization processes in all spheres of human activity. The rapid expansion of the network space inevitably changes the communication realities and basic characteristics of socio-economic processes [16]. At the same time, the emerging digital space plays a decisive role in the new informational picture of the world, where information acts as a driver of social and technological progress and becomes an objective characteristic of socio-economic systems and the interaction of economic agents [17], which should be taken into account navigating throughout crisis periods and turbulent market conditions. Analyzing the experiences of companies that have faced and overcome crises is vital for several reasons, particularly for Ukrainian companies currently navigating the challenges posed by the Russian

invasion. Examining how companies in similar situations have responded provides actionable insights and proven strategies that can be adapted and implemented. By understanding what worked and what didn't, companies can make more informed decisions, potentially reducing the time and resources spent on trial and error.

FORMULATION OF THE GOALS OF THE ARTICLE

The purpose of this article is to summarize experience of the companies who survived during crisis like Russian invasion to Ukraine, COVID pandemic or experience of Israel of being in constant conflict with neighbor countries of how to adjust their business to new reality (optimize costs, globalize or just become more competitive). Article will provide summary recommendations which could be used by other companies to make their business more resilient.

MAIN STUDY

Businesses that study crisis management cases are better equipped to anticipate potential risks and mitigate them effectively. This preemptive approach can help protect assets, maintain business continuity, and secure employee safety during times of upheaval. Crisis situations often force innovation as businesses must adapt to new realities. By studying how other companies have innovated—whether through technological adoption, market diversification, or operational adjustments—Ukrainian companies can gain inspiration for creative solutions that address their unique challenges. Understanding other companies' paths to resilience helps in building a robust framework that can withstand current and future shocks. This includes strategies for financial management, supply chain reconfiguration, and strategic pivoting, which are essential for enduring prolonged conflict situations. Analyzing past experiences helps in preparing for future crises by developing strategies that enhance agility and flexibility. Preparedness plans derived from real-world examples can significantly improve response times and effectiveness when new crises emerge. When companies actively engage in learning from global best practices and implementing recognized strategies, it not only strengthens their own operational stance but also builds confidence among investors, stakeholders, and employees. This trust is crucial for maintaining business operations and securing support during crises. By documenting and analyzing successful crisis management strategies, companies contribute to a broader knowledge base that can benefit other businesses and industries. This shared learning fosters a collaborative approach to crisis management, enhancing overall economic stability and recovery. The goal of analyzing and systematizing the experiences of companies that have survived and overcome crises is not just about helping individual Ukrainian companies navigate the aftermath of the Russian invasion; it's about strengthening the entire business ecosystem in Ukraine. By learning from others' successes and failures, Ukrainian businesses can develop a more nuanced understanding of crisis management, which is essential in today's volatile global environment. This approach not only aids in immediate survival but also in building a resilient future for the Ukrainian economy.

Ukrainian companies have demonstrated resilience through strategic adaptation during ongoing conflict. The primary strategies observed include the focus on three key phases: survival, recovery, and renewal. Initially, businesses emphasize cost-cutting and capital preservation to endure the immediate impacts of war. As they transition into recovery, they adapt to new market realities by restructuring business models, tapping into new markets, and leveraging technological advancements. The renewal phase involves strategic innovation to refine business processes and ensure long-term sustainability. Israeli businesses, particularly in the high-tech sector, have a well-established framework for operating under conflict conditions. The resilience of the Israeli economy, especially during conflicts like the Second Lebanon War, can be attributed to its advanced industry's robustness. Israeli firms focus on flexibility, market specialization, and global integration to maintain growth. They leverage cutting-edge technology and innovative business practices to adapt quickly to changing circumstances, ensuring business continuity and growth despite external pressures. The COVID-19 pandemic posed global challenges, prompting companies worldwide to innovate rapidly. Successful strategies included transitioning to digital platforms, adopting flexible work arrangements, and reevaluating supply chain logistics. Many businesses expanded into new digital

markets or transformed their service delivery methods to cater to the changing consumer needs. Emphasis on agility, digital transformation, and customer-centric approaches were crucial. Across all scenarios-whether conflict, economic downturn, or global health crises-the following strategies have proven essential for businesses aiming to survive and thrive:

1. **Agility and Flexibility:** The ability to adapt quickly to unforeseen circumstances is crucial. This includes the flexibility in operations, financial management, and strategic planning.

2. **Technological Integration:** Leveraging technology not only supports operational efficiency but also opens new avenues for growth and customer engagement, crucial during times when traditional business models might be disrupted.

3. **Strategic Planning:** Developing a clear, adaptable strategic plan that addresses immediate survival while

Table 1. Recommendation for companies to overcome crisis

Area	Recommendation	Description
Focus on Business Continuity Planning	Develop a Robust Continuity Plan	Establish clear procedures for how your business will continue operations under various scenarios, including worst-case situations. This plan should include backup systems, alternative supply chains, and emergency protocols to maintain critical operations during disruptions.
Emphasize Cost Management and Capital Preservation	Implement Strict Cost-Control Measures	Prioritize reducing non-essential expenses and optimizing operational efficiencies to conserve resources. Focus on preserving capital to ensure that the business can endure prolonged periods of reduced activity.
	Negotiate Flexible Payment Terms	Work with suppliers and creditors to secure more flexible payment arrangements to manage cash flow more effectively during uncertain times.
Leverage Technology for Remote Operations	Adopt Digital Tools	Accelerate the digital transformation of your business to facilitate remote work, virtual meetings, and digital sales channels. This adaptation not only helps in maintaining operations during lockdowns or curfews but also broadens your customer base.
	Enhance Cybersecurity Measures	With increased reliance on digital platforms, ensure robust cybersecurity practices to protect sensitive information and maintain business integrity.
Diversify Markets and Products	Explore New Markets	Look beyond traditional markets to find new opportunities, potentially in regions less affected by the conflict. Diversification can reduce dependency on local markets that may be experiencing downturns due to the war.
	Innovate Product Offerings	Adapt and innovate your product lines to meet the changing needs of consumers during wartime, such as goods that are more essential or tailored to current living conditions.
Build Strong Local and International Networks	Strengthen Relationships with Local Communities	Engage with local communities and stakeholders to build trust and support. Local networks can provide mutual benefits, from shared resources to important information flows.
	Seek International Partnerships	Establish connections with international businesses and organizations that can offer support, whether in the form of investments, partnerships, or access to new markets.
Prioritize Health and Safety	Implement Health Protocols	Ensure the safety of your employees by adhering to recommended health guidelines and providing necessary protective equipment to reduce the risk of disruptions caused by illness.
	Support Employee Well-being	Offer support programs for employees dealing with stress, displacement, or trauma caused by the conflict to maintain morale and productivity.
Engage in Strategic Communications	Maintain Transparent Communication	Keep open lines of communication with employees, customers, suppliers, and other stakeholders to maintain trust and keep them informed of the company's status and any changes in operation.
	Leverage Media and Public Relations	Use media effectively to communicate how your company is managing the crisis, contributing to community support, or adapting services, which can bolster public perception and customer loyalty.

Source: created by author.

laying the groundwork for future growth is essential. This often involves stages that focus on maintaining operations initially and planning for growth as the situation stabilizes.

4. **Diversification:** Diversifying product lines, markets, and supply chains can spread risk and reduce dependency on any single source or market, which is particularly valuable in unstable environments.

5. **Customer-Centric Approaches:** Understanding and responding to changing customer needs helps maintain relevance and competitiveness, especially when market dynamics shift rapidly.

In the preceding sections, it has been explored various strategies that management can deploy during periods of market turbulence to stabilize operations and maintain competitive advantage. Building on these insights, further parts of the article proposes practical recommendations tailored to assist leaders in navigating these challenges effectively. These recommendations are derived from a

combination of the theoretical framework discussed and extensive practical experience, as evidenced in previously published works [18, 19]. The proposed recommendations aim to provide actionable guidance that leaders can implement to turn crisis-driven risks into opportunities for growth and innovation. Each recommendation is crafted to align with the strategic approaches discussed earlier, ensuring that they are both relevant and feasible within the context of the ongoing market dynamics. For instance, integrating risk management frameworks with real-time data analytics can enhance decision-making processes, enabling companies to respond more swiftly and effectively to sudden market shifts.

To help organizations to navigate the challenges of operating during ongoing conflict effectively, here are several strategic recommendations (table 1).

CONCLUSION

This article has meticulously explored the adaptive strategies and recommendations necessary for businesses to navigate the complexities of global crises such as the COVID-19 pandemic, geopolitical conflicts like the Russian invasion of Ukraine, and ongoing market volatilities. The resilience demonstrated by Ukrainian companies, along with the strategic agility of Israeli firms during times of conflict, serves as a testament to the effectiveness of these approaches.

Key strategies highlighted include maintaining operational continuity through technological integration, leveraging agility and flexibility in strategic planning, and emphasizing customer-centric approaches. Recommendations for practical implementation include the development of robust business continuity plans, the adoption of stringent cost-control measures, and the strategic use of digital tools to facilitate remote operations and enhance market reach.

These strategies and recommendations are designed to help companies minimize disruptions, safeguard assets, and maintain competitive advantage during turbulent times. By implementing these measures, businesses can not only survive immediate threats but also position themselves for long-term growth and stability. The economic impact of such strategies is profound; they are anticipated to contribute to greater economic resilience, reduce the severity of potential recessions, and enable quicker recoveries.

As we look toward the future, the lessons drawn from these challenging periods offer more than just crisis management blueprints—they provide strategic insights that are crucial for navigating an increasingly interconnected and unpredictable global business environment. Companies that incorporate these lessons into their strategic planning will not only secure their own futures but will also play a crucial role in fostering global economic stability and prosperity.

In summary, navigating market turbulence with the recommended strategic adaptations and innovative practices equips businesses to thrive amid uncertainties. The economic payoff of such resilience extends beyond individual companies, influencing broader market stability and contributing to a more robust global economy.

Literature:

1. Боковець В., Гевчук А. Стан та подальший розвиток бізнесових структур в умовах війни. Вісник Хмельницького національного університету. № 4 (308). С. 131—134. DOI: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-308-4-20>.
2. Nagarjuna Dr. B. Russia's invasion of Ukraine: impact on indian economy — strategies to mitigate and sustain. EPRA International Journal of Multidisciplinary Research. 2022. Vol. 8. Iss. 3. P. 204—209. DOI: <https://doi.org/10.36713/epra9755>.
3. Ratten V. The Ukraine/Russia conflict: Geopolitical and International Business Strategies. Thunderbird International Business Review. 2022. Vol. 65. Iss. 2. P. 265—271. DOI: <https://doi.org/10.1002/tie.22319>.
4. Markus S. Long-term business implications of Russia's war in Ukraine. Asian Business & Management. 2022. Vol. 21. P. 483—487. DOI: <https://doi.org/10.1057/s41291-022-00181-7>.
5. Prohorovs A. Russia's War in Ukraine: Consequences for European Countries' Businesses and Economies. Journal of Risk and Financial Management. 2022. Vol. 15. Atc. 295. DOI: <https://doi.org/10.3390/jrfm15070295>.
6. Wang Z. The Impact of COVID-19 on Economic Development. Highlights in Business, Economics and Management. 2023. Vol. 14. P. 257—262. DOI: <https://doi.org/10.54097/hbem.v14i.9200>.
7. Tandon U., Tandon A. Impact of the COVID-19 Pandemic: a Changed World. COVID-19: Origin, Impact and Management / Khan T., Lawrence A.J. (eds.). 2023. Part 2. P. 44—56. DOI: <https://doi.org/10.2174/9789815165944123010007>.
8. Hamid Z., Shah S.A. Economic Impact of COVID-19: Challenges and Opportunities. Bankruptcy and Reorganization in the Digital Business Era / Ozsungur F. et al. (ed.). IGI Global, 2023. P. 171—186. DOI: <https://doi.org/10.4018/978-1-6684-5181-6.ch010>.
9. Deng X. The Economic Impact of COVID-19 on China's Catering Industry. Advances in Economics, Management and Political Sciences. 2023. Vol. 6. P. 502—507. DOI: <https://doi.org/10.54254/2754-1169/6/20220193>.
10. Manna S., Mukherjee S., Das, D. Impact of COVID-19 on the World Economy. Journal of climate change. 2023. Vol. 9. No. 1. P. 67—72. DOI: <https://doi.org/10.3233/jcc230008>.
11. Mohamed N.H., Kamaruding M. The Impact of Covid 19 and Construction Business Survival Strategies: A Review. Journal of Sustainable Civil Engineering and Technology. 2023. Vol. 2. Iss. 1. P. 1—7. DOI: <https://doi.org/10.24191/jscet.v2i1.1-7>.
12. Chudzinski P., Cyfert S., Dyduch W., Koubaa S., Zastempowski, M. Strategic and entrepreneurial abilities: Surviving the crisis across countries during the Covid-19 pandemic. PLoS ONE. 2023. Vol. 18. Art. 0285045. DOI: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0285045>.
13. Moorthi S, Shalvin S. Business Survival Strategies During Covid-19. International Journal of Advanced Research in Science, Communication and Technology. 2023. Vol. 3. Iss. 2. P. 427—431. DOI: <https://doi.org/10.48175/ijarsct-8852>.

14. Undefined (2023), "Analisis Strategi Survival Pada Bisnis Travel Haji dan Umrah Saat Pandemi Covid-19 Di Shafira Tour & Travel." *Journal of Islamic Management*, doi: 10.15642/jim.v3i1.1198

15. Pandey P., Gupta S., Sonu A. K., Agarwal A., Budhiraja A. Swadisth Company Pvt Ltd: A Survival Plan during COVID-19. *Asian Journal of Management Cases*. 2022. null. DOI: <https://doi.org/10.1177/0972820-1221127459>.

16. Індустріальне майбутнє України: передбачення методами математичного моделювання / В.П. Вишневський, А.Ф. Дасів, О.О. Охтен, С.С. Турлакова; за ред. В.П. Вишневського; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2022. 170 с.

17. Турлакова С.С. Моделювання поведінки економічних агентів у цифровому просторі. Моделювання та прогнозування економічних процесів: зб. тез доп. XVII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 7 грудня 2023 р.). Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, Вид-во "Політехніка", 2023. С. 131—134.

18. Reznikov R. Managing Risk In Uncertain Times. *Forbes*. 2022, 22 December. URL: <https://www.forbes.com/sites/forbestechcouncil/2022/12/22/managing-risk-in-uncertain-times/> (Accessed 14 May 2024).

19. Reznikov R. When risk turns to reality. *Business Reporter*. 2022, 17 January. URL: <https://www.business-reporter.co.uk/risk-management/when-risk-turns-to-reality> (Accessed 14 May 2024).

References:

1. Bokovets, V. and Gevchuk, A. (2022), "State and further development of business structures in war conditions", *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic sciences*, vol. 308, iss. 4, pp. 131—134, doi: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-308-4-20>.

2. Nagarjuna, Dr. B. (2022), "Russia's invasion of Ukraine: impact on indian economy — strategies to mitigate and sustain", *EPRA International Journal of Multidisciplinary Research*, vol. 8, iss. 3, pp. 204—209, doi: <https://doi.org/10.36713/epra9755>.

3. Ratten, V. (2022), "The Ukraine/Russia conflict: Geopolitical and international business strategies", *Thunderbird International Business Review*, vol. 65, iss. 2, pp. 265—271, doi: <https://doi.org/10.1002/tie.22319>.

4. Markus, S. (2022), "Long-term business implications of Russia's war in Ukraine", *Asian Business & Management*, vol. 21, pp. 483—487, doi: <https://doi.org/10.1057/s41291-022-00181-7>.

5. Prohorovs, A. (2022), "Russia's War in Ukraine: Consequences for European Countries' Businesses and Economies", *Journal of Risk and Financial Management*, vol. 15, atc. 295, doi: <https://doi.org/10.3390/jrfm15070295>.

6. Wang, Z. (2023), "The Impact of COVID-19 on Economic Development", *Highlights in Business, Economics and Management*, vol. 14, pp. 257—262, doi: <https://doi.org/10.54097/hbem.v14i.9200>.

7. Tandon, U. and Tandon, A. (2023), "Impact Of The COVID-19 Pandemic: A Changed World", *COVID-19: Origin, Impact and Management*, vol. 2, pp. 44—56, doi: <https://doi.org/10.2174/9789815165944123010007>.

8. Hamid, Z. and Shah, S.A. (2023), "Economic Impact of COVID-19: Challenges and Opportunities", *Bankruptcy and Reorganization in the Digital Business Era*, IGI Global, pp. 171—186, doi: <https://doi.org/10.4018/978-1-6684-5181-6.ch010>.

9. Deng, X. (2023), "The Economic Impact of COVID-19 on China's Catering Industry", *Advances in Economics, Management and Political Sciences*, vol. 6, pp. 502—507, doi: <https://doi.org/10.54254/2754-1169/6/20220193>.

10. Manna, S., Mukherjee, S. and Das, D. (2023), "Impact of COVID-19 on the World Economy", *Journal of climate change*, vol. 9, no. 1, pp. 67—72, doi: <https://doi.org/10.3233/jcc230008>.

11. Mohamed, N.H. and Kamaruding, M. (2023), "The Impact of Covid 19 and Construction Business Survival Strategies: A Review", *Journal of Sustainable Civil Engineering and Technology*, vol. 2, iss. 1, pp. 1—7, doi: <https://doi.org/10.24191/jscet.v2i1.1-7>.

12. Chudzinski, P., Cyfert, S., Dyduch, W., Koubaa, S. and Zastempowski, M. (2023), "Strategic and entrepreneurial abilities: Surviving the crisis across countries during the Covid-19 pandemic", *PLoS ONE*, vol. 18, art. 0285045, doi: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0285045>.

13. Moorthi, S, Shalvin, S. (2023), "Business Survival Strategies During Covid-19", *International Journal of Advanced Research in Science, Communication and Technology*, vol. 3, iss. 2, pp. 427—431, doi: <https://doi.org/10.48175/ijarsct-8852>.

14. Undefined (2023), "Analisis Strategi Survival Pada Bisnis Travel Haji dan Umrah Saat Pandemi Covid-19 Di Shafira Tour & Travel." *Journal of Islamic Management*, doi: 10.15642/jim.v3i1.1198

15. Pandey, P., Gupta, S., Sonu, A. K., Agarwal, A. and Budhiraja, A. (2022), "Swadisth Company Pvt Ltd: A Survival Plan during COVID-19", *Asian Journal of Management Cases*, null, doi: <https://doi.org/10.1177/09728201221127459>.

16. Vishnevskiy, V.P. (ed.), Dasiv A.F., Okhten, O.O. and Turlakova, S.S. (2022). *Industrial'ne majbutnie Ukrainy: peredbachennia metodamy matematychnoho modeliuвання [The industrial future of Ukraine: prediction by mathematical modeling methods]*, NAS of Ukraine, Institute of Industrial Economics, Kyiv, Ukraine.

17. Turlakova, S.S. (2023). "Modeling the behavior of economic agents in the digital space". *Zbirka tez dopovidej XVII Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Modeliuвання ta prohnozuvannya ekonomichnykh protsesiv [Collection of Abstracts of Reports of the XVII International Scientific and Practical Conference. Modeling and forecasting of economic processes]*, Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute, Polytechnic Publishing House, Kyiv, Ukraine, December 7, pp. 131—134.

18. Reznikov, R. (2022, 22 December). "Managing Risk In Uncertain Times", *Forbes*, available at: <https://www.forbes.com/sites/forbestechcouncil/2022/12/22/managing-risk-in-uncertain-times/> (Accessed 14 May 2024).

19. Reznikov, R. (2023, 17 January), "When risk turns to reality", *Business Reporter*, available at: <https://www.business-reporter.co.uk/risk-management/when-risk-turns-to-reality> (Accessed 14 May 2024).

Стаття надійшла до редакції 15.05.2024 р.

Ю. В. Федотова,

к. е. н., доцент, завідувач кафедри економічної теорії та міжнародної економіки,
Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7713-9359>

М. С. Наумов,

к. е. н., доцент, доцент кафедри економічної теорії та міжнародної економіки,
Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7306-6420>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.11.101

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ ПРОТЕКЦІОНІЗМУ КРАЇНАМИ-УЧАСНИЦЯМИ ІНТЕГРАЦІЙНИХ УГРУПОВАНЬ В УМОВАХ ЗАГОСТРЕННЯ ГЛОБАЛЬНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ

Y. Fedotova,

PhD in Economics, Associate Professor, Head of the Department of Economic Theory
and International Economics, O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, Kharkiv, Ukraine
M. Naumov,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economic Theory
and International Economics, O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, Kharkiv, Ukraine

THE FEATURES OF IMPLEMENTING PROTECTIONIST POLICIES BY MEMBER COUNTRIES OF INTEGRATION GROUPS IN THE CONTEXT OF INTENSIFYING GLOBAL COMPETITION

У статті досліджуються особливості реалізації політики протекціонізму країнами-учасницями інтеграційних угруповань в умовах загострення глобальної конкуренції. Констатується, що інтеграційні процеси, які стрімко розвивались у другій половині ХХ століття, спочатку приваблювали країни тими вигодами, які вони отримували від вільної торгівлі в межах регіональних угруповань. Обґрунтовано, що подальша глобалізація призвела до інтенсифікації конкурентної боротьби між країнами, кризові явища стали більш масштабними, що змусило лідерів багатьох країн шукати причини негативних тенденцій розвитку національних економік у їх надмірній відкритості, яка стала наслідком прийняття певних зобов'язань у межах інтеграційних угруповань. Наголошується на актуальності перегляду умов інтеграції, через суперечність між прагненням учасників митних союзів та об'єднань вищого рівня інтеграції самостійно застосовувати захисні заходи та відсутністю такого права. Проаналізовані особливості застосування інструментів протекціонізму країнами з розвинутою економікою та країнами, що розвиваються.

The article examines the characteristics of implementing protectionist policies by member countries of integration groups in the context of intensifying global competition. It is noted that the integration processes, which rapidly developed in the second half of the 20th century, initially attracted countries with the benefits they received from free trade within regional groups. It is argued that further globalization has led to intensified competitive struggles between countries, and crisis phenomena have become more widespread, forcing the leaders of many countries to seek the causes of negative trends in their national economies in their excessive openness, which resulted from adopting certain obligations within integration groups.

Based on a retrospective analysis, a conclusion is made about the fundamental differences in the behavior of developed and developing countries during the unfolding of the crisis and the exacerbation of contradictions within integration groups. The actions of the leaders of developed countries, such as seeking to change the conditions of interaction to better account for their interests and exiting the integration group, are highlighted. It is argued that the leaders of developing countries cannot take similar actions due to the significant negative consequences of their countries' exit from the integration group and their insufficient influence to change the existing rules.

On this basis, two main courses of action for developing countries are identified. The first is to draw the attention of donor countries to their problems to obtain additional financial assistance. The second is to unilaterally decide to introduce protectionist measures against third countries, even if this contradicts the logic of the functioning

of the integration group. It is emphasized that such actions become possible only if the leading countries of the integration group do not dare to take strict actions against violators, trying to create an appearance of unity within the group. The relevance of reviewing the conditions of integration is emphasized due to the contradiction between the desire of customs union participants and higher-level integration groups to independently apply protective measures and the absence of such a right.

Ключові слова: економічний союз, Європейський Союз, митний союз, мито, нетарифні засоби регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

Key words: economic union, European Union, customs union, customs duty, non-tariff measures of regulating foreign economic activity.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ І ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Інтеграційні процеси, які розпочалися у Європі всередині ХХ століття, продемонстрували світу приклад стрімкого економічного зростання країн-учасниць за рахунок лібералізації торгівлі. Це стало спонукальним мотивом для інших і в останньому десятилітті минулого століття регіональні інтеграційні угруповання охопили майже всі континенти. Але події останніх років — криза в Греції, брекзит, загроза виходу Сполучених Штатів Америки з НАФТА та інші — змусили дослідників переглянути усталені твердження щодо ефективності взаємодії країн у рамках інтеграційних об'єднань. Негативні наслідки від загострення суперечностей між країнами-учасницями інтеграційного угруповання відчула на собі й наша країна: п'ять країн Європейського Союзу запровадили обмеження на ввезення на свою територію певних українських товарів у супереч рекомендаціям загальноєвропейських органів влади.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню різних аспектів формування та функціонування регіональних інтеграційних угруповань присвячені праці Г. Е. Гронтковської М. Ф. Заболотної, Д. Г. Лук'яненка, С. В. Мочерного, А. М. Поручника, С. І. Ткаленко, А. С. Філіпенка, В. І. Чужикова, С. О. Якубовського та інших. Разом із тим, зростаюча кількість конфліктів між країнами-учасницями робить нагальною потребу в подальших дослідженнях особливостей розвитку інтеграційних об'єднань у сучасних умовах.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є виявлення особливостей реалізації політики протекціонізму країнами-членами регіональних інтеграційних угруповань в умовах загострення конкуренції на міжнародних ринках.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Загальноновизнаним є той факт, що міжнародна економічна інтеграція у своєму розвитку проходить наступні п'ять етапів: зона вільної торгівлі, митний союз, спільний ринок, економічний союз та повна інтеграція (політичний союз). Зона вільної торгівлі передбачає скасування

митних бар'єрів у торгівлі між країнами учасницями, але зберігає їх самостійність у торговельній політиці по відношенню до третіх країн. Митний союз є більш високим рівнем інтеграції і базується на зобов'язанні його членів визначити єдині тарифи по відношенню до країн, які не входять до складу об'єднання. Спільний ринок поширює можливість вільного переміщення між його учасниками не тільки товарів, але й чинників виробництва. Економічний союз передбачає проведення спільної зовнішньоекономічної політики щодо інших інтеграційних угруповань та країн шляхом гармонізації різних аспектів національних політик, створення регіональної міжнародної валютно-фінансової системи та запровадження колективної валюти. Політичний союз полягає у переході до спільної економічної політики, яка базується на єдиній валютній, грошово-кредитній та бюджетно-податковій політиці. Найбільш повно розвиток інтеграційних процесів можна простежити на прикладі Європейського Союзу.

Інтеграційні процеси, що зрештою призвели до утворення Європейського Союзу розпочалися у 1957 році з формування Європейської економічної спільноти. У 1970 році розпочалася реалізація спільної торговельної політики щодо країн, які не є членами даного інтеграційного угруповання. Ця політика має ґрунтуватись на спільних засадах, а отже, рішення щодо зміни торговельних та митних умов обов'язково повинні завірятись Європейським Союзом. Уся сукупність інструментів, що можуть застосовуватись у рамках спільної торговельної політики, складається, по-перше, із зовнішніх мит та митних тарифів, по-друге, із заходів захисту: антидемпінгових, антисубсидійних та компенсаційних, по-третє, з регулювання торговельних бар'єрів та, по-четверте, із загальної системи надання преференцій [6].

Робота над запровадженням єдиного митного тарифу в торгівлі з третіми країнами розпочалася задовго до впровадження спільної торговельної політики. Ще у 1957 році, коли були здійснені перші кроки у напрямку інтеграції майбутніх країн-учасниць Європейського Союзу — у рамках Римського Договору — була не тільки визначена необхідність скасування мита та пов'язаних зборів, але й констатувалась доцільність запровадження єдиного митного тарифу при торгівлі країн-членів із іншими країнами. Таким чином, окремі країни, які є учасниками інтеграційного угруповання, втратили самостійність у прийнятті рішень щодо встановлення мита та митних тарифів. Це стало прерогативою Європейського Союзу. Для національних держав залишилось мож-

ливим лише встановлювати платежі в межах внутрішніх систем оподаткування, якщо вони не носять дискримінаційного характеру по відношенню до імпорتنих товарів та послуг.

Основними цілями запровадження спільного митного тарифу були протекціоністські та фіскальні мотиви: захист власних виробників шляхом підвищення цін на продукцію іноземних суб'єктів господарської діяльності та наповнення бюджету Європейського союзу. До інших причин відносяться, по-перше, необхідність боротьби із застосуванням демпінгу, експортних субсидій та інших проявів недобросовісної конкуренції з боку підприємств інших країн. По-друге — використання рівня митного тарифу як важеля впливу на інші країни в процесі переговорів щодо отримання вигіднішого доступу до їх ринків. По-третє — створення стимулів для подальшої інтеграції інших країн, які зі вступом до Європейського Союзу отримають безперешкодний доступ до їх ринків. По-четверте — можливість регулювання платіжного балансу шляхом обмеження імпорту, а отже, зменшення витоку валюти за межі Союзу. По-п'яте — зберігати дієвий інструмент, який у випадку надзвичайних заходів може використовуватися проти товарів, що завдають шкоди місцевим виробникам. По-шосте — використання спільного митного тарифу в якості важеля протидії тим країнам-членам Світової організації торгівлі, які не дотримуються взятих на себе зобов'язань. По-сьоме, боротьба з можливим дефіцитом сировинних матеріалів та продуктів харчування в країнах Європейського Союзу шляхом стримування їх надмірного експорту за цінами нижче середньосвітових. І, по-восьме, стимулювання економічного розвитку окремих територій інтеграційного угруповання шляхом зменшення або скасування митних тарифів, тобто утворення вільних економічних зон.

Слід наголосити також на двох основних тенденціях розвитку митних тарифів у Європейському Союзі. Перша полягає у збільшенні товарів, які обкладаються митом. Друга передбачає застосування декількох мит до кожного виду товару, які відрізняються величиною, адже вважається, що запровадження єдиної ставки мита, яка не враховує країну походження товару, не забезпечує належної гнучкості.

До значної кількості країн — країн, що входять до Світової організації торгівлі, та до країн, які мають преференції, — застосовуються конвенційні митні ставки. До всіх інших — автономні. Щодо розміру ставок мита, то в деяких випадках вони мінімальні або дорівнюють нулю. Мова йде, по-перше, про стратегічні товари, по-друге, про товари, дефіцит яких тимчасово відчувається в Європейському Союзі, і, по-третє, про посівний матеріал, який імпортується селянами із третіх країн, розташованих по сусідству з ЄС, які обробляються земельні ділянки на прикордонних територіях інтеграційного угруповання.

У завершення розгляду особливостей застосування митних ставок у Європейському Союзі, можемо відзначити, що митно-тарифне регулювання достатньо еластичне, постійно вдосконалюється, але при цьому жорстко відстоює інтереси резидентів Союзу та не залишає автономії окремим країнам-учасникам у взаємодії з рештою світу.

Другою групою інструментів єдиної торгівельної політики є засоби захисту, що поділяється на антидемпінгові, антисубсидійні та компенсаційні.

Демпінг являє собою різновид цінової дискримінації, у наслідок якого на ринок країни потрапляють товари за ціною, нижчою за їх нормальну вартість, що завдає шкоди місцевим виробникам. Отже, нівелювати негативні наслідки таких дій можливо шляхом підвищення ціни імпортного товару, зокрема, шляхом запровадження додаткового мита — антидемпінгового. Як правило, особливості запровадження антидемпінгового мита фіксуються у двосторонніх угодах Європейського Союзу з третіми країнами. Але — головне — жодна з країн інтеграційного угруповання не має права застосовувати антидемпінгове мито самостійно.

Наступним елементом захисту внутрішнього ринку Європейського Союзу є антисубсидійні заходи. Оскільки будь-яка форма державної підтримки цін або доходів, що прямо або опосередковано призводить до зростання обсягів експорту за її межі або зменшення імпорту на її території — субсидії — заборонені, то у відповідь на такі неправомірні дії країни мають право вживати контрзаходи. Наприклад, може бути застосоване компенсаційне мито, розмір якого не повинен перевищувати величину субсидії або дотації. Рішення про визначення субсидії не може бути прийняте окремою країною-учасницею: остаточні заходи затверджуються і застосовуються Радою Європейського Союзу.

Нарешті, у випадках дії непередбачуваних обставин можливе запровадження спеціальних заходів, якщо існує загроза спричинення серйозної шкоди місцевим виробникам. Подібна ситуація, як правило, є наслідком узятих країнами Європейського Союзу зобов'язань у рамках Світової Організації Торгівлі щодо надання поступок іншим країнам-членам цієї організації. Відповідно, протидія загрозі полягає у скасуванні наданої поступки або її повному чи частковому припиненні. Іншими інструментами є нагляд, кількісні обмеження включно з ембарго. Слід наголосити, що Європейський Союз як інтеграційне угруповання, що пройшло етап митного союзу, має можливість запроваджувати захисні заходи і як єдиний суб'єкт, і від імені окремої держави-учасниці. У першому випадку захисні заходи будуть застосовуватись на всій території ЄС, у другому — тільки на території тієї країни, яка звернулася щодо завдання її виробникам серйозної шкоди. Але у будь-якому разі рішення щодо запровадження обмежувальних заходів має прийматись органами управління Європейського Союзу, а не окремою країною.

Третя група інструментів єдиної торгівельної політики — регулювання торгівельних бар'єрів — передбачає усунення перепон на шляху продажу товарів, послуг та прав інтелектуальної власності з Європейського Союзу до третіх країн, якщо вигоду від цього отримують експортери.

Четверта група інструментів пов'язана з наданням преференцій окремим країнам, що стає можливим за результатами двосторонніх перемовин Європейського Союзу з цими країнами. У переважній більшості випадків подібні преференції надаються країнам, що розвиваються, з метою надання їм допомоги шляхом підвищення конкурентоспроможності їх товарів на ринку ЄС зав-

дяки зниженню ставок увізного мита або взагалі повного скасування мита.

Підбиваючи підсумку дослідження торгівельної політики Європейського Союзу, можна констатувати наявність тенденцій до лібералізації внутрішнього ринку та посилення протекціонізму при взаємодії з третіми країнами. Слід також наголосити на тому, що зовнішню торгівельну політику можуть реалізовувати тільки наднаціональні органи ЄС, а не органи влади окремих країн-учасниць угруповання. Однак існують і виключення з цього правила. Так, відповідно до Ніццького договору, органам Європейського Союзу — Раді Європейського Союзу та Європейській комісії — була надана виключна компетенція, що означало ліквідацію самостійності держав-учасниць у сфері здійснення торгівельної політики. Для того, щоб процес реалізації спільної торгівельної політики не сповільнювався у випадках виникнення труднощів у окремих країн Європейського Союзу, були розроблені рекомендації щодо співпраці. Але компетенції Ради ЄС та Європейської комісії не є виключними, що означає можливість держав у разі необхідності реалізовувати певні заходи в зовнішньоторговельній сфері за умови обов'язкового повідомлення інших держав-учасниць. Проте така можливість істотно обмежена правом Європейської комісії прийняти рішення щодо зміни або повного скасування подібних заходів країною-учасницею, яка їх запровадила.

Слід також звернути увагу, що в 1999 році була запроваджена єдина валюта — євро. Проте не всі країни-учасниці Європейського Союзу ввійшли до єврозони.

Перша серйозна криза в Європейському Союзі була пов'язана не стільки з особливостями провадження спільної торгівельної політики, скільки з втратою самостійності у здійсненні монетарної політики. Введення євро у якості єдиної валюти вивело монетарні інструменти з-під національної юрисдикції, але фіскальні залишилися у розпорядженні держав-учасниць. У таких умовах країни втратили потужні важелі регулювання торговельного балансу, дефіцит якого став негативно впливати на стабільність державних фінансів. Єдиним засобом виправлення ситуації стало зростання бюджетного фінансування, що дестабілізувало систему державних фінансів. Рекомендації скоротити витрати державного бюджету, розроблені відповідно до вимог Міжнародного Валютного Фонду, лише погіршили ситуацію, оскільки сприяли скороченню попиту, скороченню виробництва та зменшення бази оподаткування. Зазначені процеси змусили скептиків замислитися над можливим розпадом Європейського Союзу.

Найбільш яскраво криза, пов'язана з відсутністю можливості регулювати стан платіжного балансу за допомогою девальвації валюти, проявилась у Греції. Повернення до драхми серйозно розглядалось як дієвий спосіб подолання боргової кризи у 2012 році. Також точились дискусії щодо можливого виходу країни зі складу Європейського Союзу. Але зрештою вихід із кризової ситуації був знайдений у вигляді поєднання жорстких обмежувальних заходів та потужної фінансової допомоги з боку Європейського Союзу. Результатом стало покращення економічної ситуації в країні та збереження її членства у даному регіональному угрупованні.

Найбільш резонансною подією, пов'язаною з невдоволенням окремої країни необхідністю проведення спільної політики і обмеженістю можливостей для захисту національних інтересів, став брекзит — вихід Великої Британії зі складу Європейського Союзу. Як і у випадку Греції, плани щодо виходу з інтеграційного угруповання стали актуальними під час кризи. У 2013 році прогнозувалось, що протягом 2016-2017 років обсяг виробництва буде на 18 % нижчим у порівнянні з тим обсягом, який міг би бути досягнутий при дотриманні темпів економічного зростання 1997-2007 років [7, с. 88]. Зрештою, у травні 2015 року до парламенту був внесений законопроект про проведення референдуму, на якому мешканцям Великої Британії було необхідно відповісти на єдине питання: "Чи повинно Об'єднане Королівство залишатись членом Європейського Союзу?". Основні аргументи прихильників брекзиту зводились до наступного. По-перше, вони стверджували, що членство у Європейському союзі негативно впливає на економічний розвиток Великої Британії через накладення додаткових обмежень на бізнес та вилучення мільярдів фунтів до спільного бюджету, тоді як вигода від інтеграції є незначною. По-друге, невдоволення викликала відсутність контролю над кордоном. На референдумі більшість респондентів висловились за вихід Великої Британії з Європейського Союзу.

Варто зазначити, що тодішній прем'єр-міністр Великої Британії Девід Кемерон намагався зберегти країну в складі Європейського Союзу шляхом підписання з лідерами європейських держав додаткових угод, які б усунули недоліки інтеграційних процесів, що не подобалися британцям. Але цього виявилось замало для того, щоб переконати мешканців країни у необхідності збереження членства в ЄС.

Із протекціонізмом окремих країн-учасниць регіонального інтеграційного угруповання зіштовхнулась і Україна. У лютому 2023 року сільськогосподарські виробники п'яти країн Європейського Союзу — Болгарії, Польщі, Румунії, Словаччини та Угорщини — розпочали акції протесту з метою блокування пунктів пропуску та доріг для недопущення українського зерна на їх територію.

Слід наголосити на передумовах цієї ситуації. Із початком повномасштабної війни експорт сільськогосподарської продукції з України традиційним — морським — шляхом став неможливим. Багато європейських країн сприяли транзиту українського зерна альтернативним шляхом — за допомогою наземного транспорту. Європейським Союзом також були скасовані митні збори та деякі нетарифні заходи щодо української продукції. Укладання зернової угоди влітку 2022 року передбачало розблокування частини українських портів, але повернути обсяги морських перевезень на попередній рівень не змогло: лише половина сільськогосподарської продукції вивозилась водним транспортом (для порівняння: до початку повномасштабного вторгнення цей показник коливався навколо 90 %). Решта аграрної продукції продовжувала постачатись автомобільним та залізничним транспортом через територію сусідніх країн Центральної Європи. Такі особливості логістики призвели до стрімких змін у географічній структурі зовнішньої торгівлі України: частка експорту сільськогос-

подарської продукції до країн Європейського Союзу зросла з 27,7 % у 2021 році до 55,2 % у 2022 році. Збільшення експорту до Польщі було ще більш вражаючим: з 981 млн доларів до 2,6 млн доларів [4]. Потрапляння великих обсягів зерна з України на ринок Європейського Союзу було одним із потужних чинників зниження цін на нього майже вдвічі. Саме ця обставина призвела до протестів європейських фермерів, наслідком яких стало звернення прем'єр-міністрів п'яти згаданих країн до керівних органів Європейського союзу щодо обмеження постачань сільськогосподарської продукції з України та збільшення їх фінансової допомоги. Зрештою ці вимоги були задоволені й були запроваджені кількісні обмеження на ввезення кукурудзи, пшениці, ріпака та насіння сояшника з метою продажу в Болгарії, Польщі, Румунії, Словаччині та Угорщині. Спочатку вони діяли до літа, а потім були продовжені до середини вересня і, не зважаючи на невдоволення представників зазначених країн, скасовані. Європейська комісія "після аналізу даних щодо впливу експорту чотирьох категорій сільськогосподарської продукції на ринок ЄС дійшла висновку, що завдяки тимчасовим заходам, запровадженим 2 травня 2023 року, викривлення ринку в п'яти країнах-членах, що межують з Україною, зникли" [4]. Таке рішення було проігнороване Польщею, Словаччиною та Угорщиною, які продовжили термін дії ембарго. Подібні дії викликали негативну реакцію багатьох європейських політиків, оскільки вони вбачали в ньому порушення принципів єдиного ринку.

Варто наголосити, що і друга частина вимог протестуючих країн — надання додаткової фінансової допомоги — свого часу також була виконана Європейським Союзом шляхом надання двох пакетів допомоги: 56,3 млн євро та 100 млн євро [4]. Але і це не зупинило вказані країни в рішенні заборони українських сільськогосподарських товарів, що зрештою призвело до необхідності залучення Світової організації торгівлі до вирішення цієї ситуації.

Інтеграційні процеси у Північній Америці розпочалися набагато пізніше, ніж у Європі. У 1989 році був підписаний пакт про вільну торгівлю між Сполученими Штатами Америки та Канадою, а в 1994 році зона вільної торгівлі була розширена на Мексику і НАФТА набула свого остаточного вигляду. Упродовж існування даної угоди поступово, але систематично скасовувались тарифні та нетарифні бар'єри у торгівлі та інвестиціях між країнами-учасницями. Процес завершився у 2008 році, коли були ліквідовані останні тарифи. Був спрощений також процес переміщення інвестицій між країнами.

Розглянуті заходи позитивно вплинули на розвиток кожної із країн-учасниць НАФТА в цілому. Але мали місце й негативні наслідки. Перед усім, мова йде про втрату робочих місць, погіршення умов праці та зростанні негативного впливу на навколишнє середовище.

За даними американського Інституту економічної політики, Північноамериканська угода про вільну торгівлю стала своєрідними дверима, через які американських робітників виштовхали на неоліберальний світовий ринок праці [8]. Мова йде про надане в рамках Угоди право американським корпораціям переносити виробництво в іншу країну з подальшим імпортом до Сполучених Штатів виготовленої продукції. Це підірвало переговорну силу

американських робітників, наслідком чого стала майже 20-річна стагнація заробітних плат. Можна виділити чотири основні напрями такого впливу.

Перший напрям — перенесення виробництва до Мексики, що призвело до втрати майже 700 000 робочих місць в основному в Каліфорнії, Техасі та Мічигані. Щоправда, слід звернути увагу, що цей процес був дещо пом'якшений на прикордонних територіях, де спостерігалось зростання зайнятості у сферах обслуговування та роздрібної торгівлі у зв'язку зі зростанням активності вантажних перевезень.

Другий напрям — надання корпораціям інструменту шантажу як власних працівників, так і місцевих органів влади. Потенційне перенесення виробництва в Мексику активно використовувалось керівниками американських корпорацій як засіб тиску на робітників та профспілки під час проведення переговорів щодо зниження заробітної плати та скасування пільг. Якщо робітники або профспілки не погоджувались на запропоновані менеджерами умови, компанії оголошували про план перенесення виробництва в Мексику і, відповідно, закриття підприємства у Сполучених Штатах із наступним звільненням місцевих працівників. Такі ж аргументи використовувались американськими корпораціями і в перемовинах із місцевими органами влади щодо надання податкових знижок та субсидій.

Третій напрям впливу пов'язаний зі зростанням конкуренції на ринку праці Сполучених Штатів у наслідок стрімкого притоку нелегальних працівників із низькою кваліфікацією. Це стало результатом руйнівного впливу НАФТА на мексиканське сільське господарство, оскільки субсидії фермерам у Сполучених Штатах були значно вищими, ніж у Мексиці. Втративши роботу в своїй країні, мексиканські працівники низької кваліфікації почали масово виїжджати до сусідньої країни, що спричинило потужний тиск на заробітну плату.

Четвертий напрям впливу полягав у розширенні принципів НАФТА на Світову організацію торгівлі. Зокрема, китайським працівникам був дозволений доступ до американського ринку праці в обмін на отримання транснаціональними корпораціями США права інвестувати в Китаї.

На основі дослідження зазначених негативних аспектів багато науковців робили висновок, що основною метою укладання Північноамериканської угоди про вільну торгівлю було не спрощення власне торгівлі товарами та послугами між Канадою, США та Мексикою, яка успішно розвивалась понад три століття до цього, а звільнення корпорацій Сполучених Штатів від американських законів, спрямованих на захист працівників та навколишнього середовища. На підтвердження своїх висновків вони наводили дані щодо зниження рівня життя робітників на всьому північноамериканському материку: зниження зарплати в Сполучених Штатах виглядало цілком закономірним, але навіть у таких умовах відставання середньої зарплати в Мексиці залишалось на незмінному рівні. Все це є ознакою гонитви по низхідній — конкуренції шляхом зниження витрат за рахунок зменшення заробітної плати та погіршення умов праці.

Розглянуті проблеми призвели до тристоронніх переговорів Сполучених Штатів Америки, Канади та Мексики про перегляд умов співпраці у межах НАФТА, які розпо-

чались у 2017 році. Ініціатором виступили Сполучені Штати Америки. Формально озвучені цілі переговорів були спрямовані на перетворення північноамериканських ринків на більш доступні та безпечні, торговельні відносини — на більш взаємовигідні, а отже, мали забезпечити виграв усіх учасників. Але підписана в 2018 році угода між цими країнами — USMCA — більшою мірою відповідає вимогам Сполучених Штатів Америки [2, с. 91].

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Інтеграційні об'єднання створюють передумови економічного зростання для країн-учасниць, оскільки дозволяють у повній мірі використати переваги міжнародної торгівлі. Додатковим стимулом для країн, що розвиваються, є можливість отримання фінансової допомоги від країн-донорів. Але в умовах кризи і загострення міжнародної конкуренції кожна з країн починає концентруватись на захисті національних інтересів, а отже, тяжіє до проведення політики протекціонізму та прагне отримати більше незалежності у прийнятті рішень. Історичний досвід свідчить про наявність принципових відмінностей у поведінці розвинених країн та тих, що розвиваються, під час розгортання кризи та загострення суперечностей усередині інтеграційних угруповань. Розвинені країни прагнуть або змінити умови взаємодії таким чином, щоб вони в більшій мірі відповідали їх інтересам, або виходять із інтеграційного угруповання (чи, принаймні, планують такий вихід). Країни, що розвиваються, усвідомлюють масштабність негативних наслідків свого виходу, тому не розглядають такий сценарій у якості шляху вирішення власних проблем. Також вони не мають достатнього впливу для зміни діючих правил. Відповідно, у їх розпорядженні залишаються два основні варіанти дій. Перший — привертати увагу країн-донорів до своїх проблем із метою отримання додаткової фінансової допомоги. Другий — в односторонньому порядку приймати рішення про запровадження протекціоністських заходів по відношенню до третіх країн, навіть якщо це суперечить логіці функціонування інтеграційного об'єднання. Такі дії стають можливими, тільки якщо країни-лідери інтеграційного угруповання не наважаться на жорсткі дії по відношенню до "порушників", намагаючись створити видимість єдності всередині об'єднання.

Література:

1. Варламова М. Л., Ковальова О. І., Козачишина А. С., Лясковець К. К. Особливості інтеграційних процесів країн НАФТА. Економіка і організація управління. Вінниця. 2021. № 2. С. 66—75.
2. Дзяд О. В., Гречин К. О. Результати та перспективи модернізації НАФТА в контексті політики Д. Трампа. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. Ужгород. 2019. Випуск 28, частина 1. С. 88—95.
3. Єрьомін А. Брексит — величезна поразка ЄС. Високий замок. 2020. URL: <https://wz.lviv.ua/blogs/426966-breksit-velychezna-porazka-yes> (дата звернення: 09.05.2024).

4. Недашківський В. Українське зерно розбрату: чому Польща, Словаччина й Угорщина знову вдалися до ембарго. Finance.ua. 2023. URL: <https://finance.ua/ua/goodtoknow/ukrainske-zerno-rozbratu> (дата звернення: 09.05.2024).

5. Сіденко В. Р. Кризові процеси у розвитку інтеграції в ЄС: витоки та перспективи. Економіка і прогнозування. Київ. 2017. № 1. С. 7—34.

6. Торгівельна політика: порівняльно-правове дослідження відповідності законодавства України. Acquis communautaire Європейського Союзу. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2012/05/17/201205170000008968.pdf> (дата звернення: 09.05.2024).

7. Чевичалова Ж. В. Британська сецесія: черговий крок у непростих стосунках ЄС і Великої Британії. Європейська інтеграція в контексті сучасної геополітики: зб. наук. ст. за матеріалами наук. конф., м. Харків, 24 трав. 2016 р. Харків, 2016. С. 86—90.

8. Faux J. NAFTA's Impact on U.S. Workers. Economic Policy Institute. 2013. URL: <https://www.epi.org/blog/naftas-impact-workers/> (date of access: 09.05.2024).

References:

1. Varlamova, M., Kovalova, O., Kozachyshyna, A. and Liaskovets, K. (2021), "Peculiarities of the integration processes of NAFTA countries", *Economics and Organization of Management*, vol. 2, pp. 66—75.
2. Dzyad, O. and Hrechyn, K. (2019), "Results and prospects of NAFTA modernisation in context of D. Trump's policy", *Uzhorod National University Herald. Series: International Economic Relations and World Economy*, vol. 28, no. 1, pp. 88—95.
3. Yer'omin, A. (2020), "Brexit is a huge defeat for the EU", *Vysokyj замок*, [Online], available at: <https://wz.lviv.ua/blogs/426966-breksit-velychezna-porazka-yes> (Accessed 09 May 2024).
4. Nedashkivs'kyj, V. (2023), "Ukrainian Grain of Discord: Why Poland, Slovakia, and Hungary Have Once Again Resort to Embargo", *Finance.ua*, [Online], available at: <https://finance.ua/ua/goodtoknow/ukrainske-zerno-rozbratu> (Accessed 09 May 2024).
5. Sidenko, V. (2017), "The crisis processes in the EU development: origins and prospects", *Economy and forecasting*, vol. 1, pp. 7—34.
6. Ministry of Justice of Ukraine (2009), "Trade Policy: A Comparative Legal Study of Ukrainian Legislation Compliance with the Acquis Communautaire of the European Union", available at: <https://minjust.gov.ua/files/general/2012/05/17/201205170000008968.pdf> (Accessed 09 May 2024).
7. Chevychalova, Zh. (2016), "British Secession: Another Step in the Complicated Relationship Between the EU and the United Kingdom", *Yevropejs'ka intehtratsiia v konteksti suchasnoi heopolityky: zbirnyk naukovykh statej za materialamy naukovoi konferentsii [European Integration in the Context of Modern Geopolitics: A Collection of Scientific Articles Based on the Materials of a Scientific Conference]*, Kharkiv, Ukraine, pp. 86—90.
8. Faux, J. (2013), "NAFTA's Impact on U.S. Workers", *Economic Policy Institute*, [Online], available at: <https://www.epi.org/blog/naftas-impact-workers/> (Accessed 09 May 2024).

Стаття надійшла до редакції 14.05.2024 р.

Г. В. Циганенко,
к. е. н., доцент, професор МКА, доцент кафедри публічного управління, адміністрування та соціальної роботи, Національний університет охорони здоров'я України імені П.Л. Шупика
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6245-5161>

О. А. Трухан,
к. е. н., доцент, доцент кафедри управління та адміністрування,
Житомирський інститут Приватного акціонерного товариства
"Вищий навчальний заклад "Міжрегіональна Академія управління персоналом"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9250-2523>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.11.107

АНТИКРИЗОВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ЯК КЛЮЧОВИЙ ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОСТІ БІЗНЕСУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Н. Tsyhanenko,
PhD in Economics, Associate Professor, Professor of International Staff Academy, Associate Professor of the Department of Public Management, Administration, and Social Work, Shupyk National Healthcare University of Ukraine
О. Trukhan,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Management and Administration Department in Zhytomyr Institute of the Private joint-stock company "Higher educational establishment "Interregional Academy of Personnel Management"

ANTI-CRISIS MANAGEMENT AS A KEY TOOL FOR ENSURING BUSINESS SUSTAINABILITY IN MODERN CONDITIONS

У статті розглядається антикризовий менеджмент як ключовий інструмент для забезпечення стійкості та життєздатності бізнесу в сучасних умовах нестабільності та невизначеності. Досліджуються основні виклики, з якими стикаються підприємства, такі як глобальні кризи, пандемії, збройні конфлікти, цифрова трансформація та загострення конкуренції. Висвітлюються принципи, стратегії та інструменти антикризового управління, спрямовані на попередження криз, мінімізацію їх негативних наслідків, адаптацію до мінливих умов та забезпечення безперервності бізнесу. Аналізуються ефективні підходи до управління ризиками, впровадження інновацій, залучення та розвитку персоналу в кризових ситуаціях. Особлива увага приділяється ролі антикризового менеджменту під час пандемії COVID-19 та воєнної агресії Росії проти України. Розглядаються перспективи розвитку антикризових стратегій з урахуванням глобальних тенденцій, цифрових технологій та необхідності сталого розвитку. Наводяться приклади успішних практик застосування антикризового менеджменту провідними компаніями.

In the era of unprecedented global challenges and disruptions, effective crisis management has emerged as a crucial instrument for ensuring business resilience and sustainability. This article delves into the pivotal role of crisis management as a key strategy for organizations navigating the complexities of the modern business landscape. The contemporary business environment is characterized by heightened volatility, uncertainty, and risk. Enterprises face a multitude of potential crises, ranging from economic downturns, geopolitical conflicts, and natural disasters to cyber threats, technological disruptions, and public health emergencies like the COVID-19 pandemic. The Russian invasion of Ukraine has further exacerbated the challenges, creating an extraordinary crisis situation that demands agile and robust crisis management strategies. The article examines the theoretical foundations and practical applications of crisis management, highlighting its significance in preventing, mitigating, and recovering from crises. It explores proactive approaches to risk identification, crisis preparedness, and contingency planning, enabling organizations to anticipate and respond effectively to potential threats. Reactive strategies for crisis response, damage control, and business continuity are also analyzed, underscoring the importance of agility, communication, and stakeholder management during critical situations. Moreover, the study delves into the role of crisis management in fostering organizational resilience and adaptability, emphasizing the need for continuous innovation, digital transformation, and talent development. Effective crisis management not only protects businesses from adverse impacts but also enables them to seize opportunities emerging from crises, fostering competitive advantage and long-term sustainability. The article investigates the evolving landscape of crisis management, considering the integration of cutting-edge technologies such as artificial intelligence, data analytics, and digital platforms. It examines the ethical implications of crisis management decisions and the importance of aligning crisis strategies with corporate social responsibility and sustainable development goals. Furthermore, the study analyzes successful case studies and best practices from leading organizations that have effectively navigated crises through robust crisis management strategies. These real-world examples provide valuable insights and lessons for organizations seeking to enhance their crisis preparedness and response capabilities. In conclusion, the article reinforces the critical significance of crisis management as a key instrument for ensuring business continuity, mitigating risks, and capitalizing on opportunities in an increasingly volatile and complex global environment. By embracing effective crisis management practices, organizations can build resilience, protect their stakeholders, and position themselves for long-term success in the face of adversity.

Ключові слова: антикризовий менеджмент, стійкість бізнесу, управління ризиками, безперервність діяльності, цифрова трансформація, сталий розвиток, пандемія COVID-19, російське вторгнення в Україну.

Key words: crisis management, business resilience, risk management, business continuity, digital transformation, sustainable development, COVID-19 pandemic, Russian invasion of Ukraine.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

У сучасному бізнес-середовищі, яке характеризується високим рівнем невизначеності, мінливості та ризиків, здатність швидко адаптуватися до кризових ситуацій та забезпечувати безперервність діяльності є критично важливою для підприємств будь-якого масштабу. Глобальні виклики, такі як пандемія COVID-19, російське вторгнення в Україну, економічні коливання,

кліматичні зміни та технологічні зрушення, створюють безпрецедентні загрози для стійкості бізнесу. Ефективне антикризове управління стає невід'ємною складовою успішної стратегії підприємства, що дозволяє мінімізувати негативні наслідки криз та швидко відновлюватися після них. Актуальність даної проблематики підкреслюється кількома ключовими факторами. По-перше, здатність організацій впроваджувати дієві антикризові заходи безпосередньо впливає на їхню конкурентоспроможність, фінансову стабільність та репутацію. По-друге, неефективне управління кризовими ситуаціями

може мати руйнівні наслідки для бізнесу, призводячи до значних фінансових втрат, втрати ринкових позицій та навіть банкрутства. По-третє, глобалізація та взаємозв'язаність сучасного економічного середовища посилюють ефект "доміно", коли криза в одній галузі чи регіоні може спричинити ланцюгову реакцію, що вплине на інші сектори та країни. Крім того, актуальність даної теми підсилюється необхідністю адаптації антикризових стратегій до швидких змін технологічного ландшафту, цифрової трансформації бізнесу та зростаючих вимог до сталого розвитку. Ефективні антикризові рішення повинні інтегрувати новітні технології, такі як штучний інтелект, аналітика даних та хмарні обчислення, а також враховувати принципи корпоративної соціальної відповідальності та екологічної стійкості.

Таким чином, дослідження ролі антикризового менеджменту як ключового інструменту забезпечення стійкості бізнесу в сучасних умовах має важливе наукове та практичне значення. Воно сприяє розвитку теоретичних основ антикризового управління, а також надає цінні рекомендації та кращі практики для підприємств різних галузей щодо підвищення їхньої життєздатності та конкурентоспроможності в епоху глобальних викликів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Питання антикризового менеджменту та забезпечення стійкості бізнесу активно досліджуються вітчизняними та зарубіжними науковцями. Зокрема, І.Г. Брітченко та О.А. Князева [1] розглядають специфічні антикризові технології управління персоналом як ключовий ресурс для подолання кризових ситуацій. У щорічному звіті Світового економічного форуму [2] аналізуються глобальні виклики та перспективи розвитку антикризового менеджменту в 2023—2024 роках з урахуванням безпрецедентних загроз, спричинених пандемією та іншими факторами.

Фундаментальні засади антикризового управління підприємством, його теоретико-методологічні основи та практичний інструментарій ґрунтовно досліджені у працях І.В. Ліганенка [4] та С.М. Іванюти [3]. Важливі аспекти антикризового менеджменту в умовах пандемії COVID-19 висвітлює Л.О. Лігоненко [5], а О.Й. Шевцова [9] аналізує специфіку антикризового управління підприємством в екстремальних умовах воєнного стану.

Окремі галузеві та функціональні аспекти антикризового менеджменту розглядаються у виданнях "Інтелект XXI" [6], монографії О.О. Терещенка [8] з питань антикризового фінансового управління та навчальному посібнику Г.В. Ситника [7] з теорії та практики антикризового менеджменту.

Зарубіжні дослідники також роблять вагомий внесок у розвиток даної проблематики. Зокрема, J. Bundy, M.D. Pfarrer, C.E. Short та W.T. Coombs [10] аналізують

різні аспекти криз та антикризового управління, інтегруючи їх у цілісну концепцію. B. Herbane [11] досліджує антикризовий менеджмент крізь призму складних адаптивних систем. I.I. Mitroff та M.C. Alpaslan [12] фокусуються на уроках антикризового управління, отриманих під час пандемії COVID-19. С.М. Pearson та J.A. Clair [13] розглядають контекстуальні фактори та їх вплив на антикризовий менеджмент. С.А. Trahms, Н.А. Ndofor та K. Sikavica [14] аналізують стратегії компаній під час кризи, викликані пандемією.

Проте, незважаючи на численні дослідження в цій галузі, динамічні зміни глобального середовища, виникнення нових загроз та невизначеностей вимагають постійного перегляду та вдосконалення підходів до антикризового менеджменту як ключового інструменту забезпечення стійкості бізнесу.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є комплексне дослідження антикризового менеджменту як ключового інструменту для забезпечення стійкості та життєздатності бізнесу в умовах сучасних викликів, таких як глобальні кризи, пандемії, збройні конфлікти, цифрова трансформація та загострення конкуренції. Для досягнення поставленої мети необхідно виконати наступні завдання:

1. Проаналізувати основні виклики та загрози, з якими стикаються підприємства в сучасних нестабільних умовах.
2. Визначити принципи, стратегії та інструменти антикризового менеджменту для попередження та мінімізації негативних наслідків криз.
3. Дослідити ефективні підходи до управління ризиками, впровадження інновацій та розвитку персоналу в кризових ситуаціях.
4. Розглянути роль антикризового менеджменту під час пандемії COVID-19 та воєнної агресії Росії проти України.
5. Проаналізувати перспективи розвитку антикризових стратегій з урахуванням глобальних тенденцій, цифрових технологій та принципів сталого розвитку.
6. Навести приклади успішних практик застосування антикризового менеджменту на підприємствах різних галузей.
7. Обґрунтувати висновки дослідження та дати пропозиції щодо перспективи подальшого дослідження.

Виконання цих завдань дозволить комплексно розкрити тему антикризового менеджменту як ключового інструменту для забезпечення стійкості та життєздатності бізнесу в сучасних мінливих умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сучасний бізнес-ландшафт характеризується високим рівнем турбулентності та невизначеності, що спричинено низкою викликів та загроз різного походження. Розглянемо основні з них детальніше:

1. Глобальні економічні кризи та коливання ринків. Як зазначається у звіті Світового економічного форуму [2], пандемія COVID-19 та її наслідки для економіки, енергетична криза та інші явища демонструють вразливість сучасного світу.

2. Геополітична нестабільність та збройні конфлікти. Військова агресія Росії проти України [9] значно ускладнює ведення бізнесу, спричиняє логістичні проблеми, розриви ланцюгів постачання та непередбачувані ризики.

3. Кіберзагрози та порушення інформаційної безпеки [6]. Зростає кількість кібератак, витоків даних та інших інцидентів, пов'язаних з інформаційними системами підприємств.

4. Стихійні лиха та екологічні виклики. Зміна клімату, природні катаклізми вимагають адаптації виробничих процесів до принципів сталого розвитку [2].

5. Цифрова трансформація та технологічні зрушення [6]. Швидкий розвиток цифрових технологій змушує компанії постійно модернізувати свої бізнес-моделі.

6. Загострення конкуренції та зміна споживчих переваг [1]. Глобалізація ринків, поява нових гравців, зміна потреб споживачів вимагають вдосконалення продуктів, послуг та маркетингових стратегій.

7. Кризи на рівні підприємств, пов'язані з управлінням персоналом, фінансами, виробництвом [1; 3; 4; 7; 8].

Наведені виклики та загрози демонструють складність сучасного бізнес-середовища і необхідність впровадження ефективних інструментів антикризового менеджменту для забезпечення стійкості та життєздатності підприємств.

Ефективне антикризове управління має ґрунтуватися на низці ключових принципів, серед яких: принцип випередження — своєчасне виявлення ранніх ознак кризових ситуацій та вжиття превентивних заходів [3, с. 54—57]; принцип безперервності — антикризовий менеджмент є невід'ємною складовою загальної системи управління підприємством [7, с. 46—49]; принцип комплексності — використання різноманітних інструментів та залучення всіх підрозділів підприємства [4, с. 112—117]; принцип оперативності — швидке реагування на кризові явища та прийняття рішень [3, с. 63—65].

Стратегії антикризового менеджменту можуть включати: стратегію уникнення кризи — вчасне передбачення та нейтралізація потенційних загроз [8, с. 134—139]; стратегію пом'якшення наслідків — мінімізація негативного впливу кризи на діяльність підприємства [4, с. 205—211]; стратегію виживання — забезпечення життєздатності підприємства в умовах гострої кризи [1, с. 68—70]; стратегію відновлення — повернення до нормального функціонування після подолання кризи [7, с. 187—193].

Інструменти антикризового менеджменту включають: моніторинг внутрішнього та зовнішнього середовища для раннього виявлення ризиків [3, с. 92—98]; управління ризиками (ідентифікація, аналіз, оцінка, розробка заходів реагування) [11, с. 114—121]; антикризове планування та розробка сценаріїв дій у кризових ситуаціях [7, с. 142—149]; реструктуризація та реінжиніринг бізнес-процесів для підвищення ефективності [4, с. 167—175]; управління ліквідністю, оптимізація витрат, пошук додаткових джерел фінансування [8, с. 92—102]; розвиток персоналу, формування команди антикризового управління [1, с. 70—73]; антикризовий PR та комунікації для збереження репутації [10, с. 1182—1185].

Застосування цих принципів, стратегій та інструментів у комплексі дозволяє підприємствам ефективно протидіяти кризовим явищам, мінімізувати їх негативний вплив та забезпечити стійкість бізнесу.

Ефективні підходи до управління ризиками, впровадження інновацій та розвитку персоналу, що можуть бути застосовані в кризових ситуаціях, можна систематизувати наступним чином.

А) Управління ризиками в кризових ситуаціях.

1. Ідентифікація ризиків — виявлення потенційних загроз як внутрішніх, так і зовнішніх [11, с. 115—117].

2. Оцінка ризиків — аналіз ймовірності настання ризику та його можливих наслідків [3, с. 95—97].

3. Розробка стратегії реагування — визначення методів нейтралізації, передачі або прийняття ризиків [7, с. 148—149].

4. Моніторинг та коригування — постійний контроль ризиків та адаптація стратегій при зміні умов [4, с. 172—174].

Б) Впровадження інновацій під час криз.

1. Діджиталізація бізнес-процесів та впровадження цифрових технологій для підвищення ефективності [6].

2. Розробка нових продуктів та послуг, які відповідають зміні попиту в кризових умовах [13, с. 679—682].

3. Пошук нових ринків збуту та каналів продажів, у тому числі онлайн [12, с. 10—14].

4. Оптимізація виробничих процесів, впровадження ресурсозберігаючих технологій [5, с. 95—96].

В) Розвиток персоналу в умовах кризи.

1. Формування команди антикризового управління з відповідними компетенціями [1, с. 70—73].

2. Навчання та перекваліфікація персоналу для адаптації до нових вимог [4, с. 119—122].

3. Мотивація та стимулювання працівників в складних умовах [1, с. 71—72].

4. Забезпечення ефективних комунікацій та зворотного зв'язку між керівництвом та персоналом [10, с. 1185—1187].

5. Створення сприятливого психологічного клімату та подолання стресових ситуацій [14, с. 439—442].

Застосування ефективних підходів до управління ризиками, впровадження інновацій та розвитку персоналу в кризових умовах допоможе підприємствам пристосуватися до мінливого середовища, знизити негативний вплив криз та забезпечити стійкість бізнесу.

Хоча гострий період пандемії залишився позаду, її наслідки для бізнесу досі відчущуються в 2024 р. Згідно зі звітом Світового економічного форуму, пандемія COVID-19 спричинила величезні економічні втрати у розмірі \$28 трлн протягом 2020—2025 рр. [2]. Антикризовий менеджмент відіграв ключову роль у забезпеченні безперервності діяльності підприємств під час локдаунів та карантинних обмежень. Як зазначається в дослідженні Міжнародного наукового журналу "Інтелект XXI" [6], компанії були змушені швидко адаптуватися до дистанційних форматів роботи, діджиталізувати бізнес-процеси та запроваджувати нові цифрові рішення.

Ефективне управління ризиками, пов'язаними з пандемією (ризики для здоров'я персоналу, розриви ланцюгів постачання, зниження попиту тощо), дозволило багатьом підприємствам пристосуватися та вижити у

Таблиця 1. Порівняльні показники викликів та загроз до та під час криз COVID-19 та військового вторгнення Росії в Україну

Показник	До кризи	Під час кризи	Прогноз/Наслідки
Світовий ВВП	Зростання 2,8% у 2019 р.	Скорочення на 3,1% у 2020 р.	Збитки \$28 трлн у 2020-2025 рр.
Безробіття	5,4% у 2019 р.	Зростання до 6,6% у 2020 р.	-
Державний борг	83,5% ВВП у 2019 р.	Збільшення на 15% ВВП у 2020 р.	-
Кібербезпека	Збитки \$600 млрд у 2018 р.	Збитки \$945 млрд у 2022 р.	\$10,5 трлн збитків щорічно до 2025 р.
Витоки даних	3,8 тис. випадків у 2018 р.	Понад 5 тис. випадків у 2022 р.	-
Зміна клімату	-	Втрати \$275 млрд від стихійних лих у 2022 р.	Скорочення ВВП на 18% до 2050 р.
Біорізноманіття	-	-	25-35% видів можуть зникнути до 2070 р.
Війна в Україні	-	-	\$2,8 трлн економічних втрат у 2022-2023 рр.

Джерело: узагальнено [2].

складних умовах [2; 3]. Як стверджується в монографії І.В. Ліганенко [4], кризова ситуація стимулювала інноваційну активність, пошук нових бізнес-моделей та ринків збуту.

Повномасштабна війна, розв'язана Росією в 2022 р., створила безпрецедентні виклики для українських підприємств. Застосування інструментів антикризового менеджменту відіграло життєво важливу роль у забезпеченні стійкості вітчизняного бізнесу. Як зазначається у статті О.Й. Шевцової [9], евакуація персоналу та виробничих потужностей з гарячих точок, диверсифікація джерел постачання, переорієнтація на нові ринки збуту, пошук альтернативних логістичних рішень — все це є прикладами антикризових заходів, які допомогли українським компаніям пристосуватися до воєнних реалій.

У навчальному посібнику С.М. Іванюти [3] підкреслюється, що ефективні комунікаційні стратегії та налагодження зв'язків з міжнародними партнерами сприяли збереженню репутації та забезпеченню фінансової підтримки для українських підприємств під час війни. Дослідження Бунді та ін. [10] також акцентує увагу на важливості антикризових PR та комунікацій для подолання кризових ситуацій.

У 2024 р., в умовах тривалого воєнного протистояння, антикризовий менеджмент, як зазначається у монографії І.В. Ліганенко [4], продовжує відігравати ключову роль у підвищенні стійкості вітчизняного бізнесу до наслідків війни, пошуку нових можливостей та підготовці до відбудови економіки в повоєнний період.

Згідно з останнім звітом Світового економічного форуму "Глобальні ризики 2023—2024: прогнозування викликів для антикризового менеджменту" [2], наведено статистичні дані та аналіз ключових показників, що стосуються мети нашого дослідження та висвітлюють масштаби проблем, з якими стикається бізнес.

Вплив пандемії COVID-19 на світову економіку спричинив такі наслідки: скорочення світового ВВП на 3,1% у 2020 р.; збитки у розмірі \$28 трлн через пандемію у 2020—2025 рр. (за оцінками); зростання безробіття до 6,6% у 2020 р.; збільшення державного боргу на 15% ВВП у середньому по країнах у 2020 р.

Загрози кібербезпеці та витоки даних спричинили втрати для світової економіки від кібератак оцінюють-

ся у \$945 млрд у 2022 р.; у 2022 р. зафіксовано понад 5000 витоку даних у корпоративному секторі; очікується, що збитки від кібершахрайства до 2025 р. сягнуть \$10,5 трлн щорічно.

Наслідки змін клімату та екологічних загроз спричинили економічні втрати від стихійних лих у 2022 р. — близько \$275 млрд; від 25% до 35% видів тварин і рослин можуть зникнути до 2070 року через зміну клімату; до 2050 р. зміна клімату може зменшити світовий ВВП на 18%;

Геополітична нестабільність та збройні конфлікти — за оцінками експертів прямі та непрямі економічні наслідки війни в Україні оцінюються у \$2,8 трлн у 2022—2023 рр.; порушення торговельних бар'єрів, розриви ланцюгів постачання та зростання цін на енергоресурси. Ці статистичні дані підкреслюють масштаби та серйозність викликів, з якими стикаються підприємства у сучасному світі. Впровадження ефективного антикризового менеджменту є життєво необхідним для мінімізації негативного впливу цих загроз та забезпечення стійкості бізнесу. Порівняльні дані докризової та під час кризових ситуацій (Табл. 1).

Ця порівняльна статистика яскраво ілюструє масштаби негативного впливу криз на світову економіку, бізнес та суспільство в цілому. Показники до кризових періодів демонструють відносну стабільність, тоді як під час криз спостерігаються різкі негативні коливання в економічних, соціальних та екологічних сферах. Прогнози на майбутнє також вказують на значні довгострокові збитки та наслідки, з якими необхідно буде боротися за допомогою ефективних антикризових стратегій та інструментів.

Нами прослідковуються тенденції щодо наступних перспектив розвитку антикризових стратегій. З урахуванням глобальних тенденцій відстежується посилення взаємозв'язку та взаємозалежності світової економіки [2]. Необхідність координації антикризових дій на міжнародному рівні. Відбувається зростання ролі наднаціональних організацій у регулюванні та запобіганні глобальним кризам (ООН, СОТ, МВФ тощо) [2; 11]. Відчувається необхідність поширення принципів ESG (environmental, social, governance) та сталого розвитку в бізнес-середовищі [5]. Імплементация цих принципів в антикризові стратегії.

З урахуванням цифрові технології потребують використання великих даних, аналітики та штучного інтелекту для передбачення криз та раннього виявлення ризиків [6; 13]; потрібен розвиток цифрових платформ для оперативного обміну інформацією та координації антикризових заходів [12]; необхідним є впровадження хмарних технологій, інструментів віддаленої роботи та кібербезпеки для забезпечення безперервності бізнесу [4]; необхідна діджиталізація виробничих процесів, логістики та ланцюгів постачання для підвищення їх стійкості [6].

З урахуванням Принципи сталого розвитку необхідна інтеграція екологічних та соціальних аспектів у антикризову стратегію та річні антикризові плани [5; 7]; здійснювати фокус на кругову економіку, ресурсоефективність та скорочення відходів для мінімізації екологічних ризиків [5]; організовувати забезпечення безпеки персоналу, дотримання трудових стандартів та етичних норм під час криз [1; 14]; формувати корпоративну культуру сталого розвитку для підвищення стійкості компанії [4].

Урахування цих глобальних тенденцій, цифрових інновацій та принципів сталості дозволить підприємствам розробляти більш ефективні та адаптивні антикризові стратегії, здатні протистояти різноманітним викликам сучасності та майбутнього. Прикладами успішних практик застосування антикризового менеджменту на підприємствах різних галузей в кризові періоди були такі кампанії.

1. **Авіаційна галузь** — компанія Delta Air Lines (США) під час пандемії COVID-19 Delta швидко оптимізувала витрати, скоротила робочу силу та маршрути; було проведено реструктуризацію боргу та отримано фінансову підтримку від уряду; впроваджено жорсткі протоколи безпеки для відновлення польотів. У 2021 р. Delta повернулася до прибутковості завдяки антикризовим діям [12].

2. **Виробництво** — завод Volkswagen у Вольфсбурзі (Німеччина). Після зупинки виробництва під час локдауну застосовано гнучкі графіки праці; була прискорена діджиталізація виробничих процесів та логістики; впроваджено посилені заходи безпеки та соціального дистанціювання. Завдяки антикризовим діям завод зміг відновити повну потужність [6].

3. **ІТ-сектор** — компанія SoftServe (Україна). Після початку війни в Україні персонал був евакуйований у безпечні регіони. Забезпечено безперебійну роботу завдяки хмарній інфраструктурі та гнучкості. Надано фінансову та психологічну підтримку працівникам. Компанія змогла зберегти операційну діяльність та взяти участь у відбудові [9].

4. **Роздрібна торгівля** — компанія Walmart (США). В період пандемії посилено онлайн-продажі та доставку товарів. Застосовано гнучкі моделі постачання для забезпечення безперервності. Додатково найнято 235 тис. співробітників для задоволення підвищеного попиту. Walmart змогла збільшити прибутки в кризових умовах [3; 13].

Ці приклади демонструють, як великі компанії різних галузей застосовували антикризовий менеджмент для адаптації до викликів, мінімізації втрат та забезпечення стійкості свого бізнесу в складних обставинах.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Дане дослідження підтверджує, що антикризовий менеджмент є ключовим інструментом для забезпечення стійкості та життєздатності бізнесу в сучасних умовах нестабільності та невизначеності. Підприємства стикаються з численними викликами, серед яких глобальні економічні кризи, геополітична нестабільність, кіберзагрози, зміна клімату, технологічні зрушення та загострення конкуренції.

Ефективне антикризове управління базується на принципах випередження, безперервності, комплексності та оперативності. Стратегії антикризового менеджменту включають уникнення криз, пом'якшення їх наслідків, виживання та відновлення після криз. Основними інструментами є моніторинг середовища, управління ризиками, антикризове планування, реструктуризація, оптимізація фінансів, розвиток персоналу та антикризовий PR.

Ефективні підходи до управління ризиками, впровадження інновацій та розвитку персоналу під час криз дозволяють підприємствам пристосуватися до мінливих умов, знизити негативний вплив та забезпечити безперервність бізнесу. Кризові періоди, такі як пандемія COVID-19 та війна в Україні, продемонстрували життєву важливість антикризового менеджменту.

Перспективи розвитку антикризових стратегій пов'язані з урахуванням глобальних тенденцій, використанням цифрових технологій (аналітика, штучний інтелект, хмарні рішення) та імплементацією принципів сталого розвитку (ESG, ресурсоефективність, корпоративна культура). Успішні практики застосування антикризового менеджменту в різних галузях (авіація, виробництво, ІТ, роздрібна торгівля) демонструють дієвість інструментів антикризового управління для адаптації до викликів та забезпечення стійкого функціонування бізнесу.

Перспективи подальших досліджень передбачають: дослідження нових методів та моделей передбачення криз на основі великих даних, машинного навчання та штучного інтелекту; вивчення практик антикризового управління в окремих галузях промисловості, з урахуванням специфіки їх діяльності; аналіз впливу нових технологій (метавесвіт, блокчейн, квантути обчислення) на розвиток інструментів антикризового менеджменту; дослідження ефективних підходів до координації антикризових зусиль на міжнародному рівні та між державним і приватним секторами; вивчення кращих практик імплементації принципів сталого розвитку в антикризові стратегії компаній та формування відповідної корпоративної культури. Дослідження в цих напрямках дозволить розширити теоретичну базу та вдосконалити практичний інструментарій антикризового менеджменту для підвищення стійкості бізнесу до майбутніх викликів.

Література:

- Брітченко І.Г., Князева О.А. Антикризові технології управління персоналом. Маркетинг і менеджмент інновацій. 2022. № 2. С. 64—73.
- Звіт "Глобальні виклики та перспективи розвитку антикризового менеджменту в 2023—2024 роках" Світо-

вого економічного форуму (World Economic Forum) — "Global Risks Report 2023—2024: Forecasting Challenges for Crisis Management".

3. Іванюта С.М. Антикризове управління: навч. посібник. К.: Центр учбової літератури, 2022. 288 с.

4. Ліганенко І.В. Антикризове управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій: монографія. К.: КНТЕУ, 2021. 324 с.

5. Лігоненко Л.О. Антикризівий менеджмент в умовах пандемії COVID-19. Економіка та держава. 2021. № 2. С. 93—97.

6. Міжнародний науковий журнал "Інтелект XXI", спеціальний випуск "Антикризовий менеджмент та економічна безпека підприємств" (2023).

7. Ситник Г.В. Антикризівий менеджмент: теорія і практика управління: навч. посібник. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2020. 328 с.

8. Терещенко О.О. Антикризове фінансове управління на підприємстві: монографія. К.: КНЕУ, 2019. 268 с.

9. Шевцова О.Й. Антикризове управління підприємством в умовах воєнного стану. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". 2022. № 3. С. 67—73.

10. Bundy, J., Pfarrer, M.D., Short, C.E., Coombs, W.T. (2022). Crises and Crisis Management: Integration, Interpretation, and Research Development. Journal of Management, 48 (5), pp. 1176—1189.

11. Herbane, B. (2023). Exploring Crisis Management in the Context of Complexity. Journal of Contingencies and Crisis Management, 31 (2), pp. 109—123.

12. Mitroff, I.I., Alpaslan, M.C. (2023). The Impact of COVID-19 on Crisis Management: Lessons Learned and Future Perspectives. Journal of Contingencies and Crisis Management, 31 (1), pp. 5—18.

13. Pearson, C.M., Clair, J.A. (2020). Crisis Management: An Observation of Context Factors and Implications for Research and Practice. Journal of Organizational Behavior, 41 (8), pp. 673—688.

14. Trahms, C.A., Ndofo, H.A., Sikavica, K. (2021). Strategizing in a Crisis: Analyzing Antecedents to Firm Strategies During the COVID-19 Pandemic. European Management Review, 18 (4), pp. 433—449.

References:

1. Britchenko, I.H. and Kniazieva, O.A. (2022), "Anti-crisis personnel management technologies", Marketing and Management of Innovations, vol. 2, pp. 64—73.

2. World Economic Forum (2023), "Global Risks Report 2023—2024: Forecasting Challenges for Crisis Management", available at: <https://www.weforum.org/> (Accessed 05 May 2024).

3. Ivaniuta, S.M. (2022). Antykryzowe upravlinnia [Anti-crisis management: a textbook], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.

4. Lihanenko, I.V. (2021), Antykryzove upravlinnia pidpriemstvom: teoretyko-metodolohichni zasady ta praktychnyj instrumentarij [Anti-crisis management of the enterprise: theoretical and methodological principles and practical tools: a monograph], KNTEU, Kyiv, Ukraine.

5. Lihonenko, L.O. (2021), "Crisis management in the context of the COVID-19 pandemic", Economy and State, vol. 2, pp. 93—97.

6. International Scientific Journal "Intelligence XXI" (2023), Special issue "Crisis Management and Economic Security of Enterprises".

7. Sytnyk, H.V. (2020), Antykryzovyy menedzhment: teoriia i praktyka upravlinnia [Crisis management: theory and practice of management: a textbook], Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv, Ukraine.

8. Tereshchenko, O.O. (2019), Antykryzove finansove upravlinnia na pidpriemstvi [Anti-crisis financial management at the enterprise: a monograph], KNEU, Kyiv, Ukraine.

9. Shevtsova, O.Y. (2022), "Anti-crisis management of the enterprise in the conditions of martial law", Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politehnika", vol. 3, pp. 67—73.

10. Bundy, J., Pfarrer, M.D., Short, C.E. and Coombs, W.T. (2022), "Crises and Crisis Management: Integration, Interpretation, and Research Development", Journal of Management, vol. 48, no. 5, pp. 1176—1189.

11. Herbane, B. (2023), "Exploring Crisis Management in the Context of Complexity", Journal of Contingencies and Crisis Management, vol. 31, no. 2, pp. 109—123.

12. Mitroff, I.I. and Alpaslan, M.C. (2023), "The Impact of COVID-19 on Crisis Management: Lessons Learned and Future Perspectives", Journal of Contingencies and Crisis Management, vol. 31, no. 1, pp. 5—18.

13. Pearson, C.M. and Clair, J.A. (2020), "Crisis Management: An Observation of Context Factors and Implications for Research and Practice", Journal of Organizational Behavior, vol. 41, no. 8, pp. 673—688.

14. Trahms, C.A., Ndofo, H.A. and Sikavica, K. (2021), "Strategizing in a Crisis: Analyzing Antecedents to Firm Strategies During the COVID-19 Pandemic", European Management Review, vol. 18, no. 4, pp. 433—449.

Стаття надійшла до редакції 13.05.2024 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

**Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)
Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292**

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663

О. Ю. Чернишов,
к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки та бізнес-технологій,
Національний авіаційний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0422-2252>
А. С. Марина,
к. е. н., доцент, доцент кафедри бізнес-аналітики та цифрової економіки,
Національний авіаційний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5634-9402>
Г. Б. Мирошниченко,
к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки та бізнес-технологій,
Національний авіаційний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1530-3672>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.11.114

ІНДЕКС ДІЛОВОЇ АКТИВНОСТІ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

O. Chernyshov,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Economics and Business Technologies, National Aviation University
A. Maryna,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Business Analytics and Digital Economy, National Aviation University
G. Myroshnychenko,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Economics and Business Technologies, National Aviation University

INDEX OF BUSINESS ACTIVITY OF SMALL AND MEDIUM BUSINESSES IN UKRAINE

Стаття розглядає індекс ділової активності малого та середнього бізнесу в Україні, зосереджуючись на його ключових аспектах. Здійснений аналіз включає в себе обсяги виробництва, рівень зайнятості, обсяг інвестицій та ступінь підприємницької активності. Дослідження простежує тенденції у розвитку малих та середніх підприємств, враховуючи економічні, соціальні та політичні чинники. Результати допомагають розуміти сучасний стан підприємницького середовища та визначати стратегії підтримки малого та середнього бізнесу для досягнення сталого економічного зростання в Україні. Висвітлення цієї теми сприяє поліпшенню політики підтримки підприємництва та стимулює ефективне функціонування сектору малого та середнього бізнесу, що сприяє загальному розвитку економіки країни. Також розглянуто можливі перспективи розвитку цього сектору. Дослідження враховує міжнародний контекст та порівнює показники з іншими країнами, що дозволяє зробити більш об'єктивні висновки та визначити найбільш ефективні стратегії розвитку малого та середнього бізнесу. Крім того, стаття звертає увагу на фактори, що обмежують розвиток цього сектору в Україні, такі як бюрократичні перешкоди, високий рівень корупції та нестабільність економічної ситуації.

The article examines the index of business activity of small and medium enterprises in Ukraine, focusing on its key aspects. The conducted analysis includes production volumes, employment levels, investment volumes, and the degree of entrepreneurial activity. The research traces trends in the development of small and medium enterprises, taking into account economic, social, and political factors. The findings help to understand the current state of the entrepreneurial environment and to identify strategies to support small and medium businesses to achieve sustainable economic growth in Ukraine. Addressing this topic contributes to improving entrepreneurship support policies and stimulates the effective functioning of the small and medium business sector, thereby fostering overall economic development in the country. The article also considers potential development prospects for this sector. The research takes into account the international context and compares indicators with other countries, enabling more objective conclusions and identifying the most effective strategies for the development of small and medium businesses. Additionally, the article highlights factors limiting the development of this sector in Ukraine, such as bureaucratic obstacles, high levels of corruption, and economic instability.

Furthermore, the article delves into the potential implications of the findings for policymakers, economists, and business owners alike. By shedding light on the challenges and opportunities facing small and medium enterprises (SMEs) in Ukraine, it provides valuable insights for crafting targeted policies and initiatives aimed at fostering their growth and resilience. Moreover, the research underscores the importance of addressing systemic issues such as bureaucratic hurdles, corruption, and economic volatility, which hamper the development of the SME sector. Through a comparative analysis with international benchmarks, the article offers a nuanced understanding of Ukraine's position in the global business landscape, facilitating evidence-based decision-making and the adoption of best practices. Ultimately, by advocating for a conducive business environment and advocating for reforms to address key barriers, the article advocates for a more vibrant and dynamic SME sector, poised to drive sustainable economic progress and prosperity in Ukraine.

*Ключові слова: індекс ділової активності, малий і середній бізнес, ринок, виробництво, споживання.
Key words: business activity index, small and medium business, market, production, consumption.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Сучасна економічна дійсність України ставить перед собою ряд викликів у сфері розвитку малого та середнього бізнесу. Необхідність визначення ефективних стратегій підтримки цього сектору є актуальною як для науковців, що досліджують економічні процеси, так і для практиків, які втілюють ці стратегії на практиці. Визначення індексу ділової активності малого та середнього бізнесу є ключовим завданням для оцінки стану цього сектору та виявлення факторів, що впливають на його розвиток.

Проблема полягає в тому, що наявні методи оцінки ділової активності можуть бути недостатньо адаптованими до специфічних умов малого та середнього бізнесу в Україні. Наприклад, брак комплексних показників аналізу може призвести до неповного розуміння справжнього стану сектору та неефективного впровадження політики підтримки. Важливо враховувати вплив економічних, соціальних та політичних чинників на ділову активність малого та середнього бізнесу, а також здійснювати порівняльний аналіз з іншими країнами для отримання об'єктивних висновків.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Наразі існує значна кількість досліджень та публікацій, присвячених індексам ділової активності малого та середнього бізнесу в Україні. Наразі здійснено аналіз впровадження та оцінки законодавства щодо малого бізнесу в Україні [О. Глазьева]. Окремо розглянуто індекс для відстеження реформ в Україні, зокрема щодо оцінки бізнес-клімату [В. Рашкевич, С. Миколенко]. Неодноразово українські та закордонні дослідники зосереджувались на регуляторних бар'єрах, які обмежують розвиток малого та середнього бізнесу в Україні [Вдовічен А.А., Вдовічена О.Г.]. Досить ґрунтовно досліджено питання тенденцій та викликів, з якими стикаються підприємці в Україні [Юрчишена Л.В. та ін]. Всі ці дослідження та публікації створюють підґрунтя для розуміння індексів ділової активності малого та середнього бізнесу в Україні, а також для встановлення зв'язку між цими показниками та ефективними стратегіями підтримки підприємництва.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Мета цієї статті полягає в аналізі індексу ділової активності малого та середнього бізнесу в Україні з ме-

Таблиця 1. Індекс відновлення ділової активності

	Січень 2023	Лютий 2023	Березень 2023	Квітень 2023	Травень 2023	Червень 2023	Липень 2023	Серпень 2023	Вересень 2023	Жовтень 2023	Листопад 2023	Грудень 2023
Малі підприємства	-0,81	-0,80	-0,12	0,06	0,51	0,50	0,39	0,40	0,38	0,37	0,46	0,51
Середні підприємства	-0,83	-0,81	-0,02	0,19	0,43	0,47	0,41	0,48	0,41	0,41	0,59	0,57

Джерело: сформовано на основі [2].

тою виявлення його ключових аспектів, тенденцій розвитку та визначення факторів, що впливають на його динаміку, що дозволить розширити розуміння сучасного стану малого та середнього бізнесу в Україні, визначити напрями його подальшого розвитку та внести внесок у формування ефективної політики підтримки цього сектору для досягнення сталого економічного зростання країни.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Одним із основних інструментів для вимірювання ділової активності малого та середнього бізнесу є індекс ділової активності (ІДА). Цей індекс дозволяє оцінити стан підприємницької діяльності в країні, визначити перспективи розвитку підприємств та виявити проблемні аспекти, що потребують уваги влади та бізнес-спільноти.

Для розрахунку індексу ділової активності використовуються різноманітні методи та підходи. Один із найпоширеніших — це комплексне врахування таких показників, як обсяг виробництва, рівень зайнятості, інвестиції в економіку, рівень підприємницької активності, доступність кредитування та інші. Крім того, індекс може включати в себе як кількісні, так і якісні показники, що дає більш повне уявлення про ділову активність в країні [9, с. 154].

Першим кроком у розгляді індексу є аналіз ключових показників, які відображають стан малого та середнього бізнесу в Україні. Основні показники, такі як обсяг виробництва, рівень зайнятості, інвестиції в економіку та підприємницька активність, дозволяють отримати уявлення про загальний рівень розвитку сектору (Табл. 1).

Динаміка індексу активності бізнесу в Україні є складною та багатогранною, відображаючи різноманітні аспекти економічної ситуації та підприємницької активності в країні протягом часу. Для аналізу динаміки індексу слід розглядати кілька ключових показників, таких як обсяг виробництва, рівень зайнятості, інвестиції в економіку, рівень підприємницької активності та інші [7, с. 80].

За останні роки, Україна пережила різні етапи економічного розвитку, що відобразалося на динаміці індексу активності бізнесу. Проте, з реформуванням та підтримкою малих та середніх підприємств, встановленням бізнес-сприятливого середовища та відкриттям нових можливостей для підприємництва, динаміка індексу активності бізнесу може показати позитивну тенденцію [6, с. 268]. Додатково, важливо враховувати вплив зовнішніх факторів на динаміку індексу, таких як світові економічні та політичні події, міжнародні торговельні угоди та геополітична ситуація. Аналіз факторів та контекстуального розуміння економічного середовища в державі дозволяє розпізнати та розібрати динаміку індексу активності бізнесу (Рис. 1).

Розгляд тенденцій розвитку малого та середнього бізнесу в Україні є важливим аспектом для розуміння економічного потенціалу країни та формування стратегій подальшого розвитку. Аналіз поточного стану дозволив визначити ключові тенденції, які впливають на цей сектор економіки:

1. Стийкий ріст малого та середнього бізнесу. Однією з головних тенденцій є стійкий ріст малого та середнього бізнесу в Україні. За останні роки спостерігається збільшення кількості нових підприємств та розширення діяльності існуючих. Це свідчить про позитив-

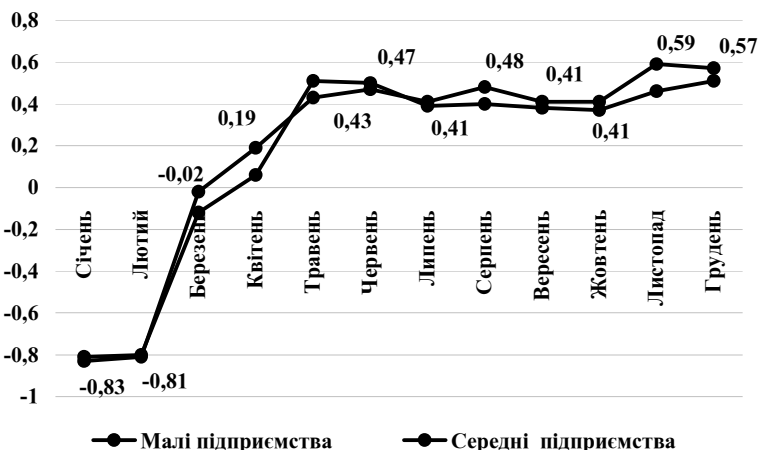

Рис. 1. Динаміка індексу активності бізнесу (UBI — Ukrainian Business Index) за 2023 рік

Джерело: сформовано на основі [2].

Рис. 2. Проблеми, що заважають відновлювати та розвивати бізнес

Джерело: сформовано на основі [1, 3].

ний вплив реформ, спрямованих на поліпшення бізнес-клімату та підтримку підприємництва.

2. Зростання інноваційності та технологічності. Малі та середні підприємства все частіше впроваджують інноваційні технології та високотехнологічні рішення у свою діяльність. Це сприяє підвищенню конкурентоспроможності, збільшенню продуктивності та розвитку нових ринків.

3. Розширення міжнародного співробітництва. Завдяки активному розвитку світового ринку та вільному обміну товарів та послуг, малі та середні підприємства здійснюють зростання експортної діяльності та залучають іноземні інвестиції. Це сприяє розширенню географії діяльності та підвищенню міжнародного престижу українських компаній.

4. Збільшення фокусу на сталому розвитку. Зростає увага до сталого розвитку та відповідального підприємництва серед малих та середніх підприємств. Компанії активно впроваджують екологічно чисті технології, раціональне використання ресурсів та соціальні відповідальні практики.

5. Цифрова трансформація та електронна комерція. Однією з ключових тенденцій є зростання цифровізації та електронної комерції серед малих та середніх підприємств. Це дозволяє підприємствам оптимізувати бізнес-процеси, збільшувати ефективність та розширювати ринки збуту.

6. Зміни у споживчому підході та ринкові тенденції. Висока конкуренція та швидкі зміни на ринку вимагають від підприємств швидкої адаптації та впровадження гнучких стратегій. Компанії, які успішно адаптуються до змін, можуть здобути конкурентну перевагу та збільшити свою ринкову частку.

7. Удосконалення підтримки та фінансування. Держава активно працює над поліпшенням умов для розвитку малого та середнього бізнесу, зокрема, шляхом спрощення адміністративних процедур, зниження податкових тягарів та надання фінансової підтримки [5, с. 176].

Досліджуючи питання економічного потенціалу необхідно звернути увагу на вплив багатьох чинників на розвиток бізнесу в Україні, оскільки кожен них взаємодіє з іншими, впливаючи на умови підприємництва та загальний бізнес-клімат країни. Розглянемо вплив кожного з цих чинників:

1. Економічні чинники:

— стан економіки, зокрема, рівень ВВП, інфляція, безробіття та інші макроекономічні показники, мають прямий вплив на фінансову стійкість підприємств, споживчий попит та рівень інвестицій;

— податкова політика та регулювання економіки також визначають бізнес-середовище, включаючи податкове навантаження, ставки податків, тарифи та інші фінансові обмеження для підприємств.

2. Соціальні чинники:

— рівень освіти та кваліфікація робочої сили визначають продуктивність та інноваційність підприємств;

— соціальна стабільність та якість життя впливають на споживчий попит, ринкові можливості та привабливість ринку для бізнесу;

— демографічні тенденції, такі як зміни в розмірі та структурі населення, впливають на ринковий потенціал та споживчу поведінку.

3. Політичні чинники:

— стабільність політичного середовища та правова система визначають рівень ризику для бізнесу та інвестиційний клімат;

— галузева та регіональна політика може мати великий вплив на умови конкуренції та ринкові можливості для підприємств;

— взаємовідносини з міжнародними партнерами та участь в міжнародних торговельних угодах визначають доступ до зовнішніх ринків та інвестиційний потенціал [6, с. 268].

Ці чинники спільно впливають на бізнес-середовище в Україні, формуючи умови для розвитку підприємництва та його загальний успіх. Важливою є не лише ідентифікація цих чинників, але й врахування їх взаємо-

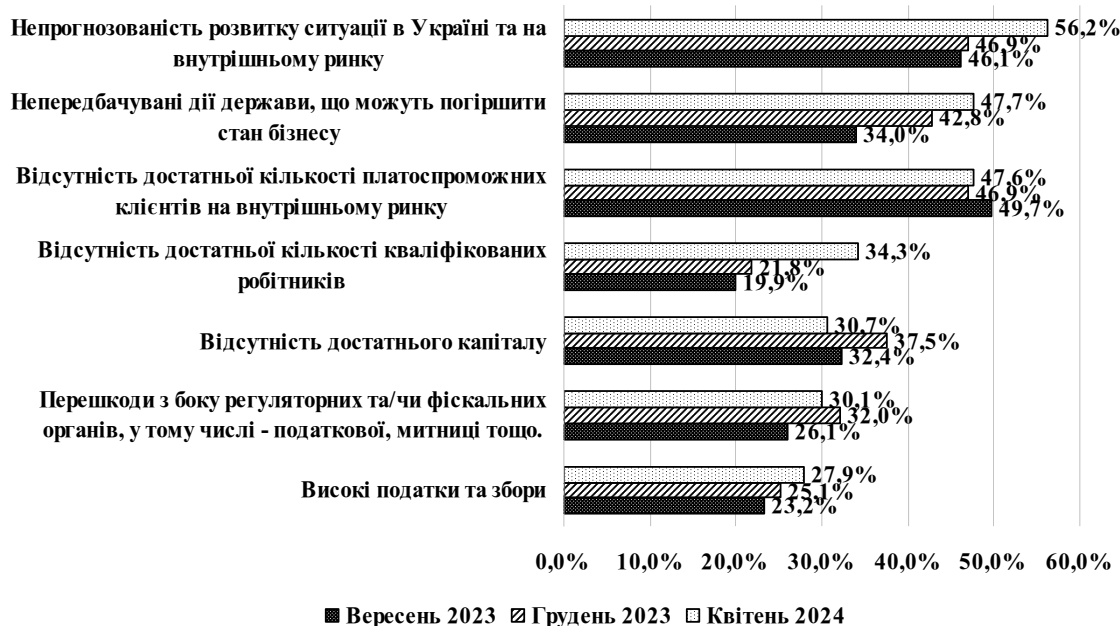

Рис. 3. Проблеми, що заважають відновлювати та розвивати бізнес (за кількістю респондентів)

Джерело: сформовано на основі [1, 3].

дії та відповідних стратегій для їх управління та мінімізації ризиків для бізнесу.

Починаючи з лютого 2022 року український бізнес стикнувся з новими викликами, які вплинули на його діяльність та розвиток, а саме:

1. Загострення геополітичної ситуації в державі, зокрема, конфлікт на сході України, підвищення напруженості на кордоні призвів до нестабільності на ринках, збільшення ризиків для бізнесу та скорочення інвестицій.

2. Низький рівень економічного зростання, інфляція та девальвація національної валюти негативно вплинули на фінансове становище підприємств та їхню здатність розширюватися та інвестувати.

3. Збільшення торгових обмежень та введення нових санкцій обмежили доступ українських підприємств до зовнішніх ринків та інвестиційних можливостей.

4. Швидкий розвиток технологій та цифрова трансформація вимагають від підприємств швидкої адаптації та впровадження нових технологій, що може бути складним для деяких галузей.

В умовах невизначеності представники малого та середнього бізнесу в Україні окрім зазначених вбачають і низку інших перепон на шляху до побудови стабільного ефективного підприємства (Рис. 2, 3).

У цьому новому контексті українському бізнесу важливо швидко реагувати на зміни, впроваджувати інновації та шукати нові можливості для розвитку. Розвиток стратегій управління ризиками та забезпечення стійкості в умовах нестабільності може допомогти підприємствам подолати ці виклики і забезпечити успішний розвиток у непередбачуваних умовах.

Індекс бізнес-активності UBI (Ukrainian Business Index) на початку 2024 року склав 37,3 (з можливих 100), що трошки вище, ніж у попередньому періоді (36,3), але залишається нижче найвищого показника, зафіксованого в серпні 2023 року (38,2). Це свідчить про збудження бізнесу через невизначеність і стагнацію на ринку, хоча кількість замовлень від клієнтів і обсяг вироб-

ництва залишаються стабільними. Бізнес припинив накопичення товарних запасів, а спад спостерігався з червня 2022 року [10, с. 101].

Малий та середній бізнес очікує покращення у 2024 році. Очікування від результатів діяльності компанії значно зросло порівняно із січнем 2022 року (10,3%) і на наступний рік складає +20,7% у порівнянні з 2023 роком. Максимум цього показника був зафіксований в листопаді 2022 року (17,3%) (Рис. 4).

Практично половина МСБ (44,5%) планує збільшити персонал у 2024 році. 83,3% респондентів вважають, що людські ресурси є ключовими для відновлення компаній після війни.

Бізнес вказує на низку негативних факторів, які перешкоджають відновленню та розвитку підприємницької діяльності, включаючи невизначеність розвитку ситуації і дій влади, недостатню кількість платоспроможних клієнтів, збільшення тиску з боку правоохоронних органів та контролюючих органів, дефіцит кваліфікованої робочої сили, фактичну неможливість отримання фінансових ресурсів для поповнення оборотних коштів та реалізації проєктів розвитку. Серед пріоритетних реформ бізнес виділяє боротьбу з корупцією, податкову та судову реформи, а також покращення доступу до фінансових ресурсів.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Загальний аналіз індексу бізнес-активності UBI та дослідження українського бізнес-середовища дозволяє зробити кілька висновків та визначити перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Отримані дані свідчать про низький рівень бізнес-активності, що викликаний різними факторами, такими як невизначеність розвитку ситуації, недостатність платоспроможних клієнтів, тиск з боку контролюючих органів та інші. Недоліки, виявлені у дослідженні індексу бізнес-активності

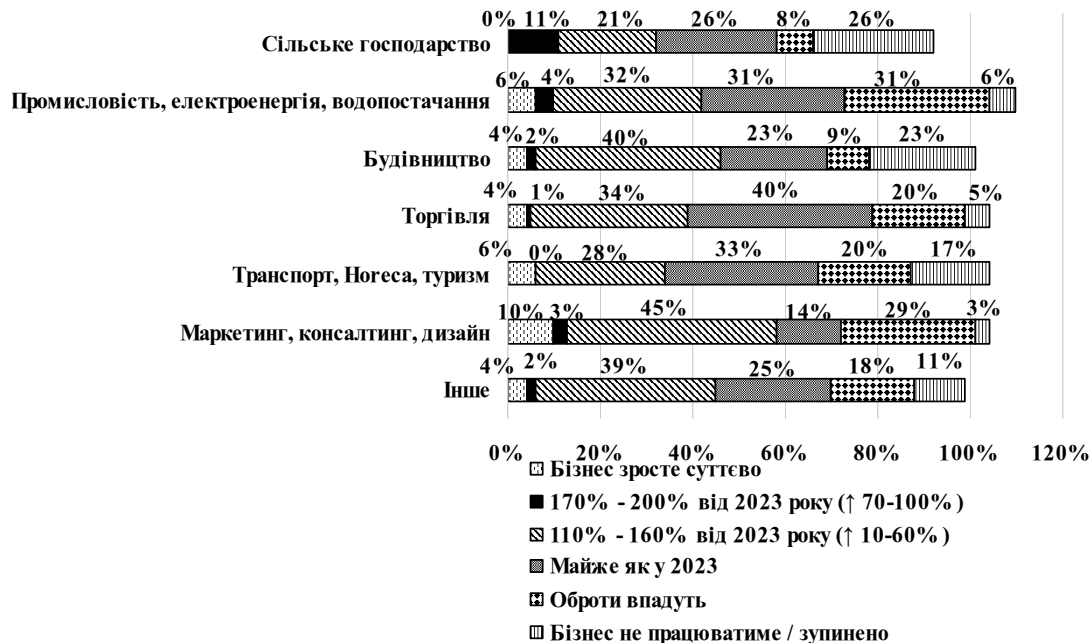

Рис. 4. Прогноз оборотів бізнесу на 2024 рік

Джерело: сформовано на основі [4].

та українському бізнес-середовищі, можуть бути класифіковані на кілька ключових аспектів: невизначеність політичної та економічної ситуації; недостатність платоспроможних клієнтів; тиск з боку контролюючих органів; дефіцит кваліфікованої робочої сили; фінансові обмеження та доступ до ресурсів. Ці недоліки становлять виклики для бізнесу в Україні та вимагають системного підходу до їх вирішення, включаючи реформу законодавства, спрощення процедур та покращення інвестиційного клімату.

Незважаючи на це, спостерігається певне покращення ситуації у малому та середньому бізнесі. Показники очікування від результатів діяльності підприємств покращилися, що може свідчити про певний оптимізм серед підприємців. Подальші дослідження можуть сконцентруватися на вивченні способів підвищення бізнес-активності, виявленні ключових чинників, що впливають на рівень підприємницької діяльності, а також розробці стратегій інституційної підтримки для сприяння розвитку малого та середнього бізнесу.

Література:

1. Popova, O., Chechel, A., Fomina, O., Myroshnychenko, G., Medvedieva, M., Hoholieva, N., Tomashevskaya, O., Chernyshov, O., Nesterov, Y., Molodchenko, O. (2023). Assessment of relationships between smart technologies, corporate sustainability, and economic behavior of companies. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, № 2(13) (122), p. 41—51. URL: <http://journals.uran.ua/eejet/article/view/275731/272778> (дата звернення: 01.05.2024).
2. Terra incognita української економіки. Чотири висновки з дослідження середнього бізнесу Інституту економічних досліджень. URL: <https://forbes.ua/business/terra-incognita-ukrainskoi-ekonomiki-chotiri-visnovki-z-doslidzhennya-serednogo-biznesu-institutu-ekonomichnikh-doslidzen-31012024-18884> (дата звернення: 29.04.2024).

3. Вдовічен А.А., Вдовічена О.Г. Макроекономічний аспект повоєнного відновлення України. *Цифрова економіка та економічна безпека*. Вип. 1 (10), 2024. с. 177—182.

4. Дослідження стану та потреб бізнесу в умовах війни: результати опитування в грудні 2023 — січні 2024 року. URL: <https://business.dia.gov.ua/cases/novini/doslidzenna-stanu-ta-potreb-biznesu-v-umovah-vijni-rezultati-opituvannya-v-grudni-2023-sicni-2024-roku> (дата звернення: 26.04.2024).

5. Комар Ю.М., Черниш О.І., Чернишов О.Ю., Комар В.Ю. Теоретико-методологічні основи формування концептуальної атрибутивної моделі творчого управління повноцінним розвитком підприємництва. *Теорія і практика управління суб'єктами підприємництва: колект. моногр.; за заг. ред. Т.В. Гринько / — Дніпро: Видавець Біла К.О., 2020. С. 171—185. URL: https://confcontact.com/2020-kolektyvna-monographiya/kolektyvna_monographiya_2020__maket.pdf#page=171* (дата звернення: 20.04.2024).

6. Красовська Ю.В., Лесняк О.Ю. Оцінка ділової активності малого бізнесу в Україні статистичними та картографічними методами. *The XI th International scientific and practical conference "THEORETICAL FOUNDATIONS OF MODERN SCIENCE AND PRACTICE"*, Melbourne, Australia, Vol. 6, 2020, p. 268.

7. Писаренко Т.В., Кваша Т.К. та ін. Стан інноваційної діяльності та діяльності у сфері трансферу технологій в Україні у 2018 році: аналітична довідка. Київ: УкрІНТЕІ, 2019. 80 с.

8. Турило А.М., Зінченко О.А., Вчерашня І.С. Визначення критерію розмежування категорій "ділова активність підприємства" і "ринкова активність підприємства". *Маркетинг і менеджмент інновацій*. № 1, 2020. С. 82 — 85.

9. Чернишов О.Ю., Павловська Ю.В. Вплив індексу інноваційного розвитку на стан економічного розвитку та бізнес-середовища України. *Вісник соціально-еко-*

номічних досліджень: зб. наук. праць. Одеса: Одеський національний економічний університет. 2022. № 1—2 (80—81). С. 145—162.

10. Юрчишена Л.В., Пікуліна О.А. Макроекономічний аналіз ділової активності підприємств. Економіка і організація управління. Випуск №3 (27), 2017, с. 95—107. URL: <https://r.donnu.edu.ua/handle/123456789/885> (дата звернення: 05.05.2024).

References:

1. Popova, O., Chechel, A., Fomina, O., Myroshnychenko, G., Medvedieva, M., Hoholieva, N., Tomashevska, O., Chernyshov, O., Nesterov, Y. and Molodchenko, O. (2023), "Assessment of relationships between smart technologies, corporate sustainability, and economic behavior of companies", *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, vol. 2 (13 (122)), pp. 41—51, available at: <http://journals.urau.ua/eejet/article/view/275731/272778> (Accessed: 01 May 2024).

2. Fedorchuk, V. (2024), "Terra incognita of the Ukrainian economy. Four conclusions from the study of medium-sized businesses of the Institute of Economic Research", available at: <https://forbes.ua/business/terra-incognita-ukrainskoi-ekonomiki-chotiri-visnovki-z-doslidzhennya-serednogo-biznesu-institutu-ekonomichnikh-doslidzen-31012024-18884> (Accessed: 29 Apr 2024).

3. Vdovichen, A.A. and Vdovichena, O.G. (2024), "Macroeconomic aspect of the post-war reconstruction of Ukraine", *Digital economy and economic security*, Vol. 1 (10), pp. 177—182.

4. Advanter Group (2024), "Study of the state and needs of business in conditions of war: results of the survey in December 2023 — January 2024", available at: <https://business.diia.gov.ua/cases/novini/doslizhenna-stanu-ta-potreb-biznesu-v-umovah-vijni-rezultati-opituvannya-v-grudni-2023-sicni-2024-roku> (Accessed: 26 Apr 2024).

5. Komar, Yu.M., Chernysh, O.I., Chernyshov, O.Iu. and Komar, V.Iu. (2020), "Theoretical and methodological foundations of the formation of a conceptual attributive model of creative management of the full development of entrepreneurship", *Teoriia i praktyka upravlinnia sub'iektamy pidpriemnytstva* [Theory and practice of management of business entities], Vydavets Bila K.O., Dnipro, Ukraine, pp. 171—185, available at: https://confcontact.com/2020-kolektyvna-monographiya/kolektyvna_monographiya_2020__maket.pdf#page=171 (Accessed: 20 Apr 2024).

6. Krasovska, Yu.V. and Lesnyak, O.Yu. (2020), "Assessment of business activity of small businesses in Ukraine by statistical and cartographic methods", *The XI th International scientific and practical conference "THEORETICAL FOUNDATIONS OF MODERN SCIENCE AND PRACTICE"*, Melbourne, Australia, Vol. 6, pp. 268.

7. Pisarenko, T.V. and Kvasha, T.K. (2019), *Stan innovatsijnoi diial'nosti ta diial'nosti u sferi transferu tekhnologij v Ukraini u 2018 rots: analitychna dovidka* [The state of innovative activity and activity in the field of technology transfer in Ukraine in 2018: analytical reference], UkrINTEI, Kyiv, Ukraine.

8. Turylo, A.M., Zinchenko, O.A. and Vrachashnya, I.S. (2020), "Definition of the criterion for distinguishing the categories "business activity of the enterprise" and "market activity of the enterprise", *Marketing and innovation management*, vol. 1, pp. 82—85.

9. Chernyshov, O.Yu. and Pavlovska, Yu.V. (2022), "The influence of the innovative development index on the state of economic development and business environment of Ukraine", *Bulletin of socio-economic researches: coll. of science works* Odesa: Odesa National University of Economics, vol. 1—2 (80—81), pp. 145—162.

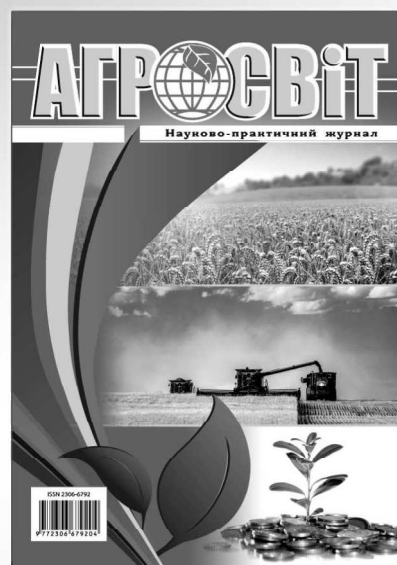
10. Yurchishena, L.V. and Pikulina, O.A. (2017), "Macroeconomic analysis of business activity of enterprises", *Economics and management organization*, vol. 3 (27), pp. 95—107, available at: <https://r.donnu.edu.ua/handle/123456789/885> (Accessed: 05 May 2024).

Стаття надійшла до редакції 11.05.2024 р.

АГРОСВІТ

<https://nayka.com.ua>

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

**Журнал включено до переліку
наукових фахових видань України
з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)**

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

УДК 336.71:004.056.5

С. А. Шимків,
к. е. н., доцент кафедри фінансів, банківської справи, страхування
та фондового ринку, Київський кооперативний інститут бізнесу і права
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9770-1222>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.11.121

ІНСТРУМЕНТИ АВТОМАТИЗАЦІЇ ПЕРВИННОГО ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ

S. Shymkiv,
PhD, Associate Professor of the Department of Finance, Banking, Insurance
and the Stock Market, Kiev Cooperative Institute of Business and Law

AUTOMATION TOOLS FOR PRIMARY FINANCIAL MONITORING

У статті досліджено необхідність та особливості використання суб'єктами первинного фінансового моніторингу сучасних інструментів автоматизації та опрацювання відкритих даних. Зростаюча роль та необхідність використання інструментів автоматизації, зумовлено запровадженням законодавчих обмежень та посиленням контролю за фінансовою системою з боку державних органів, а також розвитком передових технологій, які допомагають фінансовим установам у всьому світі успішно проводити вивчення клієнтів, моніторинг операцій та ділових відносин з ними, а також аналізувати зростаючий обсяг інформації. Визначено необхідність використання у внутрішніх процесах фінансового моніторингу інформації з різних джерел та реєстрів.

З урахуванням зазначеної необхідності, органи державної влади створюють та оцифровують значну частину даних, створюються реєстри, бази, банки офіційних даних, які можуть використовуватися СПФМ, так і приватні компанії розробляють інструменти для СПФМ, що ґрунтуються на опрацюванні даних з офіційних реєстрів, їх узагальненні.

Використання автоматизованих процедур збирання та аналітичної обробки інформації з офіційних відкритих джерел є важливим кроком для оперативного опрацювання значного масиву інформації та даних, та сприяє підвищенню володіння достовірними даними про своїх клієнтів, а відтак підвищують рівень протидії відмиванню коштів, отриманих злочинним шляхом, фінансуванню тероризму, розповсюдженню зброї масового знищення.

Саме тому, особливої актуальності та поширення набувають інструменти автоматизації, які дозволяють суттєво підвищити ефективність ризик-менеджменту, комплаєнсу та фінансового моніторингу. Підтвердженням цьому є практика використання фінансовими установами у всьому світі інструментів автоматизації для моніторингу транзакцій, опрацювання значного обсягу відкритих даних в режимі реального часу.

У статті розглядаються приклади інструментів програмних рішень, які сприяють своєчасному виконання обов'язків СПФМ та допомагають функціонуванню належної системи управління ризиками відмивання коштів, розповсюдження зброї масового знищення.

In the paper, the author investigated the necessity and peculiarities of using modern tools for automation and processing of open data by subjects of primary financial monitoring. The growing role and need for the use of automation tools is due to the introduction of legal restrictions and the strengthening of control over the financial system by government bodies, as well as the development of advanced technologies that help financial institutions around the world to successfully conduct customer scanning, monitor operations and business relationships with them, and also analyze the growing volume of information. The author justifies the need to use information from various sources and registers in the internal processes of financial monitoring.

Taking into account the stated need, state authorities create and digitize a significant part of data, registers, databases, banks of official data are created that can be used by SPFM, and private companies develop tools for SPFM based on data processing from official registers, data generalization.

The use of automated procedures for the collection and analytical processing of information from official open sources is an important step for the operational processing of a significant array of information and data, and contributes to increasing the possession of reliable data about one's clients, and thus increases the level of resistance to money laundering, terrorist financing, distribution weapons of mass destruction.

That is why automation tools that allow to significantly increase the effectiveness of risk management, compliance and financial monitoring are gaining special relevance and distribution. This is confirmed by the practice of financial institutions around the world using automation tools to monitor transactions and process a significant amount of open data in real time.

In the article, the author provides examples of tools for software solutions that contribute to the timely performance of SPFM duties and help the proper functioning of the risk management system of money laundering and proliferation of weapons of mass destruction.

As a result, in the course of the conducted research, it was determined that the use of automated methods in the system of anti-legalization deterrence facilitates the performance of many tasks related to the detection and prevention of threats of risky financial operations aimed at preventing centers of sources of risk, preventing them from spreading.

Ключові слова: фінансовий моніторинг, агрегатори даних, автоматизація фінансового моніторингу, система автоматизації, протидія відмивання коштів та фінансування тероризму.

Key words: financial monitoring, data aggregators, automation of financial monitoring, automation system, anti-money laundering and terrorist financing.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Одним із обов'язків суб'єктів первинного фінансового моніторингу є проведення належної перевірки клієнтів. Важливо зазначити, що заходи належної перевірки, повинні ґрунтуватися на використанні ризик-орієнтованого підходу. Саме ризик-орієнтований підхід вимагає від суб'єктів первинного фінансового моніторингу (далі — СПФМ) застосування такого обсягу дій при проведенні належної перевірки та подальшому моніторингу ділових відносин з клієнтом та його фінансових операцій, який би був пропорційним виявленням індикаторам та критеріям ризику.

Враховуючи постійне запровадження законодавчих обмежень та посилення контролю за фінансовою системою з боку державних органів, зловмисники розробляють нові або вдосконалюють існуючі схеми відмивання грошей, прагнучи надати незаконним фінансовим операціям максимально законного вигляду. При цьому як на рівні органів державної влади, так і на рівні суб'єктів первинного фінансового моніторингу постійно впроваджуються та вдосконалюються нові методи та підходи до виявлення схем легалізації злочинних доходів [1].

Так, СПФМ застосовуючи заходи належної перевірки, та на виконання інших вимог законодавства у сфері протидії відмивання коштів зобов'язані зібрати, вивчити, перевірити та узагальнити значний обсяг інформації стосовно клієнта та можливих виявлених критеріїв ризиків, що йому притаманні. Такий глибинний аналіз потребує опрацювання та перевірки співробітниками СПФМ значного обсягу інформації з різних джерел: офіційних, надійних, відкритих та ін. Глибина аналізу інформації, своєчасне встановлення критеріїв ризиків та оперативність опрацювання значної кількості інформаційних джерел, сприяють не лише оперативному проведенню належної перевірки клієнта, а у забезпечують СПФМ від ризику бути використаним з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом.

Саме тому, використання програмних засобів для автоматизації фінансового моніторингу в сучасних умовах є невід'ємною складовою в діяльності СПФМ та є підґрунтям для належного виконання суб'єктами покладених на них обов'язків.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Необхідність впровадження та використання СПФМ сучасних програмних інструментів та методів автоматизації при здійсненні заходів фінансового моніторингу є предметом напрацювань багатьох практиків та дослідників, таких як: Н.М. Внукова [1], О.О. Глущенко, А. Липська, І.В. Охріменко та ін. Водночас особливості реалізації та впровадження програмних інструментів автоматизації заходів фінансового моніторингу, потребують глибокого подальшого дослідження.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Завданнями даної публікації є дослідження сучасних інструментів та методів для автоматизації заходів фінансового моніторингу в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Зростаюча роль та необхідність дослідження інструментів автоматизації заходів фінансового моніторингу, зумовлено також тим, що саме передові технології допомагають фінансовим установам у всьому світі успішно проводити вивчення клієнтів, моніторинг ділових відносин з ними, їх операції та обробляти зростаючий обсяг інформації.

Саме тому, особливої актуальності та поширення набувають інструменти автоматизації, що ґрунтуються на RegTech технологіях (Regulatory Technology, регуляторні технології), які дозволяють суттєво підвищити ефективність ризик-менеджменту, комплаєнсу та фінансового моніторингу. Такі інформаційні технології, що лежать в основі автоматизації процесів фінансового моніторингу, допомагають виконувати вимоги регуляторів в частині контролю за ризиками, здійснювати мо-

ніторинг ділових відносин з клієнтами, оцінювати ризики, забезпечувати аналіз їх операцій, за визначеними сценаріями/алгоритмами аналізу, формувати звітність та ін.

Фінансові організації у всьому світі широко і успішно використовують інструменти автоматизації для моніторингу транзакцій в режимі реального часу.

Практичне впровадження інструментів автоматизації фінансового моніторингу, сприяє виконанню принципу KYC ("know your customer") — "знай свого клієнта", що є основою належної перевірки та оцінки клієнта та наскрізного моніторингу його операцій в діяльності СПФМ з поступовим переходом до концепції KYD ("know your data") — "знай свої дані". Адже для СПФМ, важливим є не лише вивчення свого клієнта та його транзакцій, а й розуміння та управління власними даними, зокрема власник ризик-профілем та ризик-апетитом. Відстежуватися та аналізуватися мають не тільки конкретні клієнти, але й повнота, надійність та достовірність даних про них та про їхні транзакції.

Об'єктивним явищем є необхідність пошуку СПФМ інструментів, програмних рішень з метою використання їх для автоматизації процесів здійснення фінансового моніторингу, з урахуванням широкого обсягу завдань та обов'язків, що стоять перед СПФМ і які визначені частиною 2 статті 8 Закону України "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення" від 06.12.2019 № 361-IX [2], серед яких зокрема:

- забезпечувати належну організацію та проведення первинного фінансового моніторингу;
- забезпечувати функціонування належної системи управління ризиками, застосування у своїй діяльності ризик-орієнтовного підходу та вжиття належних заходів з метою мінімізації ризиків;
- здійснювати належну перевірку нових клієнтів, а також існуючих клієнтів;
- забезпечувати моніторинг фінансових операцій клієнта;
- забезпечувати виявлення, зокрема з використанням засобів автоматизації, фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу;
- забезпечувати реєстрацію фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу, зокрема з використанням засобів автоматизації;
- повідомляти спеціально уповноважений орган про порогові та підозрілі фінансові операції;
- повідомляти про виявлення розбіжностей між отриманими в результаті здійснення належної перевірки та розміщеними в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб — підприємців та громадських формувань відомостями про кінцевих бенефіціарних власників та структуру власності клієнта
- сприяти в межах законодавства працівникам спеціально уповноваженого органу у проведенні аналізу фінансових операцій;

— подавати на запит спеціально уповноваженого органу необхідну інформацію

— своєчасно та в повному обсязі подавати достовірну інформацію та/або документи (висновки, рішення тощо), копії документів або витяги з документів, що сто-

суються виконання суб'єктом первинного фінансового моніторингу вимог законодавства у сфері запобігання та протидії та необхідні суб'єкту державного фінансового моніторингу для здійснення ним нагляду у сфері запобігання та протидії,

— документувати заходи, вжиті з метою виконання вимог законодавства у сфері запобігання та протидії шляхом створення (ведення) відповідних документів (у тому числі електронних) записів

— зберігати документи (у тому числі електронні), їх копії, записи, дані, інформацію щодо заходів, вжитих з метою виконання вимог у сфері запобігання та протидії, зокрема щодо здійснення належної перевірки клієнтів

— інше.

об'єктивним явищем є пошук інструментів для автоматизації процесів проведення фінансового моніторингу.

Відповідно з урахуванням зазначених завдань та обов'язків, які покладаються на СПФМ, з метою їх виконання СПФМ має використовувати наявні можливості інструментів автоматизації.

Враховуючи лише заходи належної перевірки, а саме:

— ідентифікація та верифікація клієнта (його представника);

— встановлення кінцевого бенефіціарного власника клієнта або його відсутності, у тому числі отримання структури власності з метою її розуміння, та даних, що дають змогу встановити кінцевого бенефіціарного власника, та вжиття заходів з верифікації його особи (за наявності);

— встановлення (розуміння) мети та характеру майбутніх ділових відносин або проведення фінансової операції;

— проведення на постійній основі моніторингу ділових відносин та фінансових операцій клієнта, що здійснюються у процесі таких відносин, щодо відповідності таких фінансових операцій наявній у суб'єкта первинного фінансового моніторингу інформації про клієнта, його діяльність та ризик (у тому числі, в разі необхідності, про джерело коштів, пов'язаних з фінансовими операціями);

— забезпечення актуальності отриманих та існуючих документів, даних та інформації про клієнта [п.34 ст. 1, 2] виникає необхідність у опрацюванні ряду джерел інформації.

Так, відповідно до нормативно-правових актів Національного банку України [3, 4], СПФМ можуть використовувати такі види джерел як: офіційні документи, офіційні джерела, надійні джерела інформації, відкриті та інші джерела інформації.

При тому, з метою визначення належності клієнта до категорії РЕР, СПФМ зобов'язаний використовувати не лише інформацію, надану клієнтом, а й інші джерела інформації, якщо рівень ризику ділових відносин з клієнтом є вищим, ніж низький. Такими джерелами, наприклад, можуть бути:

1) бази даних сервіс-провайдерів, що надають безоплатно або платно інформаційні послуги;

2) публічні джерела даних у мережі Інтернет, включаючи офіційні інтернет-представництва органів державної влади;

Таблиця 1. Інструменти опрацювання даних

№	Ресурс/ сайт	Опис
1	https://youcontrol.com.ua	Компанія розробляє онлайн-сервіс на основі відкритих даних. Аналітичний інструмент YouControl, що з понад 50 джерел формує повне досьє на кожну компанію України на основі відкритих даних, відстежує зміни в держреєстрах та візуалізує зв'язки між афілійованими особами та дозволяє бізнесу перевіряти своїх партнерів. Інший інструмент розробника - YouScore, автоматична скорингова система для визначення благонадійності та оцінки потенціалу компанії. За допомогою API-сервісу модулі системи передають зібрану інформацію з відкритих джерел, в тому числі держреєстрів, в операційну систему клієнта.
2	https://opendatabot.ua	Опендatabот – це українська ІТ компанія, що надає доступ до державних даних з основних публічних реєстрів для громадян та бізнесу. Опендatabот сервіс для моніторингу реєстраційних даних українських компаній та судового реєстру для захисту від рейдерських захоплень та контролю контрагентів, що об'єднує дані з відкритих державних реєстрів та надає повну інформацію про людину чи компанію.
3	https://finap.com.ua	FinAp – це комплекс інструментів, який дає можливість вести власну базу даних контрагентів, проводити аналіз діяльності фінансової компанії, виявляти ризики, складати санкційні списки та інше. CheckLists FinAP – це інструмент для виконання СПФМ завдань і обов'язків, зокрема уточнення інформації про особу, проведення аналізу відповідності фінансових операцій, з метою виявлення фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу.
4	https://vkursi.pro	Інструмент агрегації даних з різних джерел, що оцінює ризики співпраці, аналізуючи досьє тих чи інших компаній з допомогою системи аналітики, що спроможна глибоко аналізувати фінанси та підбивати підсумки про контрагента у різних аспектах таких. Демонструє знайдену інформацію в зручному форматі з графічним зображенням, що дозволяє зробити оцінку контрагента за лічені хвилини, використовуючи такі інформаційні джерела, як єдиний державний реєстр судових рішень, базу оголошень з теми банкрутства, планових держперевірок, єдиного держреєстру фізичних та юридичних осіб.

Джерело: складено автором на основі [6], [7], [8], [9].

3) офіційні інтернет-представництва систем декларування доходів публічними особами, уключаючи Єдиний державний реєстр декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування [3].

Відтак визначені законодавчі обов'язки, що стоять перед СПФМ, також визначають формують необхідність використовувати в своїй роботі для виконання власних обов'язків інформаційні джерела, інструменти та програмні рішення, які базуються на опрацюванні офіційних, надійних, публічних джерел даних у мережі Інтернет, уключаючи офіційні інтернет-представництва органів державної влади та ін.

З урахуванням зазначеної необхідності, органи державної влади створюють та оцифровують значну частину даних, створюються реєстри, бази, банки даних з офіційними даними, які можуть використовуватися СПФМ, так і приватні компанії розробляють інструменти для СПФМ, що ґрунтуються на опрацюванні даних з офіційних реєстрів, їх узагальненні, представленні у зручному єдиному форматі, наприклад досьє Клієнта, та можуть надаватися як на безоплатній так і на платній основі.

Використання автоматизованих процедур збирання та аналітичної обробки інформації з офіційних відкритих джерел є важливим кроком для оперативного опрацювання значного масиву інформації та даних, та сприяє

підвищенню рівня протидії відмиванню коштів, отриманих злочинним шляхом, фінансуванню тероризму, розповсюдженню зброї масового знищення.

Державна служба фінансового моніторингу, що є органом, уповноваженим Україною на виконання функцій підрозділу фінансової розвідки та є національним центром для отримання та аналізу: повідомлень про підозрілі операції, іншої інформації, яка має відношення до відмивання коштів, пов'язаних предикатних злочинів, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення до основних завдань і функцій якого відноситься реалізація державної політики у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення систематично проводить роботу щодо виявлення публічних інформаційних джерел для отримання додаткової інформації.

Деякі корисні посилання, а також актуальні відкриті джерела, можна знайти також у типологічних дослідженнях Державної служби фінансового моніторингу відповідно до тематики дослідження [4].

Розглянемо програмні рішення як інструменти (див. Таблиця 1), що на основі опрацювання та агрегування відкритих даних з різних офіційних, відкритих джерел сприяють забезпеченню виконання існуючих вимог заходів фінансового моніторингу, що стоять перед СПФМ. Відкритими даними є публічна та безкоштовна для використання інформація у форматі, що дозволяє автоматично її обробляти. Наприклад, інформація із держреєстрів, список державних чиновників, реєстр санкцій, реєстр декларацій, осіб уповноважених на виконання функцій органів державної влади та ін. Концепція відкритих даних (Open Data) робить прозорими дії бізнесу та влади.

Відкриті дані допомагають зібрати необхідну інформацію, а розроблені інструменти агрегаторів даних допомагають її узагальнити, обробити за задами логіками та надати повну інформацію, наприклад, у вигляді досьє.

Враховуючи зазначене, з метою виконання законодавчих вимог, СПФМ мають можливість обирати із наявних інструментів сервісів агрегаторів даних для розбудови використовуваних автоматизованих систем, оскільки для успішного і правильного моніторингу в даному контексті потрібен не просто збір даних, показників, а їх аналіз та спостереження за ними в динаміці, встановлення залежності, прогнозування на основі врахування всіх факторів ризику, адже, з метою підвищення точності моніторингу, задля визначення рівня ризи-

ку на основі зібраних даних, проводиться ряд досліджень для їх вивчення, уточнення, підтвердження.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

В умовах сучасності, швидкого розвитку інформаційних технологій та всесвітньої системи сполучених комп'ютерних мереж, у системі антилегалізаційного стримування допомогою є інструменти програмного забезпечення, засобів автоматизації, що ґрунтуються на відкритих даних.

В ході проведеного дослідження визначено, що використання автоматизованих методів у системі антилегалізаційного стримування полегшує виконання багатьох завдань, пов'язаних з виявленням і попередженням загроз ризикових фінансових операцій, що націлені на попередження осередків джерел ризику, не даючи їх поширюватися. А в разі масштабних зовнішніх або внутрішніх загроз налагоджена система ризик-орієнтованого підходу фінансового моніторингу сприяє максимально точному результату визначення можливих ризиків, попередження та їх запобігання в подальшому.

Програмні рішення повинні допомогати забезпечувати своєчасне та в повному обсязі виконання обов'язків СПФМ та сприяти функціонуванню належної системи управління ризиками відмивання коштів, розповсюдження зброї масового знищення.

Отже, зростаючий спектр та посилення законодавчих вимог до суб'єктів первинного фінансового моніторингу щодо системи антилегалізаційного стримування, свідчить про об'єктивну необхідність подальших розробок та автоматизації процесів, в тому числі за допомогою застосування новітніх комплексів програмного забезпечення та засобів автоматизації, що значно спрощує аналіз та моніторинг фінансових потоків, процедуру вивчення та уточнення інформації про клієнтів, глибокого підходу до концепції "know you client", в цілому сприяє зменшенню часових та фінансових затрат на здійснення заходів з фінансового моніторингу.

Відтак, продовження подальших досліджень розглядаємо в необхідності вивчення наявних комплексних систем автоматизації фінансового моніторингу, їх функціоналу та можливостей.

Література:

1. Внукова Н. М., Управління ризиками фінансових установ у сфері фінансового моніторингу / Н. Внукова, В. Аванесян // Право та інновації. 2022 № 4 (40). URL: <https://pti.org.ua/index.php/ndipzir/article/view/907>
2. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: закон України від 06.12.2019 № 361-IX. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>
3. Про затвердження Положення про здійснення установами фінансового моніторингу: Постанова НБУ від 28.07.2020 № 107 [Електронний ресурс]. — [Режим доступу] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0107500-20#Text>

4. Про затвердження Положення про здійснення банками фінансового моніторингу: Постанова НБУ від 19.05.2020 №65 [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0065500-20#Text>

5. Типологічне дослідження "Ризики та загрози легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму в умовах військової агресії російської федерації — 2023": Державна служба фінансового моніторингу. — [Електронний ресурс]. URL: www.fiu.gov.ua/pages/dijalnist/tipologi

6. Офіційний сайт рішення для бізнесу YouControl. [Електронний ресурс]. URL: <https://youcontrol.com.ua/> (дата звернення: 15.05.2024).

7. Офіційний сайт рішення для бізнесу Opendatabot. [Електронний ресурс]. URL: <https://opendatabot.ua/> (дата звернення: 15.05.2024).

8. Офіційний сайт програмного забезпечення FinAP. [Електронний ресурс]. URL: <https://finap.com.ua> (дата звернення: 15.05.2024).

9. Офіційний сайт рішення для комплексної перевірки контрагентів VKURSI. [Електронний ресурс]. URL: <https://vkursi.pro/> (дата звернення: 15.05.2024).

References:

1. Vnukova, N., V. Avanesyan (2022), "Risk management of financial institutions in the field of financial monitoring", Law and innovation, available at: <https://pti.org.ua/index.php/ndipzir/article/view/907> (Accessed 14 May 2024).
 2. The Verkhovna Rada of Ukraine (2019), Law of Ukraine "About the prevention and prevention of legalization (diversion) of income gained by evil behavior, the financing of terrorism and the financing of widespread mass poverty", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text> (Accessed 8 April 2024).
 3. National Bank of Ukraine (2020), Resolution "On the approval of the Regulation on implementation of financial monitoring by institutions", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0107500-20#Text> (Accessed 14 May 2024).
 4. National Bank of Ukraine (2020), Resolution "On the approval of the Regulations on financial monitoring by banks", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0065500-20#Text> (Accessed 14 May 2024).
 5. State Financial Monitoring Service (2023), Resolution "Risks and threats of legalization (laundering) of proceeds obtained through crime, financing of terrorism in the conditions of military aggression of the Russian Federation", available at: www.fiu.gov.ua/pages/dijalnist/tipologi (Accessed 14 May 2024).
 6. The official website of the YouControl business solution (2024), available at: <https://youcontrol.com.ua/> (access date: 15 May 2024).
 7. Official website of the Opendatabot business solution (2024), available at: <https://opendatabot.ua/> (access date: 15 May 2024).
 8. Official website of the FinAP software (2024), available at: <https://finap.com.ua> (access date: 15 May 2024).
 9. The official site of the solution for comprehensive verification of counterparties VKURSI (2024), available at: <https://vkursi.pro/> (access date: 15 May 2024).
- Стаття надійшла до редакції 22.05.2024 р.*

*В. С. Адамовська,
к. е. н., доцент, завідувач кафедри обліку, оподаткування, публічного управління
та адміністрування, Криворізький національний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8911-1388>
Д. О. Денисенко,
асистент кафедри обліку, оподаткування, публічного управління
та адміністрування, Криворізький національний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0670-504X>*

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.11.126

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНІ РІШЕННЯ ПРИ ДІАГНОСТИЦІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ З ВИКОРИСТАННЯМ СТАТИСТИЧНИХ МЕТОДІВ

V. Adamovska,
PhD in Economics, Associate Professor, Head of the Department of Accounting, Taxation,
Public Governance and Administration, Kryvyi Rih National University, Kryvyi Rih, Ukraine
D. Denysenko,
Assistant of the Department of Accounting, Taxation, Public Governance
and Administration, Kryvyi Rih National University, Kryvyi Rih, Ukraine

INNOVATIVE INVESTMENT SOLUTIONS FOR DIAGNOSING THE ACHIEVEMENT OF
SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS BY A STATE USING STATISTICAL METHODS

Ця наукова стаття пропонує інноваційне рішення у вигляді мобільного додатку "FreeBreathing" для людей з проблемами дихальних шляхів, астмою та алергією. Додаток дозволяє користувачам моніторити стан довкілля, знаходити екологічні заклади та послуги, зелені насадження, а також відстежувати зміни та розпізнавати алергени. Цей проект відповідає цілям сталого розвитку, покращуючи життя людей з хронічними захворюваннями та сприяючи збереженню довкілля.

Актуальність дослідження полягає в зростанні занепокоєння усього світу щодо проблем навколишнього середовища. Суспільство все більше усвідомлює негативний вплив людської діяльності на планету, а забруднення повітря, води та ґрунту стає все більш серйозною проблемою, що шкодить здоров'ю людей та екосистемам. У роботі проаналізовані дані по забрудненню повітря в Кривому Розі за допомогою різних статистичних методів, таких як описова статистика, кореляційний аналіз, регресійний аналіз, факторний аналіз, геостатистичні методи та методи машинного навчання. Це дозволило комплексно оцінити рівень забруднення, виявити його джерела та фактори, які його впливають, а також прогнозувати зміни концентрацій забруднюючих речовин у майбутньому. Люди з хронічними захворюваннями дихальних шляхів, астмою та алергією потребують додаткової допомоги у моніторингу якості повітря.

Встановлено, що існує гостра потреба в пошуку інноваційних рішень, які потребують значних інвестиційних вкладень. Традиційні методи захисту довкілля не завжди є ефективними, тому потрібні нові, креативні підходи для вирішення екологічних проблем. Зростає роль мобільних технологій, в які наразі вкладаються найбільші суми інвестицій. Мобільні телефони стають все більш потужними та поширеними, а мобільні додатки можуть бути ефективним інструментом для моніторингу довкілля та підвищення обізнаності людей про екологічні проблеми. Розробка та впровадження інноваційних мобільних додатків (таким є мобільний додаток "FreeBreathing") для моніторингу якості повітря можуть суттєво покращити життя людей та зробити значний внесок у забезпечення сталого розвитку.

This scientific article proposes an innovative solution in the form of a mobile application "FreeBreathing" for people with respiratory problems, asthma, and allergies. The application allows users to monitor the state of the environment, find eco-friendly establishments and services, green spaces, as well as track changes and recognize allergens. This project is in line with sustainable development goals, improving the lives of people with chronic diseases and promoting environmental protection.

The relevance of the research lies in the growing global concern about environmental problems. Society is increasingly aware of the negative impact of human activity on the planet, and air, water and soil pollution is becoming an increasingly serious problem that harms human health and ecosystems. The work analyzes data on air pollution in Kryvyi Rih using various statistical methods, such as descriptive statistics, correlation analysis, regression analysis, factor analysis, geostatistical methods, and machine learning methods. This allowed for a comprehensive assessment of the level of pollution, identification of its sources and factors affecting it, as well as predicting changes in the concentrations of pollutants in the future. People with chronic respiratory diseases, asthma, and allergies need additional help in monitoring air quality.

It has been established that there is an urgent need to find innovative solutions that require significant investment. Traditional environmental protection methods are not always effective, so new, creative approaches are needed to address environmental problems. The role of mobile technologies is growing, in which the largest investments are currently being made. Mobile phones are becoming increasingly powerful and widespread, and mobile applications can be an effective tool for monitoring the environment and raising public awareness of environmental problems. The development and implementation of innovative mobile applications (such as the "FreeBreathing" mobile application) for air quality monitoring can significantly improve people's lives and make a significant contribution to ensuring sustainable development.

Ключові слова: інновації, інвестиції, стартап, проєкт, сталий розвиток, здоров'я, екологія, діагностування, статистичні методи.

Key words: innovation, investment, startup, project, sustainable development, health, ecology, diagnostics, statistical methods.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Наукова новизна отриманих результатів дослідження полягає в розробці інноваційного продукту в вигляді екологічного мобільного додатку "FreeBreathing", який призначений для людей хворих на астму й алергію та допомагає стабілізувати самопочуття та стан здоров'я шляхом моніторингу

та уникання небезпечних алергенних зон за станом навколишнього середовища.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

В наукових працях як вітчизняних, так і зарубіжних фахівців досліджується питання стартапів, їх застосування в економічному, соціальному, культурному просторі для підвищення суспільних благ для громадян; економічне зростання за рахунок стартап проєктів та їх

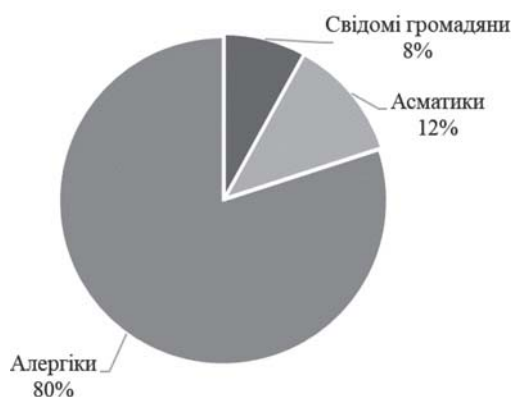

Рис. 1. Цілі сталого розвитку

Джерело: сформовано авторами за [4].

перспективи в подальшому впровадженні в усіх сферах життєдіяльності будь-якої країни.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою дослідження є пошук інноваційних рішень по досягненню цілей сталого розвитку з використанням сучасних технологій та розробці мобільних застосунків з моніторингу екологічної ситуації задля збереження здоров'я населення полягає в узагальненні. Під час дослідження було виконано наступні завдання: визначено дефініцію поняття "сталий розвиток"; досліджено цілі сталого розвитку; проаналізовано стан забруднення навколишнього середовища та його вплив на здоров'я людей в Україні та світі; визначено шляхи досягнення сталого розвитку через впровадження інновацій; проведено аналіз світових лідерів серед мобільних додатків, які відстежують стан повітря; запропоновано інноваційне рішення у вигляді впровадження нового продукту, а саме: екологічний мобільний додаток "FreeBreathing".

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Проблема збереження ресурсів планети досить гостро стоїть перед суспільством з часу усвідомлення думки про те, що не всі ресурси людство може замінювати, розширювати, а тим паче зберігати для майбутніх поколінь. Саме прагнення до балансу між потребами сьогодення та потребами майбутніх поколінь лежить в концепції сталого розвитку.

Поняття "сталий розвиток" є досить суперечливим словосполученням, адже слово "сталий" означає стабільність, а "розвиток" сам по собі передбачає зміни.

Людина сучасного та майбутнього — це центральний елемент концепції. Всі аспекти розвитку суспільства, будь то експлуатація ресурсів, економічний розвиток, інвестиції, освіта, охорона здоров'я, зайнятість та боротьба з голодом, повинні узгоджуватися як з потребами сьогодення, так і з потребами майбутніх поколінь [1].

Загальноприйняті (глобальні) цілі сталого розвитку, були проголошені у 2015 році як універсальний заклик ООН до дій щодо скорочення бідності, захисту планети та забезпечення добробуту і достатку населення строком до 2030 року [4].

Цілі можна умовно поділити на 5 напрямів (див. рис. 1).

Щоб досягти цілей сталого розвитку, варто об'єднати зусилля з боку всіх урядів, бізнесу, громадянського суспільства та кожної людини та громадянина. Адже тільки завдяки співпраці та поступового виконання всіх заходів можна подолати проблеми, які є на шляху досягнення сталого розвитку.

Якщо з більшістю цілей все зрозуміло, і світ покрово йде до їх досягнення, на нашу думку, важливим є обговорення екології, здоров'я людини, а також інноватики.

Відомо, що сучасні екологічні проблеми виникли в першу чергу завдяки науково-технологічному прогресу. Зрозуміло, що наука та нові технології відіграватимуть вирішальну роль у вирішенні цієї проблеми, адже сучасні досягнення в цій сфері дають реальну надію на збереження екологічно чистого довкілля, що безпосередньо впливає на здоров'я людей. Реалізація такої мети можлива з використанням інновацій.

Однак, цілком природньо, що з усвідомленням людьми комфортного життя, відбувається зростання потреб людини, що в свою чергу підвищує розуміння держави потреб населення щодо покращення його добробуту.

Важливо розуміти, що постійне зростання потреб населення веде до збільшення масштабів використання природних ресурсів, збільшення обсягів виробництва та інше. Це у свою чергу призводить до екологічних катастроф із забруднення повітря, води та ґрунту, що негативно впливає на здоров'я людей у всьому світі, незалежно від рівня їхнього життя [3].

Основним джерелом забруднення навколишнього середовища вважається промисловість через масштабні викиди забруднюючих речовин в атмосферу, скидання забруднених стоків у водойми, генерацію небезпечних відходів. На сьогоднішній день згідно з чинним законодавством України, кожен суб'єкт господарювання повинен мати дозвіл на викиди, водний паспорт та декларацію про відходи [2]. Це свідчить про розуміння державою важливості відслідковування викидів в атмосферу, моніторингу навколишнього середовища, та необхідності розвитку ринку екологічних послуг в Україні. Зокрема, це зумовлює поширення практики використання екологічних додатків за допомогою яких здійснюється моніторинг стану екологічної ситуації в Україні.

Так, за результатами одного із світових лідерів серед екологічних додатків з моніторингу стану повітря IQAir за 2023 рік маємо такий рейтинг країн за рівнем забрудненості повітря [5]:

— нездоровий рівень забрудненості повітря: Китай, Киргизстан, Індія, Пакистан;

— нездоровий для чутливих груп рівень забрудненості повітря: Росія, Боснія і Герцеговина, Таїланд, Бангладеш, Катар, М'янма, Узбекистан, Уганда;

— помірний рівень забрудненості повітря: Польща, Гонконг, Тайвань, ОАЕ, Іран, Непал, Туреччина, Ізраїль, Гана, Камбоджа, Казахстан, Монголія, Німеччина, Канада, Чехія, Колумбія, Угорщина, Болгарія, США, Сінгапур, Ірак;

— добрий рівень забрудненості повітря: Південна Корея, Італія, Хорватія, Україна, Іспанія, Франція, Швеція, Алжир, Японія [5].

Таблиця 1. Найбільші підприємства Кривого Рогу

Назва підприємства	Вид діяльності
АрселорМіттал	металургійний.
Південний гірничо-збагачувальний комбінат	видобуток і збагачення бідних залізистих кварцитів, в результаті якого виходить залізорудний концентрат і доменний агломерат; діє виробництво піску з відсіву дроблення скельних порід і щебінь.
Інгuleцький гірничо-збагачувальний комбінат	є найбільшим виробником залізорудного концентрату, який містить 64% і більше заліза.
Центральний гірничо-збагачувальний комбінат	на даний момент йде на рекордні показники видобутку концентрату, показник за останні двадцять років зріс на 21,3%.
Північний гірничо-збагачувальний комбінат	добувається 26,6 млн тонн руди.

У цьому рейтингу Україна посідає 60 місце з малим рівнем забрудненості повітря. При цьому, країна має потужну промисловість з промисловими гігантами містами, такими як Кривий Ріг, Запоріжжя, Дніпро, Київ та інші. У цих містах видобувають та переробляють залізну руду, працюють металургійні, коксохімічні, хімічні, машинобудівні заводи, промислові підприємства. Таке виробництво дуже забруднює не тільки повітря, а й землю і водоймища.

Так, у Кривому Розі є ряд промислових підприємств (див. табл. 1), які є основними забруднювачами повітря, що безпосередньо впливає на здоров'я населення зокрема, людей з хронічними захворюваннями легень, алергіків та астматиків.

Кількість забруднюючих речовин в повітрі досить висока і різноманітна. У Кривому Розі для оцінки рівня забрудненості повітря застосовуються різноманітні статистичні методи, що ґрунтуються на даних,

отриманих зі стаціонарних та мобільних пунктів спостереження. Найчастіше використовують описову статистику, кореляційний аналіз, регресійний аналіз, факторний аналіз, геостатистичні методи, також застосовують методи машинного навчання. Використання цих статистичних методів у комплексі дозволяє отримати глибоке розуміння стану забруднення повітря, виявити джерела та фактори, які його провокують та погіршують, а також як запобігти підвищенню рівня забрудненості.

Щоб визначити доцільність та важливість моніторингу повітря, проаналізуємо деякі дані щодо забрудненості повітря по м. Кривий Ріг (див. табл. 2).

За даними таблиці 2, можемо зробити висновок, що в Центрально-Міському районі найбільше перевищень ГДК, найвищі концентрації пилу, оксиду вуглецю, діоксиду азоту, діоксиду сірки та сірководню. А в південній частині міста просліджується перевищення показника

Таблиця 2. Середньодобові концентрації забруднюючих речовин на міських постах автоматичного спостереження за 22.02.2024 р.

Райони міста Кривого Рогу	Показники	Гранично допустима концентрація (ГДК) середньодобові, мг/м	Максимальні середньодобові концентрації, мг/м
Центральна частина міста (Центрально-міський, Саксаганський, Довгинцівський райони)	діоксид азоту	0,04	0,024
	діоксид сірки	0,05	0,015
	оксид вуглецю	3	1,7
	пил	0,15	0,219
	пил PM2.5	0,025	0,012
	пил PM10	0,05	0,013
	сірководень	не норм.	0,0015
	озон	0,03	0,022
Північна частина міста (Покровський, Тернівський райони)	діоксид азоту	0,04	0,017
	діоксид сірки	0,05	0,03
	оксид вуглецю	3	3,3
	пил	0,15	0,265
	пил PM2.5	0,025	0,013
Південна частина міста (Металургійний, Інгuleцький райони)	пил PM10	0,05	0,015
	діоксид азоту	0,04	0,036
	діоксид сірки	0,05	0,046
	оксид вуглецю	3	3
	оксид азоту	0,06	0,036
	пил	0,15	0,19
	пил PM2.5	0,025	0,011
	пил PM10	0,05	0,014
	аміак	0,04	0,001
	сірководень	не норм.	0,001
	озон	0,03	0,016

17 цілей сталого розвитку

- 1) Люди:
- Подолання бідності
- Подолання голоду
- Міцне здоров'я
- Якісна освіта
- Гендерна рівність
- 2) Планета:
- Чиста вода та належні санітарні умови
- Відновлювана енергія
- Відповідальне споживання
- Боротьба зі зміною клімату
- Збереження морських екосистем
- Збереження екосистем суходолу
- 3) Прогнізування:
- Гідна праця та економічне зростання
- Скорочення нерівності
- Сталій розвиток міст та спільнот
- Інновації та інфраструктура
- 4) Мир:
- Сприяння миру та справедливості
- 5) Партнерство:
- Партнерство заради стійкого розвитку

Рис. 2. Кількість жителів Кривого Рогу, які мають хронічні захворювання

аміаку. Важливо також зазначити, що рівень забруднення може істотно відрізнятись в залежності від погодних умов, часу доби, місця розташування. Так як проблема забруднення повітря досить гостро стоїть перед жителями міста, громадськість активно приймає участь у моніторингу стану повітря завдяки різним мобільним додаткам та сайтам, а громадські організації проводять власні дослідження, залучаючи іноземних партнерів та організації.

Як вже було зазначено незадовільний стан навколишнього середовища, погана якість повітря негативно впливає на стан населення. Підтвердженням цього є статистичні дані щодо кількості хворих на алергію, астму та людей з проблемами дихальних шляхів у Кривому Розі (див. рис. 2).

Не дивлячись на те, що підприємства намагаються знизити рівень забрудненості повітря, все одно

цього не достатньо. Тому важливо впроваджувати інноваційні рішення щодо покращення якості повітря та навколишньому середовища в цілому, що впливатиме на здоров'я населення. Зокрема, одним із таких інноваційних рішень може бути розробка та використання екологічних мобільних додатків, в яких за допомогою датчиків вимірювання забрудненості повітря, надається інформація про небезпечні місця для перебування людей.

Громадськість світу активно долучається до захисту та моніторингу довкілля, особливо якості повітря. Основними інструментами моніторингу стану повітря в світі є мобільні додатки. Світовими лідерами з відстеження стану повітря є такі мобільні додатки, як: IQAir AirVisual, WebMD Allergy, Eco City, Airly та Sensio Air.

Кривий Ріг є промисловим містом-гігантом, тому питання стану екології, а особливо якості повітря завжди було та є актуальною та гострою проблемою.

Громадськість Кривого Рогу, як і громадськість світу, активно долучається до захисту та моніторингу довкілля, особливо якості повітря. Саме у Кривому Розі за підтримки виконкому Криворізької міської ради платформа "Криворізька Інновація" КП Інституту розвитку міста Кривого Рогу запустила проєкт "Школа стартапів 2023", у якому взяла участь стартап команда "FreeBreathing".

Мобільний додаток "FreeBreathing" допомагає людям з хронічними захворюваннями дихальних шляхів, алергікам та астматикам моніторити стан повітря та уникати небезпечних місць. Це знижує ризики загострення симптомів захворювань та покращує загальний стан здоров'я людей.

Проведемо порівняльний аналіз розробленого мобільного додатку "FreeBreathing" із світовими лідерами серед мобільних додатків, які відстежують стан повітря у світі (див. табл. 3).

Як видно з аналізу таблиці 3, мобільний додаток "FreeBreathing" відповідає основним потребам за функціоналом: він єдиний з досліджуваних додатків надає інформацію про екологічні заклади та послуги, має можливість розпізнавати природні алергени у вигляді зелених насаджень за допомогою штучного інтелекту.

Таблиця 3. Порівняльний аналіз екологічних мобільних додатків

Додаток	FreeBreathing	IQAir AirVisual	WebMD Allergy	Eco City	Airly	Sensio Air
Моніторинг довкілля	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Інформація про екологічні заклади та послуги	✓	–	–	–	–	–
Інформація про зелені насадження	✓	–	✓	–	–	✓
Навігатор	✓	–	–	–	✓	–
Розпізнавання рослин за допомогою штучного інтелекту	✓	–	–	–	–	–
Відстеження змін	✓	✓	–	✓	✓	✓
Доступність та простота внесення даних	✓	–	✓	✓	✓	✓

На мобільний додаток "FreeBreathing" покладаються 4 основні функції, які необхідні в повсякденному житті людей, котрі зацікавлені в стані довкілля та особливо в якості повітря: моніторинг довкілля; навігатор; інформація про зелені насадження; розпізнавання рослин за допомогою штучного інтелекту.

У майбутньому планується розширити функціонал мобільного застосунку ще 4 функціями, які зроблять додаток більш уніфікованим та зручним для кожного користувача.

У застосунку "FreeBreathing" запропоновано поділяти територію міста на окремі зони за станом повітря: безпечна, помірна та небезпечна. Саме на основі даних про небезпечні зони із забрудненим повітрям у мобільному застосунку доступна функція прокладання оптимального маршруту з урахуванням показників стану повітря та алергенів.

Отже, використання даного додатку покращить життя людей хворих на хронічні захворювання дихальних шляхів, алергію та астму, що відповідає цілям сталого розвитку. Користуватися мобільним додатком "FreeBreathing" можуть жителі України, а також населення зарубіжних країн. Зокрема, потенційною країною для тестування та використання застосунку є Польща (м. Познань). У перспективі є плани щодо виходу мобільного додатку на міжнародний ринок Європи та США, та зайняття передових позицій серед світових лідерів по розробці екологічних мобільних застосунків.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Запропоноване інноваційне рішення є одним із багатьох інструментів для досягнення цілей сталого розвитку в контексті збереження екології та здоров'я людини. Варто зазначити, що такі проєкти потребують інвестицій, що покрийють витрати для впровадження і майбутньої підтримки як самого стартап проєкту, так і економіки країни в цілому.

Мобільний додаток "FreeBreathing" призначений для людей з проблемами дихальних шляхів, астмою та алергією, які опікуються своїм здоров'ям та хочуть мати інформацію про забрудненість повітря, наявність в ньому алергенів, задля уникнення небезпечних зон з незадовільним станом навколишнього середовища.

Мобільний додаток має такі функції, як: моніторинг довкілля, інформація про екологічні заклади та послуги, зелені насадження, навігатор, розпізнавання алергенів, відстеження змін, доступність внесення даних. Перевагами додатку є унікальні функції, доступність, простота використання. Додаток розроблений для людей з хронічними захворюваннями дихальних шляхів, алергією та астмою, саме тому додаток "FreeBreathing" відповідає цілям сталого розвитку, покращуючи життя людей з хронічними захворюваннями.

Література:

1. Вальд Б. Сталий розвиток: що це, чому це важливо та до чого тут Україна. Український капітал. URL: <https://ucap.io/stalyj-rozvytok-shho-cze-chomu-cze-vazhlyvo-ta-do-chogo-tut-ukrayina/>

2. Крот Ю. Сталий розвиток в екології. Автоексприлад. URL: <https://eco.aep.kiev.ua/novini/staliy-rozvitok-v-ekologiyi/>

3. Сталий розвиток: екологічна, соціальна, економічна складові — Бібліотека BukLib.net. Бібліотека BukLib.net. URL: <https://buklib.net/books/23305/>

4. Цілі сталого розвитку. UNDP. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/tsili-staloho-rozvytku>

5. World Air Quality Index (AQI) Ranking | IQAir. IQAir | First in Air Quality. URL: <https://www.iqair.com/world-air-quality-ranking>

References:

1. Val'd, B. (2021), "Sustainable development: what it is, why it is important and what Ukraine is doing here", Ukrayins'kyi kapital, available at: <https://ucap.io/stalyj-rozvytok-shho-cze-chomu-cze-vazhlyvo-ta-do-chogo-tut-ukrayina/> (Accessed 8 May 2024).

2. Krot, YU. (2020), "Sustainable development in ecology" Avtoekoprylad, available at: <https://eco.aep.kiev.ua/novini/staliy-rozvitok-v-ekologiyi/> <https://eco.aep.kiev.ua/novini/staliy-rozvitok-v-ekologiyi/> (Accessed 8 May 2024).

3. BukLib.net. (2024), "Sustainable development: ecological, social, economic components", available at: <https://buklib.net/books/23305/> (Accessed 8 May 2024).

4. United Nations Development Programme (2024), "Goals of sustainable development", available at: <https://www.undp.org/uk/ukraine/tsili-staloho-rozvytku> (Accessed 8 May 2024).

5. IQAir (2024), "World Air Quality Index (AQI) Ranking", available at: <https://www.iqair.com/world-air-quality-ranking> (Accessed 8 May 2024).

Стаття надійшла до редакції 14.05.2024 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663

О. А. Денисенко,
аспірант кафедри фінансового аналізу та аудиту,
Державний торговельно-економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8478-6474>

Р. Ю. Овчарик,
к. е. н., доцент кафедри фінансового аналізу та аудиту,
Державний торговельно-економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6536-9712>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.11.132

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ Е-АУДИТУ ПЛАТНИКІВ ПОДАТКІВ

O. Denysenko,
Postgraduate student of the Department of Financial Analysis and Audit, State University of Trade and Economics
R. Ovcharyk,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Financial Analysis and Audit, State University of Trade and Economics

CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF E-AUDIT OF TAXPAYERS

Входження України в Європейське співтовариство запроваджує новий підхід до обробки документів — електронний документообіг що базується на масовому оцифруванні даних, діджиталізації аудиту, бухгалтерського і податкового обліку тощо. Е-аудит посідає вагоме значення у системі інформаційних технологій, створює можливості для аналізу великих масивів економічної інформації на основі електронних документів, а також підвищує ефективність роботи контролюючих органів за рахунок запровадження електронних перевірок. Поява нових електронних сервісів забезпечує можливість суттєво підвищити ефективність е-аудиту. У статті розглянуто концептуальні основи е-аудиту платників податків. Удосконалення теоретичної суті поняття "е-аудит", розширення його мети, виділення елементів об'єкту е-аудиту дало можливість сформулювати концептуальну модель е-аудиту платників податків. Впровадження концепції в практику електронного аудиту забезпечить: підвищити точність арифметичних розрахунків, збільшити швидкість та ефективність системи оцінки ризиків під час проведення електронного аудиту; забезпечити вірогідний аналіз великих обсягів інформації та документів; знизити вплив "людського фактору" при проведенні податкового контролю; зменшити навантаження на платників податків та контролюючий орган. Автори доказали, що передумовою запровадження концептуальної основи електронного аудиту платників податків виступає: вдосконалення теоретичної суті "е-аудиту" платників податків з врахуванням системи кіберзахисту; вдосконалення мети е-аудиту платників податків із забезпеченням захисту інформації; визначення предмету е-аудиту платників податків; виокремлення складових елементів об'єкту е-аудиту платників податків та формування авторської концептуальної моделі е-аудиту платників податку. Наукові дослідження підтверджені на основі методів порівняння теоретичних підходів, абстрактного мислення, виокремлення основного тощо. Таке надало можливість удосконалити теоретичність е-аудиту, переглянути його предмет, узагальнити об'єкт е-аудиту. Враховуючи вищесказане, автори дійшли висновку, що формування концепції електронного аудиту повинна базуватись на теоретичних засадах незалежного аудиту.

Ukraine's entry into the European Community introduces a new approach to document processing — electronic document flow based on mass digitization of data, digitalization of audit, accounting and tax accounting, etc. E-audit is of great importance in the information technology system, creates opportunities for the analysis of large arrays of economic information based on electronic documents, and also increases the efficiency of the work of regulatory bodies due to the introduction of electronic checks. The appearance of new electronic services provides an opportunity to significantly increase the effectiveness of e-audit. The article examines the conceptual foundations of e-audit of taxpayers. Improving the theoretical essence of the concept of "e-audit", expanding its purpose, highlighting the elements of the e-audit object made it possible to form a conceptual model of e-audit of taxpayers. The implementation of the concept in the practice of electronic audit will ensure: increase the accuracy of arithmetic calculations, increase the speed and efficiency of the risk assessment system during electronic audit; provide a reliable analysis of large volumes of information and documents; reduce the impact of "on the human factor" during tax control; reduce the burden on taxpayers and the supervisory body. The authors proved that the prerequisite for the introduction of the conceptual basis of electronic audit of taxpayers is: improvement of the theoretical essence of "e-audit" of taxpayers taking into account the cyber protection system; improvement of the purpose of e-audit of taxpayers with provision of information protection; determination of the subject of e-audit of taxpayers; selection of constituent elements of the object of e-audit of taxpayers and formation of the author's conceptual model of e-audit of taxpayers. Scientific research is confirmed on the basis of methods of comparing theoretical approaches, abstract thinking, highlighting the main one, etc. This made it possible to improve the theoretical essence of e-audit, revise its subject, and generalize the object of e-audit. Taking into account the above, the authors came to the conclusion that the formation of the concept of electronic audit should be based on the theoretical foundations of independent audit.

Ключові слова: е-аудит платників податків, мета е-аудиту, кібербезпека е-аудиту, предмет е-аудиту, модель е-аудиту платників податків.

Key words: e-audit of taxpayers, purpose of e-audit, e-audit cyber security, e-audit subject, model of e-audit of taxpayers.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Вирішення проблеми підвищення якості та ефективності організації аудиту податків стало особливо актуальним в умовах розвитку корпоративного управління і збільшення кількості зацікавлених користувачів у такій інформації на основі використання комп'ютерних прикладних програм, хмарних технологій, систем електронного урядування. Запровадження на законодавчому рівні електронного аудиту (е аудиту) платників податків дозволило вирішити ряд завдань, які стосувалися: ризик-орієнтованого підходу на попередньому та перевірочному етапах; покращенню оперативності, точності та ефективності результатів електронних податкових перевірок суб'єктів господарювання; скороченню кількості запитів платників податків до контролюючих податкових органів з питань нарахування і сплати податків; зменшення правопорушень у сфері податкового законодавства, судових спорів та особистих контактів між платником податків та органами Державної податкової служби, що дозволило знизити вплив "людського фактору".

Розроблена і впроваджена в практику Міністерством фінансів України концепція електронного аудиту для платників податків [3] має на меті перехід до якісно но-

вого рівня контрольно-перевірочної роботи. Доцільно зауважити, сьогодні концепція функціонує, але не в повній мірі враховуючи концептуальні основи аудиту, як форми незалежного контролю.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Наукові дослідження в частині аудиту податків та електронного аудиту займалися такі вчені: А. Асадов [36], О. Артюх [6], К. Безверхий [37], Т. Безуглова [8], Г. Білецька [9], В. Бондар, Л. Бойко [11], Г. Булкот, А. Вольних, М. Горбачик, А. Герасимович, С. Дерев'яноко [18], О. Додонов, Н. Дорош [16], М. Живко, Н. Ковтунович, О. Кудирко, М. Кузнєцова, Б. Мельничук, К. Назарова, В. Негоденко, Р. Овчарик, О. Петрик [32], Н. Поддубна, І. Подік, М. Шигун та ін.

Основний напрям досліджень у їх працях: роль аудиту платників податків, необхідність запровадження е-аудиту, його мета і завдання. Проведені дослідження засвідчили, більшість науковців у своїх працях не зосереджують увагу на концептуальних основах е-аудиту платників податків, що сьогодні є вкрай необхідним. На

нашу думку, розробка і вдосконалення науково-обґрунтованої концепції податкового е-аудиту в Україні забезпечить можливість організувати податковий е-аудит за єдиними підходами, допоможе сформувати концептуальні підходи з проведення е-аудиту платників податків, а у майбутньому сформує його загальну модель.

Розвиток цифрових технологій, комплексне оцифрування даних, надав можливість впровадити в аудиторську діяльність новий вид аудиту е-аудит. Його використання, спрощує порядок обробки податкової інформації, зменшує витрати часу на проведення контрольних перевірок, знижує витрати грошових коштів на адміністрування податків, підвищує виявлення порушень податкового законодавства платниками податків. Це підкреслює перспективність використання е-аудиту платників податків в Україні. Проте, інститут е-аудиту сьогодні перебуває в стадії зародження. Чинним законодавством не в повній мірі узгоджено категоріальний апарат, наукова література не повністю конкретизує теоретичні тлумачення, мету, об'єкти дослідження тощо. Таке призводить до плутанини у формуванні загальної концепції електронного аудиту, визначення його завдань, цілей і строків виконання.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою даного дослідження є визначення концептуальних основ е-аудиту платників податків, що базується на передовому міжнародному досвіді з метою розвитку його теоретичних завдань і удосконалення їх на основі запропонованих власних елементів концепції е-аудиту.

Таблиця 1. Порівняння теоретичної суті поняття "е-аудиту"

Автор	Теоретична суть
Податковий кодекс України (п. 75.1 ст. 75)	Е-перевірка – перевірка, що проводиться на підставі заяви, поданої платником податків з незначним ступенем ризику до контролюючого органу, в якому він перебуває на податковому обліку [1]
Коментар до ІПК ДПСУ від 21.07.2021 № 2855/ІПК/99-00-07-08-01-06	Е-аудит – складова частина документальної перевірки великих платників податків, яка зобов'язує подання великими платниками податків на запит контролюючого органу під час проведення перевірки стандартного аудиторського файлу (SAF-T UA) [4]
Внутрішньо-Європейська Організація Податкових Адміністрацій (ЮТА)	Е-аудит – це верифікація та перевірка бухгалтерських операцій, яка здійснюється в електронному середовищі за допомогою комп'ютеризованих інструментів, використовуючи аналітичні, оціночні та тестові методи аудиту [38]
Білецька Г.М. Ковтунович Н.Л.	Е-аудит – аудит, який здійснюється через електронні форми податкової звітності, документообіг та відповідні комп'ютеризовані програми аналізу даних та файлів бухгалтерського обліку [10]
Додонов О.Г. Горбачик М.Г. Кузнєцова М.Г.	Е-аудит – застосування інформаційних технологій аудитором у процесі проведення перевірки інформації, сформованої в середовищі комп'ютерної інформаційної системи клієнта, на базі оцінки ризиків, притаманних такому середовищу [20]
Дмитренко Е.С.	Е-аудит – вид аудиту, що полягає у перевірці та аналізі органами контролю фактичного стану справ щодо достовірності податкової звітності і правильності ведення податкового обліку із застосуванням інформаційних технологій [19]
Подік І.І. Живко М.О. Вольних А.І.	Е-аудит – перевірка бухгалтерських операцій, що здійснюються в електронному середовищі за допомогою комп'ютеризованих інструментів із використанням аналітичних, оціночних та тестових методів аудиту [33]

Джерело: узагальнено авторами.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Дослідження концептуальних основ е-аудиту платників податків доцільно розпочати із його теоретичної суті і виділення його складових. Аналіз останніх досліджень тлумачення суті "е-аудит" дав можливість узагальнити (табл. 1).

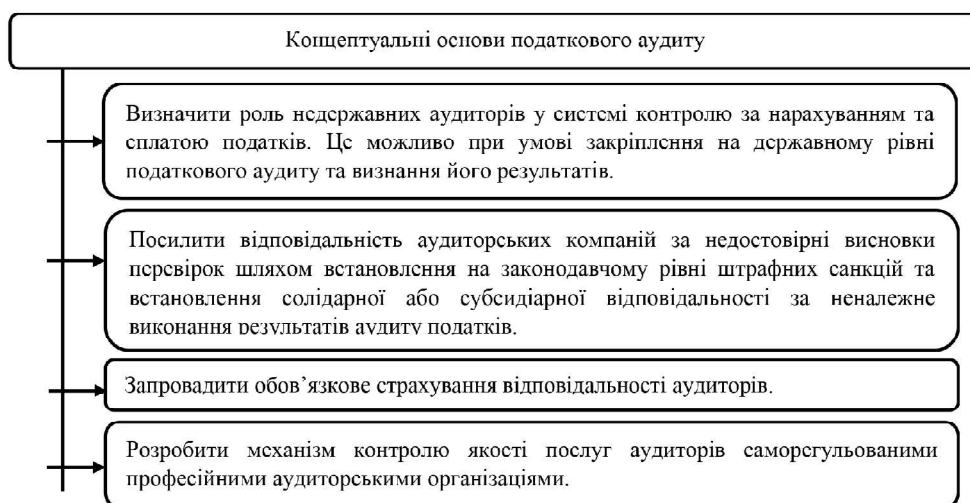

Рис. 1. Ефективність концептуальних основ організації податкового аудиту

Джерело: [34, с. 27].

Таблиця 2. Дослідження мети аудиту платників податків

Автор	Мета аудиту
МСА 200 «Загальні цілі незалежного аудитора та проведення аудиту відповідно до Міжнародних стандартів аудиту»	Підвищення ступеня довіри користувачів до фінансової звітності, що досягається через висловлювання аудитором думки про те, чи складена фінансова звітність у всіх суттєвих аспектах відповідно до концептуальної основи фінансової звітності [2]
О. Артюх	Допомога у дотриманні податкової дисципліни; оцінка показників податкової звітності відповідно до норм чинного податкового законодавства; виявлення та аналіз порушень в частині нарахування і сплати податків і зборів до бюджету; висловлення незалежної аудиторської думки щодо достовірності обліку і звітності в системі оподаткування; профілактика порушень в податковій сфері [6]
Н. Анфіногентова	Упередження платниками податків порушення податкового законодавства шляхом проведення комплексу заходів з планування, організації, проведення та аналізу перевірок податкової звітності, консультативної та роз'яснювальної роботи та роз'яснювальної роботи [5]
Б. Костюк	Комплексна та незалежна перевірка податкового обліку підприємства, яка проводиться задля визначення правильності нарахування й сплати податків та оцінювання податкових ризиків у діяльності платника податків [26]
Т. Воїнова	Проведення перевірок фахівцями державних контролюючих органів у сфері оподаткування задля встановлення відповідності показників податкових декларацій та розрахунків реальним фактам господарської діяльності й надання суспільству впевненості щодо дотримання платниками податків норм чинного законодавства [13]
Н. Гордієнко, О. Харламова, Ю. Мізік, О. Конопліна	Під час проведення аудиту фінансової звітності аудитором досягаються поставлені загальні цілі: отримати достатню впевненість у тому, що фінансова звітність загалом не містить суттєвого викривлення внаслідок шахрайства чи помилок; надати звіт про фінансову звітність і повідомити інформацію відповідно до отриманих результатів аудиту. Для досягнення загальних цілей аудиту що аудитор повинен планувати свою роботу так, щоб мати можливість своєчасно провести ефективний аудит [7]
Н. Мардус	Висвітлення аудитором звіту (думки) про відповідність фінансової звітності в усіх суттєвих аспектах [23]

Проведене порівняння визначень дає можливість стверджувати, суть "е-аудиту" в різних джерелах підкреслює його форму проведення, але не робить наголос на кібербезпеці, на умовах збереження інформації в мережі, що є вкрай важливим в умовах воєнного стану. Автори прийшли висновку і пропонують наступне тлумачення "е-аудиту" платників податків.

Електронний аудит (е-аудит) перевірка форм фінансової і податкової звітності з метою підтвердження достовірності їх показників у системі електронних форм за допомогою спеціалізованих комп'ютерних програм з урахуванням ключових консолів кібербезпеки, ліквідації наслідків кібератак і відновлення інформації (джерело: власна розробка О. Денисенко).

Таке тлумачення, на нашу думку, конкретизує визначення е-аудиту платників податків в системі електронної обробки даних, підкреслює роль і значення інформації, яка передається у розпорядження контролюючого органу і може бути захищена від небажаного користувача, зокрема в умовах воєнного стану.

Аналізуючи загальнонаукові підходи до концептуальних основ організації податкового аудиту, заслуговує увагу думка І. Риженко, який виділяє чотири складові ефективності його організації (рис. 1) [34, с. 27].

Вважаємо за необхідне зосередити увагу на тому, що формування мети е-аудиту платників податків є основою його концепції в системі аудиторського контролю. Аналіз наукової літератури (табл. 2) підкреслює, мета е-аудиту платників податків повинна базуватись на основі мети аудиту, як незалежної форми контролю з врахуванням особливостей роботи контролера у мережі комп'ютерних програм.

На основі вище викладеного, формується загальна ідея успішного е-аудиту платників податків яка полягає в інтеграції його цілей в систему управління діяльності суб'єкта господарювання. Порівнюючи цілеспрямоване позиціонування видів фінансового регулювання у сфері оподаткування, можна визначити їх спільні та відмінні риси (рис. 2).

Рис. 2. Цілі податкового та електронного аудиту платників податків: порівняльний аспект

Джерело: власна розробка О. Денисенко.

Таблиця 3. Аналіз підходів науковців щодо трактування предмету аудиту

Трактування предмету аудиту	Автори							
	Концептуальна основа якості аудиту [24]	Огічук М. [31, с. 231]	Гордієнко Н. [7, с. 43]	Гудайлюк З. [16, с. 7]	Петрик О. [32, с. 19]	Никифорок І. [30, с. 89]	Дорош Н. [21, с. 16]	Жук В., Мельник К. [22, с. 151]
Вивчення природи аудиторського забезпечення оцінювання звітної інформації підприємства	+							
Господарська і виробнича діяльність		+						
Господарські процеси, які відображені в облікових документах та звітності			+	+		+	+	
Фінансова звітність					+			
Вивчення природи аудиторської функціональності, що спрямована на зменшення не визначеності в економічному просторі та забезпечення сталого розвитку.							+	
Уявна конструкція у вигляді позитивного судження аудитора про стан та дії об'єкта, які перебувають у сфері аудиторської оцінки.								+

Джерело: згруповано авторами на основі [7, 16, 19, 24, 31, 43, 89, 151, 30].

Таким чином, електронний аудит платників податків забезпечує: підвищення точності, швидкості та ефективності системи оцінки ризиків; налагоджує аналіз великих обсягів інформації та документів (у дуже обмежених часових рамках); прибирає вплив "людського фактору" при здійсненні податкового контролю; знижує навантаження на платників податків і контролюючий орган; гарантує збереження інформації та її захист від сторонніх користувачів.

Схема цільової візуалізації видів е-аудиту платників податків показує їх відмінності за основними напрямками: суб'єктом аудиту платників податків у контексті податкового аудиту може бути незалежний сертифікований аудитор, натомість в е-аудиті суб'єктом виступає Державна податкова служба; висловлення незалежної думки аудитора щодо стану ведення обліку та звітності в оподаткування платника податку вимогам чинного законодавства притаманно податковому аудиту, натомість застосування елементів е-аудиту дозволить контролюючому органу виявити ризикові операції.

На основі методу порівняння, автори удосконалили мету е-аудиту платників податків, яка полягає у підтвердженні достовірності показників у системі електронних форм фінансової і податкової звітності за допомогою спеціалізованих комп'ютерних програм, що забезпечені консоллями кібербезпеки, можливістю ліквідації наслідків кібератак і відновлення інформації.

Слід зауважити, що сформована авторами мета е-аудиту платників податків окреслює систему взаємопов'язаних функцій, спрямованих на досягнення конкретних цілей аудиторського процесу в комп'ютерному середовищі.

Досягнення поставленої мети е-аудиту платників податків неможливо без визначення таких елементів, як предмет та об'єкт. Згідно методології наукових досліджень об'єкт і предмет дослідження виступають категоріями наукового процесу та мають між собою загальні і локальні зв'язки, в яких виділяють об'єкт і його частину, що є предметом дослідження. Тобто об'єкт є первинним по відношенню до предмету дослідження. В табл. 3 представлені результати огляду наукової та навчальної літератури з аудиту в частині визначення предмету аудиту та його інтерпретації на предмет електронного аудиту платників податків.

Дослідження засвідчують той факт, що таке різноманітне сучасного трактування предмету аудиту відображає різне ставлення науковців до його змісту в системі контролю. Підхід до традиційного аудиту в цілому, а не до окремих його компонентів призводить до загального визначення предмету аудиту без розкриття його конкретної природи. Предметом електронного податкового аудиту є облікова інформація про діяльність платника податку, на підставі якої формується податкова звітність щодо елементів конкретних податкових платежів в системі електронної обробки даних. Задля визначення предмету е-аудиту платників податків доцільно проаналізувати погляди вчених на поняття "предмет податкового аудиту". На сьогодні поняття "податковий аудит", "е-аудит платників податків" на законодавчому рівні не врегульовані в повному обсязі. На нашу думку, це призводить до неоднозначності трактування термінів та викривлення інформації.

На рис. 3 представлено підходи вітчизняних науковців до визначення предмету податкового аудиту.

Таким чином, відсутність єдиного ставлення науковців [6, 14, 15, 17, 27, 28] до визначення предмету податкового аудиту залишається відкритим питанням: що вважати предметом — діяльність платників податків, їх облік чи фінансову звітність? Дослідження свідчать, що наукові публікації у сфері е-аудиту платників податків не відображають питання щодо визначення предмету е-аудиту. Пропонуємо розглядати предмет е-аудиту з точки зору предмету електронної податкової перевірки. Відповідно до норм Податкового кодексу України [1], документальною невідомою позаплановою електронною перевіркою вважається перевірка, що проводиться на підставі заяви, поданої платником податків із незначним ступенем ризику до контролюючого органу, в якому він перебуває на податковому обліку.

Сьогодні в Україні діє ризик-орієнтований підхід до податкових перевірок. Основним принципом такого підходу є посилення податкових перевірок щодо платників податків, які можуть порушувати податкове законодавство та підвищувати соціальні ризики. Електронні податкові перевірки покликані мінімізувати перешкоди для діяльності суб'єктів господарювання. Основна мета — проводити перевірку документів в електронному вигляді без контакту з працівниками податкової служби та платниками податків. Предметом електронних податкових перевірок є перевірка реєстрів бухгалтерського обліку платника податку щодо своєчасності достовірності, повноти нарахування та сплати податків та зборів [33, с. 161]. Предметом е-аудиту платників податків є діяльність та податкові зобов'язання платника податку, які перевіряються за допомогою електронних технологій. Виходячи з цього, предмет е-аудиту платників податків має ґрунтуватися на перевірці законності та достовірності: показників фінансової і податкової звітності платника податків; відповідності заявлених платником податків доходів та витрат із фактичним фінансовим транзакціям; правильності розрахунку та сплати податків, дотримання чинного податкового законодавства. Таке формулювання предмету е-аудиту платників податків не буде суперечити філософському тлумаченню предмету пізнання, оскільки

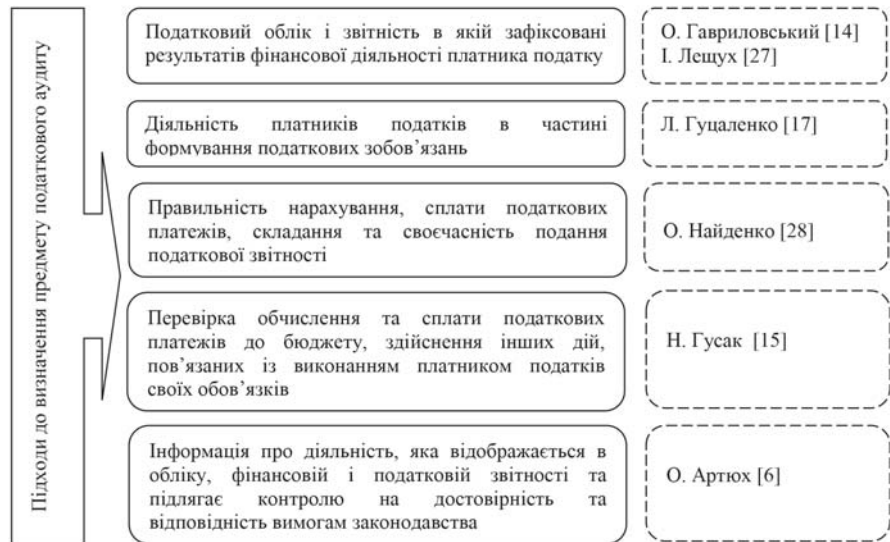

Рис. 3. Підходи науковців до визначення предмету податкового аудиту

Джерело: узагальнено авторами на основі [6, 14, 15, 17, 27, 28].

відображає сукупність досліджуваних ознак (законність, достовірність, доцільність) через вираз — інформацію про діяльність платника податку. Таким чином, предмет е-аудиту платників податків формується на основі взаємозв'язку його компонентів. Виходячи із вищевказаного пропонуємо розглядати взаємозв'язок між компонентами предмету електронного аудиту платників податків в узгодженій системі (рис. 4).

Важливим є те, що предмет е-аудиту формується в залежності від об'єктів аудиту в електронному середовищі, тому при визначенні предмету е-аудиту платників податків доцільно одночасно досліджувати варіацію його об'єктів (табл. 4).

Узагальнення і систематизація результатів дослідження у сфері е-аудиту дозволили визначити такі об'єкти: об'єкти закупівель і продажу платника податку; облікова інформація щодо руху основних засобів та запасів; податкові різниці, які виникають при обчислення об'єкта оподаткування з податку на прибуток; дані про податкові платежі та фінансова та податкова звітність.

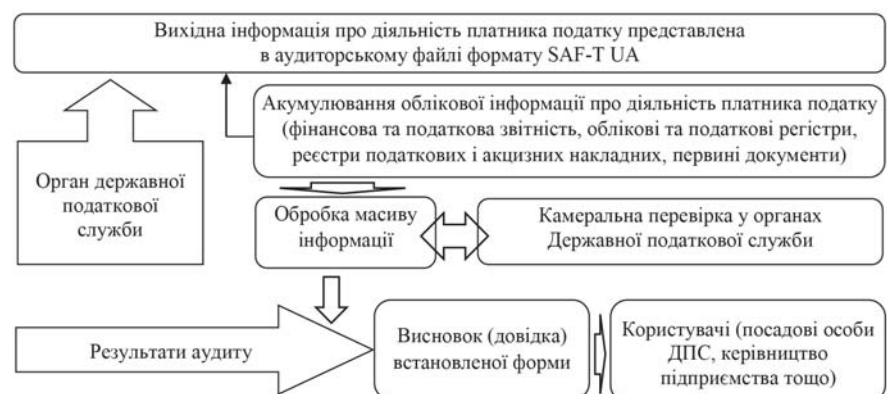

Рис. 4. Взаємозв'язок компонентів предмету е-аудиту платників податків

Джерело: власна розробка О. Денисенка.

Таблиця 4. Огляд підходів вчених щодо трактування об'єкту аудиту

Трактування об'єкту аудиту	Автори							
	Н. Дорош [21 с.16]	М. Огічук [31 с.231]	В. Немченко [29 с.36]	С. Деревинко [18, с.28]	Е. Дмитренко [19 с.50]	Т. Безуглова [8, с.28]	З. Гуцайлюк [16 с.16]	І. Никифорак [30, с.23]
Система обліку і внутрішнього контролю підприємства в поєднанні з інформаційними системами	+							
Активи і пасиви підприємства, які формуються у процесі здійснення господарської діяльності		+						
Господарські процеси			+					
Інформаційне забезпечення явищ та процесів здійснення суб'єктом господарювання діяльності, яка відображена в обліковій системі в кількісному та вартісному вираженні				+				
Інформація про окремі факти господарської діяльності суб'єкта господарського контролю, що відображена в системі бухгалтерського обліку та інших джерелах інформаційної структури і підлягає кількісній та вартісній оцінці					+			
Окремі або взаємопов'язані економічні, організаційні, інформаційні або інші сторони функціонування системи, що вивчають, стан яких може бути оцінений кількістю і якістю						+		

Джерело: узагальнено авторами на основі [8, 16, 18, 19, 21, 29, 30, 31, 32].

На рис. 5 узагальнено складові елементи об'єкту е-аудиту платників податків.

Дослідження мети, завдань, предмета, об'єкта е-аудиту дало можливість сформулювати концептуальну модель е-аудиту платників податків (рис. 6).

Запропонована концептуальна модель е-аудиту платників податків сприятиме вирішенню основних цілей

та завдань, що стоять перед контролюючими органами; дозволить конкретизувати предмет та об'єкт е-аудиту платників податків, а також виокремити етапи організації е-аудиту, обґрунтувавши застосовувані аудиторські процедури, що надасть можливість оптимізувати процес перевірки та розробити рекомендації платнику податку щодо усунення виявлених порушень.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Розвиток цифрових технологій потребує вдосконалення системного підходу до проведення контрольних перевірок фіскальних органів шляхом запровадження електронного аудиту платників податків. Використання е-аудиту має вагомий потенціал, оскільки значно підвищує рівень контролю та дозволяє завчасно виявляти потенційне шахрайство або несанкціоновану поведінку платника податків.

Проведені дослідження дали можливість узагальнити, що сучасний стан е-аудиту має ряд недоліків, до яких слід віднести: низький рівень точності системи оцінки ризиків, яка застосовується під час проведення податкових перевірок; аналіз

надзвичайно великих обсягів паперових документів, передбачених чинним законодавством; неефективне виявлення помилок і перекручень під час проведення розрахунку податкових зобов'язань; наявність впливу людського фактору під час здійснення податкового контролю.

Передбачається, що впровадження Концепції е-аудиту платників податків забезпечить можливість ви-

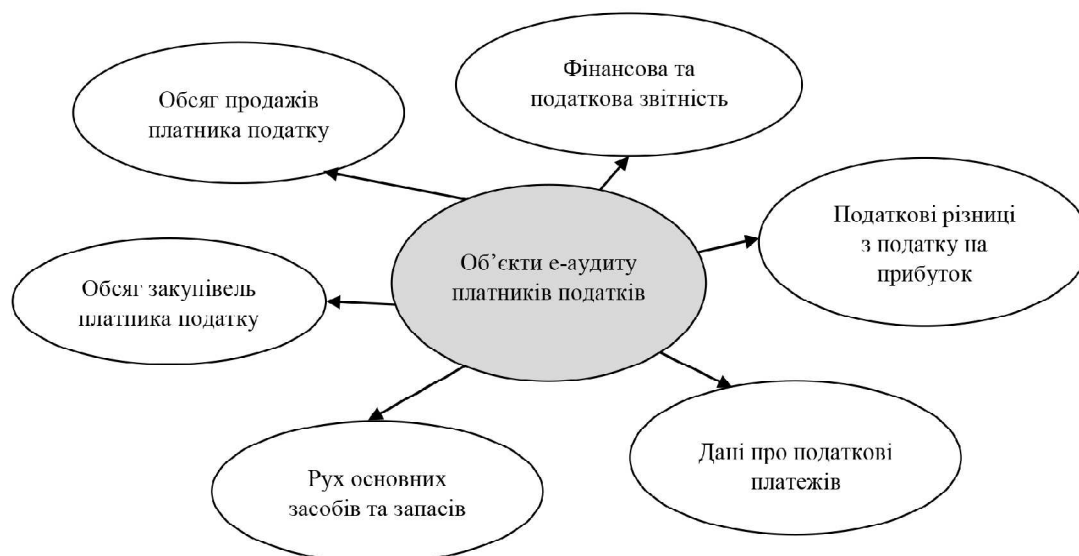

Рис. 5. Складові елементи об'єкту е-аудиту платників податку

Джерело: власна розробка О. Денисенка.

користання передових технологій під час здійснення податкового контролю і сприятиме вирішенню таких завдань, як: вдосконалення ризик-орієнтованих підходів на всіх етапах перевірки; підвищить швидкість, точність та ефективність результатів е-аудиту; створить можливості самоперевірки платників податків; зменшить чисельність податкових запитів до платників податків; знизить рівень правопорушень і судових спорів; зменшить особистий контакт між платником податків та контролюючим органом; створить додаткові можливості у напрямі виявлення податкових правопорушень з метою їх оперативного вирішення.

Удосконалення концептуальної основи е-аудиту платників податків ґрунтувалось на: вдосконаленні теоретичної суті "е-аудит" платників податків з врахуванням системи кібербезпеки; вдосконалення мети е-аудиту платників податків із забезпеченням його захисту; визначення предмету е-аудиту платників податків; виокремлення складових елементів об'єкту е-аудиту платників податків та формування авторської концептуальної моделі е-аудиту платників податку.

Запропоновані пропозиції нададуть можливість: вдосконалити організацію електронного аудиту платників податків, підвищити рівень точності результатів е-аудиту за рахунок більш точного тлумачення і виділення його основної мети; посилити рівень захисту об'єктів е-аудиту від несанкціонованого впливу сторонніх користувачів.

Література:

1. Податковий кодекс України № 2755-VI від 02.12.2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
2. МСА 200 "Загальні цілі незалежного аудитора та проведення аудиту відповідно до Міжнародних стандартів аудиту".
3. Концепція впровадження електронного аудиту (е-аудиту) для платників податків. Сайт Міністерства фінансів України. URL: https://www.mof.gov.ua/storage/files/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%86%D0%B5%D0%BF%D1%86%D1%96%D1%8F_%D0%B5-%D0%B0%D1%83%D0%B4%D0%B8%D1%82_30_11_2020.pdf
4. Е-аудит та SAF-T UA стукають у двері великих платників /. Коментар до ІПК ДПСУ від 21.07.2021 № 2855/ІПК/99-00-07-08-01-06 URL: <https://kpmg.com/ua/uk/home/media/press-releases/2021/08/e-audit-ta-saf-t-ua-stukayut-u-dveri-velykykh-platnykiv.html>
5. Анфіногентова Н. Й. Аналіз контрольно-перевірочної роботи державної податкової служби України. Вісник соціально економічних досліджень: збірник наукових праць. 2010. Вип. 38. С. 22—27.

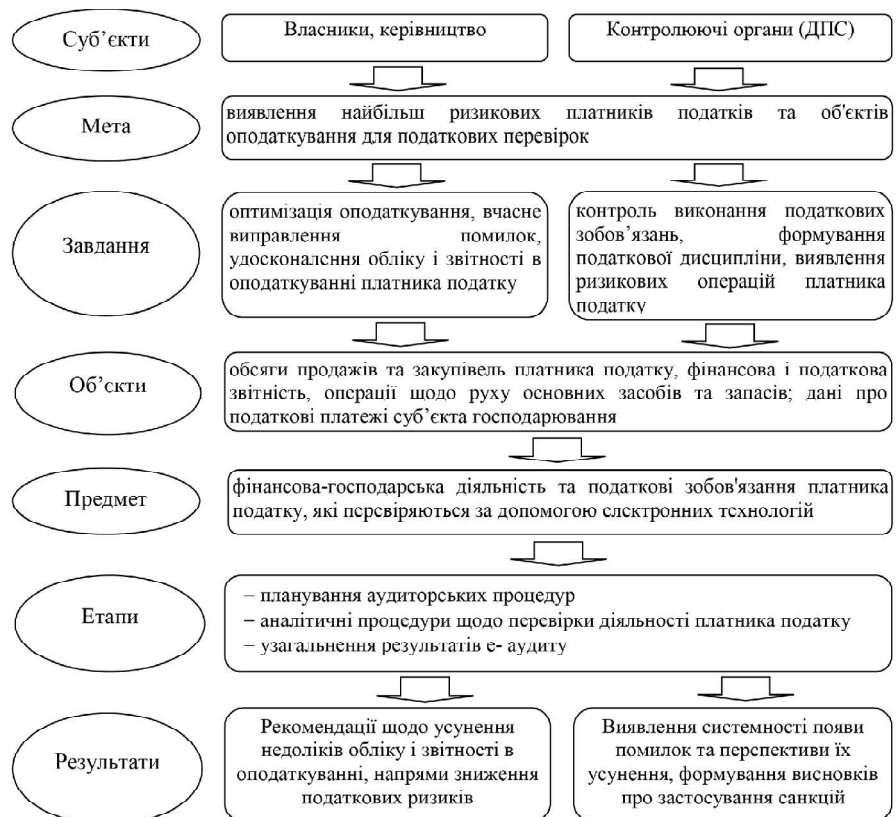

Рис. 6. Концептуальна модель е-аудиту платників податків

Джерело: власна розробка О. Денисенка.

6. Артюх О. В. Податковий аудит у системі фінансового контролю: монографія. Одеса: Видавничий дім "Гельветика", 2018. 412 с.

7. Аудит: методика і організація: навч. посібник / Н. І. Гордієнко, О. В. Харламова, Ю. І. Мізік, О. О. Конопліна; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. — 2-ге вид. перероб. і доп. — Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2017. — 319 с.

8. Безуглова Т. Г., Усик Н. С. Організація і методика аудиту: навч. посіб. К.: Університет "Україна", 2007. 371 с.

9. Білецька Г. М. Окремі аспекти проведення е-аудиту: SAF-T та вибір спеціалізованого програмного забезпечення. Фінансове право. 2017. С. 10—16.

10. Білецька Г. М., Ковтунович Н. Л. Щодо особливостей світових тенденцій запровадження та здійснення е-аудиту. Порівняльно-аналітичне право. 2017. № 3. С. 107—110.

11. Бойко Л. М., Пустяк О. В. Теоретичні основи комп'ютерного аудиту. Комунальне господарство міст. Полтавський національний технічний університет ім. Юрія Кондратюка. 2013. № 108. С. 385—389.

12. Внутрішньо-Європейська Організація Податкових Адміністрацій (IOTA). Офіційний сайт.

13. Воїнова Т. С. Становлення теоретичних засад податкового аудиту в Україні. Бізнес Інформ. 2009. № 12. С. 120—122.

14. Гавриловський О. С. Система податкового контролю в Україні. Всеукраїнський науково-виробничий журнал "Сталий розвиток економіки". 7'2012. С. 65—68.

15. Гусак Н. Б. Контроль податкових органів за діяльністю підприємств. Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2007. 320 с.
16. Гуцайлюк З. В. Аудит (теорія, методика, збірник завдань). Тернопіль: Економічна думка, 2002. 190 с.
17. Гуцаленко Л. В. Державний фінансовий контроль: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2009. 424 с.
18. Дерев'янка С. І. Основи аудиту: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2016. 380 с.
19. Дмитренко Е. С. Електронний аудит платників податків: проблеми запровадження в Україні. Київський часопис права. 2021. № 1. С. 46—51. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/48569dccc-6188-4750-9e4a-91148b8cda3f/content>
20. Додонов О.Г., Горбачик М.Г., Кузнєцова М.Г. Інформаційне суспільство: технології та безпека. Бухгалтерський облік і аудит. 2008. № 4. С. 166—170.
21. Дорош Н. Визначення предмета та об'єктів видів аудиту. Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка: серія: Економіка. 2011. Вип. 130. С. 15—17.
22. Жук В., Мельник К. Предмет аудиту: вдосконалення методології пізнання. Вісник Тернопільського національного економічного університету. 2020. Вип. 4. С. 150—168.
23. Конспект лекцій Організація і методика аудиту для спеціальностей 071 "Облік і оподаткування", другого (магістерського) рівня денної і заочно-дистанційної форми навчання, / уклад. Н. Ю. Мардус. — Х.: НТУ "ХПІ", 2020 р. — 72 с.
24. Концептуальна основа якості аудиту: ключові елементи, що створюють середовище для якості аудиту. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг. Видання 2016—2017 рр. Ч. 3. с. 73. URL: <https://mof.gov.ua/uk/mizhnarodni-standarti-auditufbclid=IwAR3PCFIqK2h2JWuybx2->
25. Коротун В. Електронний аудит за міжнародними стандартами. Фінансовий контроль. 2018. № 3. С. 37—38.
26. Костюк Б. В. Організація податкового аудиту на підприємстві. Економіка і регіон. 2015. № 1. С. 124—129.
27. Лещух І. В. Теоретико-методологічні основи дослідження податкового контролю в Україні. Сучасний стан та перспективи розвитку економіки України: Матеріали ХХVIII міжнародної науково-практичної конференції, (Львів, 2—3 серпня 2013 року). Громадська організація "Львівська економічна фундація". Львів: ЛЕФ, 2013. С. 113—116.
28. Найдено О. Є. Податковий контроль: навч. посіб. Х.: Вид. ХНЕУ, 2012. 224 с.
29. Немченко В. В. Аудит (Основи державного, незалежного професійного та внутрішнього аудиту): підручник. К.: Центр учбової літератури, 2012. 540 с.
30. Никифорак І. Проблеми дефініції предмета аудиту. Розвиток науки і аудиторської діяльності в Україні за 20 років: матеріали науково-практичної конференції, 26—27 квітня 2013 р. Тернопільський національний економічний університет. Тернопіль, 2013. 152 с.
31. Огійчук М. Ф. Аудит: організація і методика: навч. посібник. — К.: Алерта, 2012. 664 с.
32. Петрик О. А. Стан та перспективи розвитку аудиту в Україні: методологічні та організаційні аспекти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: спец. 08.06.04. Київ. нац. екон. ун-т. К., 2004. 34 с.
33. Подік І. І., Живко М. О., Вольних А. І. Електронний аудит на основі податкового аудиторського файлу: світовий досвід та українські перспективи. Соціально-правові студії. 2018. Вип. 1. С. 158—166.
34. Риженко І. Є. Податковий аудит як засіб забезпечення контрольних функцій держави у сфері оподаткування. Економіка розвитку. 2010. № 1 (53). С. 26—28.
35. Слюсаренко В. Є. Аудит: сучасний стан та перспективи розвитку на Україні. Монографія. Ужгород: "УжНУ", 2014. 200 с.
36. Asadov, A. (2015). E-audit and minimization of risks of the tax evasion. Azerbaijan Tax Journal, 1 (121, 117-126 [in English]
37. Bezverkhyy K., Poddubna N. Audit in the digital economy. Zovnishnja torgivlja: ekonomika, finansy, pravo. 2022. № 4. pp. 81—90.
38. The Intra-European Organization of Tax Administrations. EU — E-Audit Road Map (Version3) — Standards for Auditors working in the area of Electronic Audit. 2014 [Електронний ресурс]. URL: <http://www.iota-tax.org/publications/iota-report-fortax-administrations---audit-procedures---edp-audit.html>

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (2010), "Tax Code of Ukraine", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (Accessed 05 May 2024).
2. IFAC (2016), "General objectives of an independent auditor and conducting an audit in accordance with International Auditing Standards", available at: [https://mof.gov.ua/storage/files/%D0%9C%D0%A1%D0%90%202016-2017_%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0%201\(1\).pdf](https://mof.gov.ua/storage/files/%D0%9C%D0%A1%D0%90%202016-2017_%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0%201(1).pdf) (Accessed 05 May 2024).
3. Ministry of Finance of Ukraine (2020), "Concept of introduction of electronic audit (e-audit) for taxpayers", available at: https://www.mof.gov.ua/storage/files/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%86%D0%B5%D0%BF%D1%86%D1%96%D1%8F_%D0%B5-%D0%B0%D1%83%D0%B4%D0%B8%D1%82_30_11_2020.pdf (Accessed 05 May 2024).
4. Shekera, V. (2021), "E-audit and SAF-T UA are knocking on the doors of large payers", available at: <https://kpmg.com/ua/uk/home/media/press-releases/2021/08/e-audit-ta-saf-t-ua-stukayut-u-dverivelykykh-platnykiv.html> (Accessed 05 May 2024).
5. Anfinohentova, N.Y. (2010), "Analysis of the audit work of the State Tax Service of Ukraine", Visnyk sotsialno ekonomichnykh doslidzhen: zbirnyk naukovykh prats, vol. 38, pp. 22—27.
6. Artiukh, O.V. (2018), Podatkovyi audyt u systemi finansovoho kontroliu [Tax audit in the financial control system], Vydavnychiy dim "Helvetyka", Odesa, Ukraine.
7. Hordiienko, N.I. Kharlamova, O.V. Mizik, Yu.I. and Konoplina, O.O. (2017), Audyt: metodyka i orhanizatsiia [Audit: methodology and organization], KhNUMH im. O. M. Beketova, Kharkiv, Ukraine.

8. Bezuhlova, T.H. and Usyk, N.S. (2007), *Orhanizatsiia i metodyka audytu* [Organization and audit methodology], Universytet "Ukraina", Kyiv, Ukraine.
9. Biletska, H.M. (2017), "Separate aspects of conducting an e-audit: SAF-T and the choice of specialized software", *Finansove pravo*, pp. 10—16.
10. Biletska, H.M. and Kovtunovych, N.L. (2017), "Regarding the features of global trends in the introduction and implementation of e-audit", *Porivnialno-analitychne pravo*, vol. 3, pp. 107—110.
11. Boiko, L.M. and Pustiak, O.V. (2013), "Theoretical foundations of computer audit. Communal management of cities", *Komunalne hospodarstvo mist. Poltavskyi natsionalnyi tekhnichniy universytet im. Yurii Kondratiuka*, vol. 108, pp. 385—389.
12. Vnutrishno-Yevropeiska Orhanizatsiia Podatkovykh Administratsii (IOTA). Ofitsiinyi sait.
13. Voinova, T.S. (2009), "Formation of theoretical foundations of tax audit in Ukraine", *Byznes Ynform*, vol. 12, pp. 120—122.
14. Havrylovskiy, O.S. (2012), "Tax control system in Ukraine", *Vseukrainskyi naukovo-vyrobnychiy zhurnal "Stalyi rozvytok ekonomiky"*, vol. 7, pp. 65—68.
15. Husak, N.B. (2007), *Kontrol podatkovykh orhaniv za diialnistiu pidpriemstv* [Control of tax authorities over the activities of enterprises], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.
16. Hutsailiuk, Z.V. (2002), *Audyt (teoriia, metodyka, zbirnyk zavdan)* [Audit (theory, methodology, collection of tasks)], Ekonomichna dumka, Ternopil, Ukraine.
17. Hutsalenko, L.V. (2009), *Derzhavnyi finansovy kontrol* [State financial control], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.
18. Derevianko, S.I. (2016), *Osnovy audytu* [Fundamentals of auditing], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.
19. Dmytrenko, E.S. (2021), "Electronic audit of taxpayers: problems of implementation in Ukraine", *Kyivskyi chasopys prava*, vol. 1, pp. 46—51, available at: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/48569dcc-6188-4750-9e4a-91148b8cda3f/content> (Accessed 05 May 2024).
20. Dodonov, O.H., Horbachyk, M.H. and Kuznietsova, M.H. (2008), "Information society: technologies and security", *Bukhhalterskyi oblik i audyt*, vol. 4, pp. 166—170.
21. Dorosh, N. (2011), "Definition of the subject and objects of audit types", *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu im. T. Shevchenka: seriia: Ekonomika*, vol. 130, pp. 15—17.
22. Zhuk, V. and Melnyk, K. (2020), "Subject of the audit: improvement of the methodology of cognition", *Visnyk Ternopilskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu*, vol. 4, pp. 150—168.
23. Mardus, N.Yu. (2020), *Konspekt lektsii Orhanizatsiia i metodyka audytu* [Synopsis of lectures Organization and audit methodology], NTU "KhPI", Kharkiv, Ukraine.
24. Ministry of Finance of Ukraine (2017), "Conceptual framework of audit quality: key elements that create an environment for audit quality. International standards of quality control, auditing, review, other assurance and related services", available at: <https://mof.gov.ua/uk/mizhnarodni-standarti-audytu?fbclid=IwAR3PCFlq-K2h2JWyybx2> (Accessed 05 May 2024).
25. Korotun, V. (2018), "Electronic audit according to international standards", *Finansovy kontrol*, vol. 3, pp. 37—38.
26. Kostyuk, B.V. (2015), "Organization of a tax audit at the enterprise", *Ekonomika i rehion*, vol. 1, pp. 124—129.
27. Leshchukh, I.V. (2013), "Theoretical and methodological foundations of tax control research in Ukraine", *Suchasnyi stan ta perspektivy rozvytku ekonomiky Ukrainy: Materialy XXVIII mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [The current state and prospects for the development of the economy of Ukraine: Materials of the 25th international scientific and practical conference], Hromadska orhanizatsiia "Lvivska ekonomichna fundatsiia". LLeF, Lviv, Ukraine, pp. 113—116.
28. Naidenko, O.Ye. (2012), *Podatkovy kontrol* [Tax control], KhNEU, Kharkiv, Ukraine.
29. Nemchenko, V.V. (2012), *Audyt (Osnovy derzhavnoho, nezalezhnogo profesiinoho ta vnutrishnoho audytu)* [Audit (Fundamentals of state, independent professional and internal audit)], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.
30. Nykyforak, I. (2013), "Problems of the definition of the audit subject", *Rozvytok nauky i audytorskoj diialnosti v Ukraini za 20 rokiv: materialy naukovo-praktychnoi konferentsii* [Development of science and audit activities in Ukraine over 20 years: materials of the scientific and practical conference], Ternopilskyi natsionalnyi ekonomichnyi universytet. Ternopil, Ukraine.
31. Ohiichuk, M.F. (2012), *Audyt: orhanizatsiia i metodyka* [Audit: organization and methodology], Alerta, Kyiv, Ukraine.
32. Petryk, O.A. (2004), "Status and prospects of audit development in Ukraine: methodological and organizational aspects", *Abstract of Doctor dissertation, Economy*, Kyiv. nats. ekon. un-t., Kyiv, Ukraine.
33. Podik, I.I. Zhyvko, M.O. and Volnykh, A.I. (2018), "Electronic audit based on the tax audit file: world experience and Ukrainian perspectives", *Sotsialno-pravovi studii*, vol. 1, pp. 158—166.
34. Ryzhenko, I.Ye. (2010), "Tax audit as a means of ensuring control functions of the state in the field of taxation", *Ekonomika rozvytku*, vol. 1 (53), pp. 26—28.
35. Sliusarenko, V.Ye. (2014), *Audyt: suchasnyi stan ta perspektivy rozvytku na Ukraini* [Audit: current state and development prospects in Ukraine], UzhNU, Uzhhorod, Ukraine.
36. Asadov, A. (2015), "E-audit and minimization of risks of the tax evasion", *Azerbaijan Tax Journal*, vol. 1 (121), pp. 117—126.
37. Bezverkhyy, K. and Poddubna, N. (2022), "Audit in the digital economy", *Zovnishnja torgivlja: ekonomika, finansy, pravo*, vol. 4, pp. 81—90.
38. The Intra-European Organization of Tax Administrations (2014), "EU — E-Audit Road Map (Version3) — Standards for Auditors working in the area of Electronic Audit", available at: <http://www.iota-tax.org/publications/iota-report-fortax-administrations---audit-procedures---edp-audit.html> (Accessed 05 May 2024).

Стаття надійшла до редакції 15.05.2024 р.

В. В. Койбічук,
к. е. н., доцент, кафедра економічної кібернетики, Сумський державний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3540-7922>
А. Ю. Єфіменко,
аспірант кафедри економічної кібернетики, Сумський державний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2810-0965>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.11.142

ЕФЕКТИВНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ІТ-ПРОЄКТІВ: МОДЕЛІ ТА ІНСТРУМЕНТАРІЙ

V. Koibichuk,
PhD, Associate Professor, Department of Economic Cybernetics, Sumy State University
A. Yefimenko,
PhD student of the Department of Economic Cybernetics, Sumy State University

EFFECTIVE MANAGEMENT OF IT-PROJECTS: MODELS AND TOOLS

У сучасному світі інформаційних технологій ефективне управління проєктами має вирішальне значення для успішної реалізації різноманітних ІТ-ініціатив. Швидкі темпи цифрових трансформацій, постійне оновлення технологій в умовах Індустрії 4.0 вимагають від організацій в галузі ІТ постійного удосконалення своїх методів та підходів до управління проєктами. Метою дослідження є розгляд моделей та інструментарію ефективного управління проєктами в галузі інформаційних технологій. У ході проведення дослідження були використані такі інструменти: методи групування і порівняння у процесі розробки матриці причин неефективних проєктів, узагальнення і аналізу під час визначення моделей та інструментарію менеджменту. Проведено огляд основних концепцій та тенденцій у зазначеній сфері, а також досліджено сучасні підходи до керування ІТ-проєктами. У дослідженні було запропоновано матрицю причин неефективності ІТ-проєктів, які включають організаційно-технічні, комунікаційні та технологічні аспекти. Визначено десять етапів ефективного управління ІТ-проєктами включає десять етапів, які забезпечують їх успішну реалізацію проєкту. Серед моделей та інструментів виділено Agile, Scrum, Waterfall та Kanban, які полегшують обмін інформацією та спільну роботу. Практичне значення даної роботи полягає у тому, щоб ІТ-компанії мали можливість використовувати найефективніші інструменти та методи управління проєктами для досягнення своїх цілей та забезпечення успішного виконання завдань в умовах постійних змін і конкурентного середовища.

In today's world of information technology, effective project management is crucial for the successful implementation of various IT initiatives. The rapid pace of digital transformations and continuous updates in technology in the conditions of Industry 4.0 require IT-organizations to constantly improve their methods and approaches to project management. Successful project management in IT involves the rationalization of a set of knowledge, skills and abilities and requires ongoing strategic planning, effective and open communication leadership, risk and impact management skills, adaptability to change, regular evaluation and analytical reporting. The aim of this study is to examine the models and tools for effective project management in the field of information technology. The research utilized grouping and comparison methods in the development of a matrix of ineffective project causes, as well as generalization and analysis during the identification

of management models and tools. The article reviews the main concepts and trends in this area, as well as examines modern approaches to IT project management, which involves analyzing various factors, including project results, meeting deadlines and budgets, meeting stakeholder needs, and achieving strategic goals. The study proposes a matrix of reasons for the ineffectiveness of IT projects, including organizational, technical, communication and technological aspects. Ten stages of effective IT project management have been identified, including: planning and goal setting; communication; risk management; resource management; maintaining project flexibility; team development; continuous IT training; and the final stage, which ensure their successful implementation. Among the models and tools are Agile (a flexible methodology that focuses on iterative development), Scrum (Agile division), Waterfall (traditional approach to project management, which involves a linear and sequential design process), and Kanban (visual method of workflow management), which facilitate information exchange and collaboration. The practical significance of this work is that IT companies should be able to use the most effective project management tools and methods to achieve their goals and ensure successful completion of tasks in a constantly changing and competitive environment.

Ключові слова: менеджмент, IT-проект, ефективність, технології, інновації, Індустрія 4.0.
Key words: management, IT project, efficiency, technology, innovation, Industry 4.0.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Динамічно зростаюча тенденція цифровізації у розрізі всіх секторів економіки та розвиток технологій в умовах Індустрії 4.0 провокують розширення сфери застосування інформаційних технологій (ІТ), що призводить до зростання кількості ІТ-проектів. Зазвичай, ІТ-проект спрямований на розробку, впровадження або підтримку інформаційних технологій у певній організації або компанії. Це може включати створення програмного забезпечення, розробку або модернізацію інформаційних систем, впровадження інноваційних технологій, побудову мереж. ІТ-проекти можуть бути різноманітними за своєю природою, обсягом та складністю, але вони всі спрямовані на досягнення зазначеної мети.

Менеджмент ІТ-проектів відіграє ключову роль у досягненні успіху в умовах постійної динаміки та змін в цьому секторі. Завдяки швидкому розвитку технологій та зростаючому попиту на інновації, ІТ-проекти стають все складнішими та вимагають від організацій високої ефективності їх менеджменту. Більшість ІТ-проектів стикаються зі значними викликами для ефективного управління на етапах розробки та планування, причиною чого є неможливість використання великих обсягів даних, наявність різних моделей менеджменту у різних відділах компаній. Зазначені інформаційні дисбаланси можуть провокувати фінансові витрати в короткостроковій і довгостроковій перспективі. Саме визначення життєвого циклу ІТ-проекту, розробка інструментарію та моделей менеджменту, вибір спеціалізованого програмного забезпечення є запорукою його успішної реалізації та подальшого управління.

Варто зазначити, що в процесі управління ІТ-проектами виникають такі складнощі:

- на кінець 2020 року 54% менеджерів не мали доступу до проектних ключових показників ефективності в режимі реального часу [1];

- 60% менеджерів проектів повідомляли, що вони завжди застосовують визначену методологію проекту [1];

- на кінець 2021 року 39% проектних команд склалися з 6—10 осіб; 30,5% — з понад 10 осіб; ще 30,5% — з 1—5 осіб [2].

Відповідно, ефективне управління ІТ-проектом повинно враховувати фактори, які визначають його багатокomпонентність та складність, та активно впливати на них, обираючи відповідні моделі менеджменту та використовуючи спеціалізований інструментарій.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематика ефективного менеджменту ІТ-проектів активно досліджувалася іноземними та українськими науковцями, серед яких: В. Пантович, Д. Відоєвич, С. Вуйчич, С. Софіяніч, М. Йованович-Міленкович [3], А. Сен, А. Хассан Хакамі, Н. Бахбух, М. Аксой, А. Сабор, А. Альшехрі, Ф. Альджохані [4], М. Н. Данилюк, Ю. Шулик, О. Качан [5], А. Катренко [6], О. Колянко, Г. Озимок [7], Н. Шашкової, І. Фадєєвої, Т. Казакової [8].

В. Пантонович та інші [3] пропонують новий підхід, заснований на стратегіях, що базуються на даних, для підвищення стійкості та досконалості в управлінні ІТ-проектами. Використовуючи можливості аналітики даних, організації можуть отримати дієву інформацію для оптимізації розподілу ресурсів, зменшення ризиків

Таблиця 1. Матриця причин неефективного менеджменту ІТ-проектів

Групи причин невдалий ІТ-проектів	Характеристика причин
Організаційно-технічні	- 25% організацій іноді або ніколи не створюють документи з визначення обсягу робіт для проєктів; - 47% гнучких проєктів перевищують бюджет або призводять до незадоволених клієнтів.
Комунікаційні	- якщо керівництву потрібно п'ять годин або більше, щоб прийняти рішення, рівень провалів гнучких проєктів становить 22%, а ймовірність того, що проєкти дадуть незадовільні результати, - 53%; - неузгодженість практик між командами призводить до 45% провалів ІТ-проектів.
Технологічні	- в організаціях, які не використовують або мають застарілі технології управління проєктами, рівень провалів проєктів становить 18%; - 25% організацій не використовують технології, придатні для командної співпраці в неформальних проєктах, незважаючи на те, що це забирає 20% їхнього продуктивного часу на роботі.

Джерело: авторська розробка на основі [10—12].

та впорядкування робочих процесів проєкту. Інтеграція процесів прийняття рішень на основі даних дозволить керівникам проєктів робити обґрунтований вибір, сприяючи адаптивності та стійкості в умовах динамічного проєктного середовища.

Українські дослідники зазначають, що у процесі управління ІТ-проєктом, вирішення потребують такі аспекти: дедлайни, обмеження бюджету, вирішення неординарних технологічних питань, пов'язаних з різними технічними засобами, ПЗ, операційною системою, труднощами з базами даних [5].

З огляду на динамічність розвитку ІТ-сфери і вихід на якісно нові рівні, наявні дослідження не є вичерпними, чим обґрунтовується актуальність цієї статті та необхідність більш поглибленого вивчення особливостей ефективного менеджменту ІТ-проектів.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

У процесі управління ІТ-проєктами виникають організаційно-технічні, аналітичні, комунікаційні проблеми, серед яких можна виділити наявність неоднозначних вимог, постійні зміни в обсязі або пріоритетах проєкту, технічні складнощі, недостатність або неефективне використання ресурсів, ризики безпеки, недостатня або неефективна система управління змінами, затримки або недоліки в інтеграції різних систем та технологій. Ці проблеми вимагають уважного планування, підбору ефективного інструментарію, постійного раціонального керівництва та моніторингу для їх успішного вирішення в умовах тренду цифровізації суспільства та динамічного росту кількості інноваційних проєктів. Відповідно, метою дослідження є визначення особливостей моделей та інструментарію ефективного менеджменту ІТ-проєктами.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Управління ІТ-проєктами передбачає планування, координацію та контроль різних ініціатив в ІТ-секторі для досягнення конкретних цілей та результатів, що охоплює менеджмент ресурсів, розробку та реалізацію

стратегій, визначення та моніторинг графіків і бюджетів, а також взаємодію з усіма стейкхолдерами.

За даними Інституту управління проєктами (Project Management Institute) у 2020 році основними причинами невдач проєктів в галузі ІТ були наступні:

- зміна пріоритетів організації (39%);
- зміна цілей проєкту (37%);
- неточні вимоги збору даних (35%);
- неадекватне бачення кінцевої мети (29%);
- проблема комунікації (29%);
- недостатньо визначені можливості і ризики (29%);
- неточна вартість оцінки проєкту (28%);
- недостатня спонсорська підтримка (26%);
- залежність від ресурсів (26%);
- неточна оцінка часу виконання проєкту (25%) [9].

Відповідно до статистичних даних невдалий ІТ-проєктів, можна визначити організаційно-технічні, комунікаційні, технологічні фактори їх неефективного менеджменту (табл. 1).

У процесі реалізації проєктів в ІТ неузгодженість дій проєктних команд і керівників, а також безсистемні бізнес-цілі можуть завдати значні фінансово-технічні збитки для компанії. У такому випадку варто чітко окреслити основні етапи менеджменту ІТ-проєктів, що стане запорукою їх ефективної реалізації та координації (рис. 1).

Ефективне управління ІТ-проєктами вимагає поєднання технічних знань, ефективної командної співпраці, аналізу ризиків та адаптивних методологій. Використовуючи правильні моделі та інструменти, організації можуть орієнтуватися в складнощах зазначених проєктів і досягати поставлених цілей.

Одним із ключових етапів успішного управління ІТ-проєктом є відкрита та ефективна комунікація, що створює основу для розуміння учасниками проєкту своїх завдань, очікувань та графіку. Забезпечення належної комунікації між усіма членами команди та стейкхолдерами допоможе уникнути непорозумінь та формуватиме безперебійне виконання завдань та цілей проєкту.

Управління ризиками у процесі менеджменту проєктів в ІТ являє систему ідентифікації, аналізу та

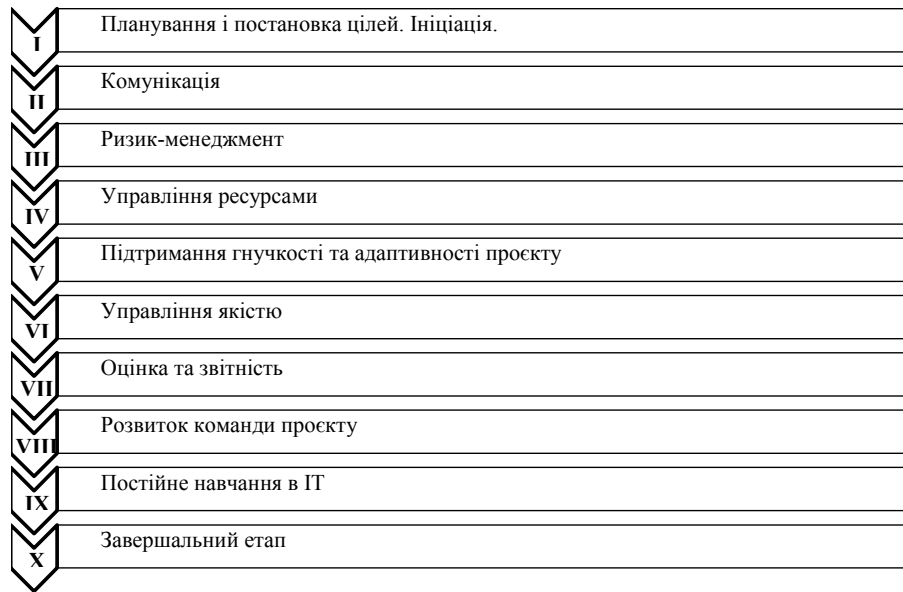

Рис. 1. Етапи ефективного менеджменту IT-проєкту

Джерело: авторська розробка.

розробки відповідних стратегій для керування потенційними загрозами, що можуть виникнути під час реалізації проєкту, серед яких: технічні проблеми, зміни в обсягу робіт, затримки у графіку, перевищення бюджету та інше. Систематично керуючи ризиками, організації мають можливість гарантувати, що потенційні загрози не матимуть негативного впливу на успішну реалізацію проєктів, тим самим підвищуючи ймовірність досягнення поставлених цілей і збереження стабільності. Дотримання зазначених на рисунку 1 етапів управління IT-проєктами сприятиме їх ефективній реалізації, уникаючи або вчасно реагуючи на наявні та потенційні ризики для організацій.

Серед ефективних моделей та інструментів управління IT-проєктами можна виділити такі, як:

— гнучка методологія (Agile), що зосереджується на ітеративній розробці, де вимоги та рішення розвиваються завдяки співпраці між самоорганізованими міжфункціональними командами, та сприяє гнучкості та задоволенню потреб клієнтів завдяки безперервному постачанню цінного програмного забезпечення [11].

— Scrum (підрозділ Agile) використовує ітерації фіксованої довжини, які називаються спринтами, для виконання невеликих етапів проєкту та наголошує на командній роботі, підзвітності та ітеративному просуванні до чітко визначеної мети [11].

— Модель водоспаду (Waterfall) — традиційний підхід до управління проєктами, який передбачає лінійний і послідовний процес проєктування. Найкраще підходить для проєктів з чітко визначеними вимогами, де зміни мало ймовірні [12].

— Канбан (Kanban) — візуальний метод управління робочим процесом,

який допомагає командам візуалізувати свою роботу, максимізувати ефективність і постійно вдосконалюватися, який корисний для виявлення вузьких місць у процесі та управління незавершеним виробництвом [12].

Такі інструменти, як JIRA, Trello, Asana та Microsoft Project, надають функціональні можливості для управління завданнями, відстеження часу, співпраці та звітування, що покращує комунікацію та впорядковує процеси управління проєктами. У таблиці 2 відображені особливості зазначеного інструментарію.

Таблиця 2. Характеристики інструментів управління IT-проєктами

Інструмент	Характеристика	
	Застосування	Переваги
JIRA	програмне забезпечення для управління проєктами та відстеження проблем, розроблене компанією Atlassian.	- планування, відстеження та управління програмними проєктами; - підтримання різних методологій, включаючи Agile, Scrum і Kanban, що робить її універсальним інструментом для різних потреб управління проєктами.
Asana	веб- та мобільний додаток, розроблений, щоб допомогти командам організовувати, відстежувати та керувати своєю роботою.	- спільний робочий простір, де члени команди можуть ефективно керувати проєктами, завданнями та робочими процесами; - використовується в різних галузях для управління проєктами, завданнями та командною співпрацею.
Microsoft Project	програмне забезпечення для управління проєктами, розроблене компанією Microsoft.	- розробка планів, призначення ресурсів на завдання, відстеження прогресу, управління бюджетами та аналіз робочих навантажень; - широко використовується в різних галузях промисловості як для простих, так і для складних потреб управління проєктами.
Smartsheet	хмарне програмне забезпечення для спільної роботи та управління проєктами.	надає звіти в режимі реального часу та оновлення статусів ваших проєктів.
Wrike	гнучке програмне забезпечення для управління проєктами, яке підходить для організацій будь-якого розміру.	має інструменти планування, автоматизації та звітності, що підвищує ефективність робочого процесу.

Джерело: авторська розробка на основі [10, 11].

Також варто зазначити, що виявлення, оцінка та пом'якшення ризиків за допомогою таких інструментів, як реєстр ризиків та SWOT-аналіз, може допомогти в проактивному управлінні ризиками, забезпечуючи стабільність та успіх IT-проєкту.

Ключовими показниками ефективності IT-проєктів, які повинні аналізуватися та контролюватися членами команди, є такі:

- досягнення поставлених цілей;
- виконання проєкту в рамках бюджету;
- вчасне виконання проєкту;
- врахування минулого досвіду;
- показник невдалих реалізацій завдань проєктів.

Успішний менеджмент проєктів в IT включає раціоналізацію сукупності знань, навичок і вмінь та вимагає постійного стратегічного планування, ефективного та відкритого комунікативного лідерства, навичок управляти ризиками і наслідками їх впливу, адаптивності до змін, регулярної оцінки та аналітичної звітності. Топ-менеджери IT-проєктів мають не тільки сильні технічні навички та розуміння бізнес-процесів, але й навички комунікацій та лідерства.

ВИСНОВКИ

Оцінка ефективності IT-проєктів передбачає аналіз різних факторів, включаючи результати проєкту, дотримання термінів і бюджетів, задоволення потреб стейкхолдерів та досягнення стратегічних цілей. У процесі реалізації поставленої мети було запропоновано матрицю причин неефективних IT-проєктів, серед яких організаційно-технічні, комунікаційні та технологічні. Визначено, що організації, які іноді або ніколи не створюють документи з визначення обсягу робіт для проєктів, як наслідок, можуть отримати значні фінансові збитки (організаційно-технічний аспект). В умовах витрачання керівництвом п'яти і більше годин на прийняття рішень рівень провалів IT-проєктів з гнучкою моделлю (Agile) становить 22% (комунікаційний аспект). Якщо організації не використовують технології, які придатні для командної співпраці в неформальних проєктах, то продуктивність робочого часу знижується на 20% (технологічний аспект). Врахування динамічності змін, лідерських якостей, розподілу процесів у команді, адекватної менеджерської підтримки, навичок та досвіду роботи з Agile моделями, розвитку професійних якостей членів IT-команди, врахування інноваційно-технологічних аспектів розвитку IT-сфери.

Ефективне управління IT-проєктами включає десять етапів, які забезпечують успішну реалізацію проєкту вчасно і в рамках бюджету. Серед ефективних моделей та інструментів управління IT-проєктами виділено гнучку методологію (Agile), Scrum (підрозділ Agile), модель водоспаду (Waterfall), метод Канбан (Kanban), використання яких, в залежності від специфіки IT-проєкту та організації, сприятиме оптимізації реалізації поставлених завдань.

Багато інструментів управління проєктами спеціально розроблені для роботи з розподіленими групами, що полегшує обмін інформацією та спільну роботу над завданнями. Ви навіть можете замінити

спілкування електронною поштою програмним забезпеченням для управління проєктами, щоб тримати всіх в курсі подій. Більше того, багато постачальників дозволяють вам провести тест-драйв своєї платформи, щоб ви знали, чи відповідає вона вашим власним робочим моделям. Після того, як ви визначилися з конкретним рішенням, ви можете виконати ці 10 кроків, щоб успішно впровадити програмне забезпечення для управління проєктами.

Результати цього дослідження можуть слугувати основою для IT-менеджерів та організацій для впровадження найкращих практик та покращення їхніх можливостей управління проєктами.

Роботу виконано в межах науково-дослідної теми "Когнітивна модель комерціалізації інновацій в умовах Індустрії 4.0: захист інтелектуального капіталу, маркетинг та комунікації" (№ ДР 0122U000780).

Література:

1. The state of project management. Wellington. 2020. URL: <https://wellington.co.uk/wp-content/uploads/2020/06/The-State-of-Project-Management-Report-2020-Wellington.pdf> (accessed date 17 May 2024).
2. Harrin E. The 2021 Project Management Report. Girl's Guide to Project Management. 2021. URL: <https://rebelsguidetopm.com/project-management-statistics/> (accessed date 17 May 2024).
3. Pantovic V., Vidojevic D., Vujicic S., Sofijanic S., Jovanovic-Milenkovic M. Data-Driven Decision Making for Sustainable IT Project Management Excellence. Sustainability (Switzerland). 2024. Vol. 16, No. 7. DOI: 10.3390/su16073014.
4. Sen A.A.A., Hassan Hakami A.A., Bahboub N.M., Aksoy M.S., Sabor A.A., Alshehri A.S.A., Aljohani F.H. Privacy and Security in the IT Project Management. Privacy and Security in the IT Project Management. 2024. P. 57—63. DOI: 10.23919/INDIACom61295.2024.10498396.
5. Данилюк Н. М., Шулик Ю. В., Качан О. І. Сучасні підходи до управління проєктною діяльністю IT-компаній. Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія "Економіка": науковий журнал. Острог: Вид-во НаУОА, вересень 2021. № 22 (50). С. 88—94.
6. Катренко А. В. Управління IT-проєктами. Книга 1. Стандарти, моделі та методи управління проєктами: підручник. Львів: Новий Світ — 2000, 2011. С. 550.
7. Колянко О. В., Озимок Г. В. Використання жорсткої "Waterfall" та гнучкої "Agile" моделей управління проєктами. Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки. 2017. Вип. 52. С. 177—182.
8. Шашкова, Н., Фадєєва, І., Казакова, Т. Управління проєктами в IT сфері: застосування гнучких методологій. Scientific Notes of Lviv University of Business and Law. 2021. № 28. С. 166—172. URL: <https://nzlubbp.org.ua/index.php/journal/article/view/402> (дата звернення: 16.05.2024).
9. Signposts Report. PMI. 2020. URL: <https://www.pmi.org/-/media/pmi/documents/public/pdf/learning/thought-leadership/pmi-signposts-2020.pdf?>

v=80eb681d-96b7-48ee-b0f9-a3753d8889b3 (accessed date 17 May 2024).

10. Why do 47% of Agile Transformations Fail? Scrum. 2021. URL: <https://www.scruminc.com/why-47-of-agile-transformations-fail/> (accessed date 17 May 2024).

11. The state of project management. Wellington. 2020. URL: <https://wellington.co.uk/wp-content/uploads/2020/06/The-State-of-Project-Management-Report-2020-Wellington.pdf> (accessed date 18 May 2024).

12. Pulse of the Profession 2019. The Future of Work. PMI. 2019. URL: <https://www.pmi.org/-/media/pmi/documents/public/pdf/learning/thought-leadership/pulse/pulse-of-the-profession-2019.pdf> (accessed date 17 May 2024).

References:

1. Wellington (2020), "The state of project management", available at: <https://wellington.co.uk/wp-content/uploads/2020/06/The-State-of-Project-Management-Report-2020-Wellington.pdf> (Accessed date 17 May 2024).

2. Harrin, E. (2021), "The 2021 Project Management Report", Girl's Guide to Project Management, available at: <https://rebelsguidetopm.com/project-management-statistics/> (Accessed date 17 May 2024).

3. Pantovic, V., Vidojevic, D., Vujicic, S., Sofijanic, S. and Jovanovic-Milenkovic, M. (2024), "Data-Driven Decision Making for Sustainable IT Project Management Excellence", Sustainability (Switzerland), vol. 16, no. 7, DOI: 10.3390/su16073014.

4. Sen, A.A.A., Hassan Hakami, A.A., Bahbouh, N.M., Aksoy, M.S., Sabor, A.A., Alshehri, A.S.A and Aljohani, F.H. (2024), "Privacy and Security in the IT Project Management", Privacy and Security in the IT Project Management, pp. 57—63. DOI: 10.23919/INDIACom-61295.2024.10498396.

5. Danylyuk, N.M., Shulyk, Yu.V. and Kachan, O.I. (2021), "Modern approaches to project management of IT companies", Naukovi zapysky Natsional'noho universytetu "Ostroz'ka akademiya". Seriya "Ekonomika": naukovyy zhurnal, Ostrog: Publication of NaUOA, vol. 22 (50), pp. 88—94.

6. Katrenko, A. V. (2011), Upravlinnya IT-proyektamy [Management of IT projects], Knyha 1. Standarty, modeli ta metody upravlinnia proiektamy [Book 1. Standards, models and methods of project management], Novy Svit, Lviv, Ukraine.

7. Kolyanko, O. V. and Ozymok, G. V. (2017), "The use of rigid "Waterfall" and flexible "Agile" project management models", Visnyk L'vivs'koho torhovel'no-ekonomichnoho universytetu. Ekonomichni nauky, vol. 52, pp. 177—182.

8. Shashkova, N., Fadeeva, I. and Kazakova, T. (2021), "Project management in the IT field: application of flexible methodologies", Scientific Notes of Lviv University of Business and Law, vol. 28, pp. 166—172, available at: <https://nzlubl.org.ua/index.php/journal/article/view/402> (Accessed date 16 May 2024).

9. PMI (2020), "Signposts Report", available at: [https://www.pmi.org/-/media/pmi/documents/public/pdf/learning/thought-leadership/pmi-signposts-](https://www.pmi.org/-/media/pmi/documents/public/pdf/learning/thought-leadership/pmi-signposts-2020.pdf?v=80eb681d-96b7-48ee-b0f9-a3753d8889b3)

2020.pdf?v=80eb681d-96b7-48ee-b0f9-a3753d8889b3 (Accessed date 17 May 2024).

10. Scrum (2020), "Why do 47% of Agile Transformations Fail?", available at: <https://www.scruminc.com/why-47-of-agile-transformations-fail/> (Accessed date 17 May 2024).

11. Wellington (2020), "The state of project management", available at: <https://wellington.co.uk/wp-content/uploads/2020/06/The-State-of-Project-Management-Report-2020-Wellington.pdf> (Accessed date 18 May 2024).

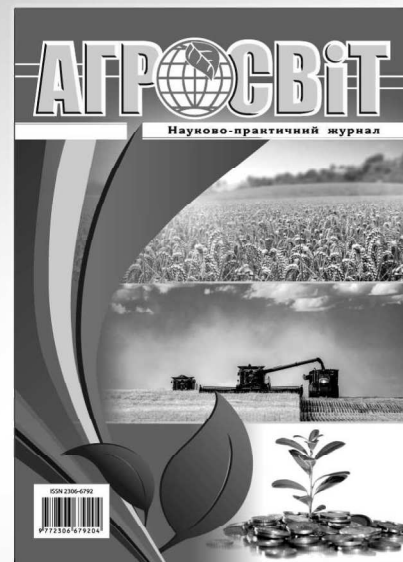
12. PMI (2019), "Pulse of the Profession 2019. The Future of Work", available at: <https://www.pmi.org/-/media/pmi/documents/public/pdf/learning/thought-leadership/pulse/pulse-of-the-profession-2019.pdf> (Accessed date 17 May 2024).

Стаття надійшла до редакції 23.05.2024 р.

АГРОСВІТ

<https://nauka.com.ua>

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

**Журнал включено до переліку
наукових фахових видань України
з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)**

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

Р. А. Мельник,
аспірант кафедри глобальної економіки, Державний біотехнологічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-9714-8317>
Р. Р. Русин-Гриник,
PhD, доцент кафедри підприємництва та екологічної експертизи товарів,
Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2895-6437>
О. Є. Федорчак,
к. е. н., програміст SMSWords (USA)
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-7467-5085>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.11.148

ФІНАНСІАЛІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ ЯК ЕКОНОМІЧНЕ ЯВИЩЕ І ЙОГО ВПЛИВ НА АГРОБІЗНЕС

R. Melnyk,
Postgraduate student of the Department of Global Economy, State Biotechnology University
R. Rusyn-Hrynyk,
PhD, Associate Professor of the Department of Entrepreneurship
and Environmental Expertise of Goods, Lviv Polytechnic National University
O. Fedorchak,
PhD in Economics, Senior Software Engineer SMSWords (USA)

FINANCIALIZATION OF THE ECONOMY AS AN ECONOMIC PHENOMENON AND ITS IMPACT ON AGRIBUSINESS

У контексті фінансіалізації економіки цифрова трансформація та кібербезпека стають ключовими аспектами для агробізнесу. Використання цифрових технологій, таких як сільськогосподарські дрони та системи Інтернету речей (IoT), дозволяє значно підвищити ефективність виробництва та оптимізувати управління ресурсами. Проте одночасно з цим зростає ризик кібератак, які можуть порушити роботу автоматизованих систем та загрожувати конфіденційності даних.

На основі розгляду ключових характеристик фінансіалізації економіки доведено, що цей процес має глибокий вплив на структуру сучасної економіки, змінюючи пріоритети та механізми економічної взаємодії на глобальному рівні. Збільшення обсягу фінансових активів у порівнянні з виробничими, домінування мотивів фінансового прибутку над виробничими, зростання впливу фінансових ринків на економічну політику та корпоративне управління, а також глобалізація фінансових ринків та збільшення ролі фінансових інновацій є вагомими свідченнями цього впливу. Аргументовано, що фінансіалізація несе як позитивні, так і негативні наслідки для економічного розвитку. З одного боку, вона сприяє мобілізації капіталу, підвищенню ефективності фінансових ринків та стимулюванню інновацій. З іншого боку, існує ризик посилення економічних нерівностей, збільшення волатильності та створення умов для фінансових криз. Обґрунтовано, що для досягнення збалансованого економічного розвитку та мінімізації потенційних ризиків, пов'язаних з фінансіалізацією, необхідно розробляти та впроваджувати комплексні стратегії управління. Ці стратегії мають включати комплекс регулювальних рішень для фінансових ринків, заохочення довгострокових інвестицій у реальний сектор економіки, а також розвиток інноваційних технологій, що враховують потреби сталого розвитку. Такий підхід дозволить максимально використовувати переваги фінансіалізації, одночасно знижуючи її потенційні негативні впливи на економіку.

Виконані дослідження показали, що фінансіалізація економіки змінює її структуру, акцентуючи на зростанні ролі фінансових ринків і інструментів, що впливає на глобальну економічну динаміку та прийняття рішень на всіх рівнях. Цей процес вимагає балансу між використанням його переваг для стимулювання інновацій та економічного зростання та управлінням потенційними ризиками, щоб уникнути нестабільності та фінансових криз. Ефективне регулювання фінансових ринків та зосередження на довгострокових інвестиціях в реальний сектор є ключовими для забезпечення сталого розвитку в умовах фінансіалізованої економіки.

In the context of the financialization of the economy, digital transformation and cybersecurity have become crucial aspects for agribusiness. The use of digital technologies, such as agricultural drones and Internet of Things (IoT) systems, significantly enhances production efficiency and optimizes resource management. However, this also increases the risk of cyberattacks, which can disrupt automated systems and threaten data confidentiality.

Examining the key characteristics of economic financialization has shown that this process profoundly impacts the structure of the modern economy, altering priorities and mechanisms of economic interaction on a global level. The increase in the volume of financial assets compared to production assets, the dominance of financial profit motives over production motives, the growing influence of financial markets on economic policy and corporate governance, as well as the globalization of financial markets and the rising role of financial innovations are significant indicators of this impact. It has been argued that financialization has both positive and negative consequences for economic development. On one hand, it facilitates capital mobilization, improves the efficiency of financial markets, and stimulates innovation. On the other hand, it poses risks of increasing economic inequalities, volatility, and creating conditions for financial crises.

It is substantiated that achieving balanced economic development and minimizing the potential risks associated with financialization requires the development and implementation of comprehensive management strategies. These strategies should include a set of regulatory measures for financial markets, encourage long-term investments in the real economy, and promote innovative technologies that consider sustainable development needs. Such an approach will allow for maximizing the benefits of financialization while mitigating its potential negative impacts on the economy.

Research has demonstrated that the financialization of the economy changes its structure by emphasizing the growing role of financial markets and instruments, which affects global economic dynamics and decision-making at all levels. This process requires a balance between leveraging its advantages for fostering innovation and economic growth and managing potential risks to avoid instability and financial crises. Effective regulation of financial markets and a focus on long-term investments in the real sector are key to ensuring sustainable development in a financialized economy.

Ключові слова: кібербезпека, фінансіалізація, цифрова трансформація, агробізнес, управління ресурсами.

Key words: cyber security, financialization, digital transformation, agribusiness, resource management.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

У контексті фінансіалізації економіки цифрова трансформація та кібербезпека стають ключовими аспектами для агробізнесу. Використання цифрових технологій, таких як сільськогосподарські дрони та системи Інтернету речей (IoT), дозволяє значно підвищити ефективність виробництва та оптимізувати управління ресурсами. Проте одночасно з цим зростає ризик кібер-

атак, які можуть порушити роботу автоматизованих систем та загрожувати конфіденційності даних.

Для успішної цифрової трансформації агробізнесу необхідно інвестувати в навчання персоналу, підвищуючи їхню обізнаність щодо сучасних технологій та методів кіберзахисту. Крім того, важливо розвивати партнерські відносини зі спеціалізованими компаніями у сфері кібербезпеки, щоб забезпечити надійний захист цифрових систем. Впровадження передових кібербезпекових рішень дозволить агропідприємствам не лише захистити свої дані, але й забезпечити безперебійність

виробничих процесів, що є критично важливим для збереження конкурентоспроможності у сучасних умовах.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

На сьогодні, багато науковців, включаючи таких, як: Muluneh T. [1], Garske B., Bau A., Ekardt F. [2], Stanton J. [3], Ciruela-Lorenzo A., Del-Aguila-Obra A., Padilla-Melendez A., Plaza-Angulo J. [4], Vlachopoulou M., Ziakis C., Vergidis K., Madas M. [5], Ruttan V. [6], Ehlers M., Huber R., Finger R. [7], Anshari M., Almunawar M., Masri M., Hamdan M. [8], Liu X., Wang X., Yu W. [9] звертають увагу на те, що уряди країн також повинні сприяти розвитку відповідного законодавства для забезпечення безпеки агробізнесу в цифровій сфері. Такий підхід допоможе зберегти конкурентоспроможність і стійкість агробізнесу в умовах сучасної економічної парадигми.

Дослідження цих авторів демонструють широкий спектр підходів до використання цифрових інновацій для підтримки агробізнесу, включаючи розробку нових бізнес-моделей, урядове регулювання та сприяння, а також впровадження сучасних технологій. Важливість урядової підтримки та ефективного законодавчого регулювання в цьому процесі є ключовою для досягнення стійкості та безпеки в цифровій сфері агробізнесу.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою написання статті є теоретичне обґрунтування фінансiалiзацiї економiки як економiчного явища i його впливу на агробізнес.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Фінансiалiзацiя економiки є важливим i багатогранним економiчним явищем, яке вiдображає зростаючу роль фінансових ринків, фінансових iнституцiй та фінансових iнструментiв у сучаснiй економiцi.

Фінансiалiзацiя має як позитивнi, так i негативнi наслiдки для економiки. З одного боку, вона може сприяти ефективному розподiлу капiталу та стимулювати економiчне зростання через iнвестицiї в iнновацiї та розвиток. З iншого боку, надмiрна фінансiалiзацiя може призвести до економiчної нестабiльностi, фінансових криз, збiльшення нерiвностi та зменшення iнвестицiй в реальний сектор економiки. Розглянемо кожну характеристику бiльш ретельно.

Збiльшення обсягу фінансових активiв у порiвняннi з виробничими активами, як характеристика фінансiалiзацiї економiки, вказує на змiщення економiчної активностi з традицiйного виробництва товарiв та послуг до фінансових операцiй. Це означає, що велика частина капiталу iнвестується не в матерiальне виробництво, а в купiвлю i продаж фінансових iнструментiв, таких як акцiї, облiгацiї та деривативи. В результатi, фінансовий сектор набуває дедалi бiльшої ваги у економiцi, що може призводити до переоцiнки ролi та значення реального сектора економiки. Цей процес має глибокi наслiдки. З одного боку, він може сприяти зростанню ефективностi розподiлу капiталу завдяки бiльш розвинутим i лiквiдним фінан-

совим ринкам. З iншого боку, зосередження уваги на фінансових активах може призвести до недостатнього фінансування виробничого сектора, що уповiльнює iнновацiйний розвиток та виробничi iнвестицiї. Таке зменшення iнвестицiй у реальний сектор може у довгостроковiй перспективi пiдiрвати основи стабiльного економiчного зростання. Крім того, фокус на фінансових активах збiльшує волатильнiсть економiки, оскiльки фінансовi ринки є бiльш схильними до спекулятивних мiхурiв i швидким змiнам, нiж ринки фiзичних товарiв. Ця непередбачуванiсть може ускладнити планування та iнвестицiї у виробництво, зокрема в секторах, що вимагають довгострокових капiталовкладень, як-от агробізнес чи виробничi технологiї. Нарештi, збiльшення частки фінансових активiв веде до зростання економiчної нерiвностi. Оскiльки доходи вiд фінансових iнвестицiй переважно накопичуються в руках тих, хто вже має значнi капiталовкладення, це може посилити розрив мiж багатими та бiдними, а також мiж фінансовим сектором та реальним сектором економiки. В результатi, збiльшення обсягу фінансових активiв у порiвняннi з виробничими активами є не тiльки вiдображенням змiн у структурi сучасної економiки, але й викликом, що вимагає збалансованого пiдходу до економiчної полiтики, з метою пiдтримки сталого розвитку та зменшення нерiвностi.

Домiнування мотивiв фінансового прибутку над виробничими в контекстi фінансiалiзацiї економiки означає, що для багатьох компанiй та iнвесторiв головним критерiєм прийняття рiшень стає отримання максимально можливого фінансового прибутку в короткостроковiй перспективi, часто за рахунок довгострокового розвитку та виробничих iнвестицiй. Ця тенденцiя вiдображає зсув вiд пiдходу, заснованого на створеннi вартостi через виробництво товарiв та послуг, до пiдходу, що акцентує на заробітку через фінансовi операцiї. Цей зсув впливає на корпоративну стратегiю та управлiння, зокрема, компанiї починають бiльше уваги придiляти оптимiзацiї своїх фінансових показникiв, таких як цiна акцiй, рентабельнiсть iнвестицiй та ефективнiсть капiталу. Це може включати заходи, як-от звiльнення працiвникiв, скорочення витрат на дослідження та розробку, а також уникнення довгострокових iнвестицiй, якi не приносять швидкого фінансового результату. Водночас, оскiльки внутрiшнє фінансування та зовнiшнi iнвестицiї стають все бiльше залежними вiд фінансових показникiв компанiї, управлiнськi рiшення часто спрямованi на короткострокове збiльшення акцiонерної вартостi за рахунок довгострокової стратегiї та сталого розвитку. Це може призвести до пiдвищення ризику для компанiй, оскiльки надмiрний фокус на фінансових показниках зменшує їх здатнiсть адаптуватися до змiн у виробничому середовищi та iгнорує потенцiал iнновацiй та розвитку. Крім того, цей зсув сприяє зростанню нерiвностi мiж компанiями, якi мають доступ до фінансових ресурсiв та можливостей для спекуляцiї, та тими, хто залежить вiд виробництва та продажу фiзичних товарiв. В результатi, економiка може ставати все бiльш вразливою до фінансових криз, оскiльки ре-

альний сектор втрачає інвестиції, необхідні для зростання та інновацій. Таким чином, домінування мотивів фінансового прибутку над виробничими є однією з основних характеристик фінансiалiзацiї, що має глибокий вплив на структуру та динаміку сучасної економіки, змінюючи при цьому пріоритети управління компаніями та взаємодію між різними секторами економіки.

Зростання впливу фінансових ринків на економічну політику та корпоративне управління є ключовою характеристикою фінансiалiзацiї економіки, яка відображає зміну балансу сил між традиційними виробничими секторами та фінансовим сектором. В міру зростання розмірів та значення фінансових ринків, їхній вплив на рішення, що приймаються як на рівні окремих компаній, так і урядами, значно посилюється. Це проявляється, зокрема, у тому, що економічні стратегії та політичні рішення в багатьох випадках формуються з огляду на потреби та інтереси фінансового сектору. Уряди та центральні банки стають більш чутливими до настроїв на фінансових ринках, оскільки коливання на цих ринках можуть мати значний вплив на загальну економічну стабільність. Це може включати адаптацію монетарної політики, регулювання фінансових ринків та заходи щодо стимулювання або стримування фінансових інвестицій. На рівні корпоративного управління зростання впливу фінансових ринків веде до зміни пріоритетів управлінських рішень. Компанії стають більш зосередженими на підвищенні короткострокової вартості акцій та задоволенні очікувань інвесторів, що часто вимагає фокусу на фінансових показниках ефективності на шкоду довгостроковим інвестиціям у розвиток, інновації та персонал. Це також може призвести до збільшення корпоративних боргів, оскільки компанії прагнуть фінансувати зростання та виплати дивідендів за рахунок залучення зовнішнього фінансування. Окрім того, фінансові ринки відіграють важливу роль у формуванні корпоративної стратегії через механізми корпоративного контролю, такі як ринки корпоративного контролю, де купівля та продаж компаній або їхніх частин використовуються як інструмент для досягнення фінансових цілей. Це може спонукати компанії до реструктуризації, мерджерів та поглинань з метою оптимізації фінансових результатів. Таким чином, зростання впливу фінансових ринків на економічну політику та корпоративне управління є важливим аспектом фінансiалiзацiї, який має глибокі наслідки для економічного розвитку, стабільності та розподілу ресурсів у сучасній економіці.

Глобалізація фінансових ринків як одна з ключових характеристик фінансiалiзацiї економіки відображає процес зростаючої інтеграції та взаємозалежності між національними та міжнародними фінансовими ринками. Це означає, що інвестиційні рішення, ціни на активи та фінансові потоки стають більш взаємопов'язаними на глобальному рівні, що впливає на економічні процеси в усьому світі. У цьому контексті, інвестори мають можливість розмішувати капітал у будь-якій точці світу, вибираючи найбільш привабливі можливості для інвестування з урахуванням ризику та потенційного прибутку. Така можливість веде до збільшення обсягів міжнарод-

ного капіталу, що переміщується через кордони у пошуках вищих доходів. З одного боку, це сприяє ефективному розподілу світових фінансових ресурсів, дозволяючи країнам з дефіцитом фінансування залучати інвестиції для економічного розвитку. З іншого боку, глобалізація фінансових ринків збільшує ризик передачі фінансових криз через кордони, оскільки волатильність у одній країні може швидко поширюватися на інші ринки. Також глобалізація фінансових ринків впливає на економічну політику країн. Уряди та центральні банки змушені враховувати глобальні фінансові умови при прийнятті рішень щодо монетарної та фіскальної політики, оскільки міжнародні капіталові потоки можуть суттєво вплинути на національну економіку, валютний курс та інфляцію. У цьому процесі технологічний прогрес і інновації, такі як електронна торгівля активами, блокчейн та інші цифрові фінансові інструменти, відіграють важливу роль, сприяючи збільшенню прозорості, зниженню вартості транзакцій та підвищенню доступності фінансових ринків для ширшого кола учасників.

Отже, глобалізація фінансових ринків є важливим аспектом сучасної економіки, що вносить як позитивні, так і негативні зміни у світову економічну систему, вимагаючи від учасників ринку та регуляторів більшої уваги до управління ризиками та координації міжнародної економічної політики.

Збільшення ролі фінансових інновацій є важливою характеристикою фінансiалiзацiї економіки, відображаючи як зростання значення нових фінансових продуктів, так і впровадження передових технологій у фінансову сферу. Фінансові інновації охоплюють широкий спектр інструментів, від проізовних фінансових інструментів, таких як ф'ючерси та опціони, до новітніх технологій, як-от блокчейн та криптовалюти. Вони також включають розвиток фінтех-стартапів, що пропонують інноваційні підходи до банківських послуг, кредитування, інвестицій та управління особистими фінансами. Ці інновації сприяють підвищенню ефективності фінансових ринків, забезпечуючи більшу ліквідність, прозорість та доступність фінансування. Водночас, вони знижують вартість фінансових операцій та розширюють можливості для інвестування та залучення капіталу, роблячи фінансові послуги доступнішими для ширшого кола осіб та підприємств. Однак збільшення ролі фінансових інновацій також несе певні ризики та виклики. Нові фінансові продукти та технології можуть бути складними для розуміння та оцінки, що потенційно збільшує можливість виникнення фінансових бульбашок та криз. Крім того, швидкий розвиток фінтех-сектору та використання новітніх технологій вимагають від регуляторів адаптації існуючих правил та створення нових нормативних рамок для забезпечення захисту інвесторів та стабільності фінансової системи. Таким чином, збільшення ролі фінансових інновацій є двояким феноменом. З одного боку, воно відкриває нові можливості для економічного зростання та розвитку, сприяє демократизації фінансових послуг та підвищує їх доступність. З іншого боку, це вимагає від усіх учасників ринку — від індивідуальних інвесторів до великих фінансових інституцій та регуляторів — бути більш обізнаними, адаптивними та обережними, щоб мінімізувати ризики та використати переваги інновацій у повній мірі.

Фінансіалізація економіки в Україні проявляється через низку ознак, які відображають зростаючу роль фінансового сектору та фінансових інструментів у національній економіці. Зокрема, спостерігається збільшення обсягів торгівлі на фондовому ринку та активізація діяльності інвестиційних фондів, що свідчить про підвищений інтерес до інвестицій в цінні папери. Також в Україні набуває розвитку фінтех-сектор, який пропонує інноваційні фінансові сервіси, зокрема в сферах онлайн-платежів, кредитування та управління особистими фінансами, що робить фінансові послуги більш доступними та зручними для широкого кола споживачів. Важливим аспектом фінансіалізації економіки України є також залучення зовнішнього фінансування через міжнародні ринки капіталу, що з одного боку, забезпечує необхідні інвестиції для економічного розвитку, але з іншого — підвищує вразливість перед глобальними фінансовими потрясіннями. Ці тенденції вимагають від держави активної ролі у регулюванні фінансового ринку, з метою забезпечення стабільності та захисту інтересів інвесторів та споживачів фінансових послуг.

Фінансіалізація економіки має значний вплив, зокрема, на сучасний агробізнес, оскільки зростаюча роль фінансових ринків, інструментів та інституцій проникає в аграрний сектор, змінюючи його структуру, стратегії управління та оперативну діяльність. Цей вплив можна проаналізувати через кілька ключових аспектів. По-перше, фінансіалізація сприяє залученню інвестицій в агробізнес, зокрема через ринки капіталу та фінансові інструменти, такі як акції, облігації та інвестиційні фонди. Це може забезпечити аграрним компаніям необхідне фінансування для розширення, модернізації технологій та впровадження інновацій, що є критично важливим для підвищення продуктивності та ефективності в аграрному секторі. По-друге, фінансіалізація призводить до більшої волатильності цін на аграрні товари через спекулятивні операції на товарних біржах. Це може створювати додаткові ризики для аграрних виробників, які змушені адаптуватися до швидко змінюваних ринкових умов та цін на сировину та продукти харчування. Третім аспектом є зростання значення ризик-менеджменту в агробізнесі. Фінансіалізація сприяє розвитку інструментів управління ризиками, таких як ф'ючерсні контракти та опціони на аграрні товари, дозволяючи аграріям ефективніше захищатися від цінових коливань та інших фінансових ризиків. Четверте, зростання впливу фінансових інвесторів може призвести до концентрації власності в агробізнесі, оскільки великі фінансові актори, такі як інвестиційні фонди, активно купують земельні ресурси та аграрні підприємства. Це може мати довгострокові наслідки для структури аграрного сектору, зокрема, підвищення бар'єрів для входження нових гравців та обмеження конкуренції. Наостанок, фінансіалізація спонукає агробізнес до пошуку нових форм фінансування та інвестицій, таких як краудфандинг, стартапи в агротехнологіях та інші інноваційні фінансові механізми, що відкриває нові можливості для розвитку та залучення капіталу. В сукупності, фінансіалізація економіки вносить як можливості, так і виклики для агробізнесу, вимагаючи від аграріїв адаптації до нових еконо-

мічних реалій, управління фінансовими ризиками та активного використання інноваційних фінансових інструментів для сталого розвитку.

Цифрова трансформація відіграє ключову роль у процесі впливу фінансіалізації економіки на сучасний агробізнес, оскільки вона забезпечує технологічну основу для інтеграції фінансових інструментів, платформ та послуг у сільськогосподарську діяльність. Цифровізація трансформує традиційні підходи до фінансування, управління ризиками, торгівлі аграрною продукцією та доступу до інвестиційних ресурсів у агробізнесі. Перше і, мабуть, найважливіше, цифрова трансформація дозволяє агробізнесу ефективно взаємодіяти з фінансовими ринками та інституціями через онлайн платформи та мобільні додатки. Це спрощує доступ до кредитів, інвестицій, страхових продуктів та інших фінансових послуг, роблячи їх більш доступними навіть для малих та середніх аграрних підприємств. Другий аспект — це використання цифрових інструментів для управління ризиками. Фінансіалізація вимагає від агробізнесу більшої уваги до фінансових ризиків, і цифрові технології, як-от блокчейн та розумні контракти, дозволяють ефективно управляти ціновими ризиками, ризиками неврожаю, страхуванням врожаїв та іншими формами ризиків, автоматизуючи виконання фінансових угод. Третє, цифровізація сприяє інноваціям у фінансуванні агробізнесу. Платформи краудфандингу, фінтех-стартапи, що спеціалізуються на агротехнологіях, та інші цифрові фінансові сервіси відкривають нові можливості для залучення інвестицій та капіталу, забезпечуючи при цьому більшу прозорість та зниження транзакційних витрат. Четверте, цифрова трансформація полегшує доступ до глобальних ринків. Цифрові торгові платформи та електронні ринки дозволяють агробізнесу легше продавати свою продукцію на міжнародних ринках, використовуючи фінансові інструменти для хеджування валютних та цінових ризиків. Наостанок, цифрові технології, такі як великі дані (big data) та штучний інтелект, дозволяють аграріям краще аналізувати ринкові тенденції, прогнозувати ціни та оптимізувати свої фінансові стратегії, тим самим підвищуючи ефективність та прибутковість своєї діяльності. Цифрова трансформація, таким чином, є вирішальним фактором, який дозволяє агробізнесу адаптуватися та використовувати можливості, які надає фінансіалізація економіки, водночас мінімізуючи потенційні ризики та негативні наслідки.

У контексті зростаючого впливу фінансіалізації економіки на сучасний агробізнес, кібербезпека відіграє критично важливу роль, стаючи одним з основних стовпів стабільності та надійності як фінансових, так і аграрних систем. Оскільки агробізнес у все більшій мірі покладається на цифрові технології для доступу до фінансових послуг, управління ризиками, торгівлі та операційного управління, захист інформації та фінансових даних стає вирішальним. Інтеграція фінансових операцій у цифрове середовище відкриває нові можливості для ефективності та інновацій, але також збільшує вразливість перед кіберзагрозами, такими як шахрайство, витік даних, хакерські атаки на фінансові та операційні системи. Відтак, забезпечення кібербезпеки стає не тільки питанням захисту інфор-

маційних технологій, але й ключовим елементом фінансової стабільності, довіри інвесторів та ефективності аграрного виробництва. Захист від кіберзагроз вимагає комплексного підходу, що включає в себе не тільки технологічні рішення, але й організаційні заходи, такі як постійне навчання персоналу, розробка та впровадження політик кібербезпеки, створення систем раннього виявлення і реагування на інциденти. Важливість кібербезпеки в агробізнесі також підкреслюється потребою у захисті від специфічних загроз, таких як атаки на системи управління сільськогосподарським обладнанням, хмарні сховища даних про врожайність, фінансові транзакції з партнерами та клієнтами. У світлі фінансіалізації економіки, коли агробізнес все більше інтегрується з глобальними фінансовими ринками і системами, забезпечення кібербезпеки стає не просто внутрішньою потребою компаній, але й елементом глобальної фінансової інфраструктури. Недостатній захист може призвести не тільки до втрати фінансів та даних на рівні окремих підприємств, але й спричинити ширші економічні та фінансові наслідки, підриваючи довіру до агробізнесу як до надійного учасника фінансової системи. Таким чином, у процесі впливу фінансіалізації на агробізнес, кібербезпека служить не тільки як засіб захисту від зовнішніх загроз, але й як фундаментальна складова стратегічного планування, інвестиційної привабливості та стійкого розвитку аграрного сектору.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Отож, виконані дослідження показали, що фінансіалізація економіки змінює її структуру, акцентуючи на зростанні ролі фінансових ринків і інструментів, що впливає на глобальну економічну динаміку та прийняття рішень на всіх рівнях. Цей процес вимагає балансу між використанням його переваг для стимулювання інновацій та економічного зростання та управлінням потенційними ризиками, щоб уникнути нестабільності та фінансових криз. Ефективне регулювання фінансових ринків та зосередження на довгострокових інвестиціях в реальний сектор є ключовими для забезпечення сталого розвитку в умовах фінансіалізованої економіки.

Література:

1. Mulneh, T. (2021). Conceptualizing Digital Agricultural Governance. *International Journal of Engineering Research and Development*. <https://doi.org/10.17577/IJERTV10IS1010175>.
2. Garske, B., Bau, A., & Ekardt, F. (2021). Digitalization and AI in European Agriculture: A Strategy for Achieving Climate and Biodiversity Targets? *Sustainability*, Vol. 13, pp. 4652. <https://doi.org/10.3390/SU13094652>.
3. Stanton, J. (2000). The role of agribusiness in development: replacing the diminished role of the government in raising rural incomes. *Journal of Agribusiness*, Vol. 18, pp. 173—187. <https://doi.org/10.22004/AG-ECON.14662>.
4. Ciruela-Lorenzo, A., Del-Aguila-Obra, A., Padilla-Melendez, A., & Plaza-Angulo, J. (2020). Digitalization of

Agri-Cooperatives in the Smart Agriculture Context. Proposal of a Digital Diagnosis Tool. *Sustainability*. <https://doi.org/10.3390/su12041325>.

5. Vlachopoulou, M., Ziakis, C., Vergidis, K., & Madas, M. (2021). Analyzing Agri Food-Tech e-Business Models. *Sustainability*, Vol. 13, pp. 5516. <https://doi.org/10.3390/SU13105516>.

6. Ruttan, V. (1986). Assistancetoexp and agricultural production. *World Development*, Vol. 14, pp. 39—63. [https://doi.org/10.1016/0305-750X\(86\)90095-1](https://doi.org/10.1016/0305-750X(86)90095-1).

7. Ehlers, M., Huber, R., & Finger, R. (2021). Agricultural policy in the era of digitalisation. *Food Policy*. <https://doi.org/10.1016/J.FOODPOL.2020.102019>.

8. Anshari, M., Almunawar, M., Masri, M., & Hamdan, M. (2019). Digital Market place and Fin Tech to Support Agriculture Sustainability. *Energy Procedia*. <https://doi.org/10.1016/J.EGYPRO.2018.11.134>.

9. Liu, X., Wang, X., & Yu, W. (2023). Opportunity or Challenge? Research on the Influence of Digital Finance on Digital Transformation of Agribusiness. *Sustainability*. <https://doi.org/10.3390/su15021072>.

References:

1. Mulneh, T. (2021), "Conceptualizing Digital Agricultural Governance", *International Journal of Engineering Research and Development*. <https://doi.org/10.17577/IJERTV10IS1010175>.
2. Garske, B., Bau, A., & Ekardt, F. (2021), "Digitalization and AI in European Agriculture: A Strategy for Achieving Climate and Biodiversity Targets?", *Sustainability*, Vol. 13, pp. 4652. <https://doi.org/10.3390/SU13094652>.
3. Stanton, J. (2000), "The role of agribusiness in development: replacing the diminished role of the government in raising rural incomes", *Journal of Agribusiness*, Vol. 18, pp. 173—187. <https://doi.org/10.22004/AG.ECON.14662>.
4. Ciruela-Lorenzo, A., Del-Aguila-Obra, A., Padilla-Melendez, A., & Plaza-Angulo, J. (2020), "Digitalization of Agri-Cooperatives in the Smart Agriculture Context. Proposal of a Digital Diagnosis Tool", *Sustainability*. <https://doi.org/10.3390/su12041325>.
5. Vlachopoulou, M., Ziakis, C., Vergidis, K., & Madas, M. (2021), "Analyzing Agri Food-Tech e-Business Models", *Sustainability*, Vol. 13, pp. 5516. <https://doi.org/10.3390/SU13105516>.
6. Ruttan, V. (1986), "Assistancetoexp and agricultural production", *World Development*, Vol. 14, pp. 39—63. [https://doi.org/10.1016/0305-750X\(86\)90095-1](https://doi.org/10.1016/0305-750X(86)90095-1).
7. Ehlers, M., Huber, R., & Finger, R. (2021), "Agricultural policy in the era of digitalisation", *Food Policy*. <https://doi.org/10.1016/J.FOODPOL.2020.102019>.
8. Anshari, M., Almunawar, M., Masri, M., & Hamdan, M. (2019), "Digital Market place and Fin Tech to Support Agriculture Sustainability", *Energy Procedia*. <https://doi.org/10.1016/J.EGYPRO.2018.11.134>.
9. Liu, X., Wang, X., & Yu, W. (2023), "Opportunity or Challenge? Research on the Influence of Digital Finance on Digital Transformation of Agribusiness", *Sustainability*. <https://doi.org/10.3390/su15021072>.

Стаття надійшла до редакції 20.05.2024 р.

Н. О. Аверчева,

к. е. н., доцент, Херсонський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4534-639X>

Д. В. Зубік,

здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 051 Економіка,

Херсонський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-1536-3167>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.11.154

ЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА ТА ПЕРСПЕКТИВИ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ АПК УКРАЇНИ

N. Avercheva,

PhD in Economics, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Social and Behavioral Sciences, Kherson State Agrarian and Economic University

D. Zubik,

Master's degree candidate in Economics, specializing in field 051 Economics, Kherson State Agrarian and Economic University

ECONOMIC ASSESSMENT AND PROSPECTS OF THE INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF UKRAINE'S AGRICULTURAL SECTOR

У статті проведено економічну оцінку сучасного стану надходження інвестицій в аграрний сектор економіки України. Встановлено частку найбільших країн-інвесторів за показником прямих інвестицій в сільське господарство України, до яких належать Кіпр, Люксембург та США. Досліджено динаміку прямих іноземних інвестицій в Україну за показником чистого доходу, визначено чинники втрат в періоди воєнних дій і пандемії. На основі економічних рахунків сільського господарства проведено аналіз стану інвестиційної привабливості АПК України. Визначено, що у структурі збитків, спричинених війною, найбільшу частку займає вартість сільськогосподарської техніки, вироблена сільськогосподарська продукція та зерносховища, відновлення яких є терміновим і потребує значних інвестиційних коштів. На основі SWOT-аналізу встановлені можливості країни щодо залучення додаткових інвестиційних ресурсів у після-воєнний період на сильні сторони вітчизняного АПК, які є привабливим для іноземних інвесторів.

The article provides an economic assessment of the current state of investment inflows into the agricultural sector of the Ukrainian economy, identifies relevant trends and factors influencing the attractiveness of this sector for domestic and foreign investors, and explores prospects for increasing the investment attractiveness of Ukraine's agro-industrial complex. Preconditions creating a favorable environment for attracting investment resources are systematized, and a general overview of the current situation in the international market is provided. The problems of the domestic agricultural sector in the international market include low prices for Ukrainian grain, loss of markets,

increased transportation tariffs, and the transformation of the world's food system. The dynamics of foreign direct investment in Ukraine in terms of net income are investigated, and factors contributing to losses during periods of armed conflict and pandemics are identified. It is determined that as a result of the armed aggression by the Russian Federation by the end of 2023, losses amounted to approximately 80 billion US dollars, with agricultural machinery being the most affected (56.7% of losses), followed by production losses (18.2%) and grain storage facilities (17.5%), the restoration of which is urgent and requires significant investment. The share of the largest investor countries in terms of foreign direct investment in Ukraine's agriculture, including Cyprus, Luxembourg, and the USA, has been established. An analysis of the investment attractiveness of Ukraine's agricultural sector is conducted based on agricultural economic accounts. Opportunities for the country to attract additional investment resources in the post-war period are identified through a SWOT analysis, focusing on the strengths of the domestic agricultural sector that are attractive to foreign investors. Key challenges facing Ukraine in attracting investment in the agricultural sector are highlighted, and opportunities for further development and reform of this industry to stimulate investment processes are identified. However, without addressing current macroeconomic and political issues related to armed conflict, high levels of corruption, and market and political instability, it is impossible to realize the sector's full potential and achieve a high level of investment in production processes in Ukraine's agricultural sector.

Ключові слова: інвестиційна привабливість, інвестиції, агропромисловий комплекс, економічна оцінка, перспективи розвитку.

Key words: investment attractiveness, investments, agro-industrial complex, economic evaluation, development prospects.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

АПК України відіграє ключову роль у розвитку держави, адже його діяльність безпосередньо впливає на економічне зростання та стабільність. Ця сфера не лише забезпечує країну продовольством, а й генерує значні обсяги експортної виручки, що становить понад чверть загального експорту. Завдяки цьому АПК мобілізує близько 20% фінансових ресурсів державного бюджету. Агропромисловий комплекс України є потужним драйвером економіки, гарантом продовольчої безпеки та важливим чинником формування експортного потенціалу країни.

За останні десятиліття український аграрний сектор пройшов низку трансформацій, які вплинули на його економічний стан та інвестиційну привабливість. Проте війна внесла значні корективи і негативно вплинула на всі сфери економіки. В сучасних складних умовах війни збереження та посилення конкурентних переваг сільськогосподарського виробництва і АПК в цілому є важливим завданням для досягнення стійкого економічного зростання України. Для цього необхідно ретельно проаналізувати сучасний стан аграрного сектору, виявити проблемні аспекти, на основі оцінки наявного потенціалу визначити шляхи його подальшого ефективного розвитку. У статті досліджено економічні показники аграрного виробництва в Україні, проведено аналіз інвестиційної привабливості цього сектору, визначено перспективи його розвитку на майбутнє.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Тематика інвестиційної привабливості розглядається у наукових публікаціях з різних точок зору. Долінський Л.Б. та Рибачок О.С. характеризують інвестиційну привабливість як складну комплексну характеристику, яка "...описує сприятливість певного об'єкта (країни, регіону, галузі, компанії) для вкладення коштів з метою отримання вигоди в майбутньому. Вона формується під впливом багатьох факторів: економічних, соціальних, політичних, географічних, організаційних. Враховуючи, що дані чинники є мінливими, інвестиційна привабливість об'єкта інвестування постійно змінюється. Отже, постає потреба в постійному моніторингу даної величини" [1, с. 32].

Стащук О., Деркач О., Лозовик В. у якості факторів, що стримують приплив іноземних інвестицій в Україну визначають: непередбачувані наслідки і тривалість війни, яка підвищує ризики, несе руйнування і економічні втрати; політичну і економічну нестабільність через недосконалу систему державного управління; високий рівень корупції, бюрократичні процедури і хабарництва; недосконалість правової системи і судочинства; пошкодження виробничої і логістичної інфраструктури; низький рівень кваліфікації та відтік кадрів за кордон [2, с. 57].

Натомість Жовнірчик Я.Ф. та Гусев В.О. наводять обґрунтування теоретичних засад удосконалення механізму формування сприятливого інвестиційного середовища в аграрній сфері. Даний підхід, на відміну від існуючого, включає моніторинг роботи та оцінку ефектив-

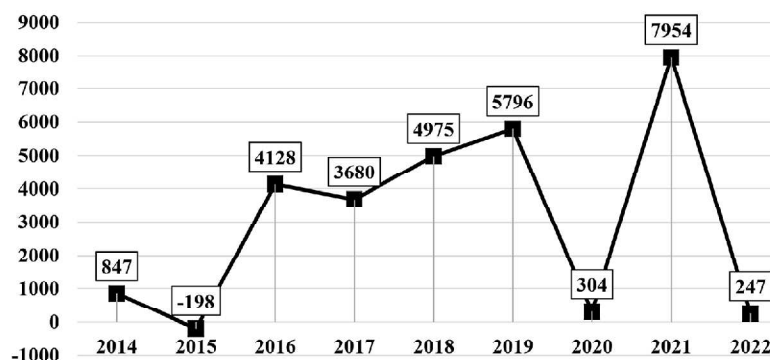

Рис. 1. Прямі іноземні інвестиції в Україну, чистий дохід (за поточним курсом долара США) за 2014–2022 рр., млн дол. США

Джерело: сформовано на основі [5].

ності інвестицій. Також, наведена методика формування інвестиційного клімату ґрунтується на чітких принципах, які мають керувати суб'єктами управління. Дані нововведення дозволяють динамічно реагувати на зміни в зовнішньому середовищі та раніше непередбачених ризиків [3, с. 1079—1096].

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Мета статті полягає в проведенні економічної оцінки поточного стану інвестиційної привабливості агропромислового комплексу України та виявленні перспектив для її посилення у післявоєнний період. На основі аналізу інвестиційного клімату, надходження і чистого доходу від прямих іноземних інвестицій, економічної оцінки поточної ситуації на ринку, стаття спрямована на ідентифікацію ключових загроз та можливостей для залучення як внутрішніх, так і зовнішніх інвестицій у сферу АПК.

Вклад основного матеріалу дослідження. Інвестиції є ключовим фактором економічного зростання, проте процес залучення інвестицій у реальний сектор економіки є досить складним. Це пов'язано з тим, що інвестори ретельно підходять до вибору об'єктів інвестування, ґрунтуючись на певних правилах та критеріях. Оцінюючи інвестиційну привабливість, потенційний інвестор ставить пріоритетні умови, без дотримання яких відмовляється від вкладення інвестиційних ресурсів. Перш за все, інвестор вимагає гарантій безпеки та запобігання ризикам: економічним, політичним, соціальним та екологічним.

Наразі, при прийнятті рішення про вкладання коштів в економіку України, приватний іноземний інвестор стикається з рядом негативних факторів:

- повномасштабне військове вторгнення рф, зі всіма його негативними наслідками;
- відсутність ефективної системи гарантій та захисту іноземних інвестицій;
- недостатньо розвинене правове поле для регулювання інвестиційних процесів;
- відсутність дієвих інструментів та інституцій для страхування воєнних ризиків та інвестиційних проєктів;
- негативна судова практика;
- недосконала система банківських гарантій для іноземних вкладів та корупція в урядових структурах при

отриманні дозвільних документів та прийнятті регуляторних актів також погіршують ситуацію [4, с. 4—5]. Дані чинники негативно впливають на інвестиційну привабливість (Рис. 1).

Графік відображає наслідки негативного впливу на обсяги прямих іноземних інвестицій:

- початку російської збройної агресії проти України (2015 р. — спад на 1045 млн дол. США);
- пандемії COVID-19 (2020 р. — спад 5492 млн дол. США);
- повномасштабного вторгнення рф в Україну (2022 р. — спад 7707 млн дол. США).

Кризові події відображені різким зменшенням чистого доходу від інвестицій, зокрема різкий перехід від декількох мільярдів доларів США до кількох мільйонів доларів США.

Проте, незважаючи на всі виклики, наша держава формує позитивний імідж для іноземних інвесторів, намагається, навіть у надскладних умовах війни, створювати сприятливі передумови для залучення інвестиційних ресурсів, до яких слід віднести:

- наявність в країні понад 30% світових запасів родючих чорноземів;
- можливість оренди сільськогосподарських земель для будь-якої міжнародної компанії або іноземного громадянина, яка вважається однією з найбільш привабливих у світі [6];
- придатність земель до ведення органічного сільського господарства та сталого біодинамічного землеробства, яке може забезпечити економію прямих операційних витрат, включаючи зрошення;
- активний розвиток і розбудова сільськогосподарської інфраструктури, яка стає все більш затребуваною у зв'язку зі стрімким розвитком аграрного сектору країни та зростаючим міжнародним попитом на продовольство;
- впровадження сучасних сільськогосподарських технологій (зокрема, паралельне водіння та системи контролю палива), у виробництво українськими аграріями, які продовжують усвідомлювати силу ефективності та додаткових прибутків за рахунок капіталовкладень в інноваційні ресурсозберігаючі технології.

Аналіз інвестиційної привабливості надає можливість інвесторам та власникам капіталу визначити слабкі сторони об'єкта інвестицій, відповідно, розро-

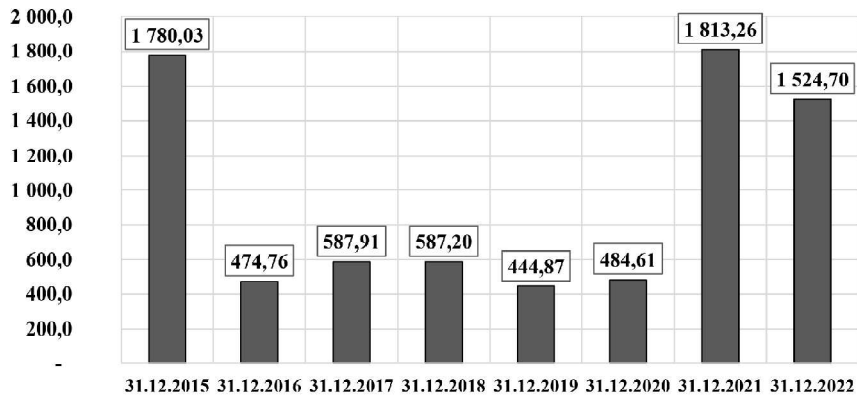

Рис. 2. Прямі інвестиції в Україну (інструменти участі в капіталі), сільське, лісове та рибне господарство за 2015—2022 рр., млн дол. США

Джерело: сформовано на основі [7].

бити й обґрунтувати шляхи щодо їх усунення. Окремо для інвесторів, це дозволяє прийняти рішення про інвестування в даний бізнес, підприємство, галузь, країну.

В сучасних умовах війни, інвестиції виступають однією з ключових умов виживання аграрних підприємств на ринку. Останніми роками акцент на залученні саме іноземних інвестицій як основного шляху підтримки економічного зростання країни у післявоєнний період (Рис. 2).

Зокрема, обсяги прямих іноземних інвестицій в Україну, спрямованих в агропромисловий комплекс за 2021—2022 рр. значно вищі в порівнянні з 2016—2020 рр. Необхідно зазначити, що дане збільшення відбулося шляхом переливання прямих інвестицій з інших видів економічної діяльності. Навіть перший рік війни не привів до значного скорочення прямих інвестицій.

Огляд пріоритетних та ефективних напрямів інвестування є одним з найважливіших індикаторів, що сприяють підвищенню інвестиційної привабливості. За заявою Державного департаменту США про інвестиційний клімат України "...багато американських компаній до-

сягли успіху в Україні, особливо в сільському господарстві, виробництві споживчих товарів і технологічному секторі. Україна є потужною сільськогосподарською державою і другим за величиною експортером зерна у світі" [6].

При проведенні аналізу обсягу прямих інвестицій в Україну з'ясовано, що найбільшими країнами-інвесторами у сільське, лісове та рибне господарство є Кіпр, США, Люксембург, Німеччина, Данія та Британські Віргінські Острови (Рис. 3).

За 2017—2022 рр., найвагоміший внесок Україна отримала від Кіпру, сума інвестицій 1 646 млн дол. США. На другому місці по обсягу прямих інвестицій у 2022 р. є Люксембург, його вклад на 16 млн дол. США більше, ніж за 2021 р. Наступною країною в рейтингу є США. Однак, даний рейтинг не відображає об'єктивного перебігу подій, оскільки дані за деякими країнами не оприлюднюються з метою забезпечення виконання вимог Закону України "Про офіційну статистику" щодо конфіденційності статистичної інформації [7].

Динаміка основних економічних рахунків сільськогосподарства (у фактичних цінах) впродовж останніх

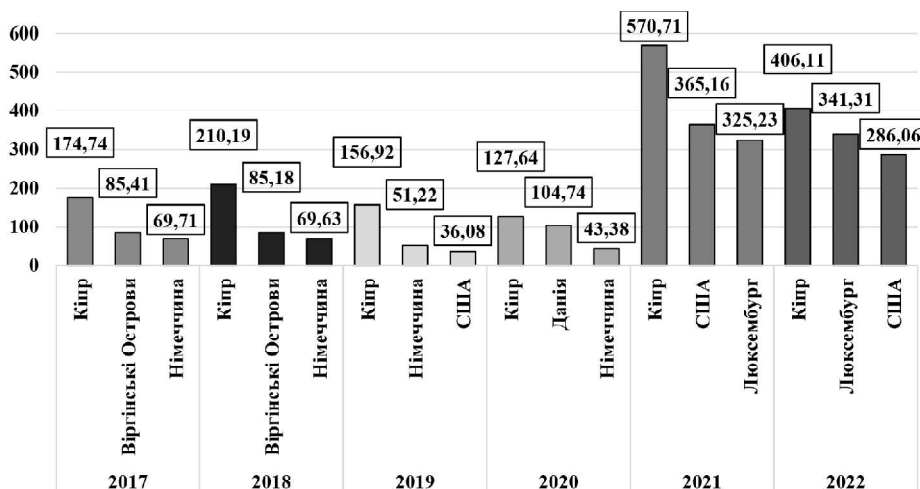

Рис. 3. Найбільші країни-інвестори за показником прямих інвестицій в сільське, лісове та рибне господарство України за 2015—2022 рр., млн дол. США

Джерело: систематизовано, узагальнено та згруповано за даними [7].

Таблиця 1. Показники економічного розвитку АПК за 2019–2022 рр., млн грн

Показники	Роки				2022 р. у % до 2021 р.
	2019	2020	2021	2022	
Випуск рослинництва	623951	670423	1100168	811056	73,72%
Випуск тваринництва	200990	203942	237586	243599	102,53%
Випуск сільськогосподарських продуктів	824941	874365	1337754	1054655	78,84%
Випуск сільськогосподарських послуг	13097	13457	21615	14905	68,96%
Випуск продукції (продуктів і послуг) сільського господарства	838038	887822	1359369	1069560	78,68%
Випуск несільськогосподарської невід'ємної вторинної діяльності	4729	5030	7087	4356	61,46%
Усього випуск сільського господарства	842767	892852	1366456	1073916	78,59%
Проміжне споживання	498744	511460	789635	636962	80,67%
Валова додана вартість	344023	381392	576821	436954	75,75%
Споживання основного капіталу	35375	42309	49713	...	...
Чиста додана вартість	308648	339083	527108	...	...
Оплата праці найманих працівників	79145	86924	128342	...	...
Інші податки, пов'язані з виробництвом	2921	3783	3052	...	...
Інші субсидії, пов'язані з виробництвом	2885	4977	5581	...	...
Факторний дохід	308612	340277	529637	...	...
Чистий поточний прибуток	229467	253353	401295	...	...

Джерело: складено і розраховано на основі [8].

років надає можливість оцінити стан інвестиційної привабливості АПК України (Табл. 1).

Аналізуючи наведені дані, слід уточнити, що на момент звернення, дані за 2022 р. подані попередньо та без деяких показників. Проте, навіть наявна інформація дає змогу визначити значні збитки спричиненні війною: зменшення обсягу випуску сільськогосподарських продуктів на 283 099 млн грн або на 21,16 %, відповідно й випуск сільськогосподарських послуг зменшився на 6 710 млн грн.

На жаль, внаслідок терористичної військової агресії з боку РФ, сектор АПК зазнав ще більших втрат, ніж відображає офіційна статистика. За даними звіту Швидкої оцінки завданих збитків та потреб (RDNA), яка була проведена для сільськогосподарського сектору України в рамках третього звіту RDNA, підготовленого Урядом України, Світовим банком, ООН та Європейським Союзом, збитки та втрати аграрного сектору становлять — 80 млрд доларів США [9]. У звіті міститься інформація про втрати та збитки, які понесла аграрна сфера України, термінові потреби на 2024 р., а також середньо- та

довгострокові потреби щодо відновлення та реконструкції галузі. Оцінки, представлені у цьому документі, відносяться до 31 грудня 2023 р. (за наявності даних), майже через два роки з моменту початку повномасштабного вторгнення (Рис. 4).

За підрахунками, тільки прямі втрати для аграрного сектору становлять 10,3 млрд дол. США, більшу частину з зазначених збитків займає вартість сільськогосподарської техніки — 56,7 %, вироблена продукція (18,2 %), зерносховища (17,5 %). Це ще раз підтверджує необхідність залучення інвестицій для їх відновлення. Непрямі збитки, порівняно з 2022 р., збільшилися майже вдвічі та становлять 69,8 млрд дол. США, проти 34,25 млрд дол. США за попередній період. З них більшу частину становлять втрати через зниження виробництва в рослинництві.

Незважаючи на складні умови в 2023 р. зібрано понад 117 млн т сільськогосподарських культур, що на 12 млн т більше за попередній рік. Згідно наведених даних, зернових та зернобобових культур зібрано на 5,9 млн т або на 10,97 % більше, ніж за 2022 р.; в окремих випадках,

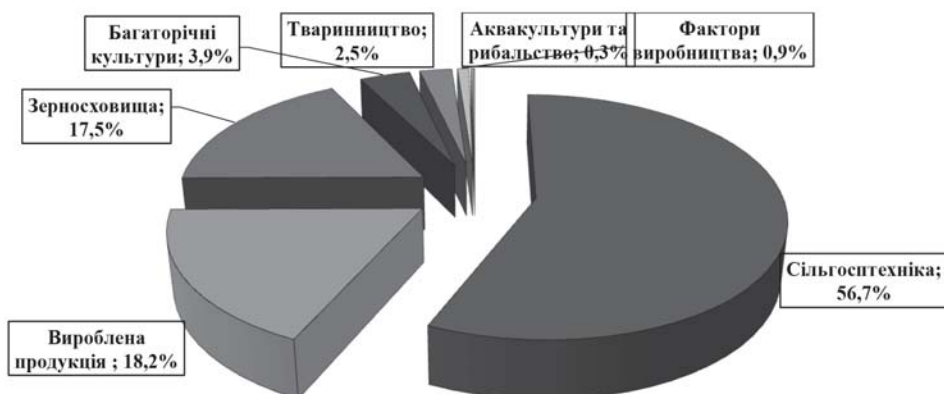

Рис. 4. Розподіл загальних збитків, нанесених внаслідок пошкодження або знищення фізичних активів, сільському господарству України, %

Джерело: сформовано на основі [9].

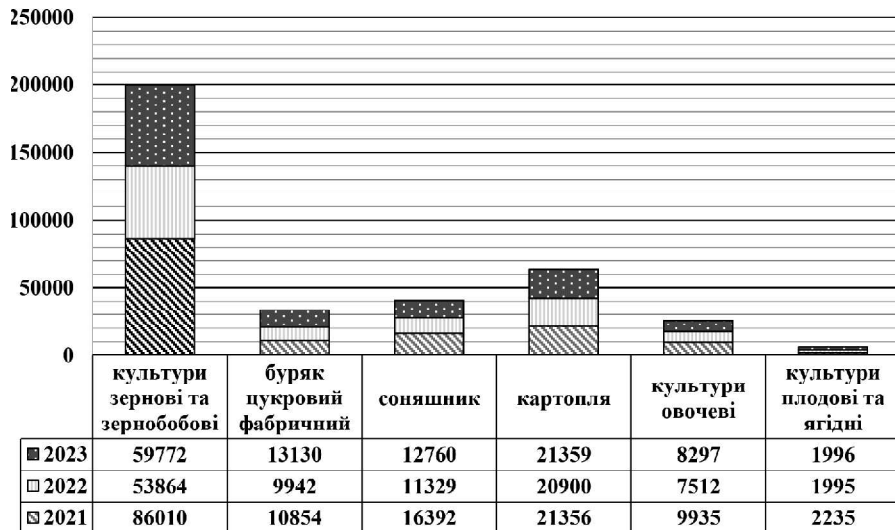

Рис. 5. Обсяги виробництва сільськогосподарських культур в Україні, тис. т.

Джерело: складено авторами на основі [4].

спостерігається значне збільшення обсягу збору (наприклад цукрового буряку зібрано на 32,07 % більше, ніж за минулий період) (Рис. 5).

Отже, війна росії проти України завдала серйозного удару по інвестиційній привабливості українського АПК та його позиціях на світовому ринку. Руйнування інфраструктури, втрата частини ринків, зростання цін на логістику та інші фактори призвели до значного погіршення умов ведення бізнесу.

Проте, у післявоєнний період відновлення виробництва на основі переорієнтації на нові ринки, зростання внутрішнього споживання, стимулювання розвитку переробної промисловості та активної міжнародної допомоги можуть допомогти українському АПК не лише оговтатися від війни, але й стати більш стійким та конкурентоспроможним.

Остаточний вплив війни на український АПК буде залежати від багатьох факторів, але вже зараз очевидно,

що війна стане поворотним моментом у розвитку цієї галузі на інноваційній основі. У попередніх публікаціях авторів також акцентовано увагу на необхідності впровадження екологічних інновацій. Розкрито позитивний екологічний і економічний ефект використання способів агроекологічного землеробства, організаційні рівні впровадження точного землеробства, етапи біологізації процесів виробництва [11, с. 87 — 96].

Систематизація фактичного стану ринку дала змогу надати загальну характеристику ситуації, що склалася на даний момент (Рис. 6).

Важливо зазначити, що Уряд України вживає заходів для покращення інвестиційного клімату та стимулювання припливу іноземних інвестицій. Однак, війна та інші фактори й далі негативно впливають на імідж країни для інвесторів з розвинених країн.

SWOT-аналіз дозволяє систематизувати проведені дослідження і виявити не тільки проблеми сучасного

1	Низька ціна на українське зерно. Загалом, ціни на зерно на міжнародному ринку зазнали значного зростання, починаючи з березня 2022 р., проте, ціни на українське зерно є значно нижчими в порівнянні з світовими.
2	Втрата ринків збуту. Логістичні проблеми та затримка експорту продукції спричинили переорієнтування ключових партнерів, з якими Україна співпрацювала на міжнародних ринках, на інших країн-постачальників.
3	Трансформація продовольчої системи світу (в частині постачання агропродукції). Зменшення експорту зернових може призвести до голоду населення країн, які в повній мірі залежні від української продукції.
4	Збільшення тарифів на транспортування у 2-3 рази в порівнянні з попереднім періодом через блокаду портів, обмеження сухопутних логістичних ланцюгів та різну ширину залізничних колій в Україні та ЄС.

Рис. 6. Проблеми АПК України на міжнародному ринку

Джерело: складено авторами на основі [12, 13].

Таблиця 2. SWOT-аналіз інвестиційної привабливості АПК України

Сильні сторони	Слабкі сторони
Географічне положення країни, розвинена транспортна система, логістика зовнішньої торгівлі і морських портів	Недосконалість законодавчо-правового супроводження інвестиційних процесів, незахищеність прав власності.
Наявність якісного земельно-ресурсного потенціалу для нарощування обсягів виробництва продовольства.	Непослідовність земельної реформи, низький рівень розвитку ринку земель.
Можливості удосконалення технологій на основі розвитку точного, агроекологічного, органічного сільського господарства, біологізації виробничих процесів.	Сировинна орієнтація виробництва, недостатній рівень розвитку сфери переробки сільськогосподарської продукції і створення доданої вартості продукту.
Наявність кваліфікованих кадрів - в Україні є значний людський ресурс з досвідом роботи в сільському господарстві.	Зношеність технічних засобів, низький рівень технічного оснащення більшості господарств.
Створення нових і удосконалення існуючих транспортних шляхів, логістичної інфраструктури.	Недостатня диверсифікованість українського АПК робить його вразливим до коливань цін на сільськогосподарську продукцію.
Можливості	Загрози
Зростання світового попиту на продовольство створює сприятливі умови для розвитку АПК України.	Невизначеність і тривалість воєнних дій, підвищення ризиків інвесторів.
Подолання корупції, забезпечення верховенства права, неупередженості і прозорості судочинства, захист прав інвесторів.	Політична та економічна нестабільність, недосконалість дій державних органів влади.
Удосконалення податкового законодавства, впровадження пільгових податкових періодів для інвесторів, спрощення бюрократичних процедур.	Руйнування енергетичної, транспортної, логістичної та виробничої інфраструктури, значні економічні втрати.
Підтримка розвитку агроекологічних інноваційних технологій, стандартизація і сертифікація продукції, забезпечення високого рівня якості на всіх етапах виробництва і збуту.	Низький рівень репутації країни на світовому ринку через корупцію, хабарництво і бюрократизацію процесів інвестування.
Залучення міжнародних інвестиційних програм і фондів, грантів до фінансування інвестиційних проектів.	Нестабільність цін на засоби виробництва, високі тарифи на електроенергію та інші енергетичні ресурси приводять до зниження прибутковості бізнесу.
Отримання коштів від репарації, спрямування їх в інвестування реальних процесів відновлення економіки.	Міграція кваліфікованої робочої сили за кордон, недостатній рівень кваліфікації працівників для ефективної реалізації інвестицій

Джерело: систематизовано і доповнено на основі [2, с. 52—60].

етапу розвитку АПК України, а й можливості післявоєнного ефективного розвитку і підвищення інвестиційної привабливості (Табл. 2).

Реалізація можливостей і подолання загроз потребуватиме комплексного та системного підходу, але дозволить Україні покращити інвестиційний клімат, допоможе стимулювати економічне зростання та створить умови для стійкого розвитку не тільки аграрного сектору, а й всієї економічної системи. Тільки продумана макроекономічна політика держави і ефективні діяльність суб'єктів на мікрорівні можуть створити економічне середовище, привабливе для інвесторів. Залучення значних інвестиційних ресурсів створить синергійний ефект в суміжних з аграрною галузях і економіці країни в цілому.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Інвестиції є одним з ключових факторів розвитку будь-якої країни, саме для цього необхідно підтримувати сприятливий інвестиційний клімат. Наразі, агропромисловий комплекс України працює в умовах військового стану, викликаного терористичною збройною агресією з боку рф, що створює значні перешкоди і бар'єри для інвестиційних процесів. За підрахунками Центру досліджень продовольства та землекористування, збитки та

втрати аграрного сектору становлять більше 80 млрд. доларів США. За даних умов, зовнішні інвестори не впевнені в життєздатності вкладених коштів через постійну загрозу знищення інфраструктури та інших об'єктів інвестування. За результатами проведення SWOT-аналізу інвестиційної привабливості АПК України були виявлені й інші фактори, що негативно впливають на формування сприятливого інвестиційного середовища.

Незважаючи на це, агропромисловий комплекс України має сильні сторони і можливості додаткового залучення інвестиційних коштів на сучасному етапі і у післявоєнний період, зокрема, потужний ресурсний потенціал, досвід впровадження інноваційних технологій, розвинену інфраструктуру для зберігання, транспортування, переробки та інших логістичних складових руху продукції від виробника до споживача. Загалом, слід відзначити значний потенціал даної сфери, що складає основу для післявоєнної відбудови України.

Перспективи подальших досліджень у даному напрямі будуть присвячені ефективності впровадження інвестицій суб'єктами підприємницької діяльності в агросфері.

Література:

1. Долінський Л. Б., Рибачок О. С. Кореляційно-регресійний аналіз інвестиційної привабливості АПК. Економічний аналіз: зб. наук. праць. Тернопільський націо-

нальний економічний університет; редкол.: В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету "Економічна думка", 2016. Т. 24. № 1. С. 30—37. URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/1148-5529-1-PB.pdf> (дата звернення 15.04.2024).

2. Стащук О., Деркач О., Лозовик В. Інвестиційний клімат України та напрями його покращення. Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки. 2023. № 1 (33). С. 52—60.

3. Жовнірчик Я. Ф., Гусєв В. О. Удосконалення механізму формування інвестиційного клімату у сфері агропромислового комплексу України. Публічне управління та регіональний розвиток. 2022. № 18. С. 1079—1096.

4. Панкова, Л. І., Камалова-Кутинець, О. М. Аналіз тенденцій та перспектив залучення іноземних інвестицій в умовах економіки війни. Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління. 2022. № 6. URL: <https://reicst.com.ua/pmt/article/view/2022-6-03-02/> (дата звернення 10.04.2024).

5. Прямі іноземні інвестиції, чистий приплив (платний баланс, поточний долар США) — Україна. Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US\$) — Ukraine | Data (worldbank.org) URL: <https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD?locations=UA> (дата звернення 11.04.2024).

6. Україна — Заява про інвестиційний клімат (trade.gov). URL: <https://www.trade.gov/country-commercial-guides/ukraine-investment-climate-statement> (дата звернення 12.04.2024).

7. Статистика зовнішнього сектору. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external#2011-priami-investitsii> (дата звернення: 05.05.2024).

8. Державна служба статистики України. Офіційний веб-сайт. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 10.04.2024).

9. Нейтер Р., Зоря С., Муляр О. Збитки, втрати та потреби сільського господарства через повномасштабне вторгнення. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/02/RDNA3_ukr.pdf (дата звернення 12.04.2024).

10. Food Outlook — Biannual report on global food markets. URL: <https://openknowledge.fao.org/items/ecccc486-24c6-4541-9e3e-46dfbd48c4b> (дата звернення 11.04.2024).

11. Аверчева Н. О., Єфремов А. О. Економічний потенціал впровадження екоінновацій у сільському господарстві Півдня України. Агросвіт. 2024. № 7. С. 87—96. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/agrosvit/article/view/3402/3438>

12. Агроінвестиції: глобальне бачення, локальні проблеми. Всеукраїнське професійне юридичне видання. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/zemelne-agrarne-pravo/agroinvestitsiyi-globalne-bachennya-lokalni-problemi.html> (дата звернення: 29.04.2024).

13. У Стамбулі уклали угоду щодо деблокації українських портів. URL: <https://suspilne.media/263462-u-stambuli-uklali-ugodu-sodo-deblokadi-ukrainskih-portiv/> (дата звернення 10.04.2024).

References:

1. Dolins'kyj, L.B. and Rybachok, O.S. (2016), "Correlation-regression analysis of the investment attractiveness of the agricultural sector", *Ekonomichnyj analiz: zb. nauk. prats'. Ternopil's'kyj natsional'nyj ekonomichnyj universytet*, vol. 24, no. 1, pp. 30—37, available at: <file:///C:/Users/User/Downloads/1148-5529-1-PB.pdf> (Accessed 15.04.2024).

2. Staschuk, O. Derkach, O. and Lozovyk, V. (2023), "Ukraine's investment climate and directions for its improvement", *Ekonomichnyj chasopys Volyns'koho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrainky*, vol. 1 (33), pp. 52—60.

3. Zhovnirchuk, Ya.F. and Husiev, V.O. (2022), "Improvement of the mechanism of formation of the investment climate in the sphere of the agro-industrial complex of Ukraine", *Publichne upravlinnia ta rehional'nyj rozvytok*, vol. 18, pp. 1079—1096.

4. Pankova, L.I. and Kamalova-Kutynets', O.M. (2022), "Analysis of trends and prospects of attracting foreign investments in the conditions of the war economy", *Problemy suchasnykh transformatsij. Seriya: ekonomika ta upravlinnia*, vol. 6, available at: <https://reicst.com.ua/pmt/article/view/2022-6-03-02/> (Accessed 10.04.2024).

5. World Bank (2024), "Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US\$) — Ukraine", available at: <https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD?locations=UA> (Accessed 11.04.2024).

6. International Trade Administration (2023), "Ukraine — Country Commercial Guide", available at: <https://www.trade.gov/country-commercial-guides/ukraine-investment-climate-statement> (Accessed 12.04.2024).

7. National Bank of Ukraine (2024), "External Sector Statistics", available at: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external#2011-priami-investitsii> (Accessed 05.05.2024).

8. State Statistics Service of Ukraine (2024), available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 10.04.2024).

9. Nejter, R. Zoria, S. and Muliar, O. (2024), "Damages, losses and needs of agriculture due to full-scale invasion", available at: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/02/RDNA3_ukr.pdf (Accessed 12.04.2024).

10. FAO (2023), "Food Outlook — Biannual report on global food markets", available at: <https://openknowledge.fao.org/items/ecccc486-24c6-4541-9e3e-46dfbd48c4b> (Accessed 11.04.2024).

11. Avercheva, N.O. and Yefremov, A.O. (2024), "Economic potential of implementing eco-innovations in agriculture in the south of Ukraine", *Ahrosvit*, vol. 7, pp. 87—96, available at: <https://www.nayka.com.ua/index.php/agrosvit/article/view/3402/3438> (Accessed 11.04.2024).

12. Roik, O. (2023), "Agricultural investments: global vision, local problems", available at: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/zemelne-agrarne-pravo/agroinvestitsiyi-globalne-bachennya-lokalni-problemi.html> (Accessed 29.04.2024).

13. Pryscheva, Y. Lisovs'ka, R. and Vojtiuk, T. (2022), "An agreement was concluded in Istanbul on the unblocking of Ukrainian ports", available at: <https://suspilne.media/263462-u-stambuli-uklali-ugodu-sodo-deblokadi-ukrainskih-portiv/> (Accessed 10.04.2024).

Стаття надійшла до редакції 19.05.2024 р.

С. О. Кириченко,
к. е. н., доцент кафедри економіки і підприємництва,
Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6195-5204>
С. І. Свистун,
студент, Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-5397-673X>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.11.162

ВПЛИВ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ НА ЗМІНИ У СТРАХОВОМУ СЕКТОРІ

S. Kyrychenko,
PhD in Economics, Professor, Professor of the Department of Economics
and Entrepreneurship, Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute
S. Svystun,
Student, Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute

THE IMPACT OF DIGITAL TRANSFORMATION ON CHANGES IN THE INSURANCE SECTOR

Стаття аналізує сучасні тенденції та виклики, з якими стикається страховий ринок у контексті цифрової трансформації. Детально розглядається, як діджиталізація впливає на кожен аспект страхування, починаючи від взаємодії з клієнтами до внутрішніх процесів управління компаніями. Зокрема, у статті обговорюється, як новітні технології, такі як штучний інтелект та глобальний доступ до великих даних, революціонізують процеси, підвищують оперативну ефективність і дозволяють страховикам краще адаптуватися до зростаючих очікувань клієнтів та складнощів сучасного ринку. Особлива увага приділяється впливу цифрових інновацій на підвищення рівня захисту даних та боротьбу з фінансовими злочинами через автоматизацію збору та аналізу інформації. Стаття спрямована на визначення актуальності та необхідності постійного впровадження інновацій у страхові компанії для збереження їх конкурентоспроможності на швидко змінюваному ринку.

This article examines the profound impact of digital transformations on the insurance sector, analyzing the emerging trends and challenges that reshape the market landscape. With a focus on how digitalization influences every facet of insurance operations — from client interactions to internal management processes — the article offers an in-depth exploration of modern technological integrations within the industry.

The discussion highlights the pivotal role of advanced technologies such as artificial intelligence (AI) and the widespread accessibility to big data. These technologies are revolutionizing industry processes, increasing operational efficiency and enabling insurers to meet evolving customer expectations in today's complex marketplace and increase their own market competitiveness. The article further investigates how digital innovations contribute significantly to improving data protection measures and combatting financial crimes, emphasizing the automation of data collection and analysis as a critical function.

In a detailed analysis, the authors examine the various ways in which digital tools and artificial intelligence are being utilized to refine risk assessment processes, claim management, and customer service, thereby facilitating more personalized and responsive service offerings. The transformation spurred by digitalization not only helps in managing traditional risks more effectively but also addresses emerging challenges such as cyber threats and data privacy concerns.

Furthermore, the article reflects on the necessity for continuous innovation within insurance companies. It posits that to maintain competitiveness in a rapidly evolving market, these companies must integrate new technologies into their operations and strategy. By doing so, they can better respond to the changing needs of their clientele and anticipate future market developments.

This article aims to underscore the importance of embracing digital transformations in the insurance sector and provides a comprehensive overview of its impacts on various aspects of business operations.

Ключові слова: страхування, цифровізація, технології, трансформація, дані, галузь економіки, користувачі, штучний інтелект, послуги.

Key words: insurance, digitalization, technology, transformation, data, industry, users, artificial intelligence, services.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Діджиталізація трансформує кожен сектор господарства і страхування в тому числі. Цей процес відкриває нові можливості для розвитку та підвищення ефективності страхової галузі, проте діджиталізація з одного боку дозволяє краще організовувати роботу надавачів страхових послуг, а з іншого — вимагає швидкої адаптації для управління новими ризиками та наражає компанії на новітню небезпеку та виклики. Користувачі, в міру того, як вони звикають до використання цифрових технологій у повсякденному житті, формують очікування від свого страховика: негайна допомога 24/7, безперерйне багатоканальне обслуговування, більша автономія, швидкий доступ до послуг тощо. Постійно зростаючий попит страхувальників до новітніх технологій змушує страховиків активно впроваджувати цифрову стратегію: продукти, адаптовані до онлайн-андеррайтингу, нові цифрові клієнтські кабінети, формування онлайн-полісів тощо. Щоб протистояти новій конкуренції та прискореній діджиталізації, страховики не мають іншого вибору, окрім як технологічно трансформуватися. Саме тому сьогодні важливо вивчати теоретичні і практичні особливості впливу цифровізації на страховий ринок.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вплив цифрових змін на діяльність страхового ринку досліджували Базилевич В., Заволока Ю., Чвертко Л., Яворська Т., Козьменко О. та інші; також тему багаторазово розглядалась в Інтернет-публікаціях, виданнях і журналах.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Галузь страхування в сучасних умовах все більше користується попитом, при цьому вона постійно змінюється відповідно до запитів страхувальників, особливо в умовах цифрових перетворень, відтак до основних завдань цієї статті належать: проаналізувати вплив цифровізації на страховий ринок, досліджуючи як технологічні інновації трансформують основні аспекти бізнесу, включно з управлінням даними, взаємодією з клієнтами та внутрішніми процесами; вивчити виклики та можливості, які виникають у зв'язку з цифровою трансформацією; розглянути, як штучний інтелект і доступ до великого обсягу даних можуть використовуватись для покращення послуг і продуктів страховиків; підкреслити роль інновацій у страхуванні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Страхування — це важливий фінансовий механізм, що дозволяє фізичним особам, компаніям чи іншим організаціям зменшити фінансовий ризик, розподіливши потенційні втрати серед багатьох учасників. Це відбувається через створення фонду, до якого вносяться премії учасників, а у разі настання страхового випадку, з цього фонду виплачуються кошти на покриття збитків [1]. Страхування зменшує фінансовий тягар, який може впасти на одну особу або компанію, а також страхова галузь дозволяє знизити ризик для підприємців, що сприяє збільшенню інвестицій у потенційно прибуткові проекти. Страхування, хоч і є невиробничою галуззю, проте сприяє економічній стабільності та розвитку, захищаючи від фінансових втрат і сприяючи інвестиційній діяльності.

Останні технологічні досягнення прискорили темпи діджиталізації та відкрили нові перспективи для аналізу й опрацювання даних. Найбільш перспективними є технології, які дозволяють ефективніше збирати, оцінювати, опрацьовувати та захищати дані. Безумовно, на першому плані інновацій сьогодні є штучний інтелект (ШІ). Обробляючи неструктуровані дані, ШІ дозволяє автоматизувати процеси, які раніше виконувалися вручну, звільняючи працівників від деяких завдань. Крім того, працюючи з великими даними, ШІ дозволяє підвищити рівень і обсяг оцінки ризиків, а також покращити моделювання та контроль.

Майже всі сектори бізнесу в усьому світі перейшли на цифрові технології, включаючи страхування. Світ, і зокрема сфера ризиків, зараз розвивається безпрецедентними темпами, тому страхування потребує деяких трансформацій, щоб ефективніше захищати страхувальників. Можна виділити дві ключові тенденції, які стали причиною запровадження інновацій: постійно зростаюча складність ризиків, з якими ми стикаємося в суспільному масштабі, і експоненціальне зростання кількості інформації та інструментів штучного інтелекту.

З розвитком галузі постійно з'являються нові ризики: викрадення конфіденційних даних, програми-вимагачі, параліч системи тощо. У 2021 році кожен шостий бізнес заявив про ризик банкрутства внаслідок кібератаки, що свідчить про катастрофічні наслідки цих атак. Таким чином, страховики мають можливість надавати кращу підтримку своїм клієнтам, розробляючи нові продукти. Ризики, пов'язані з кіберстрахуванням є порівняно новими та малодослідженими, але в сучасному світі вони набувають все більшої актуальності. Численні аналітичні дослідження вказують на те, що з кожним роком світова економіка все частіше страждає від кібератак. Внаслідок цього кіберстрахування набуває суттєвого значення. Даний вид страхових послуг передбачає захист від пошкодження даних, їх крадіжки, пошкодження конфіденційності інформації та її втрати тощо.

Для того, щоб цифрова трансформація страхових компаній була ефективною, необхідно вирішити два завдання:

— трансформація клієнтського досвіду: криза у сфері охорони здоров'я, пов'язана з поширенням вірусу COVID-19, суттєво прискорила використання електронних послуг, зокрема через запровадження повністю цифрових клієнтських зон. У страховій галузі діджиталізація дозволяє збільшити кількість точок взаємодії користувача і надавача відповідних послуг (веб-сайти, соціальні мережі, підключені відділення, додатки тощо), а також її способів (електронна пошта, SMS, відео, дзвінки тощо). При цьому для традиційних страхових продуктів пропозиції повинні бути більш зрозумілими та доступними в цифровому плані (наприклад, простіші запитання, швидший доступ, легша процедура онлайн-підпису договорів). Виклик для страховиків полягає в тому, щоб інтегрувати клієнтський досвід у свою пропозицію продуктів і послуг, для цього їм потрібно постійно відстежувати і прогнозувати потреби та запити страхувальників.

— формування ціни за допомогою нових технологій: для страховиків нові технології — це основні інструменти цифрової диференціації. ШІ матиме значний вплив на всі елементи страхового ланцюжка створення вартості

послуг — штучний інтелект використовується, щоб скоротити час обробки запиту та підвищити рівень задоволеності клієнтів. Нині ШІ також застосовується для кращого виявлення шахрайства з деклараціями в автострахованні та страхуванні особистого захисту; до того ж дані алгоритми можуть навіть ідентифікувати крадіжку особистих даних і блокувати підозрілі поліси страхування, створені онлайн. Впровадження процесів автоматизації здатні підвищувати операційну ефективність внутрішніх процесів, виконуючи низку корисних функцій: розпізнавання документів, категоризація супровідних файлів, аналіз електронної пошти для визначення пріоритетів і спрямування листів до потрібних менеджерів тощо.

Важливо зауважити, що нині цифрові технології лежать в основі успіху нових гравців страхової сфери. Сьогодні ми маємо доступ до величезної кількості даних і нових технологій, таких як супутники, дрони і датчики, що дозволяють нам оцінювати інциденти в режимі реального часу. Таким чином, страховики можуть відповідати високим очікуванням споживачів за допомогою використання новітніх технологій для аналізу та опрацювання інформації. Дані та технології є незаперечними важелями для оптимізації процесів діяльності, досягнення операційної досконалості та покращення клієнтського досвіду [3].

Клієнтський досвід є однією з перших перепон для традиційних страховиків, які часто мають обмежені цифрові можливості або взагалі не мають їх. Сучасні споживачі очікують, що зможуть легко оформлювати поліси та керувати ними, зокрема онлайн. Саме тому канадська страхова компанія Premier Life Insurance уклала партнерство зі стартапом PolicyMe з Торонто, щоб запропонувати 100% онлайн андеррайтинг зі страхування життя — жодних паперів, телефонних дзвінків чи зустрічей з агентом; заявки приймаються менш ніж за 20 хвилин, порівняно з 4—6 тижнями при звичайному андеррайтингу [4]. Цифровізація дозволила збирати дані про клієнтів, які потім використовуються для персоналізації послуг страхування, тобто страхові компанії можуть пропонувати продукти, адаптовані до потреб і поведінки страхувальників, що підвищує їх задоволеність і лояльність. Послуги, що пропонуються гравцями в новій економіці, засновані на даних, є надзвичайно персоналізованими. страхова індустрія намагається цим, щоб вирішити дуже важливу проблему сектору — занадто жорсткі контракти, погано адаптовані до реальних потреб клієнтів. Наприклад, Insurtech Leoscare пропонує профілактичні послуги, що базуються на спостереженні за потребами страхувальників. Це робить бот TakeCare на основі штучного інтелекту та відкритих даних, що надаються Міжвідомчою обсерваторією безпеки дорожнього руху. TakeCare може попереджати водіїв, коли вони в'їжджають у зони підвищеного ризику, щоб запобігти виплатам страхових відшкодувань [5].

Цифровізація в страховому секторі також мала значний вплив на внутрішнє управління компаніями, дозволяючи раціоналізувати процеси, оптимізувати витрати та трансформувати методи роботи загалом. Оптимізація процесів управління за допомогою новітніх технологій дає змогу дематеріалізувати документи, що скорочує час їх опрацювання, а також полегшує доступ до

них і обмін між різними відділами компанії. Цифровізація дозволила створити цифрові платформи керування контрактами, які дозволяють страховим компаніям зменшити витрати, пов'язані з ручним керуванням та дозволяють ефективніше працювати з даними клієнтів, що підвищує ефективність роботи компанії в цілому [6].

ВИСНОВОК

Діджиталізація принесла багато переваг страховому сектору, зокрема з точки зору відносин з клієнтами, внутрішнього управління та ціноутворення. Персоналізація клієнтського досвіду, автоматизація управління та цифровізація андеррайтингу — це одні з наймасштабніших переваги, отримані страховиками внаслідок цифрової трансформації. До того ж була значно покращена боротьба з шахрайством завдяки використанню штучного інтелекту та автоматизації збору й обробки даних.

У сучасному контексті вкрай важливо, щоб компанії в секторі страхування прискорили свою цифрову трансформацію, щоб залишатися конкурентоспроможними на ринку, щоб постійно розвивається. Інновації мають бути основою їхньої стратегії, щоб задовольняти мінливі потреби клієнтів і прогнозувати розвиток ринку. Важливо продовжувати цифрову трансформацію, знайшовши баланс між впровадженням процесів цифровізації та збереженням людської праці, і цим самим забезпечувати стаке та процвітаюче майбутнє страхової галузі.

Література:

1. Базилевич В. Д. Страховий ринок України: монографія. Київ: Товариство "Знання", КОО, 2014. 374 с.
2. Тульчинська С.О. Цифровізація як фактор розвитку регіональних економічних систем в умовах становлення постіндустріального суспільства. Інвестиції: практика та досвід. 2023. №6. С. 13—17. URL: <https://nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/1218/1227> (дата звернення: 04.05.2024).
3. Гавадзин Н. О., Запукхлий Р. І., Григорська Н. М., Гребенюк Н. В. Цифровізація страхування. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Ужгород, 2023. №48. С. 14—17. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/48_2023ua/УЖНУ_№48_2023.pdf (дата звернення: 04.05.2024).
4. CGI. Transformation numerique dans l'assurance: les defis sont devant nous! L'argus de l'assurance. 2022. URL: <https://www.argusdelassurance.com/tech/transformation-numerique-dans-l-assurance-les-defis-sont-devant-nous.202482> (дата звернення: 04.05.2024).
5. Страхова компанія "Leocare". Офіційний сайт. URL: <https://leocare.eu/fr/> (дата звернення: 04.05.2024).
6. Sacha G. Digitalisation assurance: nouveaux risques et opportunités. L'assurance en mouvement. 2023. URL: <https://www.lassuranceenmouvement.com/2023/12/21/digitalisation-assurance-nouveaux-risques-et-opportunités/> (дата звернення: 04.05.2024).

References:

1. Bazylevych, V. D. (2014), Strakhovyy rynek Ukrainy [The insurance market of Ukraine], Tovarystvo "Znannia KOO", Kyiv, Ukraine.

2. Tulchynska, S.O. (2023), "Digitalization as a factor of the regional economic systems' development under the establishment of a post-industrial society", Investysii: praktyka ta dosvid, vol. 6, pp. 13—17. Available at: <https://nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/1218/1227>, (Accessed 4 May 2024).

3. Havadzyn, N. O. Zapukhlyj, R. I. Hryhorska and N. M. Hrebeniuk, N. V. (2023), "Digitalization of insurance", Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu, vol. 48, pp. 14—17. Available at: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/48_2023ua/УЖНУ_№48_2023.pdf, (Accessed 4 May 2024).

4. CGI (2022), "Digital transformation in the insurance industry: the challenges lie ahead!". L'argus de l'assurance. Available at: <https://www.argusdelassurance.com/tech/transformation-numerique-dans-l-assurance-les-defis-sont-devant-nous.202482>, (Accessed 4 May 2024).

5. The official site of insurance company "Leocare" (2024), available at: <https://leocare.eu/fr/>, (Accessed 4 May 2024).

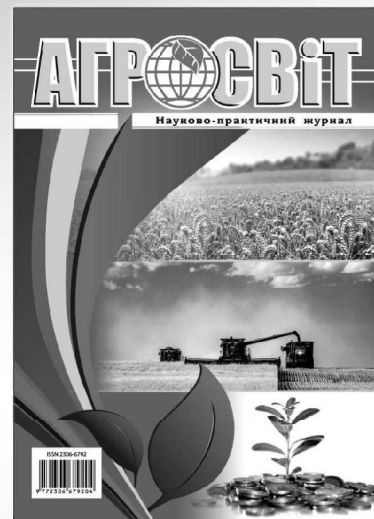
6. Sacha G. (2023), "Insurance digitization: new risks and opportunities", L'assurance en mouvement. Available at: <https://www.lassuranceenmouvement.com/2023/12/21/digitalisation-assurance-nouveaux-risques-et-opportunités/>, (Accessed 4 May 2024).

Стаття надійшла до редакції 14.05.2024 р.

АГРОСВІТ

<https://nayka.com.ua>

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку
наукових фахових видань України
з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

*Т. М. Куценко,
к. е. н., доцент, доцент кафедри маркетингу менеджменту та підприємництва,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7800-2987>
О. Ю. Терованесова,
к. е. н., доцент кафедри маркетингу менеджменту та підприємництва,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9323-8699>
Д. А. Сипало,
магістр економічних наук, ХНУ імені В. Н. Каразіна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1260-1607>
К. О. Редька,
студент 4 курсу, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-6803-824X>*

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.11.166

ТЕХНОЛОГІЯ БЛОКЧЕЙНУ В СИСТЕМІ ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ ПРИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

*T. Kutsenko,
PhD in Economics, Associate Professor V.N. Karazin Kharkiv National University
O. Terovanesova,
PhD in Economics, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine
D. Sypalo,
Master of Economic Sciences of the V.N.Karazin Kharkiv National University
K. Redka,
4 th year student V.N. Karazin Kharkiv National University*

BLOCKCHAIN TECHNOLOGY IN THE MANAGEMENT DECISION-MAKING SYSTEM DURING DIGITALIZATION OF THE ENTERPRISE'S FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY

Впровадження технології блокчейн у цифровізації зовнішньоекономічної діяльності підприємства є важливим кроком у сучасному бізнес-середовищі. Ця інноваційна технологія дозволяє підприємствам покращити ефективність своїх операцій, забезпечити прозорість взаємодій та підвищити безпеку даних, приймати ефективні управлінські рішення щодо напрямків розвитку зовнішньоекономічних зв'язків, пошуку нових клієнтів та розширення міжнародної діяльності. В статті досліджується вплив технологій блокчейну на цифрову трансформацію зовнішньоекономічної діяльності підприємств в процесі розвитку фінансових ринків. Розглянуто ключові аспекти блокчейну як інструменту прийняття управлінських рішень, зокрема: транспарентність, ефективність та безпека. В дослідження подано характеристику процесу впровадження технологій блокчейну в зовнішньоекономічну діяльність підприємств, включаючи токенизацію активів, управління ланцюгом зовнішньоекономічних поставок та автоматизацію фінансових операцій

за допомогою смарт-контрактів. Проаналізовано переваги та виклики, пов'язані з використанням блокчейну в корпоративному середовищі та фінансовому секторі, зокрема в контексті безпеки даних, зниження витрат і підвищення довіри в бізнесі. Встановлено, що у роздрібній торгівлі цифрові технології сприяли оптимізації процесів покращивши обслуговування клієнтів офлайн та онлайн послуг за менші витрати. Зазначено, що підприємства можуть використовувати цифрові технології для спрощення доступу до нових ринків та розширення клієнтської бази в міжнародному середовищі, підвищуючи гнучкість у виробництві товарів та наданні послуг. Доведено, що окрім відкриття нових можливостей в сфері активізації зовнішньоекономічних зв'язків, цифрові технології формують підґрунтя для створення ціннісної пропозиції. Також встановлено відмінності різних систем обробки, управління даними (централізовані, децентралізовані та розподілені) для виокремлення особливостей застосування технології блокчейн з метою цифровізації зовнішньоекономічної діяльності підприємства. Отримані результати дослідження вказують на потенційні переваги інтеграції блокчейн-рішень у цифрові практики зовнішньоекономічної діяльності підприємств та фінансових установ, а також допомагають зрозуміти потенціал технологій блокчейну для модернізації підприємств та удосконалення фінансових ринків у цифрову епоху.

The implementation of blockchain technology in the digitalization of the foreign economic activity of the enterprise is an important step in the modern business environment. This innovative technology allows the enterprises to improve the efficiency of their operations, ensure transparency of interactions and increase data security, make effective management decisions regarding the directions of development of foreign economic relations, search for new customers and expansion of international activities. The article examines the impact of blockchain technologies on the digital transformation of foreign economic activities of the enterprises in the process of developing financial markets. It is considered the key aspects of blockchain as a tool for making management decisions in particular: transparency, efficiency and security. The study describes the process of introducing blockchain technologies into the foreign economic activities of the enterprises including tokenization of assets, management of the foreign economic supply chain and automation of financial operations using the smart contracts. The advantages and challenges associated with the use of blockchain in the corporate environment and the financial sector are analyzed in particular in the context of data security, cost reduction and increased trust in business. It is established that in retail trade, digital technologies contributed to the optimization of processes by improving the customer service of offline and online services at lower costs. It is noted that enterprises can use digital technologies to facilitate access to the new markets and expand the client base in an international environment, increasing flexibility in the production of goods and the provision of services. It is proven that, in addition to opening up the new opportunities in the field of intensifying foreign economic relations, digital technologies form the basis for creating a value proposition. The differences of various data processing and management systems (centralized, decentralized and distributed) are established in order to highlight the features of using blockchain technology for the purpose of digitizing the enterprise's foreign economic activity. The obtained research results indicate the potential advantages of integrating blockchain solutions into the digital practices of foreign economic activities of enterprises and financial institutions and also help to understand the potential of blockchain technologies for the modernization of enterprises and the improvement of financial markets in the digital age.

Ключові слова: цифровізація, зовнішньоекономічна діяльність, управлінські рішення, блокчейн, підприємство, ефективність бізнес-процесів, фінансові ринки.

Key words: digitalization, foreign economic activity, management solutions, blockchain, enterprise, efficiency of business processes, financial markets.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Цифровізація — тренд 21го сторіччя. Різке зростання цифровізації, яке загалом, отримало значний

поштовх у розвитку із поглинанням пандемії, викликаної COVID-19, привело до застосування елементів та систем джиталізації на підприємствах, що зараз відіграє важливу роль у формуванні конкурентоспроможності бізнесу. Однією із особливих ланок цифровізації стала технологія блокчейн, яка зараз активно

вивчається не лише з технічної сторони питання, відштовхуючись від кількісних показників, а й теоретично-практичної у розрізі застосування технології для покращення ефективності або загалом зміні бізнес-процесів на підприємстві. З цього твердження виходить актуальність дослідження цифровізації підприємства з акцентом на технологію блокчейн, адже сьогодні наукові дослідження на тему застосування даного технологічного прориву у віртуальному просторі ще мають недостатній практичний базис, що, відповідно, дає доступ до широкого простору вивчення тем процесу цифровізації на підприємстві у загальному вираженні або аналізуючи можливості та вплив на його окремі елементи.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням цифровізації приділяють наступні українські та іноземні вчені: Андріїв Н. [1], Нікітін Ю. Кульчинський О. І. [2], Дунаєв І. [3; 4], Елійя Дж., Маргеріта А., Затті Ф., Пасіанте Дж. [5], Намбісан С. [6], Портер А. [7], Хью М., Кудь А., Сьюзан Ф. [8] та інші. Дослідження проводяться на рахунок засобів, можливостей, екосистем для впровадження технологій та результатів підприємництва.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Мета статті полягає в узагальненні існуючих підходів до застосування цифровізації та технології блокчейн в процесі зовнішньоекономічної діяльності підприємств, принципах формування та реалізації управлінських рішень на основі впровадження сучасних технологій та розвитку фінансового ринку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У 1971 році термін "цифровізація" виник у зв'язку з поняттям "цифровізація суспільства". Цей термін виник у контексті стрімкого розвитку електроніки та обробки інформації, коли технології стали важливою складовою економічного, соціального та культурного життя. Цифровізація передбачає перехід від традиційних аналогових методів до використання цифрових систем та технологій для обробки, зберігання та передачі інформації. Це поняття охоплює широкий спектр трансформацій в різних галузях, включаючи бізнес, освіту, медицину, виробництво та інші сфери діяльності, де використання цифрових технологій сприяє підвищенню ефективності, доступності та інновацій [9; 10].

Цифровізація, в цьому контексті, визначається як використання цифрових технологій та даних для отримання прибутку, удосконалення бізнесу та трансформації бізнес-процесів. Це не просто оцифрування, але й заміна та перетворення бізнес-процесів, створення середовища для цифрового бізнесу, де цифрова інформація є ключовим елементом [10; 11].

Сутність практичної частини цифрового бізнесу полягає в реалізації конкретних ініціатив та заходів для використання цифрових технологій з метою досягнення конкретних бізнес-цілей. Для розуміння

суті цифровізації важливо визначити характеристики, які є типовими для реального цифрового бізнесу:

1. Впровадження цифрових технологій. Це означає впровадження сучасних цифрових технологій у бізнес-процеси та інфраструктуру компанії, такі як системи управління відносинами з клієнтами (CRM), автоматизація виробництва з використанням Інтернету речей (IoT) та розумні аналітичні інструменти.

2. Стратегія цифрової трансформації. Розробка стратегії, яка визначає конкретні кроки та мети цифрової трансформації, враховуючи потреби бізнесу та тенденції ринку, наприклад, перехід від традиційного бізнесу до електронної комерції.

3. Агільність та ітерації. Використання агільних методологій та ітераційного підходу для швидкого впровадження та адаптації цифрових рішень, наприклад, розробка мобільного додатка за принципами Scrum або Kanban.

4. Аналіз та відстеження даних. Систематичний аналіз та використання даних для прийняття рішень, визначення трендів та вдосконалення бізнес-процесів, використання інструментів веб-аналітики для вивчення поведінки користувачів на сайті.

5. Співпраця та комунікація. Встановлення ефективної комунікації та співпраці між різними відділами та командами для успішної реалізації цифрових ініціатив, наприклад, організація регулярних зустрічей та спільних проектів між IT-відділом та бізнес-командами.

6. Освіта та підвищення компетенцій. Розвиток навичок та компетенцій персоналу у галузі цифрових технологій для оптимального використання нових інструментів, наприклад, навчання співробітників використанню нових програм або платформ для роботи.

7. Безпека та захист даних. Забезпечення високого рівня кібербезпеки для захисту цифрових активів та конфіденційної інформації, наприклад, впровадження шифрування, обов'язкові аудити безпеки та навчання персоналу правилам кібербезпеки.

Для конкретизації практичної складової цифрового бізнесу, яка характеризується не лише використанням технологій Інтернету, а й створенням цінності для користувача, розглянемо приклади підприємств, відомі за своєю популярністю та розповсюдженістю, надаючи різні види послуг: фінансові, спілкування через мережу, обмін інформацією, зберігання даних, споживання, створення та поширення інформації, просування контенту та продукту, а також підвищення зручності користування соціальними послугами (рис. 1).

Згідно зі схемою 1, наведені приклади свідчать про різноманітність цифрових бізнес-моделей та областей, де використання цифрових технологій призводить до інновацій та удосконалень:

1. Електронна комерція (eCommerce) — це інтернет-магазин, який пропонує товари чи послуги в онлайн-режимі. Покупці можуть переглядати асортимент, робити замовлення, здійснювати оплату та отримувати товари безпосередньо через Інтернет.

2. Фінтех (фінансові технології) — це компанії, які використовують цифрові технології для надання

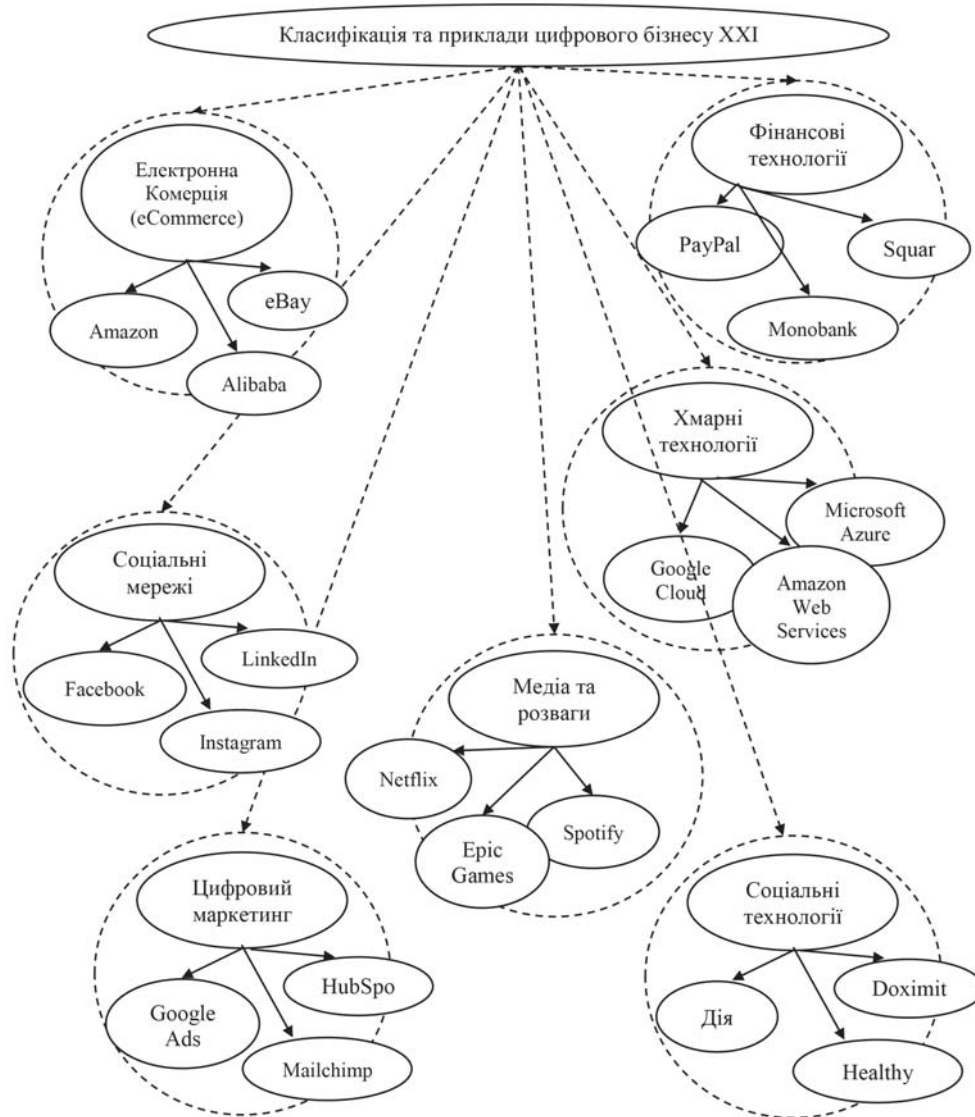

Рис. 1. Класифікація та приклади цифрового бізнесу XXI ст.

Джерело: систематизовано, узагальнено та згруповано за даними [2; 10, 14].

фінансових послуг (включаючи онлайн-платформи для переказу грошей, кредитування, інвестування тощо).

3. Соціальні мережі — це платформи для спілкування та обміну інформацією між користувачами. Їх можна використовувати для реклами, взаємодії з аудиторією та збору даних.

4. Хмарні технології — надання послуг та зберігання даних через Інтернет, щоб користувачі могли мати доступ до них з будь-якого місця та пристрою.

5. Медіа та розваги — використання цифрових технологій для створення, поширення та споживання контенту, включаючи стрімінгові сервіси, віртуальні реальності, інтерактивні ігри та інше.

6. Цифровий маркетинг — це використання онлайн каналів для просування продуктів чи послуг, таких як контент-маркетинг, пошукова оптимізація, реклама в соціальних мережах тощо.

7. Соціальні та медичні технології (eHealth) — цифрові рішення для поліпшення надання соціальних та медичних послуг, включаючи легкий доступ до соціаль-

них послуг, електронних медичних карт, медичних додатків та датчиків.

Однією з складових цифрових технологій сьогодні є технологія блокчейну, яка набуває значущого розвитку, а її використання є основою даної роботи. Блокчейн став популярним завдяки криптовалюти, проте його можливості виявилися більш широкими, ніж у сфері криптографії. Компанії, такі як Google, Facebook і Microsoft, разом із урядами розвинених країн, вкладають великі ресурси у розвиток цієї технології. За даними Accenture, до 2025 року блокчейн стане ключовою складовою глобального капіталу. Проте, за усією цією пишністю слів та прогнозами ховається справжня складність. За даними 2021 року, багато звичайних підприємств не завжди розуміють, як саме блокчейн може полегшити їхню роботу [12].

Блокчейн стає важливою складовою інфраструктури для компаній, які прагнуть бути передовими в передачі інформації та цінностей у майбутньому. Ця технологія є колективною цифровою книгою транзакцій, яка резервується та розподіляється по комп'ютерних сис-

Таблиця 1. Порівняльна характеристика цифрових систем запису, зберігання та передачі даних

Вид системи	Можливості	Ризики
Централізовані системи	1) Централізоване управління. Забезпечує ефективність та контроль над усіма аспектами підприємства.	1) Однопунктова вразливість. Атака або порушення безпеки в одному місці може призвести до втрат та зупинки операцій.
Централізовані системи	2) Простота інтеграції. Централізована система може легко інтегруватися з існуючими технологіями та процесами. 3) Однорідність даних. Забезпечує єдність та стандартизацію даних на всьому підприємстві. 4) Зручність управління правами доступу. Легке керування правами доступу та забезпечення конфіденційності даних. Ефективний моніторинг та аналіз. 5) Єдина точка виходу для зовнішніх звітів. Забезпечує єдинокентралізований звіт для зовнішніх аудиторів та регуляторів.	2) Залежність від постачальників. Якщо постачальники централізованої системи виявляються нестабільними або надто дорогими, це може вплинути на вартість та ефективність. 3) Потенційна обмеженість гнучкості. Централізовані системи можуть бути менш гнучкими та швидко адаптовуватися до змін. 4) Витрати на обслуговування: Утримання централізованої системи може вимагати великих витрат на технічну підтримку та оновлення. 5) Ризик втрати даних. Централізована система може бути вразливою до втрати даних внаслідок збоїв або атак. 6) Перевантаження трафіку. Великий потік даних через централізовану мережу може призвести до перевантаження трафіку. 7) Стійкість до змін. Внесення змін у централізованій системі може вимагати значних зусиль та часу.
Децентралізовані системи	1) Висока стійкість до атак. Менша вразливість до централізованих атак, оскільки дані розподілені між різними вузлами. 2) Більша конфіденційність. Дозволяє користувачам зберігати та контролювати свої дані більш конфіденційно. 3) Менше ризиків щодо втрати даних. Розподілені дані ускладнюють втрату інформації через атаки або збої. 4) Більша ступінь гнучкості. Дозволяють більшу гнучкість та адаптивність до змін. Покращена масштабованість. Легша масштабованість. Зростання обсягу даних чи користувачів.	1) Складність впровадження. Складне завдання, особливо для традиційних організацій. 2) Витрати на обслуговування. Можуть вимагати додаткових витрат на обслуговування та управління. 3) Збільшений обсяг трафіку. Децентралізовані системи можуть виводити великий обсяг трафіку, особливо при великій кількості вузлів. 4) Непередбачуваність вартості. Вартість впровадження та утримання може бути менш передбачуваною. 5) Системні вимоги. Великі обчислювальні вимоги. Можуть виникнути при роботі з великою кількістю вузлів.
Розподілені (блокчейн) системи	1) Висока стійкість до атак. Розподілені дані та шифрування в блоці забезпечують високий рівень стійкості до кібератак. 2) Транспарентність та достовірність. Всі дані внесені в блокчейн можуть бути легко перевірені та відстежені, що забезпечує транспарентність. 3) Зменшення ризику шахрайства. 4) Неможливість внесення змін у минулі блоки робить систему менш вразливою до маніпуляцій. 5) Смарт-контракти. Використання смарт-контрактів дозволяє автоматизувати та полегшити виконання угод та умов. 6) Гнучкість та швидкість. Розподілені системи можуть бути більш гнучкими та ефективними у вирішенні певних завдань. 7) Можливість інтеграції з існуючими системами. Блокчейн може бути інтегрований з існуючою IT-інфраструктурою підприємства. 8) Покращення автентифікації та безпеки. Блокчейн може забезпечувати безпеку та достовірність автентифікації.	1. Високі витрати на впровадження. Впровадження блокчейн системи може вимагати значних витрат на нове обладнання та технічну підтримку. 2. Спрощена конфіденційність. Блокчейн може створювати виклики щодо конфіденційності, оскільки дані є публічними та відкритими. 3. Специфічність вирішення задач. Не всі бізнес-задачі підприємства можуть вигідно вирішуватися за допомогою блокчейн. 4. Величезний обсяг даних. Зберігання великого обсягу даних на всіх вузлах може вимагати значних ресурсів. 5. Зменшення конфіденційності та анонімності. Учасники системи можуть втратити певний рівень анонімності. 6. Слабка регуляторна рамка. В багатьох регіонах відсутні чіткі нормативи для застосування блокчейн. 7. Проблеми масштабування. Масштабування блокчейн систем може виявитися важким завданням при зростанні обсягу даних.

Джерело: систематизовано, узагальнено та згруповано за даними [10].

темах у мережі. Основну книгу важко підробити або зламати, оскільки вона перевіряється численними учасниками з усього світу та захищена передовою криптографією. Блокчейн може використовуватися для виконання смарт-контрактів, передачі вартості, відстежен-

ня замовлень, розрахунків, перевірки рахунків та інших завдань [13]. Для кращого розуміння можливостей та недоліків цієї цифрової технології, необхідно порівняти її з іншими системами зберігання, обробки та розповсюдження даних.

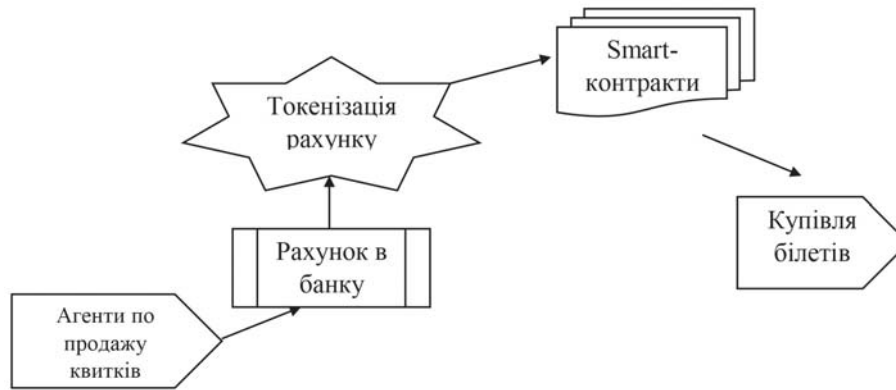

Рис. 2. Приклад цифровізації підприємства за допомогою технології блокчейн, проілюстрованого на взаємодії агентів по продажу квитків та фінансової установи

Джерело: систематизовано, узагальнено та згруповано за даними [10].

Блокчейн, або технологія розподілених реєстрів, є новаторським методом фіксації певних даних у спеціальному форматі та їх зберігання у розподіленій базі даних. Ця технологія відзначається унікальною логікою, яка відкриває широкі можливості застосування не лише у сфері створення баз даних, а й у розробці цікавих продуктів з більш розширеним застосуванням. Для кращого розуміння принципів обробки даних розглянемо їх у контексті трьох видів: централізованих, децентралізованих та розподілених (табл. 1).

Відповідно до таблиці 1, у розподілених реєстрах вразити може лише один учасник системи, і загальна мережева структура цього не помітить, оскільки всі учасники рівнозначні. Помилка одного учасника аналогічна втраті одного зернятка пшениці в елеваторі — в цілому непомітне в рамках всього спостережуваного простору. Окрім стабільності, такі системи мають інші важливі характеристики. Завдяки рівнозначності в розподілених системах, управління процесами стає складнішим, але, з іншого боку, це дозволяє зменшити витрати на персонал, оскільки немає потреби у важкому управлінні [10].

Поміж впливу розподіленості, яка сприяє стабільності системи та перетворює логіку бізнес-відносин, можна виділити три ключові риси розподілених реєстрів: незмінність, транспарентність та автономність. У сфері блокчейну, наприклад, записи організовані у ланцюг блоків, де кожен блок має свій унікальний ідентифікатор, що визначає його положення. При цьому будь-який учасник може переглядати всі записи та блоки, оскільки всі вони мають однаковий статус. За таких умов можна розробляти рішення, важко піддаються змін: учасники мають можливість звертатися всередину рішення, або, іншими словами, всередину системи. Це, як правило, потребує автономії — налаштування процесу, який може функціонувати незалежно. Це вирішує питання про те, як компанія може діяти операційно без втручання менеджменту. З урахуванням цих переваг, підприємства можуть використовувати принаймні два інструменти: токенізацію та смарт-контракти.

Токенізація включає в себе процес видавання цифрових записів, відомих як токени, що представляють

реальну цінність, незалежно від того, чи є це матеріальна або цифрова вартість. Ці токени втілені у спеціальному програмному коді, такому як Bitcoin або Ethereum. Токени функціонують як унікальні коди, які можна передавати через цифрові канали та символізують конкретну цінність.

У випадку потреби в автоматизації процесів, тобто для забезпечення автономної роботи системи або її окремої частини, використання смарт-контрактів є ефективним інструментом. Смарт-контракти виступають як засіб автоматизації, працюючи за принципом "якщо це, то це і це" (IFTT — if this then that).

Приклади використання цих інструментів та очікувані ефекти при впровадженні розподілених реєстрів можуть бути наочно проілюстровані через взаємодію роздрібних або оптових продавців з фінансовою установою, наприклад, агентами по продажу квитків у співпраці з великими банками. Метою було використання технології блокчейн для оптимізації процесів продажу товарів.

Наприклад, можна представити ситуацію, що спільно з великим банком, агенти по продажу квитків вирішили впровадити блокчейн для підвищення ефективності продажів. Це стало можливим завдяки токенізованій банківській системі: банк видавав токени на гроші, які зберігалися на рахунку агента. Під час кожної угоди з продажу квитка смарт-контракт автоматично передавав токени з рахунку агента на рахунок продавця. Оскільки токени були пов'язані з реальним рахунком, продавець миттєво отримував відповідну суму грошей від кожного продажу квитків. Такий підхід забезпечує швидкі та автоматизовані транзакції, сприяючи підвищенню ефективності у сфері продажів (рис. 2).

Розподілені реєстри можуть приносити користь і в інших аспектах бізнесу, таких як створення прозорих ланцюгів постачання, безпечний та зручний обмін даними, а також автоматизація інших бізнес-процесів у компаніях, де співпрацюють різні учасники. Незважаючи на різноманітність застосувань розподілених реєстрів, основна ідея їх ефективного використання залишається аналогічною.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Впровадження технології блокчейн у цифровізації зовнішньоекономічної діяльності підприємства є важливим кроком у сучасному бізнес-середовищі. Ця інноваційна технологія дозволяє підприємствам покращити ефективність своїх операцій, забезпечити прозорість взаємодій та підвищити безпеку даних, приймати ефективні управлінські рішення щодо напрямків розвитку зовнішньоекономічних зв'язків, пошуку нових клієнтів та розширення міжнародної діяльності.

За допомогою блокчейну підприємства можуть створити розподілений реєстр транзакцій, що забезпечує незмінність, прозорість та автономію. Це сприяє покращенню процесів управління постачанням, обміну інформацією та забезпечує автоматизацію деяких бізнес-процесів.

Однією з ключових переваг використання блокчейну є можливість створення безпечних та швидких транзакцій за допомогою смарт-контрактів. Це дозволяє підприємствам ефективно управляти фінансовими операціями, зменшуючи час та ризики.

Загалом, цифровізація зовнішньоекономічної діяльності підприємства через технологію блокчейн відкриває нові можливості для оптимізації бізнес-процесів на міжнародному рівні, збільшення конкурентоспроможності та забезпечення високого рівня довіри серед учасників бізнес-екосистеми. Однак успішна імплементація вимагає не лише технічної компетентності, а й стратегічного підходу до використання цієї технології відповідно до конкретних цілей та потреб підприємства.

Таким чином, тема цифровізації зовнішньоекономічної діяльності підприємства та прийняття управлінських рішень з використанням блокчейну є перспективним напрямом удосконалення та розширення участі у міжнародній торгівлі для вітчизняних підприємств в умовах необхідності відновлення та забезпечення стійкого зростання вітчизняної економіки. Блокчейн може мати значний вплив на фінансові ринки, забезпечуючи нові можливості та покращення в ряді галузей, зокрема: платіжні системи та грошові перекази (швидкі та дешеві транзакції); смарт-контракти в фінансах (автоматизація угод); цифрові інвестиції (токенізація активів); управління ризиками та обмеження шахрайства (трасування походження активів); ланцюг постачання та факторинг (прозорість ланцюга постачання); голосування та управління корпоративними правами (електронне голосування на акціях); KYC (Know Your Customer) та AML (Anti-Money Laundering) (безпечні та ефективні перевірки).

Література:

1. Андріїв Н. М. Цифрова трансформація підприємства: теоретичний базис. Ефективна економіка. Вип. №4, 2022. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=10170> (дата звернення: 31.03.2024).
2. Нікітін Ю. О. Кульчинський О. І. Цифрова парадигма як основа визначень: цифровий бізнес, цифрове підприємство, цифрова трансформація. Маркетинг і цифрові технології. 2019. Том 3, № 4. URL: <https://mdt-opu.com.ua/index.php/mdt/article/view/86> (дата звернення: 31.03.2024).

3. Дунаєв І. В., Орлов О. В. Національне правове регулювання цифрової економіки і інформаційних платформ. Актуальні проблеми державного управління. 2023. № 1 (62). С. 6—21. URL: <https://periodicals.karazin.ua/apdu/article/view/22624/20841>; DOI: <https://doi.org/10.26565/1684-8489-2023-1-01> (дата звернення: 31.03.2024).

4. Dunayev I. Explication of the role of digital technologies in marketing management of a modern company / Dunayev I., Hromov S., Tymchenko Y., Proskurina M. Eastern-European Journal of Enterprise Technologies. 2022. № 5 (13 (119)). С. 89—99. URL: <http://journals-uran.ua/eejet/article/view/265017>; DOI: <https://doi.org/10.15587/1729-4061.2022.265017> (дата звернення: 31.03.2024).

5. Elia G., Margherita A., Passiante G. Digital entrepreneurship ecosystem: how digital technologies and collective intelligence are reshaping the entrepreneurial process. Technol. Forecast. Soc. Chang. 2020. № 150 (1), 2020. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0040162519301969> (дата звернення: 31.03.2024).

6. Nambisan S., Digital entrepreneurship: toward a digital technology perspective of entrepreneurship. Enterp. Theory Pract. 41 (6), 2017. С. 1029—1055. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1111/etap.12254> (дата звернення: 31.03.2024).

7. Porter A., Cunningham S. Tech Mining: Exploiting New Technologies for Competitive Advantage. John Wiley & Sons. 2004. URL: <http://surl.li/nsqul> (дата звернення: 31.03.2024).

8. Sussan F., Acs Z. The digital entrepreneurial ecosystem. Small Bus. Econ. 49 (1), 2017. С. 55—73. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s11187-017-9867-5> (дата звернення: 31.03.2024).

9. Digitalization and digitization. URL: <http://culturedigitally.org/2014/09/digitalization-and-digitization/> (дата звернення: 31.03.2024).

10. Сипало Д. А. Цифрові технології в активному формуванні цифровізованого підприємства: використання можливостей ШІ та блокчейну. Маг. Роб. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2023 р. 91 с.

11. Acs Z., Autio E., Szerb L. National systems of entrepreneurship: measurement issues and policy implications. Res. Policy. №43/1. 2014. С. 476—494. URL: [http://refhub.elsevier.com/S0040-1625\(23\)00110-5/rf202302140309281251](http://refhub.elsevier.com/S0040-1625(23)00110-5/rf202302140309281251) (дата звернення: 31.03.2024).

12. Avada media. URL: <https://avada-media.ua/ua/services/vnedrenie-blokcheyna-v-biznes/> (дата звернення: 31.03.2024).

13. Перспективи блокчейн-технологій у бізнесі. 2022. URL: <https://trueua.info/news/perspektivi-blokchejntehnologij-u-biznesi> (дата звернення: 31.03.2024).

14. Куценко Т. М., Терованесова О. Ю., Трикоза К. С., Савченко М. О. Інформаційне забезпечення фінансових рішень стратегічного характеру при плануванні зовнішньоекономічної діяльності. Інвестиції: практика та досвід. 2023. № 7. С. 86—93. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/1329/1339> (дата звернення: 31.03.2024).

References:

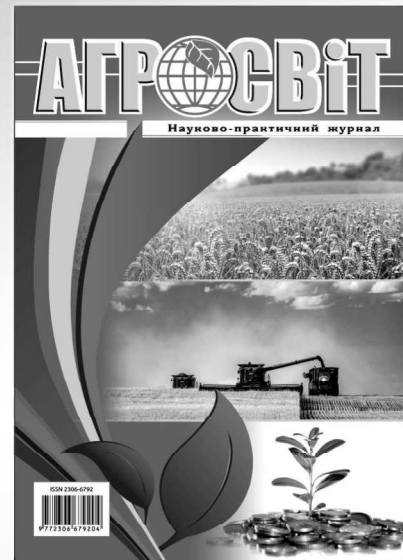
1. Andriyev, N. M. (2022), "Digital transformation of the enterprise: theoretical basis", Efficient economy, [Online], vol. 4, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=10170> (Accessed 31 March, 2024).
2. Nikitin, Yu. O. and Kulchynskiy, O. I. (2019), "The digital paradigm as the basis of definitions: digital business, digital enterprise, digital transformation", Marketing and digital technologies, vol. 3, available at: <https://mdt-opu.com.ua/index.php/mdt/article/view/86> (Accessed 31 March, 2024).
3. Dunaev, I. V. and Orlov, O. V. (2023), "National legal regulation of the digital economy and information platforms", Actual problems of public administration, vol. 1 (62), pp. 6—21, available at: <https://periodicals.karazin.ua/apdu/article/view/22624/20841> (Accessed 31 March, 2024). DOI: <https://doi.org/10.26565/1684-8489-2023-1-01>
4. Dunayev, I. V. Hromov, S., Tymchenko, Y. and Proskurina, M. (2022), "Explanation of the role of digital technologies in marketing management of a modern company", Eastern-European Journal of Enterprise Technologies, vol. 5 (13 (119)), pp. 89—99, available at: <http://journals.uran.ua/eejet/article/view/265017> (Accessed 31 March, 2024). DOI: <https://doi.org/10.15587/1729-4061.2022.265017>
5. Elia, G., Margherita A. and Passiante, G. (2020), "Digital entrepreneurship ecosystem: how digital technologies and collective intelligence are reshaping the entrepreneurial process", Technol. Forecast. Soc. Chang, vol. 150 (1), available at: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0040162519301969> (Accessed 31 March, 2024).
6. Nambisan, S. (2017), "Digital entrepreneurship: towards a digital technology perspective of entrepreneurship", Enterp. Theory Practice, vol. 41 (6), pp. 1029—1055. available at: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1111/etap.12254> (Accessed 31 March, 2024).
7. Porter, A. and Cunningham, S. (2004), "Tech Mining: Exploiting New Technologies for Competitive Advantage", John Wiley & Sons, available at: <http://surl.li/nsqul> (Accessed 31 March, 2024).
8. Sussan, F. and Acs, Z. (2017) "The digital entrepreneurial ecosystem", Small Bus. Econ, vol. 49 (1), pp. 55—73. available at: <https://link.springer.com/article/10.1007/s11187-017-9867-5> (Accessed 31 March, 2024).
9. Brennen, S. and Kreiss, D. (2014), "Digitization and digitization", available at: <http://culturedigitally.org/2014/09/digitalization-and-digitization/> (Accessed 31 March, 2024).
10. Sypalo, D. A. (2023), "Digital technologies in the active formation of a digitalized enterprise: using the possibilities of AI and blockchain", KhNU named after V. N. Karazin, Kharkiv, Ukraine.
11. Acs, Z., Autio, E. and Szerb, L. (2014), "National systems of entrepreneurship: measurement issues and policy implications", Res. Policy, vol. 43/1, pp. 476—494, available at: [http://refhub.elsevier.com/S0040-1625\(23\)00110-5/rf202302140309281251](http://refhub.elsevier.com/S0040-1625(23)00110-5/rf202302140309281251) (Accessed 31 March, 2024).
12. Avada media (2024), available at: <https://avada-media.ua/ua/services/vnedrenie-blokcheyna-v-biznes/> (Accessed 31 March, 2024).
13. Ratushna, M.-A. (2022), "Prospects of blockchain technologies in business" (2022), available at: <https://trueua.info/news/perspektivi-blokchejntehnologij-u-biznesi> (Accessed 31 March, 2024).
14. Kutsenko, T. M., Terovanesova, O. Yu., Trykoza, K. S. and Savchenko, M. O. (2023), "Information support for monetary decisions of a strategic nature when planning foreign economic activity", Investments: practice and experience, vol. 7, pp. 86—93. available at: <https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/1329/1339> (Accessed 31 March, 2024).

Стаття надійшла до редакції 22.05.2024 р.

АГРОСВІТ

<https://nayka.com.ua>

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

**Журнал включено до переліку
наукових фахових видань України
з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)**

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

А. В. Козловський,
к. т. н., доцент, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9697-1511>
Д. Г. Железнов,
підприємець, м. Вінниця
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-4652-8593>
С. Д. Зорич,
підприємець, м. Вінниця
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-3773-1274>
М. А. Паславський,
підприємець, м. Київ
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-6528-1050>
Р. О. Заболотний,
підприємець, м. Вінниця
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-6583-2435>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.11.174

СТІЙКІСТЬ ЕКОНОМІКИ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

A. Kozlovskiy,
PhD, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia
D. Zheleznov,
Entrepreneur, Vinnytsia
S. Zorych,
Entrepreneur, Vinnytsia
M. Paslavskiy,
Entrepreneur, Kyiv,
R. Zabolotnyy,
Entrepreneur, Vinnytsia

ECONOMIC SUSTAINABILITY AS A STATE DEVELOPMENT FACTOR

У статті розглянуті підходи щодо визначення стійкості економічної системи. Досліджено сутність категорії "стійкість економічної системи", її види та запропоновано власне тлумачення "стійкість економічної системи". Проаналізовано значимість оцінки категорії "економічна стійкість". Визначено підходи до управління економічною стійкістю. Наведено основні теоретичні аспекти категорії стійкості економічної системи. Вдосконалено класифікації видів стійкості та факторів впливу на стійкість економічної системи. Відповідно до визначених факторів забезпечення стійкості економічної системи можна виокремити основні її види: 1) зовнішню економічну стійкість, що характеризує здатність системи адаптуватися до впливу природних, економічних, політичних, соціальних, демографічних та виробничо-технологічних факторів зовнішнього середовища; 2) внутрішню економічну стійкість, що характеризує здатність системи забезпечувати відповідність зміни виробничих, трудових, інформаційних, фінансових ресурсів і соціальної сфери найбільш оптимальним рішенням; 3) галузеву економічну стійкість, яка визначає можливості системи встановлювати оптимальні співвідношення при взаємодії з підприємствами у процесі інтеграції інтересів; 4) глобальну економічну стійкість, яка визначає здатність економік держав забезпечувати загальний розвиток світової економіки. Доведено,

що стійкість економіки як узагальнений показник надає інформацію про реальний стан економічної системи, а з урахуванням можливих змін зовнішніх та внутрішніх умов функціонування економіки, а також дає змогу всім іншим суб'єктам економічної діяльності своєчасно та адекватно реагувати на можливі зміни стійкості економіки та ухвалювати адекватні управлінські рішення. Реалізація стійкого функціонування й розвитку економіки держави вимагає, насамперед, розробки науково-обґрунтованої методики оцінки рівня стійкості, визначення системи критеріїв, показників та індикаторів, за допомогою яких можна проводити аналіз стійкості економіки, а також управляти процесом її підвищення.

The article discusses approaches to determining the sustainability of the economic system. The essence of the category "sustainability of the economic system", its types, and its own interpretation of "sustainability of the economic system" were proposed. The significance of the assessment of the "economic sustainability" category was analyzed. Approaches to the management of economic sustainability are defined. The main theoretical aspects of the category of sustainability of the economic system are presented. The classification of types of sustainability and factors influencing the sustainability of the economic system has been improved. According to the determined factors of ensuring the sustainability of the economic system, its main types can be distinguished: 1) external economic sustainability, which characterizes the ability of the system to adapt to the influence of natural, economic, political, social, demographic and industrial-technological factors of the external environment; 2) internal economic sustainability, which characterizes the ability of the system to provide the most optimal solution to changes in production, labor, information, financial resources and the social sphere; 3) sectoral economic sustainability, which determines the system's ability to establish optimal ratios when interacting with enterprises in the process of integration of interests; 4) global economic sustainability, which determines the ability of national economies to ensure the overall development of the world economy. It has been proven that the sustainability of the economy as a generalized indicator provides information about the real state of the economic system, taking into account possible changes in the external and internal conditions of the functioning of the economy, and also enables all other subjects of economic activity to respond in a timely and adequate manner to possible changes sustainability of the economy and make adequate management decisions. The implementation of sustainable functioning and development of the economy of the state requires, first of all, the development of a scientifically based methodology for assessing the level of sustainability, the definition of a system of criteria, indicators and indicators that can be used to analyze the sustainability of the economy, as well as manage the process of its improvement.

Ключові слова: стійкість, розвиток, економіка, держава, управління, фактори забезпечення стійкості, види стійкості.

Key words: sustainability, development, economy, state, management, factors ensuring sustainability, types of sustainability.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Однією з головних функцій економіки будь-якої країни є забезпечення стійкого її функціонування. Стійкість економічної системи забезпечує економічну безпеку країни, ефективне функціонування галузей економіки, конкурентоспроможність підприємств як на зовнішньому так і на внутрішньому ринках. Особливого значення набуває поняття стійкості галузей економіки, яка стає одним із визначальних чинників в сучасних умовах світу. Сьогодні зростають роль і значення факторів підвищення економічної стійкості.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню теоретичних і практичних аспектів розвитку економічних систем присвячені праці багатьох вчених-економістів (А. Сміт, К. Маркс, Дж.М. Кейнс, Ф. Хайек і ін.). Дослідженню теоретичних і практичних аспектів теорії управління економічними системами присвячені праці багатьох вчених-економістів: В.М. Гесць, С.В. Козловський, Г.М. Калетнік, Г.М. Заболотний, питання стратегічного управління О.С. Виханський, З.Є. Шершньова, регулюванню розвитку економіки Б.Я. Панасюк.

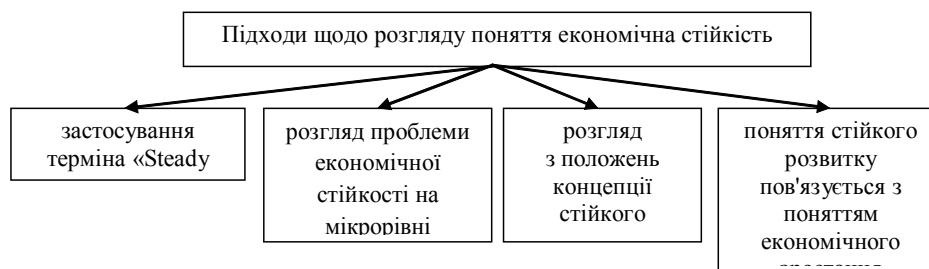

Рис. 1. Підходи щодо розгляду поняття економічна стійкість

Джерело: [2].

Рис. 2. Підходи до управління економічною стійкістю

Джерело: [9].

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета дослідження полягає у розкритті сутності та особливостей стійкості економічної системи, як необхідної умови розвитку економіки країни, узагальнення визначення і обґрунтування напрямів використання поняття "стійкість економічної системи", визначенні факторів впливу на забезпечення стійкості.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Поняття стійкості є фундаментальним, оскільки без нього не можливо реалізувати стан економічного зростання й прогресивного розвитку суспільства. Дане поняття стало широко використовуватись в науковій літературі гуманітарної сфери (з економіки і розвитку суспільства) лише в кінці XX століття. Тим часом у технічній сфері воно стало широкоживим в кінці XIX ст., після того як було визначено поняття стійкості і сформульовано теореми про стійкість і нестійкість технічної системи [1].

Можна відокремити чотири основні підходи до розгляду поняття "економічна стійкість", що існують сьогодні в економічній науці.

Перший підхід передбачає застосування терміна "Steady state" (стійкий стан, стан стаціонарної стійкості), який був введений Р. Солоу і відображає умови динамічної рівноваги економічної системи. В. Ячменюва вважає, що "...стійкість у загальному вигляді зумовлена можливостями внутрішніх енергоматеріальних сил елементів організації, які здатні підтримувати її у межах характерної для неї рівноваги і які відповідно дають можливість організації зберігати структуру і виконувати свої функції стійко, надійно у змінних умовах середовища". Багато науковців, зокрема І. Бланк, А. Загоруйкін, Б. Колас, О. Колодізев, К. Нужний, В. Рошін, Ю. Сімех, В. Сумин та ін. звертаються до поняття стійкого стану, рівноваги під час дослідження "економічної стійкості" [3]. Проте слід зазначити, що термін "стійкість" характеризує процес, пов'язаний із рівновагою, але не є тотожний їй.

Другого підходу щодо розгляду проблеми стійкості на мікрорівні дотримується сьогодні більшість західних науковців. Економісти-дослідники, такі як В. Дергачов-

ва, Д. Ковальов і Т. Сухорукова, З. Коробкова, Є. Коротков, А. Шеремет, Ю. Масленко, Н. Кульбака І. Недін, І. Сенько [4, 5, 6] економічну стійкість підприємств ототожнюють з його фінансовим станом. Фінансова стійкість, на думку представників цього підходу, формується внаслідок стабільного одержання підприємством прибутків, що створює можливості для вільного маневрування та ефективного використання грошових коштів і сприяє підвищенню ритмічності та надійності процесів матеріально-технічного постачання, виробництва і реалізації продукції.

Третій підхід під час оцінювання стійкості економічної системи виходить з положень концепції стійкого розвитку ("sustainable development"), точкою відліку для розвитку якої є звіт Міжнародної комісії ООН з навколишнього середовища і розвитку у 1987 році. Нова стратегія розвитку суспільства виходить із пріоритетів майбутнього і її можна визначити як стратегію виживання і неперервного розвитку цивілізації (і країни) в умовах збереження довкілля.

Четвертого підходу дотримуються такі відомі економісти, як Дж.С. Міль, Й. Шумпетер, Р. Харррод, Ф. Котлер, Д. Морріс та ін. У цьому підході ми зустрічаємо ототожнення поняття "розвиток" з поняттями "росту", "зростання", які передбачають лише збільшення кількісних, а не якісних характеристик соціально-економічної системи [7, 8].

Практика реалізації концепцій сталого розвитку дозволяє виділити такі основні підходи до управління економічною стійкістю (рис. 2).

1. Системний підхід розглядає економічну стійкість як сукупність взаємопов'язаних та взаємообумовлених складових, які забезпечують збалансований розвиток шляхом встановлення оптимальних кількісних співвідношень між елементами системи та формування сталих структурних зв'язків між ними [10]. Таким чином, управління економічною стійкістю зводиться до забезпечення максимально узгодженої взаємодії усіх елементів та збереження цілісності системи в умовах мінливості зовнішнього середовища.

2. Ситуаційний підхід покликаний виявити закономірності формування економічної стійкості в просторі і

часі та розробити комплекс управлінських дій щодо забезпечення динамічної рівноваги у визначений період часу в конкретній ринковій ситуації. При цьому економічна стійкість підприємства розглядається як тимчасове явище, що досягається в процесі постійної взаємодії із зовнішнім середовищем. Накопичені кількісні параметри в процесі еволюції змінюють якісні характеристики системи, внаслідок чого порушується внутрішня узгодженість її елементів. Таким чином, руйнування досягнутої рівноваги змінюється виникненням нових стійких пропорцій, тим самим забезпечуючи економічній системі перехід на якісно новий рівень розвитку.

3. Інтеграційний підхід розглядає економічну стійкість як сукупність економічних систем мікро-, мезо- та макро рівня. Інтеграційний підхід — це підхід дослідження економічних процесів з позицій розгляду сучасної економічної системи, яка є сукупністю економічних систем різного рівня: держави, регіонів, галузей, підприємств тощо. Сучасні економічні системи є складними багаторівневими, багатофакторними, багатокритеріальними відкритими системами, які мають специфічні властивості: цілісність, цілеспрямованість, передбачуваність, самоорганізованість.

Узагальнюючи означенні підходи, можна зробити висновок, що система управління економічної стійкості передбачає реалізацію комплексу управлінських дій, спрямованих на формування динамічної структури, здатної вести неперервну у часі та економічно успішну щодо досягнення поставлених стратегічних цілей діяльність в умовах постійного впливу факторів зовнішнього середовища, зберігаючи при цьому ознаки цілісності та рівноваги. Управління економічною стійкістю системи — це використання організаційних, економічних, соціальних методів управління, спрямованих на забезпечення економічної стійкості системи.

Наведемо більш розгорнуті трактування поняття "економічна стійкість" найбільш відомих науковців у таблиці 1.

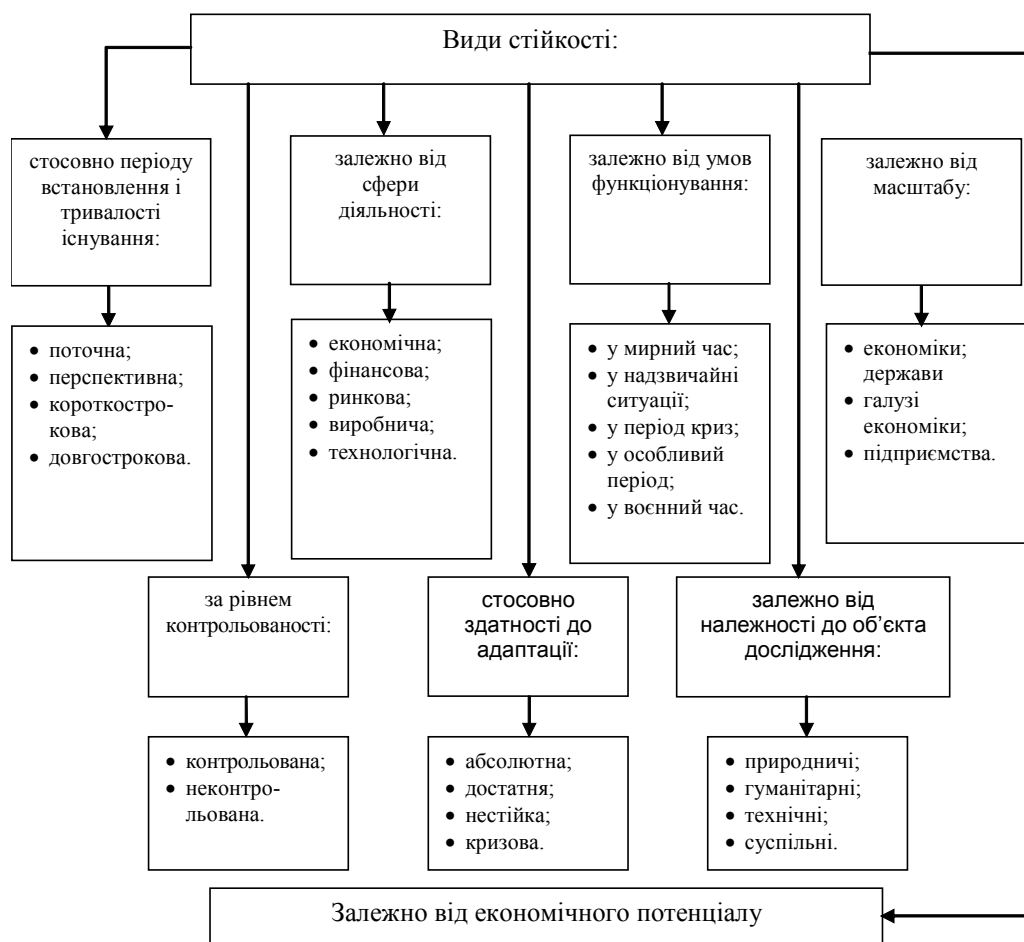
Узагальнивши підходи до визначення поняття "стійкість", можна зробити висновок, що більшість авторів виділяють: стійкість економіки, економічна стійкість підприємства, стійкість банку, також фінансову та виробничу стійкості; деякі автори розглядають роботи об'єктів господарської діяльності, стійкість до умов в надзвичайних ситуаціях тощо. Різноманітність видів стійкості зумовлює потребу систематизувати дану

Таблиця 1. Підходи авторів щодо трактування "економічна стійкість"

Джерело	Позиції авторів щодо трактування поняття «економічна стійкість»
Алексєєнко Н.В. [7]	Стан матеріальних, економічних і трудових ресурсів, їх розподіл і використання, які забезпечують розвиток підприємства на основі зростання прибутку і капіталу при збереженні платоспроможності та кредитоспроможності в умовах допустимого рівня ризиків
Ареф'єва О.В., Городянська Д.М. [8]	Сукупність взаємообумовлених та взаємопов'язаних складових, які за будь-яких умов забезпечують здатність до ведення діяльності підприємств, запас ресурсів (ресурсного потенціалу) та збалансований процес функціонування
Бугай В.З. [10]	Здатність підприємства поглинати зовнішні й внутрішні дестабілізуючі фактори через ефективне застосування своїх ресурсів за рахунок використання і вдосконалення економічного потенціалу
Бурда А.І. [11]	Системне явище, яке виступає індикатором відхилень від потенційно можливого конкурентного стану на певному етапі життєдіяльності підприємства
Василенко О.В. [12]	Здатність системи зберігати свій працездатний стан щодо досягнення запланованих результатів за наявності різних мінливих впливів
Відеке Б. [13]	Здатність системи зберігати рух за означеною траєкторією, тобто дотримуватись визначеного режиму функціонування
Єрмейчук Р.А. [14]	Така організація його виробничо-господарської діяльності, що дає змогу забезпечити стабільні техніко-економічні показники з позитивною динамікою й ефективно адаптуватися до збурювань навколишнього й внутрішнього середовища
Іванов В. [15]	Здатність економічної системи не відхилятися від свого стану (статистичного або динамічного) при різних внутрішніх і зовнішніх дестабілізуючих впливах за рахунок ефективного формування і використання фінансових, виробничих і організаційних механізмів.
Кириленко В.І. [16]	Здатність економіки вистояти в умовах воєнного протистояння, забезпечити надійне задоволення воєнно-економічних потреб збройних сил і потреб господарства країни в інтересах досягнення перемоги.
Козловський С.В. [1, 17]	Здатність економічної системи після деякого збурення (зміни параметрів економічної системи, її показників) швидко повернутися у стан не гірший попереднього, зберігати свій стан як завгодно довго, а також поліпшувати свій стан до величини збурення за умови позитивної зміни економічних параметрів системи.
Павловський М.А. [18]	Певна властивість економічної системи відображати її динаміку, яка залежить від множини факторів
Поліщук О.П. [19]	Здатність оптимально використовувати свій потенціал, що дасть змогу йому швидко адаптуватися до динамічних змін зовнішнього середовища, в довгостроковій перспективі задовольняючи потреби всіх учасників господарської діяльності
Попельнюхов Р.В. [20]	Відображає її здатність ефективно протидіяти несприятливим внутрішнім і зовнішнім впливам, адекватно і швидко змінювати свою внутрішню структуру відповідно до різних умов
Сімех Ю.А. [3]	Це потенційні можливості підприємства повернутися у стан рівноваги, в якому підприємство має позитивну динаміку функціонування, або не виходить за межі встановлених границь
Тарасова О.О. [21]	Здатність економічної системи, що потрапила у несприятливе відхилення за межі її допустимого стану, повернутися у стан рівноваги за рахунок власних і запозичених ресурсів.
Удовіченко М.О. [22]	Означає зміну рівноважних станів, які гарантують досягнення стратегічних і тактичних цілей у конкретні проміжки часу й забезпечують відповідністю параметрів і результатів перебігу внутрішньогосподарських процесів змінним вимогам внутрішнього середовища.

класифікацію [38] за ознаками з позицій сучасних умов функціонування та доповнити її новими ознаками як показано на рис. 3.

Дана класифікація доповнена елементом "економічний поненціал" [17], який розглядається як узагальнена цільова функція, яка характеризує величину накопичених системою економічних ресурсів. Концепцію економічної стійкості варто розглядати з позиції максимального значення зростання економічного потенціалу при мінімальному відхиленні економічної системи від стану рівноваги. Отже, дана класифікація стійкості економіки може бути універсальною та адаптована до сучасних умов функціонування економіки. Рівень розвитку кожного виду стійкості впливає на загальну стійкість економіки держави.

Джерело: [2, 17, 23].

Рис. 3. Види стійкості

У результаті проведених досліджень виявлено, що існує різноманіття класифікацій факторів, видів, типів і критеріїв стійкості економічної системи. Особливого значення у визначенні стійкості економічної системи відіграють фактори впливу на стійкість. Розглядаючи фактори впливу на стійкість економічних систем можна доповнити ще однією категорією глобальні фактори — рис. 4.

Відповідно до визначених факторів забезпечення стійкості економічної системи можна виокремити основні її види:

1) зовнішню економічну стійкість, що характеризує здатність системи адаптуватися до впливу природних, економічних, політичних, соціальних, демографічних та виробничо-технологічних факторів зовнішнього середовища;

2) внутрішню економічну стійкість, що характеризує здатність системи забезпечувати відповідність зміни виробничих, трудових, інформаційних, фінансових ресурсів і соціальної сфери найбільш оптимальним рішенням;

3) галузеву економічну стійкість, яка визначає можливості системи встановлювати оптимальні співвідношення при взаємодії з підприємствами у процесі інтеграції інтересів;

4) глобальну економічну стійкість, яка визначає здатність економік держав забезпечувати загальний розвиток світової економіки.

Таким чином, найважливішою ознакою стійкості економічної системи є її здатність функціонувати та розвиватись в умовах змінюваного внутрішнього і зовнішнього середовища. Тому поділ факторів, що впливають на стійкість, на внутрішні, зовнішні й успадковані, є най-

суттєвішим. Тільки інтегрована сукупність дій усіх цих факторів забезпечує цілісність та єдність сукупного й індивідуального економічного відтворення.

ВИСНОВОК

Виходячи з вищевикладеного, можна зробити певні узагальнення. Стійкість економіки як узагальнений показник надає інформацію про реальний стан економічної системи України, а з урахуванням можливих змін зовнішніх та внутрішніх умов функціонування економіки України, а також дає змогу всім іншим суб'єктам економічної діяльності своєчасно та адекватно реагувати на можливі зміни стійкості економіки України та ухвалювати адекватні управлінські рішення.

Реалізація стійкого функціонування й розвитку економіки держави вимагає, насамперед, розробки науково-обґрунтованої методики оцінки рівня стійкості, визначення системи критеріїв, показників та індикаторів, за допомогою яких можна проводити аналіз стійкості економіки, а також управляти процесом її підвищення.

Література:

1. Павловский М. А., Путята Т. В. Теоретическая механика. К.: Виша школа, 1985. 328 с.
2. Козловський С. В. Управління сучасними економічними системами, їх розвитком та стійкістю: Вінниця: Меркьюрі-Поділля, 2010. 432 с.
3. Сімах Ю. А. Визначення поняття конкурентостійкості підприємства. Вісник Міжнародного Слов'

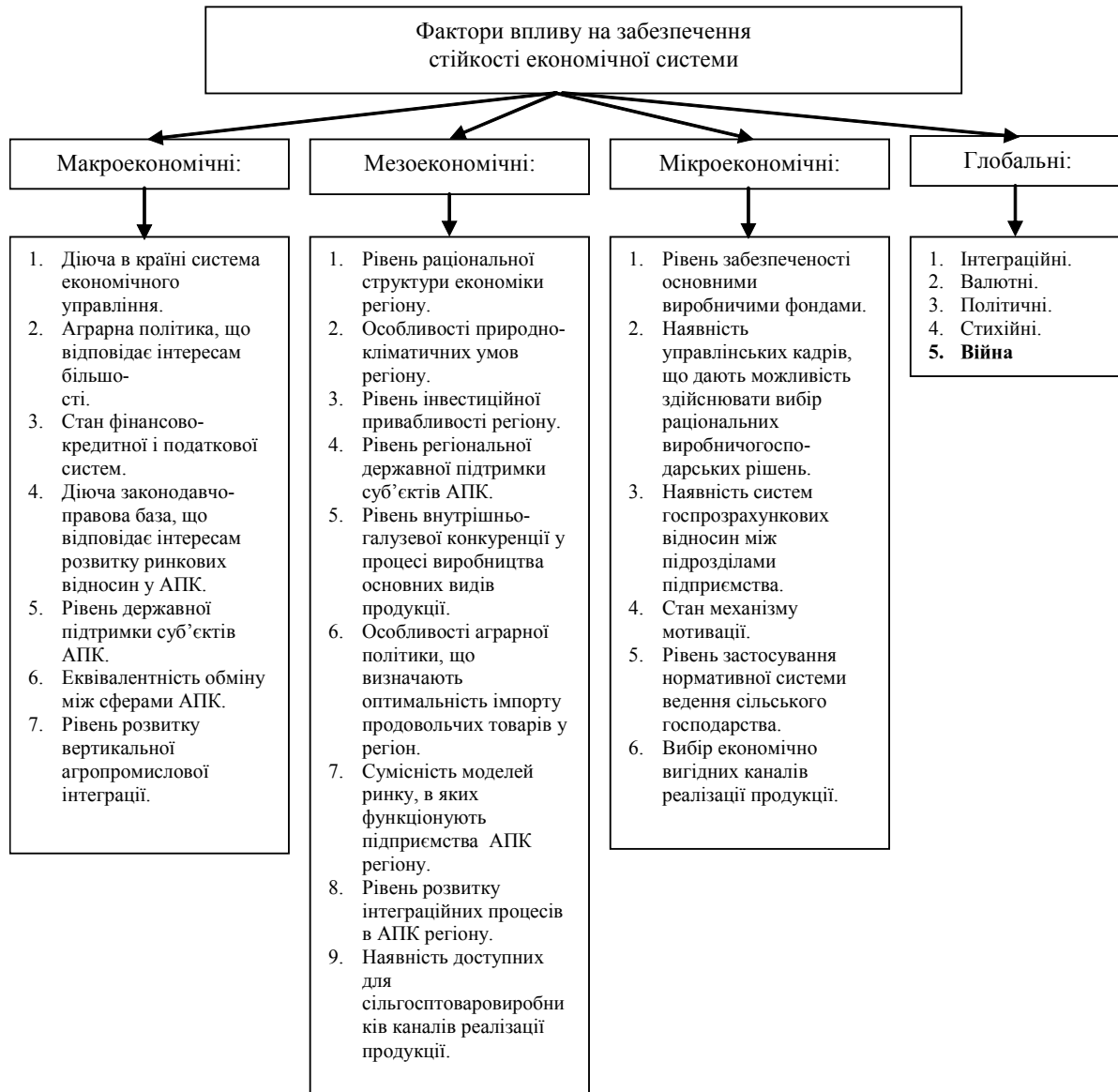

Рис. 4. Фактори впливу на забезпечення стійкості економічної системи

Джерело: [2, 17, 24].

янського університету. Серія "Економічні науки". Т. Х. 2007. № 1. С. 12—16.

4. Шандова Н. В. Оцінка загальної стійкості розвитку промислового підприємства. Економічний простір: зб. наук. пр. № 21. Дніпропетровськ: ПДАБА, 2009. С. 276—292.

5. Kozlovskyi, S. V. (2010). Economic policy as a basic element for the mechanism of managing development factors in contemporary economic systems. Actual Problems of Economics. Vol. 1 (103), pp. 13—20.

6. Іванов В. Л. Концепція управління організаційно-економічною стійкістю промислового підприємства. Економіка. Менеджмент. Підприємництво. 2011. № 23 (I). С. 75—80.

7. Алексеенко Н. В. Устойчивое развитие предприятия как фактор экономического роста. Економіка і організація управління. 2008. № 3. С. 59—65.

8. Ареф'єва О. В., Городинська Д. М. Економічна стійкість підприємства: сутність, складові та заходи з її забезпечення. Актуальні проблеми економіки. 2008. № 8 (86). С. 83—90.

9. Калетнік Г. М., Козловський С. В., Козловський В. О. Стійкість економіки як фактор безпеки та розвитку держави. Економіка України. 2012. № 7. С. 16—25.

10. Бугай В. З., Омельченко В. М. Аналіз та оцінка фінансової стійкості підприємства. Держава та регіони. 2008. № 1. С. 34—39.

11. Бурда А. І. Методичні підходи до оцінювання впливу складників тріади потенціалу на сталий розвиток підприємства. Науковий вісник НЛТУ. 2009. Вип. 19(12). С. 141—153.

12. Василенко А. В. Менеджмент устойчивого развития предприятий: монография. К.: Центр учебной литературы. 2005. 648 с.

13. Видеке Б., Ю. Иванов Система рациональной организации металлургического производства. Х.: Изд-во "Основа", 1994. 174 с.

14. Еремейчук Р. А. Обоснование стратегии устойчивого развития предприятия. Економіка розвитку. 2002. № 2 (22). С. 56—60.

15. Іванов В. Л. Управління економічною стійкістю промислових підприємств (на прикладі підприємств

машинобудівного комплексу): монографія. — Луганськ: ЧНУ ім. В. Даля, 2005. 268 с.

16. Теорія і практика воєнної економіки: Навч. посібник. За ред. В. І. Кириленка. К.: ВГІ НАОУ, 2001. Ч. 1. 190 с.

17. Козловський С. В. Забезпечення стійкості та розвитку сучасних еко-номічних систем. Вінниця: ТОВ "Нілан-ЛТД". 2017. 554 с.

18. Павловський М. А. Стратегія розвитку суспільства: Україна і світ (економіка, політологія, соціологія). К.: "Техніка", 2001. 312 с.

19. Поліщук А. П. Теоретико-методологічні основи економічної стійкості сільськогосподарських підприємств. Економіка АПК. 2006. № 8. С. 109—113.

20. Попельнюхов Р. В. Теоретико-методичні засади макроекономічної стабільності. Економіка та держава. 2009. № 2. С. 58—61.

21. Тарасова О. О., Цямрюк Ю. С. Розробка системи показників для оцінки фінансово економічної стійкості підприємства. Формування ринкових відносин в Україні. 2008. № 5. С. 17—23.

22. Удовіченко М. О. Економічна стійкість аграрних підприємств: фактори, види, модель побудови. Вісник Полтавської державної аграрної академії. 2012. № 2. С. 185—189.

23. Козловський С. В. Роль стратегічного економічного потенціалу в управлінні факторами розвитку сучасних економічних систем. Економіка та держава. 2010. № 2. С. 55—58.

24. Kozlovskiy, S., Grynyuk, R., Baidala, V., Burdiak, V., Bakun, Y. Economic security management of Ukraine in conditions of European integration, Montenegrin Journal of Economics. 2019. Vol. 15. № 3, pp. 137—153.

References:

1. Pavlovskiy, M.A. and Putiata, T.V. (1985), *Teoretycheskaia mekhanika* [Theoretical mechanics], Vysha shkola, Kyiv, Ukraine.

2. Kozlovskiy, S. (2010), *Upravlinnya suchasnymi ekonomichnymi systemamy, yix rozvytkom ta stijkisty* [Management of modern economic systems, their development and sustainability], Merk'iuri-Podillia, Vinnytsia, Ukraine.

3. Simekh, Yu.A. (2007), "Definition of the concept of competitiveness of the enterprise", *Visnyk Mizhnarodnoho Slov'ians'koho universytetu. Serii "Ekonomichni nauky"*, vol. X, no. 1, pp. 12-16.

4. Shandova, N.V. (2009), "Assessment of the overall sustainability of industrial enterprise development", *Ekonomichnyj prostir: zb. nauk. pr.*, vol. 21, pp. 276—292.

5. Kozlovskiy, S.V. (2010), "Economic policy as a basic element for the mechanism of managing development factors in contemporary economic systems", *Actual Problems of Economics*, vol. 1 (103), pp. 13—20.

6. Ivanov, V.L. (2011), "The concept of managing the organizational and economic stability of an industrial enterprise", *Ekonomika. Menedzhment. Pidpriemnytstvo*, vol. 23 (I), pp. 75—80.

7. Alekseenko, N.V. (2008), "Sustainable development of an enterprise as a factor of economic growth", *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia*, vol. 3, pp. 59—65.

8. Aref'ieva, O.V. and Horodyn'ska, D.M. (2008), "Economic sustainability of the enterprise: essence, components and measures to ensure it", *Aktual'ni problemy ekonomiky*, vol. 8 (86), pp. 83—90.

9. Kaletnik, H.M. Kozlovskiy, S.V. and Kozlovskiy, V.O. (2012), "Stability of the economy as a factor of security and development of the state", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 7, pp. 16—25.

10. Buhaj, V.Z. and Omel'chenko, V.M. (2008), "Analysis and assessment of the financial stability of the enterprise", *Derzhava ta rehiony*, vol. 1, pp. 34—39.

11. Burda, A.I. (2009), "Methodical approaches to assessing the influence of the components of the triad of potential on the sustainable development of the enterprise", *Naukovy visnyk NLTU*, vol. 19 (12), pp. 141—153.

12. Vasylenko, A.V. (2005), *Menedzhment ustojchivoho rozvytyia predpriatyj* [Management of sustainable development of enterprises], Tsentr uchebnoj lyteratury. Kyiv, Ukraine.

13. Vydeke, B. and Yvanov, Yu. (1994), *Systema ratsyonal'noj orhanyzatsyy metallurhicheskoho proyzvodstva* [System of rational organization of metallurgical production], Osnova, Kharkiv, Ukraine.

14. Eremejchuk, R.A. (2002), "Justification of the enterprise's sustainable development strategy", *Ekonomika rozvytku*, vol. 2 (22), pp. 56—60.

15. Ivanov, V.L. (2005), *Upravlinnia ekonomichnoiu stijkistiu promyslovykh pidpriemstv (na prykladi pidpriemstv mashynobudivnoho kompleksu)* [Management of the economic stability of industrial enterprises (on the example of enterprises of the machine-building complex)], SNU im. V. Dalia, Luhans'k, Ukraine.

16. Kyrylenka, V.I. (2001), *Teoriia i praktyka voiennoi ekonomiky* [Theory and practice of war economy], vol. 1, VHI NAOU, Kyiv, Ukraine.

17. Kozlovskiy, S.V. (2017), *Zabezpechennia stijkosti ta rozvytku suchasnykh eko-nomichnykh system* [Ensuring stability and development of modern economic systems], TOV "Nіlan-LTD", Vinnytsia, Ukraine.

18. Pavlovskiy, M.A. (2001), *Stratehiia rozvytku suspil'stva: Ukraina i svit (ekonomika, politolohiia, sotsiolohiia)* [Strategy for the development of society: Ukraine and the world (economics, political science, sociology)], Tekhnika, Kyiv, Ukraine.

19. Polischuk, A.P. (2006), "Theoretical and methodological foundations of economic sustainability of agricultural enterprises", *Ekonomika APK*, vol. 8, pp. 109—113.

20. Popel'niukhov, R.V. (2009), "Theoretical and methodological principles of macroeconomic stability", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 2, pp. 58—61.

21. Tarasova, O.O. and Tsiamriuk, Yu.S. (2008), "Development of a system of indicators for assessing the financial and economic stability of the enterprise", *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, vol. 5, pp. 17—23.

22. Udovichenko, M.O. (2012), "Economic sustainability of agricultural enterprises: factors, types, construction model", *Visnyk Poltav'skoi derzhavnoi ahrarnoi akademii*, vol. 2, pp. 185—189.

23. Kozlovskiy, S.V. (2010), "The role of strategic economic potential in managing the factors of development of modern economic systems", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 2, pp. 55—58.

24. Kozlovskiy, S. Grynyuk, R. Baidala, V. Burdiak, V. and Bakun, Y. (2019), "Economic security management of Ukraine in conditions of European integration", *Montenegrin Journal of Economics*, vol. 15, no. 3, pp. 137—153.

Стаття надійшла до редакції 21.05.2024 р.

С. С. Громов,
аспірант кафедри фінансів,
Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-8514-3316>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.11.181

ФІНАНСУВАННЯ ТЕРИТОРІЙ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ: СУТНІСТЬ, ІНСТИТУЦІЙНІ ВИМІРИ ТА ІНВЕСТИЦІЙНІ АСПЕКТИ

S. Gromov,
Postgraduate student, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

FINANCING OF THE TERRITORIES OF THE NATURE RESERVE FUND: ESSENCE, INSTITUTIONAL DIMENSIONS AND INVESTMENT ASPECTS

Встановлено, що в Україні спостерігається надмірно звужений спектр форм, методів та джерел фінансово-інвестиційного забезпечення територій природно-заповідного фонду, що не дозволяє використати наявний потенціал збереження та примноження біорізноманіття у всіх природно-кліматичних зонах країни. Виявлено, що в умовах вибору євроінтеграційного вектору розвитку національного господарства України виникає необхідність у виконанні вимог Європейського Союзу щодо збільшення площі територій природно-заповідного фонду, а це, у свою чергу, має супроводжуватися переглядом пріоритетів фінансування мережі об'єктів екологічної інфраструктури на цих територіях. Дослідження показали, що у 2007–2021 роках у структурі сукупних публічних видатків на збереження природно-заповідного фонду спостерігається перегин в сторону фінансування видатків держбюджету, а не місцевих бюджетів, що свідчить про відсутність позитивних тенденцій щодо використання переваг децентралізації у фінансуванні природоохоронних територій. Обґрунтовано, що базовою передумовою нарощення фінансових впливів у природоохоронну сферу України виступає удосконалення інституційного середовища фінансування природоохоронних територій, оскільки існуючі інституційні засади фінансової діяльності у природно-заповідній справі не забезпечують використання передових іноземних практик диверсифікації джерел, методів та форм інвестування процесів оновлення, модернізації та реконструкції мережі об'єктів екологічної інфраструктури, котрі забезпечать значно вищий рівень комерціалізації використання екосистемних послуг біогеоценозів природоохоронних територій. Доведено, що нарощення обсягів позабюджетного фінансування територій природно-заповідного фонду від господарської діяльності напряму залежить від трансформації національного природоохоронного та природно-ресурсного законодавства в частині використання наявних резервів комерціалізації природної сировини та несировинних корисностей на основі дотримання екологічних нормативів та регламентів, а також вимог природоохоронних директив Європейського Союзу. Обґрунтовано, що надійним джерелом фінансування відтворення та збереження природно-заповідного фонду в умовах воєнного часу виступає реалізація державних цільових програм інфраструктурного облаштування природоохоронних територій.

It was established that in Ukraine there is an excessively narrow range of forms, methods and sources of financial and investment support for the territories of the nature reserve fund, which does not allow using the existing potential for preserving and increasing biodiversity in all natural and climatic zones of the country. It was revealed that in the conditions of choosing the European integration vector for the development of the national economy of Ukraine, there is a need to fulfill the requirements of the European Union regarding the increase in the area of the territories of the nature reserve fund, and this, in turn, should be accompanied by a review of the financing priorities of the network of environmental infrastructure objects in these territories. Studies have shown that in the years 2007–2021, in the structure of aggregate public expenditures for the preservation of the nature reserve fund, there is a shift towards the financing of state budget expenditures, rather than local budgets, which indicates the absence of positive trends regarding the use of the advantages of

decentralization in the financing of nature conservation areas. It is substantiated that the basic prerequisite for the increase of financial infusions into the nature protection sphere of Ukraine is the improvement of the institutional environment for the financing of nature protection areas, since the existing institutional foundations of financial activity in nature reserves do not ensure the use of advanced foreign practices of diversification of sources, methods and forms of investment in the processes of renewal, modernization and reconstruction a network of ecological infrastructure facilities, which will ensure a much higher level of commercialization of the use of ecosystem services of biogeocenoses of nature conservation areas. It has been proven that the increase in the volume of off-budget financing of the territories of the nature reserve fund from economic activity directly depends on the transformation of the national nature protection and natural resource legislation in terms of the use of available reserves for the commercialization of natural raw materials and non-raw materials on the basis of compliance with environmental standards and regulations, as well as the requirements of environmental directives of the European Union. It is substantiated that a reliable source of financing for the reproduction and preservation of the natural reserve fund in wartime conditions is the implementation of state target programs for the infrastructural development of nature conservation areas.

Ключові слова: фінансування, природно-заповідний фонд, екологічна інфраструктура, державний бюджет, місцеві бюджети, капітальні інвестиції, поточні витрати.

Key words: financing, nature reserve fund, ecological infrastructure, state budget, local budgets, capital investments, current expenses.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Євроінтеграційний вектор розвитку України, інституційну основу котрого становить Угода про асоціацію з ЄС, потребує перегляду пріоритетів державної політики щодо утримання територій природно-заповідного фонду, зокрема в частині диверсифікації джерел, методів та способів їх фінансування. Прикметною рисою євроінтеграційного вектору розвитку природоохоронної сфери України виступає необхідність виконання вимог ЄС щодо збільшення площі територій природно-заповідного фонду, що потребує перегляду пріоритетів фінансово-інвестиційного забезпечення. Особливо важливим є посилення інвестиційної спрямованості фінансування територій природно-заповідного фонду, оскільки додаткові площі природоохоронних територій одночасно потребують оновлення, модернізації та реконструкції мережі об'єктів екологічної інфраструктури. Водночас надмірна звуженість джерел фінансового забезпечення проєктів збереження та примноження біорізноманіття не дає можливості задіяти додаткові фінансові ресурси для облаштування земель природно-заповідного фонду. Вирішення даної проблеми напряму залежить від комплексу інституційних поліпшень, необхідних для урізноманітнення форм та методів нарощення фінансових вливань у розширене відтворення потенціалу територій природно-заповідного фонду. Поглиблення децентралізації в останні роки також створило сприятливе підґрунтя для урізноманітнення методів фінансування проєктів розбудови екологічної інфраструктури на природоохоронних територіях. Саме децентралізація сформувала передумови для зміни співвідношення у публічному фінансуванні територій природно-заповідного фонду між державним та місцевими бюджетами.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Масштабні інституціональні трансформації у природно-ресурсному секторі національного господарства активізували дослідження, пов'язані з удосконаленням інструментарію фінансування територій природно-заповідного фонду. Виходячи з наслідків багаторічної гіперцентралізації системи управління територіями природоохоронного спрямування, особливий інтерес в останні роки викликає дослідження актуальних питань вирішення проблем системних змін у публічному фінансуванні земель природно-заповідного фонду. На думку Л. Касперевич, фінансові потреби об'єктів природно-заповідного фонду динамічно збільшуються та стають більш різноманітними. Це пов'язано не лише зі розростанням мережі природоохоронних територій, а й з очікуваннями та потребами суспільства. Фінансове забезпечення природоохоронних заходів щодо збереження та розвитку природно-заповідного фонду нині є недостатнім, його цілі чітко не окреслені, ефективність використання обмежених бюджетних коштів є низькою. Отже, механізм фінансування природоохоронних заходів потребує вдосконалення [4]. Водночас нарощення фінансових вливань у відтворення біорізноманіття природно-заповідних територій може великою мірою підвищити інвестиційну привабливість територій, де розміщена мережа об'єктів природно-заповідного фонду, в цілому і тим самим надати нових імпульсів соціально-економічному піднесенню територіальних утворень.

Як зазначають В. Бабіченко, В. Глухова та Х. Кравченко, фінансування капітальних інвестицій та поточних витрат природоохоронного спрямування за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів виступає однією з ключових складових фінансового механізму природокористування. Наразі в Україні фінансування природоохоронних заходів здійснюється за державними

цільовими програмами за рахунок коштів Державного бюджету відповідно до планів природоохоронних та ресурсозберігаючих заходів і кошторисів, що затверджуються головними розпорядниками бюджетних коштів в установленому чинним законодавством порядку [1]. Гармонізація вітчизняної системи управління територіями природно-заповідного фонду з європейською в нинішніх умовах посилення євроінтеграційних устремлінь України потребує реалізації комплексу державних цільових програм щодо належного інфраструктурного облаштування цих територій у відповідності з передовим іноземним досвідом, що у свою чергу потребує перегляду пріоритетів публічного фінансування даної складової природоохоронної діяльності. Кошти держбюджету мають бути зорієнтовані на створення привабливих умов для залучення у природно-заповідну справу приватних інвестицій.

Більш системно до забезпечення фінансування територій природно-заповідного фонду підходять М. Газуда та І. Дяченко. На їх думку, фінансування розвитку заповідної справи має здійснюватися в централізованому порядку, а саме: для територій та об'єктів державного значення за рахунок державних централізованих капітальних вкладень і бюджетних коштів на проведення заходів, спрямованих на збереження та розвиток природно-заповідного фонду; місцевого значення — за рахунок регіональних фінансових джерел [2]. Автори наголошують на необхідності саме посилення інвестиційної, а не поточної спрямованості фінансування територій природно-заповідного фонду, щоб сформувати мережу об'єктів, котрі і забезпечуватимуть збереження та розширене відтворення флористичної та фауністичної складових біорізноманіття, а також забезпечуватимуть моніторинг динаміки складових природно-ресурсного потенціалу на територіях зі статусом заповідності. Також М. Газуда та І. Дяченко переконливо доводять необхідність передачі регуляторних функцій щодо управління природно-заповідними територіями місцевого значення на регіональний рівень. Це також стосується і формування системи фінансування територій природно-заповідного фонду на регіональному рівні через активнішу участь органів місцевого самоврядування та регіональних органів державної виконавчої влади у залученні небюджетних коштів у відтворення біорізноманіття.

ЦІЛІ СТАТТІ

Метою статті є розкриття сутності, інституційних вимірів та інвестиційних аспектів фінансування природно-заповідних територій з врахуванням воєнних, євроінтеграційних та децентралізаційних викликів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Проблема нарощення обсягів фінансування територій природно-заповідного фонду особливо активізувалася в останнє десятиліття у зв'язку з підписанням Україною Угоди про асоціацію з ЄС, яка передбачає виконання вимог щодо збільшення площі земель природоохоронного призначення. Вирішення даної проблеми передбачає не просто механічне збільшення

обсягів фінансово-інвестиційного забезпечення, а удосконалення інституційного середовища фінансування природоохоронних територій, оскільки існуючі інституційні засади фінансової діяльності у секторі природно-заповідних територій не забезпечують перевірених світовою передовою практикою умов для диверсифікації джерел, методів та форм інвестування процесів оновлення, модернізації та реконструкції мережі об'єктів природоохоронної інфраструктури, котрі забезпечать значно вищий рівень комерціалізації використання територій природно-заповідного фонду. Також не забезпечуються навіть критично необхідні умови для підвищення рівня мотивації менеджменту природно-заповідних територій максимальною мірою використовувати інструменти самофінансування природоохоронної та природо-відтворювальної діяльності.

Надзвичайно мляво проходять процеси залучення у сектор природно-заповідних територій грантових коштів та приватних інвестицій. Тому кошти державного та місцевих бюджетів виступають базовими джерелами фінансово-інвестиційного забезпечення процесів утримання, експлуатації територій природно-заповідного фонду, а також розбудови мережі об'єктів природоохоронної інфраструктури цих територій.

У період 2007—2021 років в динаміці номінальної величини публічних видатків з державного бюджету на збереження природно-заповідного фонду спостерігається "висхідна" тенденція, тобто збільшується з року в рік фінансування інвестування, якщо не брати до уваги 2012—2015 роки. Зокрема у 2007 році центральна влада профінансувала природно-заповідні території на суму 88,5 млн грн, у 2011 році — 220,8 млн грн, у 2016 році — 209,6 млн грн, у 2019 році — 501,7 млн грн, у 2020 році — 549,8 млн грн (рис. 1).

Незважаючи на поглиблення процесів децентралізації влади та завершення процесу створення мережі укрупнених територіальних громад у динаміці видатків на збереження природно-заповідного фонду не спостерігається проривних позитивних змін. Зокрема, у 2007 році видатки місцевих бюджетів на збереження природно-заповідного фонду склали 10,2 млн грн, у 2010 році — 20,0 млн грн, у 2013 році — 26,0 млн грн, у 2016 році — 49,7 млн грн, у 2019 році — 52,4 млн грн, за 9 міс. 2021 року — 47,1 млн грн Збільшення видатків місцевих бюджетів відбувалося в основному через їх індексацію у зв'язку з інфляційно-девальваційними процесами.

Видатки місцевих бюджетів в основному спрямовувалися на фінансування поточних витрат, а не капітальних інвестицій. Значною мірою мляве фінансування потреб територій природно-заповідного фонду з місцевих бюджетів було зумовлено неадекватністю інституційного підґрунтя фінансово-інвестиційного забезпечення суб'єктів природно-заповідної справи та відсутністю належних стимулів для місцевого самоврядування фінансувати проекти розбудови мережі об'єктів природоохоронної інфраструктури.

Прикметною рисою є той факт, що в період, коли децентралізація ще не набула великих масштабів (2007—2015 роки) питома вага видатків місцевих бюд-

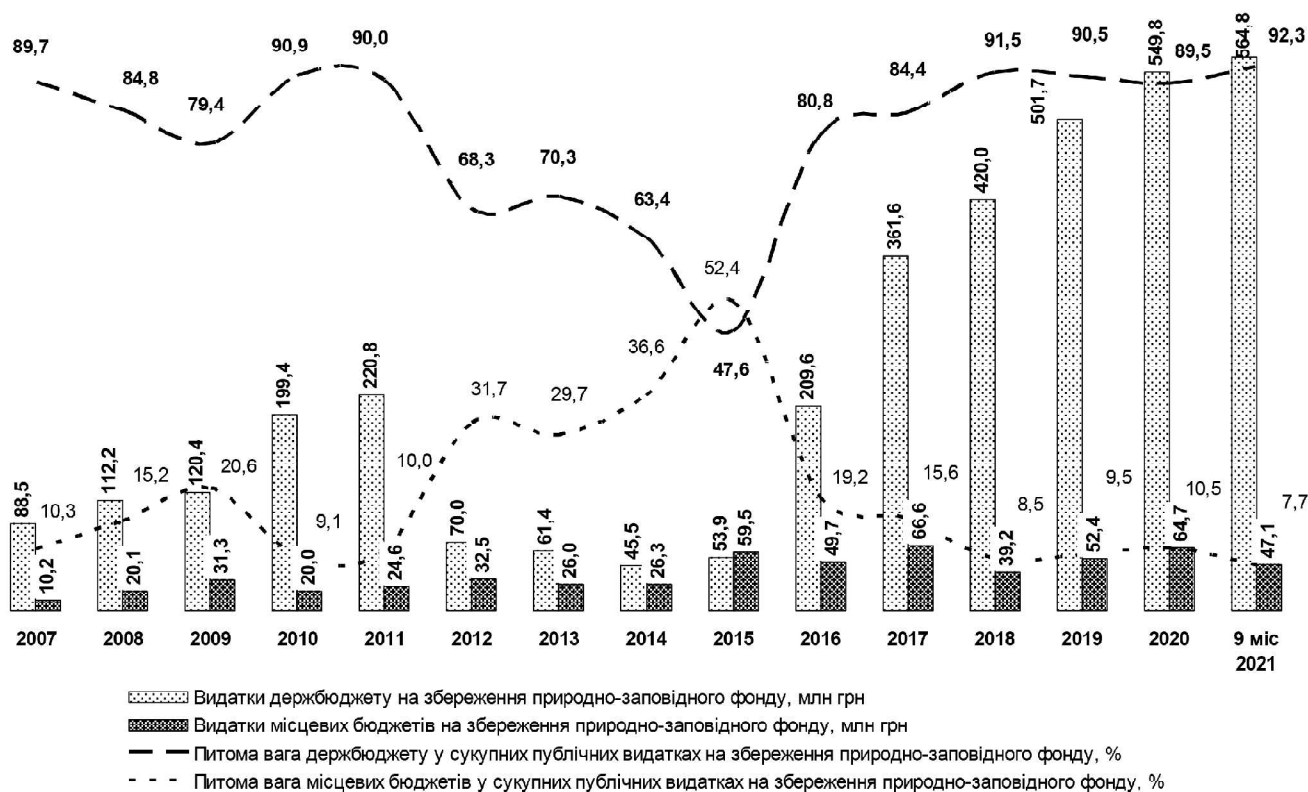

Рис. 1. Публічні видатки на збереження природно-заповідного фонду України у 2007–2021 роках

Джерело: розраховано за даними Державної казначейської служби України.

жетів у сукупних публічних видатках на збереження природно-заповідного фонду була в цілому вищою, ніж у період поглиблення децентралізації. Зокрема, питома вага місцевих бюджетів у сукупних публічних видатках на збереження природно-заповідного фонду у 2012–2015 роках коливалася в діапазоні 29,7–52,4%, а у 2016–2021 роках — в діапазоні 7,7–19,2%.

Тобто спостерігається дисгармонія між основними трендами поглиблення бюджетно-фіскальної децентралізації та нарощенням видатків на збереження природно-заповідного фонду з місцевих бюджетів. Переваги децентралізації зовсім не використовуються для нарощення обсягів фінансово-інвестиційного забезпечення території природно-заповідного фонду, що не дає можливості підвищити рівень комерціалізації екосистемних послуг, котрі генеруються біогеоценозами природоохоронних територій. На фоні відносно невисокої величини видатків місцевих бюджетів на розвиток природно-заповідного фонду збільшується динаміка фінансування у загальнонаціональному масштабі. Зокрема частка, державного бюджету зростає до 92,3% у 2021 році.

Водночас збройне вторгнення на територію України російських загарбників звузило бюджетні можливості центральної та місцевої влади, що вимагає диверсифікації джерел фінансування територій природно-заповідного фонду за рахунок приватного інвестування та залучення грантових коштів, а також коштів глобальних екологічних фондів. На даний момент переважна частина позабюджетного фінансування заповідних територій надходить від господарської діяль-

ності об'єктів природно-заповідного фонду країни. Так, господарська діяльність національних природних парків спрямована на отримання власних коштів від реалізації ліквідної деревини санітарних рубок та рубок догляду за лісом, реалізації продукції від переробки деревини, продажу сільськогосподарської продукції, продукції побічного користування лісом, розробки лісосік, тощо [5]. Для нарощення обсягів позабюджетного фінансування від господарської діяльності необхідно трансформувати національне природоохоронне та природно-ресурсне законодавство таким чином, щоб максимальною мірою використати наявні резерви комерціалізації природної сировини та несилових корисностей на основі дотримання екологічних норм, нормативів та регламентів, а також вимог природоохоронних директив ЄС в частині функціонування тієї чи іншої категорії природоохоронних територій.

В умовах дефіцитності бюджетного фінансування та нерозвиненості інститутів приватного інвестування територій природно-заповідного фонду необхідним є відпрацювання сучасного інструментарію реалізації державних цільових програм. Завдання та заходи державних цільових програм можуть бути спрямовані на розв'язання певних проблем регіонів та окремих галузей економіки. Зазвичай такі програми виконуються в один-три етапи, а термін їх реалізації може зайняти більше 10 років. Окрім бюджетних коштів, для фінансування цільових програм залучають кошти позабюджетних фондів, гранти та інші джерела [4]. Розроблення державних цільових програм щодо відтворення та

збереження природно-заповідного фонду може бути зумовлене необхідністю формування надійного джерела фінансування проєктів облаштування природоохоронних територій через розбудову мережі об'єктів екологічної інфраструктури. Створення такої мережі дасть можливість використати рекреаційну цінність та інші корисності природно-заповідних територій для активізації природно-ресурсного та природоохоронного підприємництва, що є вагомим чинником структурної перебудови сільської економіки та каталізатором зростання зайнятості та самозайнятості місцевого населення.

Виходячи з переваг поглиблення децентралізації влади та завершення процесу створення мережі укрупнених територіальних громад, вагомою складовою фінансування територій природно-заповідного фонду виступає акумуляція фінансових ресурсів для відтворення біорізноманіття за рахунок операцій з капіталом та підприємницької діяльності органів місцевого самоврядування. Крім бюджетного фінансування природоохоронних заходів, органи місцевого самоврядування можуть залучати кошти міжнародних організацій; кошти, отримані від оренди водних об'єктів, які розташовані в межах населених пунктів громад [3]. Отримавши значні площі земель сільськогосподарського призначення поза межами населених пунктів у комунальну власність, місцеве самоврядування на порядок збільшило можливості для здійснення підприємницької діяльності, в тому числі і через створення спеціалізованих комунальних підприємств. Велика кількість переданих у комунальну власність сільськогосподарських земель вже тривалий період піддається заболоченню та залісенню, що сформувало сприятливі передумови для збереження і примноження біорізноманіття. Виходячи з вимог ЄС щодо збільшення площі земель природно-заповідного фонду, такі землі доцільно перевести у категорію природоохоронних територій, що також дасть можливість розширити ареал здійснення рекреаційної діяльності та зеленого туризму.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

В умовах євроінтеграційного вектору розвитку національного господарства виникає необхідність у розширенні площі земель природно-заповідного фонду, що потребує нарощення обсягів фінансування мережі об'єктів екологічної інфраструктури на цих землях. На даний момент спостерігається надмірно звужений спектр джерел, форм та методів фінансово-інвестиційного забезпечення природоохоронних територій, оскільки мляво впроваджуються інституційні новації, котрі передбачають диверсифікацію джерел фінансування поточних витрат та капітальних інвестицій в розбудову мережі об'єктів екологічної інфраструктури у відповідності з передовою іноземною практикою та кращими світовими лекалами інвестування природоохоронних проєктів. Незважаючи на завершення процесу децентралізації та створення мережі укрупнених територіальних громад, частка місцевих бюджетів у сукупному публічному фінансуванні територій природно-заповідного фонду має тенденцію до скорочення, що є свідченням

нерозвиненості інституційного підґрунтя участі місцевого самоврядування у фінансово-інвестиційному забезпеченні розбудови мережі об'єктів екологічної інфраструктури на природоохоронних територіях. Виходячи з викликів воєнного часу та вимог ЄС, необхідно у короткостроковій перспективі сформувати належне інституційне середовище для підвищення вагомості участі місцевого самоврядування у фінансуванні проєктів екологічного реінжинірингу територій природно-заповідного фонду, а також для посилення інвестиційної спрямованості публічного фінансування природоохоронної діяльності в цілому.

Література:

1. Бабіченко В.В., Глухова В.І., Кравченко Х.В. Державні витрати на природоохоронну діяльність в Україні. Економіка та суспільство. 2023. № 48. [Електронний ресурс]. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2248>.
2. Газуда М.В., Дяченко І.Б. Регіональний менеджмент збереження і відтворення природно-заповідних територій. Монографія. Ужгород. Видавництво ФОП Брежа А.Е., 2014. 248 с.
3. Карлін М., Проць Н., Проць В. Екологічні податки та екологічне фінансування територіальних громад: досвід України та ЄС. Світ фінансів. 2022. № 2 (71). С. 133—143.
4. Касперевич Л.В. Сучасний стан та особливості фінансового забезпечення природоохоронних програм. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2017. № 24. С. 29—33.
5. Козловський С.О., Генік О.В. Джерела фінансування природно-заповідних територій Західного регіону України. Науковий вісник. Український державний лісотехнічний університет. 2004. № 14.8. С. 109—118.

References:

1. Babichenko, V.V. Hlukhova, V.I. and Kravchenko, Kh.V. (2023), "State expenditure on nature protection activities in Ukraine", *Ekonomika ta suspil'stvo*, vol. 48, available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2248> (Accessed 05 May 2024).
 2. Hazuda, M.V. and Diachenko, I.B. (2014), *Rehional'nyj menedzhment zberezhenia i vidtvorennia pryrodno-zapovidnykh terytorij* [Regional management of preservation and reproduction of nature-protected territories], Vydavnytstvo FOP Breza A.E., Uzhhorod, Ukraine.
 3. Karlin, M., Prots', N. and Prots', V. (2022), "Environmental taxes and environmental financing of territorial communities: the experience of Ukraine and the EU", *Svit finansiv*, vol. 2 (71), pp. 133—143.
 4. Kasperevych, L.V. (2017), "Current state and features of financial support of nature protection programs", *Naukovyj visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu*, vol. 24, pp. 29—33.
 5. Kozlovskiy, S.O. and Henyk, O.V. (2004), "Sources of financing of nature-reserved territories of the Western region of Ukraine", *Naukovyj visnyk. Ukrains'kyj derzhavnyj lisotekhnichnyj universytet*, vol. 14.8, pp. 109—118.
- Стаття надійшла до редакції 14.05.2024 р.*

М. О. Москаленко,
аспірант, кафедра економічної теорії та економічних методів управління,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-1977-7579>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.11.186

МЕРЕЖЕВА ЕКОНОМІКА: ТРЕКЕР ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО БІЗНЕСУ

М. Moskalenko,
Postgraduate student, Department of Economic Theory
and Economic Management Methods, V.N. Karazin Kharkiv National University

NETWORK ECONOMY: A TRACKER OF UKRAINIAN BUSINESS RECOVERY

Цифрова мережева економіка — сучасний тренд світогосподарського розвитку. Його дослідженням займаються представники різних галузей знань, але швидко змінювані практики вимагають поглибленого аналізу ключових напрямів розвитку національного бізнесу, можливостей і викликів, які перед ним виникають в мережевому господарському середовищі. Прогрес мережевої економіки пов'язаний з застосуванням штучного інтелекту, аналітики даних, хмарних технологій. Компаративний аналіз національних економік за індексом мережевої готовності та глобального інноваційного індексу дозволив показати місце України в розвитку мережевої економіки, потенціал і напрями удосконалення. Відновлення українського бізнесу як конкурентоспроможного в сучасній мережевій економіці потребує створення клієнт орієнтованої екосистеми на основі сучасних цифрових технологій. Динамічність світових господарських процесів обумовлює необхідність нарощування зусиль бізнесу, держави в цифрових трансформаціях в глобальній мережевій економіці.

The digital network economy is a modern trend in global economic development. It is studied by representatives of various fields of knowledge, but rapidly changing practices require an in-depth analysis of the key areas of national business development, opportunities and challenges that it faces in the networked economic environment. The progress of the network economy is associated with the use of artificial intelligence, data analytics, and cloud technologies. The comparative analysis of national economies by the network readiness index and the global innovation index allowed us to show Ukraine's place in the development of the network economy, its potential and areas for improvement. Restoring Ukrainian business as competitive in the modern network economy requires the creation of a customer-oriented ecosystem based on modern digital technologies. In modern conditions, there is a growing attention to the implementation of theoretical concepts in economic practice. The main areas of research in network issues that have had a significant impact on the development of this area are highlighted. Among them, special attention should be paid to the resource, evolutionary and relationship aspects. The widespread use of rapidly changing information and communication technologies is the basis for progress in the network economy. Geopolitical conflicts, in particular Russia's war against Ukraine, have led to sudden increases in commodity prices and

supply chain disruptions, which have led to inflation and affected markets around the world. To identify areas for improving the implementation of digital technologies in the network economy, it is advisable to use the GII Global Innovation Index. This index takes into account about 80 indicators, including the political situation, education system, infrastructure, and knowledge creation in each country. Ukraine ranks 55th among 132 economies represented in the GII 2023 and 34th among 39 European economies. The networked economy can lead to increased inequality, as those companies that have access to networks can benefit from them, while those without access can fall behind.

Ключові слова: мережева економіка, цифрова економіка, індекс мережевої готовності, бізнес, цифрова трансформація.

Key words: network economy, digital economy, network readiness index, business, digital transformation.

ВСТУП

Індекс очікувань ділової активності НБУ знизився до 41 пункту на початку 2024 року порівняно з 45,7 наприкінці 2023 року, залишившись нижче "нейтрального" рівня у 50 пунктів. Це означає, що серед опитаних бізнесів переважають негативні очікування. Як повідомляє НБУ, на погіршення очікувань вплинули "посилення інтенсивності бойових дій, невизначеність щодо строків та обсягів надання зовнішньої фінансової допомоги, блокада західних кордонів, зростання виробничих витрат на посилення кіберзахисту, брак кваліфікованих кадрів" [1]. Зміна очікувань бізнесу є важливим суб'єктивним показником стану економіки, що свідчить про погіршення ситуації. Відновлення українського бізнесу — запорука розвитку національної економіки. Ефективність відновлення, підвищення його конкурентоспроможності обумовлена втіленням загальносвітових трендів, які визначаються розвитком мережевої економіки на основі цифровізації.

ПОПЕРЕДНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Мережева економіка на основі цифрових технологій поширюється понад три десятиліття, привертаючи увагу дослідників різних галузей знань. Вагомий внесок у її вивчення зробили Ріфкін Дж., Кастельс М., Веллман Б. та інші [2, 3, 4].

Завдяки зусиллям фахівців різних теоретичних напрямів з'ясовані основні риси сучасної мережевої економіки:

Взаємопов'язаність: Усі суб'єкти мережевої економіки взаємопов'язані один з одним. Цей взаємозв'язок може бути прямим, наприклад, через торгові відносини, або непрямым, наприклад, через вплив на ціни.

Динамічність: Мережева економіка постійно розвивається. Нові технології, нові бізнес-моделі та нові форми взаємодії між компаніями постійно змінюють вигляд мережевої економіки.

Комплексність: Мережева економіка є складною системою. Вона складається з багатьох взаємопов'язаних елементів, які взаємодіють один з одним.

Безперервність: Мережева економіка працює 24/7. Вона не обмежена часовими чи просторовими параметрами. Вона представляє собою глобальний феномен, який поєднує людей, ідеї, компанії та ресурси з різних країн світу.

Невизначеність: Мережева економіка є за своєю суттю невизначеною. Майбутнє мережевої економіки складно передбачити, оскільки воно залежить від багатьох чинників, які постійно змінюються.

Інформаційноємність: Зростаючий обсяг інформації грає ключову роль в мережній економіці. Вона сприяє кращому обґрунтуванню приймаємих рішень, координації дій та створення нових конкурентоспроможних продуктів та послуг.

Гнучкість: Мережева економіка є гнучкою та адаптивною. Вона здатна швидко реагувати на зміни попиту, пропозиції та технологій.

Ці риси роблять мережеву економіку унікальною та динамічною силою, яка впливає на всі аспекти життя суспільства загалом і кожної національної економіки. Формується самостійна сфера досліджень, яка відрізняється багатомірністю та об'єднує елементи різних наукових дисциплін. Термін "мережа" широко використовується в сучасних суспільних науках і привертає увагу багатьох дослідників, які намагаються пояснити причини інтенсивного зростання мережевих структур з різних точок зору. До мереж проявляють інтереси в різних аспектах знань про суспільство — в соціології та соціальній психології, в економіці та теорії управління.

В сучасних умовах все більше зусиль прикладається на застосування набутих уявлень в господарській практиці. Виділилися найбільш значущі напрямки, які дали значний пласт робіт по мережевій проблематиці. Серед них перш за все, необхідно відзначити підходи: ресурсний, еволюційний і стосовно змісту відношень. Фахівці Deloitte Б. Нікерсон та К. Лейн звертають увагу на тенденції, інновації та ризики в бізнесі, що функціонує в мережевому суспільстві [5].

Працівники McKinsey Рітеш Агарвал, Ашіш Гупта, Панкадж Сачдева, Джил Шарабура звертають увагу на проблеми модернізації мережевої архітектури та те, як організації можуть здійснити перехід до хмарної моделі, який дозволить їм підвищити безпеку та використовувати весь потенціал цифрової еволюції [6]. Разом з тим не всі аспекти цієї проблеми, а саме взаємовпливу розвитку мережевої економіки та національного бізнесу, його апгрейду в екстремальних умовах, докладно проаналізовані.

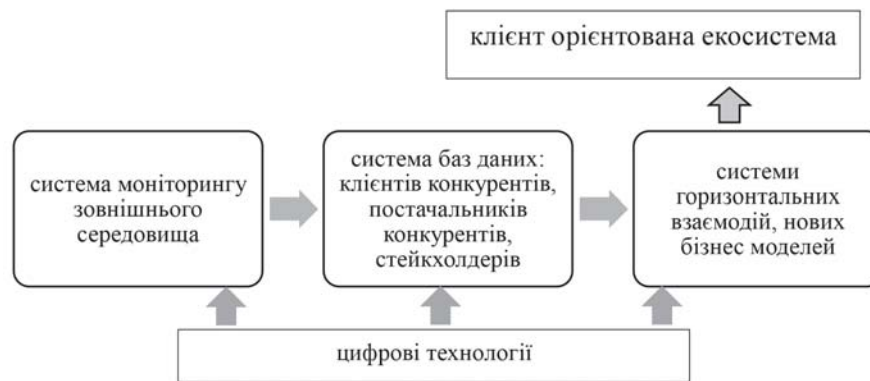

Рис. 1. Ключові складові апгрейду бізнесу

Джерело: складено автором.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — узагальнити зміни в мережевій економіці, як сучасному середовищі відновлення українського бізнесу, виокремити можливості та виклики для його розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Мережева економіка визначається високим рівнем цифрової взаємодії та обміну інформацією між різними учасниками ринку. Для того щоб бізнес був конкурентоспроможним в цьому контексті, необхідно врахувати ряд чинників:

— Застосування новітніх цифрових технологій, таких як штучний інтелект, аналітика даних, хмарні технології сприяє отримання якісної актуальної інформації, підвищуючи конкурентоспроможність. Подальший прогрес мережевої економіки пов'язаний з застосуванням штучного інтелекту, використовуючи їх компліментарність, створює синергетичний ефект. Поглиблений аналіз даних для розуміння потреб споживачів допомагає підлаштуванню продуктів або послуг під їхні вимоги. Активне використання аналітики для вивчення даних про ринок, конкурентів та власну діяльність підтримує прийняття обґрунтованих рішень та вибір ефективних стратегій.

— В мережевій економіці важливо удосконалювати систему комунікації з клієнтами, використовуючи соціальні мережі, електронну пошту, месенджери тощо. Розуміння потреб та вимог користувачів допомагає персоналізувати пропозицію. Бізнес повинен бути гнучким та готовим до швидких змін у відповідь на нові технологічні та ринкові тенденції. Мережева економіка підтримує співпрацю та партнерство. Співпраця з іншими компаніями або платформами може покращити доступ до ресурсів та збільшити обсяги продажів. Штучний інтелект оптимізує управління ланцюжками постачання, використовується для створення смарт-контрактів. Сприяння створенню позитивного іміджу та бренду важливо для залучення клієнтів та створення довгострокових відносин.

Загалом, успіх в мережевій економіці вимагає поєднання технологічних інновацій, стратегічного мислення та активної участі у взаємодії з іншими учасниками ринку [7]. В сучасній мережевій економіці конкурентоспроможність бізнесу обумовлена створенням клієнт орієнтованої екосистеми (рис. 1).

Разом з тим удосконалення бізнес процесів, більш глибоке занурення в мережеві відносини не тільки відкриває нові можливості. Необхідно враховувати ризики, які можуть виникнути. Оскільки велика кількість даних перебуває в цифровому вигляді, важливо вдосконалити системи кібербезпеки, щоб захистити конфіденційні інформаційні ресурси, постійно оновлювати інформаційне забезпечення компанії, розвивати компетентності працівників.

За дослідженнями експертів Deloitte, проведеними на основі опитувань менеджерів компаній Сполученого Королівства та Сполучених Штатів Америки, ризикопороджуючі чинники можуть будити пов'язані з:

- раптово виникаючими ІТ (вважають 60% респондентів),
- невідповідністю рівня підготовки працівників компанії швидкому прогресу ІТ (-45%),
- порушеннями, що стосуються кібербезпеки та безпеки даних (-39%).

Це може привести до зниження продуктивності (-68%), підвищення витрат (-53%). 34% опитаних вважають, що сукупні економічні втрати можуть сягнути до 1млн доларів [5].

Широке застосування швидко оновлюваних інформаційно-комунікаційних технологій складає основу прогресу мережевої економіки. Війна Росії проти України призвела до різкого зростання цін на товари та збоїв у ланцюжках поставок, що спричинило інфляцію і вплинуло на багато ринків у всьому світі. Разом з тим очікується, що ринок інформаційних технологій у 2028 році сягне 12417,21 мільярда доларів із середньорічним темпом зростання 8,3 % [8]. Саме країни, які лідирують в розвитку інформаційно-комп'ютерних технологій, займають визначальні позиції і в глобальній конкуренції. Широке застосування ІКТ в усіх сферах суспільного життя визначається одним з пріоритетних напрямів господарського розвитку. Рух в цьому напрямку здійснюється не рівномірно. Узагальненим показником застосування інформаційно-комунікаційних технологій як основи прогресу мережевої економіки вважається індекс мережевої готовності NRI, що оцінює країни за певними параметрами. NRI був започаткований у 2002 році при сприянні Всесвітнього економічного форуму. У 2019 році NRI був перероблений тепер під егідою Portulans Institute. Методика вибудовування індексу спрямована на виявлення тісного зв'язку між розвитком ІКТ та економічним благополуччям, так як ІКТ грають сьогодні

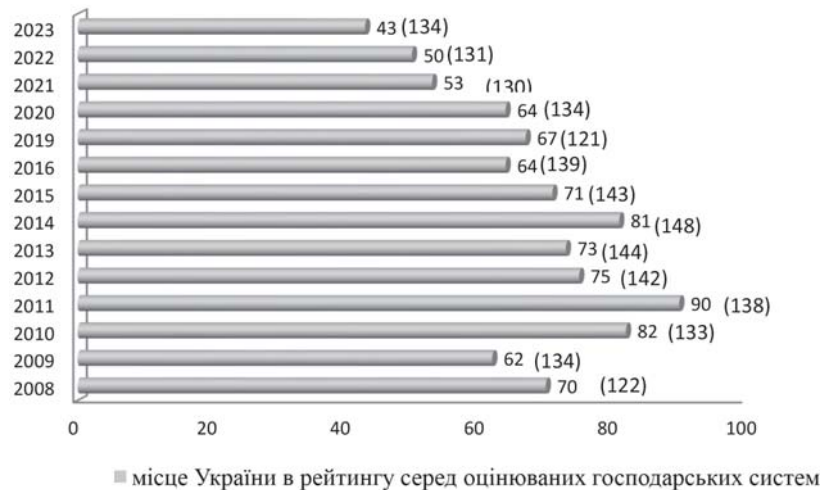

Рис. 2. Зміна рейтингу України за NRI 2008 — 2023 рр.

Джерело: складено автором [9].

Рис. 3. Порівняння місця України за субіндексами рейтингу мережевої готовності в групі країн з доходами нижче середніх 2023 р.

Джерело: складено автором [10].

провідну роль у розвитку інновацій, підвищують продуктивність і конкурентоспроможність, диверсифікують економіку та стимулюють ділову активність, тим самим підвищуючи рівень життя людей.

Найвищу рейтингову позицію за Індексом мережевої готовності Україна продемонструвала у 2023 році (43 місце) (Рис. 2).

В Рейтингу мережевої готовності 2023 року Україна посіла 43 місце, а в групі країн, виокремленій за відповідним рівнем доходу — 1 місце (Рис. 3) [2].

NRI 2023 оцінює загалом 134 економіки на основі їх ефективності за 58 змінними, які об'єднані в 4 групи: технології (оцінити технологічну інфраструктуру, розглядається базовий рівень доступності ІКТ заглиблюючись у такі аспекти, як комунікаційна інфраструктура та економічна ефективність, вимірює готовність країни до майбутніх тенденцій мережевої економіки та нових технологічних парадигм.); суб'єкти (оцінюється застосування ІКТ у трьох аспектах: особи, підприємства та державний сектор); управління (наголошує на створенні та доступності структур, які активізують мережеву економіку в тріаді вимірів: довіра, регулювання та включення); вплив (намагається оцінити різноманітні наслідки залучення до мережевої економіки в трьох сферах: економіка, якість життя, внесок у досягнення цілей сталого розвитку).

Порівнюючи прогрес України за Індексом мережевої готовності, можна констатувати що вона перевищує показники країн-сусідів (Румунія, Грузія), які відносяться до групи з доходами вище середнього, наближається, особливо за субіндексами "технології" та "суб'єкти", до країн з високим рівнем доходів (Естонія, Польща) (таблиця 1, Рис. 4).

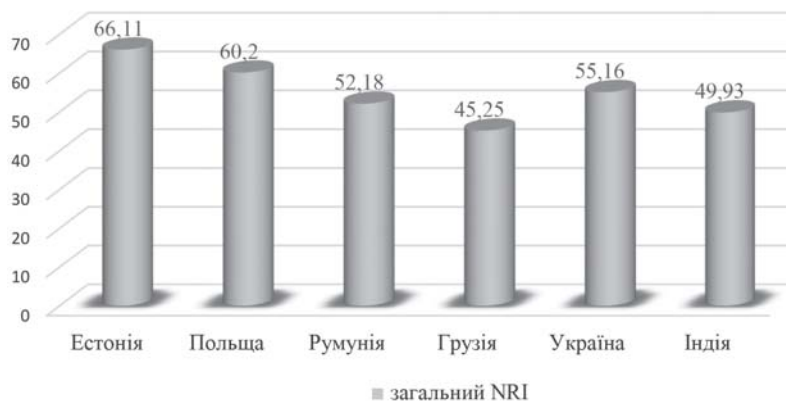

Рис. 4. Порівняльна оцінка динаміки індексу мережевої готовності країн з різним рівнем доходів

Джерело: складено автором [10].

Таблиця 1. NRI та його складові в 2023 за окремими країнами

	Загальний NRI	технології	суб'єкти	управління	вплив
Країни з високим рівнем доходу					
Естонія	66,11	51,33	57,59	87,71	67,8
Польща	60,2	98,95	53,19	75,16	63,5
Країни з рівнем доходу вище середнього					
Румунія	52,18	42,69	46,33	66,87	52,81
Грузія	45,25	37,65	48,8	55,39	45,15
Країни з рівнем доходу нижчі середнього					
Україна	55,16	47,84	57,07	60	55,72
Індія	49,93	48,44	46,95	49,41	54,90

Джерело: складено автором [10].

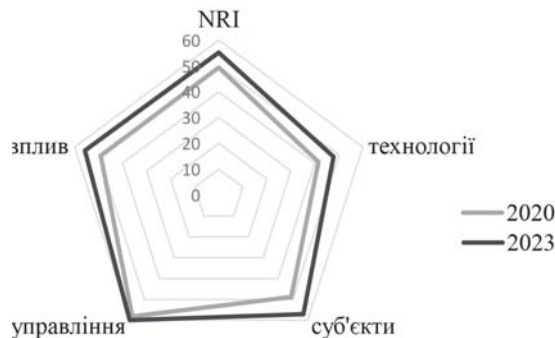

Рис. 5. Динаміка зміни індексу мережевої готовності України за 2020–2023 рр. за субіндексами

Джерело: складено автором за матеріалом [9].

Головна сила України пов'язана з субіндексом "суб'єкти". Тим часом найбільше можливостей для вдосконалення стосується "управління".

Експерти констатують, що Україна має більшу готовність до мережі, ніж можна було б очікувати, враховуючи рівень її доходу (Рис. 3).

За останні роки Україна досить суттєво просунулась за всіма складовими індексу мережевої готовності, особливо "технології" та "суб'єкти" (рис. 5). Експерти Portulans Institute вважають, що можливості для України в підвищенні NRI пов'язано зі зростанням охоплення населення мобільною мережею 3G та збільшенням застосування роботів у виробництві [10].

Для виокремлення напрямів удосконалення впровадження цифрових технологій в мережевій економіці доцільно використати глобальний інноваційний індекс GII. Індекс охоплює близько 80 показників, у тому числі показники, що стосуються політичної ситуації, системи освіти, інфраструктури та створення знань у кожній країні. Україна посідає 55 місце серед 132 економік, представлених у GII 2023 та 34 місце серед 39 економік Європи [11]. В 2023 році Україна займала 78 місце за обсягами інвестиційних ресурсів. Це нижче ніж минулого року. За обсягами результатів інновацій Україна посідає 42 місце. Ця позиція вища, ніж минулого року. Тобто Україна виробляє більше інноваційної продукції порівняно з рівнем інноваційних інвестицій. Разом з тим, слабкими місцями, які визначають імперативні напрями розвитку цифрових трансформацій є рівень розвитку ринку, інститутів та інфраструктури [11].

ВИСНОВКИ

Україна всупереч агресії та руйнуванням досягла успіхів в цифровій трансформації, про що свідчить аналіз світового індексу готовності мережі та глобального інноваційного індексу.

Динамічність світових господарських процесів обумовлює необхідність нарощування зусиль бізнесу, держави в цифрових трансформаціях в глобальній мережевій економіці.

Мережева економіка сприяє національним компаніям:

- виходити на нові ринки як у країні, так і за кордоном;

- знизити транзакційні витрати, пов'язані з пошуком інформації, веденням переговорів та укладанням угод;

- підвищити свою конкурентоспроможність за рахунок доступу до нових технологій, знань та ресурсів;

- призводить до створення нових робочих місць, особливо у сфері IT, електронної комерції;

- стимулює інновації, оскільки компанії постійно шукають нові засоби використання мережових технологій для підвищення своєї конкурентоспроможності.

Разом з тим зростає конкуренція, оскільки компанії з різних країн світу можуть конкурувати один з одним на тому самому ринку.

Мережева економіка може призвести до посилення нерівності, оскільки ті компанії, які мають доступ до мереж, можуть отримати вигоду від них, а ті, хто не має доступу, можуть відстати.

Мережева економіка збільшує ризик витоку даних, оскільки компанії зберігають та обробляють великі обсяги даних в електронному вигляді.

Мережева економіка може створити проблеми для регулювання національної економіки. призвести до втрати контролю над національною економікою, оскільки транснаціональні корпорації можуть відігравати все більш важливу роль в економіці країни.

Загалом вплив розвитку мережевої економіки на розвиток національного бізнесу є неоднозначним. Збільшення позитивних результатів пов'язано з постійним рухом в напрямку удосконалення цифрових трансформацій національного бізнесу і таким чином укріплення його позицій в світовій мережевій економіці.

Література:

1. Бізнес погіршив оцінки результатів своєї діяльності — підсумки опитування підприємств у січні URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/biznes-pogirshiv>

otsinki-rezultativ-svoyeyi-diyalnosti--pidsumki-opituvannya-pidpriemstv-u-sichni (дата звернення: 20.04.2024).

2. Rifkin J. The Zero Marginal Cost Society: The Internet of Things, the Collaborative Commons, and the Eclipse of Capitalism. — 2015. P. 448.

3. Castells M. The Rise of the Network Society. — 2009 P. 656.

4. Barry Wellman, Rainie Lee. Networked: The New Social Operating System / 2012

5. Benefits of a networked economy. Trends, innovations, and risks of the extended enterprise URL: <https://www2.deloitte.com/us/en/pages/risk/articles/networked-economy-connections-benefits.html> (дата звернення: 20.04.2024).

6. Побудова хмарної корпоративної мережі URL: <https://www.mckinsey.com/capabilities/mckinsey-digital/our-insights/tech-forward/building-the-cloud-ready-enterprise-network> (дата звернення: 24.04.2024).

7. Omelyanenko V., Khasanov B., Kolomiyets G., Melentsova O., Pominova I. Strategic decisions in the system of management of innovation activity of enterprises / -Academy of Strategic Management Journal Volume 19, Issue 6, 2020 URL: <https://www.abacademies.org/articles/strategic-decisions-in-the-system-of-management-of-innovation-activity-of-enterprises-9900.html> (дата звернення: 22.04.2024).

8. Світовий ринок інформаційних технологій 2024 URL: <https://www.thebusinessresearchcompany.com/report/information-technology-global-market-report> (дата звернення: 22.04.2024).

9. Звіти. Індекс готовності мережі URL: <https://portulansinstitute.org/reports/> (дата звернення: 23.04.2024).

10. Індекс готовності мережі 2023. URL: <https://networkreadinessindex.org/> (дата звернення: 22.04.2024).

11. Глобальний інноваційний індекс URL: https://www.wipo.int/global_innovation_index/ (дата звернення: 23.04.2024).

References:

1. National Bank of Ukraine (2024), "Businesses Downgrade Their Expectations for Their Economic Performance — Business Outlook Survey in January", available at: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/biznes-pogirshiv-otsinki-rezultativ-svoyeyi-diyalnosti--pidsumki-opituvannya-pidpriemstv-u-sichni> (Accessed 20.04.2024).

2. Rifkin, J. (2015), "The Zero Marginal Cost Society: The Internet of Things, the Collaborative Commons, and the Eclipse of Capitalism", The Journal of Sustainable Mobility.

3. Castells, M. (2009), The Rise of the Network Society, John Wiley & Sons, USA.

4. Wellman, B. and Lee, R. (2012), Networked: The New Social Operating System, MIT Press, USA.

5. Deloitte (2023), "Benefits of a networked economy. Trends, innovations, and risks of the extended enterprise", available at: <https://www2.deloitte.com/us/en/pages/risk/articles/networked-economy-connections-benefits.html> (Accessed 20.04.2024).

6. McKinsey Digital (2024), "Building the cloud-ready enterprise network", available at: <https://www.mckinsey.com/capabilities/mckinsey-digital/our-insights/tech-forward/building-the-cloud-ready-enterprise-network> (Accessed 24.04.2024).

7. Omelyanenko, V., Khasanov, B., Kolomiyets, G. and Melentsova, O., Pominova I. (2020), "Strategic decisions in the system of management of innovation activity of enterprises", Academy of Strategic Management Journal, Vol. 19, Issue 6, available at: <https://www.abacademies.org/articles/strategic-decisions-in-the-system-of-management-of-innovation-activity-of-enterprises-9900.html> (Accessed 22.04.2024).

8. The Business Research Company (2024), "Information technology global market report", available at: <https://www.thebusinessresearchcompany.com/report/information-technology-global-market-report> (Accessed 22.04.2024).

9. Portulans Institute (2023), "Reports. Network Readiness Index", available at: <https://portulansinstitute.org/reports/> (Accessed 23.04.2024).

10. Portulans Institute (2023), "Network Readiness Index", available at: <https://networkreadinessindex.org/> (Accessed 22.04.2024).

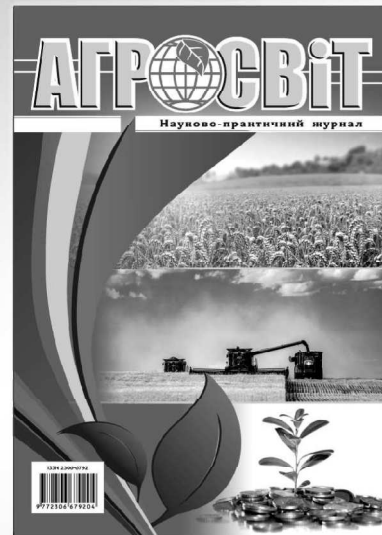
11. WIPO (2024), "Global Innovation Index", available at: https://www.wipo.int/global_innovation_index/ (Accessed 23.04.2024).

Стаття надійшла до редакції 15.05.2024 р.

АГРОСВІТ

<https://nauka.com.ua>

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

**Журнал включено до переліку
наукових фахових видань України
з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)**

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

С. В. Пасічний,
аспірант, Державний торговельно-економічний університет, м. Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-9023-7374>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.11.192

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКЛАДІВ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ

S. Pasichnyi,
Postgraduate student, The State University of Trade and Economics, Kyiv, Ukraine

THEORETICAL FOUNDATIONS OF FINANCIAL SUPPORT OF PROFESSIONAL HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Фінансування системи фахової передвищої освіти розглядається науковою спільнотою як вклад у людський і соціальний капітал, що за належного управління має сприяти позитивним впливам на економіку та суспільство, сприяючи соціально-економічному розвитку та підвищенню конкурентоспроможності країни.

Виходячи з того, що заклади фахової передвищої освіти, як відкрита соціально-економічна система, відчуває постійні виклики з боку як зовнішнього, так і внутрішнього середовища, виникає потреба розглянути теоретико-сутнісні засади, що мають безпосередній вплив на фінансове забезпечення вітчизняних фахових коледжів в умовах трансформації економіки. Для ефективного пошуку фінансових методів та способів комбінування коштів з державного та місцевого бюджетів, фінансових ресурсів приватного сектору та особистих внесків студентів для фінансування фахових коледжів важливо дослідити сутнісні засади фінансового забезпечення системи закладів фахової передвищої освіти.

У статті проаналізовано та досліджено гносеологію термінів "фінансування" та "фінансове забезпечення" у відношенні до закладів фахової передвищої освіти. Обґрунтовано шляхи отримання фінансових ресурсів для реалізації освітніх послуг фаховими коледжами. Окреслено особливості фінансових відносин у фахових коледжах з урахуванням специфіки отримання фінансування, конкретною формою організації та комбінацією методів фінансування. Визначено основні риси фінансового забезпечення вітчизняних фахових коледжів, а саме: бюджетне фінансування, пільгове кредитування та самофінансування. Також проаналізовано основні принципи фінансування закладу фахової передвищої освіти як бюджетної установи та визначено основні фінансові джерела отримання коштів для надання освітніх послуг. Всі ці особливості впливають на ефективність та результативність фінансового управління кожного закладу фахової передвищої освіти. Розгляд цих питань дозволить сформулювати ефективну систему фінансового управління фаховим коледжем, яка буде відповідати потребам суспільства у період трансформаційних змін та розбудови ефективної ланки фахової освіти у освітньому просторі країни.

The financing of the system of professional higher education is considered by the scientific community as a contribution to human and social capital, which, if properly managed, should contribute to positive impacts on the economy and society, promoting socio-economic development and increasing the country's competitiveness.

Given that higher education institutions, as an open socio-economic system, face constant challenges from both the external and internal environment, there is a need to consider the theoretical and substantive foundations that have a direct impact on the financial support of domestic professional colleges in the context of economic transformation. In order to effectively find financial methods and ways to combine funds from the state and local budgets, financial resources of the private sector and personal contributions of students to finance vocational colleges, it is important to study the essential principles of financial support for the system of vocational higher education institutions.

The article analyzes and explores the epistemology of the terms "financing" and "financial support" in relation to institutions of professional higher education. The ways of obtaining financial resources for the implementation of educational services by professional colleges are substantiated. The peculiarities of financial relations in vocational colleges are outlined, taking into account the specifics of obtaining funding, a specific form of organization and a combination of funding methods. The main features of financial support for domestic vocational colleges are determined, namely: budget financing, preferential lending and self-financing. The author also analyzes the basic principles of financing a professional higher education institution as a budgetary institution and identifies the main financial sources of funds for the provision of educational services. All these features affect the efficiency and effectiveness of financial management of each institution of professional higher education. Consideration of these issues will allow to form an effective system of financial management of a professional college that will meet the needs of society in the period of transformational changes and the development of an effective link of professional education in the educational space of the country.

Ключові слова: фінансове забезпечення, фінансування, заклад фахової передвищої освіти, фаховий коледж, бюджетне фінансування, кредитування, самофінансування, освітня послуга.

Key words: financial support, financing, institution of professional higher education, professional college, budget financing, lending, self-financing, educational service.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Одним із найважливіших завдань входження України у світовий економічний простір є підготовка конкурентоспроможних кадрів. Однією з умов досягнення цього завдання є належне фінансування вітчизняної системи фахової передвищої освіти, що відповідає потребам економічного розвитку країни на сучасному етапі. Для кращого розуміння питання та пошуку ефективніших методів та форм фінансування закладів фахової передвищої освіти виникає необхідність дослідити теоретичні засади визначення фінансового забезпечення та фінансування загалом по відношенню до фахових коледжів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання теоретичних засад та сутності фінансування, фінансового забезпечення та їх ґносеології досліджували такі вітчизняні та зарубіжні науковці як: Василюк О. Д., Воронова Л. К., Дем'янишин В., Загородній А. Г., Мазаракі А. А., Макміллан, Москаль О. І., Канєва Т. В., Нагребельний В. П., Ніщимна С. О., Тулюлюк А., Пацурківський П. С., Чернадчук В. Д., Чугунов І. Я., Юрій С. І. та інші.

Дивлячись на наявність значного обсягу досліджень стосовно фінансування освіти, все ще відчувається дефіцит наукових праць, які б провели глибокий аналіз механізмів та факторів, що впливають на фінансове забезпечення закладів фахової передвищої освіти.

Рис. 1. Класифікація основних джерел фінансового забезпечення закладів фахової передвищої освіти

Джерело: сформовано автором на основі [1; 14].

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ).

Розкрити теоретичні засади фінансового забезпечення закладів фахової передвищої освіти. Визначити основні джерела фінансування, проаналізувати проблеми та перспективи фінансового забезпечення фахових коледжів.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ.

Фінансове забезпечення закладів фахової передвищої освіти є однією з важливих передумов соціально-економічного розвитку суспільства. Вітчизняна інституція освіти має розгалужену та потужну систему фахових коледжів, тому питання фінансового забезпечення цих закладів є особливо актуальним. Фахова передвища освіта, як складова соціальної функції держави, забезпечує ринок праці кваліфікованими спеціалістами, які працюють на розбудову економіки держави. Тож, необхідність забезпечення фахових коледжів фінансовими ресурсами для організації освітнього процесу не викликає сумнівів.

Система фінансового забезпечення фахової передвищої освіти повинна реагувати на виклики сучасності, постійно оновлюватись та удосконалюватись.

У наукових дослідженнях вітчизняних та зарубіжних вчених детально вивчалася сутність фінансування та його компонентів, таких як фінансове забезпечення і фінансові ресурси, у контексті наукового теоретико-сутнісного аналізу. Серед них: Василик О. Д., Воронова Л. К., Дем'янишин В., Загородній А. Г., Мазаракі А. А., Макміллан, Москаль О. І., Канєва Т. В., Нагребельний В. П., Ніщима С. О., Тулюлюк А., Пацурківський П. С., Чернадчук В. Д., Чугунов І. Я., Юрій С. І. та інші.

Ця стаття має на меті розкрити сутність та особливості фінансового забезпечення закладів фахової передвищої освіти в Україні. Фінансове забезпечення спрямоване на ефективний розвиток фахових коледжів шляхом залучення та раціонального використання фінансових ресурсів, що здійснюється через бюджетне фінансування, пільгове кредитування та використання альтернативних джерел фінансування. Розгляд теоретико-методологічної сутності таких понять, як фінансування, бюджетне фінансування, пільгове кредитування та фінансування з альтернативних джерел, неможливий без розкриття основних підходів до концепції фінансування.

При визначенні сутності будь-якого терміну передусім важливо враховувати теорії його пізнання науковцями. Часто в економічній літературі термін "фінансове забезпечення" визначають саме як "фінансування".

Посилаючись на словник фінансово-правових термінів поняття "фінансування" розуміється як метод розподілу коштів централізованих і децентралізованих грошових фондів держави та органів місцевого самоврядування, а також діяльність, пов'язана із забезпеченням грошовими ресурсами соціальних, економічних та інших потреб держави, органів місцевого самоврядування, юридичних і фізичних осіб [16, с. 531].

У фінансово-економічному словнику термін "фінансування" визначається як забезпечення фінансовими ресурсами економіки держави, соціальних потреб і програм, виробництва продукції, науково-технічних досліджень, будівництва й переобладнання підприємств, а також утримання бюджетних організацій тощо. Джерелами фінансування є власні грошові накопичення підприємств (прибуток, амортизаційні відрахування) та кошти державного бюджету [8, с. 948].

Тобто, фінансування фахових коледжів можна обґрунтувати як форму забезпечення державою соціальних потреб громадян у отриманні освіти.

Макміллан у своєму словнику економічної теорії надає таке визначення поняттю "фінансування": "у вузькому розумінні це слово визначає капітал у грошовій формі, який дається або позичається з допомогою фінансових ринків чи інститутів для здійснення капіталовкладень. Повсякденно цей термін використовується для визначення фондів із різних джерел, що призначені для здійснення різних витрат" [17, с. 182]. Зовнішнє фінансування — це фонди, які отримує фірма або шляхом емісії акцій (акціонерний капітал), або шляхом позики (позикове фінансування, облігації) для забезпечення фінансування своєї діяльності. Внутрішнє фінансування — це фонди, що формуються з чистого прибутку для фінансування діяльності фірми [17, с. 175, 250]. У контексті фінансування фахових коледжів, фінансування означає забезпечення необхідних фінансових ресурсів для здійснення освітньої діяльності, включаючи оплату праці викладачів, покриття витрат на навчальні матеріали та утримання (ремонт) учбових приміщень. Однак, існують різні чинники, які впливають на обсяг і структуру фінансових ресурсів, такі як форма власності, територіальне розміщення та внутрішня фінансова політика закладу.

В. Нагребельний зазначав, що фінансування — це діяльність, пов'язана із забезпеченням грошовими ресурсами соціальних, економічних, освітніх, культурних, управлінських, оборонних та інших потреб держави, її органів, установ, підприємств, організацій, громадян [9, с. 282].

Отже, заклади фахової передвищої освіти державної форми власності повинні спрямовувати бюджетні кошти на вирішення загальнодержавних і місцевих завдань, а також використовувати додаткові надходження для свого власного розвитку, замість того, щоб обмежуватися лише забезпеченням поточних витрат і задоволенням матеріальних потреб.

С. Юрій описав фінансування (фінансове забезпечення) як формування цільових грошових фондів у достатньому розмірі та їх ефективне використання. Виділяють п'ять елементів фінансового забезпечення суб'єктів господарювання, а саме: самофінансування; кредитування; бюджетне фінансування: оренда; інвестування [18, с. 41].

Крім цих елементів, на нашу думку, в контексті фінансування фахових коледжів слід додати ще такі форми бюджетного фінансування як кошторисне фінансування, бюджетні трансферти, проектне фінансування та інше.

О. Москаль розглядає фінансування (фінансове забезпечення) як сукупність економічних відносин, що виникають, з приводу пошуку, залучення і ефективного використання фінансових ресурсів та організаційно-управлінських принципів, методів і форм їх впливу на соціально-економічну життєдіяльність територіальних одиниць та господарських суб'єктів. Фінансове забезпечення реалізується через систему фінансування, що може здійснюватися в трьох формах: самофінансування, кредитування і безповоротне фінансування з бюджету [11, с. 6—7]. О. Москаль, як і С. Юрій, окреслює

основні тотожні три напрями фінансування, але всі вони використовуються переважно для фінансового забезпечення діяльності організації. Основні форми (джерела) фінансового забезпечення закладів фахової передвищої освіти, опираючись на Закони України "Про освіту", "Про фахову передвищу освіту" та інші нормативно-правові акти, міжнародні договори України, що регламентують їх діяльність у сфері освіти систематизовано на рис. 1.

К. Гурковська, О. Мороз, Ю. Назар, Л. Сукмановська вважають, що фінансування — це безповоротний, безвідплатний, плановий, цільовий відпуск коштів з відповідних фондів (централізованих та децентралізованих). Відповідно розрізняють бюджетне фінансування, фінансування з позабюджетних фондів і відомче фінансування [19, с. 33].

Вищезазначені вчені цілком відповідно визначають дане поняття та розглядають сфери залучення коштів та особливості отримувачів фінансування. Це свідчить про те, що фінансування є процесом, який полягає в забезпеченні відповідних матеріальних ресурсів з фінансових джерел для досягнення визначених цілей або вирішення потреб в певній сфері суспільного життя.

Левову частку своїх коштів заклади фахової передвищої освіти отримують від державного чи місцевого бюджетів у вигляді прямого фінансування чи субвенції. Розглянемо ґносеологію фінансування саме бюджетного фінансування детальніше.

В. Дем'янин, А. Тулюлюк описують бюджетне фінансування як "Виконання видаткової частини бюджету пов'язане з використанням бюджетних коштів, що в економічній літературі називається бюджетним фінансуванням. Це питання завжди було в центрі уваги науковців і практиків, оскільки в процесі фінансування розкривається призначення бюджету, його спрямованість на виконання функцій держави, характеризується рівень корисності цих функцій для суспільства, стратегічний напрямок руху суспільства, його траєкторія та динаміка розвитку" [4, с. 138]. Тобто, бюджетне фінансування є частиною напрямку руху суспільства у своєму розвитку. Фінансування фахових коледжів, як невід'ємної частини вітчизняного освітнього простору, є запорукою розвитку людського капіталу країни.

Е. Дмитренко зазначає, що бюджетне фінансування — це процес безповоротного, безвідплатного відпуску коштів із державного та місцевих бюджетів на виконання загальнодержавних функцій, функцій місцевого самоврядування та забезпечення функціонування підприємств, установ та організацій державної чи комунальної форм власності [7, с. 395]. Отже, бюджетне фінансування фахових коледжів слід розглядати як процес забезпечення фінансовими ресурсами для визначених потреб безвідплатно та безповоротно.

Л. Воронова вважає, що фінансування (бюджетне) — це безповоротний, безвідплатний відпуск коштів з Державного та місцевих бюджетів на виконання загальнодержавних функцій, функцій місцевого самоврядування та забезпечення функціонування бюджетних підприємств, установ та організацій [20, с. 355]. Варто уточнити, що до захищених видатків загального фонду бюджету, які надаються фаховим коледжам відносять такі: на оплату праці працівників; на нарахування на заробіт-

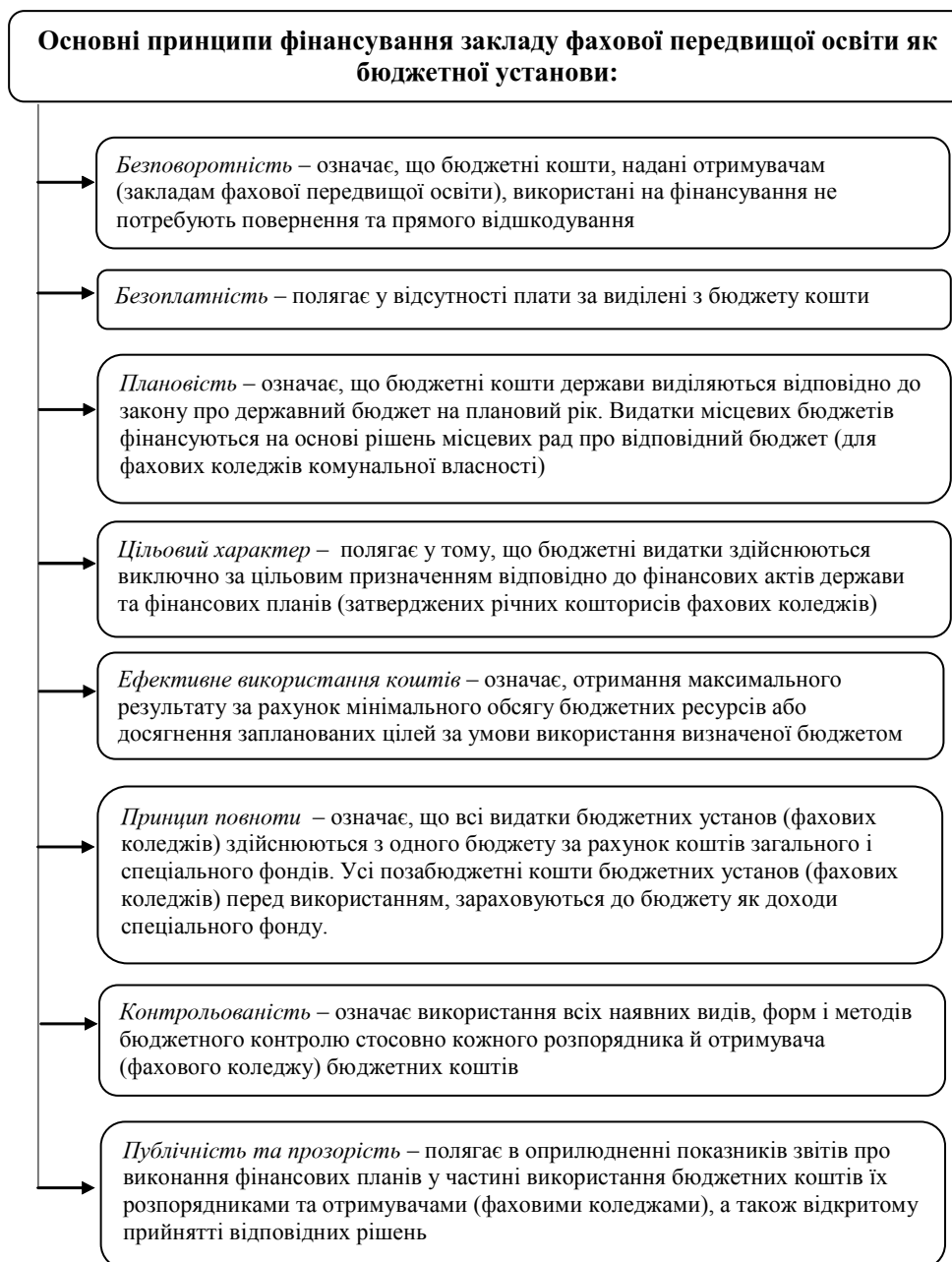

Рис. 2. Основні принципи фінансування закладу фахової передвищої освіти як бюджетної установи

Джерело: розроблено автором за даними [5, с. 37—38].

ної плати; на придбання медикаментів та перев'язувальних матеріалів; на забезпечення продуктами харчування; на оплату комунальних послуг та енергоносіїв; на соціальне забезпечення; на підготовку кадрів та інших видатків затверджених чинним вітчизняним законодавством.

Крім принципу безвідплатності та безповоротності відпуску коштів у процесі бюджетного фінансування у роботі вітчизняного науковця В. Чернадчука відображено "цільовий характер їх використання, фінансування в міру виконання поставлених завдань" [22, с. 248]. Це визначення корелюється з Бюджетним кодексом України, а саме принципом цільового використання бюджетних коштів, де бюджетні кошти використовуються тільки на цілі, визначені бюджетними призначеннями та бюджетними асигнуваннями.

Узагальнимо принципи, які лежать в основі фінансування бюджетних установ, зокрема вітчизняних фахових коледжів (Рис. 2).

І. Петровська та Д. Клиновий крім бюджетного фінансування також виокремлюють ще дві форми фінансового забезпечення, а саме кредитування та самофінансування [13, с. 22].

Стосовно кредитування у науковій літературі Л. Воронова обґрунтовує новий правовий режим фінансування видатків — інститут державного кредитування. Відносно нього відносини з державного кредитування мають специфічний характер, оскільки кошти плануються і виділяються з бюджету, але не беззворотно, як при фінансуванні. Крім того, як і банківські кредити, бюджетні можуть надаватися відплатно та безвідплатно. Тобто при бюджетному кредитуванні існує особливий

правовий режим [3, с. 348]. Відповідно до чинного вітчизняного законодавства заклади фахової передвищої освіти мають змогу отримувати пільгові довгострокові, цільові пільгові державні кредити для надання освітніх послуг незалежно від форми власності (державної, комунальної, приватної). Кошти для пільгового кредитування передбачаються для оплати послуг з підготовки кадрів, а рішення про надання ухвалює приймальна комісія закладу фахової передвищої освіти у межах виділених на ці цілі коштів. При чому деякі категорії одержувачів кредиту не сплачують відсотків по кредиту.

Одним із найважливіших завдань поліпшення використання ресурсів на утримання соціально-культурних установ є послідовне впровадження госпрозрахункових форм фінансування, зокрема шляхом самофінансування [2, с. 319]. Під самофінансуванням розуміється один із методів фінансового забезпечення відтворювальних витрат, який ґрунтується на використанні суб'єктом господарської діяльності власних фінансових ресурсів без залучення коштів державного бюджету [2, с. 592]. Заклади фахової передвищої освіти можуть бути розглянуті як соціально-культурні установи. Вони відіграють важливу роль у формуванні та розвитку культурних та соціальних цінностей, сприяють підвищенню рівня освіченості та кваліфікації населення, а також сприяють соціальній мобільності та розвитку суспільства в цілому. Власні надходження фахових коледжів на рахунок їх спеціального фонду можна вважати елементом самофінансування.

Відповідно до Бюджетного кодексу власні надходження поділяються на плату за послуги, що надають бюджетні установи згідно із законодавством та інші джерела власних надходжень бюджетних установ. Тобто, якщо фахові коледжі, що фінансуються з державного чи місцевого бюджетів є бюджетними установами, то і їх власні надходження є частиною спеціального фонду державного бюджету і мають цільове спрямування на видатки, які реалізуються за рахунок надходжень із спеціального фонду. Тому, фінансове забезпечення, яке зараховане на рахунки спеціального фонду фахового коледжу державної чи комунальної форми власності, стає власністю держави та може використовуватися лише за участю фінансового контролю розпорядника вищого рівня (держави). Дані обставини створюють певні проблеми у розвитку альтернативних фінансових джерел для закладів фахової передвищої освіти. Ринкове регулювання надання окремих освітніх послуг може сприяти приверненню додаткових ресурсів. Державні та комунальні коледжі, враховуючи бюджетні норми, зазвичай уникають стимулювання привернення додаткових ресурсів через процедури конкурсів та казначейське обслуговування. З іншого боку, проблема може бути вирішена частково шляхом уникнення жорсткого фінансового контролю за використання альтернативних джерел. Це підкреслює потребу в розгляді питання про зняття обмежень на використання додаткових фінансових ресурсів, які надходять до спеціального фонду, на рівні Бюджетного кодексу України та освітнього законодавства. Крім того, власні

надходження фахових коледжів є додатковими самостійно заробленими фінансовими ресурсами, які спрямовуються на покриття витрат за певними напрямками, відповідно до затвердженого річного кошторису закладу. Тому самостійне управління фінансовими ресурсами коледжу можливе лише в рамках його затвердженого кошторису.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Фінансове забезпечення закладів фахової передвищої освіти представляє собою комплекс фінансових та правових відносин, що спрямовані на мобілізацію та використання ресурсів через бюджетне фінансування, кредитування та альтернативне фінансування (самофінансування) для забезпечення їхнього ефективного функціонування та розвитку. Основні риси фінансового забезпечення фахових коледжів включають:

- фінансування здійснюється через бюджетні кошти, які виділяються з державного та місцевих бюджетів України та з інших джерел, не заборонених законодавством;

- фахові коледжі можуть залучати кредити для фінансування освітньої діяльності;

- забезпечення додатковими фінансовими ресурсами, такими як спонсорські внески, допомоги та гранти.

Залучені фінансові ресурси мають бути надані на безкоштовній та безповоротній основі, за винятком випадків, коли ресурси надаються на комерційних умовах, наприклад, у вигляді пільгових освітніх кредитів. Кошти, виділені для розвитку фахового коледжу, повинні бути використані у рамках затвердженого ним кошторису.

Література:

1. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 № 2456-VI. Відомості Верховної Ради України. 2010. № 50-51. Ст. 572.
2. Василик О. Д. Державні фінанси України: підручник. Київ: НІОС, 2002. 608 с.
3. Воронова Л. К. Фінансове право України: підручник. Київ: Прецедент: Моя книга, 2007. 448 с.
4. Дем'янишин В. Г., Тулюлюк А. С. Проблеми сутності та складу видатків місцевих бюджетів. Світ фінансів. 2008. № 3 (16). С. 135—143. URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/291>
5. Дем'янишин В. Г. Бюджетне фінансування та його особливості в сучасних умовах. Світ фінансів. 2007. № 2 (11). С. 34—48. URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/177>
6. Державне фінансове регулювання економічних перетворень: монографія / І. Я. Чугунов, А. В. Павелко, Т. В. Канєва, та ін.; за заг. ред. А. А. Мазаракі. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. 376 с.
7. Дмитренко Е. С. Фінансове право України. Особлива частина: навч. посібник. Київ: Алерта; КНТ, 2007. 613 с.
8. Загородній А. Г., Вознюк Г. Л. Фінансово-економічний словник. Київ: Знання 2007. 1072 с.

9. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ: "Укр. енцикл.", 2001. Т. 3: К-М. 792 с.
 10. Ніщимна С. О. Правове регулювання державного кредитування в Україні: автореф. дис.... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Київ, 2005. 20 с.
 11. Москаль О. І. Фінансове забезпечення розвитку агропромислового виробництва регіону (на матеріалах Чернівецької області): автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.04.01. Київ, 2001. 16 с.
 12. Пацурківський П. С. Проблеми теорії фінансового права: монографія. Чернівці: Вид-во ЧДУ, 1998. 275 с.
 13. Петровська І. О., Клиновий Д. В. Фінанси (з елементами статистики фінансів): навч. посібник. Київ: ЦУЛ, 2002. 300 с.
 14. Про фахову передвищу освіту: Закон України від 06.06.2019 № 2745-VIII. Дата оновлення: 24.03.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2745-19#Text> (дата звернення: 10.04.2024)
 15. Семчик О. О. Держава як суб'єкт фінансових правовідносин: монографія / за ред. Л. К. Воронової. Київ: "Юридична думка", 2006. 116 с.
 16. Словник фінансово-правових термінів: словник / за заг. ред. д.ю.н., проф. Л. К. Воронової. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ: Алєрта, 2011. 558 с.
 17. Словник сучасної економіки МАКМІЛЛАНА: словник / за ред. Девід В. Пірс. 4-те вид. Київ: "АртЕк", 2000. 640 с.
 18. Фінанси: підручник / за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. Київ: Знання, 2008. 611 с.
 19. Фінансове право України: навч. посібник (у схемах, таблицях та коментарях) / К. А. Гурковська, О. Б. Мороз, Ю. С. Назар, Л. М. Сукмановська. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 308 с.
 20. Фінансове право: підручник / Алісов Є. О., Воронова Л. К., Кадикаленко С. Т. та ін.; керівник авт. колективу і відп. ред. Л. К. Воронова. 2-ге вид., виправлене та доповнене. Харків: Фірма "Консум", 1999. 496 с.
 21. Пацурківський П. С. Правові засади фінансової діяльності держави: проблеми методології: навч. посібник. Чернівці, 1997. 244 с.
 22. Чернадчук В. Д. Стан та перспективи розвитку бюджетних правовідносин в Україні: монографія. Суми: Університетська книга, 2008. 456 с.
- References:
1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010), "The Budget Code", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Tekht> (Accessed 10 April 2024).
 2. Vasylyk, O. D. (2002), Derzhavni finansy Ukrainy [Public finance of Ukraine], NIOS, Kyiv, Ukraine.
 3. Voronova, L. K. (2007), Finansove pravo Ukrainy [Financial law of Ukraine], Pretsedent: Moia knyha, Kyiv, Ukraine.
 4. Dem'ianyshyn, V. H. and Tuliuliuk, A. S. (2008), "Problems of the nature and composition of local budget expenditures", Svit finansiv, [Online], vol. 3 (16), available at: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/291> (Accessed 10 April 2024).
 5. Dem'ianyshyn, V. H. (2007), "Budget financing and its peculiarities in modern conditions", Svit finansiv, [Online], vol. 2 (11), available at: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/177> (Accessed 10 April 2024).
 6. Chuhunov, I. Ya., Pavelko, A. V., Kanieva, T. V. and Mazaraki, A. A. (2015), Derzhavne finansove rehulivannia ekonomichnykh peretvoren' [State financial regulation of economic transformation], Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, Kyiv, Ukraine.
 7. Dmytrenko, E. S. (2007), Finansove pravo Ukrainy. Osoblyva chastyna [Financial Law of Ukraine. Special part], Alerta; KNT, Kyiv, Ukraine.
 8. Zahorodnij, A. H. and Vozniuk, H. L. (2007), Finansovo-ekonomichnyj slovnyk [Financial and economic dictionary], Znannia, Kyiv, Ukraine.
 9. Shemshuchenko, Yu. S. (2001), Yurydychna entsyklopediia [Legal encyclopedia], 3rd ed, "Ukr. entsykl.", Kyiv, Ukraine.
 10. Nischymna, S. O. (2005), "Legal regulation of state lending in Ukraine", Ph. D. Thesis, Law, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.
 11. Moskal', O. I. (2001), "Financial support for the development of agro-industrial production in the region (based on the materials of Chernivtsi region)", Ph. D. Thesis, Economics, Institute of Agrarian Economics of UAAS, Kyiv, Ukraine.
 12. Patsurkivskiy, P. S. (1998), "Problems of the theory of financial law", Abstract of Doctor of Laws dissertation, Law, Yuriy Fedkovych Chernivtsi State University, Chernivtsi, Ukraine.
 13. Petrovs'ka, I. O. and Klynovyj, D. V. (2002), Finansy (z elementamy statystyky finansiv) [Finance (with elements of financial statistics)], TsUL, Kyiv, Ukraine.
 14. The Verkhovna Rada of Ukraine (2019), The Law of Ukraine "On Professional Higher Education", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2745-19#Text> (Accessed 10 April 2024).
 15. Semchyk, O. O. (2006), Derzhava iak sub'iekt finansovykh pravovidnosyn [The state as a subject of financial legal relations], "Yurydychna dumka", Kyiv, Ukraine.
 16. Voronova, L. K. (2011), Slovnyk finansovo-pravovykh terminiv [Glossary of financial and legal terms], Alerta, Kyiv, Ukraine.
 17. Pirs, D. V. (2000), Slovnyk suchasnoi ekonomiky MAKMILLANA [Macmillan Dictionary of Modern Economics], 4th ed, "ArtEk", Kyiv, Ukraine.
 18. Yuriia, S. I. and Fedosova, V. M. (2008), Finansy [Finance], Znannia, Kyiv, Ukraine.
 19. Hurkovs'ka, K. A., Moroz, O. B., Nazar, Yu. S. and Sukmanovs'ka, L. M. (2016), Finansove pravo Ukrainy [Financial law of Ukraine], L'vDUVS, Lviv, Ukraine.
 20. Alisov, Ye. O., Voronova, L. K. and Kadykalenko, S. T. (1999), Finansove pravo [Financial law], 2nd ed, Firma "Konsum", Kharkiv, Ukraine.
 21. Patsurkivskiy, P. S. (1997), Pravovi zasady finansovoi diial'nosti derzhavy: problemy metodolohii [Legal Principles of Financial Activity of the State: Problems of Methodology], Chernivtsi, Ukraine.
 22. Chernadchuk, V. D. (2008), Stan ta perspektyvy rozvytku biudzhethnykh pravovidnosyn v Ukraini [State and Prospects of Development of Budgetary Legal Relations in Ukraine], Universytets'ka knyha, Sumy, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 11.05.2024 р.

В. В. Шермоллович,
аспірант кафедри підприємництва, торгівлі та логістики,
Луцький національний технічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-4362-3076>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.11.199

УПРАВЛІННЯ ЛОГІСТИЧНО-ПОСТАЧАЛЬНИЦЬКОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ВІЙНИ

V. Shermolovych,
Postgraduate student of the Department of Entrepreneurship, Trade and Logistics, Lutsk National Technical University

MANAGEMENT OF LOGISTICS AND SUPPLY ACTIVITIES OF ENTERPRISES IN CONDITIONS OF WAR

У статті аргументується, що в умовах невизначеності, яка спричинена війною, бізнес потребує нових підходів до управління. Кожна сфера діяльності підприємств є важливою та потребує уваги. Відповідно логістично-постачальницька діяльність є однією із тих сфер, які сприяють ефективній діяльності підприємства. Тому важливо розробити комплексні та системні підходи до постійного аналізу ринку, адаптивності в прийнятті рішень та вдосконалення стратегій розвитку, що є основою управління логістично-постачальницької діяльності підприємств. Зазначено, що управління логістично-постачальницькою діяльністю підприємств здійснюється на трьох рівнях управління. Зазначено, що метою цього дослідження було визначення системи управління логістично-постачальницькою діяльністю підприємств в умовах війни в Україні за системного підходу. Для досягнення цієї мети було визначено сутність управління логістично-постачальницькою діяльністю підприємств, яка розглядається із позиції системності та комплексності. Також описано стратегічний, поточний та тактичний рівні управління логістично-постачальницькою діяльністю підприємств з позиції сфери компетенції та завдань, які вирішуються на кожному із них. Окреслено сім етапів управління логістично-постачальницькою діяльністю підприємств за SCOR-моделлю управління: 1 етап — планування, 2 етап — закупівлі, 3 етап — виробництво, 4 етап — доставка, 5 етап — управління складом, 6 етап — транспортування, 6 етап — транспортування. На кожному із етапів окреслено основні завдання та види робіт, які формують цілісну систему логістично-постачальницької діяльності підприємств. Акцентовано увагу, що всі рівні та етапи є взаємозалежними та доповнюють один одного у логічній послідовності та взаємозв'язку. Така послідовність та взаємозв'язок становлять цілісну єдність та закладають основу до формування системи логістично-постачальницької діяльності підприємств в умовах війни.

The article argues that in conditions of uncertainty caused by war, businesses require new approaches to management. Each sphere of enterprise activity is crucial and requires attention. Accordingly, logistic-supply activities are among those spheres contributing to effective enterprise operations. Therefore, it is important to develop comprehensive and systemic approaches to continuous market analysis, adaptability in decision-making, and improvement of development strategies, which form the basis of enterprise logistic-supply management. It is noted that logistic-supply management of enterprises is conducted at three levels of management.

The aim of this study was to determine the system of management of logistic-supply activities of enterprises in conditions of war in Ukraine using a systemic approach. To achieve this goal, the essence of logistic-supply management of enterprises was determined, which is considered from the perspective of systematicity and complexity. Strategic, current, and tactical levels of logistic-supply management of enterprises are also described in terms of competence areas and tasks addressed at each level.

Seven stages of logistic-supply management of enterprises are outlined according to the SCOR (Supply Chain Operations Reference) management model: planning, procurement, production, delivery, inventory management, transportation, and transportation. The main tasks and types of work forming a comprehensive system of logistic-supply activities of enterprises are outlined at each stage. Emphasis is placed on the fact that all levels and stages are interdependent and complement each other in a logical sequence and interconnection. Such a sequence and interconnection constitute a holistic unity and lay the foundation for forming a system of logistic-supply activities of enterprises in conditions of war.

Ключові слова: логістично-постачальницька діяльність, рівні управління, ланцюги постачання, SCOR-модель управління, бізнес-процеси ланцюгів постачання, підприємство, інвестиції.

Key words: logistics and supply activities, levels of management, supply chains, SCOR management model, business processes of supply chains, enterprise, investments.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

В умовах війни та політико-економічної нестабільності бізнес є важливою складовою національної господарства та забезпечує швидке відновлення економіки. На сьогодні постачальницька діяльність є складовою маркетингової. Від її організації залежить успішність діяльності підприємства загалом.

Проблеми управління логістично-постачальницькими процесами, їх здійснення, адміністрування та реінжиніринг впливають на конкурентоспроможність бізнесу. Однією з причин зростання актуальності цього напрямку досліджень у теорії та практиці є постійне нарощування вартості матеріально-технічного потоку від постачальників до складів підприємства (а також потоків готової продукції від виробника до кінцевих споживачів або посередників).

Для більшості підприємств логістично-постачальна діяльність є складною. Це зумовлено тим, що постачання включає в себе значний спектр матеріально-технічних ресурсів, які надходять від різних постачальників. Крім того, часто під час постачання необхідних ресурсів доводиться враховувати наявність внутрішнього постачання. Загалом, як теорія, так і практика підтверджують, що в умовах ринкової економіки ефективність логістично-постачальної діяльності підприємств в значній мірі підвищує їх конкурентоспроможність і дозволяє зберегти та утримати конкурентні позиції на ринку.

Особливо важливо управляти логістично-постачальницькою діяльністю підприємств в умовах війни. Оскільки бізнес-середовище є нестабільним, то варто враховувати цей вплив та швидко адаптуватися до нього.

Зміни можуть стосуватися не лише внутрішнього стану підприємства, але й послаблювати конкурентні переваги на внутрішньому і зовнішньому ринках.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питаннями дослідження управління логістично-постачальницькою діяльністю підприємств займалися дослідники протягом тривалого періоду.

А.А. Самойленко, А.В. Кулік зазначили, що ланцюги поставок розглядають із позиції системного і процесного підходів. Основними рисами є інтегрованість, комплексність, партнерство, орієнтація на результат. Загалом ланцюги поставок мають 8 бізнес-процесів, які варто оцінювати за SCOR-моделлю у 6 етапах: планування, закупівлі, виробництво, доставка, управління складом, транспортування, повернення [1].

С.Г. Дубовик, Н.О. Сигида, Ю.Ю. Спесивий зазначили, що управління ланцюгами поставок спричинене розвитком аутсорсингу, посиленням конкуренції та виникненням нових форм конкурентної боротьби в процесі глобалізації та інтеграції. Ними визначено, що управління ланцюгами поставок (SCM) — це процес, який поєднує всіх учасників ланцюга поставок, починаючи від кінцевих споживачів і закінчуючи постачальниками товарів, послуг і інформації. Цей процес сприятиме виконанню вимог цільового ринку, формуванню у учасників ланцюга поставок соціальної відповідальності. Це відповідає цілям сталого розвитку та конкретним потребам кінцевих споживачів [2].

М. Хугос (M. Hugos) зазначив, що на керуванні ланцюгом постачання базується виробнича і торгівельна структура. Якщо цей процес контролювати, то він сприятиме становленню підприємства як глобального ліде-

ра. Проте якщо управління ним є неефективним, то це може призвести до катастрофи ще до випуску продукції на ринок. Ланцюг постачання має рухомі частини, які змінюються, і мережі інших підприємств, кожне з яких переслідує власні пріоритети та інтереси. Управляти цим процесом є складно [3].

Н.А. Ремзіна зазначила, що управління ланцюгами постачання повинно долати перешкоди, які виникають у зовнішньому та внутрішньому середовищі. Це вимагає здійснення внутрішньо-організаційної, міжфункціональної координації та контролю товарних, інформаційних, фінансових і правових потоків. Запропоновано концептуальну модель управління ланцюгами постачання в умовах кризи, яка реалізується у сім етапів: діагностика та прогнозування кризового стану, оцінка ресурсного потенціалу та обмежень, розробка програми управління та її впровадження, розробка профілактичних заходів [4].

Р.О. Мадяр, В.Р. Гадьмаші, С.М. Далекорей зазначили, що ефективна організація та управління ланцюгом постачання сприяє підвищенню конкурентоспроможності українських підприємств у умовах глобалізації, економічному розвитку економіки загалом. Вони зазначили, що у сфері управління ланцюгами постачання відбувся перехід від простої інформаційної координації та операційної кооперації до інтегрованої взаємодії всередині них. Через це управління ланцюгами постачання є концепцією управління бізнесом [5].

О.В. Фоміна, О.О. Августова встановили, що завдяки логістично-постачальницькій діяльності, підприємства підтримують високу конкурентоспроможність своєї продукції через оптимізацію витрат на виробництво та реалізацію товарів [6].

О.М. Полінкевич, Р. Камінські, Л. Г. Ліпич, В.В. Мальцева, В.В. Тринчук визначили, що логістично-постачальницька діяльність є одним із видів бізнес-діяльності підприємств, які визначають конкурентні переваги суб'єктів господарювання [7; 8].

Ю.О. Огренич, В.О. Діброва визначили важливість логістично-постачальницької діяльності та окреслили її вплив на рівень конкурентоспроможності, результати роботи та функціонування підприємств. Вони дослідили фактори, які стримують логістично-постачальницьку діяльність, зокрема: стан транспорту, відсутність електроенергії, заборона авіаперевезень, пересування морем, незадовільна екологія, поглиблення глобалізації економіки, відсутність технологічних інновацій [9].

І.М. Кирилюк, А.В. Сокур підтримали думку попередніх дослідників, що логістично-постачальницька діяльність є важливою для держави. Оптимізувати логістично-постачальницьку діяльність в умовах війни можна за такими етапами: аналіз ринку та прогнозування змін, коригування, контроль, розгляд альтернативних варіантів постачання. [10]

Аналізуючи літературні джерела за тематикою дослідження, варто зазначити, що управлінням логістично-постачальницькою діяльністю підприємств займалася значна кількість дослідників. Проте в умовах невизначеності в Україні, яка сформувалася під впливом війни варто розглядати аспект управління логістично-постачальницької діяльності з позиції системного підходу.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Основною метою статті є дослідження системи управлінням логістично-постачальницькою діяльністю підприємств в умовах війни в Україні під впливом системного підходу.

Завдання дослідження полягає у дослідженні сутності управління логістично-постачальницькою діяльністю підприємств, вивченні рівнів управління логістично-постачальницькою діяльністю підприємств, окреслення етапів управління логістично-постачальницькою діяльністю підприємств.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Управління логістично-постачальницькою діяльністю підприємства містить різноманітні аспекти та стратегії, які забезпечують ефективний розвиток та сприяють успішній реалізації товарів, виконання робіт чи надання послуг. Управління логістично-постачальницькою діяльністю — це комплексний системний процес, який потребує постійного аналізу ринку, адаптивності в прийнятті рішень та вдосконалення стратегій розвитку.

Об'єктами управління логістично-постачальницькою діяльністю є різні складові, бізнес-процеси, які варто системно контролювати та оптимізувати в умовах війни. До об'єктів управління логістично-постачальницькою діяльністю належать:

1) складові, які відповідають за постачання продукції / послуг — управління сировиною, матеріалами, напівфабрикатами, запасними частинами, інструментом, формування оптимального запасу матеріальних та фінансових ресурсів.

2) управління бізнес-процесами ланцюгами поставок. За класичним підходом до організації виділяють 8 взаємопов'язаних ключових бізнес-процесів, а саме: управління взаємодією з клієнтами; управління обслуговуванням клієнтів; управління попитом та маркетинговими стратегіями; контроль над виконанням замовлень; управління операціями та виробництвом; управління постачанням; управління матеріальними потоками (прямими та зворотними); оцінка частки кожного учасника ланцюга постачання.

Управління логістично-постачальницькою діяльністю відбувається на трьох рівнях: стратегічному, тактичному та оперативному.

Стратегічний рівень управління логістично-постачальницькою діяльністю підприємств передбачає формування місії та стратегії підприємства через співвідношення довгострокових цілей розвитку із цілями постачання, вибір стратегії розвитку, окреслення ринкових орієнтирів та позиціонування бренду. На стратегічному рівні здійснюють планування каналів збуту, обґрунтовують їх вибір з позиції досягнення цілей підприємства. Вище керівництво займається стратегічним управлінням.

Тактичний рівень управління логістично-постачальницькою діяльністю містить маркетингові плани, в яких зазначається рекламна стратегія, методи ціноутворення. На цьому рівні варто розглядати політику управління постачальниками в частині укладання договорів та налагодження співпраці із ними. При тактичному управлінні варто звернути увагу на розробці та впровад-

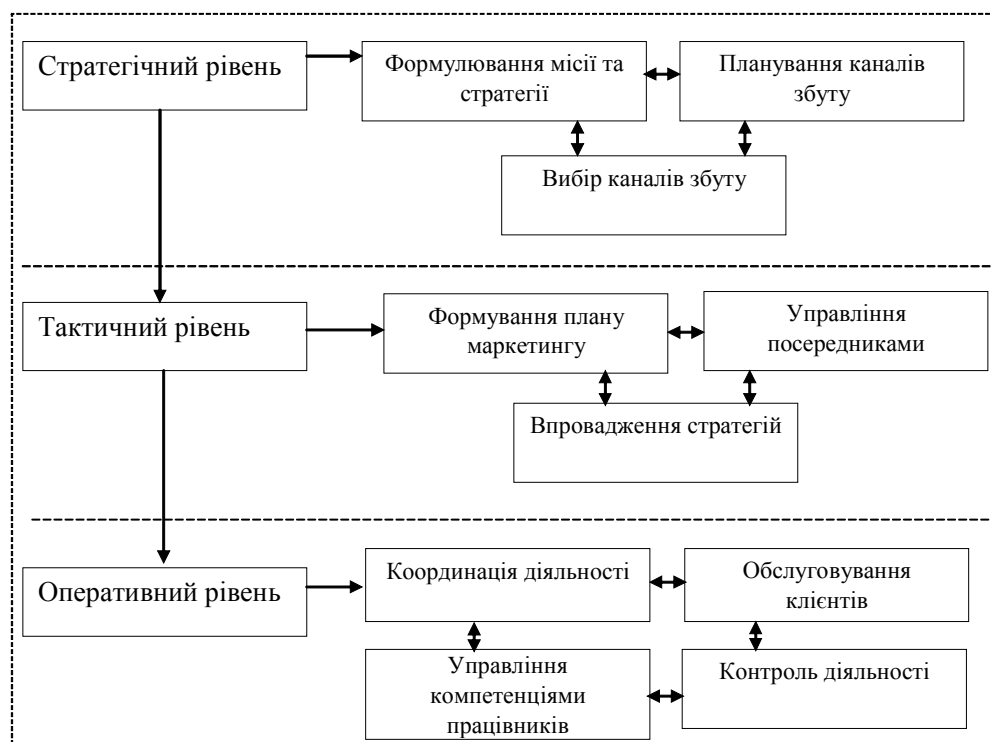

Рис. 1. Рівні управління логістично-постачальницькою діяльністю підприємств

Джерело: сформовано автором.

женні стратегій та задоволення потреб всіх контрагентів. Таке управління проводять керівники служб, підрозділів та власники бізнес-процесів.

Оперативний рівень управління логістично-постачальницькою діяльністю включає координацію, контроль за щоденними операціями постачання, управління сировиною та матеріалами, доставка. Тут варто приділити увагу операційному контролю замовлень, встановленні норм постачання відповідно до виробничої потреби, задоволення потреб клієнтів. Оперативне управління здійснюють керівники виробництва та власники внутрішніх процесів.

На кожному рівні управління керівництво розробляє власні завдання, планує свою діяльність, координує та контролює роботу інших підрозділів. Всі рівні є взаємопов'язаними та від їхньої взаємодії залежать загальні результати логістично-постачальницької діяльності підприємства.

Згідно з SCOR-моделлю управління логістично-постачальницькою діяльністю підприємств відбувається за такими етапи:

1 етап — планування. На цьому етапі визначаються джерела поставок, аналізуються пріоритети в споживчому попиті, визначаються вимоги до системи дистрибуції, плануються запаси та обсяги виробництва, а також обсяг поставок сировини / матеріалів і готової продукції. Також на цьому етапі вирішується, які елементи виробляти самостійно і які купувати у інших організацій, а також плануються ресурси та управління життєвим циклом товарів.

2 етап — закупівлі. Тут формуються основні елементи управління постачанням, проводиться перевірка якості поставок, оцінюються і вибираються постачальники, з якими укладаються контракти. Також відбуваєть-

ся отримання матеріалів та пов'язані з цим процеси, такі як: придбання; отримання; транспортування; вхідний контроль; встановлення; оприбуткування товару. Варто зазначити, що управління послугами та поставками товарів має відповідати планованому або поточному попиту.

3 етап — виробництво. Він включає такі процеси, як: виробництво, управління структурними елементами (тобто контроль технологічних змін), управління виробничими циклами і потужностями (обладнанням, будівлями), якістю виробництва, графіком виробничих змін. Крім того, здійснюються специфічні процедури виробництва, зокрема контроль якості, упаковка, власне виробничі процедури та цикли, зберігання продукції. Запланованому або поточному попиту повинні відповідати всі складові процесу переробки вихідного продукту в кінцеву продукцію.

4 етап — доставка. Цей етап складається з трьох основних процесів: управління замовленнями (створення і реєстрація власне замовлень, вибір форми товару, формування його вартості, організація та ведення клієнтської бази паралельно з підтриманням бази даних по товарах і цінах, а також управління дебіторами і кредиторами).

5 етап — управління складом (підбір, комплектація, упаковка та відвантаження товарів).

6 етап — транспортування (обумовлюється правилами управління каналами доставки і замовленнями). Вище перелічені процеси повинні бути приведені у відповідність з планованим і / або поточним попитом.

7 етап — повернення. Він включає визначення елементів повернення товару (наприклад, дефекти, що виникли на будь-якому етапі (від виробництва до доставки), потребують ремонту), стан продукту, складають

графіки повернень та направлення на знищення або переробку.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Результати аналізу дозволили зробити висновок, що від ефективного управління логістично-постачальницькою підприємств залежать результати діяльності не лише самого бізнесу, але й перспективи відновлення економіки України. Логістично-постачальницька діяльність підприємств є важливою складовою підприємницької діяльності та є комплексним системним процесом, який потребує постійного аналізу ринку, адаптивності в прийнятті рішень та вдосконалення стратегій розвитку. У процесі управління логістично-постачальницькою діяльністю підприємств звертають увагу на два об'єкти: складові, які відповідають за постачання продукції / послуг та управління бізнес-процесами ланцюгами поставок. Управління логістично-постачальницькою діяльністю підприємств здійснюється на трьох рівнях управління — стратегічному, тактичному та оперативному. На кожному із них визначаються свої завдання та центри відповідальності. Загалом всі ці рівні є взаємопов'язаними та доповнюються один одного.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на формування механізмів ефективної взаємодії у логістично-постачальницькій діяльності підприємств в умовах війни. Такий підхід уможливить залучення додаткових інвестицій через формування конкурентних переваг у бізнесі, цим самим сприятиме відбудові економіки України.

Література:

1. Самойленко А.А., Кулік А.В. Теоретичні засади управління ланцюгами поставок та оцінка його ефективності. *SWorldJournal*. 2021. Вип. 7. Ч. 2. С. 94—104. <http://dx.doi.org/10.30888/2663-5712.2021-07-02-064>.
2. Дубовик С.Г., Сигида Н.О., Спесивий Ю.Ю. Управління ланцюгами поставок підприємств, їхні сутність і структура. *Економіка і суспільство*. 2018. № 18. С. 402—410. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2018-18-56>
3. Hugos M. *Essentials of Supply Chain Management*. 4th edition. Wiley. John Wiley&Sons, LTD. 2018. 367 p.
4. Ремзіна Н.А. Особливості управління ланцюгами постачання в умовах кризових явищ. *Розвиток методів управління та господарювання на транспорті*. 2023. № 1 (82). С. 110—124. <https://doi.org/10.31375/2226-1915-2023-1-110-124>
5. Мадяр Р.О., Гадьмаші В.Р., Далекорей С.М. Управління витратами в ланцюгах постачання як інструмент досягнення конкурентних переваг бізнесу в глобальному економічному просторі. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 1. С. 66—70. <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2021.1.66>
6. Фоміна О.В., Августова О.О. Облік логістичних витрат для цілей управління. *БізнесІнформ*. 2019. № 4. С. 294—299. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-4-294-299>
7. Полінкевич О., Ліпич Л. Управління підприємницькими системами в цифровій економіці в умовах сталого

розвитку. *Вісник Львівського університету. Серія економічна*. 2022. Вип. 63. С. 18—28. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/ves.2022.63.0.6302>

8. Полінкевич О.М., Мальцева В.В., Тринчук В.В. Бізнес-технології в управлінні підприємством як основа сталого розвитку цифрового суспільства. *Інвестиції: теорія і практика*. 2023. № 1. С. 35—40. <http://dx.doi.org/10.32702/2306.6814.2023.24.35>

9. Огреніч Ю.О., Діброва В.О. Логістична діяльність підприємств в умовах невизначеності: особливості, проблеми, напрями вдосконалення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2023. № 55. С. 20—28. <https://doi.org/10.32782/2413-2675/2023-55-3>

10. Кирилюк І., Сокур А. Організація логістичних процесів підприємства в умовах війни: проблеми та рішення. *Економіка та суспільство*. 2024. № 61. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-61-54>

References:

1. Samoilenko, A.A. and Kulik, A.V. (2021), "Theoretical foundations of supply chain management and evaluation of its effectiveness", *SWorldJournal*, vol. 7. (2), pp. 94—104.
2. Dubovyk, S.G., Sygyda, N.O. and Spesyviy Y.Yu. (2018), "Management of enterprise supply chains, their essence and structure", *Economy and society*, vol. 18, pp. 402—410.
3. Hugos, M. (2018), *Essentials of Supply Chain Management*, 4th ed., John Wiley&Sons, LTD, Wiley, UK.
4. Remzina, N.A. (2023), "Peculiarities of supply chain management in the context of crisis phenomena", *Development of transport management and management methods*, vol. 1 (82), pp. 110—124.
5. Madyar, R.O., Gadmarshi, V.R. and Dalekorey, S.M. (2021), "Cost management in supply chains as a tool for achieving competitive business advantages in the global economic space", *Investments: practice and experience*, vol. 1, pp. 66—70.
6. Fomina, O.V. and Augustova, O.O. (2019), "Accounting for logistics costs for management purposes", *BusinessInform*, vol. 4, pp. 294—299.
7. Polinkevych, O. and Lipych, L. (2022), "Management of business systems in the digital economy in conditions of sustainable development", *Bulletin of Lviv University. The series is economical*, vol. 63, pp. 18—28.
8. Polinkevych, O.M., Maltseva, V.V. and Trynchuk, V.V. (2023), "Business technologies in enterprise management as the basis of sustainable development of digital society", *Investments: theory and practice*, vol. 1, pp. 35—40.
9. Ogrenych, Yu.O. and Dibrova, V.O. (2023), "Logistic activity of enterprises in conditions of uncertainty: features, problems, areas of improvement", *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University*, vol. 55, pp. 20—28.
10. Kyryliuk, I. and Sokur, A. (2024), "Organization of logistics processes of the enterprise in war conditions: problems and solutions", *Economy and society* [Online], vol. 61, available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3764> (Accessed 15 April 2024).

Стаття надійшла до редакції 11.05.2024 р.

З. М. Бурик,

д. держ. упр., професор, Університет Григорія Сковороди в Переяславі

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4394-6766>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.11.204

РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Z. Buryk,

Doctor of Science in Public Administration, Professor, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav

REFORMING THE SOCIAL PROTECTION SYSTEM FOR PEOPLE WITH DISABILITIES: THEORETICAL ASPECT

У статті досліджується теоретичний аспект систем соціального захисту, зокрема осіб з інвалідністю та шляхи їх реформування. Розглядаються різні аспекти соціального захисту, включаючи соціальні пенсії, медичне обслуговування, підтримку у безробітті та професійну реабілітацію, соціальне страхування та захист від соціальних ризиків, а також соціальні послуги та програми. Обговорюється необхідність оптимізації системи соціального захисту для забезпечення більшої доступності та якості надання послуг для осіб з інвалідністю.

Також акцентується увага на важливості участі громади у процесах розробки та реалізації програм соціального захисту. Зазначається потреба у підтримці самостійності та активної участі осіб з інвалідністю у суспільному житті, а також важливість поліпшення доступності до спеціальних програм та політичних активностей для цієї категорії населення.

Аналізуються можливі перспективи подальших досліджень у цьому напрямі, зокрема, розробка та впровадження більш ефективних методів оптимізації системи соціального захисту, а також вивчення практичних аспектів реформ у різних країнах. Особлива увага приділяється розробці інклюзивних програм та послуг для підтримки соціального включення осіб з інвалідністю.

This comprehensive research delves deeply into the theoretical aspects of reforming the social protection system tailored for individuals with disabilities. Through an exhaustive exploration, it meticulously examines various dimensions of social protection, encompassing a wide array of welfare benefits, including social pensions, healthcare provisions, unemployment aids, vocational rehabilitation initiatives, social insurance schemes, and strategies to mitigate social risks. Furthermore, it meticulously analyzes the spectrum of social services and programs catering to this demographic, scrutinizing their effectiveness and accessibility. A critical aspect underscored in this study is the pressing need to streamline and enhance the existing social protection system, ensuring equitable access and heightened service quality for individuals grappling with disabilities. Moreover, it sheds light on the pivotal role of community engagement in shaping and executing effective social protection policies, emphasizing the importance of inclusivity and participatory approaches. This research not only offers a detailed analysis of the current landscape but also proposes avenues for future research and policy interventions aimed at fostering greater social inclusion and support for individuals with disabilities.

This extensive study provides an in-depth exploration of the theoretical underpinnings surrounding the reformation of social protection systems designed for individuals with disabilities. It meticulously investigates various facets of social protection, ranging from the provision of social pensions, healthcare services, unemployment support, vocational rehabilitation initiatives, social insurance programs, to strategies aimed at mitigating social risks. Additionally, it critically analyzes the efficacy and accessibility of a diverse range of social services and programs tailored to this demographic. The study underscores the urgent necessity to streamline and optimize the existing social protection framework to ensure equitable access and enhanced service quality for individuals with disabilities. Furthermore, it emphasizes the crucial role of community engagement in shaping and implementing effective social protection policies, advocating for inclusivity and participatory approaches. In addition to offering a detailed analysis of the current landscape, the study presents avenues for future research and policy interventions aimed at fostering greater social inclusion and support for individuals with disabilities.

Ключові слова: система соціального захисту, соціальний захист, соціальний захист осіб з інвалідністю, особа з особливими потребами, соціальний захист населення, захист осіб, інвалідність, соціальні програми, оптимізація, громадська участь, доступність, спеціальні програми, політична участь, інклюзія.

Key words: social protection of the population, social protection of persons with disabilities, social protection system, protection of individuals, reform, disability, social programs, optimization, community participation, accessibility, special programs, political participation, inclusion.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Постановка проблеми: функціонування системи соціального захисту, а особливо осіб з інвалідністю є складною та надзвичайно важливою складовою сучасного суспільства

Однак, несвідоме знецінення або недооцінка цієї системи може призвести до серйозних соціальних та економічних проблем, які впливають на якість життя осіб з інвалідністю та їхню соціальну інтеграцію. Тому необхідно ретельно дослідити теоретичні аспекти реформування цієї системи та визначити ключові проблеми, що перешкоджають її ефективному функціонуванню.

Розуміння та вирішення проблем, пов'язаних з системою соціального захисту осіб з інвалідністю, або як їх можна толерантно назвати, особа з особливими потребами, має важливе значення як для наукової, так і для практичної сфери. З наукового боку, дослідження цієї проблеми дозволяє розкрити основні теоретичні концепції, принципи та стратегії, які лежать в основі системи соціального захисту. Це сприяє формулюванню нових наукових гіпотез, теоретичних моделей та методів дослідження, які надалі можуть бути використані для покращення практики роботи з особами з інвалідністю та розробки ефективних програм та політик соціального захисту.

З практичного боку, розкриття проблем системи соціального захисту осіб з інвалідністю допомагає виявити недоліки та прогалини у її функціонуванні, а також визначити можливі шляхи подальшого розвитку та вдосконалення. Це сприяє удосконаленню законодавства, розробці нових програм та послуг, а також підвищенню ефективності соціального впливу на життя осіб з інвалідністю та їхню соціальну адаптацію.

Також зазначимо, що система соціального захисту осіб з особливими потребами в сучасному суспільстві виявляється складною та мінливою. Її стан та ефек-

тивність безперервно викликають зацікавленість вчених, правознавців та громадськості. З огляду на постійні зміни в економічному, політичному та соціокультурному середовищі, а також на прогрес у медицині та технологіях, необхідно регулярно оновлювати та адаптувати цю систему для забезпечення потреб та прав осіб з інвалідністю.

Щодо реформування системи соціального захисту, зазначимо наступне:

По-перше, необхідно розглянути основні принципи та цінності, на яких ґрунтується ця система. По-друге, слід вивчити завдання та функції соціального захисту, що ставлять перед собою правозахисники та соціальні діячі. По-третє, важливо проаналізувати специфіку захисту осіб з особливими потребами, зокрема у контексті їхнього доступу до соціальних послуг, працевлаштування та взаємодії з суспільством.

Тому мета цієї статті полягає у ретельному розгляді та аналізі теоретичних аспектів щодо системи соціального захисту осіб з особливими потребами. Шляхом вивчення наукових джерел, правових документів та міжнародного досвіду ми спробуємо відповісти на ключові питання, пов'язані з ефективним забезпеченням соціального захисту та підвищенням якості життя осіб з інвалідністю.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз останніх досліджень і публікацій: Зокрема, стаття Collie, A., Sheehan, L. R., та Lane, T. J. (2022) досліджує зміни в доступі до підтримки осіб з інвалідністю в Австралії під час періоду реформування системи соціального забезпечення [1]. Стаття Cote, A. (2021) розглядає взаємозв'язок між соціальним захистом та доступом до адаптивних технологій в країнах з низьким та середнім рівнем доходів [2]. Дослідження Hemerijk,

А., Ronchi, S., та Plavgo, I. (2023) пропонує концептуальну модель соціальних інвестицій для аналізу реформ у сфері соціального захисту у державах добробуту 21 століття [4].

Щодо українських дослідників, варто звернути увагу на працю Белова, І. М., та Семенишена, Н. В. (2021), які розкривають сутність, основні напрями та функції соціального захисту населення [8]. Дослідження Горбачова, К. (2020) [9] стосується актуальних проблем інтеграції в українське суспільство осіб з інвалідністю [9].

Також варто зазначити дослідження Грохова, Г. П., Ольховий, О. М., та Чернозуб, А. А. (2022), які аналізують теоретичні основи організації адаптивної фізичної рекреації студентів зі спеціальними потребами у вітчизняних закладах вищої освіти [10].

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

У цій статті поставлено за мету ретельно дослідити теоретичні аспекти реформування системи соціального захисту осіб з інвалідністю. Наші завдання та задачі включають проведення аналізу сучасного стану цієї системи, виявлення ключових проблем та недоліків у її функціонуванні. Ми також розглянемо теоретичні засади та концепції, які можуть бути використані для реформування соціального захисту для осіб з інвалідністю. Наша робота передбачає встановлення можливостей оптимізації та поліпшення ефективності цієї системи через нові підходи та інновації. Крім того, ми дослідимо важливість громадської участі у формуванні та впровадженні політик соціального захисту для осіб з інвалідністю. Завершальним етапом нашої роботи буде встановлення перспектив подальших досліджень у цьому напрямі та висунення пропозицій щодо подальшого розвитку системи соціального захисту для осіб з інвалідністю.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Історія соціального захисту осіб з і особливими потребами налічує століття розвитку, які відображають еволюцію уявлень суспільства щодо цієї категорії населення та їхнього становища в суспільстві. Спочатку інвалідність часто сприймалася як покарання або винагорода за дії в минулому житті, що призводило до їхньої соціальної відчуженості та ізоляції. Однак історія також відома численними прикладами турботи та підтримки, що надавалися особам в різних культурах та цивілізаціях [2, с. 102].

З початком індустріалізації та розвитку капіталізму у XIX столітті зростала потреба у впорядкуванні соціальних відносин, включаючи питання соціального захисту осіб з інвалідністю. Перші кроки у цьому напрямку були зроблені у вигляді створення благодійних установ, які надавали підтримку та допомогу. Однак ці заходи не завжди були систематичними або ефективними [2, с. 103].

Під час XX століття зі зростанням свідомості про права людини та соціальну справедливість, у багатьох країнах розвивалися системи соціального захисту, які передбачали різноманітні програми та послуги для осіб з інвалідністю. Зокрема, після Другої світової війни були прийняті численні законодавчі акти, спрямовані на поліпшення становища осіб з інвалідністю та їхню інтеграцію у суспільство [2, с. 104].

У сучасному світі системи соціального захисту осіб з інвалідністю постійно розвиваються та змінюються, реагуючи на нові виклики та потреби цієї категорії населення. Зокрема, зростання усвідомлення важливості інклюзивного суспільства та рівних можливостей відображається у розширенні програм та послуг, спрямованих на підтримку осіб з інвалідністю та їхню повноцінну участь у всіх аспектах суспільного життя.

У сучасному періоді системи соціального захисту осіб з інвалідністю постійно трансформуються та адаптуються до нових викликів і потреб. Одним із ключових напрямків є перехід від моделі медичного до соціального підходу до поняття "інвалідності". Замість підходу, який акцентується переважно на медичних аспектах інвалідності, сучасні системи соціального захисту ставлять більший акцент на соціальні та економічні аспекти. Це означає, що вони спрямовані на забезпечення рівних можливостей, інклюзії та самостійності для осіб з інвалідністю у всіх аспектах життя.

Сьогодні ж натиск робиться на розробку та реалізацію програм активної реабілітації та реінтеграції для осіб з інвалідністю. Ці програми передбачають надання доступу до медичної допомоги, реабілітаційних послуг, професійної підготовки та підтримки для здійснення переходу від інвалідності до самостійного життя та працевлаштування. Крім того, значна увага приділяється створенню інклюзивних умов в освіті, праці та інших сферах суспільного життя, щоб забезпечити повноцінну участь осіб з інвалідністю у суспільстві.

Зростання усвідомлення важливості захисту прав осіб з інвалідністю та гарантування їхньої гідності також відображається у змінах законодавства та політики у багатьох країнах. Це включає прийняття проти дискримінаційних законів, розширення соціальних програм та послуг, а також зміцнення механізмів контролю та моніторингу за дотриманням прав осіб з інвалідністю.

Узагальнюючи, сучасний період характеризується зростанням уваги до потреб осіб з інвалідністю, переходом до соціального підходу до інвалідності, активним розвитком програм реабілітації та інтеграції, а також змінами в законодавстві та політиці, спрямованими на захист їхніх прав та гідності.

Отже, соціальний захист — це система заходів, які мають на меті забезпечення соціальної підтримки та допомоги найбільш вразливим категоріям населення. Ця система передбачає надання різноманітних соціальних послуг та виплат, спрямованих на забезпечення мінімальних соціальних стандартів життя, захист від ризиків соціальної відчуженості та економічної нерівності, а також сприяння соціальній інтеграції та самореалізації кожної особи в суспільстві. Соціальний захист може включати такі складові, як соціальні пенсії, матеріальна допомога, медичне обслуговування, допомога при безробітті, підтримка для сімей з дітьми, реабілітаційні та інші соціальні програми. Основна мета соціального захисту — забезпечення соціальної справедливості та врегулювання соціальних відносин у суспільстві з метою забезпечення гідного життя для всіх його членів [3, с. 6].

В сучасному суспільстві система соціального захисту відіграє важливу роль у забезпеченні добробуту та захисті найбільш вразливих шарів населення. Ця систе-

має складною та багатогранною структурою, яка охоплює різноманітні програми, послуги та механізми, спрямовані на забезпечення соціального добробуту, рівних можливостей та захисту прав кожного громадянина. Соціальний захист передбачає надання допомоги особам у складних життєвих ситуаціях, таких як безробіття, хвороба, інвалідність, старість, низький рівень доходів та інші ризики соціальної відчуженості та нерівності. У даному контексті важливо розглянути структуру та функціонування системи соціального захисту, а також оцінити ефективність та доступність наданих послуг для різних категорій населення [3, с. 6].

Система соціального захисту — це комплексна організаційна структура, що містить різноманітні установи, законодавчі акти, програми та послуги, спрямовані на забезпечення соціального добробуту та захисту населення від соціальних ризиків та небезпек. Вона забезпечує механізми фінансової та соціальної підтримки для осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах, таких як безробіття, хвороба, інвалідність, старість, низький рівень доходів тощо [4, с. 480].

Система соціального захисту містить різні компоненти, серед яких:

1. Соціальні пенсії та допомога є неодмінною складовою системи соціального захисту, яка забезпечує фінансову підтримку та покращення якості життя найбільш вразливих верств населення. Ці програми розроблені для того, щоб надавати допомогу особам, які опинилися у складних життєвих обставинах, таких як похилий вік, інвалідність, втрата роботи, сімейні труднощі та інші ситуації, що можуть призвести до фінансових труднощів [5, с. 558].

Соціальні пенсії є основним джерелом доходу для багатьох літніх людей, які вийшли на пенсію після завершення активної працездатності. Вони призначені для забезпечення достатнього рівня життя та покриття основних потреб під час літнього віку. Пенсійні виплати можуть бути регулярними платежами від держави або приватних пенсійних фондів, і їх розмір може залежати від ряду факторів, включаючи тривалість робочого стажу, рівень заробітної плати та інші фактори.

Допомога від держави надається особам, які опинилися у складних життєвих обставинах і потребують тимчасової чи постійної фінансової підтримки. Ці виплати можуть бути призначені для покриття витрат на основні потреби, такі як харчування, житло, медичні послуги та інші життєво важливі потреби.

Допомога сім'ям з дітьми спрямована на забезпечення соціального захисту та підтримки сімей з дітьми, особливо одиноких батьків або сімей у складних фінансових обставинах. Ці виплати можуть включати допомогу по догляду за дитиною, у витратах на навчання, медичне страхування для дітей та інші пільги, спрямовані на забезпечення добробуту та розвитку дітей.

2. Медичне обслуговування та медичне страхування є важливими складовими системи соціального захисту, спрямованими на забезпечення доступної та якісної медичної допомоги для всього населення. Ці програми мають на меті забезпечити захист здоров'я громадян, запобігти поширенню захворювань та забезпечити доступ до лікування у разі потреби [6, с. 131].

Медичне обслуговування охоплює широкий спектр послуг, що надаються медичними закладами, від пер-

винної медичної допомоги до високотехнологічних методів діагностики та лікування. Воно містить консультації лікарів загальної практики, проведення лабораторних та інструментальних досліджень, госпіталізацію у випадках тяжких захворювань та травм, а також реабілітаційні послуги після лікування.

Медичне страхування є механізмом фінансового захисту, який забезпечує доступ до медичної допомоги для громадян у разі хвороби чи травми. Це може бути державне медичне страхування, де витрати на медичну допомогу компенсуються з державного бюджету, або приватне медичне страхування, яке надається за допомогою страхових компаній або медичних фондів.

Медичне страхування може покривати різні види послуг, включаючи візити до лікаря, госпіталізацію, лікувальні процедури, лабораторні дослідження та ліки. Це забезпечує громадянам фінансовий захист у разі потреби у медичній допомозі, а також сприяє підвищенню загального рівня здоров'я населення та зменшенню ризику захворювань.

3. Підтримка у безробітті та професійна реабілітація є важливими аспектами системи соціального захисту, спрямованими на забезпечення соціальної підтримки та повернення осіб до працевлаштування після періоду безробіття чи інвалідності.

У разі втрати роботи особа може потрапити до категорії безробітних, які мають право на певні соціальні пільги та допомогу в пошуку нового працевлаштування. Ця підтримка може включати фінансові виплати, надання безоплатних або пільгових послуг з професійної перепідготовки та підвищення кваліфікації, а також консультування та підтримку в пошуку роботи [7, с. 55].

Професійна реабілітація спрямована на повернення осіб з особливими потребами до активної участі в працевлаштуванні та суспільному житті. Це може включати надання медичної та психологічної допомоги, професійну перепідготовку та опанування навичками самообслуговування, а також робочу адаптацію та підтримку на робочому місці. Мета професійної реабілітації полягає в тому, щоб забезпечити осіб з інвалідністю можливість самостійного заробітку та повноцінної участі в суспільному житті.

Ці заходи спрямовані на зменшення соціальної відчуженості та економічної нерівності, а також на створення умов для самореалізації та інтеграції кожної особи в суспільство. Правильно організована підтримка у безробітті та професійна реабілітація можуть значно підвищити якість життя та соціальну активність осіб у складних життєвих обставинах.

4. Соціальне страхування та захист від соціальних ризиків є важливою складовою системи соціального захисту, спрямованою на забезпечення фінансової підтримки та захисту громадян в умовах економічної та соціальної невпевненості. Ці програми мають на меті забезпечити громадянам фінансовий захист у разі виникнення непередбачених життєвих ситуацій та подій, таких як травми, хвороби, втрата доходу чи годувальника, пожежі, стихійні лиха тощо.

Соціальне страхування може включати різні види програм, такі як медичне страхування, страхування виплат у разі безробіття, страхування від нещасних випадків, страхування житла тощо. Ці програми забезпе-

чують громадянам фінансову підтримку та захист у випадку виникнення непередбачених обставин, що можуть поставити під загрозу їх добробут.

Захист від соціальних ризиків також передбачає розвиток системи соціальних послуг та програм, спрямованих на запобігання та пом'якшення наслідків соціальних проблем. Це може включати психологічну підтримку, консультування, реабілітаційні послуги, допомогу у вирішенні життєвих проблем тощо. Мета цих програм — забезпечити громадянам не лише фінансову підтримку у разі виникнення непередбачених обставин, але й допомогти їм подолати складнощі та повернутися до повноцінного життя.

Соціальне страхування та захист від соціальних ризиків є важливими складовими системи соціального захисту, які допомагають зменшити соціальну вразливість та забезпечити громадянам більш стабільне та безпечне життя.

5. Соціальні послуги та програми є неодмінною частиною системи соціального захисту, спрямованою на надання допомоги та підтримки громадянам у складних ситуаціях. Ці послуги охоплюють різноманітні аспекти життя та мають на меті забезпечити соціальну інтеграцію та полегшити умови існування осіб у потребі [8, с. 95].

Одним з видів соціальних послуг є психологічна підтримка, що включає консультування та психотерапевтичні сесії для осіб, які потребують допомоги у вирішенні психологічних проблем та стресових ситуацій.

Далі, соціальна реабілітація є важливою програмою для осіб з особливими потребами або залежними від догляду. Ця програма спрямована на підтримку їхньої соціальної адаптації та відновлення функцій, які були порушені внаслідок інвалідності або хвороби.

Дитячі та сімейні послуги також важливі для забезпечення підтримки сімей у складних життєвих ситуаціях. Ці послуги можуть включати допомогу в навчанні та вихованні дітей, консультації для батьків, а також підтримку в разі насильства в сім'ї [9, с. 281].

Потім, програми професійної підготовки та працевлаштування спрямовані на підтримку безробітних або малозабезпечених осіб у пошуку нових можливостей для працевлаштування та заробітку.

Нарешті, медична допомога та реабілітація є ще одним важливим аспектом соціальних послуг, що спрямовані на надання доступної та якісної медичної допомоги, а також реабілітаційних заходів для осіб з обмеженими можливостями.

Ці компоненти взаємодіють між собою, утворюючи комплексну систему підтримки та захисту, спрямовану на забезпечення соціальної справедливості, рівних можливостей та гідного життя для усіх громадян.

У міжнародній практиці існують різноманітні моделі систем соціального захисту для осіб особливими потребами. Кожна з цих моделей має свої особливості та принципи, які враховуються в країнах залежно від їхніх потреб, культурних особливостей та ресурсів.

Модель соціального страхування передбачає, що особи з інвалідністю мають право на фінансову підтримку через систему соціального страхування. Наприклад, в Німеччині, Австралії та Франції особам надаються пенсії залежно від рівня їхньої інвалідності та попереднього заробітку [1, с. 133].

Модель соціальних послуг передбачає надання різноманітних послуг для осіб з інвалідністю, таких як медична допомога, реабілітаційні програми та психологічна підтримка. Скандинавські країни, такі як Норвегія та Швеція, славляться своєю розвинутою системою соціальних послуг для осіб з інвалідністю.

Модель універсального дизайну спрямована на створення доступних для всіх умов інфраструктури та середовища. Наприклад, у Японії міста часто обладнуються спеціальними підйомачами для інвалідних колясок та іншими зручностями для людей з обмеженими можливостями [10, с. 262].

Модель інтеграції передбачає повноцінну участь осіб з особливими потребами у всіх сферах суспільного життя. Наприклад, у Голландії існує програма "Широкі вулиці", яка спрямована на створення доступної та інклюзивної середовища для всіх громадян.

Термін "інвалід" або "особа з інвалідністю" може мати різне тлумачення в різних країнах та міжнародних організаціях. Однак загальною є тенденція розуміння інвалідності як фізичного, психічного або розумового стану, який обмежує особу в її здатності займатися повсякденними діями або участі в суспільному житті [11, с. 34].

У міжнародній практиці, зокрема за визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), термін "інвалід" або "особа з інвалідністю" відноситься до осіб, які мають фізичні, психічні або розумові обмеження, які взаємодіють з різними бар'єрами та можуть ускладнювати їхню повсякденну активність. Це означає, що інвалідність не обов'язково пов'язана з однією конкретною хворобою або станом, а може бути наслідком різних фізичних, психічних або розумових ускладнень [12, с. 53].

Проте варто враховувати, що різні країни та організації можуть мати свої власні критерії та визначення інвалідності. Наприклад, в деяких країнах використовуються медичні критерії для визначення ступеня інвалідності, такі як можливість самообслуговування або виконання роботи. У інших країнах акцент може бути зроблений на соціальній адаптації та можливості участі в суспільному житті.

Отже, різниця в тлумаченні та підходах до поняття "інвалідність" в міжнародній практиці може визначатися як медичними, так і соціальними аспектами, а також культурними та правовими особливостями кожної країни.

Нормативно-правові документи України, включаючи Закон "Про соціальний захист осіб з інвалідністю в Україні", визначають правовий статус та забезпечують соціальні гарантії для осіб з інвалідністю. Основні положення, що стосуються інвалідності, містяться в цьому законі та інших нормативно-правових актах [15].

Наприклад, стаття 2 Закону "Про соціальний захист осіб з інвалідністю в Україні" визначає поняття інвалідності та встановлює правовий статус осіб з інвалідністю. Особа з інвалідністю — це особа зі стійкими порушеннями функцій організму, які взаємодіючи з зовнішнім середовищем може призвести до обмеження її життєдіяльності. У зв'язку з цим держава зобов'язана створити умови для реалізації її прав на рівний доступ разом з іншими громадянами та забезпечити її соціальний захист.

Стаття 11 вищезазначеного закону регламентує порядок визначення груп інвалідності, їх категорії та права осіб, які мають такий статус. Статті 19-24 закону визначають соціальні гарантії для осіб з інвалідністю, зокрема стосовно пенсійного забезпечення, медичної та соціальної допомоги, працевлаштування та інших аспектів соціального захисту. Також положення цього закону детально регламентують права та обов'язки осіб з інвалідністю, а також механізми їхнього захисту та підтримки з боку держави. Вони створюють законодавчу базу для реалізації конституційних гарантій та забезпечення гідного життя для осіб з інвалідністю.

Системи соціального захисту осіб з інвалідністю мають різноманітні аспекти, але вони спрямовані на забезпечення підтримки та полегшення життя цільової аудиторії. Одним з основних аспектів є фінансова підтримка через різні види пенсій або допомоги. Крім того, багато систем забезпечують доступ до медичної допомоги та реабілітаційних послуг, які є важливими для підтримки здоров'я та функціонування осіб з інвалідністю [13, с. 255].

Система соціального захисту осіб з особливими потребами базується на кількох ключових принципах, які визначають її ефективність та справедливність. Перш за все, принцип рівності та недискримінації ставить перед собою мету гарантування рівних можливостей та доступу до соціальних послуг для всіх громадян, незалежно від їхнього статусу та характеристик. Це передбачає, що жодна людина не може бути об'єктом дискримінації через свою інвалідність.

Другий принцип — принцип індивідуалізації та диференціації — визнає унікальні потреби та можливості кожної особи з особливими потребами. Замість загальних підходів, він передбачає розробку індивідуальних планів підтримки, які враховують конкретні потреби та цілі кожної особи. Це означає, що програми соціального захисту повинні бути спрямовані на задоволення потреб кожної окремої людини, враховуючи її індивідуальні можливості та обмеження [14, с. 40].

Принцип активної участі та емпвауерменту визнає право осіб з інвалідністю на активне прийняття участі в процесах, що стосуються їхнього життя та соціального захисту. Це означає, що вони мають бути включені у прийняття рішень, що стосуються їхнього майбутнього, а також мати можливість активно долучатися до розробки та реалізації програм соціальної підтримки. "Емпвауермент" осіб з інвалідністю — це процес надання їм необхідних знань, навичок та можливостей для самостійного вирішення своїх проблем і вибору свого майбутнього.

Останній принцип — принцип комплексності та інтеграції — передбачає створення комплексної системи підтримки, яка охоплює різні аспекти життя осіб з інвалідністю. Він також визнає важливість активної інтеграції осіб з інвалідністю у суспільство, що передбачає створення умов для їхньої повноцінної участі у всіх сферах життя, включаючи освіту, працю, культуру, спорт тощо [16, 20].

Важливим аспектом є також підтримка в навчанні та працевлаштуванні. Вона охоплює спеціальні програми професійної реабілітації та підтримку в пошуку роботи для осіб з інвалідністю. Окрім цього, системи со-

ціального захисту часто спрямовані на забезпечення соціальної інтеграції, включаючи заходи для зменшення стигми та сприяння участі в суспільних заходах.

Також важливим аспектом є психологічна та соціальна підтримка для осіб з інвалідністю та їхніх сімей. Це може включати психологічні консультації, групову підтримку та доступ до соціальних служб. Усі ці компоненти спільно спрямовані на забезпечення підтримки, покращення якості життя та інтеграції осіб з інвалідністю у суспільство.

Але основна форма підтримки осіб з особливими потребами з боку держави є саме фінансова підтримка, яку надають різні органи соціального захисту. Українська система соціального захисту осіб з інвалідністю містить ряд органів, які відповідають за надання соціальних послуг та підтримки цієї категорії громадян.

Одним із найважливіших суб'єктів в цій системі є Міністерство соціальної політики України, яке відповідає за розробку та впровадження соціальних програм та заходів для осіб з інвалідністю. Воно забезпечує координацію діяльності інших органів в цій сфері та визначає стратегічні напрямки розвитку соціального захисту.

Державна служба зайнятості України є іншим важливим суб'єктом системи соціального захисту осіб з інвалідністю. Вона здійснює підтримку у трудовій зайнятості та професійній реабілітації осіб з інвалідністю, сприяючи їхньому працевлаштуванню та адаптації на ринку праці.

Міністерство охорони здоров'я України забезпечує доступ осіб з інвалідністю до медичної допомоги та реабілітаційних послуг. Воно відповідає за розвиток та підтримку медичних закладів, які надають спеціалізовану допомогу особам з особливими потребами.

Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, які діють на місцевому рівні, надають різноманітні соціальні послуги та консультації для осіб з інвалідністю та їхніх сімей, сприяючи їхньому соціальному включенню та підтримці.

Отже, система соціального захисту осіб з інвалідністю в Україні базується на фінансовій підтримці, яку забезпечують різні органи державної влади та місцевого самоврядування. Їхні заходи спрямовані на забезпечення особам з інвалідністю права на гідне життя та повноцінну участь у суспільному житті.

У розвинених країнах, таких як США, країни Європи та скандинавські держави, особи з інвалідністю мають доступ до різних видів фінансової допомоги, спрямованих на забезпечення їхніх основних потреб та підтримки соціальної інтеграції. Основними формами цієї допомоги є інвалідні пенсії, які призначаються залежно від ступеня інвалідності та інших факторів, а також різноманітні соціальні допомоги, які включають матеріальну підтримку, компенсації витрат на медичні послуги та медичні пристосування [17, с. 205].

Крім того, особи з інвалідністю можуть мати право на допомогу з дитинства, що спрямована на забезпечення дітей осіб з інвалідністю необхідними ресурсами для їхнього розвитку та добробуту. Також надаються різноманітні пільги та компенсації, такі як знижки на проїзд у громадському транспорті та пільгові тарифи на комунальні послуги.

У деяких країнах особи з інвалідністю можуть отримувати підтримку у трудовій зайнятості та професійній реабілітації, що сприяє їхньому соціальному включенню та покращенню якості життя. Ці різноманітні форми фінансової допомоги спрямовані на забезпечення необхідними матеріальними ресурсами та соціальною підтримкою, що допомагає їм забезпечити гідне життя та повноцінну участь у суспільному житті.

Реформування системи соціального захисту осіб з особливими потребами є актуальним завданням у багатьох країнах у зв'язку зі зростанням числа людей з інвалідністю, змінами в суспільстві та економіці. Ці реформи спрямовані на поліпшення доступності, якості та ефективності соціальних послуг та підтримки для цільової аудиторії. Вони можуть включати такі аспекти:

1. Реформування системи соціального захисту осіб з інвалідністю часто передбачає перегляд законодавства, що регулює цю сферу. Цей процес може включати розробку нових законів, зміни та доповнення до наявних нормативно-правових актів або адаптацію їх до сучасних викликів і потреб осіб з інвалідністю.

Один з аспектів перегляду законодавства полягає в розширенні прав і гарантій для осіб з інвалідністю. Це може включати забезпечення їхнього права на працевлаштування, отримання освіти, доступ до медичних послуг та реабілітаційних програм. Також може проводитися перегляд стандартів і умов надання соціальних послуг та підтримки.

У рамках реформування законодавства може здійснюватися також оптимізація процесів надання соціальної допомоги та пенсійного забезпечення осіб з інвалідністю. Це може включати спрощення процедур встановлення ступеня інвалідності, зменшення бюрократичних перешкод в отриманні пільг та допомоги, а також вдосконалення системи контролю за використанням цих коштів.

Крім того, реформування системи соціального захисту може передбачати створення нових програм та ініціатив, спрямованих на підтримку осіб з інвалідністю. Це може бути розвиток програм професійної реабілітації, впровадження інноваційних підходів у наданні медичних та соціальних послуг, а також стимулювання розвитку інклюзивної освіти та культурних і розважальних програм для осіб з інвалідністю.

Отже, перегляд законодавства є важливою складовою реформування системи соціального захисту осіб з особливими потребами, оскільки він визначає правові рамки та гарантує забезпечення їхніх прав та інтересів в суспільстві.

2. Оптимізація послуг у системі соціального захисту осіб з інвалідністю передбачає проведення ряду заходів, спрямованих на поліпшення якості та доступності наданих послуг. Цей процес включає стандартизацію та уніфікацію послуг, що дозволяє забезпечити однакові стандарти якості та доступності послуг для всіх осіб з інвалідністю. Впровадження сучасних інформаційних технологій, таких як електронні системи запису та обліку, спрощує доступ до необхідної інформації та оптимізує процеси надання послуг.

Крім того, важливим аспектом є розвиток інклюзивних послуг, що враховують потреби та можливості всіх осіб з інвалідністю, та забезпечення доступу до них. Це

включає розвиток інклюзивної освіти, медичних та реабілітаційних послуг, а також створення інклюзивних просторів для соціального включення. Підвищення кваліфікації персоналу, включаючи навчання персоналу толерантності та взаємодії з особами з інвалідністю, також є важливим аспектом оптимізації послуг. Це сприяє створенню дружнього та толерантного середовища для всіх користувачів послуг і покращує якість обслуговування.

Оптимізація послуг у системі соціального захисту осіб з інвалідністю спрямована на забезпечення ефективного та доступного надання підтримки для всіх осіб з інвалідністю, сприяючи їхньому соціальному включенню та покращенню якості життя.

4. Стимулювання самостійності осіб з особливими потребами є важливим аспектом оптимізації системи соціального захисту. Цей процес передбачає створення умов та програм, спрямованих на те, щоб особам з інвалідністю могли бути якомога більш самодостатніми та незалежними.

Одним з методів стимулювання самостійності є надання можливості отримати необхідні навички та знання для самообслуговування, мобільності та соціальної адаптації. Це може включати різноманітні тренінги та курси з основ життєвого навчання, які допомагають таким людям засвоїти навички, необхідні для повноцінного функціонування у суспільстві.

Крім того, важливим аспектом є створення умов для соціальної та професійної реабілітації, що дозволяє особам з інвалідністю здобувати навички та досвід, необхідні для втілення власних життєвих цілей та реалізації потенціалу. Це може включати розробку індивідуальних планів реабілітації, підтримку у пошуку роботи та адаптацію на ринку праці, а також надання психологічної та соціальної підтримки.

Крім того, важливо створювати умови для активної участі осіб з інвалідністю у суспільному житті та розвитку їхніх інтересів та здібностей. Це може включати розвиток інклюзивних культурних та спортивних програм, доступ до культурних та розважальних закладів, а також створення можливостей для використання творчого потенціалу.

Отже, стимулювання самостійності осіб з особливими потребами передбачає створення умов та програм, що сприяють їхньому самовдосконаленню, незалежності та активній участі у суспільному житті.

5. Участь громади в системі соціального захисту осіб з інвалідністю є ключовим чинником для забезпечення їхнього повного включення та підтримки. Громадська участь дозволяє забезпечити те, щоб потреби та права осіб з інвалідністю були враховані в розробці та впровадженні соціальних програм та послуг.

Один з аспектів участі громади — це залучення осіб з інвалідністю до процесу прийняття рішень та планування програм. Це може включати створення ради, професійні спілки, громадські організації або інших механізмів участі, що дозволяють їм висловлювати свої потреби та ідеї щодо поліпшення системи соціального захисту.

Крім того, громадська участь може виявлятися у підтримці та розвитку різноманітних ініціатив та програм для осіб з інвалідністю. Громадські організації та во-

лонтерські групи можуть активно займатися наданням підтримки у різних сферах життя, включаючи медичну допомогу, освіту, працевлаштування та соціальну адаптацію.

До того ж громадська участь може забезпечити ефективний механізм контролю за якістю наданих послуг та програм для осіб з інвалідністю. Громадські організації та активні громадяни можуть виступати як наглядові органи, що контролюють дотримання прав осіб з інвалідністю та якості наданих послуг.

Отже, участь громади в системі соціального захисту осіб з інвалідністю є важливим фактором для забезпечення їхнього повного включення та підтримки у суспільстві. Це дозволяє забезпечити врахування потреб та прав осіб з інвалідністю у процесі розробки та впровадження соціальних програм та послуг, а також сприяє розвитку позитивного інклюзивного середовища.

6. Доступність до спеціальних державних і місцевих програм та політичних активностей для осіб з інвалідністю відіграє ключову роль у забезпеченні їхнього повного включення у суспільне життя та громадянську участь.

Одним з важливих аспектів є забезпечення доступності до програм соціального захисту, що спрямовані на підтримку осіб з інвалідністю. Це може включати доступ до різноманітних соціальних послуг, таких як медичне обслуговування, реабілітаційні програми, психологічна та соціальна підтримка. Важливо забезпечити, щоб ці програми були доступні у всіх регіонах країни та враховували специфічні потреби різних груп осіб з інвалідністю.

Крім того, важливо забезпечити доступність до політичної участі та громадянських прав для осіб з інвалідністю. Це означає забезпечення їхнього права на участь у виборах, доступ до інформації про політичні процеси та можливість висловлювати свої погляди та думки. Для цього можуть бути розроблені спеціальні програми та ініціативи, спрямовані на поліпшення доступності до політичних процесів для осіб з інвалідністю, а також проведення інформаційних кампаній та навчальних заходів.

Загалом, доступність до спеціальних державних і місцевих програм та політичних активностей для осіб з особливими потребами є важливим аспектом забезпечення їхнього повного включення та участі у суспільному житті. Це дозволяє забезпечити їм рівні можливості та гарантує реалізацію їхніх прав та інтересів.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

У даному дослідженні ми розглянули різні аспекти реформування системи соціального захисту осіб з особливими потребами, зосереджуючись на її теоретичних основах. Зазначено важливість оптимізації системи соціального захисту з метою підвищення якості надання послуг та забезпечення більшої доступності для осіб з інвалідністю.

Досліджено різні аспекти системи соціального захисту, такі як соціальні пенсії, медичне обслуговування, підтримка у безробітті та професійна реабілітація, соціальне страхування та захист від соціальних ризиків,

а також соціальні послуги та програми. Виділено необхідність підтримки самостійності та активної участі осіб з інвалідністю у суспільному житті.

Зазначено важливість участі громади у процесах прийняття рішень та розробки програм соціального захисту для осіб з інвалідністю. Виділено потребу у поліпшенні доступності до спеціальних державних та місцевих програм, а також політичних активностей для осіб з інвалідністю.

Подальші дослідження в цьому напрямі можуть спрямовуватися на розвиток більш ефективних методів оптимізації системи соціального захисту, а також на вивчення практичних аспектів впровадження реформ у різних країнах. Особлива увага може бути приділена розробці та впровадженню інклюзивних програм та послуг, спрямованих на підтримку соціального включення осіб з інвалідністю.

Література:

1. Collie, A., Sheehan, L. R., & Lane, T. J. (2022), "Changes in access to Australian disability support benefits during a period of social welfare reform", *Journal of Social Policy*, vol. 51, no. 1, pp. 132—154.
2. Cote, A. (2021), "Social protection and access to assistive technology in low-and middle-income countries", *Assistive Technology*, vol. 33, sup1, pp. S102—S108.
3. Dragos, C. M., & Przybytniowski, J. W. (2022), "Social insurance in Europe: A comparative legal study", *European Chronicle*, vol. 7, no. 1, pp. 6—13.
4. Hemerijck, A., Ronchi, S., & Plavgo, I. (2023), "Social investment as a conceptual framework for analysing well-being returns and reforms in 21st century welfare states", *Socio-Economic Review*, vol. 21, no. 1, pp. 479-500.
5. Karagiannidou, M., & Wittenberg, R. (2022), "Social insurance for long-term care", *Journal of Population Ageing*, vol. 15, no. 2, pp. 557—575.
6. Low, H., & Pistaferri, L. (2020), "Disability insurance: theoretical trade-offs and empirical evidence", *Fiscal Studies*, vol. 41, no. 1, pp. 129-164.
7. Pinilla-Roncancio, M., & Rodriguez Caicedo, N. (2022), "Legislation on disability and employment: to what extent are employment rights guaranteed for persons with disabilities?", *International Journal of Environmental Research and Public Health*, vol. 19, no. 9, p. 5654.
8. Belova, I.M., & Semenysheva, N.V. (2021), "The essence, main directions, and functions of social protection of the population", *Podilskyi Visnyk: Silske Hospodarstvo, Tekhnika, Ekonomika*, no. 34, pp. 92—107.
9. Horbachova, K. (2020), "Current issues of integration of persons with disabilities into Ukrainian society: civil and labor aspects", *Molodyi Vchenyi*, no. 2 (78), pp. 277—281.
10. Grokhova, H.P., Olkhovyi, O.M., & Chernozub, A.A. (2022), "Analysis of the theoretical foundations of the organization of adaptive physical recreation of students in domestic institutions of higher education", *Ukrainian Journal of Medicine, Biology, and Sports*, vol. 7, no. 2, pp. 261—267.
11. Kryvsha, O. (2023), "Theoretical foundations for the implementation of social protection for persons with disabilities (with special problems) in Ukraine", *Naukovi Perspektyvy*, no. 4 (34).

12. Chvertko, L.A. (2022), "Social insurance as a component of the domestic social protection system for internally displaced persons", *Ekonomichni Horyzonty*, no. 4 (22), pp. 51—66.

13. Melnyk, L.P., "Features of social protection for persons with disabilities in Ukraine", The XXIII International Scientific and Practical Conference "Scientific trends, solutions, theories and methods of development", June 12–14, Bilbao, Spain. p. 316.

14. Paziieva, H.M. (2021), "The current state of development of medical insurance in Ukraine and its place in the social protection system", *Vcheni Zapysky Universytetu "KROK"*, no. 4 (64), pp. 36—46.

15. The Verkhovna Rada of Ukraine (1991), The Law of Ukraine "On the Fundamentals of Social Protection of Persons with Disabilities in Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text> (Accessed 10 May 2024).

16. Prokopchuk, O.T., Malovanyi, M.I., & Ulyanyn, Yu.V. (2022), "Innovations in the social protection system", *Zbirnyk Naukovykh Prats Umanskoho Natsionalnoho Universytetu Sadivnytstva*, pp. 18—28.

17. Smyrnova, I.I., Lykhoshva, O.Yu., Rak, N.V., & Horiieva, L.A. (2021), "Social protection of the population at the present stage: state and problems in Ukraine", *Ekonomichni Visnyk Donbasu*, no. 2 (64), pp. 201—208.

References:

1. Collie, A., Sheehan, L. R., & Lane, T. J. (2022), "Changes in access to Australian disability support benefits during a period of social welfare reform", *Journal of Social Policy*, vol. 51, no. 1, pp. 132—154.

2. Cote, A. (2021), "Social protection and access to assistive technology in low-and middle-income countries", *Assistive Technology*, vol. 33, sup1, pp. S102—S108.

3. Dragos, C. M., & Przybytniowski, J. W. (2022), "Social insurance in Europe: A comparative legal study", *European Chronicle*, vol. 7, no. 1, pp. 6—13.

4. Hemerijck, A., Ronchi, S., & Plavgo, I. (2023), "Social investment as a conceptual framework for analysing well-being returns and reforms in 21st century welfare states", *Socio-Economic Review*, vol. 21, no. 1, pp. 479—500.

5. Karagiannidou, M., & Wittenberg, R. (2022), "Social insurance for long-term care", *Journal of Population Ageing*, vol. 15, no. 2, pp. 55—575.

6. Low, H., & Pistaferri, L. (2020), "Disability insurance: theoretical trade-offs and empirical evidence", *Fiscal Studies*, vol. 41, no. 1, pp. 129–164.

7. Pinilla-Roncancio, M., & Rodriguez Caicedo, N. (2022), "Legislation on disability and employment: to what extent are employment rights guaranteed for persons with disabilities?", *International Journal of Environmental Research and Public Health*, vol. 19, no. 9, p. 5654.

8. Belova, I.M., & Semenyshena, N.V. (2021), "The essence, main directions, and functions of social protection of the population", *Podilskyi Visnyk: Silske Hospodarstvo, Tekhnika, Ekonomika*, vol. 34, pp. 92—107.

9. Horbachova, K. (2020), "Current issues of integration of persons with disabilities into Ukrainian society: civil and labor aspects", *Molodyi Vchenyi*, vol. 2 (78), pp. 277—281.

10. Grokhova, H.P., Olkhovyi, O.M., & Chernozub, A.A. (2022), "Analysis of the theoretical foundations of the organization of adaptive physical recreation of students in domestic institutions of higher education", *Ukrainian Journal of Medicine, Biology, and Sports*, vol. 7, no. 2, pp. 261—267.

11. Kryvsha, O. (2023), "Theoretical foundations for the implementation of social protection for persons with disabilities (with special problems) in Ukraine", *Naukovi Perspektyvy*, vol. 4 (34).

12. Chvertko, L.A. (2022), "Social insurance as a component of the domestic social protection system for internally displaced persons", *Ekonomichni Horyzonty*, vol. 4 (22), pp. 51—66.

13. Melnyk, L.P., "Features of social protection for persons with disabilities in Ukraine", The XXIII International Scientific and Practical Conference "Scientific trends, solutions, theories and methods of development", June 12—14, Bilbao, Spain. p. 316.

14. Paziieva, H.M. (2021), "The current state of development of medical insurance in Ukraine and its place in the social protection system", *Vcheni Zapysky Universytetu "KROK"*, no. 4 (64), pp. 36—46.

15. The Verkhovna Rada of Ukraine (1991), The Law of Ukraine "On the Fundamentals of Social Protection of Persons with Disabilities in Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text> (Accessed 10 May 2024).

16. Prokopchuk, O.T., Malovanyi, M.I., & Ulyanyn, Yu.V. (2022), "Innovations in the social protection system", *Zbirnyk Naukovykh Prats Umanskoho Natsionalnoho Universytetu Sadivnytstva*, pp. 18—28.

17. Smyrnova, I.I., Lykhoshva, O.Yu., Rak, N.V., & Horiieva, L.A. (2021), "Social protection of the population at the present stage: state and problems in Ukraine", *Ekonomichni Visnyk Donbasu*, no. 2 (64), pp. 201—208.
Стаття надійшла до редакції 23.05.2024 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663

С. П. Потеряйко,
д. держ. упр., професор, заступник начальника науково-організаційного відділу,
Інститут державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3787-0929>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.11.213

ЗАСТОСУВАННЯ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ ПІД ЧАС ПІДГОТОВКИ ТА ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ СТРУКТУРАМИ СФЕР ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

S. Poteriaiko,
Doctor of Sciences in Public Administration, Professor, Deputy Chief of the Scientifically-Organizational Department,
Institute of Public Administration and Research in Civil Protection

APPLICATION OF A SYSTEM APPROACH DURING THE PREPARATION AND EXECUTION OF TASKS BY STRUCTURES IN THE SPHERES OF STATE SECURITY AND CIVIL PROTECTION

У науковій статті розглянуто проблемні питання щодо функціонування підрозділів сфер державної безпеки та цивільного захисту. Визначено актуальність завдань органів державної влади щодо створення безпечних умов життєдіяльності населення від реальних і потенційних загроз, виконання яких потребує комплексного та системного підходу до організації робіт.

Проведено аналіз попередніх наукових досліджень та сформульовано висновок, що зазначені наукові здобутки мають поодинокий характер та не утворюють єдиних поглядів до цієї проблематики.

Обґрунтовано тезу, що керівник, який приймає рішення повинен мати альтернативи дій, одна з яких (найкраща) забезпечить досягнення визначеної мети. Зазначено, що під час планування дій використання системного підходу буде ефективним у всіх сферах управління за умови, якщо робочі групи органу управління складатимуться зі спеціалістів різного профілю. Розкрито системний аналіз, зокрема кількісний та якісний, який є основою системного підходу та розвитком традиційних методів наукового аналізу. Розроблено послідовність дій керівника органу управління під час процесу розроблення рішення та подано у вигляді схеми, що включає певні блоки та зв'язки між ними.

Розглянуто можливість застосування системного підходу до організації управління сферою цивільного заходу, зокрема під час створення системи управління та визначення її завдань. Рекомендовано визначати метод роботи керівника органу управління залежно від його досвіду роботи, професійної підготовки та своїх особистісних якостей, а також наявності часу та обставин у зоні надзвичайної ситуації. Запропоновано у змісті послідовності роботи керівника та в рішенні долучити заходи щодо безпосереднього управління підрозділами у ході ліквідації надзвичайної ситуації.

The scientific article examines problematic issues regarding the functioning of units in the spheres of state security and civil protection. The relevance of the tasks of state authorities regarding the creation of safe living conditions for the population from real and potential threats, the implementation of which requires a complex and systematic approach to the organization of work, has been determined.

An analysis of previous scientific research was carried out and a conclusion was formulated that the mentioned scientific achievements are isolated in nature and do not form unified views on this issue.

The thesis is substantiated that the manager who makes the decision should have alternative actions, one of which (the best) will ensure the achievement of the specified goal. It is noted that during the planning of actions, the use of a system approach will be effective in all areas of management, provided that the working groups of the management body consist of specialists of various profiles. The system analysis, in particular quantitative and qualitative, which is the basis of the system approach and the development of traditional methods of scientific analysis, is disclosed. The sequence of actions of the head of the management body during the decision-making process is developed and presented in the form of a scheme that includes certain blocks and connections between them.

Considered the possibility of applying a systemic approach to the organization of management of the field of civil action, in particular, during the creation of the management system and definition of its tasks. It is recommended to determine the work method of the head of the management body depending on his work experience, professional training and personal qualities, as well as the availability of time and circumstances in the emergency zone. It is proposed to include in the content of the sequence of the manager's work and in the decision measures for the direct management of units during the liquidation of an emergency situation.

Ключові слова: альтернативи, державна безпека, надзвичайна ситуація, цивільний захист, системний підхід.

Key words: alternatives, state security, emergency situation, civil protection, systemic approach.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Одним з найважливіших завдань органів державного управління нині є забезпечення захисту населення і територій в умовах надзвичайних ситуацій (далі — НС). Наразі намітились тенденції щодо зростання загроз здоров'ю та життю людей внаслідок виникнення НС. Ризики НС природного і техногенного характеру невпинно зростають. За даними Державної служби України з надзвичайних ситуацій (далі — ДСНС) лише упродовж січня

2024 року в країні зареєстровано 3 816 пожеж, внаслідок яких загинуло 232 людини, у тому числі 7 дітей; 172 людини отримали травми, зокрема 10 дітей. Водночас безпечна життєдіяльність населення значною мірою залежить від надійності та стабільності функціонування системи національної безпеки в умовах реальних і потенційних загроз національним інтересам держави [1], [2].

Рівень національної та державної безпеки не буде достатнім без вирішення усього комплексу завдань щодо захисту населення, об'єктів економіки, національного надбання від НС техногенного, природного або

іншого характеру [3], [4]. Нині в діяльності органів державного управління виникають проблеми, що пов'язані з одного боку великим обсягом та складністю завдань, які перед ними постають, з іншого — частіше поверхневим підходом до визначення способів їх виконання.

Саме тому захищеність життєво важливих національних інтересів, зокрема безпечних умов життєдіяльності населення від реальних і потенційних загроз є актуальним і найважливішим завданням органів державної влади. Різноманітність та складність зазначених завдань потребує від керівництва держави та керівного складу органів управління безпекових структур комплексного та системного підходу до їх виконання, що обумовлює актуальність цього дослідження. Наукову статтю підготовлено в рамках реалізації Стратегії національної безпеки України.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Науковим розвідкам щодо визначення науково-методичних підходів до оцінювання структур сфер державної безпеки та цивільного захисту, напрямом розвитку державного управління зазначеними сферами присвячено низку наукових досліджень. Зок-

рема, С. Андреев у [5, с. 372] обгрунтовано вважає, що в нинішніх геополітичних умовах, поряд з воєнними, екологічними, економічними, соціальними та політичними чинниками при формуванні нової концепції та доктрини цивільного захисту на перший план виходять духовно-культурні, релігійні та ідеологічні чинники.

Досвід функціонування систем цивільного захисту (цивільної оборони) розвинених держав євроатлантичного безпекового простору, механізми та закономірності їх трансформації, вважає О. Лещенко у [6, с. 9] є корисними для України, яка обрала стратегічним курсом свого розвитку європейську і євроатлантичну інтеграцію.

О. Єлізаров обгрунтував перспективний напрям розвитку державного управління у сфері цивільного захисту в Україні, а саме: використання нанотехнологій, безпілотних літальних апаратів, роботизованих комплексів, сенсорних систем для моніторингу НС і забезпечення підтримки прийняття рішень, проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт [7, с. 404]. Поділяємося із пропозиціями вченого.

Цивільний захист, обгрунтовано стверджують С. Артем'єв та О. Малько, є одним із факторів забезпечення національної безпеки у сферах екологічної, економічної, соціальної, воєнної безпеки та протидії тероризму та основним елементом системи забезпечення національної безпеки, призначеним для реалізації конституційного права громадян на безпечне довкілля та захист їх життя і здоров'я від НС [8, с. 47].

Системи цивільного захисту відіграють все більшу роль у забезпеченні національної безпеки європейських країн і стають предметом зростаючої уваги у рамках міжнародних структур європейської безпеки, справедливо зазначає А. Рогуля у [9, с. 137]. Поділяємо думку вченого, який вважає, що досвід функціонування та побудови системи управління зазначеними системами може бути корисним для України.

Одним з основних напрямів державної політики національної безпеки України, обгрунтовано вважає Н. Клименко у [10, с. 172], є реформування та розвиток безпекових органів, що, зокрема, передбачає розвиток ДСНС, який має забезпечити підвищення її спроможності щодо ефективного управління єдиною державною системою цивільного захисту (далі — ЄДСЦЗ), оснащення сил цивільного захисту сучасними видами техніки, засобами та спорядженням, оптимізацію розміщення її підрозділів тощо.

Отже, дослідженню особливостей функціонування структур сфер державної безпеки та цивільного захисту присвячено низку наукових досліджень, де частково розглянуто питання щодо перспектив розвитку державного управління сферою цивільного захисту та її ролі в забезпеченні національної безпеки. Однак, вважаємо, що зазначені наукові здобутки мають поодинокий характер та не утворюють єдиних поглядів до цієї проблематики. Тому, вважаємо за необхідне більш детально дослідити послідовність дій органів управління ЄДСЦЗ щодо виконання ними завдань з метою забезпечення безпеки населення на основі застосування системного підходу.

ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою наукової статті є обгрунтування доцільності застосування системного підходу під час виконання завдань структурами сфер державної безпеки та цивільного захисту.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для досягнення мети дослідження вважаємо за потрібне навести визначення управління, яке відповідало б його сутності: відображало б мету управлінської діяльності, вироблення та здійснення керуючого впливу.

У загальному сенсі управління — це діяльність керуючої підсистеми, що полягає у виробленні керуючого впливу та його здійснення, що спрямовано на ефективне досягнення мети діяльності системи загалом. Під управлінням структурами системи державної безпеки розуміємо процес вироблення рішення, планування, організації, взаємодії, мотивації та контролю, необхідний у тому, щоб сформулювати і досягти мети їх дій. Тому, управлінська діяльність є, з одного боку, сукупністю робіт, що послідовно виконуються посадовими особами органів управління робіт, об'єднаних єдністю мети та спільністю завдань з управління, з іншого — комплексом тісно пов'язаних між собою організаційних форм роботи, методичних прийомів щодо реалізації управлінських функцій. Процес цілеспрямованого впливу на систему, що забезпечує підвищення її організованості, досягнення того або іншого корисного ефекту, і називається управлінням. Системи, у яких протікають процеси управління, називаємо системами управління.

Система в процесі свого функціонування поділяється на керуючу та керовану підсистеми. Справді, якщо ми вважаємо, що в системах не може бути безцільних процесів, то очевидно, якщо є мета діяльності, має бути управління досягненням цієї мети та сама діяльність щодо її досягнення. Отже, має бути поділ функцій між керуючою та керованою підсистемами.

Зв'язок від керуючої підсистеми до керованої називаємо прямим зв'язком. Такий зв'язок є в будь-якій без винятку системі управління (інакше не буде можливості керувати), протилежний за напрямом дії зв'язок (від керованої підсистеми до керуючої) називаємо зворотним зв'язком. Поняття зворотний зв'язок є фундаментальним у науці, техніці, природі й у суспільстві. Прийняття рішення, зокрема у сферах державної безпеки та цивільного захисту, є складним та відповідальним етапом процесу управління та полягає у виборі найбільш раціонального способу досягнення поставленої мети. Управлінське рішення розглядаємо у тісному взаємозв'язку з усіма етапами загального процесу управління та відповідно всі вимоги до якості, ефективності та методології подібних прийнятих рішень формуються на основі загальних вимог, які пред'являються до функціонування системи управління. Управлінське рішення є рішенням, на основі якого формуються керуючі впливи на об'єкт управління, що забезпечують досягнення мети управління. З метою прийняття обгрунтованого управлінського рішення у сферах державної безпеки та цивільного захисту вважаємо за потрібне застосовувати системний підхід.

Системний принцип, або системний підхід — це всього лише визнання того, що будь-яка організація являє собою систему, що складається з частин, кожна з яких має свої власні цілі. Керівник органу управління має розуміти, що досягти спільних цілей структури можна тільки в тому випадку, якщо розглядати її як єдину систему, прагнучи для цього зрозуміти та оцінити взаємодію всіх її частин та об'єднати їх на такій основі, яка дозволить їй загалом ефективно досягти її цілей. Застосування системного підходу до вироблення управлінських рішень потребує об'єктивного аналізу стану системи та перспектив її розвитку. Можливості людського мозку обмежені, а системний підхід вимагає розгляду безлічі складних взаємодій між елементами проблем, що виникають та врахування завдань складових функціональних підрозділів системи.

Отже, системний підхід до планування та реалізації завдань можна розглядати як логічно несуперечливий метод зведення більшої частини складної проблеми до простого результату, який може бути використаний керівником, що приймає рішення для підвищення його якості з урахуванням інших міркувань. Це дозволить йому зосередити свою увагу на найбільш суттєвих сторонах проблеми та послабити увагу до тих областей, які можуть бути досліджені методами системного аналізу. Таке поєднання наукових методів та інтуїції дає можливість аналізувати взаємозалежність різних функціональних областей діяльності системи. Іншими словами, воно дозволяє керівнику отримати "загальну картину" у потрібній перспективі, не змушуючи його приділяти увагу щодо несуттєвих сторін функціонування системи. Вважаємо, що системний підхід не тільки підкреслює необхідність урахування сумарного ефекту та взаємозалежності організаційних функцій під час планування робіт, але також висуває до керівника органу державного управління вимогу забезпечити їх інтеграцію. Зокрема, усі наявні ресурси, необхідні для ефективного виконання завдань, керівник розподіляє з урахуванням обсягів робіт, що виконують підпорядковані структури залишаючи певну їх частину у якості резерву. Це дозволяє йому концентрувати свою увагу на кінцевій меті дій, не займаючись, зокрема виконанням другорядних завдань, що, своєю чергою слугує інструментом реалізації рішень у визначені терміни наявними силами і засобами.

Для того, щоб процес досягнення цілей був ефективним, керівник, який приймає рішення повинен мати альтернативи дій, одна з яких (найкраща) забезпечить досягнення визначеної мети. Наявність альтернатив і сумніви щодо того, яка з них найкраща, визначають сутність будь-якої проблеми, з якої приймається рішення. Зазначимо, що найбільш поширеною помилкою керівника, який приймає рішення та ґрунтує свої міркування на суб'єктивному досвіді, оцінках та інтуїції, є те, що він не може або не вміє розпізнавати наявність альтернатив. За таких обставин керівник виявляється нездатним помітити і врахувати такі альтернативи, що раніше не зустрічалися і тому залишилися поза накопиченого ним досвіду.

Суттєвою особливістю причини, внаслідок якої приймається рішення в умовах неспроможності виявити альтернативи, полягає у тому, що вона корениться у

самій природі людини. Судження людини обумовлені характером минулого досвіду, тому більшість із нас у своєму повсякденному житті не прагне до створення нових альтернатив. Якщо той, хто приймає рішення щодо подолання проблем, що виникають в системі, підходитиме до них так само, як і в повсякденному житті, то мало ймовірно, що він буде здатний оглянути весь діапазон можливих альтернатив. Щоб уникнути таких помилок керівнику, який приймає рішення, в рамках організації роботи необхідно мати певні концепції і процедури, що дозволяють йому виявляти і розробляти альтернативи. Ідея та апарат системного аналізу дають нам таку можливість. Вважаємо, що під час планування дій використання системного підходу буде ефективним у всіх сферах управління за умови, якщо робочі групи органу управління складатимуться зі спеціалістів різного профілю. Маючи специфічний досвід роботи, кожен із членів групи за своєю спеціальністю може зробити свій внесок у вирішення загальної проблеми, унаслідок чого результати роботи групи за своїм ефектом значно перевершують те, що можна було б очікувати від одного виконавця. Щоб визначити, який з альтернативних шляхів досягнення цілей є найкращим, їх слід оцінити і порівняти за пов'язаними з ними витратами і досягнутою вигодою. Під час складання та реалізації плану дій, чи то у військовій, або цивільній сфері, частіше утворюються такі умови, коли результат вирішення виникаючих проблем критично залежить від ступеня розуміння керівником органу управління перспектив перебігу ситуації. Інакше кажучи, на кінцевий результат значно більше впливає характер обраної альтернативи ніж швидкість дії. Тому, для цієї категорії рішень характерна наявність безмежної кількості можливих альтернатив, невизначеностей, зокрема щодо використання наявних ресурсів.

Розглянемо системний аналіз, зокрема кількісний та якісний, який є основою системного підходу та забезпечує розвиток традиційних методів наукового аналізу. Оскільки число та міра становлять основу природничих наук, то й системний аналіз почали розглядати як метод кількісного аналізу.

Системний аналіз часто використовує математичний апарат для формулювання та вирішення проблеми. Тому слід визначити ту роль, яку відіграють у ньому методи якісного та кількісного аналізу. Оскільки методи якісного аналізу проблем використовувалися задовго до того, як зародилася більшість методів кількісного аналізу, то явно відчувається потреба у доказі правомірності використання кількісних методів у ході вироблення управлінських рішень. Формальний підхід до розв'язання проблем у сферах державної безпеки та цивільного захисту обов'язково включає визначення найкращої альтернативи рішення. Процес пошуку найкращого рішення ми називаємо оптимізацією. Отже, найкращі альтернативи будуть оптимальними. Під час вирішення складних проблем у зазначених сферах, пов'язаних з великими невизначеностями, рівень розвитку системного аналізу такий, що оптимізація в справжньому значенні не може бути досягнута або навіть використана. Іншими словами, навіть якщо мислити категоріями пошуку найкращих альтернатив, досягти цього найскладніше.

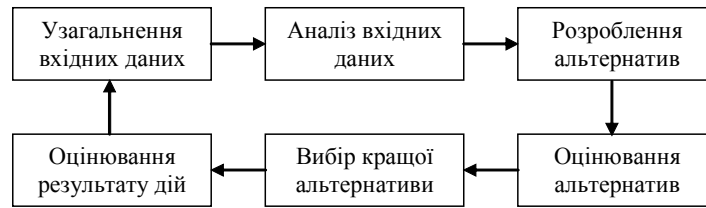

Рис. 1. Загальна схема процесу розроблення та реалізації рішення

Джерело: розроблено автором.

Зазначимо, що системний аналіз являє собою методологію аналізу та розв'язання проблем, що використовується керівним складом органів державного управління завдяки порівнянню альтернативних рішень, що здійснюється на основі визначення їх ефективності. Як частина цього процесу обов'язковим є глибокий аналіз тих невизначеностей, що притаманні рішенням, які реалізуються в майбутньому. Послідовність дій керівника органу управління під час процесу розроблення та реалізації рішення у загальному вигляді наведено на рис. 1. Після того, як зібрано та впорядковано основні вихідні дані, керівник, який приймає рішення, визначає можливі наслідки реалізації кожної альтернативи. Виконавши це, він визначає вагомість альтернатив і порівнює їх за очікуваними результатами.

Далі обирається найкраща альтернатива і здійснюється реалізація прийнятого рішення, виконання якого впливає на досягнення цілей управління. Коли стане відомим результат дії, керівник, який прийняв рішення, може оцінити його і порівняти з очікуваним результатом. Цей процес може бути циклічним, якщо існує новий прогноз, що включає оцінювання та порівняння попередніх прогнозів з реальними результатами.

Одна з цілей розгляду основних концепцій системного аналізу полягає в тому, щоб виявити ті аспекти процесу вироблення рішення, які занадто часто залишаються прихованими при суб'єктивному розв'язанні проблем у сферах державної безпеки та цивільного захисту.

Розглянемо можливість застосування системного підходу до організації управління у сфері цивільного захисту.

Систему управління в НС відповідно до положень [11] складають:

- органи управління — безпосередні (Керівник робіт з ліквідації наслідків НС і Штаб з ліквідації наслідків НС) та координуючі (спеціальна комісія з ліквідації наслідків НС, комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та НС);
- пункти управління та центри управління в НС;
- системи зв'язку та інформатизації.

Так само зазначимо, що відповідно до [11] система управління повинна мати високу ступінь готовності, забезпечувати надійність функціонування її складових та можливість як централізованого, так і безпосереднього управління підрозділами. Основними завданнями управління є:

підтримання постійної готовності органів управління та сил цивільного захисту до виконання завдань за призначенням;

завчасне планування дій підрозділів Оперативно-рятувальних сил цивільного захисту (далі — ОРС ЦЗ);

безперервне збирання та вивчення даних про обстановку в районі НС;

своєчасне прийняття рішень та доведення їх до підпорядкованих підрозділів;

організація та забезпечення безперервної взаємодії між органами управління та підпорядкованими їм силами цивільного захисту;

підготовка підрозділів ОРС ЦЗ до проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт;

організація всебічного забезпечення підрозділів ОРС ЦЗ, залучених до виконання робіт.

Пропонуємо долучити до основних завдань управління забезпечення виконання завдань під час їх виконання.

Одним із принципів управління під час НС є безперервність управління, яке досягається своєчасним прийняттям рішень та оперативним доведенням завдань до підпорядкованих підрозділів ОРС ЦЗ, наявністю зв'язку з ними та взаємодіючими органами управління, своєчасним розгортанням пересувних пунктів управління [11].

Керівник робіт з ліквідації наслідків НС в умовах загрози та виникнення НС свою роботу організовує у певній послідовності, тобто обраним методом.

Вважаємо, що керівник має визначати метод роботи залежно від досвіду роботи, професійної підготовки та своїх особистісних якостей, а також наявності часу та обставин у зоні НС.

Застосовуючи системний підхід пропонуємо у змісті послідовності роботи керівника та в рішенні долучити заходи щодо безпосереднього управління підрозділами у ході ліквідації НС тому, що, відповідно до циклічності заходів управління та за результатами виконання часткових завдань і зміни обставин у зоні НС, рішення керівника, завдання підрозділам, питання взаємодії, управління та всебічного забезпечення можуть уточнюватися.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Метою наукової статті було поставлено обґрунтувати доцільність застосування комплексного та системного підходу під час виконання завдань структурами сфер державної безпеки та цивільного захисту. Зазначений підхід полягає у визначенні альтернативних способів виконання завдань, їх оцінюванні та обранні найкращого, що досягається завдяки високій фаховій підготовці керівника, його досвіду та особистісним якостям, використанні прогнозної функції на основі його інтуїції та досвіду попередніх дій, а також у формуванні робочих груп органу управління, що складатимуться зі спеціалістів різного профілю. Вважаємо, що використання керівником розробленої та поданої у статті у

вигляді схеми послідовності дій керівника органу управління під час процесу розроблення та реалізації рішення на основі системного аналізу забезпечить йому обрати найкращу альтернативу дій та досягнення їх мети.

Обґрунтовано застосування системного підходу до організації управління сферою цивільного заходу та запропоновано до методу роботи керівника долучити оцінювання результатів виконання завдань, їх уточнення відповідно до змін в обставинах в районі НС.

Подальшим напрямом наукових досліджень із розглянутої тематики вбачається у розробці моделі організації дій керівником органу управління сфер державної безпеки та цивільного захисту з використанням системного підходу.

Література:

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. Дата оновлення: 29.09.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення 16.05.2024).
2. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. Дата оновлення: 15.06.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення 16.05.2024).
3. Кодекс цивільного захисту України: Закон України від 02.10.2012 р. № 5403-VI. Дата оновлення: 29.10.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text> (дата звернення: 16.05.2024).
4. Про затвердження Положення про єдину державну систему цивільного захисту: постанова Кабінету Міністрів України від 09.01.2014 р. № 11. Дата оновлення: 07.09.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/11-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 16.05.2024).
5. Андреев С. О. Державні системи цивільного захисту: інституціональні засади та проблеми розвитку: монографія. Харків: Тім Пабліш Груп, 2017. 432 с.
6. Лещенко О. Я. Трансформація системи цивільного захисту України в умовах сучасних воєнно-політичних конфліктів гібридного типу: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 21.01.01. Київ, 2020. 21 с.
7. Єлізаров О. В. Місце цивільного захисту в системі безпеки та державного управління. Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління. Харків, 2018. Вип. 1 (8). С. 399—405.
8. Артем'єв С. Р., Малько О. Д. Цивільний захист як чинник системи забезпечення національної безпеки. Наука і правоохорона. 2018. № 2 (40). С. 42—49.
9. Рогуля А. О. Європейський досвід функціонування системи цивільного захисту населення у забезпеченні національної безпеки. Ефективність державного управління: зб. наук. пр. 2015. Вип. 45. С. 130—138.
10. Клименко Н. Г. Роль цивільного захисту у забезпеченні національної безпеки України в сучасних умовах. Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України: наук. фах. вид. 2015. Вип. 2. С. 165—177.
11. Про затвердження Статуту дій у надзвичайних ситуаціях органів управління та підрозділів Оперативно-

но-рятувальної служби цивільного захисту та Статуту дій органів управління та підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту під час гасіння пожеж: наказ МВС України від 26.04.2018 № 340 // База даних "Законодавство України" / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0801-18#Text> (дата звернення 16.05.2024).

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2015), The Law of Ukraine "On the legal regime of martial law", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (Accessed 16 May 2024).
2. The Verkhovna Rada of Ukraine (2018), The Law of Ukraine "On the national security of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (Accessed 16 May 2024).
3. The Verkhovna Rada of Ukraine (2012), The Law of Ukraine "Civil Protection Code of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text> (Accessed 16 May 2024).
4. Cabinet of Ministers of Ukraine (2014), Resolution "On approval of the Regulations on the unified state system civil protection", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/11-2014-%D0%BF#Text> (Accessed 16 May 2024).
5. Andreiev, S. O. (2017), Derzhavni systemy tsyvil'noho zakhystu: instytutsional'ni zasady ta problemy rozvytku [State Civil Protection Systems: Institutional Foundations and Development Issues], Tim Publish Hrup, Kharkiv, Ukraine.
6. Leschenko, O. Ya. (2020), "Transformation of the civil protection system of Ukraine in the context of modern military-political conflicts of the hybrid type", Ph.D. Thesis, Fundamentals of national security of the state (political sciences), National Institute for Strategic Studies, Kyiv, Ukraine.
7. Yelizarov, O. V. (2018), "The place of civil protection in the system of security and state administration", Bulletin of National University of Civil Defense of Ukraine, vol. 1, no. 8, pp. 399—405.
8. Artem'iev, S. R. and Mal'ko, O. D. (2018), "Civil Protection as a Factor of the National Security System", Nauka i pravookhorona, vol. 2, no. 40, pp. 42—49.
9. Rohulia, A. O. (2015), "European experience of the civil system protection of the population in ensuring national security", Efektyvnist derzhavnoho upravlinnia, vol. 45, pp. 130—138.
10. Klymenko, N. H. (2015), "The role of civil protection in ensuring the national security of Ukraine in modern conditions", Collection of scientific works of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine, vol. 2, pp. 165—177.
11. Ministry of Interior of Ukraine (2018), Order "About approval of the Charter of actions in emergency situations of management bodies and divisions of Operational rescue service of civil protection and the Charter of actions of management bodies and divisions of Operational rescue service of civil protection during fire extinguishing", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0801-18#Text> (Accessed 16 May 2024).

Стаття надійшла до редакції 17.05.2024 р.

К. І. Ровинська,

к. держ. упр., доцент кафедри державознавства, права та європейської інтеграції,
Національний університет "Одеська політехніка"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1334-3112>

Ю. О. Ровинський,

д. ю. н., професор кафедри державознавства, права і європейської інтеграції,
Національний університет "Одеська політехніка"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6134-4825>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.11.219

КУЛЬТУРА ДОБРОЧЕСНОСТИ ЯК СКЛАДОВА СУЧАСНОЇ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ

K. Rovynska,

PhD in Public Administration, Associate Professor, Odessa Polytechnic National University

Y. Rovynskyy,

Doctor of Law, Professor, Odessa Polytechnic National University

CULTURE OF INTEGRITY AS A COMPONENT OF MODERN PUBLIC SERVICE IN UKRAINE

У статті проаналізовано доброчесність як складова організаційної культури та компетентності публічних службовців у процесі реформування державної служби, що визначає норми їх поведінки та формує правомірну модель кар'єрного зростання в системі професіоналізації державної служби. Дослідження доброчесності здебільше було об'єктом уваги суспільно-філософських наук. Проте, сьогодні цей термін набув багатовекторного контексту в законодавстві та широко використовується в публічному управлінні та адмініструванні. Доброчесність розглядається як: оціночна характеристика діяльності державного органу влади, вимога до конкурсу та кандидата-учасника конкурсу, критерій відповідності посаді на державній службі, превентивний засіб у боротьбі з корупцією через запровадження декларації доброчесності для державних і публічних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, перевірка на доброчесність, сукупність етичних принципів та визначених законом правил на державній службі чи службі в органах місцевого самоврядування, інструмент розвитку правової свідомості та культури публічних службовців. Зроблено висновок про легалізацію доброчесності як етичної категорії, тобто перетворення морального обов'язку на юридичний обов'язок публічних службовців як складової їх організаційної культури. Розвиток та формування культури доброчесності публічних службовців вбачається через принцип доброчесності, законодавчо встановлені етичні регулятори поведінки та стандарти моральних цінностей ЄС, з одночасним зростанням ролі провайдерів Офісу доброчесності (Національне агентство з питань запобігання корупції) та Національного агентства України з питань державної служби в інституалізації стандартів доброчесності.

The article analyses integrity as a component of the organisational culture and competence of public servants in the process of reforming the civil service, which determines the norms of their behaviour and forms a legitimate model of career growth in the system of professionalisation of the civil service. The study of integrity has mostly been the focus of social and philosophical sciences. Today, however, this term has acquired a multidimensional context in legislation and is widely used in public management and administration. The Law of Ukraine "On Civil Service" of 2015 defines integrity as "the orientation of actions of a civil servant to protect the public interest and refusal to allow private interests to prevail in the exercise of his/her powers". Integrity in the public sphere, or

public integrity, means the use of powers and resources entrusted to the public sphere in an efficient, honest and public purposeful manner. Additional relevant ethical standards to which the public sector should adhere include transparency, accountability, efficiency and competence.

At the same time, in the institute of public management and administration, integrity is considered as: an evaluative characteristic of the activities of a public authority, a requirement for a competition and a candidate participating in the competition, a criterion for compliance with a position in the civil service, a preventive measure in the fight against corruption through the introduction of a declaration of integrity for state and public officials and local self-government officials, an integrity test, a set of ethical principles and rules established by law in the civil service or service in a public organisation. The author concludes that integrity is legalised as an ethical category, i.e., the transformation of a moral duty into a legal obligation of public servants as a component of organisational culture.

The development and formation of a culture of integrity of public servants is seen through the principle of integrity, legally established ethical regulators of behaviour and EU moral values standards, with the simultaneous growth of the role of providers of the Integrity Office (National Agency for the Prevention of Corruption) and the National Agency of Ukraine on Civil Service in institutionalising integrity standards.

Ключові слова: доброчесність, публічні службовці, Офіс доброчесності, етичні правила, корупція, кодекс.

Key words: integrity, civil servants, Office of Integrity, ethical rules, corruption, code of ethics.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Проблема культури доброчесності в інституті публічній службі України значно активізувалась в останні роки, що обумовило особливий фокус уваги міністрів юстиції "Великої сімки" (G7) (9—10 травня 2024 року) питанню "потрійного ризику для держави в результаті корупції: перший — "витік" міжнародної допомоги через корупційні схеми замість фінансування ЗСУ, що послаблює Україну в умовах боротьби з російською агресією; другий — "боротьба з високим рівнем корупції" — необхідний крок України на її шляху до членства в ЄС; третій — корупція може завдати шкоди післявоєнному майбутньому України" [1]. Міністр юстиції Німеччини Марко Бушман наголосив, "що для відновлення країни буде потрібна іноземна допомога. Але потенційні країни-донори не захочуть допомагати, якщо знатимуть, що значна частина допомоги з'їдатиметься корупцією" [1]. Таким чином, відновлення довіри до публічних інституцій та позитивної репутації публічних органів України можливо через розвиток культури доброчесності та благонадійної репутації в публічному управлінні та адмініструванні, зокрема на публічній службі.

АКТУАЛЬНІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ

В межах Глобального форуму Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) з питань боротьби з корупцією та доброчесності 2024 року (2024 OECD Global Anti-Corruption & Integrity Forum — GACIF, м. Париж), було проаналізовано Огляд ОЕСР щодо доброчесності та боротьби з корупцією в Україні,

який визначено як початок "чергового етапу розбудови прозорості, підзвітності та доброчесності в Україні, а також приведення законодавства України у відповідність до стандартів ОЕСР та Європейського Союзу" [2]. Відповідно до Плану заходів з виконання Програми ОЕСР для України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 03.11.2023 № 1165, Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК) визначено органом, відповідальним за проведення Огляду, який має оцінити досягнення України та розробити рекомендації в наступних напрямках: координація та побудова стратегії політики доброчесності між гілками та рівнями влади; культура доброчесності в публічному секторі; доброчесне лідерство; доброчесність у нормативно-правовому регулюванні та правосудді; прозорість та доброчесність у прийнятті рішень; захист викривачів корупції; доброчесність бізнесу.

Таким чином, культура доброчесності в публічному секторі визначається одним з ключових запобіжників та заходів зі зниження корупції в Україні та вимагає розробку як науково-теоретичних, так й практичних розробок для реалізації завдань, які стоять перед Україною не тільки в аспекті євроінтеграційного напрямку, а й у повоєнній відбудові.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Система інституту державної служби викликає значний інтерес серед вчених з публічного управління та адміністрування, серед яких Ю. Битяк, Л. Біла-Тіунова, В. Галунько, О. Петришина, М. Козюбра, Т. Коломоєць, В. Колпаков, О. Оболенського, С. Серьогін та інших, дослідження яких присвячені різним аспектам інституту державної служби України, систематизації її організаційно-правових засад. Питанням доброчесності дер-

жовних службовців присвячена низка наукових праць, у тому числі: Л. В. Прудіус, Л. Курочки та інших. Проблема доброчесності суддів розкрита у працях І. В. Федорович, Т. Семків, Л. Е. Зуєвої, С. В. Глушенко та інших. Проте слід зазначити, що у визначенні поняття доброчесності більшість вітчизняних учених спирається лише на критерій корупційності чи протиправності поведінки, залишаючи поза увагою її інші аспекти.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Дослідження та визначення теоретико-прикладних аспектів культури доброчесності на публічній службі в Україні як сучасної складової, а також вектори її розвитку в Україні надасть можливість проаналізувати загальнотеоретичні аспекти категорії доброчесності та її складових на публічній службі, окреслити зміст та значення культури доброчесності в сфері публічного управління, а також визначити напрями формування культури доброчесності в умовах "потрійного ризику корупції" для держави.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У березні 2024 року ОЕСР опублікувала Звіт антикорупційних реформ в Україні за результатами п'ятого раунду моніторингу Стамбульського плану дій з боротьби проти корупції, який засвідчив, що "Україна за 2022 рік та перше півріччя 2023 року продемонструвала суттєвий прогрес у різних сферах боротьби з корупцією та розбудови доброчесності" [2]. Вказане свідчить про спроможність імплементації європейських цінностей публічної служби та управління до вітчизняної системи публічної служби.

Доброчесність у публічній сфері, або публічна доброчесність, означає використання повноважень і ресурсів, доручених публічній сфері, ефективно, чесно та в публічних цілях. Додаткові відповідні етичні стандарти, яких повинна дотримуватися публічна сфера, передбачають прозорість, підзвітність, ефективність і компетентність.

Публічна доброчесність означає ефективне та чесне використання повноважень і ресурсів у публічній сфері для досягнення загальних цілей. Це включає дотримання таких етичних стандартів, як прозорість, підзвітність, ефективність та компетентність. Наприклад, працівники ООН повинні "забезпечувати високий рівень результативності, компетентності та доброчесності". Відповідно "доброчесність" у Положенні про персонал ООН визначається як "порядність, неупередженість, справедливість, чесність і правдивість у всіх питаннях, пов'язаних з роботою та статусом працівників" (Положення про персонал ООН, п. 1.2(b)) [4]. Поняття публічної доброчесності, у широкому сенсі, передбачає відданість загальноновизначеним етичним цінностям і принципам, а також їх дотримання для забезпечення пріоритету публічних інтересів над приватними (ОЕСР, 2017 р., стор. 7) [2].

Філософія та візія антикорупційних органів України побудована на визнанні "корупції хворобою, а доброчесності — профілактикою і здоровим станом організації" [3].

В англійській мові термін "integrity" має два ключових визначення: цілісність та доброчесність (чесність). Якщо говорити про "integrity" як цілісність у контексті системи, то це означає, що система повністю функціональна та неушкоджена. Цілісна система (організація) працює згідно із запроєктованими параметрами (визначеною метою) та органічно сполучається з іншими системами. Цілісність — це коли окремі її елементи (працівники) мають між собою налагоджені зв'язки (взаємодію) та працюють для досягнення спільної мети. Наприклад, складно уявити сучасну організацію, що працює без використання інформаційних технологій. Відсутність технічної підтримки унеможливить або знизить ефективність її роботи. У сенсі моралі integrity як доброчесність — це дії та рішення, що базуються на цінностях та принципах суспільства, якому публічний службовець служить.

У контексті службової діяльності особа вважається доброчесною, якщо виконує свої обов'язки чесно, компетентно та у повному обсязі. Концептуально: доброчесність — це чинити правильно навіть тоді, коли ніхто не бачить. Доброчесність є синонімом ефективності, ознакою зрілості системи управління, структури, процесів, персоналу організації, особистої зрілості [3].

Ретроспективний аналіз нормативно-правового визначення доброчесності свідчить про неврегульованість тривалий час цієї категорії на державницькому рівні. До початку 2000-х років у нормативно-правових актах згадувалося лише словосполучення "академічна доброчесність", що було обумовлено значними правопорушеннями в сфері інтелектуальної власності.

Проте, у жовтні 2000 року Головне управління державної служби видало наказ, яким затвердило Загальні правила поведінки державного службовця, де доброчесність зазначалась як одна з обов'язкових умов для дотримання під час перебування на державній службі. Однак жодних сутнісних характеристик цього поняття не було визначено.

У 2006 році Президент України затвердив Концепцію подолання корупції в Україні за назвою "На шляху до доброчесності". Це був перший документ, в якому встановлювався перелік заходів для підвищення рівня доброчесності державних службовців та суддів, а також контролю влади з боку громадянського суспільства. Проте і далі були відсутні чіткі формулювання та характеристики цієї дефініції, що вказувало скоріш про декларативність зазначеної мети концепції, аніж намагання досягти результату.

Однак, вже у редакції Закону України "Про державну службу" від 2011 року, доброчесність була названа одним із принципів державної служби. У той же час, чітке визначення цього терміну з'явилося лише у наступній редакції цього закону 2015 року, у якому доброчесність визначається як "спрямованість дій державного службовця на захист публічних інтересів та відмова від превалювання приватного інтересу під час здійснення наданих йому повноважень" [6].

На наш погляд, легальне визначення вкладається в концепт доброчесності, який визначається кращими практиками управління (рис. 1). Проте, найголовнішою задачею є формування та розвиток культури доброчес-

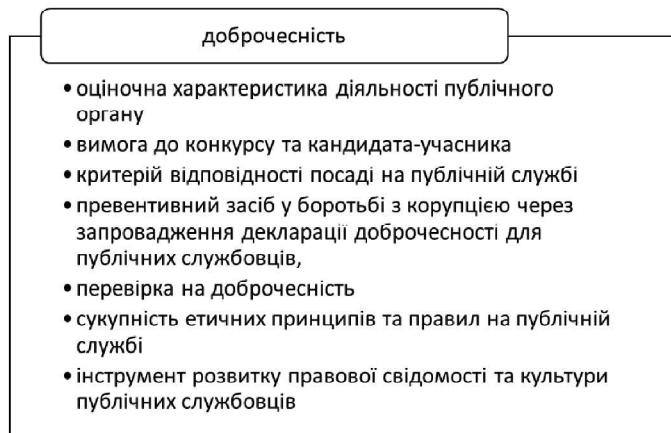

Рис. 1. Зміст та значення поняття "добросовісність" в публічному управлінні та адмініструванні

Джерело: розроблено авторами.

ності у осіб, які не тільки є обличчям держави, але й несуть відповідальність за добробут, захист та благополуччя громадян.

Формування добросовісності, яка є необхідною складовою компетентності публічного службовця, знаходиться під впливом соціокультурного контексту, традицій та історії розвитку країни. Це означає, що у майбутньому можливі зміни у сприйнятті добросовісності. Добросовісність як вимога до компетентності описується як здатність до захисту публічних інтересів, утримання від конфлікту між приватними та загальнодоступними інтересами, ефективного використання державних ресурсів, дотримання етичних правил і принципів, а також об'єктивності у відносинах з різними особами та організаціями.

Таблиця 1. Інструменти оцінювання добросовісності публічних службовців

Вид інструмента оцінювання добросовісності	Форма та сутність
Психометричні тести	Спеціально розроблені тестові запитання, які використовуються для оцінювання схильності кандидата до недобросовісної поведінки, є поширеним інструментом у публічній службі.
Декларація інтересів посадових осіб	Це документ, у якому кандидати або державні службовці декларують свої інтереси та інтереси членів своїх сімей, що можуть конфліктувати з їхніми службовими обов'язками чи повноваженнями.
Перевірка достовірності даних щодо задекларованого досвіду	Інформацію про досвід і досягнення кандидата перевіряють шляхом вивчення рекомендацій від попередніх працевлагодів або звернення до них за додатковими відгуками.
Збір даних про правопорушення, які вчиняв кандидат	Корисним є досвід Австралії, де система перевірки передбачає, що кандидати заповнюють спеціальні опитувальники (pre-employment screening form), де вказують, зокрема, інформацію про непричетність до злочинів. Відповідальна особа перевіряє ці дані та робить висновок щодо відповідності кандидата встановленим критеріям.
Перевірка відповідності стилю життя задекларованим доходам	Подання декларацій про фінансовий і майновий стан кандидатів чи публічних службовців є типовим заходом для забезпечення добросовісності. Інформацію, яку надає особа, перевіряється на відповідність між задекларованим майном та доходом, а також фактичним способом життя.

Джерело: систематизовано та узагальнено авторами.

Забезпечення добросовісності може відбуватися шляхом встановлення правил і системи примусу, а також заохоченням позитивної поведінки, яку спільнота використовує як модель. Перший підхід, хоча ефективний, може бути дорогим і позбавляти спільноту спільних цінностей та довіри. Другий підхід, менш затратний, спрямований на заохочення неформальних правил, що відповідають особистим переконанням. Обидва підходи важливі для забезпечення добросовісної поведінки в організації, проте найкраще працюють у поєднанні, доповнюючи один одного. Важливо забезпечити баланс між впровадженням ефективних інструментів контролю та покарання та заохоченням цінності добросовісності як складової засад публічної служби. На наш погляд, таке поєднання дозволить досягти кращих результатів і уникнути ситуацій, коли дотримання принципу добросовісності покладається лише на формальні правила або очікування ідеальної поведінки публічного службовця.

Важливу роль у формуванні компетентності добросовісності відіграє оцінювання її рівня у публічного службовця. Перелік інструментів та підходів до оцінювання добросовісності публічних службовців можна систематизувати на основі аналізу міжнародного досвіду країн з розвиненими системами державного управління. Існує широкий спектр інструментів, які дозволяють оцінювати кандидата як перед вступом на публічну службу, так і під час її проходження (таблиця 1). Використання конкретних механізмів залежить від цілей, доступних ресурсів, державного контексту та рівня розвитку публічної служби.

На наш погляд, інструментарій оцінки добросовісності, який вже запроваджений в Україні носить фрагментарний характер та не завжди відповідає предмету контролю та оцінювання. На прикладі декларації добросовісності судді, яка має бути щорічно заповнена суддями та містить ряд тверджень з якими суддя погоджується чи не погоджується, можна пересвідчитися у відсутності дієвого та чіткого механізму оцінки та контролю добросовісності як складової компетентності судді. У Законі України "Про судоустрій та статус суддів" зазначено, що за відсутності доказів іншого твердження судді декларації добросовісності вважаються достовірними. Лише в разі одержання інформації, що може свідчити про недостовірність (зокрема неповноту) тверджень судді у декларації добросовісності, Вища кваліфікаційна комісія суддів України проводить відповідну перевірку. Неподання, несвоєчасне подання декларації добросовісності суддею або декларування в ній завідомо недостовірних (у тому числі неповних) тверджень передбачають дисциплінарну відповідальність, установлену Законом України "Про судоустрій та статус суддів". Одночасно з цим, відсутні методичні рекомендації щодо заповнення такої декларації, що викликає багато питань з якими Рада суддів України неодноразово зверталась до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, проте роз'яснень не отримало [9]. Таким чином, такий

інструмент оцінювання доброчесності суддів, як публічних службовців, є спірним щодо предмету оцінювання та ефективності у визначенні аспекту доброчесності.

У запровадженні належного рівня культури доброчесності на публічній службі міжнародні інституції акцентують увагу на важливості етичних кодексів публічних службовців. Вважається, що ключовим засобом підвищення доброчесності в будь-якій державній організації є кодекс етики або поведінки. Як міжнародні організації, так і національні уряди розробляють такі кодекси для регулювання поведінки у сфері публічної служби. Наприклад, Конвенція ООН проти корупції закликає держави використовувати "кодекси або стандарти поведінки для забезпечення правильного, доброчесного й належного виконання публічних обов'язків" [10].

Кодекс етики — це внутрішній документ високого рівня, який визначає місію, цінності та переконання організації, а також загальні принципи поведінки для публічних службовців, який слугує етичним компасом організації, а тому правила повинні бути зрозумілими та чіткими. Кодекс етики може включати положення про доброчесну поведінку, зокрема про запобігання та протидію корупції, шахрайству, врегулювання конфлікту інтересів тощо. Рекомендується [1], щоб кодекс етики охоплював політики, яких дотримується організація, зокрема щодо запобігання та виявлення корупції, заохочення повідомлень про випадки недоброчесної поведінки, врегулювання конфлікту інтересів та інші аспекти, враховуючи спеціалізацію організації, а також права та обов'язки працівників щодо дотримання цих правил. Корисно визначити, які види поведінки вважаються неприпустимими. Повинно бути зрозуміло, що корупція стосується не тільки надання готівки, а й багатьох інших пільг, які надаються з метою впливу на особу [1].

Просвітницька діяльність та навчання в організації має допомагати формуванню доброчесної культури та ефективної антикорупційної політики в організації, сприяючи запобіганню корупції та забезпеченню високих стандартів етичної поведінки. З цією метою, доречно забезпечити проведення регулярних практичних тренінгів для публічних службовців з питань ділової поведінки, етики та застосування норм антикорупційної політики і принципів доброчесності. За необхідності можуть бути запрошені треті сторони або їх представники для участі у цих тренінгах. Для здійснення тренінгів можуть бути залучені зовнішні консультанти. Тренінги можна проводити в режимі онлайн або на офлайн — семінарах, як дискусії у форматі "круглого столу" із відповідним персоналом або індивідуальні заняття. Метод навчання не такий важливий як результат, тобто розуміння працівниками антикорупційного навчання. Також навчання може відбуватися у формі самонавчання чи як частина загального курсу антикорупційного навчання.

Одним із нових засобів запобігання корупції та сприяння розвитку доброчесності став "Офіс розбудови доброчесності", заснований НАЗК, який відповідає за управління просвітницькою діяльністю та навчальними програмами. Місією цього офісу є забезпечення якісної освіти, просвітництва та співпраці з партнерами у сфері протидії корупції та формування негативного став-

лення до корупції серед громадян. Офіс був створений у 2020 році після перезапуску Національного агентства з питань запобігання корупції.

Важливість стандартів доброчесності на публічній службі підкреслюється в Антикорупційній стратегії на 2021—2025 роки, яка серед основних принципів включає: "формування суспільної нетерпимості до корупції, утвердження культури доброчесності та поваги до верховенства права". Одним із важливих очікуваних стратегічних результатів є інтеграція антикорупційної тематики в освітні програми на всіх рівнях [11]. Це сприятиме формуванню в суспільстві стійкого розуміння того, що недоброчесні практики, навіть якщо вони здаються зручним способом вирішення проблем, завжди є невідповідними для людини та суспільства. Іншим важливим результатом стратегії є утвердження культури верховенства права та атмосфери доброчесності, а також підвищення обізнаності громадян щодо важливості стандартів етичної поведінки публічних службовців через активне та системне проведення інформаційно-просвітницьких і навчально-методичних заходів, інтегрованих у формальну та неформальну освіту.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Підвищення культури доброчесності на публічній службі є важливим завданням для забезпечення ефективності та прозорості державного управління, виконання євроінтеграційних зобов'язань та переконливої довіри з боку інвесторів. В результаті дослідження, можна запропонувати наступні вектори розвитку та формування культури доброчесності в Україні: розробка та впровадження етичних кодексів, визначення чітких критеріїв та складових культури доброчесності; проведення регулярних тренінгів та семінарів з етики та доброчесності для публічних службовців; систематичне оновлення антикорупційної тематики та етичних стандартів у навчальних програмах відповідно до викликів громадянського суспільства та міжнародної спільноти; запровадження посад уповноважених з етики для моніторингу та забезпечення дотримання етичних стандартів; зміцнення інституційних механізмів таких як Офіс доброчесності (НАЗК) та Національного агентства з питань державної служби; стимулювання прозорості та підзвітності через публікацію звітів та відкритий доступ до інформації органами публічної влади; розробка чітких процедур для розслідування та покарання за порушення етичних норм та забезпечення невідворотності покарання за корупційні діяння та інші порушення етичних стандартів; формування культури нетерпимості до корупції шляхом заохочення громадян до активної участі в боротьбі з корупцією через різні форми громадського контролю та повідомлень.

Реалізація цих заходів потребує комплексного підходу та тісної співпраці між публічними органами, громадянським суспільством та міжнародними партнерами. Подальшим актуальним напрямом дослідження з цієї проблематики, на наш погляд, заслуговує уваги питання визначення та систематизації суб'єктів формування та розвитку культури доброчесності на публічній службі в Україні.

Література:

1. Капустинська К. "Потрійна проблема": країни G7 перейняли корупцію в Україні, озвучено небезпечні наслідки. *Obozrevatel*. 2024. 13 трав. URL: <https://www.obozrevatel.com/ukr/ekonomika-glavnaya/analytics-and-forecasts/potrijna-problema-kraini-g7-perejnyalisya-koruptsiei-v-ukraini-ozvucheno-nebezpechni-naslidki.htm>
2. OECD (2024), Review of Anti-Corruption Reforms in Ukraine under the Fifth Round of Monitoring: The Istanbul Anti-Corruption Action Plan, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/9e03ebb6-en>
3. Посібник для керівника. Розбудова доброчесної та ефективної організації: посібник. Київ: НАЗК, 2023. 24 с. URL: https://drive.google.com/drive/folders/1NbwKwOvF5L-iNT3MMoHQsdyOll9_V-cB
4. Положения и правила о персонале Организации Объединенных Наций, включая Временные правила о персонале Организации Объединенных Наций: Бюллетень Ген. секретаря від 01.01.2023 р. № ST/SGB/2023/1. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n22/769/26/pdf/n2276926.pdf?token=HMcvrCJGUC5dyv7MSj&fe=true>
5. Виховання доброчесності та боротьба з корупцією в оборонному секторі: Зб. прикладів (компендіум) позит. досвіду. Женева-Київ: Женев. Центр демократ. контролю над збро. силами, 2010. URL: https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/UKR_Compendium_Text.pdf
6. Про державну службу. Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>
7. Рядінська В. О., Гаврилюк Л. В. Правові проблеми визначення критеріїв доброчесності публічних службовців. *Scientific notes of taurida national V.I. vernadsky university. series: juridical sciences*. 2023. № 4. С. 134—142. URL: <https://doi.org/10.32782/tnu-2707-0581/2023.4/20> (дата звернення: 22.05.2024).
8. Корчак Н. Доброчесність як інструмент розвитку правосвідомості публічних службовців в умовах реформування державної служби. *Public administration aspects*. 2023. Т. 11, № 4. С. 82—88. URL: <https://doi.org/10.15421/152356> (дата звернення: 22.05.2024).
9. Правил заповнення декларації доброчесності та родинних зв'язків не буде — ВККСУ. Рада суддів України. URL: <https://rsu.gov.ua/ua/news/pravil-zapovnenna-deklaracii-dobrocesnosti-ta-rodinnih-zvazkiv-ne-bude-vkksu> (дата звернення: 22.05.2024).
10. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text
11. Антикорупційна стратегія на 2021—2025 роки: Затверджена Законом України від 20 червня 2022 р. № 2322-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#n93> (дата звернення: 22.05.2024).
12. Доброчесність та етика в публічній сфері. Модуль 13. Серія університетських модулів. Відень, 2021. 32 с. [Електронний ресурс]. URL: https://www.unodc.org/documents/e4j/IntegrityEthics/E4J_Integrity_and_Ethics_Module_13_final_UKR.pdf (дата звернення: 22.05.2024).

References:

1. Kapustyn's'ka, K. (2024), ""Triple problem": the G7 countries were affected by corruption in Ukraine, the dangerous consequences were announced", available at: <https://www.obozrevatel.com/ukr/ekonomika-glavnaya/analytics-and-forecasts/potrijna-problema-kraini-g7-perejnyalisya-koruptsiei-v-ukraini-ozvucheno-nebezpechni-naslidki.htm> (Accessed 22.05.2024).
 2. OECD (2024), Review of Anti-Corruption Reforms in Ukraine under the Fifth Round of Monitoring: The Istanbul Anti-Corruption Action Plan, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/9e03ebb6-en>.
 3. NAZK (2023), "Guide for the manager. Building a virtuous and effective organization", available at: https://drive.google.com/drive/folders/1NbwKwOvF5L-iNT3MMoHQsdyOll9_V-cB (Accessed 22.05.2024).
 4. UN (2023), "Staff Regulations and Rules of the United Nations, including the Temporary Staff Rules of the United Nations", available at: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n22/769/26/pdf/n2276926.pdf?token=HMcvrCJGUC5dyv7MSj&fe=true> (Accessed 22.05.2024).
 5. DCAF (2010), "Education of integrity and fight against corruption in the defense sector", available at: https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/UKR_Compendium_Text.pdf (Accessed 22.05.2024).
 6. Verkhovna Rada of Ukraine (2015), The Law of Ukraine "About civil service", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text> (Accessed 22.05.2024).
 7. Riadins'ka, V.O. and Havryliuk, L.V. (2023), "Legal problems of determining the integrity criteria of public officials", *Scientific notes of taurida national V.I. vernadsky university. series: juridical sciences*, vol. 4, pp. 134—142. <https://doi.org/10.32782/tnu-2707-0581/2023.4/20>.
 8. Korchak, N. (2023), "Virtue as a tool for the development of legal awareness of public servants in the conditions of public service reforms", *Public administration aspects*, vol. 11, no. 4, pp. 82—88. <https://doi.org/10.15421/152356>.
 9. Council of Judges of Ukraine (2024), "There will be no rules for filling out the declaration of integrity and family ties — VKKSU", available at: <https://rsu.gov.ua/ua/news/pravil-zapovnenna-deklaracii-dobrocesnosti-ta-rodinnih-zvazkiv-ne-bude-vkksu> (Accessed 22.05.2024).
 10. UN (2006), "United Nations Convention against Corruption", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text (Accessed 22.05.2024).
 11. Verkhovna Rada of Ukraine (2022), The Law of Ukraine "Anti-corruption strategy for 2021-2025", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#n93> (Accessed 22.05.2024).
 12. UNODC (2021), "Integrity and ethics in the public sphere. Module 13. A series of university modules", available at: https://www.unodc.org/documents/e4j/IntegrityEthics/E4J_Integrity_and_Ethics_Module_13_final_UKR.pdf (Accessed 22.05.2024).
- Стаття надійшла до редакції 23.05.2024 р.*

І. В. Рейтерович,
к. політ. н., доцент, доцент кафедри парламентаризму,
Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7852-1373>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.11.225

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО РОЗВИТКУ ІНФРАСТРУКТУРИ ДЛЯ ФІЗИЧНОЇ АКТИВНОСТІ ТА СПОРТИВНИХ ЗАХОДІВ: ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ЗЕЛЕНИХ ІНІЦІАТИВ

I. Reiterovich,
PhD in Political Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Parliamentarism,
Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service
of the Taras Shevchenko National University of Kyiv

INNOVATIVE APPROACHES TO THE DEVELOPMENT OF INFRASTRUCTURE FOR PHYSICAL ACTIVITY AND SPORTS EVENTS: IMPLEMENTATION OF TECHNOLOGIES AND GREEN INITIATIVES

У представленій статті увага автора зосереджена на ролі публічного управління в інтеграції сучасних інновацій та екологічних рішень у розвиток спортивної інфраструктури. Автор аналізує, як державне регулювання та стратегічне планування можуть вплинути на створення стійких та доступних спортивних об'єктів, що відповідають потребам сучасного суспільства у здоровому способі життя. Автор зауважує, що ефективне публічне управління повинно включати впровадження інновацій, що базуються на передових технологіях, таких як штучний інтелект, системи розумного управління ресурсами та використання великих даних для оптимізації функціонування та обслуговування спортивних закладів.

В роботі також розглядаються ініціативи зі створення зеленої інфраструктури, які включають використання енергозберігаючих технологій і матеріалів, зниження використання води і енергії, а також розробку інтерактивних спортивних майданчиків. Особлива увага приділяється публічно-приватному партнерству як механізму, що забезпечує ресурси та експертизу для реалізації великомасштабних спортивних проєктів, що може сприяти не тільки розвитку спортивних об'єктів, але й соціально-економічному розвитку громад.

У статті також детально описано ряд урядових програм, які підкріплюють ініціативи цифровізації управління спортивними об'єктами та заходами. Зокрема: "е-Молодь" "е-Стадіон", "е-Чемпіон" та "е-Спорт", автором зазначено, що ці програми демонструють прагнення України до використання передових цифрових технологій для розвитку фізичної культури та спорту, а також підвищення якості та доступності спортивних послуг для всіх громадян.

У висновках статті, автор акцентує увагу на ключовій ролі публічного управління у впровадженні інновацій і зелених технологій у розвиток спортивної інфраструктури. Визначається, що успішна інтеграція сучасних технологічних рішень та стійких практик може значно підвищити ефективність управління спортивними об'єктами, знизити їх екологічний вплив і забезпечити ширший доступ громадськості до здорового способу життя. Автор закликає до зміцнення співпраці між державними органами та приватним сектором через механізми публічно-приватного партнерства, що дозволить об'єднати ресурси для розвитку інноваційних, доступних і стало використовуваних спортивних інфраструктур.

In the presented article, the author's attention is focused on the role of public administration in the integration of modern innovations and ecological solutions in the development of sports infrastructure. The author analyzes how government regulation and strategic planning can influence the creation of sustainable and affordable sports facilities that meet the needs of modern society for a healthy lifestyle. The author notes that effective public management should include the introduction of innovations based on advanced technologies, such as artificial intelligence, intelligent resource management systems and the use of big data to optimize the operation and maintenance of sports facilities.

The work also considers initiatives to create green infrastructure, which include the use of energy-saving technologies and materials, reducing the use of water and energy, as well as the development of interactive sports grounds. Special attention is paid to public-private partnership as a mechanism that provides resources and expertise for the implementation of large-scale sports projects, which can contribute not only to the development of sports facilities, but also to the socio-economic development of communities.

The article also describes in detail a number of government programs that support digitization initiatives for the management of sports facilities and events. In particular: "e-Molod", "e-Stadium", "e-Champion" and "e-Sport", the author states that these programs demonstrate Ukraine's desire to use advanced digital technologies for the development of physical culture and sports, as well as improving the quality and availability of sports services for all citizens.

In the conclusions of the article, the author emphasizes the key role of public administration in the implementation of innovations and green technologies in the development of sports infrastructure. It is determined that the successful integration of modern technological solutions and sustainable practices can significantly increase the efficiency of the management of sports facilities, reduce their environmental impact and provide wider public access to a healthy lifestyle. The author calls for strengthening cooperation between public authorities and the private sector through public-private partnership mechanisms, which will allow pooling of resources for the development of innovative, accessible and widely used sports infrastructures.

Ключові слова: інноваційні технології у спорті, зелені ініціативи у спортивній інфраструктурі, публічно-приватне партнерство, цифровізація спортивних об'єктів, енергоефективність у спортивних спорудах, державне управління спортом, стійкий розвиток спортивної інфраструктури.

Key words: innovative technologies in sports, green initiatives in sports infrastructure, public-private partnership, digitalization of sports facilities, energy efficiency in sports facilities, state management of sports, sustainable development of sports infrastructure.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У контексті державного управління та публічної політики, сучасне суспільство стикається зі значними викликами у забезпеченні ефективної інфраструктури для фізичної активності. Ця інфраструктура має відповідати потребам активного способу життя, бути екологічно стійкою та доступною для всіх верств населення. Однак основними перешкодами є недостатність доступних місць для ведення активного способу життя, відсутність інтеграції зелених технологій у спортивну інфраструктуру та необхідність забезпечення рівного доступу до спортивних ресурсів для міського та сільського населення. Окреслені проблеми потребують уваги з боку уряду та ефективних механізмів публічного управління для розробки та впровадження стратегій, спрямованих на покращення інфраструктури фізичної активності на національному рівні.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Останні дослідження та публікації в галузі розвитку інфраструктури для фізичної активності та спортивних заходів відображають зростаючий інтерес до інноваційних підходів. Дослідники, такі як А. Баранов, Л. Безтелесна, І. Гоцул, В. Козійчук, О. Кудріна, Я. Леонов, М. Масляк та О. Паламарчук та інші, підкреслюють необхідність модернізації систем управління у цій сфері та впровадження інноваційних рішень. Вони обговорюють ключові аспекти вдосконалення механізмів управління та розглядають інноваційні перспективи, спрямовані на стратегічний розвиток в галузі фізичної культури та спорту.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є оцінка впливу інновацій на розвиток спортивної інфраструктури.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Розвиток інфраструктури для фізичної активності та спортивних заходів набуває особливого значення в сучасному світі, де здоров'я та екологічна стійкість стають визначальними факторами для якості життя населення. Зростаюча обізнаність громадськості щодо важливості здорового способу життя та збереження довкілля спонукає до інтеграції інноваційних підходів у плануванні та управлінні спортивними об'єктами. Це включає використання передових технологій, таких як системи розумного управління ресурсами, а також впровадження екологічних рішень, які мінімізують вплив на природу та забезпечують сталість ресурсів. Відповідно, сучасні розробки та інновації в області спорту та фізичної активності мають не тільки покращувати здоров'я нації, але й сприяти збереженню природного середовища для майбутніх поколінь. У цьому контексті, ефективне управління інфраструктурою фізичної активності вимагає глибокого розуміння потреб суспільства та впровадження інноваційних підходів у вирішенні цих потреб на рівні державного управління.

Доречно додати, що у світлі зростаючої потреби у сталому розвитку та здоровому способі життя, інтеграція новітніх технологій у сфері спорту відкриває нові горизонти для оптимізації спортивної інфраструктури. Ці технологічні інновації не тільки покращують залученість та взаємодію зі спортсменами і аматорами, але й значно підвищують ефективність управління спортивними закладами та обладнанням [5, с. 139—143]. Це дозволяє не лише досягати вищих спортивних результатів, але й забезпечує збереження ресурсів через більш точне та обдумане їх використання.

Важливо відзначити, що технологічні інновації в сфері спорту охоплюють широкий спектр застосувань, від створення інтерактивних спортивних майданчиків до розумних систем управління спортивними об'єктами. Цифрові технології, такі як IoT (інтернет речей), AI (штучний інтелект) та великі дані, дозволяють збирати та аналізувати інформацію про користування спортивними об'єктами, ефективність тренувань та навіть прогнозувати обслуговування обладнання [4, с. 186]. Впровадження передових технологій дозволяє значно підвищити ефективність управління спортивними об'єктами, але для повноцінного сталого розвитку необхідно також звернути увагу на екологічний аспект спортивної інфраструктури.

Зелені ініціативи у сфері спорту відіграють важливу роль у мінімізації екологічного впливу та забезпеченні сталого використання природних ресурсів. Ці ініціативи сприяють збереженню довкілля та мають додаткові соціальні та економічні переваги для спортивних установ та їх відвідувачів. Вони включають проекти, спрямовані на зниження використання енергії, води та інших ресурсів, такі як встановлення сонячних панелей на дахах спортивних залів, використання систем водовідновлення для басейнів та матеріалів з вторинної переробки для спортивного обладнання та одягу [1, с. 5—12]. Державне управління в цьому контексті має стратегічне значення, оскільки сприяє реалізації цих ініціатив та координує зусиль для досягнення спільних цілей сталого розвитку та здорового способу життя.

При цьому важливо враховувати, що розвиток альтернативних джерел енергії стає все більш важливим у спортивній інфраструктурі. Інтеграція сонячних панелей, вітроенергетичних установок та гідроенергетичних систем дозволяє спортивним об'єктам скоротити вуглецевий слід і знизити експлуатаційні витрати на енергію. Зокрема, сонячні панелі можуть генерувати достатньо енергії для покриття основних потреб спортивних споруд і навіть передавати зайву енергію назад до мережі, використовуючи системи "нетто-метрування" [6]. Також можна встановлювати вітрові турбіни на відкритих майданчиках біля спортивних споруд або безпосередньо на об'єктах, що дозволяє знижувати операційні витрати на електроенергію.

Додатково, важливим елементом є використання енергоефективних технологій та матеріалів, таких як утеплені панелі та енергоефективні системи опалення та кондиціювання повітря. Інтеграція природного освітлення в архітектурні рішення спортивних об'єктів допомагає зменшити залежність від штучного освітлення та сприяє економії енергії. Такі заходи сприяють не лише збереженню навколишнього середовища, але й підвищують ефективність та сталість спортивних споруд, що є важливим для створення здорового та сталого спортивного середовища [7, с. 124—128]. При цьому державне управління та публічна політика в галузі спорту відіграють ключову роль у сприянні таким ініціативам та стимулюванні розвитку сталої спортивної інфраструктури. Принагідно далі, приділити увагу рис. 1, який наочно демонструє, що впровадження зелених ініціатив у спортивну інфраструктуру є ключовим фактором для збереження навколишнього середовища.

Отож, з аналізу рис. 1. стає очевидним, що впровадження зелених ініціатив у спортивну інфраструктуру не лише сприяє збереженню навколишнього середовища, але й значно підвищує ефективність та стійкість спортивних об'єктів. Це підтверджує важливість такого підходу для створення здорового та сталого спортивного середовища, що відповідає сучасним екологічним та сталій розвиток стандартам. В цілому, можна сказати, що інтеграція зелених ініціатив є важливим кроком до сталого розвитку спортивної інфраструктури, але ефективна реалізація таких проєктів часто вимагає значних інвестицій. У цьому контексті публічно-приватне партнерство (далі — ППП) набуває особливого значення, оскільки може забезпечити необхідні ресурси та експертизу для запуску та управління спортивними проєктами. Співпраця між державою та приватним сектором дозволяє комбінувати державні стратегічні цілі з інноваційністю та ефективністю приватних компаній, що сприяє підвищенню якості та доступності спортивних послуг.

Цікавим є те, що ППП може відіграти ключову роль у фінансуванні та управлінні спортивними проєктами. Співпраця між державою та приватним сектором може забезпечити необхідне фінансування для впровадження інновацій та ефективного управління спортивними об'єктами, зменшуючи тим самим фінансове навантаження на державний бюджет [2, с. 13—25]. Це не лише сприяє розвитку спортивних об'єктів, але й відкриває нові можливості для економічного зростання та соціального благополуччя громад. Зважаючи на важливість

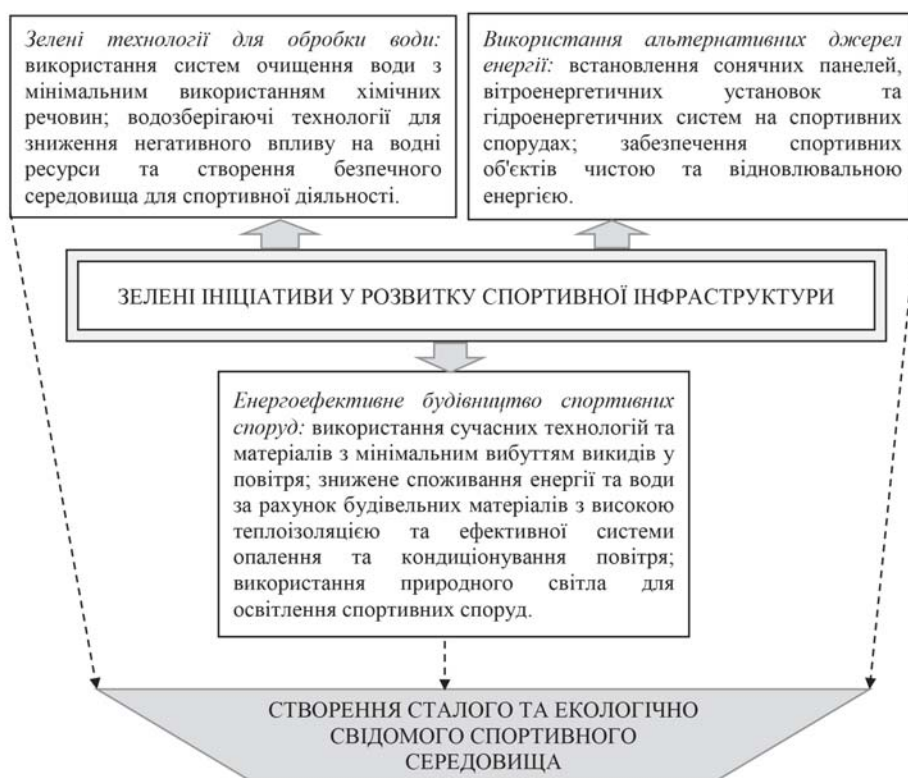

Рис. 1. Зелені ініціативи у розвитку спортивної інфраструктури

Джерело: авторська розробка.

розвитку спортивної інфраструктури та впровадження інновацій через публічно-приватне партнерство, варто зазначити, що кризові ситуації, такі як повномасштабне вторгнення, можуть суттєво вплинути на темпи реалізації таких стратегій, особливо в контексті перерозподілу ресурсів та зміни пріоритетів уряду та державних органів.

Проте, саме такі умови можуть також стати катализатором для прискореного впровадження технологічних рішень, спрямованих на більш ефективне управління ресурсами та створення міцнішої інфраструктури, навіть у сфері спорту. Загалом, уряд та приватний сектор мають унікальну можливість для співпраці у створенні стійких та адаптивних спортивних інфраструктур, які можуть краще відповідати потребам і викликам сучасності. Мобілізація ресурсів, інноваційний підхід до управління та використання передових технологій є ключовими для забезпечення тривалої ефективності та доступності спортивних заходів для всієї громадськості, незважаючи на складні обставини [3, с. 35-39].

З урахуванням цих аспектів, реалізація ряду програм з цифровізації управління спортивними об'єктами та заходами в Україні стає важливим етапом у відновленні та розвитку спортивної інфраструктури в умовах сучасних викликів. Ці програми є прикладом того, як країна активно інтегрує новітні технології для підтримки та розвитку фізичної культури та спорту. Це свідчить про готовність України адаптуватися та вдосконалювати навіть у складних умовах, використовуючи цифрові рішення для покращення доступності та ефективності спортивних заходів для всіх громадян. Міністерство молоді та спорту України відіграє ключову роль у цьому процесі, активно просуваючи країну у напрямі цифрового розвитку.

В цьому контексті, важливо відзначити програму е-Молодь, що спрямована на цифрову трансформацію роботи з молоддю та інтеграцію новітніх технологічних рішень, що впливають на всі аспекти молодіжної політики. Зокрема, вона включає надання премій кабінету міністрів через платформу You UP (Youth Award Platform), яка стимулює молодь до досягнень в спорті та інших галузях. Це сприяє активному залученню молоді в соціальне життя та підвищує їх мотивацію до саморозвитку та участі в громадському житті [8].

Заслугує на увагу також ініціатива е-Стадіон, яка фокусується на цифровізації спортивної інфраструктури. Вона включає систему для обліку спортивних споруд та майданчиків, а також розроблено систему бронювання та оренди цих об'єктів. Такий підхід забезпечує ефективніше управління ресурсами, знижує бар'єри для доступу громадськості до спортивних об'єктів і сприяє підвищенню рівня фізичної активності серед населення [8].

В свою чергу програма е-Чемпіон зосереджена на цифровізації спорту вищих досягнень. Вона включає електронний єдиний календарний план заходів, що полегшує координацію спортивних подій на всіх рівнях. Важливою її складовою є також електронна система управління діяльністю державних установ, що забезпечує прозорість і оптимізацію процесів у спортивних організаціях, включно з закупівлями та управлінням ресурсами [8].

Особливу увагу слід приділити, ініціативі е-Спорт, яка направлена на цифрову трансформацію масового спорту. Одним із її компонентів є система фінансування масового спорту "Гроші ходять за послугою", що дозволяє більш ефективно розподіляти бюджетні кошти на розвиток спортивних програм та інфраструктури. Також програма включає онлайн платформу "Активні парки — локації здорової України", яка сприяє залученню громад до активного способу життя, надаючи легкий доступ до інформації про місця для фізичної активності [8].

Враховуючи це все, можна зробити висновок, що Україна впевнено крокує вперед у використанні новітніх технологій для підтримки та розвитку фізичної культури та спорту. Ці ініціативи демонструють глибоке розуміння важливості цифрової трансформації для покращення доступності, управління та підтримки спортивних ініціатив на всіх рівнях. Цифрові програми, такі як "е-Молодь", "е-Стадіон", "е-Чемпіон" та "е-Спорт", забезпечують ефективні інструменти для кращого управління ресурсами, зни-

ження бар'єрів для доступу до спортивних об'єктів, підвищення рівня фізичної активності населення та стимулювання досягнень у спорті та інших галузях. Ці ініціативи сприяють не лише розвитку спорту, а й активному залученню молоді у соціальне життя та громадську діяльність.

Підсумовуючи, слід зазначити, що використання інноваційних технологій і зелених ініціатив у розвитку спортивної інфраструктури не тільки підвищує ефективність управління ресурсами і стійкість об'єктів, але й сприяє формуванню здорового способу життя серед населення. Ці зусилля вимагають активної участі усіх зацікавлених сторін, включаючи уряди, приватний сектор і громадськість, щоб забезпечити стале використання природних ресурсів та розширити доступ до якісних спортивних послуг.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

Аналіз сучасного розвитку спортивної інфраструктури вказує на необхідність інтеграції інноваційних технологій і підходів для підвищення ефективності управління ресурсами та енергоефективності, а також зміцнення екологічної стійкості. Такий комплексний підхід сприяє не тільки покращенню функціональності спортивних об'єктів, але й здоровому способу життя громадян. Для досягнення сталості спортивних ініціатив важливою є підтримка політик, які фокусуються на інноваційності та адаптації під місцеві умови, а також розробка і реалізація програм, заснованих на публічно-приватному партнерстві.

Література:

1. Баранов А. Сучасний стан розвитку публічного управління в Україні. Аспекти публічного управління. 2019. № 8. С. 5—12.
2. Безтелесна Л. І., Паламарчук О. С., Козійчук В. С. Стратегічне управління розвитком спорту як бізнесу в Україні. Вісник НУВГП. Серія "Економічні науки". Вип. № 2 (98). 2022. С. 13—25.
3. Гоцул І. Є. Основні напрямки вдосконалення механізму публічного управління у сфері фізичної культури та спорту в Україні. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Вип. № 1. 2023. С. 35—39. URL: https://www.pubadm.vernadskeyjournals.in.ua/journals/2023/1_2023/7.pdf
4. Інноваційні та інформаційні технології у фізичній культурі, спорті, фізичній терапії та ерготерапії: Матеріали III Всеукраїнської електронної науково-практичної конференції з міжнародною участю (Київ, 8 квітня 2020р.) ред. О. А. Шинкарук. К.: НУФВСУ, 2020. 186 с. URL: https://uni-sport.edu.ua/sites/default/files/vseDocumenti/it_konf_2020_.pdf
5. Кудріна О. Ю., Масляк М. І. Інновації та інноваційна діяльність в системі публічного управління: елементи теорії, логіки та понятійного апарату. Публічне управління і адміністрування в Україні. Вип. № 19. 2020. С. 139—143. URL: <http://pag-journal.iei.od.ua/archives/2020/19-2020/29.pdf>
6. Леонов Я. В. Інноваційні перспективи в спортивній індустрії та їх вплив на механізми стратегічного розвитку. Ефективна економіка. Вип. № 10. 2020. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/10_2020/73.pdf

7. Луциків І. В., Сороківська А. О., Котовська І. В. Дослідження особливостей інноваційного розвитку системи публічного управління України. Економіка та суспільство. 2017. Вип. 12. С. 124—128. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/12_ukr/19.pdf

8. Офіційний веб портал Міністерства молоді та спорту України. URL: <https://mms.gov.ua/news/minmolodsportu-aktivno-ruhayetsya-u-napryami-cifrovogo-rozvitku-krayini>

References:

1. Baranov, A. (2019), "The current state of development of public administration in Ukraine", *Aspekty publicnogo upravlinnia*, vol. 8, pp. 5—12.
2. Beztelesna, L. I., and Palamarchuk, O. S., and Koziihuk, V. S. (2022), "Strategic management of the development of sports as a business in Ukraine", *Visnyk NUVHP. Seriiia "Ekonomichni nauky"*, vol. 2 (98), pp. 13—25.
3. Hotsul, I. Ye. (2023), "The main directions of improvement of the mechanism of public management in the field of physical culture and sports in Ukraine", *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho*, vol. 1, pp. 35—39. available at: https://www.pubadm.vernadskeyjournals.in.ua/journals/2023/1_2023/7.pdf (Accessed 10 May 2024).
4. Shynkaruk, O. A. (2020), *Innovatsiini ta informat-siini tekhnolohii u fizychnii kulturi, sporti, fizychnii terapii ta erhoterapii. Materialy III Vseukrainskoi elektronnoi naukovo-praktychnoi konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu* [Innovative and information technologies in physical culture, sports, physical therapy and occupational therapy. Materials of the III All-Ukrainian electronic scientific and practical conference with international participation], NUFVSU, Kyiv, Ukraine, available at: https://uni-sport.edu.ua/sites/default/files/vseDocumenti/it_konf_2020_.pdf (Accessed 10 May 2024).
5. Kudrina, O. Yu., and Masliak, M. I. (2020), "Innovations and innovative activity in the public administration system: elements of theory, logic and conceptual apparatus", *Publichne upravlinnia i administruvannia v Ukraini*, vol. 19, pp. 139—143, available at: <http://pag-journal.iei.od.ua/archives/2020/19-2020/29.pdf> (Accessed 10 May 2024).
6. Leonov, Ya. V. (2020), "Innovative perspectives in the sports industry and their influence on the mechanisms of strategic development", *Efektivna ekonomika*, vol. 10, available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/10_2020/73.pdf (Accessed 10 May 2024).
7. Lutsykyiv, I. V., and Sorokivska, A. O., and Kotovska I. V. (2017), "Study of the features of the innovative development of the public administration system of Ukraine", *Ekonomika ta suspilstvo*, vol. 12, pp. 124—128, available at: https://economyandsociety.in.ua/journals/12_ukr/19.pdf (Accessed 10 May 2024).
8. The official website of the Ministry of Youth and Sports of Ukraine (2024), available at: <https://mms.gov.ua/news/minmolodsportu-aktivno-ruhayetsya-u-napryami-cifrovogo-rozvitku-krayini> (Accessed 10 May 2024).

Стаття надійшла до редакції 21.05.2024 р.

О. В. Воронова,

к. е. н., доцент, доцент кафедри міжнародних економічних відносин,

Одеський національний економічний університет,

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8719-5546>

Н. І. Галунець,

старший викладач кафедри публічного управління та адміністрування і міжнародної економіки,

Миколаївський національний аграрний університет,

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7709-9238>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.11.230

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ ЯК ЧИННИК ДЕМОКРАТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНИ

O. Voronova,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of International Economic Relations, Odessa National Economic University

N. Galunets,

Senior Lecturer of the Department of Public Management and Administration
and International Economy, Mykolaiv National Agrarian University

EUROPEAN INTEGRATION AS A FACTOR OF DEMOCRATIC TRANSFORMATION OF UKRAINE

У статті проаналізована роль європейської інтеграції у демократичній трансформації України. Висвітлено вплив інтеграційного процесу на політичні, економічні та правові аспекти суспільства, зокрема незалежність судів, боротьбу з корупцією та реформу виборчої системи. Підкреслено позитивні аспекти європейської інтеграції, які включають нові можливості для економічного зростання та міжнародної інтеграції. Загалом, стаття наголошує, що європейська інтеграція активно сприяє розвитку демократії та зміцненню України як демократичної країни. Результати дослідження свідчать про те, що європейська інтеграція має суттєвий вплив на демократичні процеси в Україні. Проведені реформи в політичній, економічній та правовій сферах відкривають шлях до зміцнення демократії, забезпечення прав людини та створення ефективних механізмів боротьби з корупцією. Наголошено, що розвиток європейської інтеграції України потребує системного та комплексного підходу, який охоплює як внутрішні, так і зовнішні заходи й це дасть можливість максимізувати переваги від європейської інтеграції та зменшити виклики, з якими вона стикається. Розглянуто окремі заходи з виконання рекомендацій Єврокомісії. Відзначено, що зусилля України у впровадженні європейських стандартів у судову систему сприяють підвищенню її незалежності та ефективності. Висновки дослідження підтверджують, що європейська інтеграція є ключовим чинником у демократичній трансформації України й цей процес не лише сприяє вдосконаленню внутрішніх структур та процедур, але й робить країну більш конкурентоспроможною на міжнародній арені. За допомогою європейської інтеграції Україна має можливість підтримувати та зміцнювати свої демократичні цінності, забезпечуючи сталий шлях до розвитку та процвітання. Відзначено, що європейська інтеграція залишається складним та динамічним процесом, який вимагає постійного вдосконалення та адаптації до змінних умов, однак попри труднощі, Європейський Союз є важливим форумом співробітництва та зближення країн Європи з метою забезпечення миру, стабільності та процвітання на континенті.

The article analyses the role of European integration in Ukraine's democratic transformation. The article highlights the impact of the integration process on political, economic and legal aspects of society, including judicial independence, the fight against corruption and electoral reform. The article highlights the positive aspects of European integration, including new opportunities for economic growth and international integration. In general, the article emphasises that European integration actively contributes to the development of democracy and strengthening of Ukraine as a democratic country. The results of the study show that European integration has a significant impact on democratic processes in Ukraine. The reforms in the political, economic and legal spheres pave the way for strengthening democracy, ensuring human rights and creating effective mechanisms to combat corruption. It is emphasised that the development of Ukraine's European integration requires a systematic and comprehensive approach that covers both internal and external measures, which will maximise the benefits of European integration and reduce the challenges it faces. Some measures to implement the recommendations of the European Commission are considered. It is noted that Ukraine's efforts to implement European standards in the judicial system contribute to increasing its independence and efficiency. The findings of the study confirm that European integration is a key factor in Ukraine's democratic transformation, and this process not only contributes to the improvement of internal structures and procedures, but also makes the country more competitive in the international arena. Through European integration, Ukraine has the opportunity to maintain and strengthen its democratic values, ensuring a sustainable path to development and prosperity. It is noted that European integration remains a complex and dynamic process that requires constant improvement and adaptation to changing conditions, but despite the difficulties, the European Union is an important forum for cooperation and rapprochement of European countries in order to ensure peace, stability and prosperity on the continent.

Ключові слова: європейська інтеграція, демократія, реформи, правова держава, стандарти ЄС, політична стабільність, економічний розвиток, міжнародна співпраця, Україна.

Keywords: European integration, democracy, reforms, rule of law, EU standards, political stability, economic development, international cooperation, Ukraine.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У контексті сучасних геополітичних процесів та стратегічних перспектив розвитку України, питання європейської інтеграції стає центральним у визначенні шляхів демократичної трансформації країни. Визначення ролі та впливу інтеграційних процесів на політичну, економічну та соціокультурну сфери стає важливим завданням для національної стратегії.

Перш за все, інтеграція з Європейським Союзом надає Україні можливість адаптувати своє законодавство та інституційні структури до європейських стандартів, що має величезне значення для покращення якості демократії та правової державності [1, с. 776]. Однак, цей процес вимагає від країни не лише гармонізації законодавства, а й реальних зусиль у боротьбі з корупцією, вдосконаленні судової системи та забезпеченні прав людини.

Також, європейська інтеграція є каталізатором для модернізації економіки України та підвищення її конкурентоспроможності на міжнародній арені [2, с. 1367], адже відкритий доступ до європейських ринків, стимулювання інвестицій та технологічного обміну сприяють розвитку інноваційних галузей та створенню нових робочих місць. З іншого боку, процеси європейської інтеграції також стикаються з внутрішніми та зовнішніми викликами, адже політичні та економічні реформи часто

зустрічають опір з боку внутрішніх еліт, що мають власні інтереси та зв'язки [3, с. 427].

Тому, у світлі невизначеності та складнощів, пов'язаних із європейською інтеграцією, виникає необхідність в комплексному аналізі та обґрунтуванні стратегічних кроків для успішної демократичної трансформації України. Розуміння потенційних переваг та загроз цього процесу дозволить країні ефективно реагувати на виклики та досягати поставлених цілей.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Останні дослідження та публікації зосереджуються на різноманітних аспектах взаємодії між Україною та Європейським Союзом у контексті демократичної трансформації. Ангел В., Джанкіч Й., Горобець І., Криштанович М., Крізі Х., Мартинов А., Рибаківа Т., Сологуб І. звертають увагу на політичні та інституційні перетворення, які відбуваються в Україні внаслідок євроінтеграційних зусиль. Автори підкреслюють важливість реформ у сфері правосуддя, боротьби з корупцією та підвищення стандартів демократії як ключових чинників успіху для України на шляху до європейської інтеграції.

Крім того, деякі дослідження зосереджуються на економічних аспектах європейської інтеграції для України. Букіна Т. Гоболт С., Де Вріз С., Крізі Х., Лесків

С., Машталір Х., Носирєв О., Феррара М. аналізують вплив інтеграційних процесів на розвиток ринкової економіки, залучення інвестицій та підвищення життєвого рівня населення. Такі дослідження відзначають можливості та виклики, які виникають перед українською економікою у процесі адаптації до європейських стандартів та конкуренції на європейських ринках.

Водночас Антонюк В., Боссе Г., Вейнс Дж., Геншель П., Іваненко Н., Лік Л., Ляшенко В., Підоричева І. звертають увагу на соціокультурні аспекти європейської інтеграції для України, такі як зміни в суспільній свідомості, культурний обмін та міжнаціональний діалог. Вони досліджують вплив інтеграції на формування національної ідентичності та сприйняття Європейського Союзу серед українського населення. Такий аналіз допомагає зрозуміти, які соціокультурні зміни супроводжують процеси європейської інтеграції та як вони впливають на суспільство України.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є аналіз ролі, значення та впливу процесів європейської інтеграції на демократичну трансформацію України. Вона спрямована на висвітлення ключових аспектів цього питання з урахуванням політичних, економічних та соціокультурних чинників, що впливають на процеси взаємодії між Україною та Європейським Союзом. Для досягнення мети статті встановлено такі завдання: одним із завдань є детальний огляд поточного стану процесу європейської інтеграції України; визначення конкретного впливу процесу європейської інтеграції на демократичну трансформацію України; визначення конкретних стратегій та рекомендацій для подальшого розвитку європейської інтеграції України з метою максимізації переваг та зменшення викликів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Розвиток процесів європейської інтеграції є складним та мінливим явищем, що відображається у взаємодії політичних, економічних, інституційних та культурних чинників. Від початку свого становлення Європейський Союз став важливим центром зближення та співробітництва країн Європи з метою зміцнення миру, стабільності та процвітання [4, с. 1355]. Однак у сучасних умовах ЄС зіткнувся з рядом викликів, серед яких криза легітимності, зростання популізму, міграційна проблема, а також боротьба з економічною нестабільністю та наслідки геополітичних конфліктів [5, с. 681].

Ключовими стратегічними напрямками європейської інтеграції є розширення ЄС, глибоке економічне та політичне узгодження між державами-членами, а також удосконалення інституційного та правового базису, адже процес розширення вимагає балансування між збереженням якості інтеграції вже чинних держав-членів та відкриттям нових перспектив для країн-кандидатів. Зокрема, діалог з країнами Східної Європи та розширення співпраці з країнами Західного Балканського регіону є одним із пріоритетів на шляху до поглиблення інтеграції у регіоні [6]. Глибоке економічне та політичне узгодження вимагає постійного вдосконалення механізмів співпраці та вирішення розбіжностей між державами-членами, а розширення компетенцій ЄС у

сферах економіки, соціальних питань, безпеки та оборони, а також зовнішньої політики відображає прагнення до зміцнення інтеграції та підвищення її ефективності в умовах глобалізації та зростання внутрішніх й зовнішніх викликів.

Наприклад, Європейська комісія "За демократію через право", відома як "Венеціанська комісія", є консультативним органом Ради Європи з питань конституційного права. Вона була створена у 1990 році з метою сприяти конституційній реформі в країнах Європи та підтримувати демократичні стандарти [7, с. 218].

Варто зауважити, що саме удосконалення інституційного та правового базису є важливою передумовою для стабільності та ефективності європейської інтеграції, а реформування інституційних структур, вдосконалення механізмів прийняття рішень й забезпечення правової держави та захисту прав людини — є ключовими завданнями на шляху до поглиблення інтеграції та зміцнення демократії в Європі. Принципи демократичної трансформації в Європейському Союзі включаються в його основні цінності, закладені в договорах, де виокремлені основні принципи демократії в ЄС, а саме:

1. Принцип верховенства права визначає, що всі інституції та дії ЄС повинні ґрунтуватися на законі. Жодна інституція, включаючи Європейський парламент, Раду Європейського Союзу та Європейську комісію, не може діяти поза межами своїх повноважень.

2. Повага до демократичних принципів, тобто ЄС прагне забезпечити демократичні процеси на всіх рівнях своєї діяльності й це охоплює забезпечення вільних і справедливих виборів, захист прав людини та громадянських свобод, а також розвиток механізмів громадянського суспільства.

3. ЄС ставить перед собою завдання забезпечити відкритість і прозорість у своїй діяльності, тобто це означає, що рішення приймаються відкритим і громадським способом, з урахуванням думок та інтересів громадян.

4. ЄС прагне активно залучати громадян до прийняття рішень, які стосуються їхнього життя та майбутнього й це охоплює консультації, публічні обговорення, петиції та інші механізми громадської участі.

5. ЄС є підзвітний перед своїми громадянами та відповідає за свої дії, тобто інституції ЄС повинні відкрито звітувати про свою роботу та бути готовими до контролю з боку громадян і їхніх представників [8].

Поточний стан процесу європейської інтеграції України можна описати як динамічний, але водночас викликаний різноманітними чинниками, які включають політичні, економічні та геополітичні обставини [9; 10, с. 503]. З моменту отримання Україною статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу в 1999 році й підписання Угоди про асоціацію з ЄС у 2014 році, країна здійснила значний прогрес у впровадженні реформ та гармонізації свого законодавства з правилами Європейського Союзу [11]. Однак, на шляху до європейської інтеграції Україна зіткнулася з рядом викликів. Зокрема, внутрішні політичні та економічні труднощі, корупція, недостатнє виконання реформ та бюрократичні перешкоди уповільнюють темпи інтеграційного процесу. Крім того, анексія Криму РФ, згодом повномасштабне вторгнення РФ в Україну у 2022 році створили склад-

Таблиця 1. Заходи з виконання рекомендацій Єврокомісії

Реформа Конституційного Суду України	Ухвалено Закон про порядок відбору кандидатур на посаду судді КСУ на конкурсних засадах.
Боротьба з відмиванням коштів	Ухвалено Закон про приведення у відповідність національного законодавства по боротьбі з відмиванням грошей до стандартів Групи фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF). Набув чинності Закон щодо адаптації законодавства України до окремих стандартів FATF і відповідних директив ЄС.
Втілення антиолігархічного закону	Указом Президента було введено в дію рішення РНБО про затвердження Положення про Реєстр олігархів. Станом на грудень 2022 р., реєстр не було оприлюднено.
Вдосконалення законодавства про медіа	Ухвалено базовий Закон «Про медіа»
Зміна законодавства про нацменшини	Ухвалено новий Закон «Про національні меншини (спільноти)»

Джерело: складено авторами на основі [15].

ну безпекову та геополітичну ситуацію, що ускладнює європейську інтеграцію України.

Попри ці виклики, Україна продовжує здійснювати реформи, спрямовані на впровадження демократичних стандартів та цінностей Європейського Союзу. Зусилля у напрямі боротьби з корупцією, підвищення транспарентності влади, розвитку судової системи та створення сприятливих умов для бізнесу є ключовими пріоритетами в контексті інтеграції. Крім того, підтримка з боку країн-членів Європейського Союзу, а також активна участь у відповідних програмах та ініціативах ЄС, сприяють українському процесу інтеграції. Для подальшого процесу європейської інтеграції України та максимізації її переваг та зменшення викликів, сформовані відповідні стратегії, а саме:

- необхідно продовжувати активність у впровадженні реформ, зокрема у сферах боротьби з корупцією, підвищення транспарентності влади, реформування судової системи та підтримки підприємництва, тобто це допоможе збільшити ефективність українських інституцій та зробить країну більш привабливою для іноземних інвесторів;

- слід активно співпрацювати з Європейським Союзом у різних сферах, включаючи торгівлю, енергетику, транспорт, безпеку та інновації, тобто це допоможе зміцнити економіку України, підвищити її конкурентоспроможність та забезпечити стабільність;

- варто розвивати співпрацю з країнами-партнерами, зокрема з країнами Вишеградської групи, країнами Балтії та іншими східними та центрально-східними країнами, це дасть можливість спільно розв'язати проблеми та зміцнювати регіональну стабільність;

- важливо продовжувати підтримувати громадянське суспільство, забезпечувати свободу слова та незалежність засобів масової комунікації для зміцнення демократії, підвищувати відповідальність влади перед громадянами та зменшити ризик маніпуляцій інформацією;

- слід інвестувати у розвиток освіти, науки та інновацій, щоб підвищити кваліфікацію й зробити економіку більш інноваційною та конкурентоспроможною [12].

Українські науковці та дослідники відзначають, що Україна в останні десятиріччя відзначилася активними

зусиллями у напрямку інтеграції до Європейського Союзу, адже процес євроінтеграції визначається як систематична послідовність заходів, спрямованих на гармонізацію законодавства, стандартів і політики країни з нормами та вимогами ЄС. Одним із ключових напрямків європейської інтеграції для України є поглиблення торговельних відносин із ЄС. У цьому контексті було укладено Угоду про асоціацію з Європейським Союзом, яка передбачає встановлення зони вільної торгівлі, гармонізацію законодавства та стандартів у важливих сферах економіки [13; 14].

Крім того, Україна активно здійснює реформи у сферах правосуддя, антикорупційної політики, публічного управління та інших сферах, що відповідають критеріям ЄС. Зокрема, було створено та посилено роботу антикорупційних органів, прийнято ряд законів, спрямованих на зміцнення правової системи та боротьбу з корупцією [7, с. 221].

На нашу думку, розвиток європейської інтеграції України потребує системного та комплексного підходу, який охоплює як внутрішні, так і зовнішні заходи й це дасть можливість максимізувати переваги від європейської інтеграції та зменшити виклики, з якими вона стикається (табл. 1).

Процес європейської інтеграції України також передбачає глибокі трансформації у сфері політики, економіки та суспільства загалом й це вимагає від країни значних зусиль у впровадженні структурних змін та модернізації різних секторів господарства. Продовження та активізація торговельних відносин з Європейським Союзом послужили допомогою Україні в розвитку свого експорту. Наприклад, після укладення Угоди про асоціацію з ЄС, обсяг експорту українських товарів до країн ЄС значно зріс, що сприяло розвитку виробництва та збільшенню виробничих потужностей в різних секторах економіки [16, с. 357]. Важливим кроком є впровадження антикорупційних реформ, які спрямовані на створення ефективних механізмів боротьби з корупцією, адже створення та посилення роботи Національного антикорупційного бюро, Спеціалізованого антикорупційного прокурора та електронної системи декларування майна посадових осіб — лише деякі з численних заходів,

спрямованих на зміцнення інституційної боротьби з корупцією в Україні, що відповідає стандартам Європейського Союзу. Відповідним чином процеси європейської інтеграції мають значний вплив на демократичну трансформацію України, а саме:

- нормативна конвергенція, щоб відповідати вимогам членства в Європейському Союзі, Україна має приймати та впроваджувати правові норми та стандарти ЄС, тобто це відповідне законодавство у сферах прав людини, справедливого судочинства, антикорупційних заходів, що сприяє консолідації демократичних інститутів;
- інституційні зміни, тобто процес євроінтеграції вимагає реформування державних інститутів, зокрема, управління, судової системи, правоохоронних органів;
- інтеграція в європейський ринок забезпечує Україні доступ до нових ринків, інвестицій та технологій й це сприяє економічному зростанню, яке може підтримувати демократичні реформи, забезпечуючи більше можливостей для громадян;
- процес євроінтеграції сприяє розвитку громадянського суспільства, підвищуючи свідомість про європейські цінності, демократію та права людини;
- членство в ЄС є позитивним сигналом для міжнародної спільноти про демократичний розвиток країни й це збільшує вплив України на міжнародній арені та сприяє її безпеці та стабільності [17; 18].

ВИСНОВКИ

У контексті сучасних геополітичних реалій, процес європейської інтеграції є важливим чинником демократичної трансформації України. Здійснення реформ та гармонізація законодавства з європейськими стандартами сприяють підвищенню якості демократії та правової державності. Інтеграція з Європейським Союзом відкриває перед Україною нові можливості для модернізації економіки, залучення інвестицій та стимулювання інноваційного розвитку й це сприяє зміцненню конкурентоспроможності країни на міжнародній арені.

Проте, процеси європейської інтеграції також стикаються зі складнощами та викликами. Опір з боку внутрішніх еліт, корупція та геополітичні ризики ускладнюють реалізацію реформ та досягнення поставлених цілей. Невизначеність майбутньої політичної ситуації (російсько-українська війна) в Європі та світі впливає на темпи та напрямки євроінтеграційних процесів в Україні, створюючи додаткові виклики для країни.

Однак важливо підкреслити, що європейська інтеграція залишається важливим курсом для України, який сприяє зміцненню демократичних інститутів, зближенню зі стандартами західного світу та покращенню якості життя громадян. Тому, для подальшого успішного просування на шляху європейської інтеграції Україні необхідно зосередитися на реалізації системних реформ, зміцненні інституційної бази демократії та підтримці громадянського суспільства.

Загалом, європейська інтеграція залишається складним та динамічним процесом, який вимагає постійного вдосконалення та адаптації до змінних умов. Попри труднощі, Європейський Союз залишається важливим форумом співробітництва та зближення країн Європи з метою забезпечення миру, стабільності та процвітання на континенті.

Література:

1. Likarchuk N., Velychko Z., Andrieieva O., Lenda R., Vusyk H. Manipulation as an element of the political process in social networks. *Cuestiones Poleticas*. 2023. № 41 (76). P. 769—779.
2. Ferrara M., Kriesi H. Crisis pressures and European integration. *Journal of European public polic*. 2022. № 29.9. P. 1351—1373.
3. Hobolt S.B., De Vries C. Public support for European integration. *Annual Review of Political Science*. 2016. № 19. P. 413—432.
4. Likarchuk D, Shevel I., Vazhna K., Mishchenko A., Lysenko T. International Conflict Resolution and Mediation in the Context of Socio Economic Instability in the Context of the Russian Invasion of 2014—2023 (Ukrainian Realities). *Review of Economics and Finance*. 2023. № 21. P. 1355—1360.
5. Pidorycheva I. Ukraine's European integration in the field of research and innovation: state, challenges, acceleration measures. *Journal of European Economy*. 2021. № 20.4. P. 678—699.
6. Машталір Х. В., Леськів С. Р. Реалізація демократії в Україні: політико-правовий аналіз. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки. 2020. № 31.70. С. 20—24.
7. Sologoub I. Ukraine's EU Integration: A long way home. *Intereconomics*. 2022. № 57.4. P. 218—224.
8. Anghel V., Dzankic J. Wartime EU: consequences of the Russia-Ukraine war on the enlargement process. *Journal of European Integration*. 2023. № 45.3. P. 487—501.
9. Kriesi H. Backlash politics against European integration. *The British Journal of Politics and International Relations*. 2020. № 22.4. P. 692—701.
10. Kryshchanovych M., Akimova L., Shamrayeva V., Karpa M., Akimov O. Problems of European integration in the construction of EU security policy in the context of counter-terrorism. *Int. J. Safety and Security Engineering*. 2022. № 12.4. P. 501—506.
11. Genschel P., Leek L., Weyns J. War and integration. The Russian attack on Ukraine and the institutional development of the EU. *Journal of European Integration*. 2023. № 45.3. P. 343—360.
12. Nosyriev O., Bukina T. Socio-cultural transformation of Ukraine in the context of European values. *Three Seas Economic Journal*. 2021. № 2.1. P. 110—115.
13. Горобець І., Мартинов А. Європейський скептицизм і популізм за умов трансформації процесу європейської інтеграції. *Консенсус*. 2023. № 2. С. 157—171.
14. Liashenko V., Pidorycheva I., Antoniuk V. European Research Area: comparative analysis of institutional prerequisites and integration approaches for Ukraine. *Journal of European Economy*. 2020. № 19.3. P. 456—481.
15. Проект "Україна на шляху до ЄС: реалії і перспективи". "Національна безпека і оборона". 2022. № 1—2 (187—188). URL: https://razumkov.org.ua/images/journal/NSD187-188_2022_ukr_full.pdf (дата звернення: 08.05.2024)
16. Bosse G. Ukraine and the European Union. *Oxford Research Encyclopedia of Politics*. 2020. URL: <https://oxfordre.com/politics/display/10.1093/acrefore/9780190228637.001.0001/acrefore-9780190228637-e-1137> (дата звернення: 08.05.2024).

17. Ivanenko N., Boiko A., Fedorchuk L., Panchenko I., Marieiev D. Development of educational policy in Ukraine in the context of European integration and digital transformation. *Revista Eduweb*. 2023. № 17.2. P. 296—305.

18. Rybakova T. The current state of investment and financial cooperation between Ukraine and the European Union. *University Economic Bulletin*. 2020. №. 46. P. 183—191.

References:

1. Likarchuk, N., Velychko, Z., Andrieieva, O., Lenda, R. and Vusyk, H. (2023), "Manipulation as an element of the political process in social networks", *Cuestiones Poeticas*, vol. 41 (76), pp. 769—779.

2. Ferrara, M. and Kriesi, H. (2022), "Crisis pressures and European integration", *Journal of European public polic*, vol. 29.9, pp. 1351—1373.

3. Hobolt, S. B. and De Vries, C. (2016), "Public support for European integration", *Annual Review of Political Science*, vol. 19, pp. 413—432.

4. Likarchuk, D., Shevel, I., Vazhna, K., Mishchenko, A. and Lysenko, T. (2023), "International Conflict Resolution and Mediation in the Context of Socio Economic Instability in the Context of the Russian Invasion of 2014—2023 (Ukrainian Realities)", *Review of Economics and Finance*, vol. 21, pp. 1355—1360.

5. Pidorycheva, I. (2021), "Ukraine's European integration in the field of research and innovation: state, challenges, acceleration measures", *Journal of European Economy*, vol. 20.4, pp. 678—699.

6. Mashtalir, Kh. V. and Leskiv, S. R. (2020), "Realisation of Democracy in Ukraine: Political and Legal Analysis", *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriya: yurydychni nauky*, vol. 31.70, pp. 20—24.

7. Sologoub, I. (2022), "Ukraine's EU Integration: A long way home", *Intereconomics*, vol. 57.4, pp. 218—224.

8. Anghel, V. and Dzankic, J. (2023), "Wartime EU: consequences of the Russia-Ukraine war on the enlargement process", *Journal of European Integration*, vol. 45.3, pp. 487—501.

9. Kriesi, H. (2020), "Backlash politics against European integration", *The British Journal of Politics and International Relations*, vol. 22.4, pp. 692—701.

10. Kryshtanovych, M., Akimova, L., Shamrayeva, V., Karpa, M. and Akimov, O. (2022), "Problems of European integration in the construction of EU security policy in the context of counter-terrorism", *Int. J. Safety and Security Engineering*, vol. 12.4, pp. 501—506.

11. Genschel, P., Leek, L. and Weyns, J. (2023), "War and integration. The Russian attack on Ukraine and the institutional development of the EU", *Journal of European Integration*, vol. 45.3, pp. 343—360.

12. Nosyriev, O. and Bukina, T. (2021), "Socio-cultural transformation of Ukraine in the context of European values", *Three Seas Economic Journal*, vol. 2.1, pp. 110—115.

13. Horobets, I. and Martynov, A. (2023), "European scepticism and populism in the context of the transformation of the European integration process", *Konsensus*, vol. 2, pp. 157—171.

14. Liashenko, V., Pidorycheva, I. and Antoniuk, V. (2020), "European Research Area: comparative analysis of

institutional prerequisites and integration approaches for Ukraine", *Journal of European Economy*, vol. 19.3, pp. 456—481.

15. National Security and Defence" (2022), "Project "Ukraine on the way to the EU: realities and prospects", vol. 1—2 (187—188), available at: https://razumkov.org.ua/images/journal/NSD187-188_2022_ukr_full.pdf (Accessed 08.05.2024)

16. Bosse, G. (2020), "Ukraine and the European Union", *Oxford Research Encyclopedia of Politics*, available at: <https://oxfordre.com/politics/display/10.1093/acrefore/9780190228637.001.0001/acrefore-9780190228637-e-1137> (Accessed 08.05.2024)

17. Ivanenko, N., Boiko, A., Fedorchuk, L., Panchenko, I. and Marieiev, D. (2023), "Development of educational policy in Ukraine in the context of European integration and digital transformation", *Revista Eduweb*, vol. 17.2, pp. 296—305.

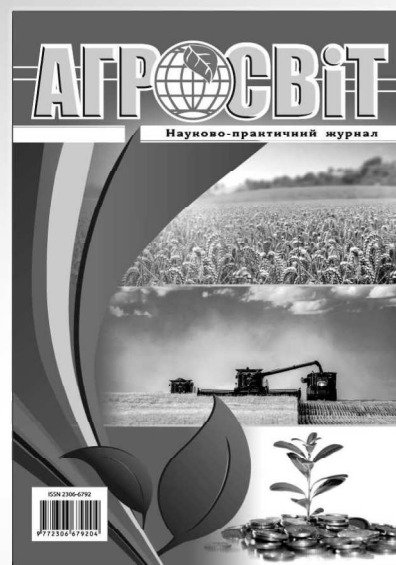
18. Rybakova, T. (2020), "The current state of investment and financial cooperation between Ukraine and the European Union", *University Economic Bulletin*, vol. 46, pp. 183—191.

Стаття надійшла до редакції 15.05.2024 р.

АГРОСВІТ

<https://nauka.com.ua>

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

Д. С. Божков,

доктор філософії, викладач,

Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка, м. Суми, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0114-2516>

С. В. Галат,

аспірант, Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка, м. Суми, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-0622-821X>

Чжан Сухан,

аспірант, Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка, м. Суми, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3047-6125>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.11.236

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК РЕГІОНІВ / ТЕРИТОРІЙ ЯК ОСНОВА ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

D. Bozhkov,

PhD, Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko, Sumy, Ukraine

S. Galat,

Postgraduate student, Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko, Sumy, Ukraine

Zhang Suhang,

Postgraduate student, Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko, Sumy, Ukraine

INNOVATIVE DEVELOPMENT OF REGIONS / TERRITORIES AS THE BASIS OF ECONOMIC GROWTH

Сучасні глобалізаційні зміни у світовій економіці створюють безпрецедентні можливості для розвитку регіонів/територій, що спроможні вплинути на активізацію їх економічного зростання, навіть незважаючи на існуючу технологічну відсталість та інші чинники недосконалості.

У статті конкретизовано види регіональних цільових аудиторій (ЦА) та їх основну мотивацію у інноваційному розвитку регіонів/територій, що дозволяє не розпорошувати увагу керівництва при визначенні напрямів інноваційного розвитку, врахувати інтереси всіх основних груп впливу та підвищити ефективність заходів регіонального менеджменту. Систематизовано інструментарій регіонального менеджменту для визначення і обґрунтування заходів інноваційної діяльності. Проаналізовано види стимулювання бізнесу, використовувані у світових практиках, та можливості їх реалізації вітчизняними регіонами. Проаналізовано можливі напрями активізації інноваційної діяльності в сучасних умовах в Україні.

The purpose of the article is to outline promising directions of innovative development for Ukrainian regions/territories that are capable of ensuring their economic growth. Object of research: development of Ukrainian regions/territories. Subject of research: directions of innovative development. Research methods: comparison, generalization, systematization, content analysis. The relevance of the study is due to the significant lag in the development of Ukrainian regions/territories and the need to intensify their innovative activities.

Modern globalization changes in the world economy create unprecedented opportunities for the development of regions/territories that can influence the activation of their economic growth, even despite existing technological backwardness and other imperfection factors.

The article specifies the types of regional target audiences, which include:

- **entrepreneurs-initiators of innovations,**
- **population of the region,**
- **civil servants and administration,**
- **employees of the social sphere,**
- **representatives of the business environment,**
- **investors (external and internal),**
- **other stakeholders.**

The main motivation of audiences in the innovative development of regions/territories has been specified. This makes it possible not to scatter the attention of the management when determining the directions of innovative development, to take into account the interests of all the main groups of influence and to increase the effectiveness of regional management measures. The toolkit of regional management is systematized for determining and substantiating measures of innovative activity. The types of business stimulation used in global practices and the possibilities of their implementation by domestic regions are analyzed. The possible directions of intensification of innovative activity in modern conditions in Ukraine are analyzed.

The results of the study can be used as a basis for the development of mechanisms for stimulating the innovative development of the regions/territories of Ukraine.

*Ключові слова: інноваційний розвиток, інноваційна діяльність, інновації, регіон, території, напрями.
Key words: innovative development, innovative activity, innovations, region, territories, directions.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасні глобалізаційні зміни у світовій економіці створюють безпрецедентні можливості для розвитку як окремих суб'єктів підприємництва, кластерів, так і цілих регіонів/територій.

Зазначимо, що поняття "регіон" і "територія" не є тотожними, але для нашого дослідження, предметом якого є "напрями інноваційного розвитку", особливості їх змістовних характеристик не відіграють суттєвого значення, тому ми вживаємо ці поняття разом.

Включення до міжнародних бізнес-процесів (як найбільш бажаний сценарій) або впровадження інноваційних технологій та підходів, які вже пройшли апробацію у інших країнах (так зване масштабування інновацій), спроможні вплинути на активізацію регіонального/територіального розвитку, навіть незважаючи на існуючу технологічну відсталість та інші чинники недовгоконності.

Враховуючи брак фінансування, негативні зміни на ринку праці, розірваність економічних зв'язків між окремими регіонами/територіями України, ризики і проблеми, що пов'язані з війною з РФ, інноваційний розвиток, як такий, взагалі стає для вітчизняних регіонів ще більше проблематичним. Але це один з необхідних на-

прямів відновлення української економіки, що відзначають всі вітчизняні науковці. Так, Довба І.В. зазначає, що формування інноваційної системи економічного розвитку є стратегічним напрямом перспективного зростання [1].

Єрмакова О.А. констатує, що регіони містять вагомий потенціал інноваційного розвитку, а завданням наукових досліджень є виявлення важелів активізації цього потенціалу з урахуванням парадигмальних зрушень, обумовлених поступом глобальної економіки [2].

Отже, визначення напрямів інноваційного розвитку регіонів/територій є важливим науковим завданням, яке потребує ґрунтовних розвідок.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Сфера інноваційної діяльності є однією з важливих для розвитку національної економіки, про що зазначено у Законі України "Про інноваційну діяльність" [3], "Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 р." [4] та інших законодавчих документах. З метою розв'язання проблем побудови інноваційної економіки держава визначає низку програмних заходів за такими напрямками [4]:

- створення сприятливого нормативно-правового;
- розвиток інноваційної інфраструктури, розширення зв'язків вітчизняних науковців і винахідників з іноземними підприємствами;
- підвищення рівня спроможності здійснювати інноваційну діяльність.

Пріоритетні напрями розвитку, у т.ч. інноваційного, регіони/території мають визначати самостійно і це є проблемою, адже неправильно визначений вектор зусиль не тільки не сприятиме еволюційним здобуткам, а й відволікатиме кошти і затримуватиме загальний рівень розвитку.

Проблеми інноваційного розвитку регіонів/територій досліджували такі вітчизняні науковці як: Довба І.В. [1], Єрмакова О.А. [2], Біла С.О., Жаліло Я.А., Шевченко О.В. і Жук В.І. [5], Гавриш І.І. [6], Ілляшенко С.М. [7], Мельниченко Г.М. і Білоус С.П. [8], Слинко М.Ю. [9], Узунов В.В. [10] та інші.

Так, Мельниченко Г.М. і Білоус С.П. розглядають інноваційний розвиток регіону як складову загальнонаціональну стратегію розвитку [8]; Біла С.О., Жаліло Я.А., Шевченко О.В. і Жук В.І. основу активізації регіонального розвитку вбачають у створенні регіональних і міжрегіональних кластерів [5]; Гавриш І.І. зазначає на необхідності урахування інтересів різних цільових аудиторій та до порівняльної оцінки привабливості регіону включає індекс економічно-інноваційної активності [6] і т. інш. Але, проблематика визначення напрямів інноваційного розвитку регіонів/територій у сучасних умовах є опрацьованою не достатньо.

ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є окреслення перспективних напрямів інноваційного розвитку для українських регіонів/територій, які спроможні забезпечити їх економічне зростання.

Об'єкт дослідження: розвиток українських регіонів/територій.

Предмет дослідження: напрями інноваційного розвитку.

Методи дослідження: порівняння, узагальнення, систематизація, контент-аналіз.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Не зважаючи на поширення у світовій економіці процесів глобалізації, світові соціально-економічні інтереси продовжують тяжіти до стародавніх традицій і промислів у різних кутках світу, локальних відмінностей, кастомізації. Все це розкриває широкі можливості для глокалізації регіонального розвитку, тобто збереження і посилення регіональних особливостей поряд з впровадженням цифрових технологій. Очевидно, що унікальні регіональні чинники, які істотно впливають на процеси соціально-економічного розвитку, визначають його успішність і ефективність, мають бути враховані при формуванні інноваційних напрямів територіального розвитку.

Формування нових векторів розвитку має забезпечувати дотримання інтересів всіх цільових аудиторій регіону/території. Відтак, їх конкретизація є обов'язковою передумовою успішного регіонального менеджменту.

Науковці виділяють регіональні цільові аудиторії (ЦА) з використанням різних підходів (економічного, мотиваційного тощо). Так, Узунов В.В. зазначає, що механізм реалізації інноваційної політики повинен забезпечувати дотримання інтересів усіх учасників [10]:

- адміністрації регіону;
- підприємств-ініціаторів проєктів;
- бізнес-співтовариства регіону.

Гавриш І.І. виділяє такі регіональні цільові аудиторії [6]:

- інвестори,
- бізнес-аудиторія,
- туристи,
- місцеве населення,
- мігранти,
- групи впливу (стейкхолдери).

На наш погляд, в контексті мети нашого дослідження, окремі з зазначених вище груп можна об'єднати (мігранти, туристи), а інші (бізнес-аудиторії) — навпаки, деталізувати. Отже, конкретизуємо регіональні ЦА та їх основну мотивацію у інноваційному розвитку регіонів/територій:

1) підприємці-ініціатори інновацій (автори/реалізатори інноваційних проєктів) — зацікавлені в підвищенні конкурентоспроможності і збільшенні вартості власного бізнесу;

2) населення регіону (постійне і змінне: всі прошарки населення, мігранти, туристи) — мають свої специфічні інтереси: екологічно чисте середовище, високий рівень комунальних послуг, розвинута інфраструктура, висока якість життя, насичене культурне життя, прийнятні умови для перебування/проживання на території тощо;

3) держслужбовці та адміністрація — зацікавлені у збільшенні бюджетних надходжень від бізнес-діяльності, залученні інвестицій, підвищенні рівня зайнятості населення, забезпеченні взаємодії усіх зацікавлених сторін і т.п.;

4) співробітники соціальної сфери (науковці, освітяни, медики, волонтери тощо; обов'язкова ЦА інформаційної економіки) — реалізують соціально-значимі завдання і можуть виконувати функції "стражів соціальної відповідальності";

5) представники бізнес-середовища (в першу чергу, пріоритетних галузей діяльності, промисловості, фінансової сфери, інфраструктури тощо) — зацікавлені у лобюванні інтересів місцевого бізнесу;

6) інвестори (зовнішні та внутрішні) — зацікавлені у отриманні власних прибутків з вкладеного капіталу;

7) інші стейкхолдери (представники інших груп впливу) — мають різні види інтересів у регіоні (наприклад, медіа-байєри).

Таке виокремлення регіональних ЦА дозволяє не розпорошувати увагу керівництва, врахувати інтереси всіх основних груп впливу та підвищити ефективність заходів регіонального менеджменту.

Обґрунтування та вибір напрямів інноваційного розвитку регіонів/територій потребує відповідного методологічного забезпечення цих процесів. З широкого спектру наявного інструментарію, в першу чергу, необхідно виділити аналітичні методи:

- панелі експертів,

- метод Дельфі (Delphi method),
- контент-аналіз,
- SWOT-аналіз,
- PEST-аналіз,
- статистичний аналіз,
- аналіз інформаційних потоків та інші,
- а також сценарні методи:
- економіко-математичні моделі,
- бізнес-моделі,
- прогнози,
- метод сценаріїв,
- Форсайт тощо.

Важливим також є горизонт досліджень: необхідно аналізувати не тільки перспективи розвитку регіону і країни, а й тенденції світового прогресу в науці, технологіях, соціально-економічній сфері, що важливо саме для визначення інноваційних векторів розвитку.

Довба І.В. вважає, що для забезпечення збалансованого регіонального розвитку на інноваційній основі мають бути впроваджені інноваційні технології, сформовані виважені й адекватні управлінські рішення у сфері інноваційної діяльності [1]. Такими можуть бути імпорт-інвестиції та соціальні інновації. За свідченням Єрмакової О.А., імпорт-інвестування (або "перетворююче" інвестування) стало глобальним трендом і є вкладеннями, які спрямовані на отримання соціального ефекту [2], що є актуальною характеристикою сучасності.

Одними з сучасних поширених підходів до інноваційного розвитку є реалізація смарт-спеціалізації, що вже підтверджено позитивними результатами у діяльності закордонних регіонів/територій. Концепція смарт-спеціалізації, яка успішно впроваджується в ЄС, виключає галузеву пріоритетність підтримки, а натомість націлена на підтримку інновацій у перспективних галузях регіональної економіки [2].

Переважає більшість регіонів України зазначила смарт-цілі у своїх стратегіях розвитку в якості пріоритетних. Але не всі: за результатами контент-аналізу регіональних стратегій розвитку до 2027 р. відзначимо, що тільки 15 областей України задекларували такі цілі. Крім того, за спостереженням Слинько М.Ю., жодна стратегія не містить дієвої дорожньої карти реалізації потенціалу регіону з метою досягнення на цьому підґрунті інноваційного зростання [9]. Отже, конкретизація смарт-спеціалізації вже не є піонерською діяльністю, а є необхідним напрямком сучасного інноваційного розвитку.

Мельниченко Г.М. і Білоус С.П. відзначають, що інноваційна стратегія області має містити 5 пріоритетних напрямів [8]:

- 1) стимулювання регіональних компаній до впровадження інновацій;
 - 2) стимулювання створення малих інноваційних підприємств;
 - 3) залучення зовнішніх інвестицій;
 - 4) створення ефективної інфраструктури для підтримки інновацій;
 - 5) підвищення рівня інноваційної культури в регіоні.
- Ці напрями цілком залежать від регіональних органів влади і корисним в цьому контексті може бути зако-

рдонний досвід. У провідних країнах світу (США, ФРН, Швеції, Франції, Великобританії, Нідерландах, Швейцарії та інших), за узагальненням Ілляшенко С.М. [7, с. 85], успішно реалізовані такі прийнятні для регіонального рівня види стимулювання бізнесу до провадження інновацій:

- податкова політика (регіональні адміністрації можуть за рахунок ставок і податкових пільг зі сплати місцевих податків та/або зборів активізувати інноваційну діяльність бізнесу та інвесторів);
- пряме фінансування (дозволяє цілеспрямовано заохочувати інновації в пріоритетних галузях);
- конкурсне фінансування розробок (надає можливість визначити найбільш перспективні інноваційні розробки);
- надання позичок (забезпечує фінансову підтримку інноваторів за спеціальними програмами);
- моральне заохочення авторів винаходів та ін.

Відзначимо, що створення центрів (парків, полісів, агенцій і т.п.) підтримки інноваторів для надання консалтингової, інформаційної та іншої допомоги значно активізує інноваційну діяльність у регіоні (наприклад, Центр підтримки технологій та інновацій TISC на базі НТУ КПІ ім. Ігоря Сікорського, технопарк "Яворів" у Львові, акселератор GrowthUP у Києві та Дніпрі тощо).

Поділяємо думку Біла С. О., Жаліло Я. А., Шевченко О. В. і Жук В. І., які до заходів активізації інновацій на регіональному рівні відносять [5, с. 6]:

- використання каталізаторів і мультиплікаторів регіонального розвитку;
- посилення внутрішньої мотивації регіону до саморозвитку, соціально-економічного зростання;
- диверсифікацію сфер економічної активності, пошук і задіяння прихованого потенціалу розвитку;
- подолання патерналістських очікувань, мінімізацію дотаційних і субвенційних механізмів підтримки з боку держави;
- створення ефективних господарських структур, орієнтованих на інтенсифікацію використання наявного ресурсного потенціалу;
- формування конкурентних виробничих систем інноваційного типу;
- першочергове задоволення внутрішніх потреб територій за рахунок власних і залучених ресурсів.

Відтак, активізація інноваційної діяльності цілком залежить від регіональних органів влади в тандемі з цільовими аудиторіями регіону і включає:

- адміністративну складову (підтримка, інфраструктурне забезпечення, підвищення рівня інноваційної культури тощо);
- економічну складову (пільгове оподаткування зі сплати місцевих податків та/або зборів, всебічне задіяння потенціалу розвитку тощо);
- стимулювання (моральне, ресурсне, матеріальне);
- інвестиційну складову (зовнішні інвестиції, фінансові програми, імпорт-інвестиції тощо);
- визначення регіональних особливостей (смарт-спеціалізації, соціальні інновації тощо);
- комунікаційну складову (консалтингову — з інноваторами, організаційну, інформаційну — зі стейкхолдерами).

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Таким чином, за результатами проведеного дослідження отримано такі результати:

- конкретизовано види регіональних цільових аудиторій (ЦА) та їх основну мотивацію у інноваційному розвитку регіонів/територій, що дозволяє не розпорошувати увагу керівництва при визначенні напрямів інноваційного розвитку, врахувати інтереси всіх основних груп впливу та підвищити ефективність заходів регіонального менеджменту;

- систематизовано інструментарій регіонального менеджменту для визначення і обґрунтування заходів інноваційної діяльності;

- проаналізовано види стимулювання бізнесу, використовувани у світових практиках, та можливості їх реалізації вітчизняними регіонами;

- проаналізовано можливі напрями активізації інноваційної діяльності в сучасних умовах в Україні.

Результати дослідження можуть бути покладені в основу розроблення механізмів стимулювання інноваційного розвитку регіонів/територій України.

Література

1. Довба І. В. Теоретичні основи інноваційного розвитку регіону. Причорноморські економічні студії. Вип. 30-1. 2018. С. 135—139. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/26153/1/%D0%A2%D0%95%D0%9E%D0%A0%D0%95%D0%A2%D0%98%D0%A7%D0%9D%D0%86%20%D0%9E%D0%A1%D0%9D%D0%9E%D0%92%D0%98%20%D0%86%D0%9D%D0%9D%D0%9E%D0%92%D0%90%D0%A6%D0%86%D0%99%D0%9D%D0%9E%D0%93%D0%9E%20%D0%A0%D0%9E%D0%97%D0%92%D0%98%D0%A2%D0%9A%D0%A3%20%D0%A0%D0%95%D0%93%D0%86%D0%9E%D0%9D%D0%A3.pdf>

2. Єрмакова О. А. Сучасні виклики для інноваційного розвитку регіонів України. Приазовський економічний вісник. Вип. 1 (18). 2020. С. 186—190. URL: http://rev.kpu.zp.ua/journals/2020/1_18_ukr/36.pdf

3. Закон України "Про інноваційну діяльність" від 04.07.2002 р. № 40-IV. Законодавство України: вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text>

4. Про схвалення Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року: Розпорядження КМУ від 10.07.2019 р. № 526-р. Законодавство України: вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-p>

5. Інноваційні підходи до регіонального розвитку в Україні: аналіт. доп. С. О. Біла, Я. А. Жаліло, О. В. Шевченко, В. І. Жук [та ін.]; за ред. С. О. Білої. К.: НІСД, 2011. 80 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2012-03/innovation_Bila.indd-bb655.pdf

6. Гавриш І. І. Методика порівняльної оцінки привабливості регіону для різних цільових аудиторій. Збірник наукових праць ЧДТУ. Серія "Економічні науки". № 46. 2017. С. 60—71.

7. Ілляшенко С. М. Інноваційний менеджмент: Підручник. Суми: ВТД Університетська книга, 2010. 334 с.

URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/16824/1/%d0%98%d0%bd%d0%bd%d0%be%d0%b2%d0%b0%d1%86%d0%b8%d0%be%d0%bd%d0%bd%d1%8b%d0%b9_%d0%bc%d0%b5%d0%bd%d0%b5%d0%b4%d0%b6%d0%bc%d0%b5%d0%bd%d1%82.pdf

8. Мельниченко Г. М., Білоус С. П. Інноваційний розвиток регіону як складова частина загальної стратегії національного розвитку. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління. Т. 31 (70). № 1. 2020. С. 170—174. URL: https://www.econ.vernads-kyjournals.in.ua/journals/2020/31_70_1/31.pdf

9. Слинко М. Ю. Перспективи інноваційного розвитку регіонів України через реалізацію інструмента смарт-спеціалізації. Економіка і організація управління. № 4 (40) 2020. С. 167—177.

10. Узунов В. В. Стратегічні напрями інноваційного розвитку регіонів України. Економіка та держава. № 12. 2013. С. 118—121. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/12_2013/30.pdf

References:

1. Dovba, I. V. (2018), "Theoretical foundations of the innovative development of the region", *Prychornomors'ki ekonomichni studii*, vol. 30-1, pp. 135—139.

2. Yermakova, O. A. (2020), "Modern challenges for the innovative development of the regions of Ukraine", *Pryazovs'kyj ekonomichnyj visnyk*, vol. 1 (18), pp. 186—190.

3. The Verkhovna Rada of Ukraine (2002), The Law of Ukraine "About innovative activity", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text>

4. Cabinet of Ministers of Ukraine (2019), Resolution "On the approval of the Strategy for the development of the sphere of innovative activity for the period up to 2030", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-p>

5. Bila, S. O., Zhalilo, Ya. A., Shevchenko, O. V. and Zhuk, V. I. (2011), *Innovatsijni pidkhody do rehional'noho rozvytku v Ukraini [Innovative approaches to regional development in Ukraine]*, NISD, Kyiv, Ukraine.

6. Havrysh, I. I. (2017), "The method of comparative assessment of the attractiveness of the region for different target audiences", *Zbirnyk naukovykh prats' ChDTU. Seriya "Ekonomichni nauky"*, vol. 46, pp. 60—71.

7. Illiaschenko, S. M. (2010), *Innovatsijnyj menedzhment [innovation management]*, VTD Universytets'ka knyha, Sumy, Ukraine.

8. Melnychenko, G. M. and Bilous, S. P. (2020), "Innovative development of the region as a component of the general strategy of national development", *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernads'koho. Seriya: Ekonomika i upravlinnia*, vol. 31 (70), no. 1, pp. 170—174.

9. Slyn'ko, M. Yu. (2020), "Prospects for the innovative development of the regions of Ukraine through the implementation of the smart specialization tool", *Ekonomka i orhanizatsiia upravlinnia*, vol. 4 (40), pp. 167—177.

10. Uzunov, V. V. (2013), "Strategic directions of innovative development of the regions of Ukraine", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 12, pp. 118—121.

Стаття надійшла до редакції 22.05.2024 р.

Б. С. Будеянський,
аспірант спеціальності 281 "Публічне управління та адміністрування" кафедри публічного
управління та адміністрування, Університет Григорія Сковороди в Переяславі
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5591-346X>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.11.241

МІЖГАЛУЗЕВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ІНСТИТУЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМ ЗАХИСТОМ НАСЕЛЕННЯ

B. Budeyansky,
Postgraduate student of specialty 281 "Public management and administration"
of the Department of Public Management and Administration, Hryhoriy Skovoroda University in Pereiaslav

INTER-INDUSTRY TRANSFORMATION OF INSTITUTIONAL PROVISION OF PUBLIC ADMINISTRATION OF SOCIAL PROTECTION OF THE POPULATION

У статті проаналізовані міжгалузева трансформація інституційного забезпечення публічного управління соціальним захистом населення. Зазначено, що в сучасних умовах соціально-економічної трансформації функціонування системи соціального забезпечення зазнає фундаментальних змін, що зумовлює необхідність комплексного дослідження її трансформації. Важливість змін у цьому напрямку значною мірою залежить від відповідної інституційної підтримки. Реформа місцевого самоврядування та місцевих владних організацій в Україні нагально потребує повної реалізації формальних і неформальних принципів сучасного етапу функціонування системи соціального захисту та встановлення чіткого розподілу влади та механізму розподілу повноважень. Запропонована систематизація основних складових реформування моделі соціального захисту населення в Україні, зокрема: комплексна модернізація національної економіки на основі інвестиційно-інноваційних моделей розвитку; забезпечити інституційну підтримку по всій країні для стимулювання створення нових робочих місць, самозайнятості, інституціоналізації форм позикової праці; на основі впровадження трирівневої системи, передбаченої національним законодавством, диверсифікувати джерела фінансування пенсійних фондів; масово впроваджувати активні форми соціального захисту особистості; створення єдиної національної системи соціального забезпечення, стандартів і правил шляхом кодифікації; реформувати процес регулювання як спосіб управління розвитком систем соціального страхування, надати адресний характер. Стратегічний напрямок реформування соціального захисту населення в рамках концепції соціально орієнтованої економіки передбачає повну зміну її парадигми, в якій абсолютний пріоритет надається підвищенню соціальних стандартів шляхом запровадження реальних механізмів оплати праці. Соціальна рента олігархічних підприємств, деофшоризація економіки, розвиток малого і середнього підприємництва довели частку соціальних витрат і фондів оплати праці у ВВП до стандартів розвинених країн. В умовах сучасної соціально-економічної кризи досягнення європейських соціальних стандартів має бути досягнуто в найкоротші терміни в контексті євроінтеграційного процесу української державної політики.

The article analyzes the interdisciplinary transformation of the institutional provision of public management of social protection of the population. The author states that in modern conditions of socio-economic transformation, the functioning of the social security system undergoes fundamental changes, which necessitates a comprehensive study of its transformation. The importance of changes in this direction largely depends on the appropriate institutional support. The reform of local self-government and local government organizations in Ukraine urgently needs the full implementation of formal and informal principles of the modern stage of the functioning of the social protection system and the establishment of a clear distribution of power and a mechanism for the distribution of powers. The author proposed a systematization of the main components of the reform of the model of social protection of the population in Ukraine, in particular: comprehensive modernization of the national economy based on investment and innovation development models; provide institutional support throughout the country to stimulate the creation of new jobs, self-employment, institutionalization of forms of loan work; on the basis of the implementation of the three-level system provided for by national legislation, to diversify the sources of financing of pension funds; massively implement active forms of social protection of the individual; creation of a unified national system of social security, standards and rules through codification; to reform the regulatory process as a way of managing the development of social insurance systems, to provide an addressable character. The strategic direction of reforming the social protection of the population within the framework of the concept of a socially oriented economy involves a complete change of its paradigm, in which absolute priority is given to raising social standards through the introduction of real payment mechanisms. The social rent of oligarchic enterprises, the de-offshoreization of the economy, the development of small and medium-sized enterprises have brought the share of social costs and wage funds in the gross domestic product to the standards of developed countries. In the conditions of the current socio-economic crisis, the achievement of European social standards should be achieved as soon as possible in the context of the European integration process of Ukrainian state policy.

Ключові слова: публічне управління, соціальний захист населення, інституціоналізація, система органів державної влади та місцевого самоврядування, державно-приватне партнерство, соціальна підтримка соціальне партнерство.

Key words: public administration, social protection of the population, institutionalization, system of state authorities and local self-government, public-private partnership, social support, social partnership.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Для того щоб громадяни схвалювали соціальну політику держави, спрямовану на підвищення рівня якості їхнього життя, необхідно окреслити та затвердити соціальні стандарти суспільного добробуту, які перебувають в тісному взаємозв'язку із соціальними інтересами громадян, враховуючи можливості різних верств населення, ресурсні умови розвитку регіонів для надання якісних, доступних соціальних послуг.

Процес євроінтеграції України включає усвідомлення сучасних особливостей якості життя людей, посилення ролі держави в регулюванні економічних і соціальних процесів, перехід до надійної системи соціального партнерства між суб'єктами господарювання та органами влади. Збільшуючи темпи економічного зростання, можна підвищити добробут людей, тим самим підвищивши якість життя.

В сучасних умовах соціально-економічної трансформації функціонування системи соціального забезпечення зазнає фундаментальних змін, що зумовлює необхідність комплексного дослідження її трансфор-

мації. Важливість змін у цьому напрямку значною мірою залежить від відповідної інституційної підтримки. Реформа місцевого самоврядування та місцевих владних організацій в Україні нагально потребує повної реалізації формальних і неформальних принципів сучасного етапу функціонування системи соціального захисту та встановлення чіткого розподілу влади та механізму розподілу повноважень.

Сфера соціального захисту реалізується на різних рівнях адміністративно-територіального устрою на засадах субсидіарності та децентралізації. Враховуючи викладену ситуацію, необхідним є комплексне дослідження інституційного забезпечення трансформації системи соціального забезпечення як одного з важливих напрямків розвитку соціальної політики в Україні.

Враховуючи євроінтеграційний прогрес України, для ефективного розвитку соціальної сфери необхідно запозичити певний досвід європейських країн, а саме: створення умов для макроекономічної стабільності, формування напрямів забезпечення економічної та соціальної спрямованості, координація соціальної розвитку і бюджетної політики, використовуючи показники потенціалу людського розвитку як показники соціальної ефективності державних програм [1].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання розвитку та реформування системи публічного управління соціальним захистом населення, запровадження сучасних механізмів соціального захисту населення, проблеми соціального страхування як основи соціального захисту населення аналізують зокрема: В. Антонова, Л. Бабич, Р. Бившев, Л. Васечко, О. Василик, Т. Гітис, І. Грибоєдова, М. Кравченко, І. Кичко, А. Носаньова, Г. Петросян, О. Романюк, В. Тропіна, Є. Чемерис, Л. Черненко та ін.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Мета статті — обґрунтування міжгалузевої трансформації інституційного забезпечення публічного управління соціальним захистом населення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Впровадження норм ЄС у соціальну сферу сприятиме покращенню якості життя громадян та відтворенню людських ресурсів. Вступ України до ЄС відкриває багато перспектив у соціальній сфері, тому вважаємо за доцільне зупинитися на деяких із них: ефективний захист свобод громадян в інституціях ЄС; відкриті кордони для вільного пересування населення; високі стандарти життя в суспільстві. Водночас Україна отримає якомога більше соціальних переваг, таких як створення соціального класу "середнього класу" та реформування важливих соціальних компонентів, таких як освіта, охорона здоров'я та соціальне забезпечення в Україні. Однак варто зазначити, що Україні не слід сліпо повторювати соціальну політику та соціальну політику країн з перехідною економікою чи розвинених країн останніх десятиліть.

Не варто ігнорувати накопичений світовий досвід вирішення соціальних проблем, а необхідно постійно аналізувати та використовувати його відповідно до власних потреб. Україна має оновити та реформувати цю сферу, застосовуючи світові надбання у соціальній сфері, наша країна має зайняти належне місце серед європейських держав. Водночас правильною є думка, що зближення з ЄС є запорукою того, що виконання його вимог стане інструментом становлення демократичних інститутів в Україні. Співпраця з ЄС сприятиме наближенню соціальних умов України до високих європейських стандартів та покращенню рівня життя та добробуту людей [2].

Для України нинішня кризова фаза потребує заходів із запровадження рішучих змін у всіх секторах, які передусім спричиняють зміни в економічній сфері. Це передбачає підвищення (реальної) шкали прожиткового мінімуму, збільшення шкали реальної заробітної плати, підвищення рівня соціальних стандартів на основі зміни якості життя, особливо медичних стандартів, індексу людського розвитку (HDI), а також дотримання екологічних стандартів [3].

Керуючись європейськими стандартами якості суспільних змін, він забезпечує надійну основу для реалізації соціально-економічної та політичної складових життєвих перспектив. Навпаки, бюджетна основа забезпечує реалізацію соціальних стандартів, що відповідають світовій практиці. Рішення бюджетного завдання має змінити пріоритети: збалансованість і бездефіцитність державного бюджету, його прозорість і контроль, системність надходжень і реальність його мотивації [4].

Зазначено, що система соціального забезпечення, як один із компонентів соціальної системи, характеризується поглибленням трансформаційного процесу. З одного боку, це зумовлено побудовою повної системи соціального забезпечення. З одного боку, вони пов'язані зі структурними, функціональними та взаємодіючими змінами, з іншого — зумовлені об'єктивним процесом еволюції соціально-економічної системи та динамічним функціонуванням самої системи соціального захисту.

Тому наукову сутність і методологічні положення трансформації системи соціального захисту необхідно розглядати з кількох підходів: еволюційного, системного, структурного, функціонального, взаємодії, ресурсного, інтеграційного, комунікаційного.

У рамках даного дослідження ми не будемо вести розгорнуте обговорення теоретичних засад категорії "соціальний захист", але зазначимо, що, відповідно до поглядів багатьох вітчизняних дослідників [5]. До основних складових системи соціального забезпечення ми відносимо соціальне забезпечення, соціальне страхування та соціальне забезпечення.

На сучасному етапі соціально-економічної трансформації дуже актуальним є визначення вектора трансформації системи соціального захисту, для чого необхідно детально розробити теоретико-методологічні основи трансформації системи соціального захисту. Важливо, що метою трансформації системи соціального захисту має бути не лише захист людей від соціальних ризиків, а й підвищення рівня життя людей та забезпе-

чення соціального добробуту. Створення повноцінної, ефективної та фінансово стабільної системи соціального захисту потребує чітких принципів, основних завдань (перелік усіх завдань значно більший) та цілей трансформації системи соціального захисту, що визначає цілі трансформації соціального забезпечення.

Варто зазначити, що процес трансформації системи соціального захисту України має певні етапи, які пов'язані з такими аспектами:

- успадковані патерналістські основи соціального забезпечення та необхідність зміни цих основ після здобуття Україною незалежності (перший етап: 1991—1996 рр.);

- законодавче визначення системи соціального захисту, конституційне закріплення базового соціального забезпечення та подальше формування системи соціального захисту (другий етап: 1996—1999 рр.);

- включення елементів соціального страхування до системи соціального забезпечення, повнофункціональна, ефективна та фінансово стабільна система соціального забезпечення потребує чітких принципів, основних завдань (перелік усіх завдань значно більший) та цілей процесу трансформації до кінцевого стану система соціального забезпечення.

Загалом, нинішня система соціального забезпечення надто роздроблена між різними міністерствами, відомствами та фондами. Інституційна організація системи соціального захисту населення в Україні складається з чотирьох рівнів: національного, відомчого, регіонального та місцевого. Значна частина заходів соціального захисту населення реалізується на індивідуальному та місцевому рівнях. Вплив сім'ї також має відношення до діяльності соціальних підприємств, благодійних та волонтерських служб.

Сучасний процес реформування організації місцевого самоврядування та територіальних повноважень в Україні потребує визначення територіальної основи виконавчої влади органів місцевого самоврядування та у сфері соціального захисту населення. За даними Міністерства соціальної політики, основні функції та наявна інфраструктура соціального забезпечення визначені за рівнями адміністративно-територіального устрою [офіційний].

Слід зазначити, що діяльність системи соціального захисту регулюється великою кількістю нормативних законів та підзаконних актів. Водночас сучасний стан систем соціального захисту та їх нормативно-методичного забезпечення потребує детальнішого обґрунтування. Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні від 1 квітня 2014 р. № 333-р визначено основні повноваження первинних органів місцевого самоврядування у сфері соціального захисту населення, де зазначено:

- 1) надання соціальної допомоги самостійно через регіональні центри;

- 2) структурні підрозділи територіальних органів центрального органу виконавчої влади, що надають основні послуги соціального захисту населення (виплата пенсій, субсидій, компенсацій, надання пільг) — делеговані повноваження [4].

Забезпечити здійснення автономних (автономних) повноважень громад союзних територій у сфері соціаль-

ного захисту населення та захисту прав дітей на єдиній основі на основі норм законодавства про соціальне забезпечення. У сфері соціального захисту населення сформульовано рекомендації щодо способів реалізації самоврядних прав громад на союзних територіях, визначено основні завдання відповідальних підрозділів (посадових осіб) громад, і основними органами місцевого самоврядування [4].

Рекомендаційний характер реалізації власних (самоврядних) повноважень у об'єднаній територіальній громаді у сфері соціального захисту населення зумовлює проблематику відсутності чіткого механізму організації надання соціальних послуг. Механізм розподілу влади та фінансових ресурсів у системі соціального забезпечення в умовах місцевої автономії та реформи організації місцевої влади відображає складність і широту власних повноважень органів місцевого самоврядування (розмежування регіонів, охоплення та обсяг). Знання конкретних обставин життєдіяльності значної кількості соціальних груп громади, що не дозволяє громаді союзного краю комплексно висвітлювати всі питання соціального захисту.

Сучасні держави повинні захищати соціальні права громадян і захищати їх від соціальних ризиків. Одним із головних завдань сучасної соціальної політики має стати не повне перекладання відповідальності за добробут на плечі індивідів, а створення плацдарму для індивідуальної відповідальності. Тому політики та суспільство мають усвідомлювати, які ресурси необхідно надати тим, хто їх найбільше потребує (зважаючи на неоднорідність груп і чіткі відмінності в рівнях бідності всередині груп), щоб зупинити "занурення мільйонів людей у соціальну та економічну ізоляцію".

Високий рівень розвитку людського потенціалу сприяє соціально-економічному розвитку. Часто слабкий розвиток людського потенціалу призводить до низьких темпів зростання, серйозно погіршуючи перспективи майбутнього розвитку людського потенціалу. У цьому процесі взаємодії велику роль відіграє чітка політична орієнтація влади на підтримку, формування та розвиток людського потенціалу. Це потребує формулювання та впровадження відповідних стратегій і планів розвитку, спрямованих на створення взаємодоповнювальних причинно-наслідкових зв'язків, які сприяють формуванню та розвитку людського потенціалу, таким чином сприяючи сталому соціально-економічному зростанню [6].

За останній період в Україні зростає кількість громадян — споживачів соціальних послуг, а також ступінь диференціації таких громадян. Це диференціює потреби громадян і проводить нас до висновку що для задоволення таких потреб недостатньо лише децентралізації. Необхідно зокрема вирішення проблеми централізації соціальних послуг, а також повна відмова від монополії Держави у зазначеній сфері. У зазначеній ситуації держава закладає сприятливу нормативно-правову основу для надання соціальних послуг громадянам, а відповідні служби мають формуватися на місцевому та регіональному рівні із врахуванням специфіки потреб громадян.

Завданням соціального супроводу є перенесення акценту з надання грошової допомоги на заходи щодо

соціальної інтеграції, реінтеграції на ринок праці та повного незалежного життя. Запобігання бідності та стримування поширення бідності є одними з найважливіших пріоритетів національної соціальної політики. Особливу небезпеку для суспільства становить збереження бідності серед працюючих і сімей з дітьми. Ці сім'ї повинні бути в центрі уваги соціальних служб, таких як заходи соціальної адаптації, реабілітації та допомоги в працевлаштуванні [7].

Для сприяння соціальній адаптації та виходу із ситуацій, які можна трактувати як бідність, рекомендуються наступні заходи: психологічна робота; розробка та впровадження програм професійної орієнтації для визначення можливостей працевлаштування чи навчання (перекваліфікація); розробка та впровадження програм освіти та перепідготовки для покращення кваліфікаційні рівні, розробляти та впроваджувати робочі програми громадського характеру, розробляти та впроваджувати програми працевлаштування, розробляти та впроваджувати програми медичних та соціальних послуг для сімей, які перебувають у кризових та вразливих ситуаціях.

З метою удосконалення організаційного механізму реалізації національної соціальної політики, вважаємо, необхідно зосередити увагу на таких аспектах:

1) належне впровадження сучасного фінансового та організаційного менеджменту в роботу всіх установ соціального характеру та інших суб'єктів надання соціальних послуг. Це важливо, оскільки роздільний підхід має на меті сприяти цільовому використанню фінансових ресурсів, спрямованих на соціальний захист населення. Для цього, у тому числі в процесі визначення індивідуальних потреб, необхідно отримати достовірні дані про майновий стан і доходи громадян, які передбачають бути отримувачами соціальних послуг. Замовники послуг також можуть бути розпорядниками бюджетних коштів, спрямованих на надання окремих видів послуг на користь одержувача;

2) основними напрямками вдосконалення надання соціальних послуг на індивідуальній основі є створення реєстру всіх державних і недержавних надавачів соціальних послуг та забезпечення доступності цього реєстру для громадян;

3) одним із важливих шляхів покращення соціального забезпечення в Україні на даному етапі є розвиток сервісної мережі та організація соціально-сімейного обслуговування інвалідів та непрацездатних громадян похилого віку вдома. Це пов'язано, зокрема, з більшою вартістю госпіталізації в стаціонарних закладах для інвалідів та людей похилого віку, що зумовлено великими витратами на забезпечення матеріально-технічної бази, а також великої кількості медичного адміністративно-господарського персоналу. Тому державі значно дешевше налагодити систему "домашніх" послуг за допомогою кваліфікованих соціальних і медичних працівників та через функціонування суміжних сервісних мереж (відділів соціальної допомоги чи регіональних центрів);

4) одним із шляхів покращення соціального захисту є посилення ролі неурядових громадських об'єднань у цьому питанні. Для покращення роботи у сфері соціального захисту населення необхідно працювати над

розвитком правового забезпечення благодійництва, надання певних податкових пільг при реалізації проектів та програм соціального змісту, реалізація яких в даний час не надається або не в повному обсязі забезпечується урядом штату;

5) удосконалюючи інформаційні технології у соціальній сфері, можна підвищити рівень зайнятості громадян на основі забезпечення гідних умов праці, тому необхідно посилити захист працівників у разі виникнення заборгованості із заробітної плати. І коли роботодавець виявляється неконкурентоспроможним, забезпечувати фінансові потреби працівника через спонсорську агенцію, де це можливо;

6) Наступним важелем ефективного соціального захисту на даному етапі є зміцнення позицій середнього класу. Проект вважається важливим інструментом ринкових змін, приватної діяльності та громадянського підприємництва. Середній клас є запорукою стабільного функціонування будь-якої суспільної системи. Масштабні диспропорції в розподілі доходів і майна є не виправданою загрозою соціальних потрясінь.

Наведені факти свідчать про необхідність вдосконалення систем соціального захисту на національному, регіональному та місцевому рівнях для забезпечення:

— забезпечити законодавчу основу для участі громад союзної території у реалізації загальнодержавної програми соціального захисту населення шляхом внесення змін до Бюджетного кодексу України та відповідних законів;

— управління та розподіл повноважень у сфері соціального захисту та соціального забезпечення між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади для забезпечення та управління належним рівнем соціальних послуг;

— обґрунтуванні чіткого алгоритму виконання власних та делегованих повноважень в сфері соціального захисту та соціального забезпечення на рівні об'єднаних територіальних громад через розроблення Дорожньої карти децентралізації у сфері соціального захисту та соціального забезпечення;

— забезпечення доступні та якісних послуг з точки зору стандартизації та можливості надання послуг (прийняття закону "Про соціальні послуги" (в новій редакції));

— оптимізувати мережу закладів, що спеціалізуються на наданні соціальної допомоги, сформувати ринок соціальних послуг та запровадити рівне ставлення до всіх учасників системи соціального захисту.

Україна перебуває у вирі системної кризи, що охоплює економіку, соціальну сферу, політику, духовність, морально-етичні принципи, менталітет тощо. Часто такі кризи або руйнують суспільства, або стають початком радикального переосмислення.

Незмінно зростає роль суб'єктивних факторів. Майбутнє залежить від дій громадян, кожної людини, кожної людини. Щоб правильно діяти в цій ситуації, необхідно розуміти глибинну закономірність процесу трансформації, що відбувається, і особливості процесу на кожному етапі. Щоб правильно коригувати процес економічної трансформації, необхідно насамперед зрозуміти загальні закономірності розвитку системи економічних відносин і з'ясувати

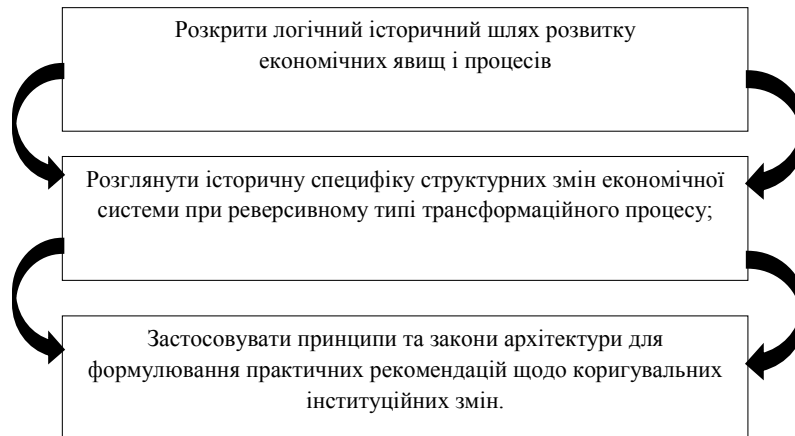

Рис. 1. Логіко-історична методологія в дослідженні процесу економічної трансформації

місце і роль різних явищ у системі економічних відносин. Загальноісторична логіка розвитку суспільно-економічних відносин визначається змінами в характері праці та власності, які в свою чергу залежать від прогресу техніки та ремесла. Початковим економічним зв'язком, що доведено теоретично і практично, є загальний поділ праці [8].

У процесі поділу праці відбувається привласнення, яке історично розвивається шляхом відокремлення приватної власності та суспільної сумісної власності. Формується і розвивається також корпоративна (акціонерна) власність, яка є не тільки сумісною і подільною за своєю природою, а й за формою, оскільки втілюється в загальному і неподільному техніко-технологічному комплексі засобів виробництва, що також відображається в засоби виробництва. Його вартість ділиться на частки, які можна продати, розділивши таким чином їх частку вартості.

Подальший розвиток у напрямку інвестування об'єктів суспільної сумісної власності у знання та здібності людини поступово став основним джерелом і найосновнішою формою багатства. Навіть зараз для деяких людей власні знання та здібності стають головним фактором їхнього успіху. Пов'язаний розвиток поділу праці і приватної власності знаходить відображення в ринковій економіці, а розвиток процесу усупільнення праці і суспільної власності — у посиленні ролі держави в регулюванні суспільних процесів.

У сучасному суспільстві без правової системи, яка забезпечує виконання контрактів, без центрального банку, який випускає валюту для забезпечення обігу товарів і функціонування банківської системи, немає ринкової економіки; без податкової системи та бюджетної системи, країни немає. Державний бюджет, сформований у грошовій формі та ін. г. Ринкова економіка та держава відіграють незамінну роль, яка доповнює один одного. Це дає змогу одночасно підвищувати роль держави в економіці та розвивати ринкові відносини. Взаємодоповнюваність між ринком і державою ще більше посилюється через розвиток різноманітних форм державно-приватного партнерства, що є сучасним інституційним способом вирішення суперечності між спільним розподілом праці та власності. Спільна праця та спільна власність, як інституційна та соціально-економічна ос-

нова суспільства, можуть бути повноцінно встановлені лише з формуванням інформаційної мережевої економіки.

Але останнє не лише відкриває великі можливості для подальшого прогресу, а й породжує мережеву людину, створюючи значні ризики фрагментації та дезінтеграції особистості та суспільства. Розвиток діалектики та мережевих структур, які підтримують ієрархії, необхідний для протидії деструктивним тенденціям, які призводять до соціальної невизначеності, хаосу, конфліктів і дезінтеграції.

Логічний історичний розвиток праці, власності, ринків і держави є стрижневою лінією соціально-економічного прогресу. Але прогрес — це не механічний рух, а складний діалектичний процес. Різні країни йдуть власними траєкторіями з різною швидкістю та з різними результатами. Дисбаланс економічного розвитку, що відбивається на глобалізації, зміцненні та поглибленні відносин між країнами призвели до формування зворотного трансформаційного процесу. В умовах глобалізації менш розвинені країни не можуть повторити класичну модель розвитку, вони змушені приєднуватися до економік розвинутих країн як їхній придаток (сировинна, енергетична, сільське господарство тощо). У результаті такий класичний порядок, як формування ринкових відносин, зазнав істотних змін і навіть пішов у зворотному напрямку. Це призвело до глибоких внутрішніх деформацій, які ринок не зміг виправити. Державна влада повинна використовуватися як предстванник загальних інтересів суспільства. У своїй діяльності щодо корекції трансформаційного процесу держава має виходити з цілісності економічної системи та спиратися на архітектурні закономірності та принципи, які відображають гармонійне співвідношення її складових.

Тому застосування логіко-історичної методології в дослідженні процесу економічної трансформації має передбачати (Рис. 1).

Таким чином, на даному етапі концепція соціальної держави нашої країни реалізується в умовах багатьох викликів, які несе глобалізація, але не досягла значних позитивних результатів у сфері соціального захисту населення, не перетворив його в ефективний чинник економічного зростання. Як зазначає, Геєць В.М., процес трансформації України в соціально орієнтовану ринко-

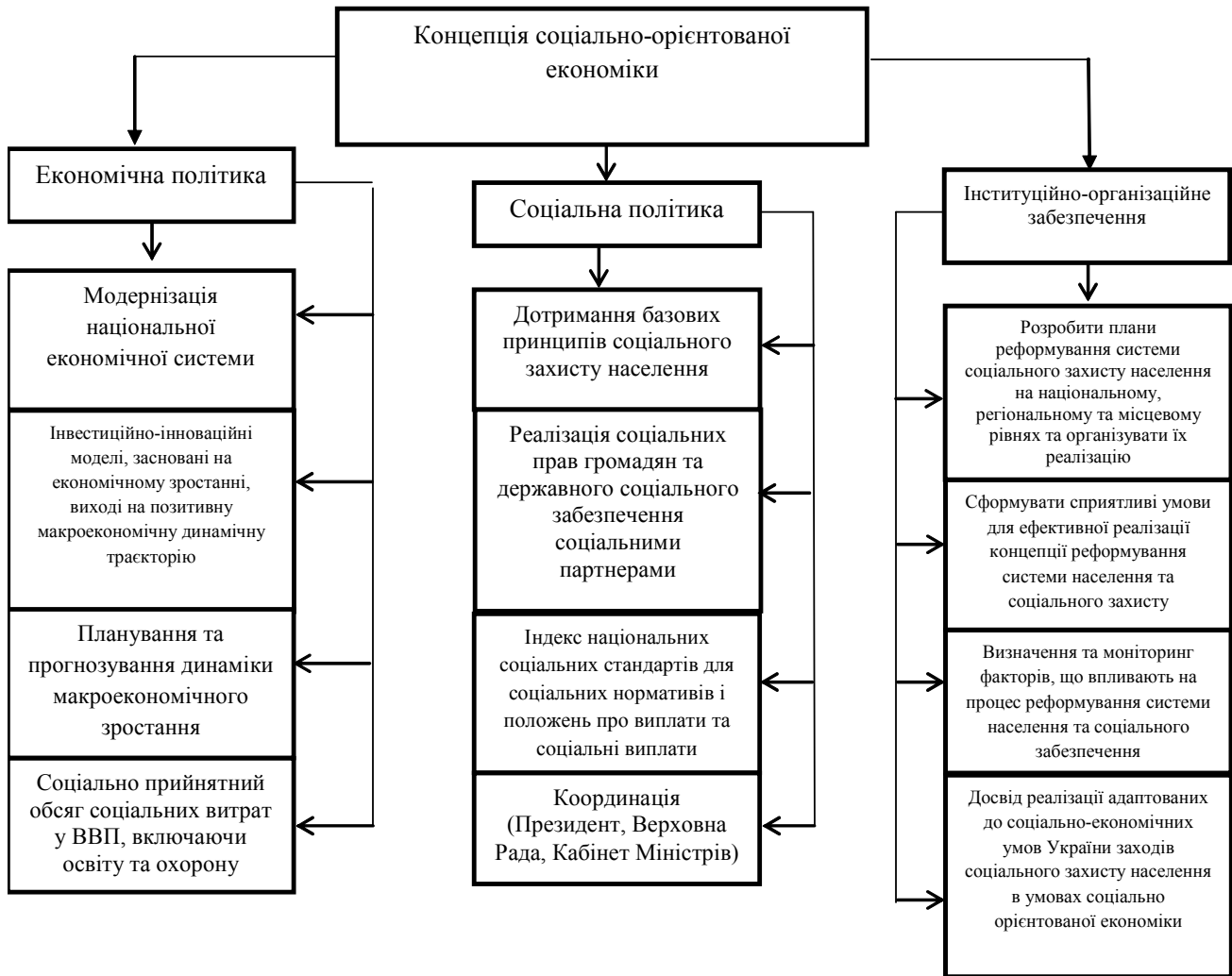

Рис. 2. Концептуальні засади реформування інституційної системи соціального захисту громадян України

Таблиця 1. Систематизація основних складових реформування моделі соціального захисту населення в Україні

Цілі реформи	Напрями реформування	Характерні чинники впливу позитивні (+), негативні (-)
- підвищити рівень соціального захисту населення; - запобігання та подолання бідності; - забезпечити різнобічний та якісний розвиток людських ресурсів та підвищити конкурентоспроможність робочої сили - Запровадити людиноорієнтований підхід у практиці народонаселення та соціального захисту населення; - створювати умови для реалізації трудового, інтелектуального та підприємницького потенціалу громадян; - перетворення системи соціального захисту населення на фактор виробництва, що підвищує ефективність суспільного відтворення; - соціальне забезпечення та ринкові умови, адаптовані до найбільш вразливих верств населення;	- комплексна модернізація національної економіки на основі інвестиційно-інноваційних моделей розвитку; - забезпечити інституційну підтримку по всій країні для стимулювання створення нових робочих місць, самозайнятості, інституціоналізації форм позикової праці; - на основі впровадження трирівневої системи, передбаченої національним законодавством, диверсифікувати джерела фінансування пенсійних фондів; - масово впроваджувати активні форми соціального захисту особистості; - створення єдиної національної системи соціального забезпечення, стандартів і правил шляхом кодифікації; - реформувати процес регулювання як спосіб управління розвитком систем соціального страхування, надати адресний характер	+ легалізація тіньового бізнесу та зайнятості; + деофшоризація бізнесу; + компанії-олігополісти сплачують соціальну ренту; + довести частку соціальних витрат і фондів оплати праці у ВВП до стандартів економічно розвинених країн; + удосконалити діючу податкову систему та механізм збору податків; + залучення бізнесу до вирішення питань соціального захисту населення; + сприяти соціальній підтримці недержавних організацій для залучення відповідних груп населення; - ступінь і масштаби корумпованості органів державної влади; - відсутність у громадськості розуміння мети та кінцевої мети реформи; - інертність суспільної свідомості; - військова агресія російської федерації; - управлінські рішення уряду на місцях є непрозорими

ву економіку розпочався на початку 1990-х років і посилювався зокрема з кінця 1994 року, але не приніс суттєвих позитивних змін у контексті забезпечення економічного зростання [9, с. 4].

Для подолання цієї негативної тенденції необхідно докорінно реформувати діючу в Україні модель соціального захисту населення, основні складові якої представлено на Схемі 3. У процесі повного реформування моделі соціального захисту в Україні людям буде вигідно впроваджувати в соціально-економічні відносини ті методи та механізми, які є ефективними та перевіреними в постіндустріальних країнах світу.

Невід'ємною частиною функціонування соціального захисту населення в постсоціалістичному суспільстві України є аналіз соціально-економічного та інформаційного простору людей та постійний моніторинг його змін. З урахуванням останнього досвід постіндустріальних країн щодо пріоритетів соціальної політики в конкретних історичних умовах, форм, методів і механізмів соціального захисту населення, реалізації соціальних програм, соціального контролю, превентивних завдань боротьби з бідністю тощо Ці заходи та ефективність цих моделей мають велике значення для України.

Певні відмінності соціально-економічних і політичних умов постіндустріальних і колишніх соціалістичних країн не перешкоджають застосуванню теоретичних розробок у сфері соціального захисту населення та її реалізації в українських умовах. і припущення парадигми конвергенції. Це дозволяє окреслити конкретні заходи щодо реформування соціального захисту населення України, які визначаються на основі узагальнень теоретичних напрацювань вітчизняних і зарубіжних науковців та практики впровадження в постіндустріальних країнах з урахуванням реалій України. Вони показані в таблиці 1.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Здійснюючи ці заходи, слід враховувати, що євроінтеграційний процес у державній політиці України породжує надії наших співвітчизників на докорінні зміни в усіх сферах суспільних відносин, покращення добробуту шляхом створення умов для реалізації цієї мети. Схильність і здібності до трудової або підприємницької діяльності, визнання соціальних засад, справедливості в діяльності соціального захисту населення.

Тому державна політика, яка регулює реформування останньої, має бути спрямована на досягнення в найкоротші терміни європейських стандартів у частині мінімальної та погодинної оплати праці, пенсій, гарантій надання якісних медичних та освітніх послуг, збільшення обсягу тощо. Соціальне житло та суттєве скорочення розриву в доходах між крайніми децилями населення.

Вирішення цих завдань можливо шляхом поєднання національної ресурсної бази та глобальних економічних рушійних сил, пріоритетності реформування та подальшого розвитку народонаселення та соціального забезпечення. Озираючись на історію, соціальний захист населення видається єдиною прийнятною складовою соціально-економічних відносин, суспільно необхідною

формою захисту громадян від провалів ринку та ризиків з різних джерел, дієвим фактором розвитку продуктивних сил. З цієї точки зору доцільно стверджувати, що реалізація концептуальних засад діючої моделі соціального захисту населення та здійснення пов'язаних з цим інституційних змін у поєднанні з модернізацією української економічної системи дозволить створити моделі соціального захисту населення в нашій країні. Цей захист відповідає стандартам постіндустріального світу.

Отже, до суб'єктів правовідносин у сфері соціального захисту населення належать насамперед малозабезпечені верстви населення кількість яких за роки незалежності стрімко зростає за рахунок зростання кількості осіб які перебувають за межею бідності що спричинено низьким рівнем соціального захисту для окремих категорій населення. До суб'єктів соціального захисту населення належать Міністерством соціальної політики, Центральним органом виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері зайнятості і трудової міграції, Міністерством фінансів, та їх регіональними структурами, а також профспілками, ветеранськими, волонтерськими, доброчинними організаціями, кредитними спілками і банківськими установами, які належать до недержавних інституцій.

Стратегічний напрямок реформування соціального захисту населення в рамках концепції соціально орієнтованої економіки передбачає повну зміну її парадигми, в якій абсолютний пріоритет надається підвищенню соціальних стандартів шляхом запровадження реальних механізмів оплати праці. Соціальна рента олігархічних підприємств, деофшоризація економіки, розвиток малого і середнього підприємництва довели частку соціальних витрат і фондів оплати праці у ВВП до стандартів розвинених країн. В умовах сучасної соціально-економічної кризи досягнення європейських соціальних стандартів має бути досягнуто в найкоротші терміни в контексті євроінтеграційного процесу української державної політики.

Література:

1. Юрійчук І. Належне врядування та надання адміністративних послуг у сфері соціального захисту. Соціальні права та їх захист адміністративним судом: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 4 вер. 2020 р.). Київ. 2020. С. 129—133.
2. Методичні рекомендації щодо виконання власних (самоврядуних) повноважень об'єднаної територіальної громади у сфері соціального захисту населення. Міністерство соціальної політики України. URL: <http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article>.
3. Human Development Index (HDI). URL: <https://hdr.undp.org/data-center/human-development-index#/indicies/HDI>.
4. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text>.
5. Барсук М.А. Загальні та спеціальні завдання соціального захисту суддів в Україні. Аналітично-порівняльне правознавство. 2023. № 3. С. 462—466. doi:10.24144/2788-6018.2023.03.84.

6. Monastyrskyi G., Shishko Z. The Municipal Dimension of Public Governance During the COVID-19 Pandemic: Challenges and Mechanisms to Overcome It. 8th International scientific-practical conference on public administration changes public sector activities in the context of the pandemic: challenges and trends: Abstracts (Vilnius, Lithuania, 26 of May, 2021). Vilnius, 2021. P. 29—30.

7. Novikova, M., Kozyrieva, O., Novikov, D., Monastyrskyi, G., Mazur, A. Innovative Approaches to Economic Development of the Regions of Ukraine. Vision 2025: Education Excellence and Management of Innovations through Sustainable Economic Competitive Advantage. 2019. 9791—9803. URL: publons.com/p/35502729/

8. Perlin G. International Assistance to Democratic Development: Some Considerations for Canadian Policy Makers. Background Paper for research meeting on "Good governance and aid effectiveness". Ottawa, 2005. URL: www.globaleconomicgovernance.org/docs/Perlin%20Implications%20for%20Canada.pdf.

9. Геєць В. Соціогуманітарні складові перспектив переходу до соціально орієнтованої економіки в Україні. Економіка України: політико-економічний журнал. 2000. № 1. С. 4—11.

References:

1. Iuriichuk, I. (2020), "Proper governance and provision of administrative services in the sphere of social protection", III Mizhnar. nauk.-prakt. konf. Sotsialni prava ta yikh zakhyst administratyvnym sudom [III International. science and practice conf. Social rights and their protection by the administrative court], Kyiv, Ukraine, pp. 129—133.

2. Ministry of Social Policy of Ukraine (2016), "Methodological recommendations for the implementation of the own (self-governing) powers of the united territorial community in the field of social protection of the population", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0026739-16#Text> (Accessed 25 April 2024).

3. Human Development Index (HDI) (2024), available at: <https://hdr.undp.org/data-center/human-development-index#/indicies/HDI> (Accessed 25 April 2024).

4. Cabinet of Ministers of Ukraine (2014), Order "On the approval of the Concept of reforming local self-government and territorial organization of power in Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text> (Accessed 12 April 2024).

5. Barsuk, M.A. (2023), "General and special tasks of social protection of judges in Ukraine", Analitichno-porivnialne pravoznavstvo, vol. 3, pp. 462—466.

6. Monastyrskyi, G. and Shishko, Z. (2021), "The Municipal Dimension of Public Governance During the COVID-19 Pandemic: Challenges and Mechanisms to Overcome It.", 8th International scientific-practical conference on public administration changes public sector activities in the context of the pandemic: challenges and trends: Abstracts, Vilnius, Lithuania, 26 of May, pp. 29—30.

7. Novikova, M., Kozyrieva, O., Novikov, D., Monastyrskyi, G. and Mazur, A. (2019), "Innovative Approaches to Economic Development of the Regions of Ukraine. Vision

2025", Education Excellence and Management of Innovations through Sustainable Economic Competitive Advantage, 9791—9803, available at: publons.com/p/35502729/ (Accessed 27 April 2024).

8. Perlin, G. (2005), "International Assistance to Democratic Development: Some Considerations for Canadian Policy Makers", Background Paper for research meeting on "Good governance and aid effectiveness", Ottawa, available at: www.globaleconomicgovernance.org/docs/Perlin%20Implications%20for%20Canada.pdf. (Accessed 12 April 2024).

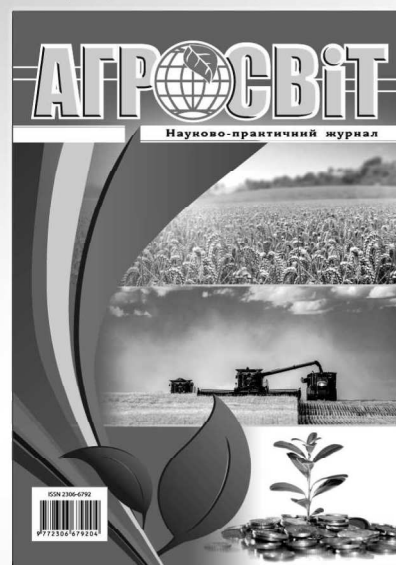
9. Heiets, V. (2000), "Socio-humanitarian components of prospects for the transition to a socially oriented economy in Ukraine", Ekonomika Ukrainy: polityko-ekonomichnyi zhurnal, vol. 1, pp. 4—11.

Стаття надійшла до редакції 17.05.2024 р.

АГРОСВІТ

<https://nauka.com.ua>

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

Т. В. Камінська,
аспірант кафедри міжнародної економіки, Національний технічний університет України
"Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського", м. Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2788-5393>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.11.250

РОЗВИТОК ІНТЕГРОВАНИХ СТРУКТУР КЛАСТЕРНОГО ТИПУ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Т. Kaminska,
Postgraduate student of the Department of International Economics,
National Technical University of Ukraine "Ihor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", Kyiv, Ukraine

DEVELOPMENT OF INTEGRATED CLUSTER-TYPE STRUCTURES IN THE FIELD OF HEALTH CARE

Визначено, що на сучасному етапі розвитку країни велике місце в ефективному розвитку сфери виробництва та сфери послуг займають кластерні структури, засновані на інтеграції різних підприємств з метою збільшення ефективності створення та використання інновацій і, відповідно, збільшення прибутку, отриманого учасниками кластеру за рахунок синергетичного ефекту взаємодії потенціалів учасників кластера. Розвиток інтеграційних процесів, зазвичай, дозволяє підвищити конкурентоспроможність, як продукції, і підприємств, у своїй, характерною особливістю функціонування кластерних структур є реалізація своєї діяльності з досягнення поставлених цілей, переважно виконуваних робіт, з певними заданими цілями, термінами і фінансуванням.

Зазначено, що охорона здоров'я є ключовою галуззю соціальної сфери, що забезпечує здоров'я нації, підвищення якості життя населення. Його розвиток у сучасних умовах є можливим тільки на основі модернізації існуючої матеріально-технічної бази медичних установ. В умовах активного переходу України на інноваційний шлях розвитку економіки загалом стає актуальним пошук способів створення інновацій та їхньої подальшої реалізації в медицині. Незважаючи на значний науковий інтерес до проблем кластерів, кластери у сфері охорони здоров'я як економічні феномени досліджені недостатньо. Представники сучасної науки згадують у своїх працях різні типи кластерів охорони здоров'я — фарма-медичні, медичні, біо— та нано-технологій. Розробка та впровадження інновацій у медичних установах потребує не лише фінансових та матеріальних витрат, а й організаційно-інноваційної діяльності у закладах охорони здоров'я. Одним із перспективних способів активізації інноваційної діяльності в охороні здоров'я є створення кластера медичних інновацій як інструменту, що дозволяє інтегрувати зусилля представників медичної науки, практичної охорони здоров'я, бізнес-спільнот з метою вдосконалення інноваційної медичної діяльності. Кластер дозволяє забезпечити роботу різних фахівців в одному напрямку для вирішення конкретних завдань у рамках інновацій, що розробляються.

It was determined that at the current stage of the country's development, a large place in the effective development of the production and service sectors is occupied by cluster structures based on the integration of various enterprises in order to increase the efficiency of the creation and use of innovations and, accordingly, to increase the profit received by cluster participants due to the synergistic effect of interaction potentials of cluster participants. The development of integration processes usually allows to increase the competitiveness of both products and enterprises, a characteristic feature of the functioning of cluster structures is the implementation of their activities with the achievement of set goals, mainly performed works, with certain set goals, deadlines and financing.

It is noted that health care is a key branch of the social sphere, which ensures the health of the nation and the improvement of the quality of life of the population. Its development in modern conditions is possible only on the basis of modernization of the existing material and technical base of medical institutions. In the conditions of Ukraine's active transition to the innovative path of economic development in general, the search for ways to create innovations and their further implementation in medicine becomes relevant. Despite the significant scientific interest in the problems of clusters, clusters in the field of health care as economic phenomena have not been sufficiently studied. Representatives of modern science mention in their writings different types of health care clusters — pharma-medical, medical, bio- and nano-technologies. The development and implementation of innovations in medical institutions requires not only financial and material costs, but also organizational and innovative activities in health care institutions. One of the promising ways to activate innovative activities in health care is to create a cluster of medical innovations as a tool that allows integrating the efforts of representatives of medical science, practical health care, and business communities in order to improve innovative medical activities. The cluster allows to ensure the work of different specialists in the same direction to solve specific tasks within the framework of the innovations being developed.

Ключові слова: охорона здоров'я, кластерні структури, інтеграційні процеси, інновації, медична реформа.

Key words: health care, cluster structures, integration processes, innovations, medical reform.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В Україні розпочався ще 2021 року інфраструктурний етап медичної реформи з розподілом лікарень на госпітальні кластери. Верховна рада ухвалила Закон України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення надання медичної допомоги №6306 від 12.11.2021, що дозволяє запустити інфраструктурну частину реформи охорони здоров'я.

На сучасному етапі розвитку країни велике місце в ефективному розвитку сфери виробництва та сфери послуг займають кластерні структури, засновані на інтеграції різних підприємств з метою збільшення ефективності створення та використання інновацій і, відповідно, збільшення прибутку, отриманого учасниками кластеру за рахунок синергетичного ефекту взаємодії потенціалів учасників кластера.

Розвиток інтеграційних процесів, зазвичай, дозволяє підвищити конкурентоспроможність, як продукції, і підприємств, у своїй, характерною особливістю функціонування кластерних структур є реалізація своєї діяльності з досягнення поставлених цілей, переважно виконуваних робіт, з певними заданими цілями, термінами і фінансуванням. Особливо важливим є дослідження можливості інтеграції підприємств у сфері охорони здоров'я.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

З огляду на важливість ролі проблеми дослідження, питанням розвитку інтегрованих структур кластерного типу в охороні здоров'я та системи управління нею присвячені наукові праці як: В.С. Балабанов, О.І. Гой-

чук, Р.Р. Гумеров, З.М. Залога, Є.Д. Калашніков, С.В. Козловський, О.В. Кочетков, Р.В. Макарова, В.М. Микитюк, І.М. Миценко, О.В. Скидан, І.Б. Тернавська, В.Т. Шлемко та інші.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті полягає в дослідженні особливостей розвитку інтегрованих структур кластерного типу в охороні здоров'я та системи управління нею.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Охорона здоров'я є ключовою галуззю соціальної сфери, що забезпечує здоров'я нації, підвищення якості життя населення. Його розвиток у сучасних умовах є можливим тільки на основі модернізації існуючої матеріально-технічної бази медичних установ. В умовах активного переходу України на інноваційний шлях розвитку економіки загалом стає актуальним пошук способів створення інновацій та їхньої подальшої реалізації в медицині.

Незважаючи на значний науковий інтерес до проблем кластерів, кластери у сфері охорони здоров'я як економічні феномени досліджені недостатньо. Представники сучасної науки згадують у своїх працях різні типи кластерів охорони здоров'я — фарма-медичні, медичні, біо- та нано-технологій.

Розробка та впровадження інновацій у медичних установах потребує не лише фінансових та матеріальних витрат, а й організаційно-інноваційної діяльності у закладах охорони здоров'я. Одним із перспективних способів активізації інноваційної діяльності в охороні здоров'я є створення кластера медичних інновацій як інструменту, що дозволяє інтегрувати зусилля представників медичної науки, практичної охорони здоров'я, бізнес-спільнот з метою вдосконалення інноваційної медичної діяльності [1, с. 67]. Кластер дозволяє забезпечити роботу різних фахівців в одному напрямку для вирішення конкретних завдань у рамках інновацій, що розробляються.

Використання кластерного підходу в охороні здоров'я дасть змогу суттєво підвищити ефективність взаємодії підприємств приватного сектору економіки та державних науково-дослідних установ в інноваційному процесі, сформує додаткову мотивацію вітчизняних та іноземних інвесторів до організації конкурентоспроможного технологічного виробництва на територіях із високою концентрацією науково-технічного та інноваційного потенціалу. Інноваційна діяльність медичної установи може здійснюватися у двох основних напрямках: 1) створення медичних інновацій та залучення до них практикуючих медиків через участь в інноваційних проєктах кластера та 2) розробка та участь в організаційно-управлінських інноваціях [2, с. 94]. Їхнє продуктивне поєднання є важливим фактором виживання медичних закладів в умовах ринкової економіки.

Поряд із формуванням сервісних медичних кластерів у системі вітчизняної охорони здоров'я існують особливі інноваційні медичні кластери, метою яких є створення передового медичного інноваційного продукту чи послуги. Деякі фахівці вважають, що у системі вітчизняної охорони здоров'я слід розвивати саме кластер медичних інновацій. Суть його полягає в тому, що він є "комплексною структурою, об'єднаною одним тех-

нологічним процесом, кінцевим продуктом якого є медична інновація, створена зусиллями всіх учасників процесу, що включає представників науки, практичної охорони здоров'я, органів влади, медичної освіти та медичного бізнесу" [3, с. 193]. У медичному інноваційному кластері створюється сприятливе інформаційно-комунікативне середовище. Внаслідок цього інноваційний продукт, розроблений на базі кластерної організації виробництва, має високу конкурентоспроможність як на внутрішньому, так і міжнародному ринку.

Таким чином, формування інноваційного кластера у сфері охорони здоров'я здійснюється з метою стимулювання медичних інновацій та забезпечення необхідних умов для їх розробки, впровадження та просування на ринок.

Ключова особливість медичного кластера полягає в тому, що лікувально-діагностичні та медико-профілактичні установи, що входять до його структури, мають такі специфічні джерела фінансування як фонди обов'язкового та/або добровільного медичного страхування, місцевих бюджетів, а також надходження від платних послуг. Водночас це не скасовує використання інших джерел фінансування, притаманних кластерам іншого типу, якими можуть бути приватні інвестиції, членські внески учасників кластера [4, с. 49]. Таким чином, на організаційно-економічний механізм взаємодії учасників кластера впливає порядок фінансування та його структура.

Особливість медичних кластерів продиктована специфікою галузі охорони здоров'я. На відміну від планового циклу виробництва товарів у промисловості, надання медичної допомоги може мати як плановий, і екстрений характер. Це вносить корективи у структуру кластера та його організаційно-економічний механізм.

Ключовими особливостями медичних кластерів є:

1. Додаткові джерела зовнішнього фінансування (фонди обов'язкового чи добровільного медичного страхування, федерального чи крайового бюджету, надходження від платних послуг);
2. Відсутність географічної концентрації учасників;
3. Необхідність запровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій;
4. Поділ медичних організацій надання екстреної та планової допомоги [5].

З огляду на те, що медичні кластери мають специфічну структуру та особливості формування, питання, що стосуються їхньої дефініції, належать до дискусійних.

У працях сучасних учених-економістів можна назвати два підходи до визначення медичного кластера. Перший підхід базується на класичному визначенні кластера, де під медичним кластером розуміється сукупність географічно взаємопов'язаних компаній та організацій у сфері охорони здоров'я, науки та освіти, що взаємодоповнюють одна одну у процесі своєї діяльності. До недоліків цього підходу належить ігнорування специфіки сфери охорони здоров'я.

Другий підхід характеризується великим акцентуванням на особливості медичної галузі. У трактуваннях фігурує необхідність використання інноваційних науково-технологічних розробок та сучасних інформаційно-аналітичних систем, а також детальніше розкривається склад учасників технологічного ланцюжка надання медичних послуг.

Дослідивши особливості та підходи до визначення даного терміну у сучасному науковому середовищі, виникає необхідність уточнення даної дефініції. На нашу думку, медичний кластер — це сукупність фармацевтичних, лікувально-діагностичних та медико-профілактичних установ, об'єднаних функціональною залежністю та єдиним інформаційним середовищем, які використовують у своїй діяльності інноваційні наукові розробки, метою функціонування яких є надання конкурентоспроможної допомоги.

Таким чином, розвиток інтегрованих структур кластерного типу в охороні здоров'я є передовим способом поліпшення якості медичної допомоги. З огляду на новизну цієї форми взаємодії медичних організацій слід констатувати недостатній розвиток теоретичних аспектів визначення даного феномену. В результаті дослідження авторами виявлено особливості медичних кластерів, які відображають специфіку цієї галузі, на основі чого запропоновано визначення цієї економічної категорії.

Оптимальна комбінація сервісного та інноваційного початків у медичному кластері синтезує ефект синергії. Під синергетичним ефектом розуміється інтегральна характеристика, що становить суму інноваційних потенціалів елементів кластера, оцінюваних за параметрами, якими відбувався аналіз взаємовпливів. Такий ефект виникає на основі загальної стандартизації продукції чи послуги. При цьому всі учасники кластера одержують додаткові конкурентні переваги під впливом сукупного впливу ефектів масштабу, охоплення та синергії.

ВИСНОВКИ

Можливий синергетичний ефект може мати як фінансовий, а й соціальний вимір. У рамках інтегрованих сервісно-інноваційних кластерів охорони здоров'я формується єдина корпоративна культура та стиль поведінки учасників кластера. Основами цього є затребувані самими умовами кластера висока інтелектуальність, соціальна гуманізація праці, високі професійні навички. Соціальні відносини, що складаються всередині кластера між його учасниками, набувають тієї форми відносин, яка притаманна сфері науково-дослідних установ. Неодмінними атрибутами стають високий рівень відповідальності, усвідомлення важливості та необхідності своєї роботи. У рамках кластера створюється особливий соціальний мікроклімат, який сприяє реалізації власного творчого потенціалу кожного співробітника та колективу загалом за допомогою безперервного навчання передовим технологіям надання медичної допомоги, спілкуванню з провідними вітчизняними та зарубіжними вченими, доступності інноваційного обладнання.

Література:

1. Сазонець І. Л., Зима І. Я. Соціальні інститути в трансформації державної системи управління охороною здоров'я: монографія. Рівне: Волин. обереги, 2018. 168 с.
2. Зима І. Я. Механізми інституційної трансформації державного управління охороною здоров'я. Рівне. 2019, 248 с.
3. Інституційна трансформація державного управління охороною здоров'я: Україна та іноземний досвід:

колективна монографія / І. Л. Сазонець, В. І. Саричев [та ін.]; за наук. ред. д. е. н., проф. І. Л. Сазонця. Рівне: Волин. обереги, 2019. 396 с.

4. Зима І. Я. Історичний контекст формування основ державного управління охороною здоров'я європейської цивілізації. Вісник НУВГП. Серія: Економічні науки. 2019. Вип. 1 (47). С. 47—55.

5. Public Health Act 1848 and the General Board of Health. URL: [https://navigator.health.org.uk/theme/public-health-act-1848-and-general-board-health#:~:text=\(дата звернення: 14. 03. 2023 р.\).](https://navigator.health.org.uk/theme/public-health-act-1848-and-general-board-health#:~:text=(дата%20звернення%3A%2014.03.2023%20р.).)

References:

1. Sazonets', I.L. and Zyma, I.Ya. (2018), Sotsial'ni instituty v transformatsii derzhavnoi systemy upravlinnia okhoronoiu zdorov'ia [Social institutions in the transformation of the state health care managementsystem], Volyn. oberehy, Rivne, Ukraine.
2. Zyma, I.Ya. (2019), Mekhanizmy instytutsijnoi-transformatsii derzhavnoho upravlinnia okhoronoiu zdorov'ia [Mechanisms of institutional transformation of state health care management], Rivne, Ukraine.
3. Sazonets', I. L. and Sarychev, V.I. (2019), Instytutsijna transformatsiia derzhavnoho upravlinnia okhoronoiu zdorov'ia: Ukraina ta inozemnyj dosvid [Institutional transformation of state health care management: Ukraine and foreign experience], Volyn.oberehy, Rivne, Ukraine.
4. Zyma, I.Ya. (2019), "The historical context of the formation of the foundations of state management of health care in European civilization", Visnyk NUVHP. Seriya: Ekonomichni nauky, vol. 1 (47), pp. 47—55.
5. Policy Navigator (2023), "Public Health Act 1848 and the General Board of Health", available at: [https://navigator.health.org.uk/theme/public-health-act-1848-and-general-board-health#:~:text=\(Accessed 14. 03. 2023\).](https://navigator.health.org.uk/theme/public-health-act-1848-and-general-board-health#:~:text=(Accessed%2014.03.2023).) *Стаття надійшла до редакції 20.05.2024 р.*

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663

О. В. Кривша,
аспірант кафедри публічного управління та адміністрування,
Університет Григорія Сковороди в Переяславі
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5591-346X>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.11.254

РЕФОРМУВАННЯ СТРУКТУРИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УКРАЇНІ

О. Kryvsha,
Postgraduate student of the Department of Public Management
and Administration, Hryhoriy Skovoroda University in Pereyaslav

REFORM OF THE STATE POLICY STRUCTURE IN THE SPHERE OF SOCIAL
PROTECTION OF PERSONS WITH DISABILITIES IN UKRAINE

У статті запропоновані етапи реформування структури державної політики у сфері соціального захисту осіб з інвалідністю в Україні. Виокремленні наступні шляхи реформування структури державної політики в сфері соціального захисту осіб з інвалідністю: 1) Багатостороння співпраця зацікавлених сторін, що передбачає заохочення спільних зусиль за участю органів державної влади, неурядових організацій, громадянського суспільства та людей з інвалідністю. Інклюзивність у процесах прийняття рішень підвищує актуальність та ефективність реформаторських ініціатив. 2) Підтримання постійного діалогу та консультацій із людьми з інвалідністю та організаціями, що їх представляють, протягом усього процесу реформ, адже їх бачення є ключовими для розуміння реальних потреб, виявлення проблем та пошуку рішень. 3) Розбудова спроможності на основі інвестицій в програми розбудови спроможності для відповідних зацікавлених сторін, включаючи державних службовців, медичних працівників, освітян та постачальників послуг. Поглиблення їхнього розуміння інклюзивних практик щодо людей з інвалідністю має вирішальне значення для успішного впровадження реформ. 4) Розроблення гнучких стратегій, які можуть адаптуватися до мінливих обставин і вирішувати непередбачувані проблеми у сфері потреб людей з інвалідності, регулярне оцінювання впливу реформ і відповідне коригування стратегії для забезпечення максимальної ефективності. 5) Диверсифікація ресурсів, що передбачає пошук різних джерел фінансування, включаючи державний бюджет, міжнародну допомогу, державно-приватне партнерство та інноваційні моделі фінансування. Диверсифікований підхід до фінансування забезпечує фінансову стабільність та стійкість до економічних коливань. 6) Послідовна інтеграція технологій для покращення надання послуг, забезпечуючи при цьому доступність для всіх, розроблення цифрових рішень, які є інклюзивними та доповнюють традиційні канали, визнаючи різноманітні потреби та можливості людей з інвалідністю. 7) Проведення постійних заходів з інформування громадськості, з метою сприя-

ти розумінню, прийняттю та підтримці людей з інвалідністю. Добре поінформована громадськість з більшою ймовірністю буде відстоювати права та інтеграцію людей з інвалідністю. 8) Створення ефективних механізмів моніторингу та оцінки для постійного визначення рівня впливу реформ. Регулярні огляди дозволяють вчасно вносити корегування, гарантуючи, що реформи залишаються на правильному шляху і приносять заплановані вигоди. 9) Порівняння з найкращими світовими практиками у сфері прав людей з інвалідністю та соціального захисту, вивчення успішних моделей, впроваджених в інших країнах, що може надати цінну інформацію та сприяти вдосконаленню стратегій реформ.

The article proposes the stages of reforming the structure of state policy in the field of social protection of persons with disabilities in Ukraine. The author singled out the following ways of reforming the structure of state policy in the field of social protection of persons with disabilities: 1) Multilateral cooperation of interested parties, which involves encouraging joint efforts with the participation of state authorities, non-governmental organizations, civil society and people with disabilities. Inclusiveness in decision-making processes increases the relevance and effectiveness of reform initiatives. 2) Maintaining constant dialogue and consultation with people with disabilities and organizations representing them throughout the reform process, because their views are key to understanding real needs, identifying problems and finding solutions. 3) Capacity building based on investment in capacity building programs for relevant stakeholders including civil servants, health workers, educators and service providers. Enhancing their understanding of inclusive practices for people with disabilities is critical to the successful implementation of reforms. 4) Developing flexible strategies that can adapt to changing circumstances and address unforeseen challenges in the field of needs of people with disabilities, regularly evaluating the impact of reforms and adjusting the strategy accordingly to ensure maximum effectiveness. 5) Diversification of resources, which involves the search for different sources of funding, including the state budget, international aid, public-private partnerships and innovative funding models. A diversified approach to financing ensures financial stability and resistance to economic fluctuations. 6) Consistent integration of technology to improve service delivery while ensuring accessibility for all, developing digital solutions that are inclusive and complement traditional channels, recognizing the diverse needs and capabilities of people with disabilities. 7) Carrying out permanent public awareness activities to promote understanding, acceptance and support of people with disabilities. A well-informed public is more likely to advocate for the rights and inclusion of people with disabilities. 8) Creation of effective monitoring and evaluation mechanisms to constantly determine the level of impact of reforms. Regular reviews allow for timely adjustments, ensuring that reforms remain on track and deliver the intended benefits. 9) Comparison with the best global practices in the field of rights of people with disabilities and social protection, studying successful models implemented in other countries, which can provide valuable information and guide the improvement of reform strategies.

Ключові слова: публічне управління, соціальна політика у сфері осіб з інвалідністю, соціальний захист людей з інвалідністю, реформування соціальної політики у сфері осіб з інвалідністю, реабілітація інвалідів.

Key words: public administration, social policy in the field of persons with disabilities, social protection of people with disabilities, reforming social policy in the field of persons with disabilities, rehabilitation of the disabled.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

У сучасній Україні стан соціального захисту людей з інвалідністю відображає більш широке зобов'язання щодо інклюзивності, прав людини та соціальної справедливості. На сьогоднішній день країна досягла певних успіхів у визнанні та задоволенні потреб людей з інвалідністю, але проблеми залишаються, що вимагає

критичного аналізу та можливого реформування існуючої політики у соціальній сфері. Існує середовище соціального захисту людей з інвалідністю в Україні формується різними законодавчими актами та ініціативами. Нормативно-правова база включає закони та підзаконні акти, які визначають права, пільги та механізми підтримки, доступні для цієї значної за кількістю групи. Однак, незважаючи на наявні зусилля, ефективність та результативність системи є предметом постійної уваги.

Незважаючи на значні досягнення, такі як встановлення пенсій по інвалідності, медичні пільги та квоти на працевлаштування, існують прогалини та обмеження, які потребують уваги. Доступність громадських місць, транспорту та основних послуг залишається проблемою, що перешкоджає повноцінній участі людей з інвалідністю в різних аспектах життя суспільства [1]. Крім того, доступність і якість медичних, реабілітаційних послуг та освітніх можливостей — це сфери, які потребують ретельного розгляду та покращення [2].

Фінансові обмеження становлять значний виклик для надійності існуючої системи соціального захисту. Належне фінансування має вирішальне значення для реалізації інклюзивної політики, розвитку доступної інфраструктури та надання необхідних послуг підтримки. Розподіл ресурсів повинен мати стратегічний характер, забезпечуючи комплексне задоволення різноманітних потреб людей з інвалідністю [3; 4].

Культурні відмінності та ставлення до інвалідності також впливають на ефективність заходів соціального захисту [5]. Подолання соціальних стереотипів, підвищення обізнаності та розвиток культури інклюзії є важливими компонентами будь-якої успішної ініціативи з реформування. Крім того, політична воля і прихильність є важливими для подолання бюрократичних перешкод і забезпечення пріоритетності прав людей з інвалідністю в національному порядку денному.

Необхідне створення підґрунтя для всебічного вивчення викликів і можливостей, пов'язаних з реформуванням структури державної політики щодо соціального захисту людей з інвалідністю в Україні. Критично оцінюючи поточний стан справ, доцільно визначити ключові сфери, що потребують вдосконалення, запропонувати стратегічні реформи та сформувати певний внесок у глобальний дискурс щодо покращення добробуту та захисту прав людей з інвалідністю.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Реформування соціального захисту осіб з інвалідністю, механізми нормативно-правового регулювання соціального політики щодо осіб з інвалідністю, питання запровадження міжнародних моделей реабілітації осіб з інвалідністю аналізують, зокрема: М. Авраменко, С. Богданов, Н. Борецька, М. Кравченко, Е. Лібанова, В. Ляшенко, О. Макарова, С. Мельник, К. Міщенко, О. Петроє, В. Петрова, В. Скуратівський, І. Смирнова, В. Сушкевич та ін.

ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою дослідження є визначення етапів реформування структури державної політики у сфері соціального захисту осіб з інвалідністю в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

На сьогоднішній день існує значна кількість законодавчих актів і норм, що регулюють сферу соціального захисту. Вони включають закони, що стосуються прав людей з інвалідністю, квот на працевлаштування, стандартів доступності та положень про охорону здоров'я

та реабілітацію. Оцінюючи ефективність поточних заходів і програм, необхідно ретельно проаналізувати реалізацію політики, пов'язаної з інвалідністю. Ефективність програм пенсійного забезпечення по інвалідності, медичних пільг, інклюзії в освіті та ініціатив з професійної реабілітації у підвищенні якості життя, економічної участі та загального добробуту людей з інвалідністю є ключовими факторами [6; 7].

Визначення сильних і слабких сторін існуючої системи вимагає оцінки результатів впроваджених заходів. Показники успіху можуть включати підвищення рівня зайнятості серед людей з інвалідністю, покращення доступу до громадських місць, покращення медичних послуг та просування інклюзивних освітніх практик. І навпаки, недоліки можуть проявлятися у збереженні бар'єрів для доступності, прогалинах у наданні медичних послуг [8] та проблемах з реалізацією повного потенціалу людей з інвалідністю.

Ключові виклики та прогалини в існуючій системі можуть включати фінансові обмеження, бюрократичну неефективність та суспільно-культурні бар'єри. Фінансові труднощі можуть обмежувати обсяг і вплив програм соціального захисту, тоді як бюрократичні складнощі можуть перешкоджати своєчасному наданню послуг. Суспільно-культурні чинники, такі як дискримінація, можуть створювати додаткові бар'єри для людей з інвалідністю, перешкоджаючи їхній інтеграції в суспільство.

Критично розглядаючи законодавчу базу, оцінюючи ефективність програм та визначаючи проблеми, закладається основа для обґрунтованих та цілеспрямованих реформ, спрямованих на створення більш інклюзивного та сприятливого середовища для людей з інвалідністю. Визначення стратегічних цілей має важливе значення для успішного реформування системи соціального захисту людей з інвалідністю в Україні [9]. Ключові цілі спрямовані на усунення поточних недоліків, посилення інклюзивності та покращення загального добробуту цієї демографічної групи.

Однією з першочергових стратегічних цілей є удосконалення законодавчої бази, що регулює соціальний захист. Це передбачає ретельний перегляд і внесення відповідних змін до чинних законів і нормативно-правових актів, що стосуються прав людей з інвалідністю, стандартів доступності, квот на працевлаштування та положень про охорону здоров'я. Першочерговим завданням є забезпечення відповідності законодавчої бази найкращим міжнародним практикам і дотримання принципів рівності та недискримінації.

Удосконалення законодавчої бази також передбачає вивчення можливостей для оновленої державної політики, яка може краще задовольнити потреби людей з інвалідністю, які змінюються. Більш того, проблематика наслідків російської воєнної агресії в Україні суттєво погіршила дотримання прав людей з інвалідністю [10]. Це може включати розробку цільового законодавства, спрямованого на вирішення конкретних питань, таких як доступність у громадських місцях, можливості працевлаштування та практики інклюзивної освіти.

Для посилення прав людей з інвалідністю в Україні та реалізації їх життєвих та соціальних потреб пропонується внести окремі законодавчі зміни, спрямовані на усунення існуючих прогалин, покращення інклюзивності

Таблиця 1. Зміни в нормативно-правові акти

Напрями законодавчого регулювання	Поточний стан	Запропоновані зміни
Комплексне антидискримінаційне законодавство	Хоча Україна має антидискримінаційне законодавство, окремі положення, що стосуються дискримінації людей з інвалідністю, потребують посилення.	Запровадити комплексне антидискримінаційне законодавство, яке прямо стосується дискримінації, пов'язаної з інвалідністю, у різних сферах, включаючи зайнятість, освіту, охорону здоров'я та державні послуги. Посилити відповідальність за дискримінацію за ознакою інвалідності в Кодексі про адміністративні правопорушення.
Законодавство про доступну інфраструктуру	Чинному законодавству бракує конкретних вимог щодо доступної інфраструктури для людей з інвалідністю.	Законодавчо інтегрувати положення, що зобов'язують створювати доступну інфраструктуру в громадських місцях, будівлях, транспорті та цифрових послугах. Це має включати доступні пандуси, ліфти, вивіски зі шрифтом Брайля та онлайн-платформи, розроблені для інклюзивності. Зобов'язати органи державної влади здійснювати паспортизацію об'єктів інфраструктури на предмет доступності.
Зайнятість та пристосування на робочому місці	Існують обмежені положення щодо пристосування робочих місць та забезпечення рівних можливостей для працевлаштування.	Прийняти закони, які вимагають дієвого пристосування для людей з інвалідністю на робочому місці. Це включає в себе доступні робочі місця, гнучкий графік роботи та програми позитивних дій для забезпечення рівних можливостей працевлаштування. Посилити гарантії працевлаштування осіб з інвалідністю у Законі України «Про зайнятість населення».
Законодавство про інклюзивність освіти	Законодавство про інклюзивну освіту потребує вдосконалення для забезпечення доступу до якісної освіти для осіб з інвалідністю.	Посилити законодавчі акти, що сприяють інклюзивній освіті, гарантуючи, що навчальні заклади надають необхідну підтримку, розумні пристосування та спеціалізовані послуги учням з інвалідністю. Впровадити керівні принципи щодо доступних навчальних матеріалів та засобів. Розширити інклюзивну освіту та адаптацію навчальних закладів у Законі України «Про освіту».
Соціальні виплати та послуги підтримки	Законодавству може бракувати чіткості та достатності щодо соціальних виплат та послуг підтримки для осіб з інвалідністю.	Встановити чіткі критерії для отримання права на соціальні виплати та доступу до них, включаючи фінансову допомогу, медичну допомогу та послуги з професійної реабілітації. Забезпечити доступність послуг підтримки на рівні громади для покращення незалежного життя. Розширити перелік доступних для осіб з інвалідністю соціальних послуг у Законі України «Про соціальні послуги».
Правоздатність та автономія у прийнятті рішень	Законодавча база може обмежувати правоздатність та автономію осіб з інвалідністю у прийнятті рішень.	Реформувати законодавство відповідно до принципів Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю. Визнати механізми прийняття рішень з підтримкою та забезпечити людям з інвалідністю право робити вибір у всіх аспектах їхнього життя.
Доступне голосування та політична участь	Чинна законодавча база може не забезпечувати належним чином доступність процесу голосування для людей з інвалідністю.	Запровадити положення щодо забезпечення доступної інфраструктури для голосування, включаючи доступні виборчі дільниці, інформаційні матеріали та альтернативні методи голосування, що сприятимуть політичній участі людей з інвалідністю.
Механізми моніторингу та забезпечення виконання	Механізми моніторингу та правозастосування можуть бути недостатньо ефективними у забезпеченні виконання законодавства про права осіб з інвалідністю.	Посилити моніторингові органи, наділити їх достатніми ресурсами та повноваженнями, а також створити ефективні механізми звітування та реагування на випадки дискримінації та порушення прав осіб з інвалідністю.

Джерело: розроблено автором.

та забезпечення ефективного захисту прав людей з інвалідністю. Ключові напрямки законодавчої реформи мають включати наступні напрями (табл. 1).

Запропоновані підходи до удосконалення нормативно-правової бази та законодавчі зміни спрямовані на створення більш інклюзивної та сприятливої правової

бази, яка захищає права та гідність людей з інвалідністю в Україні. Реалізація передбачених реформ сприятиме формуванню суспільства, яке цінує різноманітність, заохочує рівні можливості та активно підтримує інтеграцію людей з інвалідністю в усі аспекти життя.

Крім того, необхідно створити механізми для підвищення доступності та якості послуг для людей з інвалідністю, що включає в себе створення надійних рамок для надання медичних послуг, професійної реабілітації та освітньої підтримки. Ініціативи, спрямовані на підвищення доступності допоміжних технологій і пристроїв, також можуть бути включені в стратегію реформ, що сприятиме більшій незалежності та участі.

Для досягнення передбачених стратегічних цілей необхідно налагодити співпрацю між державними органами, неурядовими організаціями та відповідними зацікавленими сторонами. Багатосторонні партнерства можуть сприяти залученню різних точок зору та досвіду, забезпечуючи більш комплексний та ефективний процес реформування. Крім того, впровадження технологічних рішень і цифрових платформ може впорядкувати надання послуг, роблячи інформацію та підтримку більш доступними для людей з інвалідністю. Використання інноваційних технологій може підвищити ефективність адміністративних процесів, полегшуючи людям доступ до необхідних послуг.

Загалом, стратегічні напрямки реформи передбачають встановлення чітких цілей, вдосконалення законодавчої бази та впровадження механізмів, спрямованих на підвищення доступності та якості послуг. Реалізуючи ці стратегічні ініціативи, Україна зможе створити систему соціального захисту, яка буде чутливою, інклюзивною та сприятиме повноцінній участі та добробуту людей з інвалідністю в суспільстві.

При розробці конкретних заходів і програм важливим є цільовий підхід, спрямований на вирішення найбільш важливих аспектів соціального захисту людей з інвалідністю в Україні. Розвиток цих ініціатив має на меті створення відчутних, ефективних і сталих систем підтримки, які задовольняють різноманітні потреби цієї демографічної групи та їхніх родин.

Визначення найбільш важливих аспектів передбачає комплексну оцінку проблем, з якими стикаються люди з інвалідністю. Ключові сфери можуть включати доступність, охорону здоров'я, освіту, працевлаштування та соціальну інтеграцію. Конкретні заходи повинні бути розроблені з урахуванням детального розуміння цих проблем, щоб забезпечити значущий вплив.

Одним з найважливіших аспектів є підвищення доступності громадських просторів та послуг. Конкретні заходи можуть включати вдосконалення інфраструктури, наприклад, пандуси та ліфти, щоб люди з обмеженою мобільністю могли самостійно пересуватися громадським простором. Крім того, розвиток доступного громадського транспорту та впровадження принципів універсального дизайну в архітектуру можуть суттєво сприяти інклюзивності.

Програми охорони здоров'я повинні бути розроблені таким чином, щоб задовольняти унікальні медичні потреби людей з інвалідністю. Це може включати створення спеціалізованих клінік, збільшення доступності

допоміжних пристроїв і навчання медичних працівників методам роботи з людьми з інвалідністю. Крім того, мають бути інтегровані послуги з підтримки психічного здоров'я для вирішення психосоціальних аспектів життя з інвалідністю.

Освітні ініціативи мають бути спрямовані на створення інклюзивного навчального середовища. Це включає навчання педагогів інклюзивним методам викладання, надання необхідних ресурсів і пристосувань, а також підвищення обізнаності для зменшення стигматизації та створення сприятливої атмосфери для учнів з інвалідністю.

Програми зайнятості мають важливе значення для сприяння економічній інтеграції людей з інвалідністю. Заходи можуть включати заохочення бізнесу до найму людей з інвалідністю, надання програм професійного навчання та забезпечення доступності та пристосованості робочих місць.

Програми підтримки, спрямовані на людей з інвалідністю та їхні сім'ї, повинні враховувати різні аспекти, включаючи фінансову допомогу, консультаційні послуги та мережі громадської підтримки. Ці програми спрямовані на полегшення економічного та емоційного тягаря, часто пов'язаного з життям з інвалідністю.

Вкрай важливо, щоб ці конкретні заходи і програми розроблялися із залученням людей з інвалідністю, їхніх родин і відповідних зацікавлених сторін до процесів планування та реалізації. Це гарантує, що ініціативи відповідатимуть реальним потребам громади і сприятимуть формуванню почуття причетності та розширенню прав і можливостей.

Вирішуючи ці критичні аспекти за допомогою цілеспрямованих заходів і програм, Україна може працювати над побудовою більш інклюзивного суспільства, де люди з інвалідністю мають рівні можливості, насолоджуються підвищеним добробутом і роблять активний внесок у соціальну структуру суспільства.

Забезпечення успіху реформ у сфері соціального захисту людей з інвалідністю в Україні вимагає ретельного аналізу потенційних джерел фінансування та створення ефективних механізмів управління реформами.

Аналіз можливих джерел фінансування є важливим кроком у забезпеченні фінансової підтримки, необхідної для проведення комплексних реформ. Потенційними джерелами можуть бути державний бюджет, міжнародна допомога та гранти, державно-приватне партнерство та соціальні інвестиції. Важливо вивчити інноваційні моделі фінансування, які відповідають цілям реформ, балансуючи між фінансовою відповідальністю та необхідністю задовольнити різноманітні потреби людей з інвалідністю.

Державний бюджет є основним джерелом фінансування, що вимагає ретельного розподілу та визначення пріоритетів. Адвокація збільшення бюджетних асигнувань на програми соціального захисту, особливо ті, що спрямовані на людей з інвалідністю, має важливе значення. Водночас, вивчення можливостей міжнародної співпраці та партнерства може сприяти залученню зовнішнього фінансування на додаток до внутрішніх ресурсів.

Створення ефективного механізму управління реформами є не менш важливим для подолання склад-

Таблиця 2. Критерії оцінювання впливу реформ на якість життя людей з інвалідністю

Критерій	Очікуваний результат	Позитивні зміни
Підвищення доступності	Покращення доступності у громадських місцях, транспорті та основних послугах.	Люди з інвалідністю відчують більшу незалежність та участь у різних аспектах суспільного життя, що сприятиме створенню більш інклюзивного суспільства.
Покращення медичних послуг	Кількість спеціалізованих медичних послуг та більша доступність допоміжних пристроїв.	Люди з інвалідністю отримають переваги від покращення фізичного та психічного здоров'я, що призведе до загального покращення якості їхнього життя.
Практики інклюзивної освіти	Інклюзивне навчальне середовище та механізми підтримки для учнів з інвалідністю.	Інклюзія в освіті сприятиме розвитку різноманітних навичок і талантів, готуючи людей з інвалідністю до активної участі у трудовій діяльності та житті суспільства.
Збільшення можливостей працевлаштування	Стимули для бізнесу наймати людей з інвалідністю та програми професійного навчання.	Підвищення рівня зайнятості серед людей з інвалідністю, що призводить до розширення їхніх економічних можливостей та зменшення залежності від соціальної допомоги.
Комплексні програми підтримки	Програми підтримки людей з інвалідністю та їхніх сімей.	Зменшення економічного та емоційного навантаження в сім'ях, де є інваліди, що сприятиме створенню більш сприятливої та згуртованої суспільної структури.
Зменшення дискримінації	Проведення інформаційних заходів, спрямованих на зменшення дискримінації.	Зміни у ставленні суспільства до більш інклюзивного та толерантного мислення, що сприятиме більшій соціальній згуртованості.
Технологічні рішення	Впровадження технологічних рішень для оптимізації надання послуг.	Підвищення ефективності адміністративних процесів, що полегшує доступ людей з інвалідністю до необхідних їм послуг.

Джерело: розроблено автором.

нощів, пов'язаних з їх реалізацією. Це передбачає створення спеціального органу або робочої групи, відповідальної за нагляд, координацію та оцінку прогресу реформ. Такий орган має складатися з експертів, представників відповідних міністерств та членів громадянського суспільства, щоб забезпечити багатосторонній підхід.

Ефективне управління реформами вимагає прозорості та підзвітної структури управління. Повинні існувати механізми регулярного моніторингу та оцінки для визначення впливу реформ, виявлення викликів та внесення необхідних коректив. Взаємодія з людьми з інвалідністю та організаціями, що представляють їхні інтереси, протягом усього процесу реформування є життєво важливою для забезпечення того, щоб впроваджувані зміни відповідали реальним потребам громади.

Комунікаційні та інформаційні кампанії є невід'ємними компонентами управління реформами, сприяючи розумінню та підтримці з боку громадськості. Необхідно розробити чіткі комунікаційні стратегії для донесення цілей, переваг та прогресу реформ до різних зацікавлених сторін, включаючи широку громадськість, політиків та людей з інвалідністю.

Для подальшого підвищення ефективності управління реформами використання технологій і підходів, що базуються на даних, може забезпечити розуміння в режимі реального часу і сприяти прийняттю рішень на основі фактичних даних. Цифрові платформи для збору,

аналізу та звітування даних можуть спростити адміністративні процеси та підвищити загальну ефективність програм соціального захисту.

Отже, фінансове забезпечення та управління реформами в системі соціального захисту людей з інвалідністю в Україні вимагають стратегічного та спільного підходу. Диверсифікація джерел фінансування, створення ефективних механізмів управління та впровадження технологічних інновацій є невід'ємними елементами забезпечення успіху та сталості реформаторських ініціатив. Завдяки ретельному фінансовому плануванню, опрацюванню питань органами державної влади та надійним структурам управління українським структурам суб'єктів господарювання Україна може прокласти шлях до більш інклюзивного та справедливого суспільства для людей з інвалідністю.

Визначення конкретних і вимірюваних очікуваних результатів має вирішальне значення для оцінки успішності реформ у сфері соціального захисту людей з інвалідністю в Україні. Ці очікувані результати слугують орієнтирами для оцінки впливу реформ на якість життя людей з інвалідністю та суспільства в цілому (табл. 2).

Визначені в табл. 2 очікувані результати, узгоджуються з ширшою метою створення суспільства, в якому люди з інвалідністю мають рівні можливості, користуються підвищеним добробутом і роблять активний внесок у життя своїх громад. Позитивні зміни, очікувані від цих реформ, виходять за межі індивідуального рівня, сприяючи створенню більш інклюзивного та справед-

Таблиця 3. Стратегічні підходи щодо подолання ключових викликів реалізації державної політики соціального захисту людей з інвалідністю

Напрями	Виклики	Стратегія
Фінансові обмеження	Обмеженість фінансових ресурсів може перешкоджати повноцінному впровадженню комплексних реформ.	Визначати пріоритети реформ, виходячи з нагальних потреб, шукати різноманітні джерела фінансування та виступати за збільшення бюджетних асигнувань на програми соціального захисту.
Опір змінам	Опір з боку різних зацікавлених сторін, включаючи державні органи, постачальників послуг та громадськість.	Проведення ретельних інформаційних кампаній для інформування зацікавлених сторін про переваги реформ, залучення їх до процесу прийняття рішень та вирішення проблемних питань шляхом відкритого діалогу.
Бюрократична неефективність	Складні бюрократичні процеси можуть призвести до затримок у наданні послуг та пільг.	Впорядкувати адміністративні процедури, інвестувати в цифрові рішення для підвищення ефективності та забезпечити навчання персоналу для більш плавного впровадження.
Суспільно-культурні бар'єри	Суспільні та культурні погляди та переконання щодо інвалідності можуть перешкоджати прийняттю інклюзивної політики.	Впроваджувати цільові інформаційні програми, спрямовані на подолання стереотипів, сприяти навчанню з питань культурної чутливості та залучати лідерів громад до схвалення і підтримки реформ.
Політична нестабільність	Зміна політичних пріоритетів та зміна керівництва може вплинути на безперервність реформ.	Виступати за двопартійну підтримку та включення прав людей з інвалідністю до національного порядку денного, гарантуючи, що реформи виходять за рамки політичних змін.
Надмірна залежність від технологій	Залежність від технологій може виключати верстви населення з обмеженим доступом або технологічною грамотністю.	Забезпечити інклюзивність шляхом надання альтернативних каналів доступу до послуг, інвестування в програми цифрової грамотності та проведення регулярних оцінок доступності.
Непередбачувані наслідки	Реформи можуть мати непередбачувані негативні наслідки для певних підгруп людей з інвалідністю.	Проводити ретельну оцінку впливу до і під час впровадження реформ, що дозволить вносити корективи для пом'якшення будь-яких негативних наслідків для вразливих груп населення.
Сприйняття та довіра громадськості	Скептичне ставлення громадськості або відсутність довіри до процесу реформ.	Сприяти прозорому спілкуванню, взаємодіяти з громадськістю через різні канали та демонструвати відчутні позитивні результати для побудови довіри з часом.

Джерело: розроблено автором.

ливого суспільства в цілому. Завдяки цілеспрямованим та ефективним реформам Україна може уявити собі майбутнє, в якому права та потенціал людей з інвалідністю будуть повністю реалізовані.

Реформування системи соціального захисту людей з інвалідністю в Україні супроводжується певними викликами та потенційними ризиками. Виявлення наявних викликів має вирішальне значення для розробки стратегій, спрямованих на пом'якшення негативних наслідків та забезпечення успіху і сталості реформаторських ініціатив. Важливо зупинитися на ключових підходах до вирішення проблемних питань на основі стратегічного планування (табл. 3).

Проактивно реагуючи на визначені в табл. 3 виклики та ризики шляхом стратегічного планування та залучення зацікавлених сторін, Україна може успішно подолати складнощі реформи соціального захисту. Гнучкий та адаптивний підхід матиме важливе значення для реагування на обставини, що змінюються, та забезпечення позитивного впливу реформ на людей з інвалідністю та суспільство в цілому.

Підсумовуючи комплексний аналіз подальших реформ соціального захисту людей з інвалідністю в Україні, можна сформулювати кілька ключових рекомендацій, які допоможуть успішно впроваджувати ці трансформаційні заходи. Вказані рекомендації спрямовані на вирішення проблем, максимізацію позитивних результатів та сприяння розвитку більш інклюзивного суспільства. Слід виокремити наступні шляхи реформування структури державної політики в сфері соціального захисту осіб з інвалідністю.

1. Багатостороння співпраця зацікавлених сторін, що передбачає заохочення спільних зусиль за участю органів державної влади, неурядових організацій, громадянського суспільства та людей з інвалідністю. Інклюзивність у процесах прийняття рішень підвищує актуальність та ефективність реформаторських ініціатив.

2. Підтримання постійного діалогу та консультацій із людьми з інвалідністю та організаціями, що їх представляють, протягом усього процесу реформ, адже їх бачення є ключовими для розуміння реальних потреб, виявлення проблем та пошуку рішень.

3. Розбудова спроможності на основі інвестицій в програми розбудови спроможності для відповідних зацікавлених сторін, включаючи державних службовців, медичних працівників, освітян та постачальників послуг. Поглиблення їхнього розуміння інклюзивних практик щодо людей з інвалідністю має вирішальне значення для успішного впровадження реформ.

4. Розроблення гнучких стратегій, які можуть адаптуватися до мінливих обставин і вирішувати непередбачувані проблеми у сфері потреб людей з інвалідності, регулярне оцінювання впливу реформ і відповідне коригування стратегії для забезпечення максимальної ефективності.

5. Диверсифікація ресурсів, що передбачає пошук різних джерел фінансування, включаючи державний бюджет, міжнародну допомогу, державно-приватне партнерство та інноваційні моделі фінансування. Диверсифікований підхід до фінансування забезпечує фінансову стабільність та стійкість до економічних коливань.

6. Послідовна інтеграція технологій для покращення надання послуг, забезпечуючи при цьому доступність для всіх, розроблення цифрових рішень, які є інклюзивними та доповнюють традиційні канали, визнаючи різноманітні потреби та можливості людей з інвалідністю.

7. Проведення постійних заходів з інформування громадськості, з метою сприяти розумінню, прийняттю та підтримці людей з інвалідністю. Добре поінформована громадськість з більшою ймовірністю буде відстоювати права та інтеграцію людей з інвалідністю.

8. Створення ефективних механізмів моніторингу та оцінки для постійного визначення рівня впливу реформ. Регулярні огляди дозволяють вчасно вносити корегування, гарантуючи, що реформи залишаються на правильному шляху і приносять заплановані вигоди.

9. Порівняння з найкращими світовими практиками у сфері прав людей з інвалідністю та соціального захисту, вивчення успішних моделей, впроваджених в інших країнах, що може надати цінну інформацію та спрямувати вдосконалення стратегій реформ.

Впровадження рекомендацій вимагає стійкої прихильності всіх зацікавлених сторін і відданості принципам інклюзивності, рівності та соціальної справедливості. Надаючи пріоритет правам і добробуту людей з інвалідністю, Україна може створити більш справедливе та інклюзивне суспільство, яке визнає і цінує внесок усіх своїх громадян.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Аналіз реформ соціального захисту людей з інвалідністю в Україні дає змогу зробити ключові висновки та зробити важливі висновки, які підкреслюють важливість трансформаційних змін. Виявлені виклики, можливості та стратегічні рекомендації в сукупності сприяють розробці дорожньої карти для створення більш інклюзивного та сприятливого середовища для людей з інвалідністю.

Аналіз підкреслив необхідність комплексних законодавчих реформ, які відповідають міжнародним стандартам, забезпечують захист прав і сприяють створенню рівних можливостей. Посилення законодавства у по-

єднанні з багатосторонньою співпрацею стали ключовими стратегіями для вирішення багатогранних проблем, з якими стикаються люди з інвалідністю.

Стратегічні напрямки, включаючи підвищення доступності, покращення медичних послуг, інклюзивну освіту, розширення можливостей працевлаштування та комплексні програми підтримки, були визначені як ключові напрями реформ. Вказані напрямки, за умови їх ефективного впровадження, обіцяють позитивні зміни не лише для людей з інвалідністю, але й для суспільства в цілому. Потенціал для розширення економічних можливостей, зменшення соціального тягаря та покращення якості життя людей з інвалідністю підкреслює ширші суспільні переваги цих реформ.

Однак процес реформ не позбавлений викликів, включаючи фінансові обмеження, бюрократичну неефективність та культурні бар'єри. Усвідомлення цих викликів лежить в основі розробки стратегій, спрямованих на пом'якшення негативних наслідків, підвищення прозорості та зміцнення довіри громадськості до процесу реформ.

Зрештою, успіх цих реформ залежить від стійкої прихильності всіх зацікавлених сторін, включаючи державні органи, громадянське суспільство та самих людей з інвалідністю. Надаючи пріоритет інклюзивності, залучаючи різноманітні джерела фінансування та розумно інтегруючи технології, Україна може створити середовище, в якому поважатимуться права людей з інвалідністю, повністю реалізовуватиметься їхній потенціал, і вони будуть активно включені в життя суспільства.

По суті, реформи, які пропонується реалізувати, є не просто коригуванням політики; вони представляють собою зобов'язання щодо побудови більш чутливого, справедливого і підтримуючого суспільства. Реалізація комплексних реформ — це не лише питання правових чи адміністративних змін, а й глибокий зсув у бік суспільства, яке цінує і розширює можливості кожного громадянина, незалежно від його здібностей. Завдяки успішному впровадженню реформ Україна має можливість посилити засади інклюзивності, створивши прецедент для ширшого глобального дискурсу у країні про права людей з інвалідністю та їх соціальний захист.

Література:

1. Кочубей Т., Рябініна М. Доступність як важлива умова реалізації прав людей з інвалідністю. Соціальна робота та соціальна освіта. 2020. Вип. 1. С. 60—71.
2. Калашнікова Л. В. Проблеми соціального захисту інтересів родин, що виховують дітей з інвалідністю та дітей з обмеженими можливостями здоров'я. Вісник ХНУ імені ВН Каразіна. Серія "Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи". 2018. Т. 41. С. 49—55.
3. Безпека сталого розвитку регіонів та територіальних громад України на засадах інклюзивного зростання: монографія / Н. В. Павліха, І. О. Цимбалюк, Н. Л. Хомюк, М. В. Войчук, А. Ю. Савчук, В. В. Коломечук, С. М. Цимбалюк. Луцьк: Вежа-Друк. 2022. 512 с.
4. Інклюзивний сільський розвиток в Україні: монографія / за ред. д-ра екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України О. М. Бородіної; НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогнозів. НАН України". К., 2020. 257 с.

5. Соціальна та освітня інклюзія: історія, сучасність, перспективи розвитку: колективна монографія у 2 частинах. Частина 1. Інституційні та особистісні аспекти впровадження в Україні. / за ред. С.П. Миронової, Л. Б. Платаш. Чернівці: "Технодрук", 2021. 352 с.

6. Остролюцька Л. І. Розвиток центрів реабілітації дітей та молоді з інвалідністю в Україні (90-і рр. XX-початок XXI ст.): дис. к. пед. наук: 13.00.05. Київський університет імені Бориса Грінченка, 2021. 326 с.

7. Остролюцька Л.І. Соціальна робота з дітьми та молоддю з інвалідністю: міфи та українська реальність. Педагогічний альманах. 2012. Вип. 16. С. 242—247.

8. Пархоменко-Куцевіл О. І. Теоретичні засади реформування охорони здоров'я в умовах воєнного часу та надзвичайних ситуацій. Публічне управління та адміністрування у сфері охорони здоров'я: матеріали науково-практичної конференції (м. Київ, 20 жовтня 2022 р.) / Національний університет охорони здоров'я України ім. П.Л. Шупика. Київ: МОРІОН, 2022. С. 32—34.

9. Клименко А. Л. Стандарти і гарантії соціального забезпечення: міжнародно-правовий і вітчизняний контекст: монографія. Харків: Юрайт, 2019. 176 с.

10. Соціально-економічні та гуманітарні наслідки російської агресії для українського суспільства. Київ, Центр Разумкова, 2022. 277 с.

References:

1. Kochubei, T. and Riabinina, M. (2020), "Accessibility as an important condition for realizing the rights of people with disabilities", *Sotsialna robota ta sotsialna osvita*, vol. 1, pp. 60—71.

2. Kalashnikova, L. V. (2018), "Problems of social protection of the interests of families raising children with disabilities and children with limited health opportunities", *Visnyk KhNU imeni VN Karazina. Seriya "Sotsiologichni doslidzhennia suchasnoho suspilstva: metodolohiia, teoriia, metody"*, vol. 41, pp. 49—55.

3. Pavlikha, N. V. Tsymbaliuk, I. O. Khomiuk, N. L. Voichuk, M. V. Savchuk, A. Yu. Kolomechiuk, V. V. and Tsymbaliuk, S. M. (2022), *Bezpeka staloho rozvytku rehioniv ta terytorialnykh hromad Ukrainy na zasadakh inkluzyvnoho zrostannia* [Security of sustainable development of regions and territorial communities of Ukraine on the basis of inclusive growth], Vezha-Druk, Lutsk, Ukraine.

4. Borodinoi, O.M. (2020), *Inkluzyvnyi silskyi rozvytok v Ukraini* [Inclusive rural development in Ukraine], NAN Ukrainy, DU "In-t ekon. ta prohnozuv. NAN Ukrainy", Kyiv, Ukraine.

5. Myronovoi, S.P. and Platash, L. B. (2021), *Sotsialna ta osvitiia inkluziia: istoriia, suchasnist, perspektyvy rozvytku* [Social and educational inclusion: history, modernity, development prospects], vol. 1, Instytutsiini ta osobystisni aspekty vprovadzhenia v Ukraini [Institutional and personal aspects of implementation in Ukraine], Tekhnodruk, Chernivtsi, Ukraine.

6. Ostrolutska, L. I. (2021), "Development of rehabilitation centers for children and youth with disabilities in Ukraine (90s of XX-early XXI centuries)" Abstract of Ph.D. dissertation, Pedagogical sciences, Kyivskiy universytet imeni Borysa Hrinchenka, Kyiv, Ukraine.

7. Ostrolutska, L.I. (2012), "Social work with children and youth with disabilities: myths and Ukrainian reality", *Pedahohichniy almanakh*, vol. 16, pp. 242—247.

8. Parkhomenko-Kutsevil, O. I. (2022), "Theoretical foundations of health care reform in wartime and emergency situations". *Naukovo-praktychnoi konferentsii. Publichne upravlinnia ta administruvannia u sferi okhorony zdorovia* [Scientific and practical conference. Public management and administration in the field of health care], *Natsionalnyi universytet okhorony zdorovia Ukrainy im. P.L. Shupyka*. MORION, Kyiv, Ukraine.

9. Klymenko, A. L. (2019), *Standarty i harantii sotsialnoho zabezpechennia: mizhnarodno-pravovy i vitchyzniani kontekst* [Standards and guarantees of social security: international legal and domestic context], Yurait, Kharkiv, Ukraine.

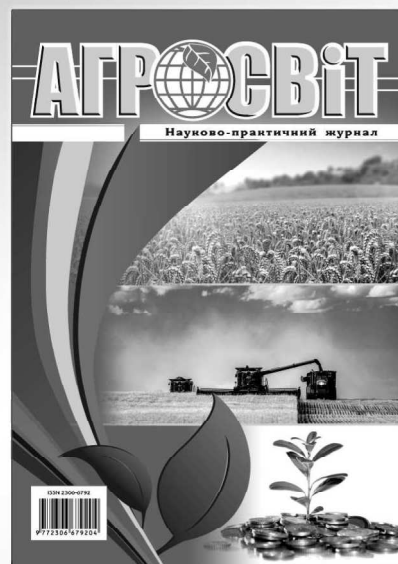
10. Tsentrazumkova (2022), *Sotsialno-ekonomichni ta humanitarni naslidky rosiiskoi ahresii dlia ukrainskoho suspilstva* [Socio-economic and humanitarian consequences of Russian aggression for Ukrainian society], Tsentrazumkova, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 11.05.2024 р.

АГРОСВІТ

<https://nayka.com.ua>

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

**Журнал включено до переліку
наукових фахових видань України
з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)**

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

А. П. Хряпинський,
аспірант, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, м. Харків, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2492-051X>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.11.263

ХАРАКТЕРИСТИКА ДЕРЖАВНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ГІБРИДНИХ ЗАГРОЗ: ГЛОБАЛЬНІ ТРЕНДИ ТА ЗАКОНОМІРНОСТІ

A. Khriapynskyi,
Postgraduate Student of the Kharkiv National University named after V. N. Karazin, Kharkiv, Ukraine

CHARACTERIZATION OF STATE INFORMATION POLICY IN CONDITIONS OF HYBRID THREATS: GLOBAL TRENDS AND REGULARITIES

У даній статті здійснюється аналіз та доктринальний синтез концептуальних засад державної інформаційної політики в умовах гібридних загроз через глобальні тренди та закономірності.

В результаті проведеного дослідження звернуто увагу на те, що турбулентні економічні та військово-політичні процеси у світі, "деглобалізація" свідчить, що починаються глибокі системні зміни, потенційній кризі капіталістичного суспільства модерну, а також можливості входження у стан "interregnum" та "суспільства травми", що означатиме глобальну кризу фундаментальних інституцій сучасного суспільства та генерування безлічі ризиків та загроз (ірраціональність, криза ідентичності, руйнування соціальних структур та ієрархій, зростання впливу радикальних політичних організацій, екстремістських та терористичних організацій, релігійних сект, надмірна фрагментація та атомізація суспільства, зростання насильства та злочинності, загострення етноконфесійних тертя, відцентрові тенденції та інше).

Аргументовано доведено, що вивчення характеристик державної інформаційної політики в умовах гібридних загроз та глобальних трендів має велике значення для забезпечення національної безпеки, підвищення ефективності державного управління та розвитку країни в цілому, адже сприяє виявленню проблем та недоліків у державній інформаційній політиці, розробити стратегію захисту від гібридних загроз та використовувати інноваційні технології для підвищення ефективності державної інформаційної політики.

This article provides an analysis and doctrinal synthesis of the conceptual foundations of state information policy in the context of hybrid threats through global trends and patterns. As a result of the conducted research, attention is drawn to the fact that turbulent economic and military-political processes in the world, "deglobalization" indicate that systemic changes begin, the potential crisis of modern capitalist society, as well as the opportunities for entering the state of "interregnum" and "society of trauma", which will mean a global crisis of fundamental institutions of modern society and the generation of numerous risks and threats (irrationality, identity crisis, destruction of social structures and hierarchies, increasing influence of radical political organizations, extremist and terrorist organizations, religious sects, excessive fragmentation and atomization of society, increasing violence and crime, exacerbation of ethno-confessional conflicts, centrifugal tendencies, and others).

It is argued and proven that the study of the characteristics of state information policy in the context of hybrid threats and global trends is of great importance for ensuring national security, improving state governance efficiency, and the overall development of the country, as it helps to identify problems and shortcomings in state information policy, develop strategies to protect against hybrid threats and use innovative technologies to increase the efficiency of state information policy.

It has been proven that due to the increasing number of hybrid threats caused by large-scale changes in the global information landscape, state information policy is becoming more complex and requires attention to global trends and patterns. In such conditions, it is relevant to study the characteristics of state information policy, which will help to understand what changes need to be made to ensure national security and preserve the socio-economic development of the country. The connection between hybrid threats and state information policy can be examined through specific examples. For instance, cyber-attacks, fake news, and other methods of influencing public opinion are becoming increasingly common worldwide. This can cause significant problems for the state if measures are not taken to protect against them. Therefore, studying global trends and patterns in the context of state information policy will help to identify the most effective methods of combating these threats and develop a strategy to protect against them. Additionally, this research can also help identify opportunities for using new technologies and tools to increase the effectiveness of state information policy in the face of hybrid threats.

Ключові слова: управління, гібридні загрози, протидія та превенція, інноваційний розвиток, протидія загрозам, превенція загрозам, гібридні загрози в управлінні.

Key words: management, hybrid threats, counteraction and prevention, innovative development, countermeasures against threats, prevention of threats, hybrid threats in management.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У зв'язку зі зростаючою кількістю гібридних загроз, які викликаються широкомасштабними змінами у глобальному інформаційному ландшафті, державна інформаційна політика стає все більш складною та вимагає уваги до глобальних трендів та закономірностей. В таких умовах актуально дослідження характеристик державної інформаційної політики, що дозволить зрозуміти, які зміни необхідно внести для забезпечення національної безпеки та збереження соціально-економічного розвитку країни.

Зв'язок між гібридними загрозами та державною інформаційною політикою можна дослідити на рівні конкретних прикладів. Наприклад, у світі стають все поширенішими кібератаки, фейкові новини та інші методи впливу на громадську думку. Це може спричинити великі проблеми для держави, якщо не будуть прийняті заходи для захисту від них. Тому вивчення глобальних трендів та закономірностей у контексті державної інформаційної політики дозволить виявити найбільш ефективні методи боротьби з цими загрозами та розробити стратегію захисту від них. Крім того, це дослідження також може допомогти виявити можливості для використання нових технологій та інструментів для підвищення ефективності державної інформаційної політики в умовах гібридних загроз. Таким чином, дослідження даної теми має велике значення для забезпечення національної безпеки та впровадження інновацій у державному управлінні.

Теоретико-прикладні аспекти дослідження сутності гібридних загроз знайшли своє відображення у наукових працях багатьох вчених: Л.І. Аркуша, О.О. Дудоров, В.С. Лукомський, Є.В. Невмержицький, О.В. Терещук, С.А. Шалгунова, які прямо та опосередковано розглядали питання й державної інформаційної політики. В той же час, не дивлячись на сталий науковий інтерес чимало аспектів залишаються невирішеними.

Внаслідок чого метою даної статті є наукове обґрунтування концептуальних засад державної інформаційної політики в умовах гібридних загроз через глобальні тренди та закономірності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У науковому середовищі існує досить багато точок зору на стан сучасного суспільства, його особливостей і структури. Одним із зрізів цієї дискусії є диспозиція "модерн — постмодерн". Постмодерні теоретики наполягають на тому, що в суспільстві модерну відбулися настільки колосальні зміни, що воно перейшло в якісно новий стан — епоху постмодерну. Основною ознакою постмодерну є розпад основних структур модерну — класичної раціональності, однаковості та стандартизації, принципу економічної корисності, орієнтації на масове матеріальне виробництво, класової структури суспільства, віри в соціальний прогрес тощо. Постмодерн є тотальною невизначеністю, відсутністю лінійних цілеспрямованих змін, радикальний плюралізм.

Однією з головних рис постмодерну є криза метанаративів — великих проектів, пояснювальних систем, що претендують на універсальність, що зумовлює дроблення та мінливість соціокультурної сфери.

Таким же роздробленим є суспільство і з погляду Ж. Дельоза, який стверджує, що воно перейшло від "суспільства дисципліни" до "суспільства контролю", для якого характерна фрагментація, відсутність доступних для огляду довго- і середньострокових перспектив, постійні кардинальні нелінійні зміни [1, с. 47]. Дельоз разом з Ф. Гваттарі вводять поняття "ризома", описують сучасний світ як множинний, невпорядкований, здатний розвиватися у будь-яких напрямках та приймати різні конфігурації [2, с. 32—36]. Навіть індивід, з позиції Делеза, позбавляється стійких якостей, розщеплюється і перетворюється на дивіда, що вбудовується на постійні зміни.

3. Бауман також говорить про "неспрямованість змін" сучасного світу. Він характеризує стан сучасного суспільства як "interregnum" — перерву між ламанням старого порядку та виникненням нового; старе не працює, а нове ще народилося, стан невпевненості, невизначеності майбутнього [3, с. 15]. Бауман виділяє такі його характеристики: плюралізм культур, що поширюється на всі сфери життя та всі його прояви; постійні зміни, відсутність стійкості та передбачуваності; відсутність владних універсалій; гегемонія ЗМІ та їх продукції; зникнення основної реальності, її розмивання у просторі символів, через що весь соціальний простір починають визначати символи.

Опонентами постмодернізму виступають прихильники трактування сучасного суспільства як "пізнього модерну". Вони стверджують, що зміни, що відбуваються в сучасному суспільстві, не такі радикальні і пов'язані не з занепадом модерну, а з його "успіхом", який пов'язаний з розвитком капіталістичних відносин. Ф. Вебстер виділяє низку ознак сучасного капіталізму — провідна роль транснаціональних корпорацій, посилення конкуренції та її глобальний масштаб, зниження суверенітету національних держав, глобалізація, — вибудовування всього світу відповідно до моделі західного суспільства та його універсальних цінностей [4, с. 382]. Він також говорить про масоване проникнення "цивілізації бізнесу", ринкових відносин у всі сфери життя, у тому числі в ті, що раніше були вільними від них [5, с. 583]. Згідно Вебстеру, світ і всі сфери суспільства все більше підкоряються загальним принципам і логіці капіталізму і ринку, а інформатизація тільки прискорює цей процес, оскільки "глобальний капіталізм потребує реклами, інформаційних технологій, корпоративного планування та ефективного маркетингу" [4, с. 384].

Таким чином, в основі сучасного суспільства лежить не різноманітність розщепленість, а єдині принципи "макдональдизації" — нової раціональності "розвиненого капіталізму", яка "домагається все більшого домінування в різних сферах життя американського суспільства та решти світу" [6, с. 103].

Незважаючи на значні розбіжності трактувань та результатів соціологічного аналізу сучасного суспільства, загальновизнаним фактом вважається його інформатизація, яка веде до ряду суттєвих соціальних трансформацій: інформація стає одним із ключових ресурсів, що впливають на економічні, політичні, соціальні та культурні відносини; через розвиток засобів комунікації відбувається рух більших обсягів інформації у глобальному масштабі, що веде до перетворення світу на "глобальне село"; можливість миттєвої комунікації між її суб'єктами через відсутність просторово-часових обмежень призвела до інверсії простору та часу; занурення соціальних процесів у "гіперреальність" та формування "культури реальної віртуальності" — повне занурення реальності у віртуальні образи, віртуальний простір [7, с. 351—353]. Віртуальне втрачає зв'язок із реальним та замінює його; горизонтальні комунікації починають переважати над вертикальними, унаслідок чого формуються мережеві структури, що витісняють традиційні ієрархічні; одним з парадоксів інформатизації є те, що зі збільшенням соціальних контактів через віртуальні мережі, суспільство стає більш атомізованим, тому що

індивіди самі вибирають контент і замикаються у своїх інформаційних капсулах [4, с. 101].

Визнаючи високу значимість теоретичних розробок і результатів соціологічного аналізу, а також серйозних трансформацій, пов'язаних з інформатизацією суспільства, зазначимо, що незважаючи на уявну різноманітність думок, субкультур і швидких змін у соціальній структурі, в основі сучасного суспільства, як і раніше переважно лежить неоліберальна ідеологія ("універсальні" цінності, принципи "макдональдизації") та соціально-економічні відносини капіталістичного типу.

У доповіді "Edelman Trust Barometer" йдеться про економічний скепсис жителів планети та наростаючу поляризацію світу. У більшості країн суттєво впав рівень економічного оптимізму. У середньому у світі люди не очікують, що у найближчі п'ять років їхні сім'ї житимуть краще. Автори дослідження наголошують на відчутті економічної тривоги; падіння довіри до урядів, — люди називають їх неетичними та некомпетентними; масштабний класовий розрив, серед причин якого: брак ідентичності, системна несправедливість та суспільні страхи. Поляризація суспільства та розрив класів проявляється і в ступені довіри до інститутів між 25 відсотками представників верхніх та нижніх верств суспільства за доходами. Рівень довіри бідних до інститутів нижчий на 15 відсотків. В результаті "жителі однієї і тієї ж країни живуть у різних реальностях". Автори доповіді фіксують кризу інституційної довіри та перехід до гострої поляризації в суспільстві [2, с. 34].

Виходячи з вищевисловлених трендів розвитку сучасного суспільства у глобальному масштабі, можна зробити низку висновків щодо тенденцій взаємозв'язку державної інформаційної політики та її загальних умов реалізації. "Успіх" модерну та "макдональдизація" сучасного суспільства мають зворотний ефект — "іраціональність раціонального" (неефективність, непередбачуваність, непрорахованість, втрата контролю та дегуманізація праці) [5, с. 44]. Це створює специфічні умови, вимагаючи роботи не лише з цінностями, переконаннями та установками, але й з відновленням раціональності. Інша група тенденцій пов'язані з інформатизацією сучасного суспільства.

По-перше, інформатизація суспільства тісно пов'язана зі збільшенням інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), на яких зав'язано більшість об'єктів (зокрема критичних) інфраструктури. Інноваційний розвиток ІКТ стає одним із ключових визначальних факторів сталого розвитку та конкурентоспроможності держави. По-друге, можливість миттєвого та екстериторіального руху інформації у глобальному масштабі веде до посилення глобалізаційних процесів а, отже, її негативних ефектів, описаних вище. Також цей фактор призводить до безпрецедентного прискорення соціальних процесів, внаслідок чого зростають і важко прораховуються ризики. Це створює потребу у швидкому реагуванні на загрози, яка може бути забезпечена тісною взаємодією органів державної влади. По-третє, занурення соціальних процесів у віртуальну реальність та поглиблення атомізації суспільства ("інформаційні капсули", інформаційне навантаження) призводять до збільшення маніпулятивних можливостей політичних акторів (у тому числі іноземних держав, корпорацій, екстремістських та

терористичних організацій). Ця обставина створює "крен" у бік третього "особи влади" — маніпулювання та політичного управління суспільною свідомістю та суспільною думкою.

По-четверте, мережеві структури починають витіснити традиційні ієрархії та соціальні групи, які заміняють мережеві спільноти. Однією з традиційних ієрархій є національна держава, яка зазнає тиску мережевих спільнот, а ускладнення структури соціуму у вигляді заміни класичних соціальних груп різномірними мережевими спільнотами ускладнює і процес управління суспільством, що створює державну потребу у гнучкіших формах підходу до суспільних процесів замість класичних — силових та директивних. По-п'яте, горизонтальні мережеві комунікації починають переважати над вертикальними, що надає можливість для різних суб'єктів політики (терористичні організації, іноземні держави, транснаціональні корпорації та ін.) надавати інформаційний вплив на цільові аудиторії з метою втручання у внутрішні справи та спричинення шкоди особистості, суспільству та державі.

По-шосте, через інформатизацію суспільства вплив традиційних агентів соціалізації поступово знижується і підвищується роль нових електронних засобів масової інформації та соціальних медіа. В результаті виникає феномен кіберсоціалізації, якою є "соціалізація особистості в кібер-просторі як процес якісних змін структури самосвідомості особистості, що відбувається під впливом та в результаті використання ним сучасних інформаційних та комп'ютерних технологій у контексті життєдіяльності". Внаслідок чого серйозний вплив на процес соціалізації чинять агенти-власники віртуальних засобів комунікації.

Турбулентні економічні та військово-політичні процеси у світі, "деглобалізація" свідчить що починаються глибокі системні зміни, потенційній кризі капіталістичного суспільства модерну, а також можливості входження у стан "interregnum" та "суспільства травми", що означатиме глобальну кризу фундаментальних інституцій сучасного суспільства та генерування безлічі ризиків та загроз (ірраціональність, криза ідентичності, руйнування соціальних структур та ієрархій, зростання впливу радикальних політичних організацій, екстремістських та терористичних організацій, релігійних сект, надмірна фрагментація та атомізація суспільства, зростання насильства та злочинності, загострення етноконфесійних тертя, відцентрові тенденції та інше).

З одного боку, це становить загрозу і найсильніше вдарить по країнах і країнах напівпериферії. З іншого боку, ці процеси означатимуть кризу неоліберальної ідеології, глобальних інституцій, підлив гегемонії глобальних ЗМІ та ІТ-корпорацій, а також серйозні проблеми в самих країнах ядра. Такий стан відкриває "вікно можливостей" для суб'єктів політики, які прагнуть зміни "правил гри" та поточного статус-кво. Досягнення таких цілей багато в чому залежатиме від продуманої та ефективної державної інформаційної політики.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

Таким чином, в результаті проведеного дослідження стає очевидним, що вивчення характеристик державної інформаційної політики в умовах гібридних загроз

та глобальних трендів має велике значення для забезпечення національної безпеки, підвищення ефективності державного управління та розвитку країни в цілому, адже сприяє виявленню проблем та недоліків у державній інформаційній політиці, розробити стратегію захисту від гібридних загроз та використовувати інноваційні технології для підвищення ефективності державної інформаційної політики.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі стосуються формуванню та розробленню пропозицій міждисциплінарного характеру, шляхом залучення експертів з різних галузей, таких як інформаційні технології, кібербезпека, політика, економіка та інші. Такий підхід дозволяє отримати комплексну інформацію про стан державної інформаційної політики в умовах гібридних загроз та глобальних трендів та вивчити цю тему з різних точок зору.

Література:

1. Bolsover, G., & Howard, P. N. (2018). Computational propaganda in Russia: The origins of digital misinformation. *Journal of Democracy*, 29 (1), 45—58.
2. Chadwick, A. (2017). *The hybrid media system: Politics and power*. Oxford University Press, 13, 32—36.
3. Gagliardone, I., Galperin, H., & Alves, T. (2020). Infodemics in the COVID-19 pandemic: Dimensions, drivers, and recommendations for mitigation. *Policy Brief*. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 4, 13—19.
4. Klimburg, A. (2017). *The darkening web: The war for cyberspace*. Penguin. New York, USA.
5. Krasner, S. D. (2019). *Sovereignty: Organized hypocrisy*. Princeton University Press. Boston, USA.
6. Roberts, A. (2018). *The end of diplomacy? The decline of the Westphalian state*. Oxford University Press, 22, 103—112.
7. Молдован В.В., Мелашенко В.Ф. Конституційне право: навчальний посібник. К, 1996. 617 с.

References:

1. Bolsover, G., & Howard, P. N. (2018), "Computational propaganda in Russia: The origins of digital misinformation", *Journal of Democracy*, vol. 29 (1), pp. 45—58.
 2. Chadwick, A. (2017), "The hybrid media system: Politics and power", *Oxford University Press*, vol. 13, pp. 32—36.
 3. Gagliardone, I., Galperin, H., & Alves, T. (2020), "Infodemics in the COVID-19 pandemic: Dimensions, drivers, and recommendations for mitigation", *Policy Brief*. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, vol. 4, pp. 13—19.
 4. Klimburg, A. (2017), *The darkening web: The war for cyberspace*, Penguin. New York, USA.
 5. Krasner, S. D. (2019). *Sovereignty: Organized hypocrisy*. Princeton University Press, Boston, USA.
 6. Roberts, A. (2018), "The end of diplomacy? The decline of the Westphalian state", *Oxford University Press*, vol. 22, pp. 103—112.
 7. Moldovan, V.V. and Melashchenko, V.F. (1996), *Konstytucijne pravo: navchal'nyj posibnyk* [Constitutional law: textbook], Kyiv, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 27.05.2024 р.*